„…nekem Franciaország… a sorsom és végzetem”

Adorján Andor élete és munkássága
Válogatott levelek

„…nekem Franciaország… a sorsom és végzetem”

Adorján Andor élete és munkássága

Válogatott levelek

A leveleket összegyűjtötte, sajtó alá rendezte,
a bevezető tanulmányt és a jegyzeteket írta:
Tüskés Anna

Bölcsészettudományi Kutatóközpont
Irodalomtudományi Intézet
2023

A kutatás az ELKH által támogatott „Irodalom a tömegkulturális mezőben” SA-33/2021. projekt keretében valósult meg.

A kötet megjelenését a Szombathelyért Közalapítvány támogatta.

Lektorálta: Császtvay Tünde

A kiadott levelek kéziratát a Petőfi Irodalmi Múzeum, az Országos Széchényi Könyvtár és a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtár és Információs Központ Kézirattára őrzi.

© Adorján Andor jogutóda, 2023
Sajtó alá rendezés, jegyzetek, tanulmány © Tüskés Anna, 2023
© Bölcsészettudományi Kutatóközpont, 2023

ISBN 978-963-416-379-4

Az első borítón: B. O.: Adorján Andor. Petőfi Irodalmi Múzeum, egyedileg nyilvántartott fényképanyag, F.7867; Franciaország, Párizs, kilátás a Madeleine-templom oszlopcsarnokából a Rue Royal felé, távolban a Place de la Concorde, 1913, 47267, adományozó Vargha Zsuzsa, forrás: fortepan.hu

A hátsó borítón: Adorján Andor levele Tábori Pálnak, 1947. április 14. OSZK Kézirattár, Fond 160/143 Tábori Pál-hagyaték; Ambrus Zoltán, Andrássy Katinka, Elek Artúr, Móricz Zsigmond és Szabó Lőrinc portréja

Minden jog fenntartva, beleértve a sokszorosítás, a nyilvános előadás, a rádió- és televízióadás, valamint a fordítás jogát, az egyes fejezeteket illetően is

Kiadja a Bölcsészettudományi Kutatóközpont Irodalomtudományi Intézet
Felelős kiadó: Balogh Balázs főigazgató, Kecskeméti Gábor igazgató
Nyomdai előkészítés: BTK Történettudományi Intézet
Tudományos Információs Osztály
Vezető: Kovács Éva
Olvasószerkesztő: Bardi Erzsébet
Tördelés: Hudecz Andrea
Borító: Podhorányi Zsolt
Nyomdai munka: Prime Rate Kft., Budapest
Felelős vezető: Dr. Tomcsányi Péter

Tartalom

I. Adorján Andor élete és munkássága (Tüskés Anna) 7
1. Bevezetés 7
2. Életút 8
3. Az ismeretterjesztő író: A rokokó század 23
3.1. Forráshasználat 23
3.2. Képzőművészeti és építészeti utalások, illusztrációk 25
4. Az újságíró 26
5. A fordító 29
6. A levélíró 35

II. Adorján Andor leveleiből 43

Személynévmutató 333
A hírlapok és folyóiratok címmutatója 343

Adorján Andor élete és munkássága

1. Bevezetés

Adorján Andor (1883. május 27., Szombathely – 1966. március 15., Eaubonne) neve többnyire ismeretlen a magyar nagyközönség előtt, az irodalomtörténészek és történészek közül is csupán kevesen tudnak róla. Megtalálható ugyan az életrajzi és irodalmi lexikonokban,[1] de az irodalomtörténeti szakcikkek gyakran szűkszavúan, hibás adatokkal vagy egyáltalán nem említik munkásságát.[2] A Párizstól 14 km-re északra lévő Eaubonne-ban 1966 márciusában elhunyt újságíró írói hagyatéka nem ismert, ugyanakkor fennmaradt mintegy háromszáz levele különböző őrzőhelyeken, a Petőfi Irodalmi Múzeumban, a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtár és Információs Központban, valamint az Országos Széchényi Könyvtár Kézirattárában, ahol számos hagyaték tartalmaz általa írt leveleket. A 20. század első feléből csak szórványosan állnak rendelkezésre vele kapcsolatos dokumentumok, ugyanakkor az 1947–1966 között írt levelei Benedek Károlyhoz, Rab Gusztávhoz és Simonyi Henrikhez – akik szinte egymásnak adták a stafétát, hogy Adorjánnal írásban „eldiskuráljanak" – akár levélregényként is olvashatóak.

Az 1919-től folyamatosan Párizsban élő Adorján sikeres újságíró volt, jól beilleszkedett a francia értelmiségi körökbe. Gara László mellett ő tette a legtöbbet a magyar irodalom franciaországi recepciójáért az 1920-as évektől a 40-es évek végéig. Mivel a magyar és a francia sajtóban többnyire álneveken vagy anonim módon publikált, nehéz rálelni a cikkeire, és elemezni azokat.[3] A francia színházakban bemutatott, általa lefordított darabokkal, és a lapokban elhelyezett közleményekkel, fordításrészletekkel népszerűsítette a kortárs magyar irodalmat. Tagja volt a Hírlapírók Nyugdíjintézetének (alapítva 1871-ben, 1943-tól Magyar Hírlapírók Országos Nyugdíjbiztosító Intézete) és a francia hírlapírók szakszervezetének (Syndicat des Journalistes Français). Magyar állampolgárságát haláláig megőrizte.

---

1 Schöpflin Aladár, szerk., *Magyar Színművészeti Lexikon*, 1. (Budapest: Országos Színészegyesület és Nyugdíjintézete, 1929) 29–30; Ágoston Géza, Balassa József, Bárdos Artur, Breit József, szerk., *Gutenberg Nagy Lexikon*, 1, (Budapest: Nagy Lexikon Kiadóhivatal, 1931) 317–318; Uj Idők Szerkesztősége, szerk., *Uj Idők Lexikona*, 1–2, (Budapest: Singer és Wolfner, 1936) 76; Kenyeres Ágnes, főszerk., Magyar Életrajzi Lexikon 1978–1991 (Budapest: Akadémiai, 1994) 6; Új Magyar Irodalmi Lexikon 1., főszerk. Péter László (Budapest: Akadémiai, 1994) 13; Nagy Csaba, *A magyar emigráns irodalom lexikona* (Budapest: Argumentum–PIM–Kortárs Irodalmi Központ, 2000) 8.

2 „De hát Adorján Andorról azt sem tudjuk igazán, hogy ki lehetett." E. Fehér Pál, „Magyar újságíró egy öngyilkos szovjet politikusról: Nyugat, 1928", *Társadalmi Szemle* 10. sz. (1990): 23–24.

3 a., A. A., a. a., Badaud, B-d, -d -d, -n -r. Gulyás Pál, *Magyar írói álnév lexikon: A magyarországi írók álnevei és egyéb jegyei* (Budapest: Akadémiai, 1956) 31, 33, 61, 68, 118, 323.

A magyar irodalom-, sajtó- és helytörténeti kutatás Adorján munkásságának eddig mindössze az első világháború végéig tartó, magyarországi szakaszát tárgyalta.[4] A továbbiakban bemutatom életútját, írói, újságírói, műfordítói és kiadói munkásságát, elemzem a magyar irodalom népszerűsítéséért végzett tevékenységét és az általam elérhető, fennmaradt levelezését. Köszönöm a kutatásban nyújtott segítséget Paul Morse eaubonne-i és Orbán Róbert szombathelyi helytörténésznek, a levelek közléséhez adott tanácsokat Buda Attila irodalomtörténésznek és könyvtárosnak, a Görgei Artúrné emlékiratának kiadásával kapcsolatos levélcsoport megismerését Hermann Róbert hadtörténésznek, a biztatást és a könyv megjelenésének támogatását Császtvay Tünde irodalom- és sajtótörténésznek, valamint Feiszt György levéltárosnak, továbbá a Szombathelyért Közalapítványnak.

2. Életút

Adorján Andor Lackenbacher Andorként született 1883. május 27-én Szombathelyen a Zanelli sikátorban, ami ma a Belsikátornak felel meg.[5] Apja Lackenbacher Fülöp bőrkereskedő, irhagyártulajdonos,[6] a későbbi Sabaria Cipőgyár elődjének, a Szombathelyi Bőrgyár Rt.-nek az alapítója, anyja Singer Mária (vagy Malvin).[7] Apja a szombathelyi zsidó hitközség elnökeként tevékenykedett 1877–1886 között, s ő volt az első zsidó, aki tanácsosként tagja lett a város elöljáróságának. Más városi tisztségeket is viselt, így például az ipari iskola

4 Tüskés Anna, „Adorján Andor és A rokokó század", in *A rokokó arcai: Tanulmányok egy tünékeny fogalom történetéhez*, szerk. Bartha-Kovács Katalin és Fórizs Gergely (Budapest: reciti, 2022) 214–222; Császtvay Tünde, *Híres magyarok: Beszélgetések nemzetünk nagyjaival* (Budapest: Kossuth Kiadó, 2021) 76–90; Orbán Róbert, „Adorján Andor (André Adorjan) (1883–1966)", in *Szombathelyi séták tudósok, művészek nyomában 6.* (Szombathely: Szombathely Megyei Jogú Város Önkormányzata, 2007).

5 Születési anyakönyv. Itt a régi épületek közül már csak a Zanelli-ház áll.

6 Battonyai Ödön, szerk., *Czégek kézikönyve* (Budapest: Pallas, 1887) 536. A gyárat 1879-ben alapította. Telkes Simon, „Bőriparunk s a bőrtárlat", *Budapesti Szemle* 65, 169. sz. (1891): 79.

7 Lackenbacher Fülöp 1875-ben kötött házasságot Singer Malvinnal. Lakhelyként a Szombathely 114-es számú ház van megjelölve. Ez az épület (amely azonos Lachenbacher Andor születési helyével) jól azonosítható. A Belsikátorban állt, később abban működött a Knebel Fényirda. A házat a levéltári mélygarázs építésekor lebontották. Ez volt az ún. „mediterrán ház". A bejárati kapu „másolatát" felépítették, és ma is ott áll a levéltár sarkánál. Lackenbacher Fülöp neve a házassági anyakönyvben Lackenbacher Pinkászként szerepel, később több helyen pedig ifjabb Lackenbacher Fülöpként jelenik meg. Ennek oka valószínűleg az, hogy az apját is Fülöpnek hívták, illetve volt egy harmadik Lackenbacher Fülöp is. A Lackenbacher család (nagy rokonsággal) Zalaszentgróthoz kötődött. Az idősebb Lackenbacher Fülöp bőrkereskedő volt, 1877-ben Pesten halt meg, de zalaszentgróti illetőségűként szerepel a szentgróti anyakönyvben. Feleségét Wiener Adelheidnek/„Edly"-nek hívták. Sógora, Wiener Simon volt a zalaszentgróti rabbi. Köszönöm Orbán Róbert segítségét.

iskolaszékének is tagja volt.[8] Anyai nagyszülei az ükősükszüleiig visszamenően Szombathelyen laktak és temetkeztek.[9] Hatan voltak testvérek,[10] hármójuk neve ismert: Irén, Vilma (1879–1960)[11] és István.[12]

Kilencéves koráig a szombathelyi zsidó elemi iskolába járt a Zrínyi utcában.[13] Egész életében nosztalgiával emlékezett vissza szombathelyi gyermekkorára.[14] A család 1892-ben Budapestre költözött,[15] 1894–1898 között a hatodik kerületben laktak, 1899-től a hetedikben. Amikor a hatodik kerületből átköltöztek a hetedikbe, Lackenbachernak iskolát kellett váltania. A hatodik osztályig a hatodik kerületi állami reáliskolába járt, az első osztálytól kezdve tanulta a német nyelvet, a harmadiktól a franciát, az ötödiktől rendkívüli tárgyként a latint is.[16] Francia nyelvre és irodalomra Moravcsik Géza (1855, Bér – 1929, Budapest) tanította heti öt órában. A hetedik és a nyolcadik osztályt a Barcsay utcai nyolcosztályos fiúgimnáziumban végezte. Az osztályfőnöke Hegedüs Béla volt, aki a latint és görög pótlót tartotta. Magyar irodalomra Váczy János (1859, Kecskemét – 1918, Kecskemét) irodalomtörténész, filológus, rajzra Biczó Géza (1853, Nagykőrös – 1907, Budapest) festőművész, grafikus, németre Heinrich Alajos (1855, Pest – 1912, Budapest), történelemre és földrajzra Létmányi Nándor (1854, Szabadka – 1917, Budapest), mennyiségtanra Szemethy Béla (1855, Győr – 1932, Budapest), természettanra Medveczky Lajos (1870, Léva – 1930, Budapest), philosophiai propaedeutikára Szitnyai Elek (1854, Berencsfalu – 1923, Budapest) filozófus, tornára a francia származású (François) Collaud Ferenc (?–?), a futball egyik magyarországi meghonosítója oktatta. Aktívan részt vett az Ifjúsági Kör munkájában: hetedikben megnyerte a műfordítás-pályázatot, nyolcadikban a műfordítás mellett a novellapályázatot is.[17] Osztálytársai között találjuk hetedikben Bolgár Elek (sz. Breuer, 1883, Kassa – 1955, Budapest) későbbi jogász, történész, egyetemi tanárt, és Czóbel

8 Katona Attila, „Fordulat a várospolitikában Szombathelyen, 1885-ben. 2.", *Vasi honismereti és helytörténeti közlemények* 2. sz. (2006): 81 (71–82), 14. lj.

9 Lásd a 131. levelet. Az anyai nagyszülők Singer és Báron nevűek voltak. Ma két Singer család van Szombathelyen, valószínűleg távoli rokonok, de nem tartanak kapcsolatot egymással.

10 Nővéreiről lásd például az 59. és a 67. levelet.

11 1903-tól 1936-ig Finkelstein/Fenyves Ignác felesége, lányaik: Fenyves Mária, Ágnes és Zsuzsa.

12 1911-ben feleségül vette Guttmann Alicét.

13 Lásd a 131. levelet.

14 Lásd a 122., 125. levelet.

15 Az 1879-ben alapított bőrgyárat (irhagyárat) apja 1893. október 30-án szüntette meg. Budapesti lakhelyeik: 1894–1897: VI. Podmaniczky u. 29.; 1898: VI. Dávid u. 10.; 1899: VII. Kertész u. 50.; 1904–1908: VII. Kertész u. 46.

16 *A budapesti VI. kerületi állami reáliskola értesítője az 1893–94.* (I.B osztály)*, 1894–95.* (II.B osztály)*, 1895–96.* (III.B osztály)*, 1896–97.* (IV.B osztály)*, 1897–98.* (V.B osztály)*, 1898–99. évről* (VI.B osztály).

17 *A budapesti VII. kerületi magyar királyi állami főgymnasium 1899–1900. évi értesitője* (Budapest: Franklin ny., 1900) 73; *A budapesti VII. kerületi magyar királyi állami főgymnasium 1900–1901. évi értesitője* (Budapest: Franklin ny., 1901) 161.

Béla (sz. Zobel, 1883, Budapest – 1976, Budapest) majdani festőt, akikkel évtizedeken át kapcsolatban maradt.[18] A nyolcadik tanév végi jegyei megmutatják általános érdeklődését, erősségeit: jelest (1) kapott német nyelvből, bölcsészetből és magaviseletből, jót (2) magyar nyelvből és irodalomból, történelemből, természettanból, elégségest (3) vallástanból, latin nyelvből, rajzból, mennyiségtanból és tornából.[19]

A Budapesti Királyi Magyar Tudomány-egyetemen először jogi tanulmányokat kezdett,[20] majd átiratkozott a bölcsészettudományi karra.[21] Látogatta többek között Négyesy László „Magyar stílgyakorlatok" szemináriumát, amelyen Juhász Gyula 1918-as visszaemlékezése szerint „Adorján Andor novellával kezdte" a szereplést.[22] 1904-ben felvette az Adorján nevet, példáját később követte egyik testvére, István is. 1908 és 1910 között gyakran az (a. a.) és a Badaud[23] újságírói álnevet használta. 1905-ben Párizsban beiratkozott a Sorbonne bölcsészettudományi karára,[24] és elvégezte az újságírói iskolát, az 1899-ben alapított École supérieure de journalisme de Paris-t, ami az első ilyen irányú képzést adta Európában.[25] Az *ancien régime* végének és a napóleoni korszak korai történetének kutatója lett. Tanulmányozta Jean-Jacques Rousseau munkásságát, és megcáfolta azt a nézetet, mely szerint Rousseau pisztollyal öngyilkos lett. Rousseau iránti rajongása is közrejátszott abban, hogy 1929-ben a Montmorency-völgyben, Eaubonne-ban telepedett le, a filozófus emlékeit is őrző kastélyban.

Politikai meggyőződése egész életében a balközép volt, és federalista: a társadalmi, gazdasági és politikai problémákra egységes európai federációban látta az ideális megoldást.[26] 1905-ben a Vázsonyi Vilmos és Csergő Hugó-féle *Polgár* című esti lapnak dolgozott,[27] majd a *Pesti Napló* első levelezője lett belső munkatársként Párizsban és a Balkánon.[28] Az újságírásban Cholnoky Viktort

18 Lásd a 138. levelet.

19 *A budapesti VII. kerületi magyar királyi állami főgymnasium 1900–1901. évi értesitője* (Budapest: Franklin ny., 1901) 196.

20 *A Budapesti Királyi Magyar Tudomány-Egyetem almanachja, 1904–1905*, 145.

21 *A Budapesti Királyi Magyar Tudomány-Egyetem almanachja, 1908–1909*, 243; *A Budapesti Királyi Magyar Tudomány-Egyetem almanachja, 1909–1910*, 249.

22 Juhász Gyula, „Négyessy [!] órák", *Szeged és Vidéke*, 1918. máj. 4., 3.

23 A francia szó jelentése: bámészkodó.

24 Ujvári Péter, szerk., *Magyar Zsidó Lexikon* (Budapest: Zsidó Lexikon, 1929) 10; Szögi László–Varga Júlia, *Magyarországi diákok francia, belga, román, szerb és orosz egyetemeken és főiskolákon* (Budapest: ELTE Egyetemi Könyvtár és Levéltár, 2018) nr. 202.

25 Adorján Andor, „Az újságíró iskoláról", *Pesti Napló* 55, 258. sz. (1904. szeptember 18.): 6–7.

26 Lásd a 124. levelet.

27 Lásd a 28., 41. levelet.

28 Lásd pl. a 28., 33. levelet.

tekintette mesterének.[29] Eltérő ideológiai gondolkodásuk ellenére legjobb fiatalkori barátja, a kalandos életű Kéri Pál (1882, Budapest – 1961, New York) újságíró, műfordító, akivel kollégák voltak a *Pesti Napló*nál.[30]

1908-ban hazatért Budapestre, és magával hozta jövendőbelijét, a szüleitől megszöktetett párizs-montparnasse-i származású Gabrielle Henriette Cocardont, akivel 1908. szeptember 1-jén házasodott össze Budapesten a Terézvárosban. A szülei akarata ellenére nősülő Adorján kezdetben hónapos szobában lakott feleségével Pesten,[31] aki franciaórákat adott.[32] Kedvelt műfaja ekkor az interjú: 1908-ban a *Pesti Napló*ban és 1909-ben *A Hét*ben egy-egy interjút közölt Mikszáth Kálmánnal,[33] továbbá riportot Herczeg Ferenccel, Ambrus Zoltánnal és Gárdonyi Gézával.[34] Zeneszerzőkkel is készített riportot, így például Claude Debussyvel a budapesti Vigadóban 1910. december 5-én rendezett zongorahangversenye kapcsán.[35]

A *Pesti Napló*ból 1910-ben kivált szerkesztőgárdával indított *Az Est* című napilap munkatársa lett.[36] Amikor Miklós Andor megalapította *Az Est*et, Adorján egyik levele szerint megígérte Kéri Pálnak, Kemény Simonnak és Adorjánnak, hogy tulajdonrészük lesz a lapban.[37] Az ígéretet azonban nem foglalták írásba, így tulajdonrész helyett jelentős fizetést kaptak; például külföldi kiküldetések alkalmával a napidíj felét Adorján félre tudta tenni.[38] 1912–1913-ban haditudósító volt a Balkán-háborúban, majd az első világháború idején is a Balkánon dolgozott publicistaként több magyar lapnak.[39] Jól tudott svédül, így a skandináv országokba is gyakran küldték. Az 1910-es évek elején felesége, Gabrielle francia divatáruboltot működtetett az Andrássy úton. Az első világháború előtt a nyarakat Franciaországban töltötték.[40]

---

29 Lásd a 120. levelet. Wirágh András, *Cholnoky Viktor, a szépíró: Írásgyakorlatok - publikálási stratégia - korai recepció* (Balatonfüred: Balatonfüred Városért Közalapítvány, 2017).

30 Lásd a 115–116. levelet.

31 Lásd a 114. levelet.

32 Lásd a 3. levelet.

33 Császtvay Tünde, *Híres magyarok: Beszélgetések nemzetünk nagyjaival* (Budapest: Kossuth, 2021) 76–90.

34 Szajbély Mihály, „Passzionátus riporter a passzionátus írónál", *Magyar Napló* 5, 11. sz. (1993. máj. 28): 10; Szajbély Mihály, „A passzionátus riporter diadalma a hideg intellektus fölött", *Magyar Napló* 5, 13. sz. (1993. jún. 25.): 4; Szajbély Mihály, „A passzionátus riporter a frázisok mögé pillant", *Magyar Napló* 5, 17. sz. (1993. aug. 20.): 12; Szajbély Mihály, „Adorján Andor a neuraszténiás szkolasztánál", *Magyar Napló* 5, 24. sz. (1993. nov. 26.): 10.

35 Adorján Andor, „Beszélgetés Debussyvel", *Az Est*, 1910. december 6., 9.

36 Lengyel Géza, *Magyar újságmágnások* (Budapest: Akadémiai, 1963) 40.

37 Lásd a 41. levelet. Balla Tibor, „Az osztrák-magyar Sajtóhadiszállás szervezete és tevékenysége a Nagy Háborúban", in *Propaganda – politika, hétköznapi és magas kultúra, művészet és média a Nagy Háborúban*, szerk. Ifj. BerténYi Iván, Boka László, Katona Anikó (Budapest: Országos Széchényi Könyvtár, 2016) 273–286.

38 Lásd az 55. levelet.

39 Gorda Éva, „Magyar haditudósítók az első balkáni háborúban", *Kapu* 25, 5. sz. (2012. május): 28–30.

40 Lásd a 8. levelet.

Újságírói munkája mellett Adorján angol, német és főleg francia szépirodalmat fordított magyarra, köztük Conan Doyle,[41] a Goncourt testvérek,[42] Paul Hervieu,[43] Jules Verne,[44] Maurice Maeterlinck,[45] Max Burkhardt,[46] Alfred Capus,[47] Anatole France,[48] Henry Bernstein,[49] Demetra Kenneth Brown,[50] Tristan Bernard[51] műveit a Lampel, az Athenaeum és a Nyugat Kiadónak. 1912-ben az Athenaeum számára lefordította Maupassant *Une vie* című regényét.[52] Az 1912. május 29-én kötött szerződés szerint a kész kéziratot június 30-ig kellett átadnia 800 korona díjazásért (ez ma 1 898 400 Ft-nak felel meg).[53]

Francia színdarabokat fordított magyar színházaknak, például a Nemzeti Színháznak,[54] és magyar színdarabokat ültetett át a francia színpadra. A magyar színjátszásban nagy volt a darabhiány, még a 20. század első évtizedeiben is kevés volt az előadható magyar dráma. 1909-ben a Vígszínháznak magyarította például Dario Nicodemi *A menedék* (Le Refuge) és Henry Rotschild *A rivalda* (La Rampe) című drámáját, a Magyar Színháznak Alfred Capus *A sebzett madár* (L'oiseau blessé) és Sabatino Lopez *A jó testvérkék* (La buona figliola) című színművét, valamint a kolozsvári Nemzeti Színháznak Maeterlinck *Mária Magdolná*ját. A magyar színházak nagyon gyorsan átvettek külföldi darabokat, elkészítették a magyar változatot: Nicodemi művét például 1909 májusában mutatták be a párizsi Théâtre Réjane-ban és decemberben már láthatta

41 Arthur Conan Doyle, *Doktor Holmes kalandjai: detektív-történetek: hatodik sorozat*, ford. Adorján Andor, (Budapest: Lampel, 1905); Arthur Conan Doyle, *Doktor Holmes kalandjai: 8. sor. Sherlock Holmes kalandjai: detektív történetek*, ford. Lándor Tivadar, Tábori Kornél, Adorján Andor, Komor Gyula, F. Fayer Rózsa (Budapest: Lampel, 1908).

42 E. és J. Goncourt, *Mauperin Renée*, ford. Salgó Ernő, Adorján Andor, Mikes Lajos (Budapest: Révai Testvérek, 1908).

43 Paul Hervieu, *Az idegen: regény*, ford. Adorján Andor (Budapest: Kereskedelmi Közlöny, 1909).

44 Verne Gyula, Észak a Dél ellen: regény, ford. Adorján Andor (Budapest: Magyar Kereskedelmi Közlöny, 1910).

45 Maurice Maeterlinck, *Szent Antal csudája*, ford. Adorján Andor (Budapest: Lampel, 1911); Maurice Maeterlinck, *Mária Magdolna: színmű*, ford. Adorján Andor (Budapest: Lampel, 1911); Maurice Maeterlinck, *A kék madár: tündérjáték*, ford. Adorján Andor (Budapest: Nyugat, 1911).

46 Max Burkhardt, *Clo méltósága: vígjáték*, ford. Adorján Andor (Budapest: Athenaeum, 1912).

47 Alfred Capus, *A nyílsebzette madár: dráma*, ford. Adorján Andor (Budapest: Athenaeum, 1912).

48 Anatole France, *Történet egy szerencsés emberről, aki néma asszonyt vett feleségül*, ford. Adorján Andor (Budapest: Athenaeum, 1912).

49 Henry Bernstein, *A titok: színmű*, ford. Adorján Andor (Budapest: Athenaeum, 1913). Az előadás plakátja: A titok: szinmű 3 felvonásban, irta Henry Bernstein, forditotta Adorján Andor, rendező Palágyi Lajos (Miskolc: Miskolczi Nemzeti Szinház, 1913).

50 Demetra Vaka, *Háremélet*, ford. Adorján Andor (Budapest: Athenaeum, 1913).

51 Tristan Bernard, *Az apacs: komédia*, ford. Adorján Andor (Budapest: Athenaeum, 1914).

52 Guy de Maupassant, *Egy élet: regény*, ford. Adorján Andor (Budapest: Athenaeum, 1912).

53 Szerződés: OSZK Kézirattár Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Részvénytársulat 1753. Maupassant: Une Vie, Adorján Andor szerződése.

54 Lásd a 14. levelet.

a budapesti közönség. Adorján rengeteget fordított, egy évadban akár több általa adaptált előadást bemutattak a színházak: 1911 őszén Henry Lavedan *Édes a bűn*jét (Le gout de vice) a budapesti Nemzeti Színház, Louis Artus *Nyári szerelem* című alkotását a Vígszínház; 1913 tavaszán Pierre Frondaie *Egy ember, aki öl* című művét a budapesti Nemzeti Színház, Georges Berr *A telefon*ját a Vígszínház.

Az első világháború előtt néhány saját könyve is megjelent. Népszerű történeti munkája az először 1910-ben kiadott *A rokokó század*. 1912-ben látott napvilágot az európai történelem tizennégy hadvezérét Hannibáltól Görgei Artúrig bemutató *Nagy katonák* című összeállítás. A francia forradalom eseménytörténetét és Napóleon uralmát elemzi az 1913-ban kiadott *Forradalom és császárság*.[55] Irodalomtörténeti munkája a *Sorsok és pályák: irodalmi arczképek* című kötet, amelyben a 18. és 19. századi jelentős francia írók, költők életével, műveivel foglalkozott.[56] Oknyomozó újságírói magatartását tanúsítja, hogy írásait alapos előtanulmányok, utazások előzték meg. Kedvelt kirándulóhelye volt Pozsony,[57] sokat utazott a Felvidéken, síelt családi körben a Tátrában, jól ismerte Iglót, Kassát, Késmárkot, Görgőt és Toporcot, az utóbbi két helyen Görgei Artúr nyomait kereste. Kutatásainak eredményeként a *Nyugat*ban közölt egy családtörténeti összefoglalót tervezett Görgei-életrajzából,[58] valamint kiadta Görgeiné Adèle Aubouin naplójának részleteit.[59] Többször meglátogatta Miskolcon Böhm honvédezredest és Lévay Józsefet, akikkel meséltetett magának 1848. március 15-éről, Petőfiről, Jókairól, Vas Gerebenről. Számos szabadságharc korabeli dokumentum került a birtokába.[60]

Az 1912–1913. évi Balkán-háború idején és az első világháború alatt hadinaplót vezetett, amit 1913-ban, illetve 1917-ben adott ki.[61] Három füzete, a *Primadonnák és kisebb csillagok: A kulisszák világából*, az *Anekdoták, víg esetek híres férfiakról* [1916] és az *Írók és firkászok víg esetei* [1915] címűek a szórakoztató irodalomhoz tartoznak: míg az elsőben a budapesti színházi- és operaéletből,

55 Adorján Andor, *A rokokó század* (Budapest: Országos Monográfia Társaság, 1910); Adorján Andor, Farkas Pál, Seress László, *Forradalom és császárság* (Budapest: Singer–Wolfner, 1913); Adorján Andor, *Nagy katonák* (Budapest: Singer–Wolfner, 1912); új kiadása: Adorján Andor, *Híres katonák* (Budapest: Laude, 1997). Elemzése: Nagy Miklós, „Nagy katonák", *Honvédségi Szemle* 1, 5. sz. (1998): 143–146.

56 Adorján Andor, *Sorsok és pályák: irodalmi arczképek* (Budapest: Franklin, 1912).

57 Lásd a 121. levelet.

58 Adorján Andor, „A toporci hársak alatt", *Nyugat* 5, 17. sz. (1912): 321–326.

59 Görgeyné naplója, Az Est, 1911. február 7. – március 4. közötti számaiban, összesen 16 folytatásban. Ennek kiadásáról vannak Adorjántól származó levelek az OSZK Kézirattár, Analekta 1847. Görgeiné naplójának megjelenésére vonatkozó iratok (1911. február 28. – május 10.) című állagában. Köszönöm Hermann Róbertnek az adatot.

60 Lásd a 132. levelet.

61 Adorján Andor, *Egy haditudósító feljegyzései* (Békéscsaba: Tevan, 1913); Adorján Andor, *Havas hegyek alatt, véres útakon: hadinaplóm a Balkánról: a világháborúból* (Budapest: M. Keresk. Közlöny–Tolnai Világlapja Ny., 1917).

a másodikban az uralkodócsaládról és politikusokról, a harmadikban írókról és újságírókról közölt anekdotákat.

Az első világháború előtti hónapokban Oroszországban járt, ahol interjúsorozatot készített Szergej Dmitrijevics Szazonov és Ivan Logginovics Goremikin orosz politikusokkal, ami jelentős feltűnést keltett.[62] Szazonov – Adorján állítása szerint – megígérte neki, hogy az 1848–1849-es szabadságharcból származó magyar ereklyéket, kardokat, zászlókat visszaadják Magyarországnak.[63] Goremikinnel az orosz földreformról és az azzal kapcsolatos tervekről beszélt, illetve kapott a tervek gépiratából egy másolatot, amit Budapesten Károlyi Mihály elkért tőle. Ekkor, ennek kapcsán ismerkedett meg közelebbről Károlyival, akivel sokat vitatkoztak az orosz birtokreformról. Adorján javasolta neki, csináljon földosztást ő is valamelyik birtokán.

Az első világháború alatt *Az Est* tudósítójaként működött, 1914 októberében Berlinből tudósított.[64] Amikor a következő évben (1915) Szófiából informálta az újságot, az Enver pasa feleségéről írt cikkeiért Konstantinápolyból kiutasított Bródy Sándor két hétig nála lakott. Bródy nem akart hazatérni Budapestre, nehogy elessen a fizetésétől, ezért Adorján segítségével küldte haza tudósításait.[65]

A háború alatt Adorján felesége mindvégig Budapesten élt *Az Est* által fenntartott, a Szent István-bazilika előtti térre néző lakásban, s a lap két munkatársa – Szomory Dezső író és Vadász Miklós festő, karikaturista – itt szórakoztatta és segítette. Dénes Zsófia így emlékezett vissza Gabrielle-re és társaságára: „Gabrielle hajának és szemének színe aranybarna volt, olyan világos, mint a rózsafa bútoré és mint a fajvizsláké. Vékony sportalakja magasra nőtt és rugalmas volt, mintha növekvő éveiben éppen csak lovagolt és teniszezett volna, holott nem ezzel foglalkozott, hanem szabásra és varrásra járt, mert apja gyári munkás létére azt kívánta, hogy leánya komoly mesterséget tanuljon."[66] Gabrielle személye és magyar akcentusa 1919-es Párizsba költözésük után még sokáig emlékezetes maradt a budapesti írói körökben. Nádas Sándor később így emlékezett rá:

> Adorján Andor kedves barátunk felesége Gabrielle. Édes asszony. Szép. Született francia, állandóan Párisban él s olyan édesen beszél magyarul, hogy egyszer végre le kell irni hogy beszél Adorjánné magyarul:
> – Jőt egy francia szakácsnő nekem s elfogyott mind a pálinka.
>
> *

62 Adorján Andor, „Az orosz parlament (Az Est Szentpétervárra kiküldött munkatársától)", *Az Est*, 1914. április 5., 2.

63 Lásd a 129. levelet.

64 Adorján Andor, „Berlinben, sebesültek között Cecilia trónörökösné egy kórházvonat felszentelésén. Látogatás a tempelhofi Vöröskeresztnél. Orosz és francia sebesültek (Az Est kiküldött munkatársától)", *Az Est*, 1914. október 1., 3.

65 Lásd a 123. levelet.

66 Dénes Zsófia, „Emlékezés Szomory Dezsőre", Új Írás 13, 3. sz. (1973. március): 109–113.

– Lefekszem és algatom a rádiót. Gyun a Marseilles. A rádiót az kitűnő és nekem ágymögöd van a kapcsolóban, tehát tovább algatom...

*

– Vettem csarnokba teknősbéka – mondta a kedves Gabrielle.
– És nem harapták meg a kutyát? – kérdeztem.
Mire azt felelte:
– Dehogy! A kutyád a békákot...

*

– Kérd meg a Gemiernek. Nagyon okos ambér.

*

– Te nekem kell nézni az a film a Mistinguette. Nekem nagyon érdekel.

*

Persze ez csak halvány jegyzet. Hallani kell Gabrielle-t. Olyan édes és tehetséges, s ha egy színésznő egyszer leutánozná, igen nagy sikere lehetne.[67]

1918 őszén Adorján Stockholmban volt, hogy az orosz forradalom történéseiről és az antanthatalmak Magyarországhoz való viszonyáról tudósítson.[68] Decemberben Károlyi Mihály távirattal hívta haza, politikai nézeteik azonban némileg eltérőek voltak: Károlyi sokkal „baloldalibb" volt, mint Adorján.[69] 1918 végén Károlyi megbízásából Stockholmba vitte a magyar kormánynak az antanthatalmakhoz intézett jegyzékét. Megbízólevelét december 25-én írta alá Károlyi külügyminiszter.[70] 1919. január közepén Adorján a magyar kormány svédországi megbízottjaként Koppenhágába, majd Hágába utazott, hogy képviselje Magyarország érdekeit és tiltakozzon az ország feldarabolása ellen,[71] de másfél hónap múlva, 1919. március elején – két héttel Kun Béla hatalomra kerülése előtt – lemondott küldetéséről.[72] Ekkor feleségével együtt elhatározta, hogy Párizsba költöznek. A végleges kinti letelepedésnek két fő oka volt: Gabrielle tíz év alatt nem tudta megszokni a budapesti életet, és Adorján sem érezte jól magát a „hagymaszagú" magyar valóságban,[73] valószínűleg félt a retorziótól, hogy a Károlyi-kormányban részt vállalt. Adorján megvált *Az Est*től, s a végkielégítését pénzügyminiszteri engedéllyel magával vitte Franciaországba. Franciaországi letelepedését politikai személyiségek is támogatták: Georges Clémenceau francia miniszterelnök hívására ment Párizsba 1919 júniusában; Anatole de Monzie republikánus-szocialista, majd szocialista politikus tegeződő barátja volt; Clemenceau jobbkeze, André Tardieu-t ugyancsak jó barátjá-

67 Nádas Sándor, „Apró jegyzetek", *Színházi Élet* 46. sz. (1928): 16.

68 Tudósításai *Az Est*ben jelentek meg teljes névvel aláírva.

69 Lásd a 129. levelet.

70 *Károlyi Mihály levelezése I. 1905–1920*, szerk. Iván György (Budapest: Akadémiai, 1978) 357–358. dokumentum; Hajdu Tibor, *Károlyi Mihály: Politikai életrajz* (Budapest: Kossuth, 1978) 253, 297, 318.

71 Ellen Musäus Dahl, „Hírek Dániából", *Világ*, 1919. január 21., 5.

72 Lásd a 129. levelet.

73 Lásd a 19. levelet.

nak mondhatta, ahogy a radikális-szocialista politikust, Georges Bonnet-t is.[74] A kivitt vagyonból házat építtetett Párizsban (9., rue Léon Delhomme).[75]

Pár évig még fenntartották budapesti lakásukat, de csak hazalátogatások céljára.[76] Amikor Adorján legjobb barátja, Kéri Pál 1920-ban a Tisza-per vádlottjaként bíróság előtt állt, Gabrielle Budapestre utazott, hogy tanúskodjon mellette. Kérit igazoló vallomását azonban nem vették figyelembe rossz és kétes értelmű magyar nyelvtudására hivatkozva.[77] 1921-ben Adorján megalapította az East-Europe Távirati Iroda Rt. sajtóügynökséget,[78] a Gare du Nord mellett volt lapterjesztő vállalata. Az East-Europe Távirati Iroda Rt. sajtóügynökségben Göllner Aladár, Müller Ottó, Gerlach Richard és Hans Burkhardt voltak a beosztottjai.[79] Az 1934-től 1952-ig Franciaországban élt Bajomi Lázár Endre is dolgozott Adorján cégének, amire így emlékezett az 1970-es évek első felében:

> Végül én is árulni kezdtem a lapokat, amelyekbe otthon már írni kezdtem. A Gare du Nord mellett volt egy kis lapterjesztő vállalat. Az az Adorján Andor állt az élén, aki a század elején *Az Est*-lapokat, később *A Reggel*-t tudósította a francia fővárosból, s aki 19-ben megint Párizsba került: Molnár Ferenc meg Lengyel Menyhért darabjait fordította franciára, amin jól keresett; magyarra viszont Balzacot és Vernét fordított, ez már nem volt olyan jó üzlet. A *Nyugat*-ba is dolgozott, friss és „szemfüles" párizsi leveleket írt a folyóiratba, François Gachot rendre is utasította túlságos „bulvárszelleméért". Mindenesetre tőkepénzes ember lehetett, mert különben nem tudott volna lapterjesztő ügynökséget alapítani, és három-négy szobát kibérelni az Északi pályaudvar környékén. Bár vállalata úgy viszonyult a hatalmas Hachette-tröszthöz, mint bolha az elefánthoz, ami engem illet, az *Irodalmi Lexikon* által 1963-ban eltemetett Monsieur Adorzsan az én szememben elérhetetlen magaslatokon trónolt. Azt hiszem, egyetlenegyszer sem állt velem szóba.[80]

Folytatta újságírói munkáját magyar, francia, német és svéd nyelven: dolgozott *Az Est*-lapoknak, *A Reggel*nek, a *Messageries Parisiennes*-nek; a svájci *Neue*

74 Lásd a 83. levelet.

75 Lásd az 55. levelet.

76 Az üresen álló lakásról: s. n., „Egy lakás, amelyik évek óta üresen áll", *Nemzeti Újság* 3, 208. sz. (1921. szept. 20.): 7.

77 Lásd a 117. levelet.

78 Adorján Andor, mint az East-Europe Távirati Iroda Rt. képviselője: Budapest Főváros Levéltára. A jogszolgáltatás területi szervei. Lázár Ferenc közjegyző iratai. Okiratok VII.179.a. jegyzőkönyv aláírás hitelesítéséről cégjegyzési címpéldányon, meghatalmazás.

79 A Francia Nemzeti Levéltárban őrzött iratok szerint. Section analyse économique et financière (service central des renseignements généraux) jelzet: 20040106/1-20040106/26.

80 Bajomi Lázár Endre, *Párizs nem ereszt el* (Budapest: Szépirodalmi, 1975) 83. A szerző összemossa Adorján nagyon különböző időben végzett tevékenységét.

Zürcher Zeitung hetente két német tárcáját közölte; a skandináv államokba svédül írta cikkeit, Herczeg Géza bécsi lapjainak és a *Die Bühne*-nek, valamint a berlini *8 Uhr Abendblatt*nak küldte tudósításait.[81] Gyomai Imre a Párizsban élő és működő magyar írókról és újságírókról szóló beszámolójában így tudósított Adorjánról 1928-ban a *Literatura*ban:

> Adorján Andor, aki előfutárja volt a világújságírónak, aki egyik nap a Balkánnak mindig embervérre szomjazó földjét járta, másnap pedig valahol Stockholmból írta nem egy huszonnégy óráig élő riportjait, világszenzációkat keltő cikkeit. Adorján Párizsnak rabja lett. Én tudom, hogy ez a rabság boldog. Figyelje csak meg a nagy német lapok első oldalait: a rab úgy beszél tömlöctartójáról, mint ahogy a betűvetésnek csak néhány kivételes mestere tud beszélni. De minek is fárasztaná magát a szögletes gótikus betűk böngészésével, hiszen Adorjánnal találkozhatik az egyik legnagyobb magyar napilapnak a hasábjain is. Még azt is elmondhatom, hogy az a másik Adorján, az író, az esztéta, a kritikus, Párizs forró levegőjében immár teljes formájában kibontakozott.[82]

Jól be tudott illeszkedni a francia társadalomba, megélt az újságírásból és sajtóügynökségéből, anyagi gondjai nem voltak.[83] Támogatta Magyarországon maradt családját, felesége unokahúgát saját gyermekükként nevelték.[84] Az 1920-as évek végén és a 30-as években egyik rokonát, Nagy Endrét arra biztatta, hagyjon fel a pesti kabaréval, s költözzön Párizsba szépírói ambíciói beteljesítésére.[85] 1928-ban egy saját, német nyelven megjelenő, francia képes hetilapot akart alapítani.[86] Szellemi környezete írókból és festőkből – köztük például Jules Romains, Denis Amiel, Marcelle Tinayre, Henri Le Fauconnier, Pierre Mac Orlan – állt. Több nyarat töltött Grosrouves-ban, ahova Nagy Endre barátját és családját is meghívta.[87] Adorjánnak szépírói ambíciói is voltak; vígjátékokat írt franciául.[88] Ezekről a darabokról nem tudni közelebbit, „írdogálva csak magamnak és csak a szépség és a teremtés gyönyörűsége és kínja kedvéért" születtek ezek. Szépirodalmi műveiből jelenleg semmi sem ismert, levelezése azonban tanúskodik egyéni stílusáról, humoráról. Csodálta és szerette a természetet; a fák és virágok, az emberi természet, az öregedés megfigyeléséről számos részlet tanúskodik levelezésében.[89]

---

81 Lásd a 16., 19. levelet.

82 Gyomai Imre, „Ezt csinálják a magyar írók és újságírók Párizsban", *Literatura* 3, 9. sz. (1928) 296 (295–297).

83 Lásd a 25. levelet.

84 Lásd a 31. levelet.

85 Lásd a 16., 25. levelet.

86 Lásd a 27. levelet.

87 Lásd a 24. levelet.

88 Lásd a 27. levelet.

89 Lásd pl. a 31., 45., 65., 72., 79., 114. levelet.

Az 1930-as években a Lucien Vogel által alapított *Vu* és *Lu* című lapok belső munkatársa volt Gara Lászlóval együtt. Dolgozott továbbá például a *Revue des valeurs,* a *Jour,* az *Intransigeant,* a *Monde Illustré,* az *Eclair* és az *Oedipe* című lapoknál.[90] Adorján folyamatosan tudósította saját nevével aláírt cikkekben a magyar lapokat a kinti magyar vonatkozású eseményekről, így például Farkas István festő 1929-es párizsi kiállításáról (Galerie du Portique),[91] és a francia lapokban hírt adott a magyarországi francia vonatkozású történésekről. A *Nyugat* folyóiratban összesen tizenegy tudósítása jelent meg 1912 és 1934 között. Gara és Adorján bizonyosan jó barátok voltak az 1920-as és 30-as években, noha erről konkrét dokumentum nem áll rendelkezésre. Az 1920-as évek második felében közös törekvésük volt a kortárs magyar szépirodalom megismertetése a francia és frankofón közönséggel igényes műfordítások készítése, kiadása és a színdarabok színházi elhelyezése révén.

Közben folytatta műfordítói munkásságát is: főként barátja, Molnár Ferenc (1878–1952) műveit fordította franciára, akinek számos drámáját adaptálta: *Liliom* (Iza de Comminges grófnővel, 1923), *A hattyú* (*Le Cygne*, P. La Mazière-rel, 1926), *Játék a kastélyban* (*Jeu au château*, Léopold Marchanddal, 1928), *A jó tündér* (*La Fée*, Jean de Letrazzal, 1940), és 1937-ben Gara Lászlóval közösen a *Pál utcai fiúk*at *(Les gars de la rue Paul)*.[92] 1934-ben Bús-Fekete László *Eladó fiúk* című regényét fordította franciára, ami az Éditions Parima Passions sorozatában jelent meg, *Le danseur de la Reine* címmel.[93] Emellett Conan Doyle és Jules Verne egy-egy művét fordította magyarra.[94] Verne *A tizenöt éves kapitány* című regényének 1924-es fordítása még ötven évvel később is élvezhető volt, olyannyira, hogy 1970-ben ez alapján készített Takács Tibor rádiójátékot a Kossuth Rádiónak, noha a műnek három másik adaptációja is rendelkezésre állt: Szász Károly (1880), Zempléni P. Gyula (1898), Passuth László (1949). A magyar nyelv és a stílus változása miatt a legsikeresebb regényeket 10–20

90 Lásd az 56. levelet. Gara Lászlóról ld. Tüskés Anna, *„en-nemzetem külhoni híre-sorsa" Fejezetek a 20. századi francia–magyar irodalmi kapcsolatok történetéből* (Budapest: reciti, 2020), 121–177.

91 Adorján Andor, „Farkas István kiállítása Párisban", *Nyugat* 22, 14. sz. (1929. július 16.): 125–126.

92 Könyv formában megjelent: François Molnár, *Liliom*, trad. de Mme de Comminges, André Adorján (Paris: Théâtre et Comoedia Illustré, 1923); François Molnár, *Le Cygne*, comédie en 3 actes, adaptation de P. La Mazière et A. Adorjan (S. l., 1927); François Molnár, *Les gars de la rue Paul*, trad. André Adorján, Ladislaus Gara (Paris: Stock, 1937); François Molnar, *La Fée: pièce en 3 actes*, adapt. de Jertal, et Adorjan (Paris: Théâtre et romans, 1947); Ferenc Molnár, Liliom: légende faubourienne en tableaux, adaptation francaise d'André Adorján, Iza de Comminges (Paris: Somogy, 1947); François Molnár, *Les garçons de la Rue Paul*, trad. par André Adorján, Ladislas Gara (Paris: Hachette, 1958).

93 L. Bus-Fekete, *Le danseur de la reine: roman*, traduit par Adolphe Lasserre (Paris: Parima, 1933).

94 Verne Gyula, *A tizenötéves kapitány: regény*, ford. Adorján Andor (Budapest: Magyar Kereskedelmi Közlöny, 1924); Arthur Conan Doyle, *A Beryll-Fejék története. A hampshirei nyaraló: detektív-történetek*, ford. Adorján Andor (Budapest: Lampel, 1929).

évente újrafordították a 20. században, így nagy műfordítói sikernek számít, ha egy átültetés ötven évvel később is használatban volt.[95]

Az 1929-es gazdasági válság idején Adorján és felesége megvásárolta Eaubonne-ban a Clos de l'Olive nevű kastélyt, amelyet 1780–1784 között Jean Simon Gallien, a királyné ötvöse építtetett újjá klasszicista stílusban.[96] 1798 és 1846 között a kastély a Banque de France egyik ügynöke, Jean Charles Davillier tulajdonában volt, majd annak lánya, Joséphine örökölte, aki feleségül ment a szintén bankár Jules-Frédéric Marcuard-hoz. Az ingatlant ezután lányuk, Hélène és férje, Guy de Pourtalès birtokolta, akik 1929-ben eladták Adorjánéknak.[97] A vásárláskor Adorján az ár felét készpénzben fizette, a másik felét úgy teremtette elő, hogy felparcellázva eladta a park és az ott álló épületek egy részét. 1931-ben eladta a kastély régi *orangerie*-jét (narancsház) Félix-Pol Jobbé-Duval festőművésznek, aki ott műtermet létesített. A házaspár a 11bis rue Henri-Mirabaud (ma rue Cristino-Garcia), azaz a kastély címe alatt lakott. Velük élt Adorján feleségének unokahúga, Simone Gosselin és annak férje, illetve két fiuk, továbbá magyar szobalányuk, Herberger Angéla.

1932 tavaszán Adorján felkérést kapott Ottlik György (1889, Budapest – 1966, Párizs) újságíró diplomatától és a magyar külügyminisztériumtól, hogy vegyen részt a francia és a többi európai ország közönségét, elsősorban a közvetlen szomszédokat megcélzó *Nouvelle Revue de Hongrie* című francia nyelvű magyar lap patronáló bizottságának összeállításában, a tagok megnyerésében, a francia szerkesztő megtalálásában és a terjesztés megoldásában.[98] Részletes tanácsai után azonban már nem tartottak igényt további közreműködésére.

A második világháború első évében Adorjánék zavartalanul éltek Eaubonneban, a melléképületekben katonák laktak, az istállókba 30 lovat szállásoltak be. 1939 decemberében még örültek a sok lótrágyának, ami majd hozzájárul a kert bő terméséhez.[99] 1940-ben Adorján kiadott egy könyvet *Finlande, rem-*

95 Egy-egy francia mű akár több különböző fordításban is megjelent az évszázad során: a 19. század végén vagy a 20. század első évtizedeiben készült műfordítások tizenöt–ötven év elteltével már nem bizonyultak kiadhatónak. Így került sor például Jules Verne *Branicanné asszonyság* című regényének kétszeri újrafordítására, mert az 1892-es Huszár Imre-féle fordítás (Franklin) már nem volt alkalmas 1910-ben és 1999-ben, e mű Zempléni P. Gyula (Magyar Kereskedelmi Közlöny) majd Kováts Miklós fordításában jelent meg újra (Unikornis). Antoine de Saint-Exupéry *A kis herceg* című művének három fordítása ismert: Rónay György klasszikussá vált 1970-es fordítását két további előzte meg: Zigány Miklósé 1957-ben (Magvető) és Vámos Pálnéé 1958-ban (Köln: Amerikai Magyar Kiadó és Buenos Aires: Kárpát). Émile Zola *Germinal*jának összesen öt fordítása készült az évszázad során: 1905–Zempléni P. Gyula, 1907–Adorján Sándor, 1925–Sztrókay Kálmán, 1949–F. Rácz Kálmán, 1959–Bartócz Ilona.

96 A kastély történetéről lásd: Paul Morse, „André Adorjan et le Clos d'Olive", *Chroniques Eaubonnaises* http://chroniques.eaubonne.free.fr/httpchroniques-eaubonne-free-frpage-accueil-personnages.html

97 Lásd pl. a 28., 81., 138. levelet.

98 Lásd a 34. levelet. Nagy Péter Tibor, „A Bethlen-csoport francia nyelvű folyóiratainak megalapítása 1932–33-ban: Dokumentumok a szerkesztőségi levelezésből", *Aetas* 3, 2. sz. (1987): 72–105.

99 Lásd a 41. levelet.

part de l'Europe [Finnország, Európa sánca] címmel (Editions F. Sorlot), amihez Anatole de Monzie írt bevezetőt. A *Mercure de France*-ban Nicolas Brian-Chaninov (1874–1943) russzista történész írt méltató és Finnország elnyomottságát kiemelő ismertetést a könyvről.[100] 1940–1944 között, amikor Eaubonne német megszállás alatt állt, Adorján – aki külföldi zsidónak számított – Vichy-Franciaországban (*Zone libre*), a Lot megyei Figeac Lascombes nevű negyedében, az állomás közelében talált menedéket családjával. Eleinte feleségével lakott egy parasztcsaládnál (M. Capsal), majd két évig egy kolostorban élt egyedül.[101] A közelben bujdosó Simonyi Henriktől kölcsönkapott nyelvkönyvből angolul tanult. A kolostoriskolában latint tanított, s egyik levele szerint legalább annyira félt a diákjaitól, mint a Gestapótól, nehogy rájöjjenek, hogy nem igazi latintanár.[102] Még tizenöt évvel később is nosztalgiával emlékezett vissza a bujdosás részleteire; élete alkonyán visszavágyott a kolostorcella nyugalmába.[103] A második világháború alatt számos író, újságíró barátja meghalt, köztük például Tábori Kornél, Ágai Béla, Csergő Hugó, Szomory Emil.[104]

A háború után Adorján az Erber Gábor tulajdonában 1945–1948 között működött Éditions du Bateau Ivre kiadó igazgatójaként tevékenykedett (székhelye: 5., rue Alphonse-de-Neuville, Párizs 17). André Maurois, Gilbert Keith Chesterton, Joseph Roth és Zilahy Lajos művei mellett kiadta többek között Gara László és felesége, Nathalie *St. Boniface et ses Juifs* című regényét, Lengyel Olga emlékiratait az Auschwitzban átéltekről *Souvenirs de l'au-delà* címmel és Bajomi Lázár Endre *Hongrois de la Résistance* című kötetét a francia ellenállás magyar résztvevőiről. Az irodalmi vállalat igazgatójaként számos fordítóval állt kapcsolatban, köztük olyanokkal is, akik magyarból hivatásszerűen fordítottak franciára vagy angolra.[105] Ők a következők: 1. Paul Régnier francia apa és magyar anya gyermeke, iskolai tanulmányait Budapesten végezte, majd a francia állampolgárságot választva francia külügyi szolgálatba lépett. Ő fordította franciára Móricz Zsigmond Stock Kiadónál megjelent regényeit és Zilahy

100 Nicolas Brian-Chaninov, „André Adorjan: La Finland...", *Mercure de France*, 1 mai 1940, 474–477.

101 Lásd a 110. levelet.

102 „A legszebb a dologban az, hogy itt kapok nyugdíjat, ellenben otthon nem, holott 40 évig pontosan befizettem a mindenkori tagsági díjaimat. Még akkor is, amikor Figeacban nehéz napokat éltünk, meg még utóbb, amikor klastromi iskolában tanítottam itt latin nyelvtant, a rodezi püspök árnyékában. Oh szép idők! Oh ritka reszketések, kivált amikor Villefranche-ban fellázadt egy horvát ezred és levágott két német tisztet, amire a német feldzsandárok százai járták be motoros biciklin az egész Aveyront, embervadászat formájában. Az emberek műfogsora csak úgy vacogott a félelemtől éjszaka a poharakban. Aztán szépen elmúlt ez is. A feldzsandár meg a félelem, sőt az improvizált latin professzor is, aki nemcsak a Gestapótól kellett, hogy féljen, de attól is, hátha egyik vagy másik tanítványa jobb latin, mint a tanár. Féltem, mondom, szekundába ponál valamelyik tanítvány." Adorján Andor levele Simonyi Henriknek, Eaubonne, 1963. május 12. 1 f. gépirat. MTA KIK Kézirattár Ms 4266/266.

103 Lásd a 91., 107., 110. levelet.

104 Lásd az 59., 99., 103. levelet.

105 Lásd a 45., 53., 73. levelet.

Lajos műveit. 2. Roger Richard francia író magánszorgalomból tanult meg magyarul, lefordította többek között Madách Imre *Az ember tragédiája* című művét. 3. Guy Aragny, azaz Arányi Miksa (a New York biztosító pesti fiókja egykori igazgatójának unokája és Jean Aragny francia színdarabíró, a Grand Guignol neves házi szerzőjének fia) Párizsban született, de jól tudott magyarul. 4. Az 1938-tól Párizsban élő Fejtő Ferenc, aki több francia lapnak dolgozott. 5. Andersen Felícia és testvére, György, aki francia napilapnál dolgozott. 6. Tábori Kornél író,[106] újságíró, műfordító, szerkesztő fiai, Tábori Pál és György, akik egyformán jól tudtak angolul és magyarul.

A második világháború utáni időszakban egyes élelmiszerek és ruházati darabok hiánya nehezítette a család életét. Az Angliában élő Tábori Pállal kölcsönösen segítették egymást: Adorjánék például kávét, kakaót, cipőt és kabátot kértek Táboritól, s cserébe diót és aszalt gyümölcsöket küldtek.[107] Az angol posta azonban tiltotta a kávékivitelt, így gyakran nem érkeztek meg a küldemények.

A huszonhat szobás kastélyt az 1950-es években nehéz volt fenntartani, az épület fokozatosan lakhatatlanná vált. A házaspár úgy döntött, hogy eladja, és a kastélypark egy részét megtartva egy négyszobás házat építettek a rue Jeanne-Robillon 5. szám alatt.[108] A kastélyt végül 1955-ben sikerült eladni életjáradék fejében;[109] számos bútorukat és a könyvtár jelentős részét elárverezték,[110] hogy elférjenek a megszokottnál jóval kisebb házban.[111] Adorjánnak több légúti, szív- és ízületi betegsége volt, nehezen mozdult ki otthonából. Szűk baráti körrel maradt csak kapcsolatban: Gara László mellett a Magyarországról 1958 februárjában emigrált Rab Gusztáv is többször meglátogatta,[112] de leginkább leveleztek. Rabnak tanácsokra volt szüksége a franciaországi letelepedéshez és a kiadókkal folytatott tárgyalásokhoz.[113]

A kastély vásárlója az 1960-as években már nem fizette az életjáradékot, ezért Adorján még hetvenéves kora fölött is több politikai hetilapnak és folyóiratnak dolgozott *(Annales politiques et littéraires*, *Samedi Soir*, *Aux Ecoutes du*

106 *Tábori bűnös Budapestje*, szerk., a bev. tanulmányt írta, a képeket vál. Buza Péter, a szöveggyűjteményt összeáll., a jegyzeteket kész. Filep Tamás Gusztáv (Budapest: Budapesti Városvédő Egyesület–OSZK, 2013).

107 Lásd a 46–52. levelet.

108 Ez később az eaubonne-i rendőrkapitányság lett.

109 Lásd a 92., 127. leveleket.

110 Lásd a 88., 89. levelet.

111 A kastély az 1960-as évek elején majdnem tönkrement, a város 1971-ben vásárolta meg. 1975-ben Maison des Arts nyílt benne, 1986-tól zeneiskolaként működött, majd Conservatoire à Rayonnement Communal [CRC] lett.

112 Tüskés Anna, „»Gyermekei a könyvei voltak«. Rab Gusztáv élete és munkásságának második korszaka (1950–1963)", *Irodalomtörténeti Közlemények* 122, 3. sz. (201): 288–316.

113 Lásd a 103–104. levelet.

Monde, France-Europe, Fortune Française),[114] hogy fenntartsa nem csak közvetlen családja és pesti hozzátartozóinak életszínvonalát. Az utóbbiaknak például több kilogramm kávét küldött havonta.[115] Élete utolsó éveiben már csak két lapnak dolgozott, a *France-Europe*-nak és az *Aux Ecoutes*-nak.[116] Újságírói tevékenységét 1965. december végén, halála előtt három hónappal fejezte be. Tervezte, hogy megírja az emlékeit, de erre már nem maradt ideje. Leveleiben ugyanakkor számos emlékéről írt barátainak. 1964-ben merült fel benne a gondolat, hogy értékes könyvtárát a szombathelyi zsidó elemi iskolára hagyja hálából, amiért megtanították írni-olvasni és imádkozni. A kézirat- és műgyűjteményét szülővárosa múzeumára tervezte hagyni azzal a feltétellel, hogy külön szobát biztosítanak gyűjteményének, és nem osztják szét a különböző osztályokra. Simonyi Henrik barátjával kezdte meg az erről való gondolkodást,[117] aki először Horváth Ernő igazgatóhelyettessel vette fel a kapcsolatot. Történt levélváltás Szentléleky Tihamér és Adorján között is az ügyben, de mivel a múzeum nem tudta garantálni a gyűjtemény egyben tartását és külön szoba kialakítását, Adorján elállt tervétől.[118] Hagyatékának sorsa jelenleg ismeretlen: kézirat-, festmény- és grafikai gyűjteményének darabjai nem azonosíthatók.

1966. március 15-én, nyolcvanhárom éves korában halt meg Eaubonne-i otthonában, halálának oka ismeretlen. Az önkormányzati temetőben örökre megváltott sírban temették el, ahova 1979-ben feleségét is temették.[119] Egyetlen nekrológ jelent meg róla a párizsi *Irodalmi Ujság*ban, amelyben Halász Ernő méltatta sokoldalú munkásságát:

> Finom tollú, nagy műveltségű író volt – történelmi és művészeti könyveket írt – újságírónak meg egyike azoknak, akik a magyar zsurnalisztika történetének aranylapjain szerepelnek. Ifjú korában, a „Pesti Napló"-nál, együtt dolgozott Molnár Ferenccel, Cholnoky Viktorral, Színi Gyulával, az „Az Est"-nél Miklós Andorral, Kéri Pállal, Fényes Lászlóval. Ők voltak a barátai – mind elmentek már előtte. Hat nyelven írt és beszélt – remek regélő volt – és milyen szépen! Magyarul „vazsmegyei" ízességgel írt csaknem haláláig, pedig már négy évtizede, hogy Budapestről Párizsba költözött. Francia újságíró lett és számtalan magyar mű mesteri fordítója. A legnagyobb francia lapoknál dolgozott, itt is megcsodálták mérhetetlen tudását, műveltségének kifogyhatatlan tárházát és francia

114 Lásd a 111–112. levelet.

115 Lásd a 100. levelet.

116 Lásd a 111–112. levelet.

117 Lásd a 131–143. leveleket.

118 Az 1965. évi iktatókönyv „Kiállítások" rovatának bejegyzése tanúsítja, hogy André Adorján levele megérkezett a Savaria Múzeumba. Az iktatószámi bejegyzése: 20/18. A levelezést selejtezték a Múzeum levéltárából. Köszönöm Kelbert Krisztina (Savaria Megyei Hatókörű Városi Múzeum) segítségét a kutatásban.

119 Division 6, Section 4, tombe 19.

stílusának csillogását. Sehogy sem akarták elhinni, hogy nem a voltaire-i nyelv angyala állt André „Adorzsán" bölcsője mellett. Adorján Andorral talán az utolsó magyar újságíró költözött el abból a gárdából, [...] amely hozzátartozik a magyar szellemi élet kialakulásához, egyik alkotója nemzeti kultúránknak.[120]

3. Az ismeretterjesztő író: *A rokokó század*

A XV. és XVI. Lajos uralkodásának időszakát tisztán történelmi szempontból bemutató, 1910-ben megjelent könyv fő célja az 1789-es forradalomhoz vezető társadalmi, gazdasági és politikai folyamatok leírása. Tizenhárom fejezetben részletesen tárgyalja – többek között – az uralkodók és környezetük természetét, neveltetését és a nemesség magatartását. A 18. század fő vonásait lazán egymáshoz fűzött, esszéisztikus fejezetekben jellemzi: XV. Lajos francia király és udvara, a király szeretői, XVI. Lajosnak az előző uralkodóéval ellentétes természete, a kor politikai küzdelmei színes életképek sorozatában jelennek meg. Olvasmányos stílusban írt kötetét Adorján széles rétegeknek szánta: irodalmi igénnyel megírt, népszerűsítő műről van szó, amely a lehető legtöbb szempontból, de még befogadható részletességgel igyekszik megvilágítani a nagy összefüggéseket és a forradalom előzményeit. A szerző korabeli forrásokat is idéz, miközben a századot elsősorban az elpuhultság és erkölcstelenség korszakának ábrázolja, amelyből XVI. Lajos nem tudta kivezetni az országot.

3.1. Forráshasználat

Adorján forrásaira a szövegben elszórt hivatkozásokból lehet következtetni. Fő forrása az első fejezetben megemlített[121] filozófus, történész Hippolyte Taine *L'ancien régime* című történeti összefoglalása – a miliőelméletbe ágyazott, 1875–1893 között megjelent *Les Origines de la France contemporaine* című sorozatból –, ami nagy hatást váltott ki Európa-szerte, s Magyarországon az 1890-es évektől széles körben ismerték.[122] Taine miliőelméletének ismerete az irodalmi naturalizmusvitában már valamivel előbb, az 1880-as évek második harmadától, közepétől erősen megjelent, egyik közvetítője, magyarországi hatásának motorja az őt személyesen is ismerő Justh Zsigmond volt.

120 Halász Ernő, „Megkésett sorok Adorján Andorról", *Irodalmi Ujság* 17, 10. sz. (1966. jún. 15.): 2.

121 A használt kiadás: Adorján Andor, *A rokokó század* (Budapest: Országos Monográfia Társaság, 1914), 11.

122 Schrattenthal *tanulmánya Taine Hippolyteról és Schwarcz Gyuláról*, ford. Váradi Antal, (Budapest: Hornyánszky, 1889); Zsilinszky Mihály, *Taine Hippolyt Adolf mint történetíró* (Budapest: Akadémia, 1895); Alexander Bernát, *Taine Hippolyte emlékezete* (Budapest: Akadémia, 1903).

További forrása[123] volt Pierre-Édouard Lémontey XV. Lajosról írt, *Histoire de la Régence et de la minorité de Louis XV jusqu'au ministère du cardinal de Fleury* című életrajza (1832). A korabeli történeti forrásokból hivatkozik – többek között – du Terray ediktumára,[124] Besenval báró[125] és Bentivoglio pápai nuncius feljegyzéseire,[126] Jean Buvat királyi könyvtáros naplójára,[127] Villars *Mémoires*-jára,[128] Voltaire 1768-ban megjelent *Précis du siècle de Louis XV* című művére[129] és levelezésére,[130] Rousseau 1762-es *Contrat social*-jára,[131] D'Argenson leveleire *Mémoires*-jának 1857-től kiadott első kiadásából[132] és Mirabeau márki 1760-as *La Théorie de l'impôt* című könyvére.[133] A szerző ritkán közöl szó szerint forrásaiból, ilyen kivétel a XV. Lajos szórakoztatására Madame de Pompadour által szervezett opera-előadásokról hírt adó Soulavie *Mémoires*-ja, amiből egy egész oldalt idéz magyar fordításban.[134] A Mária Antoinette-nek szentelt fejezetekben hivatkozik Jacob-Nicolas Moreau *Mémoires*-jára[135] és a *Gazette de France* 1769. egyik októberi számára. Ugyancsak szó szerint idéz Mária Antoinette-nek anyjához, Mária Teréziához írt leveleiből.[136]

A század irodalmát érintő megjegyzések közül kettőt érdemes kiemelni. Az első XV. Lajosnak a janzenista Coffin temetése (1749) utáni lázongás lecsillapítására hozott intézkedéseit érinti: „seregestül adta ki az elfogató parancsokat, melyek a mozgalom vezetőit börtönbe juttatták, kit a Bastille-ba, kit Vincennes-ba. Diderot, a halhatatlan filozófus, az *Enciklopedia* híres kezdeményezője és d'Alembert-rel együtt a szerkesztője, az első áldozatok között volt. Elfogták és ítélet nélkül börtönbe vetették, mint még annyi más társát."[137] A második megjegyzés Rousseau *Émile*-jére vonatkozik:

> a belső harc, amely egyrészt a politikai hatalom dolgában folyt a király és a parlament között, másrészt az új irányok közül állította egymással csatasorban szembe a jansenistákat és az új filozófia hirdetőit. Ezt az utóbbi harcot akkor Rousseau-nak *Émile* és *Contrat Social* című művei vívták, s mindenesetre

123 Adorján, 47.
124 Adorján, 21.
125 Adorján, 22.
126 Adorján, 48.
127 Adorján, 48.
128 Adorján, 55.
129 Adorján, 63.
130 Adorján, 112, 245, 251.
131 Adorján, 106.
132 Adorján, 118.
133 Adorján, 136.
134 Adorján, 151–152.
135 Adorján, 176.
136 Adorján, 186–187.
137 Adorján, 126.

érdekes, hogy amíg a nevelési elveket tartalmazó *Émile*-t a parlament tűzre vetette, addig a *Contrat Social*-nak, amely pedig igazán veszedelmes és felforgató tanokat hirdetett, megkegyelmeztek. Igaz, hogy ez az utóbbi könyv fedte is a parlament törekvéseit, míg az *Émile* elítélésével a parlament eggyel többször akarta bizonyítani, hogy a vallás ügyét tiszteletben tartja.[138]

3.2. Képzőművészeti és építészeti utalások, illusztrációk

A kor rokokó festői közül a szövegben senkit nem említ a szerző név szerint, viszont kitér Van Dyck I. Károlyról festett portréjára, amelyet Du Barry XV. Lajosnak vásárolt: „Húszezer livres-en vásárolta a művész képét a királyi courtisane, és azért vette meg, hogy a festmény állandóan figyelmeztesse XV. Lajost a szerencsétlen angol király tragikus sorsára. A festménnyel terrorizálták."[139] Du Barry grófnő XV. Lajos halála után a képet 1775-ben eladta XVI. Lajos királynak (jelenleg a Louvre-ban látható).

Az épületek közül a Mária Antoinette által építtetett neoklasszicista Petit-Trianonnak egy oldalt szentel Adorján, megemlítve Ange-Jacques Gabriel építész és Honoré Guibert szobrász munkáját (208–211). A könyvet összesen huszonhat festmény és metszet fekete-fehér reprodukciója illusztrálja, tehát tízoldalanként egy tábla: egy részük portré, a többi az udvari pompa fényét, az ünnepségek eleganciáját hivatott bemutatni. Nincs szorosabb kapcsolat az illusztrációk és a szöveg között. A festőkre a szöveg egyáltalán nem utal: a képek közül a feliratok szerint kettő Watteau műve, három Lancret-é, négy Boucher-é, de vannak köztük a 19. század második feléből származó képek reprodukciói is, például két képé a spanyol neorokokó festőtől, Vicente García de Paredes-től (1845–1903). A művek különböző gyűjteményekből származnak (Wallace Collection, Musée de Versailles, Musée de Louvre, Hôtel de Soubise, Portland-gyűjtemény). Az illusztrációk jól szemléltetik a rokokó festészet fő műfajait: portrék, *fête champêtre*, *scènes pastorales*, mitológiai és udvari jelenetek. Egy festmény attribúciója megváltozott az elmúlt száztíz év alatt: az Adorján korában Le Moine-nak tulajdonított *Európa elrablása* (Wallace Collection, London) átkerült Boucher oeuvre-jébe.

Mindezek alapján megállapítható, hogy Adorján könyve korszerű volt a maga idején, a rendelkezésre álló korabeli forrásokat és történeti elemzéseket ismerte és beépítette művébe. A rokokó fogalmának 1910 körüli Adorján-féle értelmezése a 19. század utolsó negyedének francia történetírói szakirodalmában gyökerezik, amit az író első párizsi éveiben tanulmányozott, s ami távol áll a ma használatos rokokó korszakfogalom első világháború után kapott, szabatosabb meghatározásától. A könyv egy ötkötetesre tervezett vállalkozás első

138 Adorján, 139–140.

139 Adorján, 145.

része, melynek középpontjában a francia forradalom és Napóleon áll. Jelentősége, hogy a magyar ismeretterjesztő történeti művek sorában ez az első önálló mű, amely a XIV. Lajos halála és a forradalom közötti korszakkal foglalkozik. A könyvet 1914 februárjában az Országos Monografia Társaság másodszor is kiadta, majd 1918-ban *A rokokó százada* címmel harmadik kiadása is megjelent. A könyv korabeli visszhangja gyér volt: az első kiadásról *Az Ujság*, a *Pesti Hírlap* és a *Budapesti Hírlap,*[140] a harmadik kiadásról az *Új Idők* közölt ismertetést, de ne feledjük, ezek a legkomolyabb lapok voltak akkor.[141] Példányait számos középiskola megvásárolta könyvtára számára.[142]

4. Az újságíró

Adorján egyik fő műfaja az interjú. Ez irányú első kísérleteit mutatja az 1904 decemberében darabja bemutatása alkalmából Budapestre látogató Holger Drachmann dán íróval készített riportja.[143] Az írás először elhelyezi a szerzőt a „józan romantikus" irodalom áramlatában, a nők egyenjogúságáért küzdők táborában, a skandináv országok irodalmában, Ibsen és Ellen Key és Selma Lagerlöf említésével. Ezután Adorján Ibsen *Nóra*járól kérdezi Drachmann véleményét, majd a két említett írónő munkásságáról faggatja. Az interjú végén kitér a Budapesten bemutatott darab előadásáról szerzett benyomásaira.

Interjúkészítői és írói munkásságának összehasonlító vizsgálatára nyújt lehetőséget az 1910. decemberi Debussy-koncert kapcsán készített riport *Az Est* számára, mivel ebből az alkalomból Csáth Géza is készített beszélgetést a zeneszerzővel a *Világ* olvasóinak.[144] Adorján a modern francia zene poétájaként, apostolaként és prófétájaként mutatja be Debussyt, aki új érzésekkel, kifejezésekkel és hangulatokkal gazdagította a zenét, háttérbe szorítva a wagnerizmus törekvéseit. Stílusát zenei impresszionizmusként határozza meg, röviden utalva az impresszionista festészetre, illetve Baudelaire, Mallarmé és Verlaine költészetére. Ezt követően részletesen leírja Debussy külső megjelenését, kitér-

140 s. n., „A rokokó", *Az Ujság* 9, 14. sz. (1911. január 17.): 1–3.; s. n., „A nagy francia forradalom és Napoleon", *Pesti Hírlap* 33, 10. sz. (1911. január 12.): 9; s. n., „A nagy francia forradalom és Napoleon", *Budapesti Hírlap* 31, 7. sz. (1911. január 8.): 35.

141 s. n., „Három könyv: Adorján Andor: A rokoko százada – Farkas Zoltán: A biedermaier – Malonyay Dezső: Az akt", *Uj Idők* 24. évf. (1918): 406.

142 Pl. *A Győri M. Kir. állami Polgári Fiúiskola értesítője az 1910–1911. iskolai évről* (Győr, 1911) 29; *A Debreceni Állami főreáliskola 44. értesítője az 1913–14. iskoli évről* (Debrecen, 1914) 26; *A Tolna-Baranya-Somogy Ág. Hitv. Ev. Egyházmegye államilag segélyezett Bonyhádi Főgimnáziumának értesítője az 1913/914. tanévről* (Bonyhád, 1914) 48.

143 Kézirat: Petőfi Irodalmi Múzeum Kézirattár, Tábori Pál-hagyaték V.4741/235. Megjelent: Adorján Andor, „Beszélgetés Holger Drachmannal", *Pesti Napló* 55, 351. sz. (1904. december 20.): 14.

144 (Cs. G.), „Debussy-est: Beszélgetés Claude Debussy-vel", *Világ*, 1910. december 6., 14.

ve különleges koponyaformájára, ami a kor elfogadott tudományos elméletére utal: a darwinista szociálantropológiára; (Ponori) Török Aurél koponyamérője *(craniometer)* széles körben használatos volt. Az eszmecsere középpontjában a budapesti koncert előkészítésének részletei állnak, melynek során Debussy összeveti a budapesti zenei életet és a szimfonikus zenekar felkészültségét bécsi tapasztalataival, az előbbi előnyeit hangsúlyozva.

Az Adorjánnál zeneileg jóval képzettebb Csáth, aki maga is zeneszerző és rendszeres koncertlátogató volt,[145] egészen más jellegű cikket készített. Debussy külsejét csak nagyon röviden érinti, viszont jóval bővebben elemzi magát a koncertet. Jellemzi Debussy előadásmódját, az előadott darabokat és azok hatását a rossz akusztikájú Vigadóban, ahol a művek kevéssé érvényesültek. Míg Adorján beszámolója elsősorban a külsőségekre összpontosít Debussy zenéjének történeti kontextusba (impresszionizmus) helyezésén túl, Csáth magát a zenét, a művek hangzásvilágát és a koncertet elemzi.

A *Kétféle sajtó* című, a *Nyugat*ban 1912 januárjában közölt írásával hónapokig tartó vitát váltott ki Adorján.[146] A cikk fennmaradt kézirata szerint eredetileg *Az Est*be szánta az írást, de ott valószínűleg elutasították.[147] Adorján itt a magyar sajtó aktuális helyzetét elemzi összehasonlítva a nyugat-európaival. Szerinte míg tőlünk nyugatabbra a sajtó a politikai és kulturális törekvéseknek komoly szerve és jelentős anyagi erővel rendelkezik, Magyarországon nem kultúrmunka az újságírás, nincs benne elég tőke, és nincs értő közönség, akik számára az írók dolgozhatnak. A sajtó munkatársainak megfelelő finanszírozására a reklámok közlését tartja az alkalmas eszköznek, ahogy ez külföldön már három évtizede jól működik.

A kulturális-művészeti (színház, operett, irodalom) tematika mellett[148] Adorján másik fő szakterülete a politikai elemzés volt. Ilyen tematikájú újságírói munkásságát nehezen lehet értékelni, mert legtöbb cikkét – nyilván önvédelemből – név nélkül publikálta.[149] A *Nyugat*ban 1928-ban Adolf Joffe öngyilkosságát és annak lehetséges következményeit elemző politikai esszéjét[150] E. Fehér Pál a magyar hírlapírás klasszikus teljesítményének nevezte:

145 Szajbély Mihály, *Csáth Géza élete és munkái: Régimódi monográfia* (Budapest: Magvető, 2019) 189, 375. Kelemen Éva, *Művészetek vándora: A zeneszerző Csáth Géza* (Budapest: Magyar Kultúra, 2015) 233; Molnár Eszter Edina–Sidó Anna, *Csáth Géza személyesen* (Budapest: PIM, 2021) 101.

146 Adorján Andor, „Kétféle sajtó", *Nyugat* 5, 2. sz. (2912): 205–207.

147 OSZK Kézirattár Fond 253/904 Adorján Andor: Kétféle sajtó, 7 f. kézirat.

148 Pl. André Adorján, „L'Opérette hongroise", *Revue de Hongrie*, 15 sept. 1910, 269–280.

149 André Adorján, „L'amiral Horty", in Dictatures et dictateurs: Témoignages de notre temps, publication bimestrielle, n. 7, juin 1934 (Paris: Société anonyme Les Illustrés francais); André Adorján, „Deux »sportifs« M. Halvsdan Koht, Sir Samuel Hoare", *La Liberté*, 18 avril 1940, 2.

150 Adorján Andor, „Adolf Joffe", *Nyugat* 21, 1. sz. (1928. január): 63–71.

> Nem csupán múltidézése izgalmas, hanem jóslata is, melyben Sztálin elkövetkezendő uralmának irányát jelöli ki: bekövetkezett ugyanis a nacionalizmus és a pánszláv eszme újraélesztése, s az a bizonyos Thermidor sokkalta véresebb és tömegesebb formában folytatódik majd. [...] helyes a következtetése, hogy Adolf Joffe öngyilkossága határkő volt, megváltozott a forradalom belső mozgása. [...] Lehet-e egy újságíró halhatatlan? Adorján Andor színművei, mert azokat is írt, bizonyosan nem azok. Viszont ez az esszé a magyar hírlapírás klasszikus teljesítményeit összegyűjtő kötetben – ha lenne ilyen – előkelő helyen kellene, hogy szerepeljen.[151]

Csak egyetlen francia újság ragaszkodott ahhoz, hogy névvel együtt közölje cikkeit, a *Le Monde Illustré*.[152] Aktuális politikai elemzéseit néha levelezésében is megörökítette, így például a második világháború alatt az ugyancsak Dél-Franciaországban rejtőző Simonyi Henriknek[153] és a hidegháború idején a Spanyolországban élő Benedek Károlynak írt soraiban.[154]

Adorján az 1920-as és 30-as években sokat tett a magyar irodalom francia sajtóban történő megjelenéséért. A *Lu* című hetilap munkatársaként részleteket tudott elhelyezni franciára fordított magyar irodalmi művekből. Ugyanakkor elsősorban külpolitikai szakértőként működött. Francia cikkeit sajátos módszerrel írta: gondolatait először ceruzával vetette papírra vázlatosan, majd ezt követően tollal írva eltüntette a stílusbeli és mondattani egyenetlenségeket, végül írógéppel véglegesítette a szöveget.[155] Megjelent cikkeit saját állítása szerint soha nem olvasta el attól való félelmében, hátha „butaságot" írt.[156]

Sokoldalú munkásságának egyik maradandó szegmense az újságírói tevékenység, francia újságírói iskolázottságával és kiterjedt nyugat-európai tapasztalataival a magyar újságírás megreformálására törekedett: megújította az interjú műfaját, s külpolitikai elemzései időtállónak bizonyultak. Személyiségében tetten érhető a szakma professzionalizálódása: nem kényszerűségből választotta ezt a mesterséget, mint sokan a 19. század második és a 20. század első felében, hanem hivatása volt az újságírás. Tudta, hogy a sajtó hatalmi eszköz, ereje van, s időnként jelentős hatást gyakorolhat a politikára. Francia léptékben ugyan nem vált sajtócézárrá, de magyar területen meghatározó szerepet töltött be Miklós Andor *Az Est*-birodalmában, sajtóügynökségével beágyazódott az európai médiarendszerbe. Ily módon munkássága magyar sajtótörténeti unikum.

---

151 E. Fehér Pál, „Magyar újságíró egy öngyilkos szovjet politikusról: Nyugat, 1928", *Társadalmi Szemle* 10. sz. (1990): 23 (23–24).

152 Lásd az 56. levelet. Pl. André Adorján, „Le drame de la Baltique: 9 Nations autour d'une Mer", *Le Monde illustré, Miroir du monde*, 2 mars 1940, 7–8.

153 1941. január és július között Lascombes-ban írt kéziratos levelek: MTA KIK Kézirattár Ms 6281/4–10.

154 Lásd az 56. levelet.

155 Lásd a 119. levelet.

156 Adorján Andor Rab Gusztávnak, Eaubonne, 1959. november 29. 1 f. gépirat. PIM Kézirattár, Rab Gusztáv-hagyaték.

5. A FORDÍTÓ

Maeterlinck *A kék madár* című meséjének három magyar fordítása készült: az első kettő – Benedek Marcell és Adorján Andor munkája – egyszerre jelent meg 1911-ben, a harmadik ötven évvel később, Vas Istváné, 1961-ben.[157] Színpadon először Adorján fordításában, a budapesti Magyar Színházban, 1913. május 9-én láthatta a közönség.

Maeterlinck	Benedek Marcell	Adorján Andor	Vas István
TYLTYL Tu dors? MYTYL Et toi?... TYLTYL Mais non, je dors pas puisque je te parle.... MYTYL C'est Noël, dis?... TYLTYL Pas encore; c'est demain. Mais le petit Noël n'apportera rien cette année.... MYTYL Pourquoi?... TYLTYL J'ai entendu maman qui disait qu'elle n'avait pu aller à la ville pour le prévenir.... Mais il viendra l'année prochaine.... MYTYL C'est long, l'année prochaine?... TYLTYL Ce n'est pas trop court.... Mais il vient cette nuit chez les enfants riches....	TYLTIL Alszol? MYTYL Hát te? TYLTYL Ugyan, hát hogy aludnék, mikor szólok hozzád? MYTYL Mondd, karácsony van most? TYLTYL Nincs még; holnap lesz. De a Jézuska nem hoz semmit az idén MYTYL Miért? TYLTYL Hallottam anyót, mikor mondta, hogy nem mehetett be a városba, beszélni a Jézuskával. De majd eljön a jövő esztendőben. MYTYL Hosszú az a jövő esztendő? TYLTYL Hát bizony nem valami rövid... De a gazdag gyerekekhez eljön ma éjjel.	TYLTYL Alszol? MYTYL Te alszol? TYLTYL Már hogy aludnék, amikor beszélek. MYTYL Mondd, már karácsony van? TYLTYL Még nem, majd holnap. De a kis Jézus nem hoz semmit az idén... MYTYL Miért?... TYLTYL Mert hallottam, amikor a mama mondta, hogy nem ért rá bemenni a városba szólni neki. De majd a jövő esztendőre eljön... MYTYL Soká lesz még a jövő év? TYLTYL Bizony soká... Hanem a gazdag gyerekekhez az éjszaka már beköszönt a kis Jézus.	TYLTYL Alszol? MYTYL Hát te? TYLTYL Dehogy alszom, hogy aludnék, ha egyszer szólok hozzád... MYTYL Mondd csak, már karácsony van? TYLTYL Még nem. Csak holnap lesz. De a kis Jézuska semmit sem hoz idén. Majd hoz jövőre. MYTYL Jövőre... Az soká lesz? TYLTYL Hát... nem nagyon hamar... De ma éjszaka a gazdagok gyerekeihez eljön.

A darab legelejének összevetése a három magyar változatban azt mutatja, hogy míg Benedek és Adorján az eredetihez hűen fordítottak, Vas István a vallásellenes Kádár-rendszer idején csak éppen említette a kis Jézuskát, a rá vonatkozó részben egész mondatokat kihagyott adaptációjából.

157 Maurice MAETERLINCK, *A kék madár: tündérjáték*, ford. ADORJÁN Andor (Budapest: Nyugat, 1911); Maurice MAETERLINCK, *A kék madár: mesejáték*, ford. BENEDEK Marcell (Budapest: Lampel, 1911); Maurice MAETERLINCK, *A kék madár: mesejáték*, ford. VAS István (Budapest: M. Helikon, 1961).

Adorján egyik korai műfordítása Lengyel Menyhért *Taifun* című művének francia adaptációja, amit folytatásokban közölt a *Revue de Hongrie* a 1910. júniusi számtól kezdve öt részben.[158]

Lengyel Menyhért	Adorján Andor
TOKERAMO Van valami különös kiküldetésed? HIRONARI Nincs. Én még nem választottam pályát. Az egyetemre akarok járni. TOKERAMO Okosan, kedves fiam. Jól utaztál? HIRONARI Jól. TOKERAMO Hol lakol? HIRONARI A többiekkel együtt, a Wallen penzióban.	TOKERAMO As-tu une mission spéciale? HIRONARI Aucune. Je n'ai pas encore choisi de carrière. Je suivrai les cours de l'Université. TOKERAMO C'est sage, cher enfant. As-tu fait bon voyage? HIRONARI Très bon ; merci. TOKERAMO Où habites-tu ? HIRONARI Avec les autres, dans la pension Wallen.

Az első felvonás negyedik jelenete egy részletének szövegösszevetése azt mutatja, hogy a francia fordítás pontos és hű az eredetihez. A darabot Adorján fordításában mutatták be, de Serge Basset és André Duboscq adaptátor neve alatt a Théâtre Sarah-Bernhardtban 1911 októberében. Ennek kapcsán Adorján a Francia Írószövetségnél (Société des Auteurs) és számos francia lapban igyekezett védeni a jogát.[159] Basset azzal védekezett, hogy egy 1910. július 25-én kelt szerződésben Lengyel Menyhért kizárólagos adaptációs jogot adott neki a francia színházakra.[160] A francia színpadi szerzők egyesülete Lengyelt és Duboscq-ot elmarasztalta, s kötelezte őket, hogy jogdíjat és kártérítést fizessenek Adorjánnak.[161]

Francia darabok magyar előadásainak és magyar darabok francia bemutatóinak sikere nemcsak a fordító munkáján, a színészek játékán múlt, hanem hogy a darab szellemisége mennyire találkozik a befogadó közönség aktuális ízlésével. Magyar daraboknak ezért ritkán sikerült igazán betörniük a párizsi színházba. Molnár Ferenc művei francia recepciójának fontos részét képezik a váltakozó sikerű színházi bemutatók. Az 1923 szeptemberében a *Théâtre et Comoedia illustré Cahiers dramatiques* című különszám sorozatában megjelent *Liliom*ot Georges Pitoëff rendezésében és Ludmilla Pitoëff főszereplésével mutatta be a Comédie des Champs-Elysées. A kritikák rámutatnak arra, milyen nehéz magyar (vagy egyáltalán külföldi) darabot sikerre vinni a párizsi francia (nem emigráns külföldi) közönség előtt a jelentősen eltérő kultúra és tematikus elvárások miatt. Léo Claretie (1862–1924) író, kritikus szerint: „Ez egy északi fantázia, amely nagyon nehéznek tűnik párizsi szellemünknek. A főpróba estéjén a terem kétharma-

158 Melchior Lengyel, „Typhon", adaptée du hongrois par M. André Adorján, *Revue de Hongrie* 5 (15 juin 1910): 751–769.

159 Az üggyel mintegy húsz francia és magyar lap foglalkozott, pl. H. de Sombreuil, „L'incident du Typhon", *Comœdia*, 7 octobre 1911, 2.

160 s. n., „Un différend à propos de la traduction du Typhon", *Excelsior*, 7 octobre 1911, 7.

161 s. n., „A párisi Taifun epilogusa: Lengyel Menyhértet elítélték", Világ 3, 11. sz. (1912. január 13.): 11; s. n., „A Taifun: Nyilatkozik Márton Miksa és Adorján Andor", Világ 3, 12. sz. (1912. január 14.): 9.

dát kitevő külföldiek elájultak a lelkesedéstől: felismerték saját zsenialitásukat. A maradék egyharmad, amelyet párizsiak alkottak, a döbbenet és a vidámság között oszlott két részre, amelyet néhány gyönyörű szövegrész csodálata enyhített."[162] 1934-ben film készült a darabból, amelyben ugyancsak Pitoëffék játszották a főszerepet. A film kapcsán Isabelle de Comminges (1874–1953) helyreigazító közleményt adott ki, amely szerint az egész művet ő fordította franciára, Adorján csak Molnár képviselője volt: „Van egy kis tévedés, Adorján úr ebben az ügyben csak Molnár, a híres magyar drámaíró képviselője volt, és az öröm, hogy ezt a gyönyörű művet lefordítottam és ismertté tettem, teljes mértékben engem illet."[163] Állítását egyéb források hiányában egyelőre nem lehet ellenőrizni.

A Pierre La Mazière-rel közösen fordított *Hattyú* (*Le Cygne*, 1926) bemutatója előtt Mazière cikket írt a darab francia fordításának és színpadra állításának történetéről, melyben kétszer is kiemeli, hogy Adorjánnal közösen készítették a fordítást.[164] A francia rendező, Firmin Gémier Amerikában látta először a darabot, majd később Paul Abrammal együtt rendezték meg a Théâtre de l'Odéonban.[165] A bemutató kapcsán Max Frantel interjút készített Molnárral Adorján társaságában, amelyben az író megemlíti, hogy Adorján Denys Amiellel lefordította *A farkas (Le Loup)* című darabját is, amit 1927 tavaszán fognak játszani Párizsban. Erről a bemutatóról azonban nincs további információ, talán csak terv volt és maradt.[166]

Az 1926-ban keletkezett, Magyarországon nagy sikerű, franciára Léopold Marchanddal közösen fordított *Játék a kastélyban*t módosított címmel – *Une Vie de Château* – mutatták be a Théâtre de la Michodière-ben 1929-ben Constant Rémy és Gustave Berthier rendezésében. A sajtó véleménye megoszlott: míg a premier körüli kritikák, amelyekre talán volt némi ráhatása Adorjánnak, többnyire pozitívak,[167] ugyanakkor az első két felvonást rossznak, az utolsót némileg élvezetesebbnek tartották: „Ennek a gyermeteg és kissé nehézkes történetnek,

162 „C'est une fantaisie d'apparence nordique qui parait bien lourde à notre esprit parisien. Le soir de la répétition générale, les étrangers qui constituèrent les deux tiers de la salle se pâmaient d'enthousiasme: ils reconnaissaient leur génie. L'autre tiers, fait de parisiens, était partagé entre l'étonnement et l'hilarité mitigés par une juste admiration pour quelques beaux passages." Léo Claretie, „Le théâtre", *La Revue mondiale*, 1 juillet 1923, 100 (99–102).

163 „Il y a là une petite erreur, et M. Adorján n'a été, en cette affaire, que le représentatnt de Molnar, le célèbre auteur dramatique hongrois, et le plaisir d'avoir traduit et fait connaitre cette belle oeuvre me revient entièrement." s.n., „De vous à moi", *Pour vous*, 10 mai 1934, 2.

164 Pierre La Mazière, „A l'Odéon: Avant »Le Cygne«", *Paris-soir*, 14 janvier 1927, 5.

165 *Le Cygne*, par François Molnar, adaptation par Pierre La Mazière et André Adorjan. Francia Nemzeti Levéltár, Archives du théâtre de l'Odéon (1809-1983), Cote: AJ/55/1-AJ/55/430.

166 „Le Loup, une comédie fantaistique traduite par MM. Adorján et Denys Amiel, sera jouée ce printemps à Paris." Max Frantel, „Une heure avec M. Molnar: L'auteur du »Cygne« compare les inspirations venues de France et d'Amérique", *Comœdia*, 8 décembre 1926, 1.

167 Beharangozó: Henry Vautour, „Les avant-premiers: Théâtre de la Michodière La Vie de Château", *Le Soir*, 27 mai 1929, 2 ; Premier kritika: G. de Pawlowski, „Les premières: La Vie de château au Théâtre de

amelyet Pirandellóra emlékeztető mozzanatok fűszereznek, az első két felvonása vontatott. A harmadik felvonásnak vannak igazi vígjátéki pillanatai, de egy kissé durva vígjátéké, amely hatásaival felidéz a tavalyi kabarékban feltűnt bizonyos témákat."[168] Az egész színházi évadot értékelő egyik kritika egyértelműen elmarasztalta a darabot: „Egy ügyes szerző, M. Molnar, akinek a *La Vie de Château*-ját játszotta a Michodière színház, nehézkessé teszi és felfújja azokat a témákat, amelyek ugyanakkor elveszítik a párizsi színházat 1914-ig jellemző szellemességüket és finomságukat. Ez a kastélyélet azonban egyfajta vidám vázlattal zárul, amelyet sajnos két hosszú óra során készítettek elő."[169]

Francia szerzők műveinek magyar adaptációi nagyobb eséllyel találkoztak a magyar közönség ízlésével. Alfred Hennequin (1842–1887) darabjait például 1878-tól folyamatosan fordították magyarra és a színházakban nagy sikerrel mutatták be: két darabját a Bem Színház Adorján adaptációjában: a *Patachon*t 1907. január 4-én, *A zsíros ügy*et 1909. szeptember 4-én. Henry Bataille (1872–1922) *A meztelen nő* című színdarabja Adorján fordításában viszont nem volt siker, a kritika a Magyar Színház színészeinek alkalmatlanságában látta ennek okát:

> Adorján Andornak valósággal hálás lehet a szerző és a színház a fordításért. Olyan nagyon francia ez a darab, olyan nagyon s tipikusan franciák az alakjai, hogy a darabnak és szereplőinek lelkét meg nem értő átültető a legszebb és leggyöngédebb hatásait és ezekkel együtt az egészet tönkretehette volna. Adorján Andor fordítása lelkes szeretettel, fanatikus gondossággal és kifogástalan stílusérzékkel adja magyar nyelven a Bataille francia lelkű darabját és valóban nem rajta, aminthogy még úgyse a szerzőn múlott, hogy a Magyar Színház ma esti premierjén „A meztelen nő" nem aratott olyan sikert, amilyet megérdemelt volna. A Magyar Színház fiatal, sokszor és érdeme szerint dicsért művészgárdája az efajta szubtilisan finom és mindenekfölött sajátosan francia lélektől és érzésektől áthatott művek interpretálására vagy nem alkalmas, vagy talán inkább még nem elég érett. Az előadók összeségükben nem értek föl a darab sajátos hangulatához, érzéseihez, az alakok gondolatvilágához.[170]

---

la Michodière", *Le Journal*, 3 juin 1929, 5; S.N., „Théâtre de la Michodière: La Vie de Château", *Le Carnet de la semaine*, 8 juin 1929, 24–25.

168 „Cette histoire puérile et un peu lourde qui est émaillée de réminiscences de Pirandello est d'une marche laborieuse pendant les deux premiers actes. Au troisième, il y a des moments de comique réel, mais d'un comique un peu gros qui rappelle par ses effets certains sujets traités dans les caf-conc' d'antan." René Nazelles, „Théatres: Michodière. La Vie de château", *Le Journal amusant*, 6 janvier 1929, 16.

169 „Un auteur adroit, M. Molnar qui vient de faire jouer Une Vie de Château au théâtre de la Michodière, alourdit et gonfle les thèmes qui perdent du même coup l'esprit et la finesse qui furent, jusqu'en 1914, la marque du théâtre parisien. Cependant cette Vie de Château se termine par une sorte de sketch désopilant préparé hélas pendant deux longues heures d'horloge." William Speth, „La saison 1928–1929", *La Revue mondiale*, 1 juillet 1929, 88 (84–89).

170 Erényi Nándor, „A meztelen nő – A Magyar Színház újdonsága", *Pesti Napló* 60, 43. sz. (1909. február 20.): 11–12.

Guy de Maupassant *Egy élet* című regényét az Athenaeum Könyvtárának fordította elsőként magyarra, ami 1912 őszén jelent meg. A regénynek további három fordítása született a 20. században 10–20 éves időközönként: Honti Rezső (1926), Benamy Sándor (1944) és Illés Endre (1954):[171]

Maupassant	Adorján Andor	Honti Rezső	Benamy Sándor	Illés Endre
Jeanne, ayant fini ses malles, s'approcha de la fenêtre, mais la pluie ne cessait pas.	Jeanne, amikor bőröndjeivel elkészült, az ablakhoz lépett, de az eső nem hagyott alább.	Jeanne végzett a csomagolással, odament az ablakhoz: az eső még nem állt el.	Jeanne elkészült a csomagolással és odalépett az ablakhoz. Még mindig esett.	Jeanne befejezte a csomagolást, majd az ablakhoz lépett; még mindig esett.
L'averse, toute la nuit, avait sonné contre les carreaux et les toits.	Egész éjszaka kopogott a zivatar a háztetőn és az ablaktáblákon.	A zápor egész éjjel verte az ablaktáblákat és a tetőket.	A zivatar egész éjszaka verte az ablaküvegeket és a tetőt.	Egész éjszaka vad eső dobolt az ablaktáblákon és a háztetőkön.
Le ciel bas et chargé d'eau semblait crevé, se vidant sur la terre, la délayant en bouillie, la fondant comme du sucre.	Az alacsony, vízzel teli ég mintha meghasadt volna, ontotta esőjét a földre, amelyet sárba hígított fel, felolvasztva, mint a cukrot.	Az alacsony és víztől duzzadó felhő megszakadt, kiürítette tartalmát a földre, melyet iszaposra paskolt és megolvasztott, mint a cukrot.	Az alacsony ég mintha meghasadt volna, szinte öntötte a vizet a földre, sárbaborítva azt, szétmorzsolva, mint a cukrot.	A vízzel telt, sötét égbolt mintha csak felhasadt volna, tartalma kizuhogott, péppé keverte a földet, megolvasztotta, mint a cukrot.
Des rafales passaient pleines d'une chaleur lourde.	Fülledt forrósággal teli szélrohamok zúgtak el.	Nehéz, meleggel telített szélrohamok fuvalltak.	Nehéz, fülledt szél fújt.	Súlyos, meleg szélrohamok követték egymást.
Le ronflement des ruisseaux débordés emplissait les rues désertes où les maisons, comme des éponges buvaient l'humidité qui pénétrait au dedans et faisait suer les murs de la cave au grenier.	A túláradt csatornák hortyogása töltötte be az elhagyott utcákat, melyeknek házai, mint a szivacs, felitták a beléjük szivárgó nedvességet, megverejtékeztetve a pincék és a padlások falait.	Kiáradt patakok zúgása töltötte be az elhagyott uccákat, ahol a házak, mint a szivacs, úgy szítták be a nedvességet, mely beszivárgott és megizzasztotta a pince és padlás falait.	A megáradt patakocskák elöntötték az uccákat, a házak szivacsként itták be a nedvességet, a pincétől a padlásig.	Megáradt patakok csobogása töltötte meg az elhagyott utcákat, a házak szivacsként itták be a nedvességet, mely egyre beljebb hatolt és pincétől padlásig verejtékkel borította a falakat.

171 Guy de Maupassant, *Egy élet: regény*, ford. Adorján Andor (Budapest: Athenaeum, 1912); Guy de Maupassant, *Egy élet*, ford. Honti Rezső (Budapest: Athenaeum, 1926); Guy de Maupassant, *Egy élet*, ford. Benamy Sándor (Budapest: Gábor Áron, 1944); Guy de Maupassant, *Egy asszony élete: regény*, ford. Illés Endre (Budapest: Szépirodalmi Kiadó, 1954).

Maupassant	Adorján Andor	Honti Rezső	Benamy Sándor	Illés Endre
Jeanne, sortie la veille du couvent, libre enfin pour toujours, prête à saisir tous les bonheurs de la vie dont elle rêvait depuis si longtemps,	Jeanne, aki előző estén került ki a kolostorból s most szabad volt örökre, készen hogy megragadja az élet minden örömét, amelyről oly régóta álmodozott,	Jeanne egy nappal azelőtt került ki a zárdából; valahára szabad volt örökre és kész belevetni magát az élet örömeibe, amiről olyan régen ábrándozott;	Jeanne tegnap tért haza a zárdából. Végre mindörökké szabad volt! Kitárhatta magát az élet örömeinek, amelyekről oly régóta álmodozott.	Jeanne tegnap jött haza a zárdából; végre örökre szabad lett! Szinte kinyílt, hogy megismerje az élet minden örömét milyen régóta már csak erről álmodott
craignait que son père hésitât à partir si le temps ne s'éclaircissait pas;	félt, hogy atyja, ha nem derül ki az idő, nem akar majd elutazni,	most félt, hogy apja nem mer elutazni, ha az idő ki nem tisztul;	Attól tartott, apja nem akar majd ilyen csúf időben elindulni.	és most attól félt, ha az idő nem javul, vállalja-e apja az utat?
et pour la centième fois depuis le matin elle interrogeait l'horizon.	s ezért reggel óta már vagy századszor vizsgálgatta a láthatárt.	és ezen a reggelen már századszor vizsgálta az eget.	És századszor pillantott most fel kérdőleg az égre.	Reggel óta már századszor kémlelt fel az égre.

A regény kezdetének összehasonlítása a különböző fordításokban azt mutatja, hogy mind a négy magyar fordítás hűen visszaadta az eredeti francia szöveget. Adorján fordítása talán a legjobban ragaszkodik a francia eredetihez, a szavak és szószerkezetek szintjén egyaránt. Benamy Sándor stílusa a rövidebb mondatokkal jelentősen eltér a másik háromtól.

Fordítói munkásságának számszerű mérlege a következő: mintegy tíz magyar színdarabot és regényt fordított franciára többnyire anyanyelvi társfordítóval, illetve legalább húsz francia drámát és prózai művet adaptált magyarra. Adorján törekedett arra, hogy színpadi fordításai könyv alakban is megjelenjenek. A fordítások pontos mennyisége azért nem meghatározható, mert a Tóth Imre színházigazgatónak írt leveléből kiderül, többször előfordult, hogy a színház megvette egy francia darab magyar bemutatási jogát, lefordíttatta Adorjánnal, majd csak ezután döntötte el, hogy mégsem mutatja be. Ezt az eljárást Adorján nehezményezte: „már két olyan darabot fordítottam a színháznak, mely nem került előadásra. Márpedig, azt hiszem, hogy író embernek nemcsak az az anyagi rekompenzáció fontos, amit a fordításért kap, de mindenekfelett az az erkölcsi érték, hogy neve ott szerepelhet a Nemzeti Színház színlapján."[172] Mivel fordításkéziratok nem állnak rendelkezésre, így munkamódszere nem rekonstruálható. A kiadott szövegek azt tanúsítják, hogy pontosan és gördülékenyen fordított mindkét nyelvre.

172 Lásd a 14. levelet.

6. A LEVÉLÍRÓ

A válogatott levelek e kötetben olvasható gyűjteményének célja Adorján Andornak, a legelső modern magyar újságírók egyikének megismertetése, illetve megvilágítani Adorján irodalmi, újságírói, műfordítói munkásságát és magánéletének ismeretlen körülményeit, eseményeit, ráirányítani a figyelmet a közgyűjteményekben lévő, kutatható, de még feltáratlan hagyatékokra, hagyatékrészekre, továbbá ösztönözni a jelenleg lappangó források feltárását. Mivel Adorján saját hagyatéka tudomásom szerint nem került közgyűjteménybe (megsemmisült vagy lappang), egyedül az általa írt, levelezőtársai hagyatékában fennmaradt levelek tanulmányozhatók, a neki írt válaszok nem. Ezek a levelek némileg kárpótolnak Adorján jelenleg ismeretlen hagyatékáért. A magánlevelek megvilágítják az életút számos eseményét, és bemutatják magát a személyiséget, ami hozzásegít a kor jobb megismeréséhez. Biográfiájának, tevékenységének nagy hányada egyelőre csak leveleinek adatmorzsáiból áll összse, ami egy sajátos és szubjektív forrásforma.[173] Forráskritikai összevetésekre kevés lehetőség van, de egyes kérdésekben ezt a további kutatások megtehetik. Kérdés például, hogy mennyire vehetjük komolyan a több évtizedes megélhetési harcát, hiszen azért – mondjuk ki – gazdag ember volt. Mikor a kávé- és dióküldésről diskurál Tábori Pállal a második világháború után, Európa nagy része éhezik. Az eddig ismert levelezésből Adorján szemüvegén keresztül látjuk a történéseket, a magyarországi tevékenysége egyelőre nem követhető eléggé ebből a levelezésanyagból.

A baráti köre alapvetően az irodalmi-művészeti életben otthonos, asszimiláns liberális magyar zsidó értelmiségiekből áll össze és a francia életében is leginkább velük tartja a kapcsolatot. Levelei legtöbbször postai úton jutottak el a címzetthez, az egyetlen kivétel a Heltai Jenőnek az író párizsi hoteljében hagyott üzenet.[174] A levelek többsége magánlevél, ritkán tartalmaznak hivatalos fejlécet. A fennmaradt levelek keletkezésének időbeli eloszlása egyenetlen, de az arányokon később módosíthat további dokumentumok előkerülése, más hagyatékok feldolgozása. Adorján eddig feltárt leveleinek címzettjei és időbeli eloszlása a következő:

173 Kövér György, „Én-azonosság az ego-dokumentumokban: Napló, önéletírás, levelezés", *Soproni Szemle* 65, 3. sz. (2011) 219–242.

174 Lásd a 42. levelet.

	1901–1910	1911–1920	1921–1930	1931–1940	1941–1950	1951–1960	1961–1970	Összes feltárt levél száma
Ambrus Zoltán író, kritikus, műfordító, színigazgató	1908	1912–1913	–	–	–	–	–	6
Benedek Károly író, újságíró és felesége	–	–	–	–	1947–		–1963	65
Biró Lajos író, újságíró, forgatókönyvíró	–	1913	–	–	–	–	–	1
Elek Artúr író, műfordító, művészettörténész, műkritikus, tanár	1909–1910	–	–	–	–	–	–	2
Görgey István honvédtiszt, történetíró és felesége	–	1911–1912	–	–	–	–	–	2
Heltai Jenő író, költő, újságíró, producer, dramaturg	–	–	1926	1936	1950	–	–	7
Horváth Ernő muzeológus, paleobotanikus, tanár	–	–	–	–	–	–	1965	1
Kemény Simon költő, író, újságíró, lapszerkesztő	–	–	–	1939	–	–	–	1
Mikszáth Kálmánné Mauks Ilona	1910	–	–	–	–	–	–	1
Nádas Sándor újságíró, író, filmrendező, forgatókönyvíró	–	–	1927	1937	–	–	–	2
Móricz Zsigmond író, újságíró, szerkesztő	–	–	–	1934	–	–	–	1

	1901–1910	1911–1920	1921–1930	1931–1940	1941–1950	1951–1960	1961–1970	Összes feltárt levél száma
Nagy Endre újságíró, író, konferanszié, kabaréigazgató és felesége	–	1920–	–1930	–	–	–	–	12
Návay Lenke, Görgei Artúr rokona	–	1914	–	–	–	–	–	1
Ottlik György újságíró, diplomata	–	–	–	1932	–	–	–	1
Péchy Blanka színésznő, író	–	–	1926	–	–	–	–	1
Rab Gusztáv író, újságíró	–	–	–	–	–	1958–	–1962	84
Révész Béla író, újságíró	–	–	1926	–	–	–	–	1
Simonyi Henrik újságíró, politikus, szerkesztő	–	–	–	1940–	–1943	1951	1962–1966	40
Szabó Lőrinc költő, műfordító	–	–	1930	–	–	–	–	1
Szentléleky Tihamér régész, múzeumigazgató	–	–	–	–	–	–	1965	1
Szép Ernő költő, író, újságíró, színpadi szerző	–	–	–	1934	–	–	–	1
Tábori Pál író, újságíró	–	–	–	–	1947–1949	1952–1954, 1956, 1959–1960	1961–1964	64
Tevan Andor nyomdász, könyvművész, könyvkiadó, nyomdászati író	–	1913	–	–	–	–	–	1
Tóth Imre színész, rendező, színházigazgató	–	1914	–	–	–	–	–	1

Tartalmuk szerint a levelek a következő típusokba sorolhatók: köszöntő levél, szomorú/vigasztaló levél, szép levél, rövid levél, hosszú levél. Gyakran írt újévi köszöntő levelet, gyakran nagy késéssel és mentegetőzve. Fontos ünnep volt számára március 15-e, amelyről többször megemlékezik leveleiben.

A Bateau Ivre Kiadó megszűnése utáni nyugalmas másfél évtizedben Benedek Károllyal, Rab Gusztávval és Simonyi Henrikkel folytatott levelezésekben visszatérő motívum a természetszeretet és az öregedés megfigyelése. A fák, virágok, madarak életének csodálata az Eaubonne-ba kiköltözéskor kezdődik, majd az ötvenes évektől felerősödik, s főleg tavasszal válik levéltémává: „A cseresznyefák már fehérbe öltöztek: felültek a tavaszi, csalóka napnak, ennek az öreg házasságszédelgőnek, aki annyi szépet igért nekik, hyment, boldog frigyet, mit nem még. Erre jön a fagy, és a szegény fákról lehull az olcsó menyasszonyi gúnya. Érdekes, hogy évezredek tapasztalása ellenére, a fák még mindig milyen hiszékenyek."[175] Az öregedés és az elmúlás az 1950-es és 60-as évek leveleiben gyakori téma: a betegség egy-két bekezdésnyi részletes kifejtésén túl a búcsúformulában gyakran nevezi magát öregnek, roskatagnak, roggyantnak, korhadtnak, temetetlennek, töpörödött aggastyánnak, megrokkantnak, rozogának, kókuszfára megérettnek, szúettének. Gyakran sürgeti barátait, hogy siessenek meglátogatni, vagy reményét fejezi ki, hogy életben találják még ismerősei a következő lehetséges találkozáskor.

Magas irodalmi műveltségét tükrözik az idézetek főként antik római és magyar szerzőktől. Kedves szerzője volt Petőfi Sándor, Arany János és Lévay József. Könyvtárában jelentős mennyiséget tett ki a magyar irodalmi rész. A második világháború alatt több száz könyve eltűnt.[176] Amikor 1956-ban a kastélyból a négyszobás házba költöztek, a mintegy ötezer darabos könyvtára egy részét eladta, másik részét a helyi könyvtárnak ajándékozta külön könyvtárszoba hiányában, legértékesebb darabjait azonban megtartotta, s a szombathelyi múzeumnak szánta.[177] A retorikai alakzatok közül a hasonlat a leggyakoribb, s ezeket gyakran halmozza: „Megjegyzem azonban, hogy ugyanakkor másfelé is tárgyalunk, mint a fenevadak és ahol elébb érünk célt, ott kötünk szerződést. Bizony, édes Ernőm, biliárdgolyónak simább az útja, mint manap egy, ha még olyan szép, még olyan jó színdarabnak. Az élet bezzeg nem egy biliárdasztal."[178]

A levelezésből kiderül, hogy minden eszközzel igyekezett közvetíteni a magyar írók, francia fordítójuk és a párizsi színházak között egyengetve az elhelyezendő színdarabok útját. Ilyen volt például Heltai Jenő *A tündérlaki lányok* című műve, amelynek esetleges párizsi bemutatásáról 1926-ban írt, illetve Szép

175 Lásd a 75. levelet.

176 Lásd a 138. levelet.

177 Lásd a 91. levelet.

178 Lásd a 36. levelet.

Ernő *Aranyóra* című 1931-es darabja, aminek francia bemutatójáról Adorján az Odéon színházzal tárgyalt 1934-ben.[179]

A szombathelyi hagyományozással kapcsolatos levelekben Adorján számos személyt felsorol, akikkel levelezésben állt, és akiknek egy része nem szerepel az eddig feltárt címzettjei között: „A barátaim levelei: Molnár [Ferenc], Heltai [Jenő], Lengyel [Menyhért], Kemény Simon, Ady [Endre], [Filippo Tommaso] Marinetti, Georg Brandes, [Philipp Heinrich] Scheidemann, Viktor Adler, [Karl Hjalmar] Branting."[180] A levelek egy részének megsemmisülését vagy lappangását bizonyítja számos utalás, mint például amikor Rab Gusztáv első franciaországi jelentkezése nyomán Adorján megjegyzi, hogy nem változott Rab kézírása.[181] Rab nem vitte magával Franciaországba 1958-ban a korábbi levelezését, így az nem maradt fenn a hagyatékában.

Míg a második világháború előtti levelek inkább adatközlő jellegűek, a 40-es évek második felétől keletkezettek irodalmi igényűnek mondhatók. Ekkor Adorján célja már nem az aktuális problémák megoldása, hanem „elcsevegni" tőle távol élő barátaival, akikkel talán már sosem fog személyesen találkozni. E levelezés, ha nem is pótolja el nem készült emlékiratait, számos részletet megörökít emlékeiből, és benyomást ad stílusáról. Nyílt levél is van köztük, amely megírása után nem sokkal megjelent nyomtatásban: ilyen a Nádas Sándornak az általa alapított *Pesti Futár* című lap fennállásának harmincadik évfordulója alkalmából született gratuláló levél.[182]

Adorján nem száműzetésben, kényszerű emigrációban élt, hanem tudatosan és önként költözött Franciaországba. A levelek tanúsága szerint nem keseredett bele a külföldi létbe, noha volt honvágya, nosztalgiája szülővárosa iránt. Nem akart megfelelni mások elvárásainak, ha úgy ítélte, hogy a kérés kívül esik a saját érdekén vagy lehetőségein: hetvenéves korában például nem vállalta egyik legjobb barátja Párizsba érkező fiának a kísérgetését.[183] Magyarországi családtagjait és felesége francia családtagjait messzemenőkig támogatta. Nem sértődött vagy bántódott meg, ha valaki máshogy látta a tényeket. A leveleiben található ószövetségi, ógörög és latin mitológiai utalások arra engednek következtetni, hogy műveltsége mélyen gyökerezett az európai zsidó-görög–latin kultúrában.

Az eddig ismert huszonnyolc címzetthez írt összesen kétszázkilencvennyolc Adorján-levélnek mintegy a fele, száznegyvenhárom levél került be jelen kötet válogatásába. Magyarországi életszakaszában leveleit mindig kézzel írta, Franciaországban viszont szinte mindig írógéppel. Ez alól kivétel az 1940–1943

179 Lásd a 20. és a 36. levelet.

180 Lásd a 131. levelet.

181 Lásd a 103. levelet.

182 Lásd a 40. levelet.

183 Lásd a 74. levelet.

közötti kényszerű rejtőzködés időszaka, amikor nem vitt magával írógépet. Az életének utolsó másfél évtizedéből megtalált levelek közül úgy válogattam, hogy lehetőleg kerüljem a tartalmi átfedéseket, mindenekelőtt az egészségi állapot visszatérő leírásában. A levelek tárgyi jegyzetei segíteni kívánják a küldeményekben említett személyek, irodalmi utalások és az idegen nyelvű szavak, szókapcsolatok vagy hosszabb idézetek megértését.

A levelezés rávilágít Adorján kiterjedt kapcsolatrendszerére. A küldemények tükrözik a kor társadalmi, művelődéstörténeti, művészeti és politikai viszonyainak számos vonatkozását. Az életút levelezéssel képviselt 1908 és 1966 közötti majdnem hat évtizede a következőképpen periodizálható:

(1) 1908–1919: a *Pesti Napló*, majd *Az Est* belső munkatársa, a Nemzeti Színház fordítója, Károlyi Mihály kormányzása idején másfél hónapig a magyar kormány svédországi megbízottja;

(2) 1920–1939: magyar, francia, svájci, német, osztrák és svéd lapok munkatársa, sajtóügynökség tulajdonosa, Molnár Ferenc műveinek francia fordítója;

(3) 1940–1948: a második világháború alatt Figeac-ban bujdosik, utána három évig a Bateau Ivre kiadó igazgatója;

(4) 1949–1966: kizárólag külföldi, főként francia lapok munkatársa, egyre visszavonultabb életet él.

A válogatás az 1908. február 3-án Ambrus Zoltánnak írt levéllel kezdődik, és másfél hónappal a halála előtt, 1966. február 3-án zárul. Viszonylag kevés és rövid levél képviseli a válogatásban a második világháború végéig tartó több mint három évtizedet. Az ezt követő tizenöt évet a hosszabb, számos emléket felidéző levelek jellemzik. Ezekből nyomon követhető Adorján fokozatos visszavonulása, halálra készülése.

A kötet kizárólag Adorján Andor által írt leveleket tartalmaz, válaszlevelek a hagyaték lappangása vagy megsemmisülése miatt nem ismertek. A szövegközlés modernizált átiratot ad a jobb érthetőség érdekében. Adorján kézírása jól olvasható, ugyanakkor a magyar ékezetek nélküli francia írógépen írt levelek helyenként nehezen érthetőek. Adorján nyelve nem áll olyan messze a mai nyelvtől, mint például Arany Jánosé, aki még aposztrófokat is írt. Ezért döntöttem a mai helyesírási szabályzat szerint közölni a leveleket – mert az eltéréseknek nincs tartalmi jellegük –, azzal a kikötéssel, hogy természetesen a nevek, címek stb. esetében megtartottam a levélíró metódusát, írásbeli sajátosságait. De ezt sem lehet általánosítani, mert például még az utolsó itt olvasható levelében is Párist ír Adorján, ami, tekintve hogy a francia főváros neve a magyar átírás szerint és már az első világháború után általánosan Párizs, 1966-ban egy magyarul írt levélben még csak nem is korjelző. Vannak korjelző szavak (franciák, németek), amiket nem írtam át magyarra, mert nem honosodtak meg (pl. revü). Az egybe- és különírást, a központozást nem tartalmi vonatkozású

helyeken, az elírásokat (jegyzetben jelölve) minden további nélkül modernizáltam. Megtartottam viszont azt, ami a szerző írásának jellemző része.

A közlés során használt jelek magyarázata:
[?] papírszakadás miatti szöveghiány,
[...] szövegkihagyás.

*

Köszönetet mondok a kéziratokat őrző és rendelkezésre bocsátó intézményeknek, kézirattárvezetőinek és munkatásaiknak, köztük kiemelten Babus Antalnak (MTA KIK Kézirattár), Rózsafalvi Zsuzsannának (PIM Kézirattár), Földesi Ferencnek (OSZK Kézirattár) illetve Derhán Kamillának, az Országos Széchényi Könyvtár kézirattárosának, valamint Tétényi Csabának, a Petőfi Irodalmi Múzeum kézirattárosának az anyaggyűjtéshez nyújtott készséges és sokoldalú segítségért.

Tüskés Anna

Adorján Andor leveleiből

1. Adorján Andor Ambrus Zoltánnak[1]

Budapest, 1908. február 3.

Igen tisztelt Szerkesztő Úr,
Lekötelező, rendkívül kedves soraira nem feleltem, mert valóban szerénytelenségnek tetszett előttem, ha azt írom, hogy megbocsátok Önnek azért, amit „a nekem okozott alkalmatlanság"-nak méltóztatott nevezni. Legyen, kérem, meggyőződve róla, hogy nekem semmiféle alkalmatlanságot nem okozott, legföljebb örömet, amiért alkalmat nyújtott, hogy Ön iránt való végtelen és teljes respektusomnak[2] némi jelét adjam. Különben is ez volt a legkevesebb, amivel az Ön ritka szeretetreméltóságát és szívélyességét – ha csak parányilag is – de viszonozhattam.

És most, kérem, engedje meg, hogy az ígért kéziratot megreklamáljam. Igazán sürgős szükségünk volna rá. Nem engedném meg magamnak ezt a sürgetést, Szerkesztő Úr, ha történetesen nem Ön lett volna az, aki feljogosít reá. Látja, kérem, így jár az, aki kisujját mutatja oda az ördögnek...
Igaz tisztelettel, alázatos szolgája,

Adorján Andor

Kéziratleírás, lelőhely
1 f. kézirat
Lelőhely: OSZK Kézirattár Ambrus Zoltán-hagyaték Fond 471, Levelezés A doboz

2. Adorján Andor Ambrus Zoltánnak

Budapest, 1908. február 13.

Igen tisztelt Szerkesztő Úr,
Nagyon köszönöm a kéziratot; nem késő. Olyan boldog vagyok, hogy megkaptam, hogy legszívesebben lobogót tűzetnék ki az erkélyünkre.

---

1 Ambrus Zoltán (1861, Debrecen – 1932, Budapest) író, kritikus, műfordító, színigazgató. 1885–1886-ban a párizsi Collège de France-ban és a Sorbonne-on francia nyelvtörténeti és irodalmi előadásokat hallgatott. Hazatérve *A Hét* munkatársa lett. 1900-tól az *Új Magyar Szemle* című lapot szerkesztette, és Voinovich Gézával a *Klasszikus Regénytár*t. 1917 és 1922 között a Nemzeti Színház igazgatója volt.

2 nagyrabecsülésemnek (latin)

Az anyagi részről pedig most rögtön szólok Szerdahelyinek[3] és megkérem, hogy a pénzt holnap adassa fel, sans retard.[4]

Még egyszer nagyon köszönöm lekötelező szívességét, őszintén tisztelő szolgája,

Adorján Andor

Kéziratleírás, lelőhely

1 f. kézirat a Pesti Napló (58-ik évfolyam, VI., Andrássy út 27.) fejléces papírján

Lelőhely: OSZK Kézirattár Ambrus Zoltán-hagyaték Fond 471, Levelezés A doboz

3. Adorján Andor Elek Arthúrnak[5]

[Budapest, 1909. november]

Kedves Elek úr,

Megkérném, szíveskedjék a fenti apróhirdetést[6] néhány napon át megjelentetni. Amennyiben nem menne ingyen, és szigorú volna a kiadóhivatal, természetesen szívesen megfizetem a hirdetés árát.

Címem (azazhogy a „Jeune dame parisienne" címe): VI. Kmetty utca 21., I. em. 6.

Ezen a címen van egy lakás, amely mihelyt rendben lesz, megnyílik Ön számára is. És boldog leszek, ha minél előbb, és minél gyakrabban láthatom Önt nálunk. Őszintén szerető, tisztelő híve,

Adorján Andor

Kéziratleírás, lelőhely

1 f. kézirat + boríték

Feladó: Adorján Andor, VI. Kmetty utca 21.

---

3 Szerdahelyi Sándor (1873, Apáca – 1913, Budapest) újságíró. 1891-től a *Magyar Hírlap,* majd 1896-tól a *Pesti Napló* munkatársa, külpolitikai rovatvezetője, vezércikkírója és országgyűlési tudósítója, 1901-től felelős szerkesztője.

4 késlekedés nélkül (*francia*)

5 Elek Artúr (1876, Budapest – 1944, Budapest) író, műfordító, művészettörténész, műkritikus, tanár. 1908-tól évtizedekig *Az Újság* című esti napilap munkatársa volt. Irodalmi és művészetkritikai folyóiratoknak is dolgozott, a *Nyugat*nak főmunkatársa volt az indulástól a lap megszűnéséig. Első nagyobb irodalmi tanulmánya Edgar Poe-ról szólt (1910).

6 A hirdetés szövege: „Jeune dame Parisienne donne leçons de français chez elle, à partir du 15 novembre. A jeunes dames et enfants seulement. Pour adresse voyez l'administration. 29582." azaz: Fiatal párizsi hölgy francia nyelvleckéket tart otthon, november 15-től. Csak fiatal hölgyeknek és gyerekeknek. A cím a szerkesztőségben: 29582. Közölve többször, például: *Az Ujság*, 1909. november 18., 31.

Címzett: Nagyságos Elek Arthúr, az „Ujság” belső dolgozója, Athenaeum, Budapest, VII. Rákóczi út
Lelőhely: OSZK Kézirattár Levelestár Adorján Andor Elek Arthúrhoz 253/10

4. Adorján Andor Elek Arthúrnak

[Budapest, 1910. január 22.]

Igen tisztelt, kedves Uram,
Megkaptam a könyvet és igen-igen köszönöm. Már felvágtam, olvasgattam is belőle, de igazán, becsületesen elolvasni – azt hiszem – még csak holnap, vasárnap fogom. Talán okosabb is lenne, ha akkor, olvasás után ülnék le önnek levelet írni, és szólhatnék valami olyat, ami önt érdekeli, de hát amúgy is lelkifurdalás gyötör, amiért már öt napja itt van nálam az ön kedvességének, barátságának jóleső záloga, és neveletlen fickó létemre még csak meg se köszöntem a figyelmességét!

Bocsássa meg ezt a mulasztást, valamint azt is, hogy eddig nem olvastam el a „Poe”-t.[7] Látja, mindkét mulasztásomat pótlom. Az egyiket, a kisebbet, e pillanatban, a nagyobbat, a másikat: holnap délután.
Őszintén tisztelő, igaz híve,

Adorján Andor

Kéziratleírás, lelőhely
2 f. kézirat + boríték
Címzett: *Az Ujság* Nagyságos Elek Arthúr úrnak, Budapest
Lelőhely: OSZK Kézirattár Levelestár, Adorján Andor Elek Arthúrhoz, 253/10

5. Adorján Andor Mikszáth Kálmánné Mauks Ilonának[8]

Budapest, 1910. június 3.

Nagyságos Asszonyom,
Engedje meg kegyesen, hogy részt vevő sorokkal tolakodjam közel ahhoz a mérhetetlen gyászhoz, amely önt és családját a mi halhatatlan Mikszáth Kálmánunk elhunytával sújtotta.[9]

7 Elek Artur, *Poe Edgar: két tanulmány* (Budapest: Nyugat, 1910).
8 Mauks Ilona (1853, Mohora – 1926, Horpács).
9 Mikszáth Kálmán 1910. május 28-án hunyt el. Adorján kétszer készített interjút Mikszáthtal, melyeket 1908-ban a *Pesti Napló*ban, illetve 1909-ben *A Hét*ben közölt. *Pesti Napló*, 1908. január 12., 8–9. *A Hét*, 1909. december 25., 853–856.

Részt kérek ebből a gyászból nemcsak azért, mert a szomorúság egy egész nemzeté, és nemcsak azért, mert a halott Mikszáth Kálmán végtelen vesztesége a magyar betűnek – hanem úgy érzem, különös okom is van siratni őt. Nekem feledhetetlen, drága emlékem lesz, hogy ennek a nemes és nagy embernek jóvoltából megadatott néhányszor az ő élő szavát hallanom, és megadatott közelről éreznem mindazt a meleget, derűt, azt a sok színből összekevert harmóniát, amely az ő páratlanul gazdag lelkét tette.

Zúgolódással vagyok tele a végzet iránt, amely őt elrabolta tőlünk; hódoló részvéttel vagyok nagyságod iránt, akire olyan kegyetlenül sújtott le a balsors; s ez a részvét különös hálával keveredne, Asszonyom, ha soraimból nem a tolakodást méltóztatnék kiérezni, hanem azt az impulzív érzést, amely minden szomorúságon keresztül is tollat kényszerít kezembe.

Nagyságos Asszonyomnak őszintén tisztelő, alázatos szolgája,

Adorján Andor
Az Est b. dolg. társa[10]

Kéziratleírás, lelőhely
2 f. kézirat
Lelőhely: MTA KIK Kézirattár Ms 40/2, Mikszáth Kálmán halála alkalmával Mikszáth Kálmánnénak írott levelek

6. Adorján Andor Görgey Istvánnak[11]

Budapest, 1911. március 7.

Mélyen tisztelt Uram,

Minél jobban gondolkodom a legutóbbi incidensen,[12] annál inkább fájlalom. Igazán nagyon, nagyon elszomorít, hogy önnek kellemetlenséget, izgalmat szereztem, holott tiszta szívvel esküszöm, hogy mi sem állhat távolabb tőlem, mint efajta szándék. Férfiúi szavamra ismétlem önnek ma reggeli kijelentésemet: mi azt a verset vidékről kaptuk; beküldőjét Dr. Salusinszky Gyula úrnak hívják és Belényesen lakik.[13] Nem közjegyző, ezt tévesen tudtam. Ellenben testvéröccse lapunk helyettes szerkesztőjének,[14] s ez a körülmény magyarázza,

10 *Az Est* című, 1910–1939 között megjelent napilap belső dolgozótársa

11 Görgey István (1825, Késmárk – 1912, Budapest) honvédtiszt, történetíró, Görgei Artúr honvéd tábornok öccse.

12 Az incidens oka, hogy Adorján megjelentette Tisza Kálmán Görgei Artúrhoz intézett ódáját. (a. a.), „Tisza Kálmán Görgey Arturhoz: A volt miniszterelnök ódája”, *Az Est*, 1911. március 7., 7.

13 Salusinszky Gyula (1885, Balázsfalva – 1939, Ljubjana) ügyvéd, az 1910-ben alapított *Az Est* című politikai lap jogtanácsosa, az 1921-ben alakult és 1925-ben megbukott Lloyd Bank alelnök-vezérigazgatója.

14 Salusinszky Imre (1883, Balázsfalva – 1946, Budapest) újságíró, szerkesztő, *Az Est* című politikai lap főszerkesztője.

hogy küldeménye megjelenhetett Miklós Andor[15] úr távollétében, s az én akaratom ellenére. De hogy contre coeur[16] adtam ki a verset, annyi biztos.

Fogadja, mélyen tisztelt uram, még egyszer sajnálkozásom és megbánásom őszinte kifejezését! Méltóztassék elhinni, nékem rendkívül kellemetlen és fájdalmas volt látnom, hogy belém vetett bizalma annyira megingott, hogy még az ön keze írásával való leveleket is vissza tetszett kérni. Kínos és bántó ez nekem mint embernek, mint férfinek, mint olyan valakinek, akinek szemében szent minden, aminek a Görgeyekhez csak valamelyes köze is van. És ezt nem tudnám Nagyságodnak elégszer és elég meggyőzően elismételni.

...Miklós Andor úr ma délután jön csak haza Bécsből. Ha holnap délelőtt bejön a szerkesztőségbe, beszélek vele, s az eredményről – szíves engedelmére számítva – értesíteni bátorkodom majd önt.

Igaz tisztelettel vagyok alázatos szolgája,

Adorján Andor

Kéziratleírás, lelőhely
2 f. kézirat
Lelőhely: OSZK Kézirattár, Analecta, Tisza Kálmán Görgei Artúrhoz intézett ódája megjelenésére vonatkozó iratok

7. Adorján Andor Görgey Istvánnénak[17]

Budapest, 1912. január 15.

Nagyságos Asszonyom,

Kegyeskedjék megengedni, hogy Önnek, valamint mélyen tisztelt családjának őszinte részvétemet fejezzem ki Görgey István elhunytának szomorú alkalmából. Lelkes tisztelője, odaadó híve voltam az öregúrnak élte hanyatló alkonyán, s érzelmeimet meg fogom őrizni iránta kegyeletesen holtában is. Az önök családi gyászát a részvét kifejezése talán nem csökkenti, de nékem végtelenül jólesik, hogy – bár talán tolakodón – szomorúságom felkeresse az önökét.

Nagyságos Asszonyomnak ismeretlenül igaz és alázatos tisztelője.

Adorján Andor
Az Est belső dolgozótársa

Kéziratleírás, lelőhely
2 f. kézirat
Lelőhely: OSZK Kézirattár, Levelestár, Adorján Andor Görgey Istvánnéhoz

15 Miklós Andor (1880, Budapest – 1933, Budapest) újságíró, lapszerkesztő, *Az Est* tulajdonos-főszerkesztője, az Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Rt. elnöke.

16 akaratom ellenére (francia)

17 Dedinszky Aranka (1836, Makó – 1920, Budapest).

8. Adorján Andor Ambrus Zoltánnak

Dinard,[18] 1912. július 17.
Szerkesző Urat, az utólagos engedelemre számítva, köszönti tisztelő, igaz híve,
Adorján

Kéziratleírás, lelőhely
1 f. kézirat képeslapon, a képeslap ábrázolása: Saint-Briac, La Grotte du Béché
Címzett: Monsieur Ambrus Zoltán, Miksa utca 8., Magyar Nemzet szerkesztőség, Budapest, Hongrie
Lelőhely: OSZK Kézirattár, Ambrus Zoltán-hagyaték, Fond 471, Levelezés A doboz

9. Adorján Andor Ambrus Zoltánnak

Budapest, 1912. december 30.
Igen tisztelt Szerkesztő Úr,
A legnagyobb örömmel, elragadtatással állok rendelkezésére. Hiszen kitüntetett vele, hogy egyáltalán gondolt rám, és nagy megtiszteltetésnek veszem, hogy eszébe juthattam! Nagyon kérem, parancsoljon velem bármely nap bármely pillanatában, és ott leszek, ahol Szerkesztő Úr kívánja. Kivált, ha olyan szíves volna, hogy esetleg egy nappal előre jelzi, mikor és hol lehetne szerencsém találkozni Önnel. És hogy Szerkesztő Urat lehetőleg a levélírás terhétől is megkíméljem, megjegyzem, hogy 178–26 szám alatt telefon van a lakásomon, s naponta, egész délután itthon vagyok. Tessék akár egy pincérrel megtelefonáltatni a találkozó helyét és idejét.
Szerkesztő úrnak mélyen tisztelő, igaz híve,
Adorján Andor

Kéziratleírás, lelőhely
2 f. kézirat
Lelőhely: OSZK Kézirattár, Ambrus Zoltán-hagyaték, Fond 471, Levelezés A doboz

18 Bretagne-i fürdőhely.

10. Adorján Andor Ambrus Zoltánnak

Budapest, 1913. január 28.

Mélyen tisztelt Szerkesztő Úr,
Napok óta vadászok arra a szerencsére, hogy Önt az Abbaziában[19] találom, s hogy élőszóval referálva, megkíméljem a levelemtől. Sajnos ezzel a számításommal felsültem, s kénytelen vagyok Önt írásommal molesztálni.

Eljártam azokon a helyeken, amelyekre kérve megbízást adni szíves volt. A „Világ"-ban Kosztolányi, a „Független Magyarország"-nál Pogány ír majd a négy kötetről tárcát.[20] És hogy örültek, milyen teljes kitüntetésnek vették, hogy szerkesztő úr választása rájuk esett! A legnagyobb hálával szorítgatták érte a kezemet. Mintha bizony én protegáltam volna őket!

Az Estnél Kemény Simon kapta a négy kötetet.[21] Siettetni fogom, hogy írjon róla. Az imént idézett két lapban alkalmasint a jövő héten jön tárca.

Ha más nem (illetékesebb), én a Magyar Figyelőben szeretnék írni a négy Ambrus-kötetről.[22] És volna még egy másik titkos vágyam is: egy szép, nagy interjú Ambrus Zoltánnal abból az alkalomból, hogy összegyűjtött műveinek négy utolsó kötete most jelent meg... Nagyon megneheztelne érte, Szerkesztő úr, ha megkérném, hogy evégből engem egy este a kávéházi asztalánál elfogadni szíveskedjék?

Attól tartok, hogy Szerkesztő úr talán beteg, s ezért nem jelent meg napok óta az Abbáziában. Nagyon örülnék, ha megnyugtatna, hogy ez a feltevésem téves.
Szerkesztő úrnak alázatos és tisztelő szolgája,

Adorján Andor

Kéziratleírás, lelőhely
2 f. kézirat
Lelőhely: OSZK Kézirattár, Ambrus Zoltán-hagyaték, Fond 471, Levelezés A doboz

19 Híres kávéház Budapesten. Fénykorát 1890-től az 1900-as évek első évtizedeiben élte, a kulturális és politikai élet egyik társasági központja volt. Épülete az Oktogon déli oldalán, az Andrássy út 49. szám alatt ma is áll. Nevét Abbáziáról, az Osztrák–Magyar Monarchia adriai üdülővárosáról kapta.

20 Kosztolányi Dezső (1885, Szabadka – 1936, Budapest) író, költő, műfordító, kritikus, esszéista, újságíró. Pogány Béla (1882, Mocsa – 1953) újságíró, szerkesztő. A *Független Magyarország* 1902–1919 közötti, a *Világ* 1911 és 1949 közötti napilap. Ambrus négy kötete: *A tegnap legendái: Tollrajzok* (Budapest: Révai, 1913); *Nagyvárosi képek: Tollrajzok* (Budapest: Révai, 1913); *Vezető elmék: Irodalmi karcolatok* (Budapest: Révai, 1913); *Régi és új világ: Elbeszélések* (Budapest: Révai, 1913).

21 Kemény Simon (1882, Tass – 1945, Budapest) költő, író, újságíró, lapszerkesztő, *Az Est* című napilap segédszerkesztője.

22 A *Magyar Figyelő*ben megjelent: Csapó, „Vezető Elmék", Magyar Figyelő 1. sz. (1913): 306–312.

11. Adorján Andor Biró Lajosnak[23]

Budapest, 1913. január 28.

Igen tisztelt Uram,
A Rablólovagot még nem láttam, mert a főpróbára nem mehettem el, az eddigi két előadásra pedig már nem kaptam jegyet.[24] Ennek ellenére azonban nem tudom megállni, hogy Ön iránt való ritka becsülésem, tiszteletem és rokonszenvem minden melegével ne köszöntsem nagy és őszinte sikere alkalmából. És szépen kérem, hogy e pár sort, amellyel zaklatom, ne tolakodásnak, hanem érzéseim spontán megnyilatkozásának tekintse.

Tisztelő, igaz híve,

Adorján Andor

Kéziratleírás, lelőhely
2 f. kézirat
Lelőhely: PIM Kézirattár V.5365/6.

12. Adorján Andor Tevan Andornak[25]

[1913.] febr. 5.

Kedves Uram,
Az Est igazgatójával ma nem beszélhettem, mert véletlenül éppen beteg.

Itt küldöm a javított levonatot.[26] Csak siessen. Kár annyi időt vesztegetni.
Köszönti igaz híve,

Adorján Andor

Kéziratleírás, lelőhely
2 f. kézirat
Datálás a tartalom alapján.
Lelőhely: MTA KIK Ms 10.423/1.

23 Biró Lajos (1880, Bécs – 1948, London) író, újságíró, dráma- és forgatókönyvíró.

24 Biró Lajos darabja; *A rablólovag: Színjáték három felvonásban* (Budapest: Singer–Wolfner, 1912). A Magyar Színházban Csortos Gyula főszereplésével játszották 1913-ban.

25 Tevan Andor (1889, Békéscsaba – 1955, Budapest) nyomdász, könyvművész, könyvkiadó, nyomdászati író.

26 Adorján Tevannál megjelent egyetlen könyve: Adorján Andor, *Egy haditudósító feljegyzései* (Békéscsaba: Tevan, 1913).

13. Adorján Andor Ambrus Zoltánnak

Budapest, 1913. február 10.

Mélyen tisztelt Szerkesztő Úr,
A Világban megjelent tegnap egy cikk, bátor vagyok ide mellékelni.[27] Nem Kosztolányi írta, mint ahogy megígérte, hanem Miklós Jenő.[28]

Beszéltem időközben Hervay Frigyessel.[29] Azt mondta, hogy a Magyarországhoz[30] beérkezett ugyan a négy kötet, de lábuk kelt. (És még tessék panaszkodni, hogy Ön nem elég kapós!) Hervay ezer örömmel írna tárcát, ha valamiképpen hozzájuthatna a kötetekhez. És éppen ezért szeretném megkérni szerkesztő urat, legyen szíves intézkedni Révaiéknál, hogy Hervaynak elküldjék a példányokat. Mégpedig nem a redakciójába, hanem magáncímére: VI. Andrássy út 87., dr. Glück Tibornál.[31]

Kemény Simon kritikája alkalmasint e héten jelenik meg Az Estben.

Ma, hétfő este, tizenegy óra után be fogok nézni az Abbáziába, és igen-igen örülnék, ha történetesen ott találnám szerkesztő urat. Mély tisztelettel, igaz híve,

Adorján Andor

Kéziratleírás, lelőhely
1 f. kézirat *Az Est* politikai napilap fejléces papírján
Lelőhely: OSZK Kézirattár, Ambrus Zoltán-hagyaték, Fond 471, Levelezés A doboz

14. Adorján Andor Tóth Imrének[32]

Budapest, 1914. február 19.

Igen tisztelt Igazgató úr,
Tegnap délután fenn jártam a Nemzeti Színház igazgatósági irodájában, s ez alkalommal Palásthy[33] úr volt szíves említeni előttem, hogy a színház által leg-

27 Miklós Jenő, „Ambrus Zoltán", *Világ*, 1913. február 9., melléklet a 35. számhoz, 33.

28 Miklós Jenő (1878, Nagyappony – 1934, Budapest) író, költő, újságíró.

29 Hervay Frigyes (1874, Bécs – 1946, Budapest) író, költő, újságíró, színigazgató.

30 A *Magyarország* 1893–1944 között megjelent politikai napilap.

31 Glück Tibor (1884, Budapest – 1967, Budapest) orvos, tüdőgyógyász, asztmatudós, feltaláló. Az 1910-es években tovább folytatta apja „Körönd inhalatórium"-ának működtetését az Andrássy út 87. alatt. Tulajdonosa és igazgatója volt a budapesti Glück Szanatóriumnak 1931-től.

32 Tóth Imre (1857, Pest – 1928, Leányfalu) színész, rendező, színházigazgató. A Nemzeti Színház igazgatója 1908–1916 között.

33 Palásthy Sándor (1877, Budapest – 1948, Los Angeles) színész, rendező, színigazgató, 1904-től 1914-ig dolgozott a Nemzeti Színházban.

utóbb vásárolt két francia darab közül az egyik nekem van szánva lefordítás végett.

Kell-e mondanom, hogy a legnagyobb hálával vagyok Igazgató úrnak ezért a kedves és lekötelező figyelméért?

Hanem bátor lennék megkérni Igazgató urat, hogy a két darab közül azt méltóztasson rám bízni, amelyik a tárgyánál, tartalmánál, felépítésénél stb. fogva Önnek jobban tetszik és a Nemzeti Színház stíljéhez és játékrendjéhez jobban simul.[34] Nagy okom van erre a kérésre, mert hiszen már két olyan darabot fordítottam a színháznak, mely nem került előadásra. Márpedig, azt hiszem, hogy író embernek nemcsak az az anyagi rekompenzáció fontos, amit a fordításért kap, de mindenekfelett az az erkölcsi érték, hogy neve ott szerepelhet a Nemzeti Színház színlapján.

Igazgató urat ismételten kérve, hogy kérésemet honorálni szíveskedjék, vagyok, tisztelő, igaz híve,

Adorján Andor

Kéziratleírás, lelőhely
2 f. kézirat „Az Est Magánügy" fejléces papíron
Lelőhely: OSZK Kézirattár, Levelestár, Adorján Andor Tóth Imréhez

15. Adorján Andor Návay Lenkének[35]

Budapest, 1914. augusztus 16.

Mélyen tisztelt Nagysád,

Hozzám intézett szíves soraira, hogy a Caillaux afferre[36] vonatkozó cikkeimet összegyűjtve juttassam el Önhöz, még csak most van érkezésem válaszolni: természetes, hogy kitüntető óhajának a legnagyobb készséggel fogok eleget tenni.

Nem felelhettem idáig, mert Párizsból hazajövet hirtelen Bécsbe kellett utaznom, hivatalos ügyben. Most pedig beteg vagyok, meghűlten fekszem otthon. Azt hiszem, péntek-szombatig feltápászkodom, és akkor személyesen ho-

34 Egyetlen Adorján által fordított darabot mutattak be a budapesti Nemzeti Színházban: Henri Lavedan *Édes a bűn* című négyfelvonásos vígjátékát 1911. szeptember 29-én.

35 Návay Lenke (1857 – 1918, Visegrád) Görgei Artúr rokona és időskorában gondozója. Görgei halála után visszavonultan élt a visegrádi Görgei-villában, a tábornok hátrahagyott iratait rendezte.

36 Joseph Caillaux (1863, Le Mans – 1944, Mamers) francia politikus, a Harmadik Köztársaság 43. miniszterelnöke 1911–1912-ben fél évig. Pályafutása alatt számos ellenséget szerzett, a *Le Figaro* rágalmazó hadjáratot indított ellene: leveleket tett közzé, melyeket Caillaux válása előtt, nős emberként írt jövendőbeli második feleségének. Az asszony – féltve férje jó hírnevét és karrierjét – 1914. március 16-án rálőtt Gaston Calmette főszerkesztőre az újság szerkesztőségében, aki belehalt sérüléseibe. Caillaux lemondott és felkészült felesége védelmére, akit végül felmentett a bíróság. A magyarországi lapok 1914. március 18-ától közölték az eseményeket.

zom ki Visegrádra a cikkeket. Annál is inkább, mert Návay Aladár[37] üdvözletét kell átadnom Önöknek.

A nagyságod táviratát is megkapták. Írtunk az alapján valamit. De hogy a cenzúra[38] engedélyezi-e a megjelenését, az persze jó egyelőre még a jövő titka.

Minthogy most napokig nem megyek majd szerkesztőségbe, kegyeskedjék a magáncímemen (Andrássy út 43.) értesíteni, nem esik-e terhükre, ha szombaton ellátogatok egy órácskára Visegrádra.

Kézcsókoló és tisztelő híve,

Adorján Andor

Kéziratleírás, lelőhely
2 f. kézirat, boríték
Címzés: Őnagysága Návay Lenke úrnő, Visegrád, Görgey-villa
Lelőhely: OSZK Kézirattár, Levelestár, Adorján Andor Návay Lenkéhez

16. Adorján Andor Nagy Endrének[39]

Párizs, 1920. január 11.

Drága jó Endrém,
Hol is kezdjem? Ha nem félnék tőle, hogy ezekben a teljesen felfordult, fonák időkben még perverzitással vádolsz meg érte, legszívesebben az elején kezdeném, és elmondanám neked, mennyire megörültem levelednek. All right, can go?[40] – Ezen az alapon elindulhatok? Hát annál jobb. Tehát, édes Endre, vedd tudomásul, igen megörültem, hogy valahára eszedbe jutok mégis. Amikor olyan soká kimaradt a válaszod, először ama bábaasszonyok egyikéhez akartam elmenni, akik itt a lapokban „Retard"[41] jelszó alatt szoktak hirdetni, és akiknek a közléséit kivált ama hölgyek olvassák előszeretettel, akiket aggaszt, hogy az angol tengerészek nem hordanak többé piros egyenruhát, és hogy a partra szállásuk annyira késik... De messze kalandozom öreg urak szokása szerint. A bábaasszonytól tehát visszafordulok hozzád. Amikor sehogy se jött vá-

37 Návay Aladár (1864, Földeák – 1937, Budapest) közgazdasági író. Jogi tanulmányainak befejezése után a Kereskedelmi Minisztériumban dolgozott, 1907–1914 között mint miniszteri tanácsos a Kereskedelmi Minisztérium franciaországi megbízottja.

38 Az 1914. július 27-én életbe léptetett 1912. XLIII. t. c. háború esetére kivételes hatalommal ruházta fel a kormányt, lehetővé téve, hogy elrendelje a sajtó előzetes ellenőrzését, a cenzúrát.

39 Nagy Endre (1877, Nagyszőlős – 1938, Budapest) újságíró, író, konferanszié, kabaréigazgató. Felesége Vaczó Eszter, gyermekeik Nagy Endre és Nagy Katalin. Adorján kollégája volt a *Pesti Napló*nál és *Az Est*nél. Közös kiadványuk: Adorján Andor–Nagy Endre–Tábori Kornél, *Anekdoták, víg esetek híres férfiakról* (Budapest: A Nap, 1916). Vidám könyvtár 15.

40 Rendben, mehet? (angol)

41 késés (francia)

lasz tőled, tudod, micsoda bizarr gondolat vette bele magát a fejünkbe? Hát az, kérlek, hogy Ti, Etus[42] és Te, karácsony–újévre kijöttök ide. Fantasztikus, mi? Nagyon fantasztikus, de éppen ezért is kapaszkodtunk bele olyan csökönyös hittel, Barátom, én úgy látom, hogy akinek az életében nem történik semmi, és akit nem ráznak, kínoznak a legmindennapibb és legprózaibb bajok, lassan-lassan belemélyed a csodavárásba. Én állandóan ebben az atmoszférában élek; várom a csodálatosat és a rendkívülit. Csak a normális lep meg, és a várva várt. A váratlan nem. Szóval roppant természetesnek hittem, hogy egy napon betoppantok ide, és direkt röhögtem magamban, hogy ti lesztek a meglepettek és nem mi; mert mi vártunk benneteket, holott ti azt hittétek, hogy a jöveteletek nekem meglepetés lesz... Azonban már megint eltérek a tárgytól. Érdekes. Öregember módjára. Je radote, mon vieux.[43]

(Közben ebédeltem. Most megint idetelepszem, folytatni. De már sokkal lustábban. – Kérlek, bocsásd meg ezt a túlzott kedélyességet.)

Hol is maradtunk? Hogy vártalak, de nem jöttél. Pedig milyen jó és mulatságos karácsonyt ülhettünk volna együtt. Ti, így, mit csináltatok karácsonykor? Itt nálunk nagy ünnep volt, Gabrielle-en[44] és rajtam kívül felléptek még: Abel, Simone, grand' mère,[45] Kati, Erzsi, Delmas-né, (a malakofi[46] házunk házmesternéje), no és persze Sajó. Kérlek, még reveilloniroztunk is.[47] A ti egészségtekre is hatalmasat ittunk, és visszaemlékeztünk régi karácsonyokra, veletek, nálatok, egyszer, amikor a hadszíntérről jöttél haza kriszkindlinek,[48] milyen szép volt, milyen jó volt, talán igaz se volt, hogy akkor kerek tíz esztendővel voltunk fiatalabbak mind. – Most jut eszembe, de nem is erről akarok veled beszélni. Hanem miről? Hja, ha én azt tudnám. Összevissza mindenről, rendszer nélkül, cél nélkül, ahogyan éppen jön.

Hát mi az a hátaddal, miről panaszkodsz? Hogy fiatal korodban tudtad mitől fáj, és most nem? Nem látom tisztán a kérdés lényegét. Mi a baj? Maga a hátfájás? Vagy hogy nem tudod, mitől fáj? Vagy hogy nem tudod azt, amitől tudod, hogy fiatal korodban belefájdult a hátad? Vannak így dolgok, Endrém, amelyek körül nem szabad túlságosan erőltetni a gnózist. Tények vannak, fájdalmas tények, amiket el kell fogadnunk, ahogyan éppen adódnak; mit ér tudni az okukat? Attól ugyan egyebet még nem tudunk.

Erről a tudom–nem tudom kérésről jut eszembe: na de térek ki hamar erre is, mert nagyon fúrja az oldalamat. Szóba hozom annál inkább, mert Te is említed. Az „Újság"-ról beszélek. Hát kérlek szépen, én a te leveled után azon-

42 Vaczó Eszter.

43 Bolyongok, öregem. (francia)

44 Adorján felesége; Simone a felesége nővérének lánya, Simone Jeanne Georgette Baud.

45 nagymama (francia)

46 Malakoff város Párizstól délre, annak 14. kerületével határos.

47 Ünnepi étkezés karácsony éjszakáján vagy december 31-én. (francia)

48 karácsonyi ajándéknak (német)

nal írtam Dr. Ágai Bélának,[49] akiről tudom régóta, hogy jóindulattal viseltetik iránt am és ajánlkoztam neki. Visszaírt, hogy igen szívesen veszi, ha dolgozom neki; honorárium 150–200 000 korona. Hogy a választást megkönnyítsem, rögtön visszaírtam, maradjunk az egyszerűség kedvéért a 200 000 koronánál. És már küldtem is a cikkemet. Ez megjelent. Azóta küldtem neki még öt cikket, egyik érdekesebb volt a másiknál, így pl. egy interjút François Marsallal, aki az Union Parisienne elnöke, egy másik interjút Canning kapitánnyal, aki Abd-el-Krim békekövete volt itt, ha emlékszel rá; aztán küldtem neki egy portrét Loucheurről, egyet Gaston Doumergue-ről, egy cikket a politikai helyzetről;[50] de, nagy és általános és egyenlő titkolatlan meglepetésemre mindebből se egy szó meg nem jelent, se Ágai meg nem írta, mi ennek az érthetetlen osztracizmusnak[51] az oka? Küldtem neki karácsonyra, újévre cikkeket, Ka Wort[52] megjelent, nem értem. Itt valami megfoghatatlannak kellett történnie. Írtam azóta Ágainak egy kis magánlevelet és megkérdeztem, mi van, de erre se kapok választ... Mindig kellemetlen, ha az ember így egyszerre egyedül találja magát egy sikátorban és az elkiáltott hangjára még csak visszhang se felel. Ez az egyedülvalóság, ez a hangtalan süketség kínos és fájó. Édes Endrém, ugyan légy szíves tudakold meg, mi történt. Igazán érdekes dolog: Svájcban hetente két tárcámat is leközli a Neue Zürcher; tárcákat, amiket németül írok neki, hasonlóan jól megy minden cikkem a skandináv államokban, ahova svédül írom a fecsegéseimet; jól megy Bécsben, ahol a Herczeg[53] lapjainak és a „Die Bühne"-nek írok, sőt Berlinnek is tudok dolgozni, csak éppen Pestnek nem... Nem vagyok machiavellisztikus természet, de azt kell hinnem, hogy valami kis kabalával állok otthon szemközt. Megkérdeznéd Ágait, mi van? Miért ez a mellőztetés? Berlin 100 márkát, Zürick 100 rajnai frankot fizet. Hát nem az Ujság 200 000 koronája okán sírok, hanem az eljárás rendkívüli volta nyugtalanít, és mert valóban szeretnék édes anyanyelvemen is dolgozni, ha nem vagyok szerénytelen.

---

49 Ágai Béla (1871, Pest – 1944, Auschwitz) orvos, újságíró, lapszerkesztő. 1900-tól a *Magyar Újság,* később a *Magyar Nemzet* munkatársa. 1908-ban a Tisza István politikáját támogató *Az Ujságnál,* annak megszűnését követően, 1925-től az *Ujság*nál helyezkedett el, melynek felelős szerkesztője lett.

50 Frédéric François-Marsal (1874, Párizs – 1958, Gisors) francia üzletember és a republikánus jobboldal politikusa volt, 1924-ben rövid ideig miniszterelnök. Robert Cecil Gordon-Canning (1888–1967) Abd el-Krim marokkói politikai és katonai vezető franciákkal szembeni békefeltételeinek brit támogatója. Louis Loucheur (1872, Roubaix – 1931, Párizs) francia iparos és politikus. Gaston Doumergue (1863, Aigues-Vives – 1937, Aigues-Vives) a Harmadik Köztársaság francia politikusa, 1924–1931 között Franciaország elnöke.

51 veszélyes személyek száműzése az ókori Görögországban (görög)

52 keine Antwort (német) válasz nélkül

53 Herczeg Géza (1888, Nagykanizsa – 1954, Hollywood) író, újságíró, forgatókönyvíró. 1918-ban a Károlyi-kormány sajtófőnöke volt. 1919 őszén Bécsbe emigrált, ahol 1921–1924 között a *Neue Freie Presse* külső munkatársa, 1924–1927 között a *Wiener Allgeimeine Zeitung* és az *Extrablatt* főszerkesztője.

Időközben azonban a „Nyugat”-nak küldtem a kérésükre valamit. Igen ártatlan kis beszámolóféle.[54] De kedvre kaptam tőle, és azt hiszem, a Nyugatéknak fogok rendszeresen dolgozni, mihelyt itt az építkezéssel készen leszünk. Mert építtetünk. De ez megint más dolog... Hanem ad vocem[55] Nyugat: olvastam a Te briliáns cikkedet Szabó Dezsőről.[56] Drága Endrém, mennyi verve[57] van benned, mennyi zamat, és igazi humor! Miért nem írsz te többet, és mást is, mint ezt az örök kabarét! „Kabarét”, ez rímel ezzel, hogy Margarét, és lehetne, hogy ez a kínrím adja, az eszem hegyére (ha ugyan a tompaságnak hegye lehet, lucus a non lucendo[58]), szóval ez adja eszem hegyére azt a gondolatot, hogy te a megfordított Faust vagy, aki a kabaréd-Margaréd kedvéért eladtad a fiatalságodat.[59] Ugyan csípd nyakon az ördögöt, és cserélj vissza vele! Minek neked az a nyűgös örök munka? Nem kár-e, hogy egy akkora talentum, mint te, a havi műsor örömtelen bidéjébe folyjál el? Csorog, túlbuzog belőled a talentum, minden szavad ízes, zamatos, okos, mint a legjobb szőlő olyan: ha akarom, gyümölcs, holnap must tesz, holnapután bor, évtized múlva óbor, amitől berúgnak; hát nem kár ezt a sok nagyszerűséget csak úgy verebek és varjak prédájául hagyni? Hogy te csak nem akarsz megokosodni! Azt hiszem, majd csak akkor, amikor egyszer már felnőtt unokáid lesznek, és azok mondják neked: na, nagypapa, most aztán vége a mókának; kezdje már egyszer az oeuvre-jét,[60] mint tehetséges fiatal író! Amire Te, meg vagyok győződve róla, szót fogadsz nekik és mialatt mi mind már Földváron áruljuk a deszkát, és alulról, a gyökerénél fogva rágcsáljuk a salátákat, Te, ifjú Endrém, nekiülsz, és mosolyogva, mint a tavaszi nap, megírsz egy olyan regényt, hogy Magyarország megtanulja belé, hogyan kell az egyik szemével sírni, mialatt a másikkal nevet.

Még két szót az én kedves és szeretett Pethő Sándor barátomról.[61] Nagyon, nagyon húzok őhozzája én is. Kiváló embernek tartom, és habár komáromi fi, az én szívemben ő mégis túladunainak számít, teljéből. Mintha Vas megyei gyerek lenne ő is! Kiváló készültségű, nagyszerű fiú. Antiszemita volt, amikor még és senki se volt az, és a hibákat senki se látta; de filoszemita lett nyomban, amikor mindenki az ellenkező végletbe csapott, és csak árnyékot látott mindenki, jót senki. Én nagyon szeretem őt, és hogy ő is változatlan szeretettel van

54 Név nélkül, feltehetően Földi Mihály külföldi lapszemléjébe illesztve jelent meg.

55 erről jut eszembe (latin)

56 Szabó Dezső (1879, Kolozsvár – 1945, Budapest) író, kritikus, publicista.

57 lelkesedés (francia)

58 erőltetett, fonák szómagyarázat (latin)

59 Utalás Johann Wolfgang Goethe *Faust*jára (első teljes kiadás: 1832), amelynek első könyvében a megfiatalodott Faust beleszeret Margarétába. Faust, Mephisto praktikái segítségével, legyőzi Margaréta tartózkodását, szerelmük beteljesült, a lány teherbe esett.

60 életmű (francia)

61 Pethő Sándor (1885, Pásztori – 1940, Balatonfüred) publicista, történész, a *Magyar Nemzet* alapító főszerkesztője 1938-ban.

hozzám, ez nagy öröm a számomra és elégtételem. Az ösztönöm jól szolgált, amikor olyan-olyan távolról megéreztette velem, hogy Sándor és én, akit akkor csak a cikkeiből ismertem, barátok vagyunk, leszünk is, holtig. Neked is őt a legjobb indulatodba ajánlom.

Hát ide nézz, Endrém, már megint, hogy megnyomorítottalak prózámmal. Bocsáss meg. Etusnak kézcsók. Gabrielle-től mindkettőtöknek csók, Tőlem neked cvikipuszi.[62] Mi van a Prutyival? Katót se látjuk többé soha...[63] Szervusz, szervusz, Endre; ölel igaz barátod,

Andor

Mondd meg Etusnak: Itt van Kertész Lonczi. Hej, van nagy ricsaj.

Kéziratleírás, lelőhely
2 f. gépirat kéziratos javításokkal
Lelőhely: PIM Kézirattár V.-lev. Nagy E.-hagyaték V.5186/4/1.

17. Adorján Andor Nagy Endrénének[64]

Párizs, 1925. január 14.

Kedves Etus,
addig is, míg időm lenne Endrének felelni az ő legutóbbi és oly szíves levelére, engedje meg, hogy magát, aki az egyetlen férfi közöttünk, megkérjem egy rendkívülien nagy szolgálatra. Talán felesleges is, hogy előre biztosítsam a hálámról. A következőről van szó, mint említettem, én annak idején egy bizonyos üzletben való részvétel címén, illetve bizományban való vásárláshoz Marsovszky Elemérnek[65] 10 000 frankot adtam át azzal, hogy ez az összeg három hónap felmondással nekem bármikor visszajár, megtetézve az elszámolás szerinti üzleti haszonnal. Én az összeget Marsovszkynak október 15-én felmondtam azzal, hogy annak három hónap múlva, vagyis 1923. január 15-én itt kell lennie. Megírtam neki azt is, hogy a pénz az itteni Crédit Lyonnais főintézetéhez – 19 Bld des Italiens – utalandó át, az én folyószámlám javára, amelynek száma: 226,944. Már most ez a terminus itt van, de erős a gyanúm, hogy Marsovszky barátom nehéz gyereknek fog bizonyulni, és nem fog sietni a szavának állni, noha az 1924. november 10-én hozzám intézett levelében erősen fogadkozik, hogy a kikötött terminusra a pénz pontosan itt lesz, stb.

62 Amikor két kézzel valakinek az orcájába csípünk, miközben a száját megcsókoljuk.

63 Nagy Endre gyerekei: Nagy Endre (1906–?) és Nagy Katalin (1910–?). Nagy Katalin francia intézetben tanult a Párizs melletti Neuillyben 1926-ban, 1935-től 1939-ig Cs. Szabó László felesége.

64 Vaczó Eszter.

65 Marsovszky Elemér fegyver- és lőszer-nagykereskedő, puskaműves.

Mármost a magához intézett kérésem az, kegyeskedjék elmenni Marsovszkyhoz a nevemben, (Múzeum körút 2. alatt van az üzlete, fegyverüzlet, a volt Nemzeti Színház helyén, a Múzeum körúti oldalon), kísértesse el magát persze egy férfival, és legyen szíves megkérdezni Marsovszkyt, elküldte-e a pénzt? Ha nem, hogy miért nem? Ha azt mondja, hogy nem lehet átutalni, vagy egyéb kifogást keresne, tessék neki megmondani, hogy fizesse le a pénzt Pesten, Miklós Andornak, akinek itt számlája van, és aki azt majd nekem itt kiutalja... Szóval arra kérem, nézzen egy kicsit a dolog után, mert persze nem szeretném magamat az orromnál vezettetni.

Megjegyzem, hogy én Marsovszkyt persze abszolút tisztességes, derék fiúnak tartom, szeretem is őt; meg vagyok győződve, hogy velem szemben semmi rossz szándéka nincsen, mindazonáltal szeretném, ha maga kissé utánanézne az ügynek, és ezzel segítene nekem a dolgot lebonyolítani... Ha Marsovszkynak netán nehéz lenne az egész összeget és a haszonrészesedésemet egyszerre küldeni, hát tessék két részben, azt aztán már a maga bölcsességére bízom, bár persze jobb szeretném, ha az egész summát[66] egyszerre kaphatnám ki ide. Nekem most sürgősen szükségem van pénzre, nagyon sok pénzre, egy nagy telekvásárlási dologhoz, és minden pár ezer frank, amit behajtok, könnyebbíti persze a helyzetemet.

Bocsássa meg, kérem, hogy így a dolgaimmal untatom – de ismétlem, maga az egyetlen férfi, akiben üzletileg ott Pesten bízni lehet, és aki – ráadásul – olyan kedves és jó barát is, hogy harag és bosszúság nélkül hajlandó egy baráti szolgálatra, mint amilyent itt most kérni magától elég szerénytelen, sőt szemtelen vagyok.

Nagyon kérem, ne hagyja magát esetleg szavakkal és üres ígéretekkel a fal mellé állítani. Nézzen utána annak, amit Marsovszky netán mond... És legyen kegyes, értesítsen engem azonnal az eljárása eredményéről... Ügyvédnek azonban semmi esetre se szóljon [a] dologról, mert akkor végünk van, nekünk is, a pénznek is... Csak az ügyvédnek nincs vége soha!

Endrének majd vasárnap írok, vagy talán szent sabeszkor,[67] ha hideg volna úgy, hogy ki se lehet menni!

Ölelem mindkettőjüket, és a kezét csókolom, mint szerető igaz, és sokszor magára gondoló jó pajtása,

Adorján

Kató hetek óta nem ad életjelet! Reméljük, jól van. A maga egészsége hogy van? Iszik-e sok mandarin-kürásszot[68] a fülzúgás ellen?

Kéziratleírás, lelőhely

2 f. gépirat kéziratos javításokkal

Lelőhely: PIM Kézirattár V.-lev. Nagy E.-hagyaték V.5186/18/1.

66 összeget (latin)

67 szombat (héber)

68 likőr (francia)

18. Adorján Andor Nagy Endrénének

Párizs, 1925. január 25.

Kedves Etus,
Igen köszönöm levelét, és eggyel többször bocsánatot kérek érte, hogy a minapi írásommal fárasztottam. Marsovszky csakugyan megküldötte a tízezer frankot, ez tehát teljesen rendben van. Ami a többit, nevezetesen a haszonrészesedést illeti és az elszámolásunkat, arra most már szívesen haladékot adok neki, mint azt a minapi írásomban is említettem... igen hálás vagyok magának érte, hogy fáradt az ügyemben, és nem kevésbé hálára kötelezett azzal az ajánlatával is, hogy ha csalódásom lenne Marsovszky részéről, hát rendelkezésemre adja azt az összeget. De hát erről, ugyebár, nincs szó... csak Marsovszky barátommal akartam valahára az ügyemet dűlőre vinni. Ez most megtörtént, és én csak örülni tudok rajta. Hogy ez az egész affér[69] ráadásul arra is alkalmat szolgáltatott, hogy megmutassa, maga mennyi jóakarattal van hozzám, ez aztán külön öröm – de erről most ne is beszéljünk. Szóval: köszönök mindent, és a dolog rendben van. Bocsánat, hogy háborgattam az egésszel.

Kedves levele azért is öröm volt nekem, mert azt láttam belőle, hogy Endrének komoly szándéka nyáron kilátogatni ide. Brávó. Boldog vagyok! Pláne, ha azt a nagyszerű dolgot csinálnák meg, gyerekek, hogy mindenestül kijönnek, mind, és az egész nyárra. Ez volna még csak a jó idea.[70]

Most aztán még másról kell magával beszélgetnem, kedves jó Etus, és ez egy kicsit nehéz és kényes dolog, pláne ha nem élőszóval hozza fel az ember, hanem írásban. Ilyenkor mindjárt minden olyan komolykodó és fontoskodó formát ölt, hogy direkt kínos. Hát, aztán maga legalább ne így vegye. Arról van szó, hogy kicsit zavarban vagyunk Kató miatt. Gabrielle sohase tudja, kivel szabad őt kiengedni az intézetből, kivel nem... Mint tudja, abban maradtunk, hogy az intézetből csak Gabrielle engedélyével engedik ki... azóta azonban történt egy és más, ami kissé zavaró. Például a minap este ide telefonált hozzánk egy hölgy, magyarul, de csak Gabrielle beszélt vele, mert én az irodámban voltam, és ez a hölgy arra kért engedélyt, hogy Katót kivihesse az intézetből, egy éjszakára. Éspedig azért, mert Katót el akarja vinni egy házi bálra, az Endréék egy itteni jóbarátjához... Ki az a jó barát? – kérdezte Gabrielle, aki persze semmi szín alatt se adta volna beleegyezését ehhez az éjszakai kiránduláshoz. „Louis Manheim-ék" – felelte a telefonáló hölgy. Amire G. azt felelte vissza, hogy részéről szó se lehet. – „De – inszisztált[71] a dáma – én rokona vagyok Katónak, és jogom van kivinni az intézetből." G. azt válaszolta erre, hogy Katónak múlt nyáron itt volt az apja, nemrégiben pedig itt volt az édesanyja, és egyikük se

69 kellemetlen ügy, nézeteltérés, összeütközés (francia)

70 ötlet (angol)

71 ragaszkodott, erősködött (francia)

látta szükségesnek ellátogatni Manheimékhez; ezenkívül maga, Etus, nem is szereti Manheiméket – szóval semmi ok nincs rá, hogy a gyerek elmenjen bálba oda, ahova a szülei sem mentek!... Így végződött ez a nem nagyon kellemes telefoniáda... No mármost a múlt héten vasárnap meg az történt, hogy este fél hétkor telefonált nekünk ide egy itt tartózkodó pesti ismerősünk, hogy a café de la Paix-ben[72] van, és nagy csodálkozására kit látott oda bejönni, a Nagy Endre kislányát egy másik fiatal lánnyal és egy dámával! Persze hogy pillanatig nem akartuk ezt elhinni, de az illető nagyon erősködött, hogy kicsi kora óta ismeri Katót stb., tévedés kizárva, stb. Első eszmélésre azt hittük, hogy talán egy megbolondult, intézetbeli nevelőnő vitte pont ebbe a kávéházba Katót, vagy még inkább: hogy tévedés van a dologban. Azonnal felhívtuk az intézetet, de csak azt tudták felelni, hogy Kató még nem jött haza, és hogy az unokahúgával és egy rokonával ment sétálni. Gabrielle botrányt csinált, hogyan, hogy az ő tudta nélkül kiengedték Katót; az igazgatónő mentegetőzött, hogy Kató nekik magyar levelet mutatott, amelyben a mamája állítólag felhatalmazza, hogy kijárhasson az intézetből, stb. Erre G. másnap persze kiszaladt Neuillybe, előszedte Katót; volt bőgés, miegymás; Kató azt mondta, hogy a hölgy, akivel a kávéházba el-elment már máskor is, az ő nagynénjének a leánya, Jakabné... hát persze, hogy semmi szándékunk zsarnokoskodni Katóval, vagy pláne elébe tolni magunkat a kislány vérbeli rokonainak, de hát kettőt meg kell mondanom mégis: az egyik, hogy minden körülmények között helytelennek tartom, hogy a gyereket az a rokona pont kávéházba vigye ozsonnára, és ha már kávéházba, cukrászda helyett, hát egy olyan rothadt helyre, mint a Paix... Képzelje, Kató még fél órája alig volt ott, már nekünk idetelefonálták... Hát még micsoda formában mesélik majd ezt el azon a jó Pesten, hogy a Nagy Endre lánya itt a kávéházakat búvja... Annak a Jakabnénak, bárki legyen is, lehetne annyi magához való esze, hogy ezt a két gyereket nem oda viszi el magával délutánra... A másik mondanivalóm pedig az lenne, kedves Etus, hogy valahányszor valami rokonuk, barátjuk jön ide, akire csakugyan rá akarják bízni Katót, olyankor mindig írjanak nekünk pár szót és értesítsenek róla, hogy az illetőre rábízhatjuk a gyereket, illetve feljogosíthatjuk az intézetet, hogy Katót az illetővel kiengedjék. Még azt is meg kell mondanom magának, hogy ezelőtt három nappal, este hét órakor idetelefonált nekünk valaki, nagyon parancsolón, hogy azonnal szóljunk ki Neuillybe, hogy Kató kijöhet az intézetből. „Ki Ön?" kérdezte Gabrielle, „Semmi köze" – felelte az illető magyarul. Katót az Operába akarom vinni. Hogy ilyen intráda[73] után Gabrielle nem folytatta a diskussziót az illetővel, hanem Neuillybe kitelefonált, hogy Katót ki ne bocsássák, ez csak természetes. Állítólag az az úr, aki idetelefonált, Jakabné férje lenne...

72 Az 1862-ben nyílt Café de la Paix híres kávéház a Boulevard des Capucines és a Place de l'Opéra metszéspontjának északnyugati sarkán, Párizs 9. kerületében.

73 bevezetés (olasz)

Hát persze hogy nekünk nehéz így a rokonok jóindulatának útjába állni, még kellemetlenebb és ostobább szerep a részemről nekiállnom salabaktereskedni[74] és fontoskodni, de inkább ezt az odiozus[75] szerepet, mint esetleg lelkifurdalásokat, hogy Gabrielle és én nem viselkedtünk teljes komolysággal, gonddal, szeretettel, körültekintéssel a maga kislánya iránt... Isten őrizzen, hogy gátolói legyünk rokoni effúzióknak[76] Kató és a kuzinja között, de ahogy nem lelkesednék érte, hogy a magam gyerekét 16 éves korában a Paix-be vigyék, stb., úgy nem tartom ezt helyén Katónál se. Színházba az intézet hetente egyszer-kétszer elviszi, hát ez is felesleges, hogy rokonokkal külön eljárjon. Lehet azonban, hogy mindez túlságos skrupulus[77] a részemről, és hogy mint Mídásznak,[78] szamárfülem nőtt (már ez az öregedéssel együtt jár), de inkább vagyok szamár, mint felületes és lelkiismeretlen. – Hát kérem, a jövőben küldjön nekünk utasításokat, mert enélkül a gyereket ezentúl is senki emberfiával nem hagyhatjuk az intézetből kivitetni.

Bocsássa meg e hosszú lamentációt.[79] Endrének majd külön írok. – És itt most ölelem mindkettejüket, mint hű és igaz barátjuk és kézcsókoló barátja.

Adorján

Kéziratleírás, lelőhely
3 f. gépirat kéziratos javításokkal
Lelőhely: PIM Kézirattár V.-lev. Nagy E.-hagyaték V.5186/18/2.

19. Adorján Andor Nagy Endrének

Párizs, 1925. október 19.

Drága jó Endrém,
Azt hitted magadról, egy árkus papír és egy kalamáris elé telepedsz levelet írni nekem. Holott dehogy! Orgona elé ültél le, ott lenyomtad a „Vox Humana”[80] gombot, és révedezve, félig öntudatlanul eljátszottad nekem a baráti szeretet és a gyengédség egy olyan hatalmas szimfóniáját, hogy napok óta most csak ez zsong vissza bennem. Édes Endrém, a leveled igen nagy öröm volt a számomra. Emlékszel Arany gyönyörű versére: „Zavarva lelkem, mint a bomlott

74 öregembereskedni (német)
75 utálatos (latin)
76 kitörés (latin)
77 aggály (latin)
78 Midas, mítikus fríg király jelen volt, amikor Pán és Apolló a Tmolus-hegy istene előtt dalnokversenyre kelt, s Tmolus Apollo javára döntött. A döntést Midas, anélkül hogy valaki kérdezte volna, hangosan bírálta, ezért büntetésül szamárfüle nőtt, melyet csak úgy tudott eltitkolni, hogy nagy koronát viselt.
79 panaszáradat, siránkozás (latin)
80 emberi hang (latin)

cimbalom; Örűl a szívem és de sajog belé...”[81] Valami effélét szeretnék mondani neked én is, mert igaz, és mert igen megvagyok indulva az érdemeletlen jóságodon. Azt kell hinnem, Endrém, hogy neked is megvan a magad baja, valami lelki szenvedésed, mert ennyire jó, ennyire gyengéd, ennyire megértő nem is tud lenni más, mint akinek szintén megvannak a saját lelki válságai.

Azonban azt az egyet hamar hadd jegyzem meg neked, ha valami észrevételed volt velem szemben, bizony megtehetted volna azt itt, élőszóval, Párizsban. Hálásan vettem volna, mert nem vagyok se csökönyös, se magammal eltelt ember. Tudtam volna, micsoda érzések inspiráltak téged velem szemben és a tanácsaid meghallgatása után legfeljebb feleltem volna, objektíven és igen őszintén, ezt megteszem most.

Nekem két okom van, amely miatt Párizsban élek. Az egyik az, és már ez is elég peremptorius,[82] hogy Gabrielle lelkileg sokat szenvedett nálunk a háború alatt; tizenegy esztendő alatt nem bírta otthon megszokni, és Etust kivéve lélek nem akadt, akit szívből és igazán megszeretett volna. Gabrielle nem akadályozza meg, hogy ha érdekem és karrierem kívánja, otthon éljek, ő azonban, a maga számára, az élet minden kondícióját inkább elfogadja, mint azt, visszamenni oda, ahol élni száz év alatt se szokná meg. – Minthogy egy póz nélküli és igaz lélek szavairól van szó, hinnem kell neki, és téged is kérlek: higgyél. Ez nem komédia. Ez igazság, amilyeneket két ember csendben mond egymásnak, téli estén, sötét szobában, hosszú tépelődések között. Ez így van.

Nem vagyok azonban romantikus hős, se elvakult szerelmes, s ha mindjárt nagyon szeretem is a feleségemet (22 éve vagyunk együtt!), mégis elég komoly vagyok hozzá, hogy fellengzés nélkül azt tudjam mondani neki és magamnak: te itt vagy itthon, én ott; neked itt jó, nekem ott, hát már most vonjuk le mindebből a konzekvenciákat, úgy ahogyan az a kettőnk érdekeinek és ízlésének a legjobban megfelel... Az ám, de itt jön a tragikum! Én se szeretek otthon lenni. A hagymaszagtól, ami a Nyugati pályaudvaron várja az embert, az örökös hazugságok és csalások fojtogató leheletéig, amik lépten-nyomon követik: fáj nekem, fizikailag fáj nekem otthon minden. Nehogy azt hidd, pózolok vagy tetszelgek magamnak. Megfogom a kezedet és a szavamra mondom: szürke senki vagyok itt inkább, de szabad, de ember, de öntudatos, mintsem otthon nem tudom, micsoda! Érezni, hogy mindenki vájkál benned, látni, hogy körötted csupa nyomor minden, szenvedni a hazugságok, a hipokrízis,[83] a színlelések súlya alatt, száműzve tudni magadtól mindent, ami napfény és szépség, emberi jóság és lelki emelkedettség, ismétlem neked és esküszöm, én el nem bírom ezt

81 Arany János *Válasz Petőfinek* című versének első két sora.

82 ellentmondást nem tűrő (latin)

83 képmutatás, álszenteskedés (latin)

az ambianciát;[84] én abba belebetegednék, én ott egy kába don Ouijote-tá lennék, vagy hozzá hasonulnék a környezetemhez, borzalom!

Ezért élek inkább itt. Nem pózból, nem nagyzolásból, nem tetszelgésből, nem hivalkodásból. Nem akarok az előkelő érzelmek piperkőce gyanánt tűnni a szemedben. De a 42 esztendőm tapasztalásával és higgadt megfontolással azt mondom magamban: egyetlenegyszer élek, ezeket az éveket hadd élem magammal harmóniában. Ha nagy talentum, egy lobogó lélek lennék, aki rendeltetést éreznék magamban arra, egy kollektivitásért, amely a nemzetem, a fajom vagy akármim, szenvedni, de közte élni és osztani az aljasságát és a szégyenét, megtenném. Ezt az isteni rendeltetést nem érzem magamban. Szeretem a hazámat, értsd meg. Szeretném szép, okos és mély cikkekben tanítani is, és nem félnék a méregpohártól se, sem a megpróbáltatásoktól, ha volna csak valaki, aki vágyódnék hallani a szót. Nézd a lapot, amelynek életem legszebb tíz évét adtam, s amely oly játszva tagadott meg mindent, ami a múltját és az értékét tette.[85] Hát lehet élni emberek között, akik a heroizmusnak még csak a pislogását se ismerik, és akiknek fülében a farkasok üvöltése is karácsonyi zsoltár gyanánt csendül, ha csak a kegyelmes farkasok megengedik, hogy ők is velük üvöltsenek... No de nem akarlak keservekkel untatni, amiket váltig ismersz, csak elmondom, mit feleltem volna, ha akkor itt Párizsban mindjárt a szíved szerint beszélsz velem.

Valóban, elkövettem azt a butaságot, hogy itt éveken át mindenféle spekulációt űztem, hajszoltam a nagy meggazdagodást; időt vesztettem ezzel és egyéb, munkára hivatott energiát. Nem baj. Sok pénzt vesztettem: nem baj. Ha meggondolom, hogy meztelenül születtem és most holtig való garderobe-om[86] van, rájövök, hogy még mindig nem vagyok megcsalva. Ha megfontolom, hogy legalábbis két csigabigával felérek, amennyiben... két házam van. Rájövök, hogy nem vagyok szegény ember se. Van egy szépen jövedelmező vállalatom is. Minden rendben. Hát mi kell? Hogy magamat meg ne csaljam. Hogy ne énekeljek mást, mint a magam hangnemét. Ne foglalkozzam mással, mint ami Istentől rendelt hivatásom, és amiben nem vagyok egészen az utolsó. Ez minden. Pénzt akarok keresni? Jó. De de nem üzletezéssel, amiben szánalmas vagyok, hanem azzal a munkával, ami a szívemnek öröm, a szellememnek üdülés, az apró hiúságomnak: égő gyertyaszál! Írni... E mai papírvalutás világban a gondolatok aranyát, az érzések ezüstjét megpengetni az ámuló kalmárok kasszapultján. Van-e gyönyörűbb?

Írtam haza Andornak,[87] megírtam neki ezt is: Berlinből, az 8 Uhr Abendblattól minden cikkemért 100 márkát kapok, Zürichből, a Neue Züricher Ze-

84 légkör (francia)

85 Utalás *Az Est*nél bekövetkezett politikai irányváltásra.

86 ruhatáram, gardróbom (német)

87 Miklós Andor.

itung 1 frankot fizet soronként. Dolgozom Bécsbe Herczeg Géza lapjainak, dolgozom Stockholmba, Madridba; szeretnék haza is dolgozni; Miklósék erre 6 hónap alatt se feleltek, az ő dolguk. Most te szíves voltál beszélni Ágaival. Tudtam, hogy ő igen szível engem; miután már most te szondíroztad a terrénumot,[88] ezután közvetlenül fordulok hozzá. Ne búsulj. Tudok még írni. Egy nagy erőt érzek magamban: a fanatikus és lobogó őszinteséget. És egy másik erőt: azt, hogy imádom a foglalkozásomat és hallatlanul tisztelem a betűt. Két igen komoly dolog ez, igaz-e? Amikor azt látom, hogy francia lapok leközlik, kevés javítással, amit franciául írok, német és svájci lapok, amit németül adok nekik, svédek, amit svékusul[89] írok, akkor azt mondom magamban: egy hivatás embere vagyok, és nem egy szűk hitközségé; amit írok: mindenütt otthon van: ebben sok a vigasztaló, a megnyugtató, és az ígéret. Talán hogy az egy nevezett „világszellem"-ből van bennem egy szikrányi. Ó, nem több, csak egy icipici szikra, annyi mégis, ami melegíteni tud belülről, és vigasztalni sok minden csalódásért... Ha aztán mindezek mellett még olyan ünnepeim is adódnak, mint ez volt, olvasni a te meleg, gyönyörű, jóságos leveledet, édes Endrém, ilyenkor nehéz visszafojtani a könnyeimet és ki nem ordítani az ablakon ezt a nagy titkot: Boldog vagyok!

Mit mondjak itt neked most még? Köszönöm neked, hogy ennyi szeretettel és jóindulattal gondoltál rám. Köszönöm, hogy eljártál a dolgomban. Köszönöm az ünnepet, amit a leveleddel szereztél, és köszönöm, hogy elolvastad ezt a hosszú litániámat.[90] A végébe, neked megnyugtatásul, még hadd teszek hozzá egyet: hogy én is nagyon szeretlek téged, az egész famíliádat, hogy szívemben rokonnak, testvérnek érezlek magammal. Ez kevés, tudom, és meg se sértődj rajta. De mit akarsz, én ennél többet nem adhatok. Kézcsókkal Etusnak, ölelésekkel mindkettőnktől, vagyok szerető és igaz barátod,

Adorján Andor

Kéziratleírás, lelőhely
2 f. gépirat kéziratos javításokkal
Lelőhely: PIM Kézirattár V.-lev. Nagy E.-hagyaték V.5186/4/2.

88 megszondáztad a talajt (latin)

89 svédül (kielégítő etimológiája nincs)

90 itt: ismételgetés, unalmas felsorolás (görög)

20. Adorján Andor Heltai Jenőnek[91]

Párizs, 1926. március 31.

Kedves Barátom,
Boldog húsvéti ünnepeket kívánunk nektek.

Egyben a gratulációnkat hozom el neked. A lapokban olvastam, hogy férjhez adtad egyik leányodat. Borzasztó, Te mi mindent próbálsz meg, hogy valamiképpen mesterségesen öregbítsd magad. A végén még képes leszel mint nagypapa szerepelni! Magam elé varázsolom a szemedet, a tekintetedet, az ajkad körül állandóan ott kalandozó mosolyt; a fülembe felidézem a Kató-verseket; az emlékem elkalandozik a VII. Emanuelen és korán, és a Hét sovány esztendőn,[92] és meg nem állom, hogy ne mosolyogjak kudarcra kárhoztatott kísérleteden: János mint nagypapa, János mint öreg úr, János mint aggastyán. Te, aki tegnap reggel még El Párizsba! rajongtál, és ma reggel még az Egyiptom gyöngyénél tisztelegtél... Azt hiszem, életed első balsikere ez lesz: úgy akarni szerepelni, mint após és mint nagypapa. Nem, nem, soha – mint errefelé mondják.

Rég nem hallottam egyébként felőled. Legutóbbi levelemre sietve válaszoltál, hogy éppen Bécsbe utazol, majd a hazatérted után behatóbban írsz, úgy látszik azonban, erről megfeledkeztél azóta. Most az eszedbe idézem. Egyben felhasználom az alkalmat, hogy a Tündérlakiról beszélgessünk.[93] Tudod, hogy a darab Roger-Marxnál[94] van, aki azonban azt akarja, hogy én előbb elhelyezzem a darabot, és csak utána akarja adaptálni, ha az elhelyezés megtörtént. Hát szerintem ez egy kicsit az, amit itt úgy mondanak, hogy az igát befogni az ökör elé... Ezért most a darabod fordítását átadtam Yves Mirande-nak,[95] olvassa el, hátha ő akarná adaptálni. Mirande persze kissé nyers, kissé brutális, távolról se képes olyan szenzibilis finomságokra, mint aminők éppen a te művészi egyéniségedet jellemzik (és amiben Marx nem idegen tőled), de talán lehet valamit csinálni azon az alapon, hogy te már mennyi Mirande-ot adaptáltál. A Mirande-kombináció azért lenne jó, mert Mirande és Quinson[96] igen egybe van nőve, és így mindjárt színház is lenne, ahol a darab mehetne.

---

91 Heltai Jenő (1871, Pest – 1957, Budapest) író, költő, újságíró, producer, dramaturg.

92 Heltai Jenő 1913-ban, illetve 1897-ben megjelent regényének címe: *VII. Emanuel és kora, Hét sovány esztendő.*

93 Heltai Jenő, *A tündérlaki lányok* (Budapest, Franklin, 1914).

94 Claude Roger-Marx (1888, Párizs – 1977, Párizs) francia író, kritikus és művészettörténész.

95 Anatole Charles Le Querrec (1876, Bagneux – 1957, Párizs) Yves Mirande néven francia drámaíró, forgatókönyvíró és rendező.

96 Victor Gustave Quinson (1868, Marseille – 1943, Saint-Cloud) francia drámaíró és színházi rendező. A párizsi Théâtre du Palais-Royal rendezője 1910 és 1942 között. Olyan szerzőkkel működött együtt, mint Pierre Veber, Tristan Bernard, Albert Willemetz és különösen Yves Mirande.

La Mazière[97] még mindig Szíriában van. Néha kapok tőle egy-egy lev.lapot. Nem értem, mit csinál ott olyan soká? Amellett cikkei csak alig-alig jelennek meg. Azt hiszem, regényt írhat, azért marad el olyan sokáig.

Savoir új darabja, a „Figurant de la Gaité", teljesen megbukott.[98] Amekkora sikere volt a Dompteur-nek, akkorát bukott a Figurant.[99] Pedig Boucher[100] játszott benne.

Igaz: a Tündérlakival még egy kísérletem is van; eljuttattam Carlier kisasszonyhoz,[101] aki most a Daunou-t vette át, és akinek nagyon jól illenék a Varsányi szerepe.[102] Lugné-Poe[103] ajánlásával mentem hozzá, de még nem tudok eredményt.

Itt most hamarjában még két dologról szeretnék beszélgetni veled. Roger-Marxnak van egy kisregénye, „Les deux amis" a címe.[104] Kedves, elég mulatságos is, ámbár sok vizet nem zavar. Kért, hívjam fel rá a figyelmedet, ha tán az Atheneumnak kell egy nem nagyon testes könyvecske, amolyan „Olcsó regény"-szerű. Ezennel megteszem és felhívom rá a figyelmedet. Ennél sokkal hevesebben, nagyobb meggyőződéssel kérlek meg, olvasd el Salomon Poljakov orosz írónak, aki nekem személyes jó barátom, „Le Messie sans Peuple" című zsidó regényét, (feltéve, hogy még nem olvastad volna).[105] Gyönyörű egy könyv. Igen szeretném lefordítani. Zsidó miliőben játszódik, olyan atmoszférája van az egésznek, hogy direkt páratlan; az egészből valami nagy-nagy zsidó fanatizmus bömböl ki, de olyan szomorú az egész, olyan nyomott, amellett olyan őszinte és szép, meg vagyok győződve, hogy nagy könyvsikeretek lenne vele. A Nouvelle Revue Française kiadásában jelent meg. Okvetlenül olvasd el. Ha nem fáraszt, írd meg, hogyan tetszett neked! Poljakov egykor orosz újságíró volt, ebből az időből való még a barátságunk; itt Párizsban is sokszor vagyunk

97 Pierre La Mazière (1879–1947) újságíró és regényíró. Utalás a *Partant pour la Syrie* (Paris, Baudinière, 1926) című könyvére, ami beszámoló Libanonban és Szíriában 1925. november–decemberében tett útjáról.

98 Alfred Poznański (1883–1934), álneve Alfred Savoir, lengyel születésű francia komédiadramaturg. *Le Figurant de la Gaité* című darabját a párizsi Théâtre Danou-ban 1926. március 26-án mutatták be.

99 *Le Dompteur ou L'anglais tel qu'on le mange* című darabját 1926 januárjában mutatták be.

100 Victor Boucher (1877, Rouen – 1942, Ville-d'Avray) francia színész.

101 Madeleine Carlier (1876–?) francia színésznő, 1926-ban ő bérelte a Daunou Színházat.

102 Varsányi Irén (1877, Győr – 1932, Budapest) színésznő. Heltai *A Tündérlaki lányok* című darabját a Vígszínház 1914-ben mutatta be Jób Dániel rendezésében Varsányi Irén főszereplésével.

103 Aurélien-Marie Lugneé (1869, Párizs – 1940, Villeneuve-Lès-Avignon) Lugnes-Poe néven ismert francia színész, a Théâtre de l'Oeuvre alapítója, a párizsi színház megújításának fontos szereplője a 19. század végén.

104 Claude Roger-Marxnak nem jelent meg magyarul könyve.

105 Salomon Poliakov (1889, Mir – 1958, Versailles) belorusz származású francia rabbi. Említett regénye (*Le Messie sans peuple* [A Messiás nép nélkül], Paris: NRF Gallimard, 1925) nem jelent meg magyarul.

együtt. Most éppen Palesztinában van, mert egyik fő embere a zsidó kolonizációnak.[106] Négy-öt hét múlva itthon lesz.

Mi újság otthon? Hogy van Lilla?[107]

Miskától kaptam kártyát Monte Carlóból. Azt hittem volna, Párizsba is elnéz, de úgy látszik, mást gondolt. Sajnálom.

Egyelőre ez minden. Bocsánatot kérek tőled, hogy ily hosszan untattalak. A legmelegebb köszöntésünket és lelkes üdvözleteinket juttatom el hozzátok; Lillának kezét csókolom, téged pedig igaz és mély szeretettel ölel barátod,

Adorján Andor

Kéziratleírás, lelőhely
2 f. gépirat
Lelőhely: PIM Kézirattár, V.-lev., V.3823/7/1.

21. Adorján Andor Heltai Jenőnek

Párizs, 1926. május 17.

Kedves Barátom,
Bocsáss meg, kérlek, hogy már megint alkalmatlankodom, és hogy az idemellékelt „Beleg"-ek[108] hátán nyargalok ellened lovas attakot.[109]

Az egyik melléklet: a március 31-én hozzád intézett levelem kópiája. Eljutott – hozzád ez írásmű eredetije? Kétlem, mert soha tőled választ nem kaptam reá. Elküldöm most tehát másodszor is. Elvégre minden, amiről szólok benne, változatlanul aktuális; sőt ha itt most újra zargatlak, főleg azért teszem, mert a levelemben foglaltak még mindig válaszra várnak.

A másik melléklet: La Mazière hozzám intézett levele. Valahára tehát most visszajön Szíriából. Remélem, elhozza magával az „Orvos és a Halál"[110] adaptált kéziratát, úgyhogy már most sürgősen foglalkozhatunk majd az elhelyezés kérdésével is. La Mazière azzal utazott el november végén, hogy karácsonyra itthon lesz; amint látod: hat hónappal tovább maradt el és addig nem is fordult vissza, amíg egy újabb regényt meg nem szült. –

Közben Lillától kaptunk, kérlek, egy levelezőlapot Mentonból.[111] Nagyon megörültünk rajta. Azonnal feleltem neki, kérdeztem, vele vagy-e. Eddig nem kaptam tőle feleletet. Amit eléggé csodálok, mert invitáltam, nem jönne-e talán

106 gyarmatosítás (latin)
107 Gách Lilla Heltai második felesége.
108 melléklet (német)
109 támadást (német)
110 *A halál és az orvos* Heltai Jenő egyfelvonásos vígjátéka, bemutatója 1925. november 28-án volt a Vígszínházban.
111 Menton kedvelt francia üdülőhely a francia–olasz határon.

Párizsba, ahol Gabrielle és én, ha szabad magam így kifejeznem, tárt karokkal várjuk.

Ma „Az Est"-ben látom, hogy Pestre tértél vissza egy berlini kirándulás után, s így tudom, hogy hol talállak.[112]

Rendkívül lekötelezne, ha a Poljakov könyve dolgában szíves lennél nyilatkozni. Nagyon szeretnék e kitűnő embernek szolgálatot tenni, és a könyve valóban megérdemli, hogy magyarra lefordítsák. Amellett szentül hiszem, hogy könyvsiker is lenne.

Mi újság különben? – Mikor nézel ki megint egyszer Párizsba? Igaz barátsággal köszönt

tisztelő és szerető barátod,

Adorján Andor

Kéziratleírás, lelőhely
1 f. gépirat
Lelőhely: PIM Kézirattár, V.-lev., V.3823/7/2.

22. Adorján Andor Péchy Blankának[113]

Párizs, 1926. július 23.

Kedves Blanka és nem kevésbé kedves Rellém,[114]

Ha azt mondom, hogy ebben a tikkasztó melegben legalább negyedóra hosszat tűnődtem és spekuláltam, amíg a fenni megszólítást megtaláltam, nem túlzok csak egy hajszálnyit se. Ne adj isten, hogy jutott volna az eszembe valami kedves, ötletes forma, hogyan foglaljam közös megszólításba mindkettejüket, de úgy, hogy benne legyen minden, amit mondani akarnék. Jobb híján, hadd maradjunk ennél a megszólításnál. Jó?

El vagyok butulva, szenvedek a melegtől, alig várom, hogy a hónap végén legyünk és elutazhassunk kicsit pihenni. De se a meleg, se az elbutultság, se a fáradtság nem lehetne elég mentség, ha itt most elmulasztanám megköszönni a minapi igen szíves figyelmüket és a feleségemhez intézett soraikat. Gabrielle nem felel, mert magyarul nem tud írni – csak a beszédjével blöfföl. És egyáltalán nem szeret írni, mert azt mondja, hogy téntás lesz tőle az ujja. Helyette, mint titkár, én vonulok fel, és jelentem ki, hogy nagy öröm volt nekünk kette-

112 Az említett cikk: Az Est tudósítójától, „Heltai Jenő a magyar filmről, Berlinről, a Potemkin cirkálóról és egy új rendezőről", *Az Est*, 1926. május 16., 12.

113 Péchy Blanka (1894, Pécs – 1988, Budapest) színésznő, előadóművész, író, nyelvművelő, rádiós műsorvezető, a bécsi magyar nagykövetség kulturális attaséja, a bécsi Collegium Hungaricum igazgatója a második világháború után.

114 Relle Pál (1883, Budapest – 1955, Budapest) író, újságíró, színikritikus, Péchy Blanka második férje 1925–1934 között.

jüket itt látni nálunk. Nincs köszönnivaló semmi, vagy ha van, hát játsszunk kínai mandarint, és hadd köszönjük meg inkább mi, hogy voltak szívesek eljönni hozzánk, ami mindig nagy tisztesség egy ház meg a lakói számára... De nem akarok hosszan kínait se játszani, mert az én fülemben Konfucius[115] mindig veszedelmesen rímel a konfúzióval. – Mit mondjak még?

Mókán kívül: igazán el voltunk ragadtatva tőle, hogy magukat, és magukkal együtt többi barátainkat itt köszönthettük magunknál. Magát, kedves Blanka, még nem ismerem eléggé, hogy hosszan beszélhetnénk, de Relle, akivel ölelkezett a fiatalságom egy része, bizonyára megérezte, hogy nem minden megilletődés nélkül köszöntöm itt, és hogy őszintén baráti kéz az, ami feléje nyúl a részemről.

Örülök tudni, hogy rövidesen újra kijön ide Párizsba, Blanka, remélem, hogy Relle se marad el maga mögül, és akkor aztán, mint akinek Párizs már nem egészen új többé, idejük is több lesz a számunkra, mint volt legutóbb.

Augusztus haván át a feleségem Dax-ban lesz, én pedig vagy vele, vagy Aix-les-Bainsben.[116] A kérdésre a végleges választ a jóisten fogja megadni a reumatikus jelenségeim alakjában.

Számos köszöntéssel, üdvözlettel, invitációkkal és ölelésekkel vagyok jó barátjuk,

Adorján Andor

Kéziratleírás, lelőhely
1 f. gépirat aut. aláírással
Lelőhely: MTA KIK Kézirattár Ms 2428/313

23. Adorján Andor Révész Bélának[117]

Párizs, 1926. október 25.

Kedves jó Bélám,
Megrendítő, mennyi levelezésbe kerül közted és köztem, hogy valahára találkozzunk egymással!

Holnap, kedden du. 3 órától kezdve várlak a lakásomon, egészen négyig. Ugyan, gyere már!

Itt találsz egy terepmagyarázatot, hogy biztosan idetalálj:

Autótaxival nehéz idejönni, mert új utcában lakom; a sofőrök nem ismernek. De ha okosan követed a rajzomat, gyerekjáték lesz az egész.

115 Konfuciusz (Kr. e. 551–479) kínai filozófus.

116 Dax község Franciaország délnyugati részén, a reuma és hasonló betegségek iszapkezelésére szakosodott fürdőjéről híres. Az Aix-Les-Bains termikus gyógyfürdő város a Bourget-tónál Kelet-Franciaországban.

117 Révész Béla (1876, Esztergom – 1944, Auschwitz) író, újságíró.

A földalatti vasút nord-sud[118] vonalával kell jönnöd. A többi megy magától. Szervusz, ölel és szeretettel vár öreg barátod,

Adorján

Kéziratleírás, lelőhely
1 f. kézirat
Címzés: 36, Boulevard Richard Lenoir Hotel Méridional Paris
Lelőhely: PIM Kézirattár, Révész Béla-hagyaték, V.4709/2.

24. Adorján Andor Nagy Endrének

Párizs, 1927. április 17.

Édes jó Endrém,
Nincs semmi baj, ne ijedj meg. Egyszerűen tavasz van és húsvét, sőt mint errefelé Párizsban a húsvétot nevezik: pészach[119] van, s mivel kinn süt a nap, és itt bennem is csupa verőfény minden, gondoltam magamban egy nagyot: – miért ne írnék megint neked egyszer pár sort? Hogy vagy, kedves Endrém? Mit csinálsz, kérlek alássan. A bajusz jól vág-e? Hát az ityeg hogy fityeg? Mindezt egyébként csak azért, hogy mutassam: még mindig milyen jól tudok magyarul. Holott, alig negyvennégy éve csak, hogy ezt a nyelvet beszélem.
Képzeld, hogy a minap Sztari-Smakovecből (vagy ahogyan arrafele nevezik: Ó-Tátralomnicról) levelező lapokat kaptunk Etustól, Prutyitól és Katótól, és igen nagy volt rajta a lelkünk gyönyörűsége. Gabrielle a tőle megszokott buzgósággal és episztografikus[120] lelkesedéssel persze nem felelt családod oly kedves és jóleső figyelmességére, ez azonban korántsem jelenti, hogy Etusék ránk való emlékezése ne kapott volna a szívünkbe. Kérlek, ha írsz nekik, mondd meg, hogy hálásak vagyunk neki, és hogy igen-igen rezgő hurokba markolászott vele; Gabrielle egészen meg volt hatva, és melankolikusan emlékezett vissza amaz időkre, amikor ő Lomnicon hancúrozott az ő kedves és egyetlen „nazsi"-jával,[121] amely név alatt mi az Etust tiszteljük és szeretjük.
Ha nőm nem felelt e kártyákra, a hibát érte a neveletlenségének és a lustaságának kell betudnotok, noha ő igen erősködik, hogy azért nem felelt, mivel Etus franciatudása még egy és más kívánnivalót hagy hátra, ő pedig viszont egyre gyarlóbban tud magyarul. Szerintem ez a kifogása abszolút rossz, nem

118 észak–déli (francia)
119 Zsidó ünnep Aviv első hónapjának 15. napján annak emlékére, hogy a zsidó nép megmenekült az egyiptomi rabszolgaságból.
120 levélírói (görög–latin)
121 A Nagy családnév francia ejtése.

helytálló. A valóság az, hogy nőm lusta, neveletlen és fogalma nincs róla, mi illik, mi nem.
Hogy vág a bajusz? Hogy ityeg a fityeg? – kérdem ezúttal másodszor is, mivel igen szeretem az ilyen szólamokat. Sőt a teljesség kedvéért hozzátenném ezt is: „rosseb", amit kiválóan szeretek, mint Somogyban való gyermekkorom egyik kedves és játszi emlékét.
Mit csináltok az idei nyáron? – Mi tegnap béreltünk ki egy igen szép házat Grosrouvres-ban,[122] ahol tavaly is voltunk, oda megyünk megint vissza. Ott egy nagyszerű író- és festőkolónia is van: csupa igen kedves, kitűnő ember. Ott van Jules Romains, Denis Amiel, Marcelle Tinayre, Le Fauconnier, Pierre Mac Orlan, és még egy sereg más, nagyon tanácsolnám, gyere ki hozzánk.[123] Mi június 15-től szeptember végéig leszünk ott kinn.
Újság itt kevés van. Jól érezzük magunkat. Az idő repülőgépen jár, és minden rekordot megszégyenítő gyorsasággal. Fáj a szívem a letűnő napokért, nem irigylek a világon senkit, csak a csecsemőket! Képzeld: mindig kocsin járnak. Semmi gondjuk nincs. A múltjuk: szeplőtlen. A jövőjük: csupa ígéret. Övék a világ. A fájdalom még ismeretlen előttük. Az igényeik szinte zéró. És csak ki kell nyitni a szájukat, már kapnak cicit, anélkül hogy egyetlen vasukba kerülne az egész. Te kit irigyelsz? Mondd meg, kit irigyelsz, és én megmondom ki vagy! Szervusz. Vale ut valeas![124] – mondták a régi rómaiak. Való, hogy válaszolj. Mondom én. – Öleléssel, régi barátod,

Adorján,
tökéletes tavaszi hülyülésben.

Kéziratleírás, lelőhely
1 f. gépirat kéziratos javításokkal
Lelőhely: PIM Kézirattár V.-lev. Nagy E.-hagyaték V.5186/4/3.

25. Adorján Andor Nagy Endrének

Párizs, 1927. november 6.

Kedves jó Endrém,
Ha még hosszú ideig hordom a leveledet a zsebemben, azt hiszem, kipörköli a bélésemet, átperzsel a bőrömön és végül egy lukat éget a szívembe. Csakugyan ez az érzésem; úgy bánt miatta a lelkiismeret, hogy minapi soraidat mindeddig válasz nélkül hagytam. Pedig hordom a leveledet a zsebemben, mondom, ép-

122 Település Franciaország északkeleti részén, Nancytól 35 km-re északnyugatra.
123 Jules Romains (1885–1972) költő, író; Denis Amiel (1884–1977) író, dramaturg, színikritikus; Marcelle Tinayre (1870–1948) író; Henri Le Fauconnier (1881–1946) festő; Pierre Mac Orlan (1882–1970) író.
124 Üdv, hogy üdvözülj! (latin)

pen azért, hogy reggel és este, amikor ki- és újra megrakom a zsebeimet, elém kerüljön a mementó,[125] és csak annál jobban bántson a mulasztásom miatti lelkifurdalás.

Drága jó Endrém, azzal kell kezdenem, hogy igen örülök, amiért a kettőnk közti, pillanatnyi félreértés ilyen szépen eloszlott. Nem vettem tragikusan a dolgot, mint hinni tetszel, de ne feledd, hogy az egyik utolsó leveledben magad arra kértél, okvetlenül feleljek, mert nagy csalódás volna számodra, ha nem felelnék, és ha nem vetnék számot a hiperérzékenységeddel, amely kettősen nyilatkozik meg akkor, ha olyanokban kell csalódnod, akikhez jó érzéssel vagy. Csak természetes, hogy amikor ilyen kedves és meleg alakban juttatod tudomásomra, mekkora súlyt vetsz a válaszomra, nem mehetek el némán mellette, amikor azt hallom, hogy az ajánlottan feladott levelem elkallódott, és most mint hűtlen és szívtelen önző állok előtted. A te lelkiállapotod, és nem a levelemnek tulajdonított fontosság miatt riasztott meg, amikor azt hallottam, hogy nem kaptad meg az írásomat. – Azonban most már mindez: eső utáni köpönyeg.

Kérlek, nagy öröm és nagy gyönyörűség volt nekem olvasni a leveledet, csakúgy, mint ahogyan minap elragadtatással olvastam el, egymás után kétszer, az ÚJSÁG-ban a Szomory Dezsőhöz intézett írásodat.[126] Szép volt, igazán nagyon-nagyon szép, és mert a két levél valahogyan összefolyt a tudatomban, de úgy, hogy a hozzám intézett gyönyörű soraid édes keserves zöngéje sokáig csengett a fülembe, hát csak annál inkább éreztem, hogy mennyire kár idők fogytiglan Pesten kallódnod ahelyett, hogy valóban rátérnél arra, ami a kötelességed lenne elsősorban önmagaddal szemben, de aztán azokkal szemben, akik szeretnek téged és akik hisznek benned, jobban még, mint te magad!

Évek óta hallom azt a tervedet, hogy kijönnél ide Párizsba, megtelepülnél itt, és élni kezdenél, annyi évek óriási munkája után. Nincs semmi jogcímem az önzetlen barátságomon kívül, hogy az életed sorsába befolyjak, hogy tanácsokkal kínozzalak, de valóban, ha mindentől elvonatkozottan, mint szemlélő vetem fel a kérdést, mit csinálsz még Pesten, mit akarsz még ott, mit vársz még onnan, talán nem lépem túl a megengedett kíváncsiság határát.

Miért akarod holtig gyötörni magad a kabaréval? Tudom, a közönség nagyon szeret téged, nagyon népszerű vagy. De viszont idestova 20 éve csinálod ezt. Megteremtetted a magyar kabarét, ma az epigonok[127] ugrálnak körül; de ha az anyagi módodtól megteheted, nem-e a legszebb, a legelegánsabb, a legjobb, ha „szépségben mégy el", a sikereid és a népszerűséged teljében, úgy azonban, hogy egy barázda marad mögötted, roppant termékeny, és egy legenda

125 emlékeztető jel (latin)

126 Nagy Endre, „Nyílt levél Szomory Dezsőhöz", *Ujság,* 1927. október 16., 11. Szomory Dezső (Pest, 1869–Budapest, 1944) író, drámaíró.

127 eredetiség nélküli személy, művész, tudós utánzó (görög)

még a barázdánál is termékenyebb... Istenem, visszamennél évente Pestre, megmutatkozni, fel is lépnél, keresnél is jó csomó pénzt, de csak mint tünemény, mint átsuhanó valami ahelyett, hogy aszaltatnád magad ott télben-nyáron és a végén majd – lukas korsóban drága nedű – elfolyjál, magad se tudod, hogyan.

Én értem, ha melankóliád van, értem, ha hipochondria gyötör. Elmondok neked egy kis történetet, ha netán, nem ismernéd. Ha igen, bocsáss meg érte, hogy untatlak vele. Történetem ez: Debureau, a híres bohóc, akiről Goncourt is sokat ír, a legnagyobb mulattató volt a világon.[128] Egész Párizs rajongott érte és a maga idején a hírneve túlnőtt messze az ország határain. – Történt egy napon, hogy egy híres idegorvoshoz beállított egy spleenes ember és a búskomorságról panaszkodott neki. Az orvos ápolás alá vette. Hetekig tartott a kúra. Hasztalan volt minden, a szegény páciens egyre szomorúbb lett, egyre fanyarabb. Végre, minden gyógymódból kifogyván, az orvos egy napon ezzel fogadta a betegét: „Nézze, olvastam a lapokban, hogy városunkba érkezett Debureau, a híres bohóc, és ma este fellép. Nézze azt meg. Ha aztán az se tudja megnevettetni, akkor igazán vége van, nem tudok magán segíteni! – „Doktor úr" – felelte a páciens, „én nem nézem meg Debureau-t. Utálom Debureau-t" – Az orvos nagyot nézett. – „Utálja? És miért?" – „Doktor úr, azért, mert én vagyok Debureau!" (Hiteles történet). Endrém, ne várjál, ameddig te leszel Debureau, hanem ha érzed, hogy ráuntál a mások mulattatására, hogy végül szeretnél magadért és magadnak írni, nem azért, hogy másokat megröhögtess, akkor valóban pakolj és, mint olyan szépen mondod, határozd el magadat rá, hogy kiülsz velem a platánok alá, vagy az akácok alá, vagy a hársak alá, mert van itt mindenféle fa, és olyan szépen elbeszélgetünk egymással, oly szépen elfilozofálgatunk, olyan okosan, helyesen, önzetlenül diskurálunk el egymással, hogy egyszerre csak te is, én is arra eszmélünk: ez hát a barát, akit életünk és fáradságaink jutalmául a gondviselés a számunkra rendelt!

Nézd, Endre, én világéletemben igen egyszerű ember voltam, nagyzási hóbort, túlzás, hazudozás távol állt tőlem, hihetsz tehát nekem. Ha valóban megvan az a havi 10–12 000 munka nélküli jövedelmed, amelyről írsz, azt mondhatom neked, hogy abból jobban élsz, mint Pesten az összes duplájából. Nekem lakást nem kell fizetnem, évi adót kb. 9000 frankot fizetek, a havi kiadásom pedig, mindent beleértve, sohase több havi 8–9000 franknál. Pedig igen sokan vagyunk, mert a nagymama is jó étvágyú gyerek, hála istennek, és most a kis Simone egész nap nálunk étkezik, Abel pedig hetente háromszor. Két cselédem van. Aztán gyakran vannak vendégeim is. Semmit magunktól meg nem tagadunk... 12 000 frankkal havonta itt nagy úr vagy! És az egész időd a tiéd; írhatsz, dolgozhatsz, újra születhetsz, egy új atmoszférában egy új ember lehetsz, aki az otthoni ádázságok és hitványságok lőtávolán kívül lévén, megszabadul az

128 Jean Charles Deburau (1829, Párizs – 1873, Bordeaux) francia bohóc. Edmond de Goncourt (1822–1896) francia író, irodalomkritikus, művészkritikus, könyvkiadó.

otthoni lét minden lidércnyomása alól, és élhet önmagának, boldogságban és békességben, a maga függetlenségének egy direkt megrészegítő tudatában. És mondhatom neked, hogy a világon a szabadságunk, a függetlenségünk tudata és érzése a legboldogítóbb... Én sokat dolgozom itt Párizsban, látod, tárcákat írok német lapoknak, svájci újságoknak, de az a tudat, hogy soha nem láttam azokat, akiknek írok, hogy soha meg nem hajoltam előttük, hogy nem tudják, szőke vagyok-e, vagy barna, hogy soha meg nem kell köszönnöm a pénzt, hogy elküldöm a cikkeimet, mint egy levelet az Úristennek, hogy pénzt kapok értük, száz márkát egy cikkért, ismeretlenektől, mintha a jóisten küldené, mindez valami nagyszerű dolog, hidd el!... Nincs egy ősz hajszálam, öregem, és az üstököm olyan sűrű, mint 20 éves koromban volt. És röhögök, mint egy fakutya. És ha ez még soká tart így, akkor a legközelebbi tavasszal szerelmes is leszek, és verseket fogok írni „Hozzá!" – igenis! Ha nincs kifogásod ellene.

Gyere ki, old boy.[129] Meglátod, meg nem bánod. És ha nagyon rád jön a kabarézó kedv, istenem, elkabarézol nekem, és a faágakon ülő madaraknak. Hogy a madarak hogyan honorálnak, nem tudom. Én azonban a leglelkesebb röhögéssel és elragadtatással, irigység és ádázság nélkül, ezt elhiheted. Ha aztán az én elragadtatásommal és a madarak... honoráriumával be nem éred, akkor pedig igazán nem érdemelsz mást, mint azt, hogy Pesten pénzért kabarézz tovább.

Kérlek, bocsásd meg levelem inkoherenciáit. Itt mindenki ordít, hogy már jöjjek vacsorázni. Osztrigát eszünk és chablis-t[130] hozzá, utána vaddisznót gesztenyepürével. Fele se tréfa. Hát még az egésze!

Ölelés és csók valamennyiteknek, neked pedig hű barátsággal szorongatja kezedet, öreg barátod,

Andor

Kéziratleírás, lelőhely
4 f. gépirat kéziratos javításokkal
Feladó: Rédaction parisienne du quotidien hongrois Ujsag (à Budapest), 9, rue Léon-Delhomme (15), Tél.: Vaugirard 22-39
Lelőhely: PIM Kézirattár V.-lev. Nagy E.-hagyaték V.5186/4/4.

129 öregfiú (angol)
130 Száraz fehérbor Chablis-ból, Burgundiából.

26. Adorján Andor Nádas Sándornak[131]

[Párizs, 1927][132]

Sándor,

Csakugyan húsz éve lenne már, hogy elindítottad a Futárt? Egy illúziómból versz fel: azt hittem, tegnap volt. Tegnap, hogy fiatalságod és bátorságod szuverenitásával kihoztál egy, a formájában, hangjában, tartalmában vadonatúj laptípust, amelyikben, mindig lírai természetednek megfelelően, őszintén, az érzéseid és meggyőződéseid önzetlenségével beszélsz emberekről, eseményekről, intézményekről. Néha talán igazságtalanul is. Ó, csak késő lelkiismeretfurdalásod ne legyen miatta! Egy nagyszerű indiai filozófiai munkában olvastam minap, hogy mivel életünket és cselekvéseinket mindenkor a körülmények szabják meg, még emberölés esetén se a gyilkos, de mindig az áldozat a hibás.

Hány álnagyságba döfted belé a tolladat, hány hólyagot pukkasztottál húsz év alatt; de ugyanakkor: hány igazi érték és mennyi rejtett szépség előtt kongattad meg a csodálkozásod tiszta szavú harangját! Jókedvedben Pest hány fonákságát és hány pittoreszk figuráját hoztad elénk. Titkon, azt hiszem, nagy a szereped azok közt, akik elhordani segítették az állványokat, amelyek mögött a modern, nagy Budapest épült. És ugyanakkor eltünődök rajt, mennyit is vívódhattál amaz évek alatt, amikor tilos volt a palánk mögé nézni; amikor hallgatni kellett; állni némán, és nyelni; aztán még később, amaz évek alatt, amikor legfeljebb csak lappáliákról:[133] a fellegek teve- vagy víziló formájáról írhattál, de mindig másról, mint amit gondoltál és ami a torkodat fojtogatta; – rejtett tőrök közt, barátom, egy pesti Hamlet.

Kérdezed tőlem, hogy hízelgés nélkül mit szeretek és mit nem szeretek a Futárban?

Szeretem a szatírádat, ahogyan, szeméremből, néha gorombaságba tudod öltöztetni az emberi nyomorúságainkon való szánakozásodat. Szeretem a Futár becsületességét, keresetlenségét, póznélküliségét, a minden sorából kiizzó közvetlenséget. Tudod, hogy itt Párizsban télen fűtik a kávéházak utcai teraszát: nyitott, nagy üstökben parázslik a szén és melengeti nemcsak a teraszon lebzselőket, de az utca flangérozóit is... Szeretem a Futárt, mert az is egy ilyen brazero:[134] a melegét nemcsak az érzi, aki ott kuporog körötte, de kap belőle mindenki, az őgyelgő is.

Hogy mit nem szeretek benne?

---

131 Nádas Sándor (1883, Budapest – 1942, New York) újságíró, író, filmrendező, forgatókönyvíró. 1907-ben megalapította a *Pesti Futár* című lapot.

132 datálás a tartalom alapján kikövetkeztetve

133 csekélység, semmiség (német)

134 brasero (spanyol): sekély fémedény, középen hőforrással (parázs, elektromos árammal meggyújtott rudak stb.), helyiségek fűtésére vagy esetenként főzésre szolgál, általában fa- vagy fémemelvényre, dobozra, lábra vagy asztal alá helyezik.

Ezt a jubileumot. Hogy már húszéves a Futár! És egyáltalán: hogy meg nem állította fejünk felett az időt. És ha már ezt meg nem tette, nem szeretem, hogy olyan korszakban, amikor minden idült nagyanya sikerrel játszik bakfist, jön a Futár és a maga megszokott őszinteségével ezt a letelt húsz esztendőt az orrunk alá tartja: – Mitreichen![135]

Adorján Andor

Kéziratleírás, lelőhely
2 f. gépirat kéziratos javításokkal és aut. aláírással
Lelőhely: OSZK Kézirattár Fond 304/2 Kritikák a 20 éves Pesti Futárról, 1. sz. beragasztott dokumentum

27. Adorján Andor Nagy Endrének

Párizs, 1928. augusztus 5.

Drága jó Endrém,
A válaszra váró levelek garmadája van előttem, mert tudnod kell, hogy akkora korrespondenciám van, mint valami Kazinczynak.[136] Nem tudom, honnan van ez és miért, de csakugyan vagy húsz országban elhintve vannak jó embereim, akik szeretnek, akiket szeretek, és akik kitüntetnek vele, hogy szükségét érzik levélbeli összeköttetésben maradni velem. Nem akarunk egymástól semmit – vagy talán éppen ezért esik jól elbeszélgetnünk, mivel tudjuk, kölcsönösen, hogy semmi önzés nem keveredhetik abba, amit egymásnak elmondhatunk... Most óriási restanciám[137] van ebben a világ-korrespondenciámban, de ennek ellenére is a te leveledet kapom elő, hogy erre feleljek, soron kívül. Hiába, lehet sok emberem széjjel a világban, mégiscsak keveset tudnék, akihez erősebb szálak fűznének, mint hozzád. Aki közelebb állna hozzám értelmileg, érzéseimben, mint te. Hadd sietek tehát megköszönni, hogy gondoltál rám és a szeretettel teli soraiddal felkerestél. Annyi, de annyi mondanivalót tépsz fel bennem, hogy félek, se elolvasni nem lesz időd, se eltűnődni rajta nem lesz kedved. Hát akkor legfeljebb szerénytelen voltam, bocsáss meg érte.

Valóságos megdöbbenéssel olvastam, hogy beteg vagy. Igazat szólva, azt se tudtam eddig, mi az az ótvar. Azt hittem, csak: egy szó. Valami, amivel a valóságban nem lesz soha találkozásom, se közvetve, se közvetlenül. Ótvar, patvar, pitvar – mindez csak holmi szótári és szókincsi fogalommá zsugorodott bennem, és most egyszerre itt van a leveled, amelyikből megtudom, hogy az ótvar:

135 Haladj tovább! (német)
136 Kazinczy Ferenc (1759, Érsemjén – 1831, Széphalom) író, költő. Levelezésének kiadása eddig huszonöt kötetben jelent meg.
137 felgyülemlett, elvégezetlen munka, feladat (latin)

valóban létező valami. Iszonyúan sajnálom, hogy ilyen rossz vége lett annak a kis szabadságnak, amit engedélyeztél magadnak. Hát, hogy jut az ember ehhez a bajhoz? (Nem azért kérdem, hogy elkaphassam. Ellenkezőleg, hogy elkerüljem, képzelheted!) És szenvedtél is vele? A Jób[138] kínszenvedéseire hivatkozol, igen mulatságosan. Szinte nevettem volna rajt, ha nem az jár az eszemben, hogy te ugyanakkor talán kínlódsz és vackolódsz, és a fogadat csikorgatod. De nemigen merek vigasztaló szavakkal jönni, mert...

Mert, idehallgass. Mint mindenkinek, aki tiszteli magát, van nekem is egy kis noteszem, amibe sok mindent beleírok, ami éppen az eszembe jut, és ami összefüggés nélkül átcikázik az agyamon. Ez a notesz az évek során sok-sok testvérnoteszre szaporodott fel, és az egyikben a bibliai Jóbbal kapcsolatban, a következőt találod bejegyezve:

„A boldog Jób,

Minden bajunkba, emberi nyavalyánkba rendesen valami szerencse is keveredik.

Amikor Jóbot a szerencsétlenségei és megpróbáltatásai idején meglátogatta az ő három barátja, Baldad, Elifás és Sofár, mindhárman úgy megdermedtek a rettentő kínjai láttán, hogy csak álltak, álltak, és nézték, szótlanul, hét álló nap, és hét teljes éjjel.

Ebben a szótlanságukban volt a szerencse.

Mennyivel jobb volt így Jóbnak, mint ahogyan velünk történik a szerencsétlenségeink napjaiban, amikor eljönnek hozzánk a barátaink a részvétükkel, és nemcsak hogy kedvtelve nézik ezt a ragyogó színjátékot: a gyötrődésünket, üdülvén rajta, hanem közben beszélnek is hozzánk, kondoleálnak, vigasztalnak, és nekünk még jó képet kell vágnunk ehhez az ostoba komédiához..."

Ezt a kis noteszfeljegyzést, amelyik különben éppen olyan ártatlan, mint ahogyan alapjában véve butácska, itt most csak azért idézem, hogy megértsd, mennyire nem merek hosszan beszélni a bajodról, amikor Jóbhoz, éppen Jóbhoz hasonlítod magadat! Remélem különben, hogy közben már feltápászkodtál és megundorodva végleg az ótvartól, szakítottál vele. Egy múló, futó viszony volt csak. És egy-két hét múlva elfeleded végleg, hogy valamikor patvarista, akarom mondani: ótvarista is voltál... De ronda egy baj lehet!

...Az Etus balesetéről is olvastam, de a nővéremtől táviratot is kaptam, hogy könnyű sérülés volt, semmi az egész, nem kell nyugtalannak lenni. Pechetek volt ezzel az idei nyárral. Kérlek, mondd meg Etusnak, hogy boldogok vagyunk

138 A bibliai Jób könyvének főszereplője: Jób példás és istenfélő emberként jelenik meg a Bibliában, aki egymást követő tragédiákkal sújtva mindenét elveszti: az egészségét, vagyonát és a gyermekeit. Jób az archetipikus szenvedő az európai irodalomban. Mikes Kelemen és Voltaire példájának összehasonlítása: Péter Dávidházi, „A Tribute to the Great Code: Voltaire's Lisbon Poem, Mikes's Letter CXCVIII and the Book of Job", in Sára Tóth, Tibor Fabiny, János Kenyeres, Péter Pásztor, (szerk.), *Northrop Frye 100: A Danubian Perspective* (Budapest: KRE–L'Harmattan, 2014) 109–139.

őt újra talpon tudni. Jöjjön ki Párizsba. Igaz, hogy nem tudunk neki olyan láncos hidat nyújtani, amelynek az oszlopára felfutna az autó, de enélkül is ellehet boldogságban az ember. Talán Etus eljöhetne hozzánk, velünk augusztus végére. Mi akkor megyünk majd még csak el nyaralni. Augusztus derekán t. i. kijön az idősebbik nővérem leánya ide Párizsba, hozzánk, azt be kell várnom. A kislánynak szabószalonja van, azért jön ki ide, körülnézni, bevásárolni. Majd csak a Pestre való visszatérte után gondolhatok arra, hogy mi is kicsit pihenni menjünk. Ami engem illet, nagyon, de nagyon rászorulok, mert igen fáradt vagyok az utóbbi tíz év bizony változatos és sokszor igen súlyos küzdelme után. Ha egyszer elmondanám neked, hogy e tíz év alatt mi minden történt velem, mi mindenen mentem keresztül, a megpróbáltatások micsoda útjait jártam meg, hány veszedelemben jártam, mi mindent kellett tennem, mennyit kellett dolgoznom, fáradnom, micsoda erőfeszítéseket tennem a nap 24 órájából 36-on keresztül, talán el sem is hinnéd, de mindenesetre igen elcsodálkozón és nagyon komolyan ráznád a fejedet. És azt hiszem, külön meg is ölelnél, és azt mondanád: – „Ha én ezt tudtam volna!"

Abban a kevésben, amit itt mondtam, sokban meg is kapod a választ arra, ami a leveled oly jóindulatúan és szeretettel teljesen gondoskodó, oktató, intő része. Drága jó Endrém, persze hogy igazad van! De hát ne feledd: az élettel állok szemközt én is, és az élet rettentő exigenciáival. Hogyan zárkózhatnék magamba? Hogyan tehetnék mást, mint nap nap után gondoskodni arról, amit a másnap követel?

Azt mondod, kapcsolódjak belé jobban a Miklós-féle vállalatba. Hogyan tehetném? Annyiféle vállalkozásba próbáltam, amióta Párizsban vagyok, és pórul jártam velük, mivel én nem vagyok üzleti ingenium,[139] sőt ellenkezője, utálok mindent, ami bolt! Amikor Miklós megcsinálta vállalkozását, és vagy 120 000 frankkal jöttem a segítségére, mindenki röhögött rajtam... Azóta ezt a pénzt vissza is kaptam, és ha Miklós akarta volna, akár végleg el is választhatta volna útjainkat megint. Barátságból csinálta azt a szinekurát,[140] amit odabenn elfoglalok most is, amikor a vállalat már nem is az övé, hanem Rudolf Mosse-é,[141] és maga Miklós is csak fizetett igazgató odabenn. Itt semmi elmélyítenivaló, semmi belekapcsolódni való nincs. Itt egy kis délelőtti hivatalom van, egy munka nélküli mellékkereset, egy kanonoki stallum,[142] ami nekem öröm és haszon – ugyanakkor kín is, mert utálok minden cadeau-t,[143] és nem szeretem nem 200 percentig kiérdemelni azt, amit kapok. De mint látod: itt mélyebb belekapcso-

139 tehetség (latin)

140 Sine cura (latin, a. m. gondok nélkül), oly javadalmazás, melyért nem kell szolgálatot tenni; általában olyan hivatal, hol kevés munkáért sok fizetés jár.

141 Rudolf Mosse (1846, Grätz – 1920, Schenkendorf) német kiadó és üzletember, az újsághirdetések megreformálója.

142 hivatal, állás (latin)

143 ajándék (francia)

lódásról szó nem lehet. Ellenkezőleg, alig várom, hogy olyasmit kreálhassak, ami megengedi nekem, hogy ezt a szinekurámat feladhassam...

És ez az oka viszont, hogy írom a szokványcikkeket, mint mondod, és nem is haragszom érte, hogy szokványnak mondod, amit talán a legjobb igyekezetemmel csinálok. Szeretném neked a következőt mondani. Én nem vagyok a blöff embere, nem is voltam az soha, és nem is tudnék az lenni. Sohase voltam kirakatrendező – így hívom azokat, akik mindenüket az auzlágba[144] rakják, még ha mögötte a raktárban nem is marad semmi. És ezért van, mert mindig tisztességes ember voltan, talán kicsit bátortalan, talán a betű és az Írás túlságosan alázatos tisztelője, hogy soha mást nem mertem kihozni, nyilvánosság elé, mint csak azt, aminek kérészéletében, újságcikk jellegében benne is van a maga mentsége. Újságcikkeket, szokványokat azért írok, Endrém, mert egyrészt azt úgyszólván rögtön fizetik, másrészt mert ennek a számára kész piacom van, és harmadszor: mert egy újságcikk szerény valami, egy kis mécsvilág, amelyik sohase mondja: hunyjál ki, nap, itt vagyok én! A mai vagyoni viszonyaim mellett kell, hogy legalább 6000 frankot havonta munkával keressek meg, cikkírással, írással. Mit írjak? Regényt? Kinek kell, és tudok-e? Német lapoktól, sok ügygyel-bajjal bekeresem ezt a pénzt, és mint látod, hébe-hóba magyar lapoknak is írok, tartani a relációt az édes hazával. Mi mást tehetek? Apropó! Azt mondtad nekem, itt jártadban, hogy jóban vagy Singer és Wolfnerrel és az Új Időkkel.[145] Szeretnék dolgozni nekik. Tőlük a háború előtt kaptam 60 és 100 koronát egy cikkért. Ennyi az, amit ma arányban kapok német lapoktól. Ha S. és W. jól fizet, szívesen írnék nekik igen kedves és mulatságos cikkeket, deskriptiveket,[146] Párizsból. Közbenjárhatnál anélkül, hogy ez neked nyűgös volna?

Amit arról a kis és igen szerény komédiáról mondasz, amit itt olvasni adtam neked (és ezért a pimaszságomért újra is bocsánatot kérek tőled), igen köszönöm. Romantikus kis kirándulás volt ez részemről az élet szebb tájai felé. Felszálltam egy vagonba, amelyikről tudtam, hogy nem lesz az induló vonathoz kapcsolva, és ez a tudat nagy nyugalmat és sok biztonságot adott nekem. Ilyen nem induló vonatokra felszállok majd még máskor is; – most egy 3 felvonásos komédiát írok, igen groteszket, igen furcsát, franciául szintén. Azt hiszem, hogy igen jó témára találtam. Ha jövő nyáron kijössz Párizsba: reszkess!

Azt hiszem, az én számomra a nyugalom, az élet öröme kettős formában következhetik el. Az egyik: abszolút agitációban, ha lapom van, amelyiknek dolgozhatok azzal az összes kedvvel, energiával, újságírói hévvel és temperamentummal, ami van bennem; a másik: a teljes nyugalomban, elvonultságban

144 auslag (német, a. m. kirakat)

145 A Singer és Wolfner Kiadó, majd Irodalmi Intézet Rt. könyvkiadó és könyvkereskedő cég 1885-től 1943-ig működött. Az *Új Idők* szépirodalmi képes hetilapot (1894–1949) a Singer és Wolfner Kiadó alapította, szerkesztője Herczeg Ferenc.

146 leírásokat (francia)

és kontemplációban, amelynek az ideje azonban az én számomra majd csak akkor jön el, amikor összes kísérleteim egy szélesebb és teljesebb életre meghiúsultak, és amikor majd fáradtan azt mondom magamban: ez a kis vagyonom van; Párizsban ez kevés, de vidéken ebből szép házat, kertet vehetek, és még marad is mit szegényen úgy kamatoztatnom, hogy legyen kettőnknek miből élni. És akkor ott vidéken élek majd, kapálva, gyomlálva, sőt, talán írdogálva is, írdogálva csak magamnak, és csak a szépség és a teremtés gyönyörűsége és kínja kedvéért. (Másnak ezt le se mertem volna írni, mint neked, testvéri elnézésedre számítva, mert tudod, hogy nem pózból írok ekkora szavakat, hanem mert a szívemből tör fel, majdnem mint egy sírás).

A Róbert-féle dolgot, színházat nem veszem túl komolyan. Ellenben igen-igen komolyan foglalkozom azzal (mint neked mondtam), hogy Párizsban egy német nyelven megjelenő, francia, képes hetilapot csináljak, és ez ügyben sokat fáradok. Körülbelül már egymillió frankot hoztam össze hozzá. Kettőre lesz szükségem. Szerezz nekem hozzá még egy jó tőkést (kettő már van), és akkor, mire kijössz ide lakni, olyan lapot csinálunk, Endrém, de olyant, hogy magad is elbámulsz belé.

No, de bocsánat ezért a sok szóért. Jobbulást. Etusnak, neked. Ölelünk benneteket. És én külön csókollak is. Prutyinak, Katónak meleg ölelés. – Szervusz és szeress, mint hű és igaz jó barátodat.

Andor

Kéziratleírás, lelőhely
5 f. gépirat kéziratos javításokkal
Lelőhely: PIM Kézirattár V.-lev. Nagy E.-hagyaték V.5186/4/5.

28. Adorján Andor Nagy Endrének

Párizs, 1929. január 18.

Kedves jó Endrém,
Köszönöm a szíves és igen jóleső legutóbbi leveledet; igen nagy örömet szereztél nekem vele. Nem kell, hogy külön is sokat biztosítsalak felőle, hogy persze kapva kapok az ajánlatodon. Boldog vagyok, hogy annyi esztendő elmúltával megint egyszer kollaborálhatok[147] veled. Hányadszor is történik, emlékszel-e? Hajdan, valamikor, eltemetett, de az emlékeivel néha még feljáró, sőt kísértő ifjúságunk idején, amikor te már az utca napos oldalán jártál, holott én az árnyékban fütyörésztem még (ott is csak a saját bátorításomra), a Pesti Nap-

147 együttműködhetek (latin)

lónál voltunk együtt. Utóbb a Vázsonyi–Csergő-féle Polgárnál[148] kerengtem a bolygási körödben, majd megint a Naplónál és utóbb a Magyar Esti Lapnál lézengtem melletted. Most magad csinálsz egy lapot, és gondolsz rám. Bömbölő lelkesedéssel vagyok melletted, és meg fogod látni entuziazmusom[149] olyan hév lesz, olyan erős, olyan kilobbanó, hogy sikerül majd általa nemcsak galvanizálnom[150] ezt a hajdani műfajt, a „Párizsi level"-et (amiből jót, igazán jót csak a pesti kávéházak teraszán ír a vérbeli újságíró), de direkt létjogosultságot viszek majd ebbe a zsánerbe. Általában szerény szoktam lenni, magamat lenéző és főleg: prezumpciók[151] nélkül való, de ezúttal eltérek az illemtől, a markomat köpdösöm és azt mondom, nagyon meg leszel elégedve velem. Az első cikkemet még március első felében megküldöm. És kéthetente kapsz tőlem olyan olvasmányos, eredeti holmit, hogy én leszek a te szerelmetes fiad, akiben a te gyönyörűséged telik. (Ha ugyan szabad ilyen zsoltáros szólamokkal jönnöm, magyar stílusgyakorlatul.)

Örülök, hogy lapot csinálsz, mert vállalkozói kedvről és temperamentumról tanúskodik ez a részedről, de egyben sajnálom is, mert másrészt viszont arra indikál ez, hogy párizsi kijöveteledet, párizsi életedet, Párizsban, mellettem való öregedésed gondolatát feladtad! Baj, nagy baj ez a számomra. Mert az egyetlen, ami a vénné aszalódás fájó gondolatával még valahogyan meg tudott volna barátkoztatni, az volt, hogy melletted öregszem meg; egymás mellett kódorgunk majd, és egymás mellett sütkérezünk – ne haragudj, ha néha azon tűnődtem, hogyan lesz majd belőlem egykor Bouvard, édes Endrém, mindig te voltál mellettem a Pécuchet![152] De te most jössz és kijelented, hogy tojsz nekem Pécuchet lenni, te megmaradsz ifjúnak és lapszerkesztőnek és vállalkozónak! Gyönyörű. Ez esetben igazán nem tehetek egyebet, mint buzdulni példádon, kopírozni téged, mondván: jól van, hát akkor megpróbálok én is fiatalnak maradni. Juszt is!... (De azért nem titkolom percenetig[153] se: sajnálom, hogy új gyökerekkel varrod magad oda imádott metropoliszunkhoz, Pesthez!... Te kis javíthatatlan. Vagy mondjam inkább így: Te kis Megronthatatlan?)...

Ami az előzetes leveledet illeti, drága Endrém, arra sokáig nem feleltem, éspedig tudod, miért nem? Nevetni fogsz. Mert nem mertem felbontani! Hordtam a zsebemben hetekig, felbontatlan. Van tudniillik egy teljesen hülye, bárgyú szokásom, furcsaságom, babonám – magam se tudom, minek nevezzem.

148 Vázsonyi Vilmos (1868, Sümeg – 1926, Baden bei Wien) ügyvéd, liberális-polgári demokrata politikus, miniszter lapja. Szerkesztője Csergő Hugó (1877, Budapest – 1945, Sachsenhausen) költő, író, újságíró.

149 lelkesedésem (francia)

150 felélesztenem

151 gyanú, feltételezés (latin)

152 A *Bouvard és Pécuchet* (eredeti címén *Bouvard et Pécuchet*) Gustave Flaubert utolsó regénye. Főszereplői, a magas Bouvard és az alacsony Pécuchet megismerkedésükkor 47 évesek, mindketten írnokként dolgoznak Párizsban, Bouvard egy üzletben, Pécuchet a tengerészeti minisztériumban.

153 percig, pillanatig (régi magyar)

Ha olyan leveleket kapok, amiknek tartalmától félek, amiknek kézhez vételekor egy egész sajátos érzés, magam se tudom, minek nevezzem: szorongásnak, félésnek, gátlásnak, mindegy, fog el, akkor ezt a levelet nem nyitom ki, hanem a zsebemben hordom, a szívem felett, napokig, hetekig, abban a hiszemben, abban a reményben, hogy ez a közelség a szívemhez apránként megszelídíti az illető írást; a hangját megenyhíti; a fenyegetéseit megszelídíti; a rosszindulatot megjavítja; a félreértéseit pedig eloszlatja. A levél, a borítékon keresztül, belenéz a szívembe, a szívem a maga búráján át belepillant a levélbe, és a kettő, egymáshoz szokván, megbarátkozik, körülbelül úgy, mint a két, Montechi és Capuletti sarj, aki a távolon át oly veszedelmesen szelídült egymáshoz...[154] Nem féltem tőle, hogy a leveled rossz lesz hozzám, nagy isten, miért lett volna az – de tartottam tőle, hogy talán félreértetted az én megelőző írásom intencióit[155] és zokon találtad venni, hogy egy elvégre mégiscsak anyagi természetű szívességre kérlek meg, arra, hogy vagy százezer frankot adj nekem kölcsön. Amikor aztán megkaptam soraidat, egy olyan félsz szállt meg, egy olyan rettegés, hogy igent találsz mondani, hogy már jössz is velem a telekvásárlási ügybe, hogy hirtelen kiütött homlokomon a verejték, megijedtem a felelősségemtől, és mondtam magamba, hamar javítóba adom a leveledet. Gyorsan kalodába, a szívem fölé! És hordtam ott, hetekig, felbontatlan. Időközben mindenféle történt velem; belementem egy sokkal, sokkal nagyobb üzletbe, mint ez a saint-germaini[156] volt, amit neked felajánlottam, és megtaláltam itt Párizsban azt, amire szükségem volt hozzá. St. Germain egy 300 000 frankos üzlet lett volna, amihez 100 000 hiányzott nekem, s nem tudtam, mit kezdjek!... Azóta csináltam egy sokkal hatalmasabb vásárt: vettem egy birtokot 1 millió százezer frankért és megtaláltam hozzá mindent, ami kellett, az utolsó fillérig, remek feltételek mellett még csak akkor, utólag bontottam fel leveledet és láttam belőle, hogy a kúra ezúttal is bevált; a leveledben az foglaltatott, amit óhajtottam, hogy legyen: s körülmények összejátszása folytán nem tehettél volna eleget kívánságomnak! – Így van ez jól. Leveleket a szívünkkel szelídíteni hozzá a kívánságainkhoz: ezt a módszert nem is tudom eléggé ajánlani mindazoknak, akik eredendő szentimentalizmussal és belejük idegződött neuraszténiával félnek minden karcolástól, ami a belső, a legbelsőbb lényük tükörfelületét érhetné. Biztos vagyok benne, Endrém, hogy hiperérzékenységeddel, nobilis emberszereteteddel, jóságoddal és megbocsátásoddal mindezt teljesen érted és osztod. –

Az üzlet, amit a birtokvásárlással csináltam, remek! A vége az lett, hogy nem 100 000, de 300,000 frankkal terheltem meg házamat, és hogy nem 300 000 de 600 000 fr. készpénzt tettem le. Ezzel szemben megvettem egy 51 000 négy-

154 Utalás William Shakespeare (1564–1616) angol drámaíró, költő és színész *Rómeó és Júlia* című tragédiájára, melynek két főszereplője a Montague illetve a Capulet család tagja.

155 szándék, célzás, törekvés (latin)

156 Pontosan nem meghatározható, hogy a párizsi városrészre vagy a Párizson kívüli településre gondol.

zetöles parkot, kertet, veteményest, és még mit tudom én, mit, egy gyönyörű Louis XV. kastéllyal rajta.[157] Ez a kastély a legnagyobb francia protestáns bankárcsalád, a Marcuard-ék birtoka volt, ők is laktak benne. Én 600 000 fr. készpénzt fizettem le, a többire kaptam félévi haladékot, mire azonnal elkezdtem parcellázni a birtokot, és most eladogatom a környékbeli lakosságnak. A vételár háromszorosán adtam el kezdetben, de most már kétszer felemeltem az áraimat öt-öt frankkal, mert rohamos a kereslet! Eddig már jóval többet eladtam, mint a jövendő két esedékességem lesz, a hátralékos 500 000 fr. Azt hiszem, hogy végső érvényében nemcsak az idemellékelt kastély lesz ingyen az enyém, egy kb. 8–10 000 méteres nagy parkkal, de ezenkívül a tiszta hasznom lesz minimum 1,5 uszkve 2 millió frank. Képzelheted, hogy örülök rajta, amiért ilyen gyökeresen sikerült megoldanom a francia földbirtokreformot.

A birtokunk Párizstól 14 kilométerre van, Montmorency alján, 1000 méterre Rousseau[158] Ermitage-jától és amaz Eaubonne nevű helyiségben, amelyről Rousseau annyit ír a „Confessions"-ban, az 1752–1759 évei históriája kapcsán. Itt volt szerelmes Houdetot grófnéba. Ezen a birtokon is járt; le is írja. Itt van az a vízesés, amiről ír: a fa, aminek alján szerelmet vallott... Az egész ház, a birtok csuda szép! És képzeld, az eladók még a bútorok egy részét is benne hagyták; arról nem szólva, hogy a kastély szalonjai (három nagy szalon) csupa freskó, plafonfestmény, és a falak remek kárpitokkal bevonva, Aubusson-ok, Gobelin-ok, amiket ezek a drága és páratlan bolondok mind ránk hagytak.[159] Annyi szépet, jót, hogy eláll szemem-szám belé... Megkergülök belé, mert képzeld: huszonhat esztendő kemény, szívós, nehéz munkássága után most először találkoztam ezzel a fantomátikus[160] hercegnővel, ezzel a Princesse lointaine-nel,[161] azzal az abstrakcióval, amelyről nem is hittem, hogy van: – a Szerencsével, amíg most végül azzal oszlatja el eredendő szkepszisemet, hogy a nyakamba borul és azt mondja: itt vagyok, a tied vagyok!... Mit szólsz hozzá?

És hozzá, még jön a leveled, hogy lapot csinálsz, hogy kollaborálhatok veled! Becsületistenemre az örömből ennyi egyszerre szinte sok! Ha gyűrűm lenne, lehúznám ujjamról, mint Polikratesz[162] és eldobnám engesztelésül a sors-

157 XV. Lajos korabeli (1715–1774).

158 Jean Jacques Rousseau (1712–1778) író, filozófus, zenész. 1756–1757-ben élt az Ermitage-ban, amit Louise d'Épinay adott neki bérbe.

159 Az aubusson-szőnyeg színes gyapjúból, gobelin módra szövött szőnyegfajta, amit a 18–19. században készítettek a franciaországi Aubusson-ban. A termek megadott méretei alapján szőtték, barokk, rokokó mintákkal díszítették, Aesopus-mesék és pastoralék jeleneteivel.

160 álomképszerű

161 távoli hercegnő (francia)

162 Szamoszi Polykratész Szamosz szigetének uralkodója Kr. e. 538–522 között. Elkerülendő a szerencse megfordulását, Polykratész tengerbe dobja „a számára legértékesebb tárgyat", egy drágakővel kirakott gyűrűt.

nak, hogy meg ne irigyelje boldogságomat! Etusnak kézcsók, neked szer[ető?] ölelés, hű és öreg barátodtól,

Andor

Kéziratleírás, lelőhely
4 f. gépirat kéziratos javításokkal
Feladó: Rédaction parisienne du quotidien hongrois Ujsag (à Budapest), 9, rue Léon-Delhomme (15), Tél.: Vaugirard 22-39
Lelőhely: PIM Kézirattár V.-lev. Nagy E.-hagyaték V.5186/4/6.

29. Adorján Andor Nagy Endrének

Párizs, 19[27–29?]. március 11.

Drága jó Endrém,
„Nagy úr vagy, szűken mérsz!" – fakadtam ki első eszmélésre, amikor oly hosszas várakozás után végre megkaptam kurta levélkédet; de amikor elolvastam, úgy találtam, hogy ebben a kimért néhány sorban is annyi a fájdalom, annyi feljajdulás, hogy direkt – sok! És szerettem volna, a magad érdekében, kedves Barátom, hogy az írnivalód nekem még kevesebb legyen, a leveled még rövidebb: semmi! Mert inkább hírt se hallani felőled, mint azt, hogy szenvedsz, bánataid vannak és egy és más megpróbáltatásokkal nehezedik rád Istennek keze.

Jólesik hinnem, hogy e hosszas szünetben, amit felvonásköznek hagytam a kettőnk levele közt, az akkori bajok már lecsillapultak némileg; egy kicsit minden rendbe jött, és ha ma olvasnád, magad is túlzottnak találnád minapi leveled tragikus felhördülését.

Ami itt mindkettőnket leginkább megütött, az, amit Etus felől írsz, Drága Endrém, gyere és nyugtass meg minket, hogy túlságosan fekete üvegen át nézted a dolgot. Talán nem lesz az gyomorfekély mégse? Talán mégis holmi enyhébb bajról van csak szó. Gabrielle-re és rám a legmélyebb szomorúság fátylát dobja a puszta gondolata is annak, hogy Etus nagybeteg, sőt egyáltalán: hogy beteg lehetne. Kérve kérünk benneteket rá, hozzátok meg kedvünkért azt az áldozatot, hogy nyárra mindketten kijöttök ide, és itt vizsgáltatjátok meg Etust. Továbbá vizsgáltassa meg magát már Pesten is az unokaöcsém, dr. Rosenthal Jenő[163] által, aki, hallom, óriási gyomorspecialista lett és a legjobb úton van a világhír felé. Ami nem lep meg, mert Jenő mindig is kiváló orvos volt, a legideálisabb értelmében a szónak... Itt kinn Párizsban is nagyszerű gyomorspecia-

163 Rosenthal Jenő (1889, Zalaegerszeg – 1968, New York) belgyógyász, egyetemi tanár, az emésztőszervek betegségeinek és gyógyításának specialistája. A Rókus Kórház főorvosa 1945-től, majd 1947-ben Ausztráliába disszidált, végül az Egyesült Államokban telepedett le. Székely Molnár Imre, „A sasszemű főorvos", *Amerikai Magyar Világ*, 1968. június 16., 7.

listák vannak. És talán egy jó kis kúra Vichyben,[164] továbbá a könnyű francia konyha tud majd csodákat művelni, és amit te... fekélynek neveztél, majd egy kis gyomorrontásra redukálódik.

Nem sokkal kisebb mértékben ütött meg bennünket az a másik baj is, amit Prutyival kapcsolatban írsz. Fájt ez nekünk, amennyiben a fiadat, aki tiszta szív és remek egy gyerek, bánatba ejtette és kissé váratlanul és brutálisan nyitotta rá a szemét egyre és másra, amit minden apai gyengédségeddel se takarhattál volna el előtte örökre – már t. i., hogy a világ komisz és irigy és rosszakaró –, de hát ezt a kis tragédiát leszámítva, én nem tudom az ügyet olyan irtóztatóan fájdalmas színben látni, mint te.

Istenem, a gyerek megtudta, hogy te más felekezeten születtél, mint ő? És aztán? Hála isten a fiad a világ legpozitívabb dolgával, a biológiával foglalkozik előszeretettel, és így teljesen tisztában van vele, hogy a kis felekezeti eltérés ellenére vérben és testben egy szemernyire se vagy kevésbé az apja, mint lennél máskülönben. És azt is tudja, hogy a jóisten így is közösen apátok marad mindkettőtöknek. Hát akkor?

Szerintem az eset egyetlen tanulsága, logika szerint az volna, hogy ilyen körülmények közt a fiadat ne Németországban és ne is Numerusclauziában[165] taníttasd, hanem igenis itt Franciaországban, ahol a felekezeti viszonyok egyáltalán nem játszanak szerepet, és ahol fiaddal soha, de soha egy ilyen osztracizmus szégyene és vesszőfuttatása meg nem történhetik. Itt is kitűnő gazda lehetett volna belőle. Nem kevesebbet tanult volna, mint Lipcsében, leszámítva azt az egyet, hogy Lipcsében megtanulta: az embernek nem lehet büntetlenül egy zsidó valláson született papája... Na, de ha netán ezt az egyet nem tanulja meg, azért a tudományos képzettségen még bizonyára nem esett volna csorba.

Hogy e kínos lipcsei incidensnek miért a logikus folytatása, hogy Prutyi egyszerre más pályát választ és a gazdasági iskolából az orvosi fakultásra megy át, ismét nem tudom, nem is firtatom, de azt hiszem, hogy akkor is jobb lenne a gyereket itt taníttatnod. A mi közép-európai országainkban az antiszemitizmus nem rosszaság, nem is gonoszság kérdése, hanem burkolt vagy nyílt formában egy életszükséglet, látod, egy misztikus vigasztalódási forrás. Minthogy ezekben az országokban bizonyos elég súlyos szociális és gazdasági problémák vannak megoldatlanok, és amiknek a megoldására nem is lehet gondolni, kell hogy legyen egy bűnbak, akit minden baj okozójául lehet feltüntetni, és ez a bűnbak: a zsidó az!... A boldog Franciaország gazdasági és társadalmi kiegyen-

164 Vichy gyógyfürdőiről és eklektikus építészetéről ismert város Közép-Franciaországban.

165 A magas zsidó hallgatói arány korlátozására vezettek be numerus clausust (létszámkorlátozást) különböző időtartamokra Oroszországban 1887–1917 között, az Amerikai Egyesült Államokban az 1920-as években (Harvard, Columbia, Yale, Pennsylvania), Kanada egyes egyetemein az 1920–1940-es években, Magyarországon 1920-ban, Romániában 1926-ban, Németországban 1933-ban, Lengyelországban 1937-től.

súlyozottságát semmi se bizonyítja jobban, mint az, hogy ez az ország le tud mondani az antiszemitizmusról...

De legkevésbé értem, drága Endre, azt a felhördülésedet, azt a sirámodat, hogy kénytelen lévén már most tovább pénzt keresni a gyerekedre, le kell mondanod amaz ábrándodról, hogy párizsi lakosnak gyere ki... Jól a lelkedbe néztél-e, pajtás? Csakugyan ez az elhatározásod oka, és nem más, valami, amit netán önmagadnak se akarsz megvallani, hanem szemérmesen, és főleg önmagad elől rejtegetsz?... Még ha nem volna semmi vagyonod is, akkor is követhetnéd a hajlamod és a vágyaid szavát; elvégre a fiadat felnevelted, és sokan vannak, akik eddig se értek el a szülőik, hanem mindig csak a maguk emberségéből. De különben is: hiszen neked szép vagyonod van, és ha igaz, amit előző leveledben írtál, hogy megöl téged az örök kabarézás, amelynek már a búskomorja vagy, akkor nem értem, miért akarod mindenáron folytatni mégis? „Il faut savoir quitter les choses avant que les choses nous quittent!"[166] – tanította egy francia filozófus (e pillanatban nem tudom, Comte-nál olvastam-e ezt a mondatot, vagy Taine-nél) és igaza van...[167] Tudni kell abbahagyni a dolgokat, lehetőleg a sikerünk teljében! Nem volna-e itt az ideje számodra, hogy harmincévi viszony után az irodalommal (a te tehetséged mellett) most már frigyre is lépj ezzel a nagyszerű teremtéssel, és hogy sok gyermeket okozz neki, briliáns regények alakjában?

Azonban hiszen majd mindezekről beszélgetünk itt a Champs Elysées[168] platánjai és vadgesztenyéi alatt. Mikor jössz már?

Szervusz, édes Endre. Derülj fel, mint a tavaszi ég! Mosolyogj, mint a májusi nap. A bánatfellegeket fúdd el, mint Boreas[169] és... tarts meg a szívedben engem, mint ahogyan én megtartalak téged.

Kézcsók és sok ölelés Etusnak; Gabrielle és én mindkettőtöket köszönt és csókol, hasonlóan Katót és az én jóbarátomat, a sokat szenvedett és sokat próbált, de éppen azért kettősen nagyszerű Prutyit!

Öreg pajtásod,

Andor

Kéziratleírás, lelőhely
2 f. gépirat kéziratos javításokkal
Feladó: Rédaction parisienne du quotidien hongrois Ujsag (á Budapest), 9, rue Léon-Delhomme (15), Tél.: Vaugirard 22-39
Lelőhely: PIM Kézirattár V.-lev. Nagy E.-hagyaték V.5186/4/9.

166 Tudnunk kell elhagyni a dolgokat, mielőtt a dolgok hagynának el minket! (*francia*) Különböző változatait megtaláljuk számos szerzőnél.

167 Auguste Comte (1798–1857) francia filozófus, matematikus; Hippolyte Taine (1828–1893) történész, filozófus.

168 Az Avenue des Champs-Élysées (gyakran rövidítve Champs-Élysées, néha Les Champs) Párizs egyik főútja. Közel két kilométer hosszú és a város történelmi tengelyét követve egy központi főút.

169 Boreász a szelek királya a görög mitológiában.

30. Adorján Andor Nagy Endrének

Párizs, 1930. február 2.

Drága jó Endrém,
Nehéz lenne fogalmat adnom róla, mennyire megörvendeztettél legutolsó leveleddel. Talán hozzájárult a gyönyörűségemhez az is, hogy olyan soká a híján tartottál ennek a kosztnak. Regényes léleknek fogsz tartani, vagy legalábbis érzelgősnek, amiért ezt a panaszt felhozom, de csakugyan azelőtt rendszeresen írogattunk egymásnak, és így eleven volt kettőnk közt a kapocs. Most nem tudom, miért (talán mert több a szabadidőd és nincsenek többé műsorgondjaid), ritkább a leveled. Néha egészen elapad a véna, amiből fakad; vagy, ami mondanivalód lehetne a számomra, bizonyos búvóvizek módjára, hirtelen eltűnik. Ebben a furcsaságodban, hogy néha hónapokig nem felelsz, aztán megint ilyen elragadó írással keresel fel, mint volt ez az utolsó: csupa jóság az egész, és csupa kedvesség, szívet, lelket melengető szeretet, mondom, ebben az intermittence-odban[170] van valami nyugtalanító, szeszélyes és állhatatlan. Ne gondold, hogy köszönet gyanánt szemrehánnyással illetlek, dehogy. Ostobaság is volna és céltalan. Nonszensz. A fő dolog, hogy írsz. Hogy ilyen kedves módon biztosítasz régi és változatlan barátságodról. A többi: mind csak mellékzönge. Talán nem is illik részemről, hogy észreveszem és pláne: hogy szóvá teszem. De ha már egyszer ilyen vagyok. Égő gyertyát, vagy a valóságos természetünket úgyse lehet, és nem is bölcs dolog, hosszan véka alá rejteni.

A leveleden való örömöm annál nagyobb volt, mert pár nappal utóbb, képzeld, Etustól kaptunk egy levelezőlapot! Évek után végre egy szó, egy jel, egy emlékezés! Ez a kártya annál jelentősebb volt, és annál egyenesebb utat talált Gabrielle szívéhez, merthogy a Mátrából jött, és pár szó allúzióval azokra az elmúlt, régen elmúlt évekre, amikor Etus és Gabrielle együtt édelgett Lomnicon, jókedvűn, fiatalabban, mint ma, és mit tudom én, a kedves Etus még mi minden más elégikus megjegyzéssel fűszerezte ezt a visszapillantását a lomnici csúcsról a soha vissza nem térő múltba. Nem tudom, Etus meddig marad Lomnicon, ezért nem állok neki írni a címére. (Lomnic, Palace Hotel vajon?). De te ha írsz Etusnak, ugyan kérlek, a kettőnk nevében: el ne mulaszd megmondani neki, hogy nagyon, nagyon örültünk a megemlékezésének, és igazán, túláradó szívvel öleljük. Gratulálunk neki a lánya sikereihez, és hogy a felserdült kislánya lényén keresztül újjászületetten látja önmagát, s amit fiatalkorában talán semmi tükör meg nem mondott neki, most meglátja azt az édes lényen keresztül, hogy ő maga is milyen bájos volt, kedves. Mondd meg Etusnak, hogy tele gyengédséggel gondolunk rá, és hogy igazán forró kívánságunk válna valóra, ha már egyszer őt megint itt köszönthetnék nálunk. Azt is mondd meg neki, hogy annál okosabb lenne ez, mert itt az ideje a közös emlékeket felgyűjteni

170 szórványos, időszakos (angol)

magunknak. Az öregsége, amire hovatovább felkészülünk, nemcsak pénz kell, de emlék, sok-sok szép és közös emlék, mert feleleveníteni, igazándiból elevenné tenni csak a közös emlékeket lehet. Gyertek! Teremtsünk magunknak új, közös emlékeket, megtetézve a régieket: Erzsébet-körút, Prutyi születése, Gödöllő, a Teréz körúti kabaré[171] első hetei – ó, drága és heroikus,[172] ölelni való édes emlékek. Most gyűjtsünk fel hozzájuk újakat; gyertek. Egy szép nyár itt együtt, Párizs mellett. Ígérem, gazdagodás lesz valamennyiünk számára. Rőzsetűz, amit majd tíz-húsz esztendő múlva kezdünk igazán fújtatni, szítani, talán már kicsit nyűvött és ziháló tüdővel, de bizonyára nem hiába, mert mindannyiunknak jó melege lesz tőle.

De hát nem akarlak untatni vele, hogy stafétának használnak az Etusnak való mondanivalóinkat illetőleg. Van veled is beszélnivalóm elég. Szépen köszönöm, hogy ilyen derekasan kifejtetted előttem, Prutyival mi van. Mit akarsz, nekem még mindig nehéz beleélnem magam, hogy a fiad 24 éves, kész ember, felnőtt, stb. Szegény Prutyi, hogy is felnőtté züllött! Tudós fejjé, amelyikben komoly gondolatok hömpölyögnek, problémák, egyebek. Pedig milyen sokat ígérő gyerek volt, ameddig a világ az apjánál kezdődött és végződött az ő nagy szemében, amelyet különben le se is igen szedett rólad. És most tessék. Felnőtt lesz. Önálló egyén. Filozófus. doktor. Aki a francia–német eroszon[173] gondolkodik. Milyen kár, hogy nem tudunk megmaradni a csodálkozásnál és imádkozásnál, hanem, hogy a sors belénk oltotta ezt is: a mindent megérteni és megmagyarázni való akarást. Csakugyan, mi lesz a fiadból? Orvos? Vegyész? Gazdálkodó? Vagy, végül: író?

Amit Katóról írsz, végtelenül kedves. Megjegyzem, más oldalról is hallottam már, hogy a lányod Pest egyik koronázatlan királynője. De ami szépet és kedveset a frivol hír elhozott róla már régebben a számunkra: hogy szép, hogy elegáns, hogy hódító kis jelenség, azt te most aláfested néhány értékes színnel, amikor a lányod karakteréről beszélsz. Karakter: Pesten nem sokat jelentő valami. Talán ezért is, hogy Kató eme vonásairól nem hallottunk soha. De most a leveledből előttünk áll az egész leány. Mondj akármit, édes Endrém, a végin kiderül, hogy minden műveid közül mégis ez a kettő a legsikerültebb, amelyiknek Etussal vagy együtt a társszerzője...

Nem kell külön hangoztatnom előtted, mennyire jólesett, ami a leveledben líra volt. Ha csakugyan úgy van, hogy a régi emlékeid özönéből mi ketten, Gabrielle és én, kerekedünk eléd a legkedvesebben, ha csakugyan úgy van, hogy minél tovább gondolkodsz, annál inkább az az érzésed, barátaid közül

171 A Terézkörúti Színpad Budapest VI. kerületében, a Teréz krt. 46. sz. alatti épületben, 1923 és 1938 között működő nívós kabaré volt. Az első művészeti vezető Nagy Endre, az igazgató Salamon Béla volt. Színpadán jelent meg először a Hacsek és Sajó páros.

172 hősies, bátor (görög–latin)

173 szerelem, érzéki vágy (görög)

hozzánk húzol leginkább (ahogyan írod), az ezen való igen nagy, igen mély és őszinte örömömön kívül legfeljebb arról biztosíthatlak: ne félj, mert a mi részünkről soha csalódásod nem lehet! A természetem az, hogy opportunizmus[174] és habozás nélkül való egyén vagyok; semmit félig tenni nem tudok; a jót és a rosszat egyformán: egészében teszem. Nem alkudozok és nem szeretek félig. Akiket szívembe zártam, holtig ott is tartom őket, ha csak önmagukat erre méltatlanokká nem tették. Mondom, nem kell, hogy velem szemben rezervákat[175] alkalmazzál, és arra sincs szükség, hogy páncéllal védd magadat a tulajdon érzéseid ellen. Én sem felejtem el, mennyi kedves, drága emlékem fűz össze veled, és megnyugtatlak felőle, hogy az érzéseim Grévin-múzeumában[176] igazán díszhelyed van, bársonyba, csipkébe öltözötten.

Érdekes: azt írod, ha visszanézel a múltba, annyi ember közül, akivel érdekes dolgod volt, engem látsz leginkább és egyre mélyülő intenzitással. Nekem hallatlanul jólesik ez a rokonszenv megnyilatkozásod, s ha szabad, viszont a következő, igen furcsa vallomással felelek neked: ritkán nézek a múltba, amely a számomra csak sajnálkozás (sajnálkozás az elmúlt idők felett); ellenben a sokat dolgozott emberek módjára szívesen nézegetek a jövőbe és festem ki magamnak ennek az ismeretlennek minden zugát, sarkocskáját. Nos, kedves Endre, nevess ki érte, ha akarsz, én viszont ebben a jövőben látom inkább kettőnket együtt. És legyen fantazmagória, butaság, alap nélküli képzelődés, ami akarod, mégis számtalanszor az az intuitív érzésem támad, hogy valami beláthatatlan, furcsa eseménysor akaratából egymás mellett fogunk megöregedni!... Tudom jól, semmi kedved itt megtelepedni; nem lesz ebből soha semmi. A lányod otthon megyen majd férjhez, a fiad otthon bont szárnyat, és téged a szegény kis Magyarország rögéhez köt minden érzés, kényelem, megszokás, szívbéli érzés, viszont igen valószínűtlen, hogy én innen valaha még egyszer felkapjam a sátorfámat. (Ellenkezőleg, ha igaz, legközelebb már olyan hírekről fogsz hallani részemről, amelyek még sokkalta szorosabbra fűzik viszonyomat a francia ingatlanbirtokkal; de pszt, még korai volna beszélni róla! És mégis, minden ilyen akadályok ellenére, az a tiszta és világos intuícióm van, hogy mi egyszer még mint Bouvard és Pécuchet élünk egymás mellett. Mondd, nem furcsa ez?

Azonban minek tépdessem a jövő fátylait és kutassam, mi rejtőzik mögöttük. Hagyjuk ezt. Ehelyett itt arra szorítkozom csupán, hogy buzgón invitáljalak, gyere ki már hamar. Április elejéig okvetlen Párizsban leszek, azután Eaubonne-ban. Ha márciusban jössz ki, még sokat és alaposan böngészhetünk együtt, és hízelgek magamnak vele, hogy ha nem is túlontúl beszédes pajtásra

174 elvtelenség, megalkuvás (latin)

175 fenntartás, tartózkodás (francia)

176 Az 1835-ben Londonban alapított Madame Tussauds mintájára 1882-ben Párizsban megnyílt Musée Grévin viaszmúzeum Franciaország történelmének és a modern életnek a jeleneteit ábrázolja.

találsz bennem, de legalább olyan lélekre, amelyik minden szavadat mélyről és hosszan visszhangozza:

Isten veled, Endrém. Etus kezét csókolja, benneteket pedig mind ölel, téged csókol,

Andor

P. S. Igen kérlek, hozzál magaddal nekünk egy nagy rúd szalámit. Etus tudja, milyent. Egy nagy libamájat is hozhatsz, itt nincs.

Kéziratleírás, lelőhely
4 f. gépirat kéziratos javításokkal
Lelőhely: PIM Kézirattár V.-lev. Nagy E.-hagyaték V.5186/4/7.

31. Adorján Andor Nagy Endrének

Eaubonne, 1930. június 3.

Kedves Endrém,
Szeretem benned, többek között, hogy legalább az inkonzekvenciádban[177] milyen következetes vagy! Egyik legutóbbi leveledben vérmesen tiltakozol a vádam ellen, hogy nagyon intermittáns[178] levelező vagy; ennek ellenére azonban pillanatig se habozol, hogy eggyel többször válaszolatlan hadd a legutóbbi levelemet, tekintet nélkül arra, hogy ezzel megint megszakítod a korrespondenciánk fonalát. De még ha csak ez az egy következetlenség ütköznék ki! Hanem itt van tüstént a másik. Egész éven át boldogan emlegeted, csakhogy szabadultál a kabarétól, s erre mit hallok?... Azt, hogy újra visszatértél megérdemelt sikereid színterére, a kabaréhoz...[179] Jó. De aztán azzal mit tegyek, hogy lelkesen fogadkozol: kiszaladsz Párizsba, az első tavaszi napsugárral itt leszel, s azóta, tessék, hovatovább elmúlt a tavasz, itt a nyár, sőt az ősz, csak éppen te nem vagy itt, aki ide vágyakozol, és leveleidben oly szépen kiszínezted, mint lesz, hogy lesz, ha együtt járkálunk majd a Lux.-ban[180] és a Champs Elysées fái alatt... Inkonzekvencia: Nagy Endre a neved!

De nem házsártoskodni jövök ezúttal hozzád, hanem gratulálni. A Színházi Élet egyik legutóbbi száma jutott kezembe és abból látom, hogy az utolsó leveledben jelzett darabod, a „Nyárspolgár" azóta már kész is, sőt színre is került,

177 következetlenségedben (latin)

178 időszakos, kimaradó, szakaszos (latin)

179 Nagy Endre *A nyárspolgár* című darabja kapcsán nyilatkozta, hogy a kabarét elhagyva szépirodalommal akar foglalkozni. U. M., „Ezzel a darabbal örökre hátatfordítottam a kabarénak – mondja Nagy Endre", *Esti Kurir* 1930. május 21., 9.

180 Luxembourg-kert.

nagy sikerrel.[181] Örülök, édes Endrém, hogy művészi értékű munkád a rendszerint oly ádáz Budapesten diadalt aratott. Igaz viszont, hogy kevesen is ismerik olyan jól Pest pszichéjét, polgári, sőt nyárspolgári lelkét, mint te. A szatirikus vénád egyrészt, a mély emberszereteted másrészt, bőséges teret találhatott ebben a munkádban, amelynek, hidd el, faltam az illusztrációit, mintha direkt nekem készültek volna. Ugyan, ha kijön a munkád nyomtatásban is, küldd el nekem. Talán lehet vele valamit kezdeni Párizsban is. Ha vág a párizsi ízléshez, készségesen állok rendelkezésedre itteni összeköttetéseimmel.

Mi egyébként, édes Endrém, súlyos megpróbáltatáson mentünk át: szegény jó anyósom,[182] hosszas szenvedés után, egy angyal szelídségével és mosolyával átszenderült egy másik létbe, amely az ő ottléte által bizonyára még szebb lesz, még jobb, mint volt eddig. Le nem írhatom neked, drága Gabrielle-em fájdalmát, névvel nem is illethető gyászát. A szó szoros értelmében az életéért kellett aggódnom. Lépést nem tágítottam mellőle. És hogy annál élénkebben ébren tartsam benne az élet iránti kötelességeit, mellé vettem a kis unokahúgát is, Simone-t,[183] aki valósággal lányom gyanánt van a házunkban; azt hiszem, adoptálni is fogjuk. A gyász úgy ránk nehezedett, Gabrielle számára a [rue] Léon Delhomme-beli ház úgy teli volt az anyja rogyasztó emlékével, hogy jobbnak láttam túladni ezen az épületen, és mihelyt kitavaszodott, kiköltöztünk ide, Eaubonne-ba, ahol a természet talán kegyesen behegeszti a tátongó lelki sebet!... Borzasztó dolog volt ez, olyan megrendülés, hogy nem is sejtettem: ez is lehetséges.

Eaubonne, a természet, a fák, a virágok és a madarak lassan-lassan végrehajtják a maguk legendás csodájukat: Gabrielle kissé csillapultabb, bár így is: hónapok alatt éveket vénült; alig ismer rá szegényre az ember. És hetente ötször elzarándokol az anyja sírjához, és ami virág itt a kertünkben kihajt, azt mind oda viszi; az eaubonne-i park könnyei ezek a jó grand mère[184] sírján. Én is nagyon, nagyon szerettem ám a drága öregasszonyt, és percig se titkolom, hogy mialatt ezeket a sorokat írom itt neked, úgy sírok és szipákolok, mintha nem is 47 éves lennék, hanem egy kicsi.

Őszig most itt maradunk. A címem: Chateau du Clos de l'Olive, à Eaubonne (Seine-et-Oise).

Őszre már szereztem magamnak egy másik városi házat, csinos kerttel. Megint a Vaugirard-negyedben fogunk lakni, igen csinos, finom pavilonban, egyedül, illetve a ház második emeletén lakik egy öreg abbé, akit nolens-

181 A darabot 1930. május 24-én mutatták be az Új Színházban Baróthy József rendezésében. Főhőse Wintzer Péter budai építőmester, aki születésnapjának családi ünnepén tudja meg, hogy a vállalkozását finanszírozó bank megbukott. Wintzer rejtegeti titkát családja elől, végül öngyilkosságot akar elkövetni. A darabról Schöpflin Aladár írt kritikát a *Nyugat*ban 1930/11, 896–897.

182 Marie Adèle Simon (1847. december 12., Párizs – 1930. március 3., Párizs).

183 Simone Jeanne Georgette Baud (1907–1986) Adorján felesége húgának lánya.

184 nagymama (francia)

volens[185] át kellett vennem a házzal együtt. De hát egy öreg pap mindig elkél a házban. Legalább az embernek egy kis utolsó kenetért nem kell átfutnia a szomszédba... Igaz-e?

Ti mit csináltok, kedves Endrém? Sokat emlegetünk benneteket, s kivált a nagy gyásza óráiban Gabrielle: hogy mennyire szeretné, ha Etus itt lenne most mellette.

Ha írsz, tudasd velem részletesen: mi van Etussal, Prutyival, Katóval?

És persze veled.

Isten veled, édes Endrém, te Levelet-Nemirovics, s ha van egy szabad perced, gondolj ránk is. – Ölel, igaz szeretettel, vén barátod,

Adorján Andor

Kéziratleírás, lelőhely
2 f. gépirat kéziratos javításokkal
Lelőhely: PIM Kézirattár V.-lev. Nagy E.-hagyaték V.5186/4/8.

32. Adorján Andor Nagy Endrénének

Eaubonne, 1930. június 15.

Kedves Etus,

Gabrielle is, én is nagyon megörültünk szíves levelének. Nagyon jólesett az a meleg részvét, ami minden egyes sorából kiszólt, és én külön is hálás vagyok magának érte, hogy annyi szépet, kedveset, okosat mond vigasztalóul szegény feleségemnek. Azt hiszem, csakugyan, ha maga itt lenne mellette, ez nagyon jól hatna rá, megnyugtatna, azonkívül pedig, hála a régi és közös emlékeiknek, hála a maga vidámságának és annak a jó hatásnak, amivel lenni tud, talán fel is derítené ezt a folyton síró, vigasztalhatatlanul gyászoló teremtést. Láttam például Endre is milyen jó hatással volt rá, már az milyen jólesett neki, hogy hallott és beszélhetett magáról! Voltak ilyenkor percek, hogy egészen megfeledkezett a szomorúságáról, annyira és olyan teljesen belemerült, képzeletben, a kedves, múlt idők emlékeibe. Ezért is gondolom, mi lenne még akkor, ha maga személyesen lenne itt mellette, vidítván őt s beszélgetvén vele... Szegény Gabrielle sokat van egyedül. A kis húgát, a Simone-t ugyan állandóan itt tartom mellette, de azt hiszem, titokban ez csak arra jó, hogy a kislánnyal még többet beszélgessen az elhunytról. Amikor délben hazajövök, rendesen olyan pirosra gyúlt, kisírt szemeket látok magam körül, mintha temetésről jönnének mind.

De nemcsak a levelét akarom megköszönni, hanem a küldött remek szalámit is. (Ha ugyan még szabad szaláminak nevezni ezt a hatalmas méretű buzogányt!) Úgy spórolunk vele, hogy no. De mit csináljak, ha az egész ház él-hal

185 akarva-akaratlanul (latin)

a szalámiért? Azt hiszem, a családom tagjai éjjel titokban felkelnek, és egymás után lelopóznak, lábujjhegyen, a spájzba, lopni egy kis szalámit. Minden reggel, amikor felkelek, kevesebb van, sokkal kevesebb, mint amennyi előző estén. Ilyenkor azt próbálják nekem beadni, hogy vidéken mindenféle torkos állat van, ürge, pocok, mezei egér, vakond, sündisznó stb., talán ez teszi a kárt. De hát, én persze nem hagyom becsapni magam.

Tudom jól, honnan fúj a szél. De hiába tudom, ha ettől nem nő a szalámi. És ilyen körülmények közt, álszerénység nélkül mondom, képzelheti, mekkora öröm gyúlt ki bennünk arra az ígéretére, hogy maga többet hoz, mint ez a túl óvatos és félénk Endre. De azért ne is túlozzon, édes Etus. Mert a végén, mégis, hátha baja támad a vámmal! Kevés szalámi, ami eljut hozzánk ide, jobb nekünk, mint a sok, amit netán egy szívtelen vámhivatalnok találna elkobozni és bekebelezni a saját bendőjébe.

Képzelje, mekkora meglepetésem volt ma. Reggel nyolc órakor felhívom az Endre hoteljét, mert meg akartam invitálni Endrét délben ebédre és egy szép kirándulásra. Hát azt felelik, Endre már elment. Erre megüzenem: ha hazajön, mondják meg neki, várjuk ma délben, ebédre. „– De későn lesz már akkor!" – felelik a hotelből, és hozzáteszik, hogy ebédig Endre már alig fog hazajönni, tekintve, hogy ma kora reggel, fél hatkor, se szó, se beszéd, már el is utazott haza. Hát ilyent még nem láttam. Nekünk ide se szólt. El se köszönt. Még abban maradtunk, telefonálok neki, és ő mindenképpen azt mondta, itt marad a Paál László emléktábla[186] leleplezésére; aztán amikor ma felhívom, kiderül, hogy árkon-bokron túl jár. Vajon mi ütött hozzá? Miért ez a hirtelen eliszkolás?

Édes Etus, nagyon, szívből örülünk annak az ígéretének, amit Endre is megerősített egyébként, hogy a nagylányával nyaralni eljön idén Franciaországba. Jöjjenek is. Nagyszerűen fogják érezni magukat. És ha véletlen rossz az idő, hát az se baj, elszaladnak a tenger mellől ide hozzánk, ahol az egész ház, mindenestül a rendelkezésükre van. Ki nem mondhatom, már a puszta gondolata is, magukat itt látni nálunk, mekkora gyönyörűség a számunkra! Hát csak ne várasson soká magára. És hozza magával a két Endrét is, aki, úgy látom, maga nélkül csak félember!

Ölelem, kedves Etus, mindannyiukat, magának pedig kezét csókolja, igaz és régi barátja,

Andor

Kéziratleírás, lelőhely
2 f. gépirat kéziratos javításokkal
Lelőhely: PIM Kézirattár V.-lev. Nagy E.-hagyaték V.5186/18/3.

186 Paál László (1846, Arad – 1879, Charenton) festő barbizoni lakóházán 1930. június 18-án, halálának ötvenedik évfordulója alkalmából emléktáblát helyeztek el.

33. Adorján Andor Szabó Lőrincnek[187]

Eaubonne, 1930. szeptember 7.

Kedves Szabó Lőrinc,

Drága Mikesünk[188] elhunyta alkalmából hadd jövök magához meleg kézszorításra, néhány őszinte és mélyen átérzett részt vevő szóra és hadd kérem meg, hogy Mikes lányainak is megmondja, milyen megdöbbent szeretettel virraszt gondolatom a kedves halottnak sírhelye mellett.

Nagy és őszinte hála fűz engem Mikeshez, aki egyik tanítóm volt, jóindulattal teljes, és akinek elfeledhetetlen lelki bája nékem holtomiglan világító és melengető emlékem marad.

Itt, mellékesen, kérném meg még valamire, ha ugyan zokon nem veszi. Annak idején, a régi Pesti Napló idején, amikor együtt dolgoztam Mikessel, társszerzőségben írtunk egy darabot. Három- vagy négyfelvonásos drámát.[189] A tartalma röviden ez volt: egy férfi, a karrierje érdekében és a felesége önfeláldozó kérésének engedve letagadja bizonyos helyzetben a házas voltát, és megtagadja a feleségét. Szóval: az Abelard és Heloise téma,[190] modern variánsban, s nem minden ibseni utánérzés nélkül. A dráma: hogy a férj enged a kérésnek, de éppen az engedékenység, apránként, micsoda keserű érzéseket, a tragikumig fokozódó reakciókat vált ki az asszonyból...

Ha Mikes írásai között keresgélve ezt a régi, közös művünket netán megtalálná, igen kérem, lehetőleg küldje el nekem, vagy legalább, költségemre persze, egy kopiát belőle.

Mikes váltig ígérte, hogy a kéziratból, amelyet a saját kijelentése szerint megőrizett, küld majd nekem egy másolatot, de aztán, sodródva az élet és a mindennapok viszontagságai között, én nem szuttyongattam[191] őt innen többé érte és viszont, a kenyérharc gondja tőle is mást követelt, nem azt, hogy ezt az igéretét valóra is váltsa.

Jelezni kívánom, hogy kizárólag pietisztikus[192] szempont vezet e kérésemben. Szeretném megőrizni, ha ugyan még megtalálja, ezt a kéziratos emlékét ama bizonyára boldog időknek, amikor Mikessel egy Pegazuson ülve fordítot-

187 Szabó Lőrinc (1900, Miskolc – 1957, Budapest) költő, műfordító. Mikes Lajos és Prandtner Ilona leányát, Mikes Klárát vette feleségül 1921-ben.

188 Mikes Lajos (1872, Budapest – 1930, Bécs) újságíró, szerkesztő, műfordító, Mikes Margit és Mikes Klára apja.

189 Mikes Lajosnak a Petőfi Irodalmi Múzeumban őrzött hagyatékában nem található.

190 Pierre Abélard (1079–1142) francia skolasztikus filozófus, teológus és himnuszköltő. Tanítványával, Héloïse-zel való kapcsolata legendássá vált.

191 ösztönöz, nógat

192 jámbor, érzelmes, kegyes (latin)

tuk sóvár tekintetünket egy illuzórikus tantiemhalom[193] felé és terveket szőve, igen szerettük s nagyszerűen megértettük egymást.

Hogy bennem változatlanul él ez a szeretet, a porladó iránt is: legyen meggyőződve róla.

Igaz tisztelettel vagyok, régi és őszinte híve,

Adorján Andor

Kéziratleírás, lelőhely
1 f. gépirat aut. aláírással
Lelőhely: MTA KIK Kézirattár Ms 4679/22

34. Adorján Andor Ottlik Györgynek[194]

Eaubonne, 1932. március 23.

[...] Hogy már most a dolgok lényegére térjek: kitűnően magyarázta meg, hogyan képzeli el a lapot, micsoda rendeltetést kíván neki adni. Teljesen osztom ezt a formulát: magyar lapot francia nyelven, a francia és a többi európai publikum számára, tekintettel elsősorban a közvetlen szomszédjainkra. A formula kitűnő, a létjogosultsága kétségtelen, s a magam részéről szentül hiszem, hogy az új Magyarországnak minden tekintetében még sok mondanivalója lesz Európa számára. Hiszem, igenis, hogy egy elevenen szerkesztett, széles látókörű NRH[195] sokat fog még reveleálni[196] a világ számára. Hiszem, hogy a NRH nincsen tengősorra kárhoztatva, hogy fényre és valóságos életre kaphat az egész. Ha ez a hitem nem lenne meg, nem kiáltanám itt most pár száz kilométeren keresztül ön felé, s nem áltatnám magamat se vele, ez csak egészen világos, ugye?

A levele fonalát követve: igen okosnak tartom azt is, hogy haladó irányt kíván adni a lapnak, de egyben tiszteletben tartva a konzervációt megérdemlő, mert éltető hagyományokat is. Mindezzel teljesen egyetértek.

A patronage-bizottság[197] névsora is kitűnően van összeválogatva. Legfeljebb, ha megengedi, néhány kiegészítést javasolnék még, nevezetesen a nagyipar és bankok világából. Ajánlanám pl. de Wendelt, François Marsalt, Charles Dumont-t, az Union Européenne (Schneider-Creuzot) egyik-másik hatalma-

193 tantième (francia): díj, osztalék, jogdíj

194 Ottlik György (1889, Budapest – 1966, Párizs) újságíró, diplomata, 1935–1939 között a *Nouvelle Revue de Hongrie* (NRH) főszerkesztője, 1939–1944 között országgyűlési képviselő.

195 *Nouvelle Revue de Hongrie* francia nyelvű magyar folyóirat a két világháború között, célja a magyar kultúra, irodalom és tudomány híreinek, eredményeinek külföldi megismertetése.

196 felfedni, feltárni (latin)

197 támogató bizottság (*francia*)

sát, Clémentel-t, a nemzetközi kereskedelmi kamara elnökét stb. de hát ez lényegtelen. Kiegészíteni az ilyen névsort mindig gyerekjáték.

Más kérdés: tettek-e már valamit is a kiszemelt patronázstagok megnyerésére? Azt írja, Villani megígérte, megteszi a szükségeset, s hogy jó lesz, ha az illető urak mindjárt látják is ebből, hogy a követ pártolja a Revue-t. Mint Ön is jelzi a soraiban, én ezt kissé kétélű dolognak találom. Szerintem (s meg fogja bocsátani, ha teljes nyíltsággal mondom meg, amit gondolok), igen jó, ha a követre hivatkozhatunk, ha a követ mellénk áll, támogat és segít, sőt mindez elengedhetetlenül szükséges is; de talán nem helyes, ha Villani túlságosan exponálja magát, s ezzel csakugyan a hivatalosság jellegét adja meg a lapnak.[198] Azt hiszem, az lenne a legjobb, ha pl. Villanival, aki igen jó emberem, sőt tegeződő barátom, privátim megbeszélném: kik az ő meghittjei itt, akikkel teljesen privátim megállapodhatna, vállalják a patronázst, s viszont én is, a magam iniciativájából[199] vennék elő másokat, akik régi embereim: pl. de Monzie-t, vagy Jouvenelt és másokat, Boncourt, Cotot, Scapinit stb.[200] Ha Villani hozza össze az egész bizottságot, soha senki le nem mossa rólunk, hogy fizetett, hivatalos propaganda-orgánum vagyunk. Holott azt hiszem, jobb, okosabb, hasznosabb, sőt lukratívabb[201] is lenne, ha „Kampforganum"-ként jelenhetnénk meg, a magyar–francia kapcsolatok kimélyítése érdekében. Ha a patronázsbizottságot így magándiligencia[202] hozza össze, a bizottság tagjai megértik, hogy anyagilag, szellemileg mit várunk tőlük. Ha ellenben a követ hozza össze, ez azt jelenti, hogy tőlük csak falazást várunk; ők egy díszparavent csupán, amelyik mögött a követ és a magyar propaganda űzi a maga játékait... Röviden: igenis jobbnak tartanám magániniciatívából összehozni a bizottságot, legfeljebb említést téve róla, hogy a követ persze tud a dologról, sőt, ahol kell, őt is megadni referencia gyanánt. A személyes jó embereinek viszont Villani szólna, lépjenek be. De főleg mint magánember.

Ami a szerkesztő kérdését illeti: a Plons[203] körét ismerem és becsülöm. Az ott csoportosulók közt van néhány igaz barátunk, vagy helyesebben néhány világos értelmű ember, aki számot ad magának Trianon hibáiról. Viszont azt hiszem, hogy a Plons embereinek bizonyos szélsőségei miatt nem lenne helyes leszögezni magát melléjük, még csak rajzszögekkel se. Eléb a patronázsbizottságnak kell együtt lennie, aztán vele kell megállapodni, esetleg az ő dezignáció-

198 Villani Frigyes (1882, Bécs – 1964, Budapest) diplomata, 1928–1933 között párizsi nagykövet.

199 kezdeményezéséből (latin)

200 Anatole de Monzie (1876, Bazasban – 1947, Párizs) francia politikus. Renaud de Jouvenel (1907, Párizs –1982, Cannes) francia író, szerkesztő. Joseph Paul-Boncour (1873, Saint-Aignan – 1972, Párizs) francia politikus és diplomata. Pierre Cot (1895, Grenoble – 1977, Coise-Saint-Jean-Pied-Gauthier) francia politikus. Georges Scapini (1893, Párizs – 1976, Cannes) francia jogász, politikus.

201 jövedelmezőbb (latin)

202 magánszorgalom, magánbuzgalom (latin)

203 1845-ben alapított francia könyvkiadó.

ja[204] alapján, ki is legyen a párizsi szerkesztő!... Nem tudom, végül nem lenne-e sokkal jobb francia szerkesztő gyanánt valami kitűnő nevet megszerezni, aki túl van az anyagi kontingenciák[205] kérdésén, de akinek tetszenék a patronázsbizottsággal való kapcsolat. Hogy neveket említsek: pl. Tharaud-ék, vagy Henry Bidou, esetleg Lichtenberger...[206] Kétségtelenül meg tudnám nyerni Mistler-t esetleg, vagy Guy de Pourtalès-t.[207] Azt hiszem, egy igazán presztizses név és amellett valóban jó író nagy hasznunkra lenne a revue irodalmi akkreditálása érdekében!

Igen ajánlanám, hogy az itteni összes nagy revükkel teremtsünk kapcsolatot, mégpedig úgy, hogy a kefelevonataikat megkapjuk. Ezen a módon a NRH olcsón, illetve ingyen jut értékes anyaghoz, amennyiben reprodukálja a bennünket netán érdeklő cikkeket (egészében vagy kivonatosan), másrészt pedig így egy „revue des revues"-t[208] ad, ami igen kapós olvasmány szokott lenni, mint éppen a LU példája igazolja...[209] A LU már most teljesen a saját erejéből él meg, holott, mint látja, egyetlen fillér publicitási bevételünk nincs: reklámokat nem közlünk... örülök, hogy szívesen látta a Butler-cikk reprodukcióját a LU-ben.[210] Ezentúl is, ahányszor csak alkalom adódik, mindig átveszünk majd valamit a NRH-ból. Ha ebből a szempontból valami különösen a szívén fekszik: írja meg, és rendelkezzék velem.

Az otthoni és az itteni külügyminisztériumokkal való kapcsolatokra áttérve, örülök tudni, hogy függetlenségét megőrizte, viszont azonban kétségtelen, hogy az otthoni illetékeseknek feltétlenül érdeke, elemi érdeke, egy igazán nívós ilyen támogatása és lehetővé tétele. A kunszt éppen az, s egyben az okosság parancsa is, hogy anélkül hogy akkaparalnák[211] a revüt, vagy hogy az ingerenciájukkal tönkretennék, kompromittálnák, lehetetlenné tennék, mondom: anélkül, hogy azt infeodálnák[212] maguknak, mégis a lapnak messzemenő támogatást kellene

---

204 kiszemelése, kijelölése (latin)

205 hozzájárulások (latin)

206 Jérôme Tharaud (1874, Saint-Junien – 1953, Párizs), Jean Tharaud (1877, Saint-Junien – 1952, Párizs) francia író. Jérôme Tharaud az École Normale Supérieure elvégzése után Budapestre került mint egyetemi lektor és az Eötvös Kollégium vendége volt. Henry Bidou (1873, Givet – 1943, Vichy) író, kritikus. André Lichtenberger (?, Strasbourg – 1940, Párizs).

207 Jean Mistler (1897, Soreze – 1988, Thiais) francia író, diplomata, politikus, 1921–1925 között a magyarországi francia követségen kulturális attasé, az Eötvös Kollégiumban tanított lektorként, majd a Pázmány Péter Egyetem Bölcsészeti Karán megbízott tanárként adott franciaórákat. Guy de Pourtalès (1881, Berlin –1941, Lausanne) francia–svájci író.

208 folyóiratok áttekintése (francia)

209 A *Lu* Lucien Vogel (1886, Párizs – 1954, Párizs) francia kiadó és újságíró hetilapja.

210 Nicholas Murray Butler (1862, Elizabeth – 1947, Manhattan) amerikai filozófus, diplomata, politikus, írónak az NRF 1932. januári számában (18–19. oldal) megjelent *Le désarmement* [A leszerelés] című cikke.

211 monopolizálnák (francia)

212 alávetnék (francia)

adniok. Ha a lap a külügyminisztériumé: többé a kutya sem olvassa külföldön. Ha ellenben független, akkor a lap igenis nagy szolgálatokat tehet a magyar ügynek, minden vonatkozásban. Vagyis: a külügyminisztériumnak, a közoktatásügyinek, sőt a földmívelésügyinek és pénzügyinek is érdeke, hogy ez a vehiculum:[213] a Revue meglegyen, nem azért, hogy ők kucsirozzanak[214] rajta, egyedül és kizárólag, hanem hogy legyen hová felülniök, néha-néha, ha éppen a külföldre akarnak kiszólni... Illenék és elemi igazság lenne csak, ha a teljes függetlensége megőrzése mellett igenis kapna otthon annyi kormányelőfizetést (még a leépített büdzsé mellett is), amennyi a lap fontosságához illik. Ez lenne a jó propaganda, és nem, ha vidéki szennylapokat pénzelnek, pártérdekből.

A Quai d'Orsay-n[215] tegnap lett volna beszélgetésem éppen a Revue-t illetőleg, de letelefonáltak és csütörtök este hat órára hívtak. Meg akarom tudni, a Quai d'Orsay hogyan nézi és ítéli meg a lapot. Egyben, igen szépen és diszkréten ki fogom hámozni, micsoda támogatásra lehetne számítani, persze egyedül előfizetések alakjában. Meg fogom tudni azt is, a Quai d'Orsay hajlandó lenne-e esetleg támogatni abban, hogy közgazdasági és egyéb korifeusoknál[216] hivatkozhassak a Qu. d'O. érdeklődésére és pártfogására a lappal szemben.

...Mindig a levele fonalát követve, most jutunk el a legbajosabb ponthoz: Ön azt kérdezi, hogy ha a kiadóhivatali részt átveszem, mennyi jövedelmet tudnék a lapnak biztosítani? Hát, kedves jó kollégám, erre teljesen lehetetlen felelnem. Nézzük csak a kérdést és a vele összefüggő egész komplexumot közelebbről.

Teljesen egyetértek Önnel abban, hogy a szerkesztőségi és kiadóhivatali részt szeparálnunk kell. Ezalatt azt is értem, hogy Ön netán fenn akarja tartani magának a lehetőséget, mást bízni meg (nem engem) a szerkesztőségi résszel (Plans-ékat vagy mást, bárkit), s egyedül a kiadóhivatali részt kívánná netán rám ruházni. Nem akarok itt elvbeli kijelentéseket tenni, hogy csak a kettőt együtt fogadom el, szó sincs róla. Hiszen az is lehet, hogy a szerkesztőségi rész csupa nyűg és a kiadóhivatali: csupa méz – szóval prejudikálni[217] nem akarok, de csak Önt megnyugtatni, hogy az elvem mindig az érdekek koordinációja, nem pedig a szubordináció.[218] A jogos és méltányos érdekek összeegyeztetése az egyetlen egészséges dolog. Ha tehát az Ön érdeke az, hogy a szerkesztést más végezze és én a puszta kiadóhivatali tevékenységben is megtalálom jogos ambícióm kielégülését: legyen meggyőződve róla: nálam megértőbb barátot nem fog találni. Viszont ha a kiadóhivatali tevékenység csupa teher és önmegtagadás anélkül, hogy a redaktív[219] munka által legalább erkölcsi kielégülést talál-

213 jármű (latin)

214 kocsizzanak

215 A francia Külügyminisztérium (Ministère des Affaires étrangères) palotája a Quai d'Orsay-n áll.

216 vezető személyiségeknél (görög–latin)

217 dolgok ismerete nélkül dönteni (latin)

218 alárendeltség (latin)

219 szerkesztői (francia)

jak, akkor viszont nem lehetnék rendelkezésére, mert hiszen egy ilyen teljes „sacrifizio del'intelletto"-val[220] se tudnék megbarátkozni. Szerintem mindez előzetes próbát igényel, mert csak megszerzett, empirikus tapasztalások alapján beszélhet az ember igazán józanul és helyesen.

Meggyőződésem szerint legalább egy esztendei alapos, szívós, szervező munka kellenék hozzá, mielőtt a Revue itt igazán olvasóközönséget és hirdetőket tudna találni. Az 1932-es hirdetési büdzsék már mindenütt rég ki vannak osztva, mi tehát a legjobb ajánlások mellett is legfeljebb csak a jövő évi büdzsékre lehetnénk felvehetők. (Minden vállalat előre kidolgozza az évi hirdetési kampányát, amit aztán a „distributeur"[221] hajt végre. Vagy pedig a „distributeur" dolgozza ki a kampányt, a neki átadott átalány korlátai között. De egyik és a másik esetben az ez évi büdzsék már ki vannak osztva. Következőképpen legfeljebb egy-egy véletlen hirdetésre lehetne számítanunk. Ez idén már az is nagy dolog, ha elérjük, hogy néhány jövő évi büdzsére előjegyezzenek és felvegyenek bennünket.)

Jövedelmet tehát, ez évre, garantálni semmi szín alatt se tudnék, hanem legfeljebb azt a kötelezettséget tudnám elvállalni, hogy ellenszolgáltatás nélkül hozzálátnék a szükséges démarsokat[222] elvégezni részint, hogy a patronázsbizottság létrejöjjön, másrészt, hogy a nagy bankok, iparvállalatok stb. tudomást szerezzenek a revüről. Sorra venném a distributeuröket, a nagy bankok stb. chef de publicité-it,[223] megdolgoznám őket a jövő reményében! Elmennék a nagy revükhöz és elintézném velük, hogy a NRH megkapja a kefelevonatokat. Hogy hirdessék a NRH-t. Előkészítenék, megszerveznék mindent. Kapcsolatokat teremtenék a revue és a párizsi kereskedelmi kamarák között. Lehetőleg bevezetném az itteni követségeken, ahol baráti kapcsolataim vannak (finn, lengyel, észt, lett, svéd, dán, norvég, spanyol, bolgár követség)... Mondom, hajlandó lennék mindezt a munkát vállalni, végezni, anélkül hogy maguknak egyetlen fillérjébe kerülne. Ellenőrizném egyben az ottani eladásukat. Tárgyalnék Hachette-tel,[224] hogy ki legyen téve. Könyvkereskedésekkel, szállodákkal, hajózási vállalatokkal stb.

Az igényem az lenne, hogy minden párizsi jövedelmük (helyesebben minden franciaországi jövedelmük) 35%-a engem illessen meg, amennyiben rajtam, illetve az én kezdeményezésemen át érték el, s 10%, ha az üzlet nem az én, de a más iniciatívájából csinálódott. Ezt a 10% követelést indokolttá teszi, hogy sok esetben majd kétségtelenül én dolgoztam meg a talajt, s talán az én előkészítő munkám gyümölcsét hordja be más. Indokolttá teszi az is, hogy az

220 intellektuális áldozat (olasz)

221 elosztó, terjesztési vezető (francia)

222 tiltakozásokat (francia)

223 reklámigazgató, -menedzser (francia)

224 Az Hachette [ejtsd: áset] egy 1826-ban alapított francia kiadócsoport.

első évben nekem kétségtelenül jelentős összeget kell beléfektetnem az organizáció itteni kiépítésébe, szóval hogy kockázatot vettem magamra. Viszont a számomra szükséges, hogy az Ön részéről biztosítékom legyen arra nézve, hogy a lap fennmaradása legalább másfél–két évre garantálva van, mert hiszen erkölcsi lehetetlenség számomra itt fűt-fát megmozgatnom, ha attól kell tartanom, hogy túlságos efemer[225] jellegű lapról szólok csak. Az itteni összeköttetéseimet nem veszélyeztethetem azzal, hogy nagy tűzzel-garral agitálok a NRH mellett, és amikorra jelentkeznék egy kis eredmény: a lap beszűnt.

Ismétlem: nekem sincsenek gyermeteg illúzióim. Tudom, hogy igen hosszas és szívós munkára lesz itt szükségem, de állom, vállalom, ha Ön is úgy kívánja. Az inkasszót én bonyolítanám le, ha úgy akarja; vagy ha van itt bankja: hát akkor a bankja. Azt mindenesetre, bármely percben elintézhetem, hogy az itteni Crédit Lyonnais[226] pl. 50–100 000 frankos kezességet vállal el értem. Ha akarja: többet is, úgyhogy az anyagi bonitásomat[227] illetőleg semmi aggodalomra ok nem lehet. E tekintetben semmi zsént[228] velem ne érezzen – az üzlet: üzlet és soha a személyi ügyeket, kapcsolatokat az üzletiekkel összetéveszteni nem szoktam.

A lapterjesztőjükről nem mondhatok, sajnos, semmit. Inkább Önnek kell tudnia: ad-e el számokat, vagy nem? Az kétségtelen, hogy sehol, egyetlen párizsi könyvesbolt étalage-ján[229] se látni a lapot, még csak a Magyar Ház táján se, vagy például a Gare de l'Est-en. Szerény véleményem szerint, ha valamit csinálni akarunk, „von Pick auf"[230] kellene mindent felépíteni. Még csak a munka során, a kezdő, a lassú, a türelmesen elért eredményekből tudnék aztán következtetéseket levonni a jövő és az esélyek alakultát illetőleg. Odáig teljesen a sötétben tapogatózom. Ha megvan a patronázsbizottság, ha szerveződik itt a számonkénti eladás, ha tartalmilag a lap érdekes és értékes, ha a Quai d'Orsay részéről is itt teljes akkreditációt nyer: szóval ha igazi standingot[231] szereztünk meg a lapnak, nyilván több sansszal kopogok be X. Y. bankhatalmasságnál, mint ha rahitikus,[232] szegényke sajtóterméket tartok a karom alatt... Annyi imponderabilián[233] fordul meg minden, s végső analízisben annyira a pesti és az itteni közös munka eredménye lesz minden, hogy ugyancsak hívságos valami lenne azt mondanom: én itt ezt – vagy azt fogom elérni. Az okosság parancsszava az, hogy Ön is, én is, ha egyetértünk, a legjobbat akarva fogjunk össze

225 rövid életű (görög, francia)
226 1863-ban alapított francia bank.
227 hitelképességemet (latin)
228 feszélyezettséget (francia)
229 polc (francia)
230 elölről (német)
231 állás, pozíció (angol)
232 angolkóros
233 ténylegesen nem mérhető dolog, hatás (latin)

és lássunk neki a munkának. Csak magamról tudok felelni: a munkaképességemről, a munkaakaratomról és a buzgóságomról. De hogy a revue itt milyen fogadtatásra, mennyi rokonszenvre talál, ez már nem tőlem, de inkább Öntől, illetve a revue-től függ, száz és több egyéb körülményről nem is szólva. Ne kérjen, és ne várjon tehát tőlem számbeli províziókat,[234] ameddig a munkát meg nem kíséreltem. Hat hónapi munka és előkészítés és tapasztalás után erre is rákerül majd a sor. De addig még csak hozzávetőlegesen se tudnék semmit se mondani anélkül, hogy az események részéről esetleg túlságosan durva démentinek[235] ki ne tenném magam. [...]

Kéziratleírás, lelőhely
8 f. gépiratmásolat
Feladó: Clos de l'Olive, Eaubonne, S. et O.
Lelőhely: OSZK Kézirattár Fond 1/14, Balogh József-hagyaték
Közölte: Nagy Péter Tibor, „A Bethlen-csoport francia nyelvű folyóiratainak megalapítása 1932–33-ban: Dokumentumok a szerkesztőségi levelezésből", *Aetas* 3, 2. sz. (1987): 72–105.

35. Adorján Andor Móricz Zsigmondnak[236]

Eaubonne, 1934. szeptember 1.

Kedves és mélyen tisztelt Barátom,
Köszönetekkel elegyes bocsánatkéréssel kell kezdenem. Köszönöm magát az igen kitüntető, minapi leveledet és nem kevésbé, hogy szíves voltál átrágni magad a cikkem[237] rettentő kásahegyén. Hasonlóan hálás vagyok érte, hogy írásomat eljuttattad Babitsnak.[238] Azóta levelet is kaptam, nem Babitstól, de Gellért Oszkártól, akinek, úgy látom, érdemén felül is kedvére volt a dolog.[239] Annál jobb! Ha tudnád, milyen öröm ez nekem: az érzelmieken kívül a szellemi kapcsolatokat is fenntartom az édes s a számomra mind édesebb otthonnal. A távolság úgy látszik, nemcsak megszépíti, de meg is édesíti azt, amire vágyunk.

Másrészt bocsánatot akarok kérni tőled, újfent, amiért egyáltalán háborgattalak, s hogy csak ilyen elkésetten felelek gyönyörű és igazán a szívem mé-

234 előrejelzéseket (francia)

235 valótlan információ hivatalos cáfolata (francia)

236 Móricz Zsigmond (1879, Tiszacsécse – 1942, Budapest) író, újságíró, szerkesztő, kezdettől fogva publikált a *Nyugat*ban.

237 Adorján Andor, „Strindberg levelei harmadik feleségéhez", *Nyugat* 1934/16, 200–206.

238 Babits Mihály (1883, Szekszárd – 1941, Budapest) költő, író, irodalomtörténész, műfordító, 1929-től a *Nyugat* főszerkesztője.

239 Gellért Oszkár (1882, Budapest – 1967, Budapest) költő, újságíró, szerkesztő, 1917-től a *Nyugat* főmunkatársa.

lyéig ható leveledre. A vakációzó ember lustaságát okold a késésemért, no meg aztán – utóbbit enyhítő körülménynek hozom fel –, hogy valóságos katasztrófa érte házamat: a kedvenc kutyánk szopornyicába esett, s a feleségem meg én, most már két hónap óta mint két arkangyal a rossz ellen, küzdünk a boldogtalan állat életéért. Az embernek ilyenkor öregségére annyi a jóvátenni valója, hogy direkt örül, úgy-e, ha javíthat valamelyest a mennyei főkönyvben való teherbiláncán.[240] És ha állattal szemben teheti, úgy, hogy még csak hálátlanság se fenyegeti érte, hát dupla szívesen teszi... Most direkt lelki örömöm, hogy megjavítom kutyánk véleményét az emberi hűségről.

Kedves Barátom, mélyen megindítottak panaszos szavaid és valóságos megrendüléssel gondolok rá: lehetséges-e, hogy bármilyen szűkre szoruljon is a magyar glóbusz, ne adjon meg minden örömet, elégtételt és kielégülést a kétségen kívül legnagyobb, legerőteljesebb, legigazibb irodalmi zsenijének, akit hordott a hátán Petőfi[241] óta? Ne frázisnak vedd, de szó szerinti igazságnak: a hideg fut keresztül rajtam arra [a] gondolatra, hogy Neked, aki ma az egyetlen igazi éltető napja vagy a magyar szellemiségnek és a magyar betű dicsőségének, panaszra is lehet okod. Ennél elcsüggesztőbbet elképzelni alig tudok ebben a csendben és magányban, amiben itt ülök. Ha megengeded, hadd kérlek meg, csak el ne csüggedj, és meg ne haragudjál az otthonvalókra. Bocsáss meg nekik, mert valóban: nem tudják ők, mit cselekszenek.

Garával,[242] kívánságodra, beszéltem. Ez annál egyszerűbb volt számomra, mert magam is angazsálva[243] vagyok a LU-nél. Sokat dolgozom a LU-VU házban, amelynek havi fizetéses belső munkatársa vagyok. Gara igen derék, kitűnő ember, és a filmed érdekében csakugyan mindent megtesz. Ígéret egyébként, írni fog neked, mihelyt a tárgyalásaiban előbbre jutott Farkas Miklóssal,[244] a Farrère-féle „Csata" kitűnő filmrendezőjével.

Amit Simonyi Mária[245] kényszerű pihenőjével kapcsolatban írsz, igen elszomorító. Nagyon kérlek, mondd meg neki, milyen tisztelettel és szeretettel gondolok reá. Igen kedves emlékem ő nekem, nyilván ő maga se sejti, menynyire. Mindig csak fényben láttam őt, egyszer a rivaldáában, máskor egy kiránduláson, tündöklő napsugárban, és mindig olyan szép volt, kedves, okos, jó. Mondd meg neki, hogy mélázva küldöm hozzá a kézcsókomat innen. És ha valaha itt köszönthetnélek benneteket Párizsban, vagy pláne Eaubonne-ban,

240 tehermérleg (német)

241 Petőfi Sándor (1823, Kiskőrös – 1849, Fehéregyháza) költő, forradalmár.

242 Gara László (1904, Budapest – 1966, Párizs) író, újságíró, műfordító.

243 alkalmazva (francia)

244 Farkas Miklós (1890, Margitta – 1982, New York) operatőr, forgatókönyvíró, producer és filmrendező. A *The Battle* (1934) című angol film rendezője, amit Claude Farrère *A csata* című 1909-es francia regényéből adaptáltak.

245 Simonyi Mária (1888, Szenic – 1959, Budapest) drámai színésznő, Móricz Zsigmond második felesége (1926–1942).

hát olyan boldog lennék belé, mint aki nappal ébren folytatja, ami szépet és hihetetlent éjjel álmodott.

Őszintén tisztelő, hálás és igaz barátod,

Adorján Andor

Kéziratleírás, lelőhely
2 f. gépirat
Feladó: Clos de l'Olive, Eaubonne, S. et O.
Lelőhely: PIM Kézirattár, Móricz Zs.-hagyaték, M.100/8

36. Adorján Andor Szép Ernőnek[246]

Eaubonne, 1934. szeptember 26.

Háromrendbeli kedves leveledre vagyok adósod; az utolsó tegnap érkezett és különös ismertetőjele, hogy egy falevél volt belepréselve. Ez a falevél olyan szép volt, olyan zöld, hogy direkt felbátorít, ha már szépség dolgában nem, de talán zöldség tekintetében jelen levelem felveszi vele a versenyt.

Nagyon megértem persze az aggódásodat, amit a Bányai doktorral[247] szemben való ún. ostracizmus keltett benned, de mindenképpen sietlek megnyugtatni, bármilyen irányban menjenek is az ügyek, én soha el nem feledem, hogy a te személyed és a te érdeked az ügyben az első. Attól sose tartsál, hogy engem bárkivel szemben elkaphatna az indulat, pláne amikor arról van szó, hogy a más érdeke forog kockán. Lehetek heves, vérmes, méltatlankodó, dühös vagy gőgös, szóval akármi, amikor legfeljebb magam adom meg az árát, de „j'aurais mauvaise grace"[248] olyankor kapnom magas paripára, amikor aztán e magos mén a te füvedet tapossa a patáival. Ne félj. Részemről téged ez a veszedelem nem fenyeget. (A lovat, illetőleg a füvet csak azért kevertem bele az egészbe, hogy a fenn bejelentett zöldtől el ne térjek.)

A dologra! Valóban az adaptator barátom nem akar hallani B. doktorról, akivel már volt ügye, és akit nem szível. (Ezt meg lehet érteni, nem?) De nem arról van szó, hogy B.-t bárki is ki akarná nullázni és eleve biztosítalak felőle, hogy efféle szándéka senkinek sem volt. Az új leveled azt is jelenti, hogy 1400 fr. jár majd B.-nek. Rendben van. Ha sikerül elhelyeznünk a dolgot, meg fogja kapni, ennek módját majd megbeszéljük Marton doktorral,[249] ha aktuális lesz az egész.

246 Szép Ernő (1884, Huszt – 1953, Budapest) költő, író, újságíró, színpadi szerző.

247 Bányai Sándor (Alexandre) párizsi színházi ügynök (cégneve: Affaires et Éditions Théâtrales Dr. Alexandre Banyai) a két világháború között.

248 rossz kegyelem lenne (francia)

249 Marton György (Georges) párizsi irodalmi ügynök (cégneve: Agence MartonPlay, agence littéraire).

Igen valószínű, hogy az Aranyóra[250] az Odeonban kerül színre, de erről még emberfiának ne szólj. Először is, mert még bizonytalan, és ha híre megy: el találnak gáncsolni; 2. mert nem kell még egyelőre, hogy az Odeon idegen darabot hirdessen. Majd csak akkor lehet róla szó, ha két-három siker jól elindítja a szezont. Megjegyzem azonban, hogy ugyanakkor másfelé is tárgyalunk, mint a fenevadak, és ahol elébb érünk célt, ott kötünk szerződést. Bizony, édes Ernőm, biliárdgolyónak simább az útja, mint manapság egy, ha még olyan szép, még olyan jó színdarabnak. Az élet bezzeg nem egy biliárdasztal. De most veszem észre, ezt az egész reflexiót csak azért írtam ide, hogy egyrészt megnyugtassalak, nem feledtem még el a „bezzeg" szót; bizony én még „bezzeg", remélem te is még bezgesz; másrészt pedig azért, mert a biliárdasztal zöldje is visszaviszen a fenn említett zöld tónusba.

Időközben, hogy el ne feledjem, Bányai doktor úrtól levelet kaptam, amelyben rosszkedvűen a kéziratját kéri tőlem vissza. Ezt, sajnos, nem tudom most neki visszaadni, mert hiszen a megbeszélésünk szerint disponáltam[251] vele. Éppen ezért a másolatban ide mellékelt levelet intéztem dr. B. úrhoz. Mint látod, olyan sima és udvarias voltam, mint csak kívánhattad. Viszont mögéd bújtam, mint valami zöldellő bokor mögé a szemérmes leányzó, hogy ki mesélt nekem róla, már nem tudom. Egy ilyen bennfentes színházi és irodalmi ember – például cseppet se lepne meg, ha Heller Guszti lenne. De az is lehet, hogy más. Nem fontos. Fontos, hogy nagy sikered legyen vele; lesz is, remélem, és ha a darabod olyan, hogy itt is el lehet sütni, megpróbálkozunk vele. Hiszen ha a magyar lapokat olvasom, úgyis az az impresszióm támad, hogy Párizs hatvan színháza közül nyolcvanban magyar darabokat játszanak.

Kérdezni szeretném: mi lett a sógoroddal, aki Párizsba jött, és akit egyszer-kétszer itt köszönthettem magamnál? Megtalálta-e itt a helyét? Itt van-e még? Az öcsédről is hallottam, lévén egy közös fogorvosunk. Magát az öcsédet azonban nem láttam Párizsban. Itt – a magyar kolóniában – nem is tudott róla senki. Tudott-e magának egzisztenciát teremteni? Mi a foglalkozása? Csak nem költő? (Ez a gyanú pillanatra azért született meg bennem, mert a fogorvostól értesültem, hogy majdnem minden fogát ki kellett húzni. És az ilyesmi mindig nagyon kvalifikálja az embert arra, hogy lírai költő legyen.)

Vadász Mikiről[252] beszélsz a hozzám intézett soraidban; nekem Miki halála igen nagy gyászom. Én nem is tudtam, hogy van fájdalom olyan mértékű, mint amilyent a tőle való kénytelen megválás bennem keltett. Amikor egyedül

250 Szép Ernő, *Aranyóra: mese* (Budapest: Singer és Wolfner, 1931). Fernand Nozière (1874, Párizs – 1931, Pau) fordításában *La Montre en or* címmel 1931 áprilisában több francia újság hírt adott a mű őszi bemutatójáról, ami azonban nem valósult meg sem 1931-ben, sem később. s. n., „Une oeuvre posthume de Nozière va etre jouée à Paris: C'est une adaptation d'une pièce hongroise", *Comoedia*, 16 avril 1931, 1.

251 intézkedtem, rendelkeztem (latin)

252 Vadász Miklós (1884, Budapest – 1927, Párizs) festő, grafikus, plakáttervező, illusztrátor.

maradtam vele a halálos szobájában: ő kihűlten, elegánsan, felöltözötten az ágyán; én pedig csak néztem, és néztem őt, és érzem, hogy most mi ketten két különböző planétán vagyunk, két különböző világban, egyszerre olyan megdöbbentő fagyosságot éreztem magamban, hogy egy pillanatig azt se tudtam, kettőnk közül melyik a halott, ő-e, vagy én? Dermesztő pillanat volt, amiből éppen egy hallatlanul fájó érzés dobott vissza a létem tudatába, és ez a fájó érzés az volt, hogy én élek, és ő elment. Igazán úgy van, hogy nem egyszerre halunk meg, egészünkben, hanem naponta meghal belőlünk valami, egy atom és újra egy atom, és ebbe az apránkénti halálba beletörődünk szívesen. De amikor őt, szegényt, holtan láttam magam előtt, éreztem azt is, hogy ma nem egy atom halt meg belőlem, hanem egy óriási nagy darab! Bőgtem, mint egy gyermek, és nincs nap azóta se, hogy gyásszal és megilletődéssel ne gondolnék reá... Miki igen érdekes jelenség volt, nem azzal, amit mindenki látott benne, és amit mindenki tudott róla, hanem azokkal a küszködésekkel és vívódásokkal és kényszerképzetekkel, amik a tudata alatt éltek benne, és amiknek a Hamletje, a tragikus hőse volt az élete utolsó pillanatáig. Szeretném megírni egyszer az ő lelki portréját, ami hallatlanul érdekes; hogy utazásokon és fantomatikus kergetőzéseken keresztül hogyan kereste önmagát; hogyan volt ő egy testben két ember, aki szinte stevensoni módon tudott Jeckill lenni és Hyde,[253] stb. stb. Talán eljön egyszer az ideje, hogy az ember ezeket megírhassa róla, anélkül hogy kegyeletbántó lenne. Nem a koffereinek száma, nem a garderobe-jának gazdagsága volt az érdekes, hanem a kényszer, aminek engedett, amikor e külsőségek mögé úgy menekült, mint a menhelyet adó templom falai közé az, aki üldözöttnek és vogelfreinek[254] tudta magát! Ha kijössz, erről is elbeszélgetünk.

Magamról mondanom nincs mit. Irkálok. Svájci és német lapoknak dolgozgatok, de csak inkább tárcákat. A magyar lapok olyan keveset fizetnek, hogy abból, sajnos, legfeljebb éhen halhatnék. A német lapok rendesebbek. A Dame száz márkát fizet, a Grüne Post 80-at, a Vossische Zeitung ugyanannyit, a svájci lapok is hallatlanul tisztességesek, és habár a németségem esik némely kifogás alá, ők azt szépen kijavítják. Egy kis derdiedasz tévedést a korrektor kijavít, abból nem lesz baj. Ha egyébként, amit írok nekik, elég mulatságos.

Gabrielle nagyon jól van. Tele vagyunk kutyákkal, madarakkal, teknősbékákkal és egyéb kisebb háziállatokkal, amiket mind ő ápol, gondoz, fésül, mos, etet; és mert mindezzel éppen elég dolga van, úgyhogy egyébbel nincs igen ideje törődni, hát azt hiszem, boldog is, az egyszerű és igaz emberek módjára, ami pedig nyilván az egyetlen valódi.

253 A *Dr. Jekyll és Mr. Hyde furcsa esete* Robert Louis Stevenson (1850–1894) skót író 1886-os gótikus novellája.

254 szabad madár (német)

Isten veled, drága Ernőm. Bocsásd meg e hosszú prózát, és ha egy rózsával esik találkozásod, engedd meg, hogy mint egykor kollégád, Heine Henrik,[255] tiszteltessem. Ölel hű barátod.

Adorján Andor

Kéziratleírás, lelőhely
3 f. gépirat aut. javításokkal és aláírással
Feladó: Clos de l'Olive, Eaubonne, S. et O.
Lelőhely: OSZK Kézirattár Fond 81/635

37. Adorján Andor Heltai Jenőnek

Eaubonne, 1936. március 27.

Drága jó Jánosom,
Az otthoni lapokból elragadtatással láttam legújabb alkotásod, Néma levente micsoda óriási sikert aratott.[256] Engedd, hogy most utólag is beálljak a téged ünneplők sorába, és távoli csacsener,[257] szintén oda hemzsegjek eléd. Nem „gratulálni" akarok, ami szinte sértően együgyű dolog lenne, de valahogy a nagy-nagy örömömnek kifejezést adni, vagy még inkább, haptákban és dagadó szívvel hódolni előtted.

A gratulálandó, Jánosom, nem te vagy, de az otthoni közönség, amely annyi eltévelyedés elfogultság és elvakultság közepett (és ezek ellenére) a te géniuszod varázsa alatt most egyszerre újra megtalálja az egyensúlyát, és váratlan és meglepetésszerűen ráismerkedik az igazi szépre és művészire. Poésie pas morte, lettre suit![258]... Amikor a vásári kotyvalékokon megromlott ínyű közönség hirtelen új fogékonysággal, új szűziességgel és megilletődötten figyel fel erre a jelenségre, a gratuláció a megajándékozott közönségnek jár ki, a Mesternek ellenben, akitől a csoda kitellett: tisztelet és hódolás.

János, a magam részéről, aki kamaszkorom óta vagyok elragadtatott rajongód, és legalább ezen a ponton kamasz is maradok holtomig, mi mást mondhatnék, mint azt, hogy boldog vagyok és valami kifejezhetetlen elégtételfélét érzek. Nem a sikered többé vagy kevésbé kirobbanó mértéke miatt, hiszen ez az epizodikus ügy az én szememben úgyse változtat a minden írásod amúgy is abszolút értékén. De boldog vagyok azért, látod, hogy Te, akit soha semmi ipar vagy kényszer el nem téríthetett hajszálnyira soha az igazán művészitől, most,

255 Utalás Henrich Heine (1797–1856) német romantikus költő *Miért oly sápadt a rózsa...* című versére.
256 1936. március 20-án mutatták be Heltai darabját a Magyar Színházban.
257 talpnyaló, hízelgő (jiddis)
258 A költészet nem halt meg, az irodalom folytatódik! (francia)

a kuruzslók és svihákok konfúziójára megmutattad: így is lehet. Igazi, nemes szőlőből is lehet bort!

Ha még ehhez hozzáveszem, hogy erőd tudatában, játékból vagy mintegy „gageur"-ből[259] hogyan szedtél magadra minden lehető handicapet: történeti témát, Mátyás királyt, néma szereplőt, olasz reneszánszt, verses formát, szóval mindent, ami első látásra üvöltésre fakasztja a színházi táltosokat, haruspexeket[260] és egyéb rabbinövendékeket, elragadtatva állapítom meg magamban: micsoda remek erő kell buzogjon benned, micsoda pezsgő és forró tavaszi nedvek, megannyi biztos záloga egy még hosszú és gyönyörű és gazdag életnek. És azt hiszem, ennek az ígéretnek, ennek az ajándéknak örülök leginkább.

Jánosom, légy boldog, és engedd meg, hogy messzi barátaid, Gabrielle és én, szívünk egész örömével köszöntsünk, öleljünk téged. Lillának add át kézcsókomat, Gabrielle ölelését, és mondd meg neki, kérjük: vegyen rá téged, hogy tavaszra mindketten minél elébb kiránduljatok kicsit Párizsba és Párizs mellé: Eaubonne-ba.

Igaz barátod,

Adorján Andor

Kéziratleírás, lelőhely
1 f. gépirat
Feladó: Clos de l'Olive, Eaubonne, S. et O.
Lelőhely: PIM Kézirattár, V.-lev., V.3823/7/3.

38. Adorján Andor Heltai Jenőnek

Eaubonne, 1936. július 5.

Drága Jánosom,
Az Est egyik minapi számában olvastam, hogy rövidesen elutazol kúrára. Hadd használom fel azt a kis időt, ameddig még Pesten tudlak, hogy beszámoljak Neked róla, mit próbáltam eddig a Néma leventével.

Legutóbbi leveledben azt írtad, próbálkozzak talán Croisset-nél, vagy Giraudoux-nál.[261] A választásod nagyszerű lenne, pláne Giraudoux-val kapcsolatban, aki csakugyan: költő a javából és bizonyára remekül megtalálná veled a kongeniálitás[262] lelki kapcsolatait. Sajnos, Giraudoux hivatalos minőségben

259 fogadásból (francia)
260 Az áldozati állat beléből jósoló ókori római pap. (latin)
261 Francis de Croisset (1877, Brüsszel – 1937, Neuilly-sur-Seine) francia drámaíró, regényíró és librettista. Jean Giraudoux (1882, Bellac – 1944, Párizs) francia író és diplomata.
262 hasonló gondolkodás (latin)

a dél-amerikai köztársaságokat járja most már hetek óta, és senki nem tudja, mikor jön haza. Márpedig levélileg hogyan exponálhatnám neki a dolgot!

Croisset-nél próbálkoztam szintén. Vagy hat hete írtam neki, találkozót kértem tőle. Azt felelte, fáradt, elutazik pihenni. Majd egy hónap múlva írjak neki újra. Megtettem. Erre a titkárnőjétől kaptam pár sort, hogy Croisset most nagyon el van foglalva, de ha a vakációk múltán még aktuális az ügy, írjak neki újra, október derekán.

Én közben másvalakire gondoltam, aki talán nem is lenne rossz, kivált, ha majd átnéznéd az adaptációját. A jelöltem: Maurice ROSTAND.[263] Mit szólnál hozzá? Már beszéltem neki a darabról. Így, kapásból nagyon tetszik neki, feltéve, úgymond, hogy elébb elhelyeztem a darabot itt. Mert csak úgy a maga rizikójára nem akar beléfeküdni a munkába.

Mármost a következőkre lenne szükség: 1. tudnom kellene, hogy Rostand ellen nincs-e kifogásod. 2. Ha e tekintetben nem lenne baj, kérnélek, juttass el hozzám sürgősen egy angol és egy német fordítást azért, hogy odaadjam olvasni itteni direktoroknak. Továbbá nagyon megkérnélek, csinálj a darabból egy olyan beható, szubsztanciális, alapos és minden lényeges részletre rámutató szinopszist, amilyent csak jónak látsz, és juttasd ezt hozzám. Attól tartok, ha én csinálom meg ezt, nem kapom ki mindenütt a színpadi szempontból döntőt, és nem adok az itteni direktoroknak eléggé megkapó benyomást a mű erényeiről, színpadi értékeiről. A szinopszisodat aztán lefordítanám, és ezt a szöveget juttatnám a direktorok elé, kinek egy német, másnak egy angol fordítással együtt úgy, hogy ezek a barmok legalább fogalmat alkothassanak maguknak róla, micsoda gyöngyöt kínálunk nekik!.. Mert a mai rémes viszonyok mellett nem találok adaptátort, ha csak „tuti"-ra nem tudom biztosítani nekik, a darab már el is van helyezve. Elébb kell elhelyezni, aztán jön az adaptáció!

Remélem, nem veszed zokon, hogy csak ilyen gyarlón tudok érted dolgozni. Nem rajtam, de a viszonyokon múlik, hidd el.

Lilla kezét csókolom, téged sokszor ölel, igaz barátod,

Adorján Andor

Kéziratleírás, lelőhely
1 f. gépirat
Feladó: Clos de l'Olive, Eaubonne, S. et O.
Lelőhely: PIM Kézirattár, V.-lev., V.3823/7/4.

263 Maurice Rostand (1891, Párizs – 1968, Ville-d'Avray) francia költő, regény- és drámaíró.

39. Adorján Andor Heltai Jenőnek

Eaubonne, 1936. október 14.

Drága jó Jánosom,
Nagy ideje nem kaptam közvetlenül hírt tőled. Remélem, jól vagytok és következetes hallgatásodat legfeljebb annak kell tulajdonítanom, hogy mint gyengéd és jó apa végül magad is szellemi gyermeked, a Néma levente szuggesztió-ja[264] alá kerültél.

A Néma leventével kapcsolatban egyébként éppen tegnap kaptam Marton Sándortól[265] levelet. Azt írja, nem akarsz Giraudoux-ról hallani. A ROSTAND-kombináció neked kedvesebb. Magától értődik, hogy minden tekintetben kívánságodhoz fogok igazodni. Nekem nagy tisztesség, hogy legalább a nyersfordítás dolgát rám bízod. Légy nyugodt, amennyire csak az intelligenciám engedi, a szöveged egyetlen árnyalata se fog elveszni szövegemben. Amellett gondom lesz rá, hogy minden felvizezés nélkül, olyan tömör legyen a szövegem, mint az eredeti. Hiszen a francia adaptátor, ha verses a fordítás, ha prózai, elkerülhetetlenül szolgál majd holmi diluációval.[266] Ez a franciák alaptermészete mellett szinte elkerülhetetlen.

Én időközben is jobbra-balra magasztaltam itt a Néma leventét, és fáradhatatlan próbáltam érdeklődést kelteni iránta a magam köreiben. Ennek kell betudnod az ide mellékelt LA MAZIERE-féle levelet, amelyet kötelességszerűen juttatok hozzád. Nagyon megkérlek, mindenképpen válaszolj LA MAZIERE-nek, többek közt azért is, mert ő nagyon szeret és nagyra becsül téged. Minek valakinek feleslegesen szomorúságot szerezni, vagy azt a kínos érzést, hogy a legjobb indulatait is hallgatóan mellőzik... Megjegyzem az őszinteség kedvéért, hogy LA MAZIERE aggodalmait, a verses formát illetően, sokban osztom. Ha jelen nem voltál, el se hinnéd, hogy Rostand szárnyaló versei ellenére az AIGLON micsoda fiaskó volt a mostani reprizen![267] Mintha holmi Ponsard-darabot[268] elevenítettek volna fel!

Eszembe sincs, hogy portáljam szemedben LA MAZIERE-t, de tudnod kell, hogy mint művész, stiliszta igazán elsőrangú. Ha akarod, megpróbálhatnék vele megcsinálni egy képet (Zilia és Lajos nagy párjelenetét a hóhérképben), elolvasnád, megmondanád, jó-e, rossz-e. Téged ez semmire nem kötelez.

Más: szeretném, ha legújabb kötetedből kapnék egy példányt. A LU-ben lehozhatnék egy-két novellát belőle.

---

264 lelki befolyásolás

265 Marton Sándor (1871–1938) ügyvéd, színpadi kiadó, színházi ügynök, a Marton Sándor Színpadi Kiadó vállalat alapító tulajdonosa.

266 A *dilution* angol szóból, jelentése: hígítás.

267 A *L'Aiglon* Edmond Rostand 1900-ban írt verses drámája, amely Reichstadt hercegének, I. Napóleon fiának utolsó éveit és halálát mutatja be.

268 François Ponsard (1814, Vienne – 1867, Párizs) francia költő és drámaíró.

Egyébként jól vagyunk és várjuk ígéreted beváltását, hogy már egyszer megint kinéztek ide Párizsba.

Lilla kezét csókolom, téged Gabrielle nevében is köszönt, ölel,

Adorján Andor

Kéziratleírás, lelőhely
1 f. gépirat
Feladó: Clos de l'Olive, Eaubonne, S. et O.
Lelőhely: PIM Kézirattár, V.-lev., V.3823/7/5.

40. Adorján Andor Nádas Sándornak

Párizs, 1937. július 16.

Dicséret nélkül, mondjam meg őszintén, mit gondolok rólad és a FUTÁR-ról? Bölcs Salamon szerint az igazán okos ember az, aki az okossal okosan, de ha rákerül [a] sor, a bolonddal tud bolondul is beszélni. Te, harminc év óta és a változatok micsoda gazdagságával a FUTÁR-on át, nagyszerűen tudsz Budapesttel budapestül beszélni. Nyilván, mert okos ember vagy. És kitűnő újságíró. Viszont ugyanezért okos és kitűnő újság a PESTI FUTÁR. Olcsó dicséret nélkül, őszintén ezt gondolom Rólad és a Futárról. És mivel igazat mondtam, tessék, itt a fejem, verd be!

Adorján Andor

Kéziratleírás, lelőhely
Kézirat nincs. Megjelent: *Pesti Futár* 30, 24. sz. (1937. december 15.): 67. (jubileumi szám a lap fennállásának 30. évfordulója alkalmából)

41. Adorján Andor Kemény Simonnak

Eaubonne, 1939. december 10.

Drága, szeretett Simonom,

Ha tartalomra nem is volt nagyon örvendetes a leveled, mégis, mint életjel tőled, nemcsak felvillanyozott, de direkt boldoggá tett. Hozzá kellene még tennem, hogy két nappal az írásod ideérkezte előtt rólad és veled álmodtam. Együtt csavarogtunk, tavaszi napsütésben, a Bois de Boulogne-ban. Féloldalt aranyszőke volt a hajad, féloldalt hófehér. A szőkeségedről te azt állítottad, csak a napsugarak reflexe ez. Én viszont a hajad fehér részéről állítottam, hogy csak az elmúlt télnek a fényverődése. Erről a rendkívül érdekes és súlyos problémáról vitatkoztunk, majd te, hirtelen, a szimbolista költészetre terelted

a szót, és többek közt Mallarméval[269] kapcsolatban tettél rendkívül érdekes, meglepő észrevételeket. Figyelmeztettelek, ezeket érdemes lenne meg is írnod. Megígérted és ennél maradtunk. – Két nappal utóbb itt volt a leveled. Első eszmélésre, amikor írásodat megismertem a kovertán,[270] szinte esküdtem volna, a Mallarméról való megjegyzéseidet kapom kézhez. Fájdalom, a körülmények más témáról késztettek elmélkedni...

Az Esték portáján történtekkel kapcsolatban sokat gondoltam persze rád, annál inkább, mert hiszen csak másod-harmadkézből kapom a honi híreket. Úgy tudtam, a régi gárdából Seres[271] és te megmaradtatok, ami pedig Seressel kapcsolatban azért tűnt nehéznek, mert hiszen őt a kamarába se vették fel. Te ellenben, tudtommal, érdemeid szerint tagja vagy e hivatalos testületnek, s így számomra egyszerűen érthetetlen, miért nem maradtál meg harminc esztendő óta oly remekül betöltött helyeden. De hát mibe ütöm itt az orromat! Megjegyzem, Ruttkay,[272] akit néha látok, azt mondta volt nekem, te változatlanul Az Estnél maradtál. Őt is megtartották, illetve, mint említi, most tapogatják, milyen kompenzációk ellenében lenne hajlandó felbontani szerződést? Képtelen vagyok megérteni, hogy ha Ruttkayval szemben ilyen illő korrektséggel tartják be a formákat, miért nem alkalmazzák veled szemben is a téged megillető tekintetet?

Ami a kérdésed velejét illeti, igenis, amikor Andor megalapította Az Estet, a leghatározottabb formában ígéretet kaptunk rá, Kéri,[273] te és én, hogy tulajdonrészünk lesz a lapban, sőt hozzátenném, hogy az innen kinéző előny mintegy kiegészítője lett volna a fizetésünknek, amely kezdetben nem volt sok, ötszáz korona, tehát ugyanannyi, amennyit akkor a Pesti Naplónál kaptam. Márpedig nyilvánvaló, hogy ha az ember másik laphoz megy át és munkahelyet változtat, pláne úgy, hogy rég fundált laptól megyen el egy bizonytalan jövőjűhöz, hát szereti ezzel megjavítani a kereseti viszonyait. Andor idevágó ígéretére bármikor leteszem nyugodt lélekkel az esküt... Viszont igaz, hogy velünk született könnyelműségünkkel, kényelemszeretetből is, utóbb sohase igen feszegettük a dolgot; előlegeket vasaltunk ki, fizetésjavításokat, más efféle kis előnyöket, a nagyobb koncot ellenben soha nem realizáltuk. Mi lett volna, ha két-három év múltán fellépünk követelésünkkel, sejtelmem nincs. Nem kétlem, hogy Andor állta volna ígéretét. Hogy mit kínált volna fel nekünk hármunknak mint rész-

269 Stéphane Mallarmé (1842, Párizs – 1898, Valvins) francia költő, tanár, műfordító és művészeti kritikus.

270 borítékon (horvát)

271 Seress László (1875, Baja – 1947, Budapest) újságíró, író, műfordító. Pályája elején az *Egyetértés* helyettes szerkesztője, majd a *Magyar Szó,* a *Pesti Napló* és a *Független Magyarország* munkatársa volt. 1910-től *Az Est* főmunkatársa és közgazdasági rovatának vezetője.

272 Ruttkay György (1890–1955) újságíró, színműíró. *Az Est* bécsi, majd párizsi tudósítója volt. 1940-ben emigrált Amerikába.

273 Kéri Pál (1882, Budapest – 1960, New York) újságíró, műfordító. 1939-ben Spanyolországon és Portugálián keresztül az Amerikai Egyesült Államokba emigrált.

tulajdont, hármunknak együtt, hány százalékot, sejtelmem sincs! Mi semmi esetre se jöttünk többé elébe az idevágó követeléssel, ő pedig szintén nem tette szóvá soha többé. Hogy így aztán mit ér a puszta ígéret, nem évült-e ez el harminc év során, amely alatt nem firtatta és valósággá át nem alakította senki, nem merném megmondani. Nem tudom.

Azt az emlékedet, hogy Vázsonyinál lettünk volna az ügyben, nem erősíthetem meg, sőt személyemmel kapcsolatban biztosan dementálnom[274] kellene; amennyiben jómagam soha Vázsonyinál nem jártam, őt nem is szerettem, mert a POLGÁR-nál való pályakezdésem idejéből az emberi fonákságai, kicsinyessége, hiúsága stb. stb. olyan vészes és egyben Don Quijote-i arányú emlékeit hordtam magamban, hogy iránta felmelegedni sohase tudtam, a jogászi és egyéb minden kiválóságai ellenére se! Arról nem is szólva, Vázsonyit milyen kevéssé találtam volna arra valónak, hogy a laptulajdonos Miklós Andorral szemben ő védje meg érdekeimet... Andor tisztessége, baráti szeretete az érdekeimnek mindenkor jobb és biztosabb védője lett volna nemcsak mint Vázsonyi, de mint a világ minden ügyvédje együtt.

Összegezve a dolgot: igenis volt ígéretünk, de ez soha számszerű kifejezést nem nyert és a praktikumba átültetve nem lett. Hogy az igény jogszerűen 30 év múltán fennáll-e még, eldönteni nem tudom. Ellenben ami a szememben biztos, ha olyan rendű, rangú és fontosságú munkatársat, mint te vagy, 30 év múltán kitesznek helyéről, az elemi tisztesség parancsa, hogy ezt megfelelő nyugdíj mellett tegyék. Harmincesztendei munka kell, hogy erősebb kötelmet teremtsen a munkáltató számára, mint akármilyen írott szerződés.

Milyen gyász arra gondolnom, hogy Az Est és ami körülötte épült, így most romokban! Kicsit magamat is a halottjának érzem: csakugyan, semmi kedvem a munkához, az élethez. Szomorú vagyok és kedvetlen, és néha kérdem magamban, megélem-e majd csak annak az új világnak kibontakozását, amely kínban, vérben most van megszületőfélben. Rettenetesen nehéz szülés lesz és ha megleszen, jómagunk közel a hatvan esztendőhöz, hogyan találjuk majd belé magunkat? Tudunk-e majd adaptálódni hozzá, vagy pedig, mint nagy idők tanúi mehetünk majd bagót szedni az utcára, vagy akinek szerencséje van, féllábú őrnek a Múzeum állattárába? Ha tükörbe nézek, önkéntelenül így szólítom magam: – Nagyapó! Rémes.

Egyébként a legteljesebb visszavonultságban élünk itt Eaubonne-ban. A kertünket műveljük, nyulakat, szárnyast tenyésztünk a saját használatunkra. A házunk melléképületeibe katonák vannak beszállásolva és 30 ló. Hála ez utóbbi körülménynek rengeteg trágyám van, aranyszínű, gyönyörű trágyám, a németek, ha látnák, kenyérre kennék fel, persze ha lenne hozzá kenyerük. De nincs. A veteményesünk most csodára meg van trágyázva, remélem, jövőre rekordtermésünk lesz tőle.

274 megcáfolnom (francia)

Simonom, ha nem nagyon nyűgös neked, írj nekünk hébe-hóba. Mit csináltok, hogy vagytok? És add át Rózsinak[275] szerető üdvözleteinket. Arról persze aligha lehetne szó, hogy kigyertek ide kicsit vizitbe? Felvetni alig merem az ötletet...

Isten veled, angyali, kedves barátom. Egész szívemből sokszor ölellek, csókollak.

A. Andor

Kéziratleírás, lelőhely
2 f. gépirat és boríték
Feladó: Clos de l'Olive, Eaubonne, S. et O.
Címzés: Budapest II. Herman Ottó út 2/b Hongrie
Lelőhely: PIM Kézirattár, V.-lev., V.3992/25.

42. Adorján Andor Heltai Jenőnek

Párizs, [1930-as évek]

Drága Jánosom,
Elrohantam ide, hogy köszöntselek. Pechemre nem vagy itthon. Ma délután a kiállításon vagyok. Holnap egész nap otthon: Eaubonne-ban. Hétfőn újra Párizsban, és persze boldog leszek, ha láthatlak és megölelhetlek.

A kézirat Londonban van: megnyugtatlak.

Gabrielle nevében is ölel, csókol

A. Andor

Kéziratleírás, lelőhely
2 f. kézirat
Feladó: Hotel Chatham Paris
Lelőhely: PIM Kézirattár, V.-lev. V.3823/7/6.

275 Kemény Simon felesége, Ujfalusi Rozália.

43. Adorján Andor Simonyi Henriknek[276]

Figeac, 1943. január 8.

My dear, good Henry,
Thank you very much the book of Schidloff.[277] Mit szól hozzá, öregségemre és unalmamban mire nem adom rá szegény fejemet, my poor head, mint Churchill[278] apánk mondaná.

Most egy másik, hasonló kindness-re, szívességre kérem. Mégpedig hogy pár órára adja kölcsön az Athenaeum szakácskönyvét,[279] feltéve, hogy neje nélkülözheti. Még ma este visszakapja! Vagy ha ráér, hát holnap, amikor majd magát viszontláthatom.

Apropos! Mondanom se kell, micsoda örömmel nézek a holnapra bemondott vizitje elé. It will be a fine and excellent opportunity[280] alaposan beszámolnom Roosevelt[281] tegnapi, a kongresszus új ülésszakát megnyitó s csakugyan szenzációs „message"-jéről.[282] Maga hallotta rádión? A legvakmerőbb reménységekre jogosító.

Sincerly charmed to get see you tomorrow,
Yours old friend,[283]

Adorján

Kéziratleírás, lelőhely
1 f. gépirat
Lelőhely: MTA KIK Kézirattár Ms 6281/12

276 Simonyi Henrik (névváltozat: Simonyi Henri, 1891, Szeged – 1972, Budapest) újságíró, politikus, szerkesztő. Károlyi Mihály titkára 1918-ban.

277 Kedves, jó Henry, köszönöm szépen Schidloff könyvét. Schidlof 1000 szó módszere tankönyvcsalád egyikéről lehet szó.

278 szegény fejem (angol). Winston Churchill (1874, Woodstock – 1965, London) brit politikus, miniszterelnök.

279 Számos szakácskönyv jelent meg az Athenaeum Kiadónál az 1870-es évektől, nem azonosítható az itt említett mű és kiadás.

280 Remek és kiváló lehetőség lesz. (angol)

281 Franklin D. Roosevelt (1882, New York – 1945, Warm Springs) az Egyesült Államok elnöke 1933. március és 1945. április 12. között.

282 üzenet (angol)

283 Őszintén örülök, hogy holnap találkozunk, Öreg barátja (angol)

44. Adorján Andor Simonyi Henriknek

Figeac, 1943. január 20.

Kedves jó Barátom,
Sebtiben ezt a pár búcsúszót. Elutazom. Olyan hirtelen jött minden, hogy időm, módom nem volt már alkalmat keresnem a személyes találkozásra. Holott úgy is, mint igaz barátja, úgy is, mint sorstársa, mindenképpen szerettem volna megelőzően még megölelni magát.

Egyébként semmi ok még a túlérzékeny búcsúvételre, tekintve, hogy maga március–április elejéig feltétlenül itt marad, én pedig, akárhogyan intéződjék is a dolgom, hamarosan nyilván visszakerülök ide. Vagy megkapom Vichyben[284] a dérogation-t,[285] s akkor maradok Figeac-ban, a dolgok végéig. Vagy nem kapom meg, s akkor a hazautazásom ügyében sürgök-forgok majd Vichyben. Ott szerzem meg a sortie[286] vízumot ott a honi útlevelemet, ott a hazautazási engedélyt és ugyancsak ott az olasz átutazási vízumot. Fiumén át mennék haza. Ez esetben is megállok majd Figeac-ban pár napra, és persze lesz majd így bőven módunk megbeszélnünk a továbbiakat.

Igen kérem, elutazásomról ne szóljon senkinek. Szeretném, ha ügyes-bajos dolgaimat lehetőleg nyilvánosság kizárásával intézhetem. A maga diszkréciójában tudom, hogy vakon megbízhatom. Lekötelezne, ha gondja lenne rá, hogy kedves neje is hasonlóan a maga jó példáján induljon. Beszélni mindig csak ezüst, holott hallgatni valóban arany!

A Schidloff-könyvet, szíves engedelme értelmében, magammal vittem. Remélem, igen rövid időn belül itt vagyok megint, akkor visszaadhatom, tekintve, hogy a felét már betéve tudom. Ha azonban időközben is szüksége lenne rá, írjon Vichybe poste restante,[287] és postafordultával megküldöm a jószágját.

A mielőbbi viszontlátásig, s a lehető legjobb kívánságokkal, igaz szeretettel öleli, öreg és hűséges barátja,

PS. Elutazásomról ne szóljon a trafikos-borbély házigazdájának se, nehogy távollétemben megtagadja a fejadagomat!

Adorján Andor

Kéziratleírás, lelőhely
1 f. gépirat
Lelőhely: MTA KIK Kézirattár Ms 6281/13

284 Vichy a Vichy-kormány székhelye a második világháború alatt 1940–1944-ig.
285 mentesség (francia)
286 kiutazási (francia)
287 postán maradó (francia)

45. Adorján Andor Benedek Károlynénak[288]

Eaubonne, 1947. január 25.

Kedves és igen tisztelt Asszonyom,
Január 13-áról keltezett szíves sorai tegnap este jutottak el hozzám és ma, szombaton reggel azzal kezdem a napomat, hogy Önnek válaszoljak. Szeretném, ha ebből a sietségből levonná azt a kettős következtetést, hogy őszintén, igen örültem neki hírt kapni Öntől és Benedek[289] felől, s másrészt, hogy a legnagyobb készséggel állok rendelkezésére, amennyiben ezt a módom megengedi. Egyébként az exodusból[290] való visszatértem után jobbra-balra kérdezősködtem Benedeket illetően, de senki a hajdani közös ismerőseink közül nem tudott felvilágosítást adni. Valakitől egyszer azt hallottam, hogy B.-nek sikerült Brazíliába eljutnia olyan kalandok után, amikbe más beleőszült volna. Ellenben ő csak szőkébb lett tőle, és fölényesebb.

Természetesen igen-igen sajnálom, hogy ennyiféle megpróbáltatáson mentek keresztül. De elvégre a fő mégiscsak az, hogy sikerült átvészelniök ezeket az ítéletidőket. Benedek internációja[291] most már igazán nem tarthat sokáig. Ha eddig győzte türelemmel, hát talán még telik neki belőle a hátralévő kis időre. Mindenesetre biztosítsa férjét a változatlan barátságomról, meleg érdeklődésemről és szolgálatkészségemről.

Hogy egy nagy történeti munkát fejezett be, örömmel hallom. A spanyol–francia határzárlat folytán nem merem őt rábeszélni, küldje el kezemhez a kéziratot, a kockázat nagyon is nagy lenne. Spanyolországban nem tudok jó magyar–francia fordítót. Kivéve, ha netán dr. Révész Andorhoz[292] akarnak fordulni, (de nem hivatkozva reám, mert ez rossz szolgálatot tenne az ügynek). Dr. Révész Andort Benedek biztosan ismeri, ha másképpen nem, hírből. Révész az ABC című lap munkatársa. Címe General Bardinez 52. szám, Madrid. Arról persze szó sincs, hogy Révész franciára lefordíthassa Benedek könyvét, erre ideje sincs neki, de talán tud Révész valakit ajánlani. Másrészt okos lenne, ha Paul Régnier-nek[293] írnának. Monsieur Paul Régnier attaché commercial à la

288 Benedek Alice [Benedek Alíz] Benedek Károly felesége, a gondolkodásban és gondolatai megfogalmazásában segítőtársa, majd özvegye és hagyatékának gondozója.

289 Benedek Károly (1889, Budapest – 1964, Koblenz) író, újságíró. Jászi Oszkár köréhez tartozott. A *Világ* című napilap külpolitikai szerkesztőségének tagja 1912–1914 között, majd olasz és svájci tudósítója 1914–1918 között. A Károlyi Mihály vezette köztársaság alatt a berni magyar követség sajtőfőnöke. 1919-ben Bernből Bécsbe költözött, a *Zürcher Zeitung* megbízásából a dunai államok tudósítója 1922-ig, majd 1922-től 1938-ig Párizsban a bécsi *Neues Wiener Journal* főtudósítója. 1942-től 1960-ig Spanyolországban élt. Tagja volt a córdobai Királyi Akadémiának. 1960-ban Bécsben telepedett le.

290 kivonulás (görög–latin)

291 kényszerlakhelyre telepítés (francia–német)

292 Révész Andor (1890, Galgóc – 1970, Madrid) újságíró, író. Az első világháború kitörésekor Spanyolországban telepedett le, munkássága nagyrészt oda köti.

293 Paul-Eugène Régnier (1891–1969) diplomata, műfordító.

Légation de France, Lisbonne.[294] Régnier, talán B. ismeri is, egy magyar–francia házaspár fia. Az iskoláit részint Pesten, részint Párizsban végezte. Ő maga: francia állampolgár lett, míg az öccse, Victor,[295] magyar. Paul kitűnő fordító. Ő végezte Móricz Zsigmond regényeinek fordítását franciára, igen kitűnően, hasonlóan ő fordítja Zilahy Lajost, Márait stb.[296] Nála jobbat nem fognak találni. Írhatnak neki magyarul.

Ennyit erről. Magamról édeskeveset mondhatok. Sokat szenvedtem. Nagyon megöregedtem. A világtól utálkozom. Az élet igen-igen nehéz lett, a drágaság elviselhetetlen. Többet és keservesebben kell dolgoznom, mint hajdan, húszéves koromban. Jaj, csak már egyszer megtavaszodna. Alig várom, hogy kicsit zölden ütközzenek a fák, s hogy megint megszólaljanak kinn a fákon a nyers madarak.

Isten Önnel, kedves Asszonyom. Önt és férjét a legbarátságosabban köszönti, tisztelő, igaz híve,

Adorján Andor

Kéziratleírás, lelőhely
1 f. gépirat aut. aláírással
Feladó: Clos de l'Olive Eaubonne, S. et O.
Lelőhely: PIM Kézirattár, Benedek Károly-hagyaték

46. Adorján Andor Tábori Pálnak[297]

Eaubonne, 1947. január 25.

Drága jó Pali öcsém,
Igazodásod kedvéért jegyzem meg, a január 17-iki szíves leveledre válaszolok itt. Közben tőlem is kaptál egy írást. Lehet tehát, hogy az arra írt feleleted kereszteződik ezzel az én jelen episztolámmal. Mindezt azért jegyzem ide, hogy ki tudj igazodni ebben a netáni chassée-croisée-ben.[298]

Boldog vagyok tudni, hogy a hibámon kívül való, voltaképpen csak látszólagos hallgatásom ellenére se játszottam volt el a bizalmadat. A londoni posta miért fogta meg a dolgok könnyebbik végét, sejtelmem sincs. Nekem egyébként is csak ez a fontos, hogy rehabilitálva legyek szemedben. A jóindulatú elnézésedet egyébként hálásan köszönöm.

294 Kereskedelmi attasé a francia nagykövetségen, Lisszabonban. (francia)

295 Rényey Viktor (1891–1964) diplomata.

296 Zilahy Lajos (1891, Nagyszalonta – 1974, Újvidék) író. Márai Sándor (1900, Kassa – 1989, San Diego) író.

297 Tábori Pál (Paul Tábory, 1908, Budapest – 1974, London) író, újságíró, Tábori Kornél (1879, Szolnok – 1944, Auschwitz) fia, Tábori György (George Tabori, 1914, Budapest – 2007, Berlin) testvére.

298 kereszteződés (francia)

Hogy a dió beiglivé lett, csak dicsérni tudom érte. Ezzel példát adott a még eljövendő dióknak. Feleségem pénteken elment az itteni piacra, de sajnos, a csikorgó hideg miatt nem jöttek el az árusok, akik ma sokkal nagyobb urak, mint a boldogtalan vevő. Kedden megint lesz „csarnok", reméljük, addigra megenyhül a hideg. Ha nem, majd Párizsban én veszek a számotokra diót. Hasonlóan veszünk nektek fügét. Feleségem azt mondja, a nougat nem jó. Karácsonyra vettem nekik, de kidobták, mert a méz hamisítva van holmi szaharinnal[299] kevert tojásfehérjével. Remélem, a dió, a mandula és a füge egyelőre még nem „ersatz".[300] A jövő héten mindenesetre kaptok 800 grammnyi küldeményt.

Ami a te eddigi küldeményeidet illeti, kaptunk összesen háromszor kávét, ugyanennyiszer kakaót. Ha így érted a hat küldeményt, rendben van. De ha úgy értetted, hogy hatszor küldtél egyikből is, másikból is, akkor ez azt jelentené, hogy a szállítmányok fele nem futott be hozzánk. Igaz, hogy az egyik kávéküldeményeddel kapcsolatban értesített a His Majesty's Service,[301] hogy a kávé prohibited[302] lévén, visszatartották. De ha egyben kakaót is küldtél, erről szót se szól Őfelsége szolgálata. Ez a kapcsolt kakaó se jött meg. Ezt is csak a rend kedvéért jegyzem ide.

Az elszámolással kapcsolatban azt tartanám leghelyesebbnek, ahányszor egyikünk a másikának küld valamit, jelezze egyidejűleg egy levelezőlapon, hozzátéve azt is, mennyit adott ki érte. Pont. A címzett aztán, amikor megkapta a szállítmányt, jelzi, megjött, az ügy rendben van. Félévenként aztán küldünk egymásnak egy „relevé"-t,[303] mit adtunk ki kölcsönösen egymásért. A különbséggel megterheli a hitelező az adóst. Valami effélét kell megcsinálnunk, a szám és a matematika erre való. Nem szabad sem álszemérmeskednünk, se gavalléroskodnunk. Hidd meg, Palikám, így van ez rendjén. A múltról ne beszéljünk, ezt hagyjuk, de a jövőben járjunk el úgy, ahogy fennebb javasoltam.

Ha ebbe beleegyezel, de csakis akkor, megkérnélek, juttass el hozzám egy pár erős férficipőt, saját használatomra. A méret: ami az itteni 41-es számnak felel meg. Ott nálatok arasszal vagy inchcsel mérik, nyilván, persze nem ismerem az equivalenciákat. De neked nem lesz túlságos nehéz megállapítanod, mi felel meg ott az itteni 41-es számnak. Egyébként lemértem, harisnyában a lábam hossza pont annyi, mint ezé a levélpapirosomé magasságban, vagyis kb. 27 centiméter. Lábam egyébként meglehetősen zömök: a szélessége 9 és 1/2 – tíz centi. Ha találsz efféle cipőt, szelíd, jó lábbelit, ami télen tartja a meleget, nagyon örülnék rajta. Itt nálunk a cipő a legszebb papírkorát éli. Papen-

299 szintetikusan előállított édesítőszer
300 helyettesített (német)
301 Őfelsége szolgálata (angol)
302 tiltott (angol)
303 számlakivonat (francia)

dekli[304] és papír minden. Hiába váltogatom a cipőimet, még úgy három-négy hónapot egyik se él túl, ha esek közben, nem talpaltatom meg újra. És az esős évszak valóságos tömeghalált idéz elő a cipők között... Ami cipőt itt kapunk a boltokban, mind valóságos fullajtárja a náthának, influenzának és egyéb fajta grippeknek.[305]

Cipőn kívül kakaót kérek.

Ami a regényed sorsát illeti, említettem, hogy ez én rapportomon[306] kívül egyik lektorunktól is igen kedvező jelentést kaptunk. Erber[307] kiadta olvasásra egy másik lektornak. Ha ez is jó lesz, mint remélem, akkor hamar rendbe hozhatjuk az ügyet. Tele vagyok idevágó reménységgel. [...]

Kéziratleírás, lelőhely
1 f. gépirat aut. aláírással
Feladó: Clos de l'Olive Eaubonne, S. et O.
Lelőhely: OSZK Kézirattár, Fond 160/143 Tábori Pál-hagyaték, 2. számú levél

47. Adorján Andor Tábori Pálnak

Párizs, 1947. február 2.

Drága jó Palim,
Megírtam neked, hogy őfelsége szerviszétől minap értesítést kaptam egy 300 grammos küldeményke sorsát illetőleg, amelyet az illetékes hatóság, habár vérző szívvel, de kénytelen volt a rovásomra visszatartani. Ó, gyász! Azóta, ó, öröm! egy másik, teljesen hasonló csomag befutott hozzám, tanúságot téve róla, hogy a szemlész nem párosul mindig szaglásszal. Hála Istennek. A néhány kávészemmel egyidejűleg egy dobozka kakaót is kaptunk. Ez volt a negyedik, szerencsésen befutott küldemény.

A magunk részéről némi kis fügével szolgáltunk. Millió örömmel küldenénk diót, mandulát is, fogok is küldeni, de olyan pokoli hideg van, hogy az árusok nem jönnek az eaubonne-i csarnokba, s Párizsból idecipelnem a dolgokat igazán körülményes lenne. Annál inkább, mert rettentően csúszós minden út és utca, s mikor este hazakerülök, még csak utcai világításunk sincs, szén és villany híján. Botra támaszkodva vánszorgok haza, tízcentis lépésekkel cipelvén magam a gidres-gödrös vidéki utcák során. Fiam, csinálj már rendet! Intézkedj, hogy több szenet kapjunk a boldog Britanniából! Vagy ennek híján,

304 kartonpapír, rétegpapír (német)
305 influenza (francia)
306 jelentés (francia)
307 Erber Gábor (1917–?), az Éditions Bateau Ivre igazgatója.

hogy legalább már megtavaszodjék. Mert ez így nem mehet tovább. Már nem bírom a sok prüszkölést, tüsszentést, krákogást, köhögést, köpködést és orrfúvást. Kérek tavaszi fuvalmakat, fiam, vagy érzem, baj lesz.

Más. Édes Pali fiam, boldog örömmel jelentem, hogy a kisregényed ügyét,[308] azt hiszem, sikerült itt nyélbe ütnöm a Hajónál.[309] Megvesszük, kiadjuk hamarost, most csak az kell, hogy elég szerény feltételeket szabjál, amelyek a számunkra még lehetségesek. Meg kell kérjelek, hogy ne csinálj se önérzeti, se presztizskérdést. Irányításod végett hadd jegyzem meg, hogy Stocknál, aki pedig nálunk sokkal nagyobb cég, sikerült most egy francia fordításomat elhelyeznem, de az igen illusztris szerzőnek egy mindössze 20 000 frankos előleggel kellett beérnie. A Night in Spain[310] számára aligha tudnék 20–25 000 franknál nagyobb valoir-t[311] biztosítani, az első 5000 példányra való címén. A royalty[312] 7,5 százalék lehetne, de 5000 példányon túl tíz százalék. Tekintetbe kell venned, hogy a fordító szintén elkér legalább húszezer frankot, plusz 2,5 százalékot. Igen jó fordítód lesz, legelső ragú. Ha e feltételekkel egyetértesz, közöld velem. Azt is, ha akarod, hogy helyetted felvegyem a pénzt a szerződés aláírásakor. Vagy ha akarod, hagyd a Hajónál, amíg eljössz Párizsba... Magától értődik, ha egy első könyveddel itt sikered lesz, a második számára sokkal előnyesebb feltételeket tudsz majd magadnak biztosítani Erber úrnál, aki voltaképpen a részvénytársaságnak ma kizárólagos tulajdonosa.

Igen örülnék rajta, kedves Palim, ha e szerény feltételekkel be tudnád érni, de természetesen arról szó sincs, hogy pusztán az én kedvemért áldozatot kényszeríts magadra. Én a hasznodra kívánok lenni, nem pedig visszaélni a barátságoddal, a fiatalságoddal, lelkesedéseddel. Ha úgy találod, hogy a fenn körülhatározott feltételek nem elégítenek ki, légy szíves, írj közvetlenül Erber úrnak. Én a magam részéről nem tudtam a számodra jobbakat kicsatázni. De, szintén az igazodásod végett, hadd jegyzem meg még, hogy a Harries-köteteket szintén à 20 000 frank előleg mellett kaptuk meg, s hogy most Amerikával írtunk alá egy szerződést egy igen-igen nagy könyvre, 175 dollár előleggel.

Közöld velem sürgősen elhatározásodat, mert ha elfogadod az ajánlatomat, nyomban kiadom lefordításra a regényedet, úgyhogy lehetőleg még a nyár előtt kihoznám, talán már május végén.

Mi van a Peace correspondent-tel?[313]

---

308 Táborinak e kiadónál megjelent egyetlen francia könyve: Paul Tabory, *Le soleil de ma nuit* [No time like the past], traduit de l'anglais par Claude Martin-Chauffier (Paris: Éditions du Bateau ivre, 1947).

309 Bateau Ivre (Részeg Hajó) kiadó.

310 Nem azonosítható mű.

311 hasznot, értéket (francia)

312 jogdíj (angol)

313 Paul Tábori, *Peace correspondent: A journey of discovery* (London: Hodder and Stoughton, 1946).

És mi van a cipővel? Inkább nagyobb legyen, mintsem kisebb. Elfeledtem megjegyezni, hogy a papírlap a meztelen talpam mértéke, holott, pláne télen, egy igen vastag, kötött gyapjúharisnyát viselek.

Írj mielébb. Kedves feleséged kezét csókolja, Gyurit,[314] téged igaz szeretettel ölel, barátod,

A. Andor

N. B. Rád való hivatkozással, Fendrik[315] úrtól kaptam Budapestről levelet és két könyvet. Rengeteg dolgom miatt nem tudom azonnal elolvasni őket. De mint a te pártoltad, Fendrik úr a legnagyobb jóindulatomra számíthat. Írd meg neki. Au revoir![316]

Kéziratleírás, lelőhely

1 f. gépirat aut. aláírással fejléces papíron: BIEC CULTURAL EXCHANGE BUREAU 5, Rue Alphonse-de-Neuville – PARIS (XVIIe) CARNOT 67-64

Feladó: Clos de l'Olive Eaubonne, S. et O.

Lelőhely: OSZK Kézirattár, Fond 160/143 Tábori Pál-hagyaték, 3. számú levél

48. Adorján Andor Tábori Pálnak

Eaubonne, 1947. február 9.

Drága jó Palim,

Február 1-jéről keltezett, oly lekötelező leveledre válaszolok itt most. Írásod egyébként kereszteződött az enyémmel, amelyben, többek között, örömmel tudatom veled, hogy a Hajónál,[317] legalább elvben, sikerült nyélbe ütnöm a NIGHT in SPAIN ügyét, most már csak a te igényeiden múlik a megvalósulás... Előre látom persze, hogy ez a levelem is kereszteződik majd a tieddel. Ezért is jegyzem ide ilyen pontosan a dátumot, az illető levelek tartalmi karakterisztikumjait stb. Hadd lásd pontosan, miről van szó és a dolgok mikori stádiumáról.

Nagyon, nagyon örülök, igazán, hogy ilyen kedves vagy hozzám, s hogy minden tekintetben annyi melegségre találok nálad. Viszont légy meggyőződve róla jó előre, hogy részemről sohase fenyegethet csalódás. Ha valamiben hasznodra lehetek, mindig számíthatsz rám a lehetőségeim legtágabb mértékében.

314 Tábori György (George Tabori, 1914, Budapest – 2007, Berlin) író, forgatókönyvíró és színházi rendező.

315 Fendrik Ferenc (1911, Zalaegerszeg – 1985, Budapest) író, újságíró. Nem jelent meg franciául könyve.

316 Viszontlátásra! (*francia*)

317 Bateau Ivre kiadó neve magyarul Részeg Hajó, ami utalás Arthur Rimbaud ilyen című 1871-es versére.

Egyébként tegnap három kis dobozod futott be hozzám, kettőben kakaó volt, a harmadikban fekete leveshez való finom por, ó, mennyei aroma! Az egész ház direkt az imádságába fogad érte!

Ugyancsak tegnap két szerény csomagocskát indítottunk el címedre, az egyikben két kiló dióból kihámozott bél volt, és kiegészítésül hozzá egy zacskó finom cukorka, a másikban füge és mandula. Remélem, eljut hozzád mindkét küldemény. A feleségem kérdeztet, akartok-e aszalt szilvát ún. „pruneaux d'Agen-t",[318] ami igen-igen finom fajta, édes, húsos, kompótnak kitűnő, de nagyon ízletes nyersen is. Hasonlóan küldhetünk, de ez csak befőttnek jó, szárított barackot is. Most datolya is van bőven, kérdés, kell-e, nem kapjátok-e Londonban olcsóbban? Itt 126 frank kilója, plusz a portó: 9 frank. Ha érdekel, írd meg, küldök, amennyit akarsz, feltéve, hogy közben ki nem fogy itt. De nem hiszem. Különben nem volna szabad az árusítás, hanem kontingentálva[319] volna.

Nyulat lehetetlen küldeni, hiszen a csomagolás maga legalább 300 gramm per csomag, márpedig a posta maximálisan egykilós küldeményt vesz fel.

Cigarettát, köszönöm, nem kérek. Magam nem vagyok dohányos. A feleségem szídogál ugyan, de a magam fejadagja bőven elegendő neki. Ezzel tehát nem fárasztalak. A cipő ellenben igazán egyike a kedvenc élelmiszereimnek, pláne egy finom angol cipőre vagyok pali!

A Peace Correspondent-et bekérem az Opera Munditól.[320] Nagyon érdekel tudnom, hogy egy 1848-on dolgozol. Én is ajánlottam a Hajónál, hogy csináljunk egy ilyen kiadványt. Úgy gondoltam, felölelni az egész 1848–49-et, Európaszerte. Vállalnám benne a német–osztrák–magyar rész megírását. Várom a döntést. Talán lehetne pótolni a tieddel? Nem lennék ellene, de tudnom kellene, milyen szellemben lesz tartva a te munkád. Írj hamarosan. Sokszor ölel, barátod,

A. Andor

Kéziratleírás, lelőhely

1 f. gépirat aut. aláírással

Feladó: Clos de l'Olive Eaubonne, S. et O.

Lelőhely: OSZK Kézirattár, Fond 160/143 Tábori Pál-hagyaték, 4. számú levél

318 Gömbölyded, lédús és puha aszalt szilva Agen városából, a Garonne folyó mentén, Toulouse és Bordeaux között.

319 kontingenst megállapítva (latin)

320 Az első világháború után Franciaországba kivándorolt Winkler Pál (1898, Budapest – 1982, Melun) 1928-ban hozta létre az Opera Mundi sajtóügynökséget.

49. Adorján Andor Tábori Pálnak

Eaubonne, 1947. febr. 19.

Drága jó Palim,
Hálás köszönet február 8-iki leveledért. Némi késéssel felelek, mert, mint mindenki ez idő tájt, újra influenzás voltam, az ágyat nyomtam. Most újra talpon vagyok, s ha mindjárt vacogó foggal is, de újra bejárok az irodába.

Persze büszkén mutattam be leveledet Erber úrnak. A kisregényedre vonatkozó szerződést nyilván meg fogod kapni egy-két napon belül. Arra a kérdésedre, kiegészítsd-e egy vagy két hosszabb novelláddal, pillanatnyilag nem tudok felelni. Sok függ attól, hogy a francia szöveg milyen hosszúra sikerül, s hogy az adott pillanatban, kiadói szempontból, mi lesz az opportunusabb:[321] nagyobb szedéssel kihozni egy olcsóbb árú könyvet, vagy megfordítva: vastag könyvet fabrikálni, drágább bolti árral. E tekintetben dönteni már nem az én ügyem lesz, de M. Gruénais-é, aki nálunk „secrétaire général"-i[322] ranggal intézi a szerződések ügyét.[323] Gruénais tudja, kim vagy nekem, mekkora súlyt fektetek a te és Gyuri öcséd velünk való kollaborációjára stb.

A szerződésben kikötendő összeget nem veszem fel. Maradjon a vállalatnál, ameddig majd Párizsba jössz. Elvégre halandók vagyunk. Jobb, ha a vállalat az adósod, mint én, magánember.

Remélem, azóta megkaptad a két másik szerényke csomagunkat. A küldemények azért ritkultak meg, mert e dermesztő hidegben az árusok nem hoznak semmit. Én nem voltam benn a városban, feleségem pedig, aki szintén bronchitiszes,[324] nem moccan ki a lakásból. Úgy be vagyunk falazva, hogy hozzánk képest néhai Ubrik Borbála[325] valóságos csavargó!

Mit még? Sajnálom, hogy a cipőkérésemmel annyi galibát okozok. Ha bajos a dolog, ejtsed el, megmondtam eleve. Nem fontos. Viszont ha megint egyszer kávét küldesz, kérlek, ne őrölt állapotban küldd, de babkávét. Állítólag ez az őrölt kávé holmi amerikai szorte,[326] és igen erős. Nem tudom, ki adta be nálunk ezt a kefét, de mindenesetre a feleségem lenyelte.

---

321 alkalmasabb, célszerűbb (latin)

322 főtitkári (francia)

323 Pierre-André Gruénais (1919–1993), a Librairie Hachette általános irodalmi osztályának igazgatója (1949–1965).

324 hörghurutos (görög)

325 Ubrik Borbála szerencsétlen életű lengyel apáca volt, a 19. század második felében és a 20. század elején füzetes regényeket írtak róla. Ubrik Borbála ellenkezésbe került kolostorának többi apácájával. Egyes elbeszélések szerint fegyelemsértést követett el, mások szerint nem akart részt venni tárnőinek titkos éjszakai dorbézolásaiban. Mindkét változat megegyezik abban, hogy Ubrik Borbálát társnői sötét cellába zárták, befalazták és csak egy kis rácsos nyílást hagytak, amelyen némi kenyeret és vizet nyújtottak be neki. Ürményi Lajos, *Ubrik Borbála vagy A krakkói ártatlanul befalazott apácza ... története versekbe* (Maros-Vásárhely: Ref. Főtanoda Ny., 1869).

326 *sorte* – fajta (francia)

Titkárnődet említed, Forró Marianne-t. Nem ismerem, de sejtésem súgja, talán néhai barátom, Forró Pali valami hozzátartozója.[327] Ha így volna, add át a kisasszonynak köszöntésemet. És mondd meg neki, ne sok gondot vegyen ő se a cipőügyben. Mert feltétlen hálátlansággal fogok fizetni neki: hiszen mentül jobb cipőt választ, annál biztosabb, hogy amit eljuttat, én hálátlan, lábbal fogom taposni...

Palikám, isten veled. Most annál türelmetlenebbül várom a tavaszt, mert tudom, vele együtt megjössz ide te is. Hamar, hamar! Ölel, igaz szeretettel, barátod,

Adorján Andor

Kéziratleírás, lelőhely
1 f. gépirat aut. aláírással
Feladó: Clos de l'Olive Eaubonne, S. et O.
Lelőhely: OSZK Kézirattár, Fond 160/143 Tábori Pál-hagyaték, 7. számú levél

50. Adorján Andor Tábori Pálnak

[Eaubonne, 1947. március eleje?]

Boldog vagyok olvasni leveledből, hogy májusban át szándékoztok jönni Gyurival együtt. Bravó! Maradjunk ennél. Májusban már itt nálam is elég szép idekinn, remélem tehát, hogy kihozhatlak bennetek ebbe az én jó öreg házamba. Addigra a Borügyben is eljártam, az eddiginél nagyobb energiával. A mostani negligenciámat[328] nézd el. Beteg vagyok, a hideget alig állom, meg aztán annyi a munkám ilyenkor tél elején a Hajónál, hogy két embernek is sok lenne. Most állapítjuk meg az évi programot, éppen ezért rengeteget kell olvasnom. Mihelyt cseppet is szabadulok ettől a nyűgtől, megmutatom neked, mi telik tőlem.

Palikám, kézcsókomat kedves feleségednek. Gyurinak add át köszöntésemet és mindkettőtöket igaz szívből ölel, barátod,

A. Andor

Kéziratleírás, lelőhely
1 f. gépirat aut. aláírással, hiányzik a levél eleje, így a datálás bizonytalan
Lelőhely: OSZK Kézirattár, Fond 160/143 Tábori Pál-hagyaték, 5. számú levél

327 Forró Pál (Paul Forro, 1884, Bécs – 1942, Budapest) ügyvéd, regény-, színmű-, forgatókönyvíró, műfordító, színházi és filmszakíró.

328 hanyagságomat (francia)

51. Adorján Andor Tábori Pálnak

Eaubonne, 1947. március 16.

Drága jó Palim,
Sebtén a következőket:

Remélem, megkaptad valahára a szerződést. Kérlek, aláírva légy szíves visszaküldeni, hogy Erber úr is aláírja. Az így parafált[329] egyik példányt aztán a Hajó ún. Secrétaire général-ja, Monsieur Gruénais megküldi neked. Ha késlekedne vele, légy szíves, írj direkt Gruénais-nek, a Bateau Ivre címén, 5 rue Alph. de Neuville. Jobb, ha az ilyen adminisztrációs dologgal hozzája fordulsz, mert jómagam, újabb keletűen elég rendetlenül járok be az irodába. Kihasználom azt a kivételes helyzetet, amelyet odabenn élvezek, s lehetőleg élek az egyéni szabadság előnyeivel, ahelyett hogy holmi „Amtsschimmel"-nek[330] állnék be a hivatalba. Ez sohase volt elemem, ma kevésbé, mint valaha.

Másrészt örömmel jelentem, hogy az egyik kávéküldeményed befutott Máriás úr útján, aki telefonon jelentkezett. Hálásan köszönöm. Kávé és tea volt a csomagban. Vagy öt hét óta az első küldemény. Képzelheted, hogy kávészomjas famíliám micsoda üdvrivalgással fogadta a csomagot. Hitler[331] nem tudott volna magának különb ovációt megrendeztetni a dicsősége zenitjén, mint amilyent én kaptam, amikor ezzel a pakkocskával hazatoppantam.

A cipő máig se jött meg. Azt kell hinnem, gyalog indult el az útjára, és talán térkép nékül. Így aztán valahol netán eltévesztette az utat. Nagy kár lenne, mert a zsoltárbeli hímszarvas nem szomjúhozik jobban a híves patak vizére, mint én erre a cipőre. Forró kisasszonyt kérve kérem, ha szabad mondanom: vegye kezébe ezt a cipőügyet és egyben bocsássa meg, ha ezzel a kéréssel lábatlankodom.

Megkaptam az 1848 három első fejezetét. Átadtam Monsieur Henry Lefèvrenek, aki a jövendő történeti kollekciónkat igazgatja. Mihelyt ismerem véleményét, tudatom veled. Ami a Peace correspondent-et illeti, még spekulálok, kihez igazgathatnám vele Winkleréket. A papírhiány itt katasztrofális, s a közönség szinte kizárólag regényekre bukik. Egy politikai természetű, vagy pláne riportírást ki volna itt hajlandó kiadni, kérdem, de eddig kisütni sem tudtam. Mi kiadtuk Stafford Crippsnek egy tanulmányát. Összesen 18 példány ment el belőle.

---

329 kézjeggyel ellátott irat (francia, német)

330 bürokrata (német)

331 Adolf Hitler (1889, Braunau am Inn – 1945, Berlin) német politikus, 1933-tól 1945-ig német birodalmi kancellár, 1934-től birodalmi elnök, 1938-tól pedig a német Wehrmacht főparancsnoka.

Földes Jolán[332] járt itt. Két ízben is együtt lehettem vele. Sokat beszélt rólad, igen nagy szeretettel, elismeréssel, őszinte örömömre. Írj mielőbb. Feleségednek kézcsók. Téged, valamint Gyurit ölel, igaz barátod,

Adorján Andor

Kéziratleírás, lelőhely
1 f. gépirat aut. aláírással
Feladó: Clos de l'Olive Eaubonne, S. et O.
Lelőhely: OSZK Kézirattár, Fond 160/143 Tábori Pál-hagyaték, 8. számú levél

52. Adorján Andor Tábori Pálnak

Párizs, 1947. április 2.

Drága jó Palim,
Ezúttal Erber úr nevében és az ő kérésére írok neked. Azzal a személyes hozzátétellel, hogy amennyiben lehet, szíveskedjél a kezére járni. Megjegyzem, tőlem ez az egész ügy merőben idegen. Azt se tudom, egyáltalán lehetséges dologról van-e szó, nem ütközik-e előírásokba, stb. Erber szerint nem, lévén ő román alattvaló, nem pedig színfrancia.

Erber ott Angliában egy autót akar vásárolni. Ez a kocsi valami 600 fontba kerül. Háromszáz fontja van kinn, másik 300-ra szüksége lenne. Tudnád-e neki előlegezni? A kocsi természetesen mindaddig kinn marad, kézizálogul, ameddig az ellenértéket meg nem kaptad, akár te, akár az a másik emberszerető szamaritánus, aki ideiglenesen a háromszáz fontot előlegezte.

Ha a dolog valahogyan lehetséges, megvalósítható, stb. anélkül, hogy az ember törvénybe ütköznék, tedd meg, és egyben értesíts bennünket a Hajó címén, történt-e valami, és hogy mi. Írhatsz akár közvetlenül Erbernek. Ha nem tudsz az ügyben tenni semmit, azt is tudasd, már csak miheztartás végett is.

Mi újság egyébként? Miért nem írsz többé nekem? Haragszol csak nem! Másrészt igen szeretnénk egy kis kávé kapni. Teljesen híján vagyunk. Az én küldeményeim megjöttek-e?

És mi van a cipővel? A probléma aggasztó. Kezdek annyira cipő híján lenni, hogy félek, végül én is az Erber sorsára jutok, és cipő híján, kénytelen leszek autót venni... Mikor érkezel? Nem lehet-e szó róla, hogy amikor jössz, elhozzál nekem Londonból egy jó burbury kabátot, esőállót? Ismered a termetemet. Azt hiszem, 178 cm magas vagyok. Széles vállú, a derekam 105 cm, vagyis elég kerek hasú gyerek vagyok. Nagyon lekötelezne egy ilyen kabáttal. Az ellenérték

332 Földes Jolán (Jolan Foldes, Yolanda Foldes, Yolanda Clarent, 1901, Kenderes – 1963, London) író, leghíresebb regénye *A halászó macska uccája*.

itt kp. lesz köszönettel visszaadva. Azt hiszem, majd utóbb egy átmeneti, sőt egy télikabát erejéig hasonló szolgálatra kérlek fel. Itt pocsék a textiláru.

Isten veled, Palikám. Sokszor ölel, igaz és hű barátod,

A. Andor

Feleségednek kézcsók. Ne feledd el tudatni velem, mikor jössz, nehogy éppen akkor nézzek el Budapestre, amikor ti ide rándultok.

Kéziratleírás, lelőhely
1 f. gépirat aut. aláírással
Lelőhely: OSZK Kézirattár, Fond 160/143 Tábori Pál-hagyaték, 6. számú levél

53. Adorján Andor Benedek Károlynak

Eaubonne, 1947. október 1.

Kedves jó Barátom,
Pokolian elmés, vagy ha jobb szereti: elmésen pokoli levelére még csak négyheti késéssel tudok válaszolni. Félek, ezt annál súlyosabb vétségnek nézi majd, mentül tovább váratott meg maga a válasszal: hét hónap, csekélység. Igaz, hogy magának megvolt a mentsége: naphosszat nincs semmi tennivalója, tehát hogyan szakíthatna időt az irkafirkára. Holott én reggeltől estélig munkában robotolok, hát közben csak kell, hogy kapóra jöjjön egy ilyen kedves kis diverzio.[333] Igaza van. A mulasztásom megbocsáthatatlan. És mivel ezt önként belátom, hát ne is beszélgessünk róla tovább.

Őszinte megrendüléssel olvastam sorait. Rettenetesen sajnálom, hogy ilyen szörnyű kátyúba jutott. Ha legalább gondolt volna rá a levelében némi útmutatást adni, mit tehetek, mit vár tőlem, hol és mit mozgassak meg a maga érdekében. A tréfálkozás, az enyhe öngúny tömegét halmozza fel soraiban, de arról egy szót se, mit gondol, hogy tehetek a szabadulása érdekében, s hogy kihez forduljak. Hiszen azt se tudom, hol van lefogva, mi címen, mi okon, mely hatóság által és hol? Hispániában van, jó. De hol? Kitől függ a sorsa? Rendőrség? Csendőrség? Belügyminisztérium? A magam puszta jóakarata nem elég, azt is tudnom kellene, micsoda ajtón kopogtassak, s mi a vád maga ellen? Csak az, hogy meghízott és kövér? Vagy van más is? Politika? Közigazgatás? Legyen szíves, világítson fel viccelődés nélkül, tárgyilagosan, hadd lássak tisztán, ahelyett hogy konfettit dob a szemembe.

333 változatosság (latin)

Mindenesetre őrülten fájlalom, hogy Spanyolországban maga is Cervantes[334] sorsára jutott, rabságban sínylődik, mint ez a most négyszáz esztendeje előtt élt nagyszerű kollégánk. Marad még, hogy maga is megírja a saját külön Don Quijote-ját, amivel belekarcolja nevét a világirodalomba. Érdekes, én sohase tudtam eljutni Spanyolországba, maga meg akaratán kívül is mennyi időt tölt el ott. Összegezem kicsit ismereteimet arról a szép országról és erkölcseiről, caramba![335] Carmen,[336] senor, senorita, segedilla,[337] ollé! Arena, muorta la vaccha, torreador, buona noches és picador.[338] Burrador, don Juan, Calderon, Lope de Vega.[339] Columbus és a tojás, Ferdinand és Izabella, Torsquemada, auto-da fe, inquisitio, gonzagai Szent Lajos és avilai Szent Teréz.[340] Aranjuez, Goya, Velasquez, Echegaray, Folt amely tisztít, Szent-e vagy őrült?[341] Spanyol etikett és spanyol lovas. Hidalgo, cigarillos, trabajador.[342] Spanyol grand, spanyol viaszk és spanyol gallér. Hja igaz, és hogy a legjavát el ne feledjem: mi van a híres ganef[343] trükkel, a világhíres szédelgéssel, a spanyol örökséggel? Emlékszik, boldogult fiatal korunkban alig volt hét, pláne a kanikuláris időkben, hogy legalább a honi, vidéki sajtó ne adott volna hírt efféléről, ügyes spanyolok hogyan csaltak ki pénzt ezzel az örökségi trükkel, a zálogba adott málhával, amelyben milliós kincs volt rejtve. Ez a trükk már divatját múlta ott? Hát a nem kevésbé híres gallér?

---

334 Miguel de Cervantes Saavedra (1547, Alcalá de Henares – 1616, Madrid) spanyol regény- és drámaíró, költő, Don Quijote figurájának megalkotója, akit többször bebörtönöztek.

335 Csodálatot, meglepetést vagy haragot jelző spanyol kifejezés.

336 A *Carmen* Georges Bizet operája.

337 úr, hölgy, költemény (spanyol)

338 Aréna, döglött tehén, torreádor, jó éjszakát, bikaviador. (spanyol)

339 Don Juan 14. századbeli spanyol mondahős. Pedro Calderón de la Barca (1600, Madrid – 1681, Madrid) spanyol költő és drámaíró. Félix Lope de Vega y Carpio (1562, Madrid – 1635, Madrid) spanyol költő.

340 Cristoforo Colombo (1451, Genova – 1506, Valladolid) itáliai származású, a portugál, majd a spanyol korona szolgálatában állt utazó, tengerésztiszt, az amerikai kontinens 1492-es felfedezője. II. Ferdinánd aragóniai király és I. Izabella kasztíliai királynő. Torquemada spanyol domonkor főinkvizítor a 15. század utolsó negyedében. Az autodafé az elítélt eretnekek és hitehagyók nyilvános bűnbánati szertartása a 15–19. században, amelyet a spanyol, portugál vagy mexikói inkvizíció szabott ki büntetésül, és amelyet a polgári hatóságok hajtottak végre. Ennek legszélsőségesebb formája a nyilvános megégetés volt. Az inkvizíció olyan keresztény intézmény, amelynek célja az eretnekség felszámolása volt. Gonzaga Szent Alajos (1568, Castiglione delle Stiviere – 1591, Róma) itáliai arisztokrata, lombardiai őrgrófi család sarja, aki a világi hatalomról lemondva jezsuita szerzetes lett. Avilai Szent Teréz (1515, Ávila – 1582, Alba de Tormes) apáca, misztikus, a sarutlan karmeliták rendjének alapítója. Francisco de Goya és Diego Velázquez spanyol festők. José Echegaray baszk származású spanyol drámaíró, politikus, két drámájának címe: *Folt, amely tisztít* és *Szent-e vagy őrült?*

341 Az aranjuezi királyi palota a 15. századtól a 19. századig folyamatosan épült királyi rezidencia, a spanyol királyok székhelye.

342 Köznemes, cigaretta, munkás. (spanyol)

343 tolvaj (jiddis)

De beszéljünk végre komolyan. Ha bajban van ott, s mint írja, oly régi, meghitt barátja Révésznek, miért nem próbál meg hozzá fordulni? Erről szót se ír. A címét nyilván ismeri, különben megkérdezte volna tőlem. Ami a Régnier-tippet illeti, csak azt tudom mondani, hogy Régnier igen komoly, igen kitűnő és szíves ember. Hogy mit tehet magáért, mit nem, nem tudom. Régnier mindenesetre francia állampolgár. Magyarul kitűnően beszél, én igen szeretem őt és soha mást nem tapasztaltam részéről, mint kedvességet, derekasságot és emberséget. Hogy francia diplomata létére mit tehet magáért, nagy pipájú és ah! kevés dohányú magyarért, sejtelmem sincs róla. De hogy ami módjában lesz, azt megteszi, biztosra veszem.

Hogy annak idején, most vagy 30 esztendeje nem mentem Spanyolországba, magam is őrülten sajnálom. Nem vonom kétségbe, én is tudtam volna talán olyan rendet vágni, mint Révész barátunk, de hát az embert a véletlen dobálja. Nekem mindig Franciaország volt a rögeszmém, mondhatnám: a sorsom és a végzetem. Itt tanultam, itt lettem szerelmes, innen nősültem, ide vetett a nagy összeomlás 1919 után, s itt szenvedtem el életem legnagyobb megpróbáltatását, 1940-től 44-ig. Sehol soha nem gyöngyözött úgy a homlokom, mint itt, soha sehol a fogam úgy nem vacogott, soha sehol olyan kétségeim, fájdalmaim, megaláztatásaim, álmatlan éjszakáim és terrorálmaim nem voltak, mint itt; viszont olyan ujjongó felszabadulásom, olyan mámorom se, mint itt, ahol egyszerre úgy éreztem, mintha szárnyam nőtt volna, amelynek segítségével az élet feletti régiókban lebegek, súly nélkül, és isten tudja, micsoda transzcendentális révületben. Ez mind Franciaországban ért engem. Hát hogyne szeretném ezt a földet, ezt az országot, ezt a népet. Ha már muszáj egy napon meghalni (120 éves korban), hát legalább itt legyek eltemetve, itt legyen a hamvamból ízes káposzta, ezt talán csak megérdemlem.

Azt írja, kedves Benedek, hogy ott maguknál 62° van a napon. Szent isten! Fogadjon el tőlem egy jó tanácsot. Ne maradjon a napos oldalon. Menjen az árnyékba. Hiszen 62° alatt még annak is elolvad fején a vaj, kinek nincs is vaj a fején. Én beleizzadok a puszta gondolatába: 62°! Rémes lehet. Valóságos Jákob létrája![344] (Vagy talán leiterjakab).[345]

Kérdi, mit csinálok? Öregszem, és csendesen, de biztosan butulok. A Bateau Ivre-től[346] megválok ez év végén, mert a naponta való beutazás Párizsba már igen fáraszt. Ide-oda ez napi két és fél óra déplacement,[347] s vén csonttal már nehezen bírja ezt a magamféle. Inkább a cikkíráshoz térek vissza, azt hiszem, lesz majd két-három csendes francia kollaborációm, aztán meg az otthoni nyugdíjamra is számítok, ami szintén kitesz majd havi 5000 frank körüli

344 A földtől az égig érő létra, melyet Jákob látott bételi álmában (Ter 11,4; 28,10-12; MTörv 1,28).

345 félrefordítás (a német „Jakobs Leiter" kifejezés magyarosítása)

346 Az Éditions du Bateau Ivre párizsi kiadó 1945–1948 között.

347 helyváltoztatás (francia)

összeget. Ha kell, apránként majd eladom a könyvtáramat, van vagy 5000 kötet egész szép könyvem, van egypár jó képem: Ingres, Tizian, Louis David stb.[348] Gyerekünk nincs, örökösünk se, majd valahogyan úgy rendezzük el a dolgunkat, feleségem meg én, hogy lassan-lassan feléljük, amink van, ingó vagy ingatlan. Nagyon szerény két emberke vagyunk. Ha csak valami világfelfordulás nem jön közbe, holtig elélünk. Mindenesetre igen megható, hogy ilyen intenzíven érdeklődik iránta, jómagam hogyan oldom meg életem problémáit. (Már amennyiben ez életnek nevezhető, és a kérdéseim problémáknak.) Vállalkozó kedvem már nincsen sok. Közel 65 éves vagyok, mit menjek el most még vállalkozni? Írogatok, amíg a lapok megveszik a produkciómat. Ha meg majd nem kellek nekik többé, megírom, a magam mulattatására, az emlékeimet egy eltűnt világról.

Kedves Barátom, most nem akarom tovább „beretválni" a prózámmal. Adjon hírt magáról máskor is, és legyen meggyőződve róla, kérem, hogy igaz szeretettel, barátsággal gondolok magára – was Sie davon schon haben![349] De ez viszont nem az én hibám. Értékelés a dolga az egész...

Benedek Károlynak adassék jó egészségben.

Öleli

Adorján Andor

Kéziratleírás, lelőhely
1 f. gépirat aut. aláírással
Feladó: Clos de l'Olive Eaubonne, S. et O.
Lelőhely: PIM Kézirattár, Benedek Károly-hagyaték

54. Adorján Andor Benedek Károlynak

Eaubonne, 1947. november 11.

Kedves jó Benedek,

Kevés híján nem tudtam volna válaszolni legutóbbi becsesére (vagy becses legutóbbijára), s ezzel meg is szakadt volna az oly gyenge összekötő szálacska köztünk. Maga, a keservében azt hitte volna rólam, hogy ádáz és szívtelen alak vagyok, aki bezárkózva az itthoni kényelmembe, elég hitványan, nem törődök tovább az ártatlanul senyvedővel. A látszat tényleg ellenem vallott volna, holott a valóság, ég és istenke a tanúm rá!, egészen más volt. A levelében elmulasztotta megadni a svájci címet, hova írnom... Milyen szerencse, hogy rendetlen ember vagyok! Rendes ember régen elhajította volna azt az öreg kovertát,

348 Dominique Ingres (1780–1867) francia klasszicista festő, Tiziano (1488 k. – 1576) itáliai reneszánsz festő, Louis David (1748–1825) francia klasszicista festő.

349 ...ami már megvan Önnek belőle (német)

amelynek hátára Alice annak idején ráírta a svájci adresszt.[350] De én, rendetlen, tudtam, hogy valahol heverni hagytam fenn a padláson. És már most két nap hosszát kutattam odafenn a porban, piszokban, hidegben, amíg végül valahogy megtaláltam ezt az öreg koppertát.[351] Tegye kezét a szívére, kedves Benedek, és mondja meg, mi mindent gondolt volna rólam, ha nem kap választ! Holott nem rajtam múlt volna, úgy-e, de magán, aki mindenről ír, csak arról nem, hová intézzem a feleletemet. Na. De beszéljünk másról.

Mondanom se kell (azért is hangsúlyozom ki ennyire), nagyon megörültem szíves levelének, még ha a hangja és főleg a közlendői nem is éppen túlságos vidámságra hangolóak. Amit persze nagyon jól meg tudok érteni. Változatos és gazdag jelentései közül különösen megörvendeztetett, legalábbis közvetve, amit a bélgázaival kapcsolatban ír. Értsük meg egymást. Mondom, csak közvetve örvendek e testi jelenségének abban az értelemben, hogy csak távolról érezteti velem a sűrű szellentéseit... Magát a fenoménT persze igézően érdekesnek találom, nagyon tudom méltányolni, hogy ilyen bőven beszél róla, de ugyanakkor örülök is rajta, hogy csak par distance[352] értesülök róla, nem pedig mint fül- vagy pláne orrtanú! Szellentsen, kedves barátom, jó egészségben, minél tovább, az emberi kor legvégső határán túl is. Rousseau, akinek utcájában maga itt lakott, egy helyt a Vallomásai elején egy akkori, svájci közmondásról ír: „Femme qui pette n'est pas morte!"[353] Ha a közmondás maga ma már nem is járja, a fiziológiai igazság, amit nem egészen szagtalan kifejez, kétségtelenül ma is helytálló. És nem csak nőkre vonatkozik, vélem, de férfiakra is. Tehát már csak ebből a szempontból is örvendenem illik bélgáztilinkójának. Mert hiszen életre vall, életerőre, életakaratra, meg mi más.

Bolondság! De hát, hogy a svájci közmondást egy otthonival váltsam fel, tudjuk: bolond lukból bolond szél fúj. Hogy mulatságnak egy kicsit monoton ez: napestig szellentenie, belátom. Orvoslásul kettőt ajánlhatnak. Primo hívasson egy jó sebészt (ha szeretném a szójátékokat, azt mondanám: seggészt), és a már meglévő lukon túl, fúrasson magába még négy-öt másikat. Ezen a módon, s az ujjait megfelelően billegtetve az újonnan fúrt lukakon, mint valami furulyán, talán sikerülne mindenféle hangmodulációt előidéznie, változatokat. Képzelje csak, milyen kedves, sőt megható lenne, ha ezen a módon a tulajdon farán, mint valami dorombon, eljátszaná a Kutya, kutya tarkát, kezdetül, majd lassan-lassan tökéletesedvén eljutna odáig, hogy nehezebb műzenét produkáljon: a Mendelssohn nászindulóját, Wagnert, és mindenek koronájául a Heroi-

350 postacím (francia, német)

351 boríték (latin)

352 távolságból (francia)

353 A szellentő nő nem halott! (francia) Rousseau, *Confessions*, partie I, Livre II (1728–1731).

ca-t...[354] A másik szuggesztióm sokkal szerényebb: hívasson egy ügyes szerelőt, aki tudja, hogy a meglévő gázvezetéket hogyan átszerelni villanyra.

De most aztán már beszéljünk talán másról, mint erről a maga kis házi Aelos-áról és Zephyrjéről.[355] Vagy elébb még talán ezt a kis történetet, tanulságul magának: Egy derék, de szegény ember megvizsgáltatja magát az orvossal, annyira tele van nyavalyával. Az orvos tapogatja, nézi, végül megkérdi: „Leiden Sie nicht an Blahungen?" – „Wie heisst leiden? Meine einzige Freid!"[356] Már ebből a szempontból is örvendetes tehát, hogy legalább ez az egy öröme, szórakozása megvan. De most már aztán hadd nyitok ablakot, s beszélgessünk valóban szagtalanabb dolgokról.

Levele csupa meghatott emlékezés a múltra, elábrándozik a régi kalandjain, a régi lakás berendezésein, a hajdani kényelmén, a letűnt takarékkönyvein, a könyvtárán, a volt összeköttetésein, a laptudósításain stb. Hát persze, persze jó is ez megmerülni az emlékekben, s okos dolog mentül több, szép emléket gyűjteni. Életünk megtanított rá, hogy nagyjában és egészében ez az egyetlen, amit nem tud elvenni, ellopni tőlünk senki. Jómagam is, álmatlan éjszakaim során mindig ezzel mulatok, feleleveníteni hajdani fénykorom valamelyik szép, igazán érdekes epizódját és elrágódnom rajta, mint kutya a csonton. Ez a legédesebb vigasz és felülrá az ember még odáig merészkedik, hogy reményt merít belőle a jövőre, hátha még lesz visszatérés oda, hátha még visszatér az egykori jó. Ami jó egyszer adódott, miért ne adódhatna újra? Az emlék erősít, edzi az embert. Hát persze hogy vissza fogja még vívni a magáét, kedves Benedek. Éppen a levele a garans[357] rá. Nagy, igen nagy figyelemmel olvastam az írását, s mondhatom, olyan friss az egész, olyan üde, annyi formai értékkel teljes, a megírásban annyi a lendület, sőt virtuozitás, hogy már ez is felel érte: bármikor vesz majd pennát a kezébe, mindig megkeresi vele a kenyerét. Most csak az kellene, hogy onnan valahogyan szabadulni tudjon és visszatérhessen megint a szabad emberek közé.

Megjegyzem, az írásából még mindig nem világlik ki, mi is a maga statualis helye? Első levele után azt kellett hinnem, valami börtönfélében senyved. Ez a mostani írása hol azt a benyomást kelti, koncentrációs táborban van, de mégis-csak elviselhető viszonyok között, hol meg azt, hogy elég szabadon jár-kel, ellenben csak a séjour forcé[358] kényelmetlenségeit nyögi: Vagyis, nincs a kezénlábán bilincs, relatíve szabad is, kivéve azt az egyet, hogy a várost nem szabad

354 Felix Mendelssohn (1809–1847) német zeneszerző, zongorista. Richard Wagner (1813–1883) német zeneszerző, színházigazgató. Ludwig van Beethoven 1803-ban írt 3., Esz-dúr szimfóniája az Eroica névre is hallgat.

355 A görög mitológiában Aeolus a szelek őrzője és a mitikus, lebegő Aeolia sziget királya. Zephyrus a nyugati szél ókori görög istene.

356 – Nem szenved puffadástól? – Mit jelent a szenvedés? Az egyetlen szabadságom! (német)

357 garancia (francia)

358 kényszerű tartózkodás (francia)

elhagynia. Szeretném, ha pontosan felvilágosítana, mi a helyzete, mi az ottani lakása címe. Talán valamelyik külföldi képviselet útján lehetne tenni egyetmást magáért. Igaz, hogy akkor még mindig kétes marad, hogyan megszerezni a francia beutazási engedélyt. Sokat töröm fejemet a maga problémáján, de nem tudok kiokosodni, már csak azért se, mert maga többé-kevésbé elvicceli a dolgot, ahelyett hogy pragmatikusan számolna be a dolgokról, úgyhogy az olyan öreg tökfej is értsen a szón, amilyen jómagam vagyok... És hogyan hogy Révész, aki mégiscsak nagy ember odalenn, s aki mint maga is írja, mindig oly kifogástalan barátságot tanúsított maga iránt, nem tud semmi hatékonyat is tenni a maga érdekében?

Hogy magamról is szóljak pár szót: lemondtam itteni hivatalomról, már nem dolgozom a könyvkiadó cégnél. Fáradt vagyok és képtelen naponta bemenni a városba. Most újra a hírlapíráshoz tértem vissza: örök és első és egyetlen szerelmemhez. Mint ún. free lance[359] dolgozgatok, elég szép eredménnyel, de csak francia lapoknak. Nehéz sor, de szívesen viselem. Érintkezésem itt magánvonatkozásban alig van, a barátaim egyre halnak. Tegnap temettük el a drága jó La Mazière-t, nem tudom, ismerte-e. Nagyon fáj a szívem érte. Mindössze 68 éves lett, egy gyerek! Az élet itt most igen nehéz, naponta drágul minden, azaz helyesebben a frank naponta morzsolódik. A kereskedők és a parasztok, meg a sieberek[360] tele vannak pénzzel, az intellektuálisok: gonddal, hogyan alkalmazkodni az árszint folytonos emelkedéséhez. De, vigyázat, nem szeretném, ha végül még olyan színe lenne, mintha én kérném magát: sajnáljon...

Isten vele, kedves Benedek. Írjon mielébb. Barátsággal, szeretettel köszönti

Adorján Andor

Kéziratleírás, lelőhely
1 f. gépirat aut. aláírással, az aláírás után kéziratos utóirat
Feladó: Clos de l'Olive Eaubonne, S. et O.
Lelőhely: PIM Kézirattár, Benedek Károly-hagyaték

55. Adorján Andor Benedek Károlynak

Eaubonne, 1948. február 12.

Nemes és nemzetes, vitézlő Barátom,
Ha december 8-iki kedves levele a hosszával volt megdöbbentő, a január [...]iki[361] viszont a nyúlfarknyi voltával ijesztett rám. De vigyázzunk, nehogy valamiképpen félreértsen. Nem mintha a magam részéről hosszallottam volna a levelét,

359 szabadúszó (angol)
360 feketézők, csempészek (német)
361 A papír szélén lemaradt a szám.

hiszen kezdettől végig igen-igen érdekes volt. De megdöbbentően hatott azért, mert önkénytelen elgondolkoztatott: micsoda lelki bánatban élhet maga, ha a jelennel szemben nem talál más refugiumot,[362] mint állandóan a múltat kutatni, árkolván, sáncolván magát a teleírt papírlapokkal.

A második levele viszont, és méltán, a kurtaságával mutatta, hogy baj van. És nem tévedtem, hiszen az derül ki belőle, hogy az elébb említett írásra adott válaszom nem jutott el magához. Ezt reklamálja. Hát ez aztán nagyon, de nagyon bosszantó. Nem mintha lusta lennék újfent is felelni, hosszan, az elsőre, hanem mert félő, hogy az elkallódott válaszom elébb-utóbb mégiscsak eljut magához, és akkor aztán a tátongó ellentmondások özöne derül ki az első és a második számú válaszom között. Ez ugyanis felettébb lehetséges. Magam igen változékony lény lévén, néha a pillanatnyi érzéseim, az igen plasztikus természetű benyomásaim rabja, bizony könnyen meglehet, hogy hatheti időközben megváltozik a gondolatom és igen felszínes bölcselmem. A leveleimről sose készítek másolatot... Ha tehát, a posterirori,[363] megkapta volna az „elveszett" levelemet, ha tartalmában ellentmondó volna e mostanival, ne azt a következtetést vonja le belőle, hogy vagy egyik, vagy a másik volt hamis és őszinteség híján való, hanem csak azt (és ez az igazság), que j'ai des sincéritès successives qui, en se contredisant, se complètent.[364] (Ezt megérzékíteni francia nyelven sokkal egyszerűbb, mint magyarul. Franciául ez holmi igen egyszerű, sőt banális konverzációs téma. Magyarul: egy pszicho-filozófiai értekezés bevezetője).

De hogy a lényegre térjek, az említett hosszú levelére, jól emlékszem, a karácsony és újév közti ún. „Festwoche"[365] során feleltem magának, Messlény-féle közvetítéssel. Hol kallódott el az episztolám? Titok... Az is lehet, talán tévesen címeztem (az utóbbi időkben olyan szórakozott vagyok, mintha lassan-lassan az agyam begyepesednék. A minap az történt velem, hogy egy jóbarátomnak írt levelet a magam címére adtam fel, Eaubonne-ba. Egyáltalán, a szórakozottságom felettébb mulatságos meglepetésekkel szokott megörvendeztetni. Köztük a leghumorosabb, hogy amikor átkelek az utca egyik oldaláról a másikra, elfeledem, hogy lelépek a járdáról és most a kocsiúton vagyok. Nem néztem se jobbra, se balra... Mire, husss! mint a szél, rohan el orrom előtt egy autó, csak éppen egy hajszál, hogy nem sodort magával. „– Uraim, ez életveszély, kikérem magamnak!" – dohogok. Persze az autó már messze jár, mikor én még tűnődök, ekkora városban milyen kevésen múlik egy pár bordatörés, sőt az egész emberélet. Éljen a technika.

362 menedék (latin)

363 tapasztalatból származó ismeret (latin)

364 hogy vannak olyan őszinteségeim, amelyek bár ellentmondanak egymásnak, mégis kiegészítik egymást (francia)

365 ünnepi hét (német)

Hanem hát térjünk vissza inkább a maga oly tárgyilagosan kezdett és oly alanyi módon befejezett levelére, amelyből többek közt megtudom, hogy a lelke mélyén egy lírai költő szunyadozik, ami nem volna talán túl érdekes, de hogy ez a költő néha fel is ébred és a jogait követeli. Mondanom se kell, hogy versét őszinte gyönyörűséggel olvastam, s csak bátorítani tudom ezt a kedves és fájdalmas szavú bülbült (magyarul: bájdalú zenér), hogy hát csak csattogjon és zengjen, mert a dala kedves, talentumos és őszinte. Ha meg magának, ráadásul, lelki kielégülést is szerez, pláne verseljen, de ne olyan önlenézéssel, mint színleli, hanem örömmel, hittel. Mindenesetre sokra taksálom, hogy erről az oldalról is megmutatkozott előttem. Kicsit olybá veszem, mintha nem érte volna be vele, meztelen állni elém, de kicsit meg is nyúzta volna magát, mutatni: „– Nézze, ez pedig a szívem." Valamire mindig csak jó, ha szenvedünk. Feltéve persze, hogy az ember ért és tud hozzá. A szenvedés ilyenkor módfelett gazdagabb, tartalmasabb, pezsdítőbb és éltetőbb, mint a gyönyörűség a maga minden unalmával és elfásító hatásával. Nézze, a keserűnek is mennyivel több változata van, mint az édesnek. Most persze azt hiszi, könnyű nekem a keservet ünnepelnem, mikor semmi bajom nincs, hanem csak „kivetem hasamat az szép verőfénynek",[366] mint a kurucdalban olvastam egyszer, ifjontiságomban. De nagyon, nagyon téved, kedves. Mert igazán tele vagyok bajjal, keservvel, aggódással, csalódottsággal. Ám mentül több halmozódik fel belőle bennem, annál jobban szürcsölöm mindet, és annál több ízt, aromát fedezek fel bennük. Hovatovább eljutottam oda, hogy szeretni tudom minden testi és lelki törődésemet, még talán ezt a legfájdalmasabbat is: megöregedni és naponta részt venni a részleges, újabb és újabb temetésemen.

Levelében többek közt megüt, mennyi féle komplimentummal[367] áraszt el, sajnos sereg olyannal, amit nem érdemlek meg, és amit el kell hárítanom. Maga úgy néz rám, vagy legalábbis úgy ír rólam, mint valami zseniális üzletemberre, aki nem tudom, mekkora vagyont szerzett stb. Sajnos, el kell oszlassam az idevágó s megérdemeletlen bámulatát. Soha életemben üzletember nem voltam, hogy ez a legenda hogyan alakult ki köröttem, sejtelmem nincs róla. Néha nagyokat nevetek, micsoda mesék kerengenek rólam. Nyilván azért, mert hosszú, hosszú évek óta igen elvonultan élek. Az ún. üzleti életem az volt, hogy Az Est szolgálatában, a külföldi utazásaim során mindig igen nagy fizetésem lévén (az otthonin kívül napi száz márka vagy napi száz líra vagy száz svéd korona, aszerint hogy hol jártam), ebből a pénzből legalább a felét el tudtam tenni. Vegye hozzá, hogy amikor Az Esttől megváltam, elég tisztes összeget kaptam ki, amit pénzügyminiszteri engedéllyel magammal vittem a külföldre. Ez volt a vagyonom, se több, se más. Párizsban házat építtettem, ezt később eladtam, amikor inkább Eaubonne-ba költöztünk ki. De mert ez az eaubonne-i birtok

366 A *Mit búsulsz kenyeres* című kuruc kori dal sora.

367 bók, dicséret (latin)

nagy volt nekünk, a felét parcelláztatva eladtam. Nem vesztettem sem házon, sem a birtokvásárláson, de mindebben sehol nem látok „zsenialitást" sajnos, csak egy igen-igen fikarcnyi józan észt és értelmet. A spekultaív szándék vagy gondolat mindig távol volt tőlem, kivéve egyszer, 1926-ban, amikor a frankesés igen megdöbbentett, s végül is beszálltam értékpapírt venni. Ezen két nap alatt több mint százezer frankot vesztettem. Se azelőtt, se azóta tőzsdének feléje nem néztem többet... Hja igen, egy dologra mindig igen ügyeltem: ne költeni többet, mint amennyit keresek, s ne csinálni adósságot. Mint látja, mindez a legkicsinyesebb kispolgári mentalitás. A zsenitől ez messzebb van [mint] Makó Tel Avivtól.

Mindezt azért mondom, kedves Benedek, mert ha valóban szeretettel van hozzám, jó lenne, hogy ezt a jóindulatát ne a hiányzó tulajdonságaimnak köszönhetném, hanem a valódiaknak, sőt a gyarlóságaimnak... Fogalmam nincs, miféle alacsonyrendűségi komplexumot nevel fel magában. Miért állítja be magát „hülyé"-nek? Hogy a boltjai nem sikerültek? Nem értem, miért kellett egyáltalán az efféléhez folyamodnia, pláne ha semmi hivatást nem érzett magában hozzá. Emlékszem, amikor szanatóriumvállalkozásban vett részt, amikor szivar- és egyéb automatákat propagált, amikor dohányüzletek eszméjével állt elő. Jómagam előzékenységből megkísérlettem, tudok-e a segítségére lenni benne, sőt az is eszemben volt: keresni rajta, de láthatta, soha semmi eredményre nem jutottam, és ez volt az „üzleti géniuszom" igazi kifejezője. Nehéz időkben sok mindent megpróbáltam csakugyan, amikor az otthoni viszonyok a számomra lehetetlenné tették az írást (mert Az Est olyan feltétlenül németpárti volt, olyan feltétlenül horthysta), de akkor is, a jövedelmem nem holmi üzleti lucrum[368] volt, hanem a mindenkori kemény munka eredménye. És hadd teszem hozzá, hogy a Franciaországban eltöltött három évtizednyi életem során, kivéve a német megszállás alatt, soha olyan korszaka nem volt az egzisztenciámnak, amikor a javakeresetem nem az újságírásból vagy az írásból eredt volna... Most is: három francia újság havi fizetéses, belső munkatársa vagyok. És küszködve küzdök, hogy igenis a keresetemből tartsam fenn magamat és famíliámat anélkül, hogy ahhoz a kis vagyontartalékhoz kellene nyúlnom, amelyet az özvegyem számára kívánok fenntartani, hogy lehetőleg nélkülözés nélkül fejezhesse majd be ő is az életét, s ne sajnálja, amiért ezt velem osztotta meg, méltatlannal.

A viszonyok egyébként keservesek, mert nőttön-növekvő az infláció és az árak rohamosabban mennek felfelé, mint a munkabérek, pláne abban a dzsungelben, amit szellemi munkának neveznek. De azért a 65 évem ellenére se esek még kétségbe. Csak az a baj, sajnos, hogy testileg igen fáradt vagyok, és sok minden fizikai leroncsolódás bánt, reuma, krónikus bronchitisz,[369] sérv, emfi-

368 nyereség (latin)

369 hörghurut (görög)

zéma[370] meg mi. Az se gyerekjáték, innen beszaladni a városba, a menettérti utazás egymagában napi két és fél óra. De hát kell, muszáj, ez pedig nagy úr, talán Sztálinnál szigorúbb... Kedves Benedek, a versére nem felelek verssel, ennél maga jobbat érdemel, de az őszinteségére igenis őszinteséggel válaszolok. Eloszlatom a velem kapcsolatos „bámulatát", mint meg nem érdemeltet, nekem nem dukálót. Ha egy csapással enyhíteném az önlekicsinylését, pláne igen örülnék. És csak ismételni tudom: igenis őrizze meg magát olyan épen, amennyire csak lehet. Ne veszítse el az önbizalmat. Ellenben nevelje ezt magában. Mert végül is ez lesz az az Ararát, amelyen, ha elmúlt a vízözön, maga majd kiköt...[371] És ha az élettel szemben csalódást érez, ha nem váltotta be az ígéreteit, még azt se, ami magát megillette volna, azt kell mondania, vélem, amit én magamnak szoktam mondani: hogy nem valami egyéni pechhel állok szemben, nem valami egyéni végzettel, de a korszak mostohaságait érzem, ezek hatnak vissza rám, gáncsolnak, akadályoznak benne, úgy élnem, mint szeretnék, de viszont ez egy kollektív sors, milliónyi milliók osztoznak benne velem, mi címen, mi jogon akarnám, hogy kivétel legyek és ne ázzak az ázókkal, ne fázzak a fázókkal? Ez ma a közös emberi sors. Márpedig nemcsak a szellemiekben, de az anyagi sorsunkban is azt kell mondanunk, hogy „Homo sum et nihil humanum a me alienum esse puto".[372] Ha ebben a nagy közösségben, amely persze akaratlan, van valami megszomorító és megalázó, mert igen antiarisztokratikus, viszont van benne valami igen felemelő is, s megvigasztaló. Nézzen le érte, ha akarja, de én, a nyárspolgári voltomban inkább vállalom a közös emberi sorsot, mint holmi igen különleges Atrida-végzetet...[373]

Maga hosszan tűnődik az emberi hálátlanságon, ennek 400 dollárt adott kölcsön, annak ennyi száz schillinget, s most az illetők még csak válaszra se méltatják. Én úgy nézem, ebben az illetőknek meglehetősen igaza van. Mert az ember mindig csak úgy adjon kölcsön, hogy azt mondja magában: ezen az úton most aztán örökre megszabadult úgy a pénzétől, mint a kölcsönkérőtől. Az adóst figyelmeztetni a kötelmére a lehető leghelytelenebb dolog. Ha valaki kölcsönt kér magától, mindig azt kell mondania: az illető megéri nekem, hogy ajándékba adjam neki ezt a summát? Ha igen, ajándékba kell adni, de nem kölcsön. Ha nem éri meg ezt az ajándékot, meg kell mondani neki: – Kedves X, én kölcsönöket nem adok, erre van a bank. Ekkora ajándékot pedig maga nekem meg nem ér... Vagy ez kell, hogy a pénztkérő megérje magának ezt az ajándékot, vagy pedig hogy ez az anyagi áldozat, amit a pénz átnyújtása jelent,

370 tüdőtágulás (görög)

371 Utalás a bibliai vízözön történetére, amelyben Noé az Ararát hegyén kötött ki a vízözön után (Ter. 7,11).

372 Férfi vagyok, és azt hiszem, semmi emberi dolog nem idegen tőlem. (latin) Idézet forrása: Publius Terentius Afer (Kr.e. kb. 195/185. – Kr.e. kb. 159) római afrikai drámaíró a Római Köztársaság idején.

373 A mükénéi Atreusz király fiai, Agamemnón és Menelaosz, akik különbözőképp ugyan, de mind megszenvedték a családon ülő átkot.

ne legyen sok érte, az illető ipsétől örökre meg is szabadulnia... Aki kölcsönt visszavár, vagy érte még pláne hálát is, egyszerűen szívtelen ember, önző, aki megérdemli, hogy az adósa hátat fordítson neki... Előfordult életemben nem egyszer, hogy ajándékba adtam a rászorulónak. De a pumpolónak rendesen azt felelem: „Kedves barátom, maga olyan kedves nekem, hogy Önt semmi áron elveszíteni nem akarom, ragaszkodok a barátságához, tehát nem adhatok pénzt kölcsön, mert ez egyet jelentene vele magát örökre elveszítenem. Egy ilyen mukit! Egy ilyen angyalt! Beware![374]

Na, de hát ezzel talán elég is mára. Nem akarnám untatni sem a magányosságában, amibe talán oly kelletlen, oly idegen, hogy papagáj módra belerikkantok. Az egyedüllét: csupa harmónia. És most jön egy alak, én, és beleböffent. Pfuj.

Ja mégis. Azt kérdi, hogyan szoktam le a kövérségről. Úgy, kedves, hogy [...]tán[375] voltam. Húst egyáltalán nem ettem, egyedül vízben főtt halat, azt is sótlan. Semmi főzeléket, hanem ha naponta egy-két burgonyát, vízben kifőzve. Soha tésztát. Soha cukrot. A reggelim valami keserű fogyasztótea volt. Így éltem vagy 6 hónapon át, s ennek során valóban sikerült 99 kilóról lefogynom vagy 83-ra, minden baj és veszedelem nélkül. A koplalást játszva tűrtem. Csakúgy, mint ahogyan, szenvedélyes dohányzó létemre, aki naponta 50–60 cigarettát füstöltem el, tíz nap alatt leszoktam a dohányzásról. Tudnia kell, fakírtermészet vagyok. Nem lázadok semmi ellen, az életet mindig úgy veszem, ahogyan jön. Szeretem falevélszámba venni magamat. Zölden ragyogok, ha süt a nap. Ázok, ha esik az eső. Meglibbenek, ha fúj a szél. Örülök, ha történetesen rám száll egy madár, vagy végigsétál rajtam egy katicabogár (főleg: a Katica, a bogár nem is olyan fontos), de lassan-lassan elfogy a klorofill, a levél megsárgul, elszárad aztán, jön a szél és letépi. A levél egy pillanatig még forog, pereg, úgy látszik, mintha ég felé szállna, talán vannak is titkon ilyen illúziói, de aztán bizony lehull a földre, a sárba, s ott rothad meg – jól teszi.

Isten vele, kedves Benedek. Most már nem kérdem többé, mi a helyzete, a sorsa; kezdem érteni. De most, hogy a határ megnyílt, talán magának is könnyebb lesz visszajutnia Franciaországba. Nagyon örülnék, ha viszontlátnám. Még ha megnőtt hassal is. Mi van a szakállával? Remélem, változatlan.

Őszinte barátsággal,

Adorján Andor

Kéziratleírás, lelőhely
2 f. gépirat aut. aláírással
Feladó: Clos de l'Olive Eaubonne, S. et O.
Lelőhely: PIM Kézirattár, Benedek Károly-hagyaték

374 Óvakodjon! (angol)

375 Papírszakadás miatti hiány.

56. Adorján Andor Benedek Károlynak

Eaubonne, 1948. április 28.

Kedves Barátom,
Mindjárt bevezetőben, nehogy elfeledjem, megkérem, a jövőben írja rá a borítékra az utcánk új nevét és a házszámot. Erre az itteni posta vezetője kért meg, mondván, hogy újabb keletűen annyiszor változtatnak levélhordót, hogy az új ember nem ismeri a birtok régi, hagyományos nevét, s így nehezen igazodik el a Clos de l'Olive adresszel. És mert persze semmi szín alatt se akarnám, hogy valamelyik írása elkallódjék, hát továbbítom magához is ezt a kérést.

Most legalább biztos leszek, nem feledtem el. És ezek után áttérek, rituálisan megköszönni a legutóbbi levelét, meg ami ötletet, szellemességet felhalmoz benne, talán az önnön mulattatására, ami igen jogosult valami, talán az én derülésemre, ami pláne nobilis gesztus a maga részéről. Nagy élvezettel olvastam sorait, egyben sajnálkozással is: kár, hogy ennyi verve,[376] élc meg egyéb írói virtus nem érvényesül más alakban is, nagyobb nyilvánosság örömére és tanulságára.

Csak azt sajnálom, hogy valahány levele olvastán mindig fülig pirulok, és úgy érzem magam, mint holmi szélhámos, aki nagyon szorítja a popója két partját, féltében, mikor fogják leleplezni. Maga olyan hallatlan jó véleménnyel van rólam, annyi érdemet, értéket tulajdonít szerény személyemnek, hogy váltig tartok tőle, mi lesz, ha egyszer nem az elképzelése rózsaszínű ködjén keresztül lát meg, de amilyen valóság szerint vagyok. Valami hamis nimbusszal díszít fel. Olyan szellemi értékekkel öltöztet fel, amik egyedül a maga dús képzelete ruhatárában lógnak. Istenem, istenem, ha igazán az a nagyfiú lennék, az a pláne „geniális" valaki, akinek maga lát, vagy láttatni akarna!

Megjegyzem, még a hiúságom se tudja lelkendezve fogadni a bókjait, az elismerését. Dehogy vagyok holmi csillogó, csattogó, trillázó és még miféle egyéb tündöklő jelenség. És miért akar mindenáron holmi üzletembert csinálni belőlem? Nem értem. Azt kell hinnem, hogy valami eredendő gondolatkomplex hamisítja meg az adott esetben a tisztánlátását.

Ami ezt a bizonyos parcellázást illeti, azt hiszem, minden fajankó játszva csinálhatta volna. Vásárolni egy objektumot, és a felét lehetőleg olyan áron adni, hogy a megmaradó másik fele mentül kevesebb tőkénket eméssze fel, olyan köznapi tény, hogy még csak „spekuláció"-nak se lehet nevezni. Minden spekuláció tűnődést tételez fel, elmélyedést és gondolkodást. Én bizony nem tűnődtem, nem gondolkodtam, de megcsináltam, mint ahogyan megszegem a kenyeret, ha éhes vagyok, vagy felhajtok egy pohár friss vizet, ha szomjazok...

És ami a „lapüzemet" illeti, egyszerűen rend kérdése volt az egész, meg aztán arra kellett nézni, hogy az ember mentül több lapot szerezzen, lévén a ter-

376 lelkesedés (francia)

jesztési költség szinte egyforma, ha 10 lapot küldök szét, vagy százat. Csak éppenhogy 100 lap több jutalékot tud jelenteni, mint tíz. És persze megválogatni, jól menő lapokat kapni. A meg nem jól menőktől terjesztési költséget kérni. Mindez gyerekjáték. Ja igen, még valamit: pontosan elszámolni és megküldeni kinek-kinek másodikán a pénzét. Ennyi az egész. Ez csak nem vicc? És amikor olyan mérveket öltött a vállalkozás, hogy az erőmet meghaladta, s többet kívánt volna, ingeniumban,[377] tőkében, hozzáértésben, mint ami tőlem telt, hát túladtam rajta... Minek roskadozni a képességemet meghaladó súly alatt? Mindez az eredendő józanság dolga. Én ebben semmi nagyszerűt nem látok. De hadd teszem még hozzá, hogy mindez merőben mellékes dolog volt a számomra, mert akkor is, és mindig, igazi munkám és igazi kenyérkeresetem az újságírás volt. A maga által említett években éppen belső munkatársa voltam, havi fix fizetéssel a Lucien VOGEL lapjainak (VU, LU); ugyancsak belső munkatársa voltam, mellékesen, az AUX ECOUTES-nak, a SANS FIL-nek, arról nem is szólva, hogy svéd és svájci lapoknak írtam.[378] Utóbb, 1938 végétől pláne a MONDE ILLUSTRÉ-hez[379] vágódtam be, hetente kellett írnom egy külpolitikai krónikát... Szokásomtól eltérően, a magam neve alatt írtam őket, holott máskülönben a franciául megjelenő cikkeimet mindig francia álnév alatt jegyzem. De a Monde Illustré másként akarta. Az ottani alkalmaztatásom szintén havi fixre ment. És tartott 1940. május 31-ig, amikor jónak láttam a németek elől az én drága jó de Monzie-m szárnyai alá menekülni és nála bújni meg, Figeac-ban.[380] Mint látja, kedves, nem volt életemben egyetlen olyan pillanat is, amikor bármilyen „Seitensprung"[381] kedvéért, igazi hitvesemtől, az újságírástól elszakadtam volna.

Most is, amikor a változott viszonyok, a drágaság, az infláció stb. oly nehézzé teszi az életet és megint be kell fogjam magam a hámba, ha azt akarom, hogy legyen a tányérunkon is holmi ham-hamm, hát én bizony nem üzletezéshez folyamodtam, hanem, nach wie vor[382] megint csak újságot írok, de még mennyit! Többet, mint valaha. Hetente átlag 12 cikk kerül ki a kezem alól, néha több is. Kizárólag franciául írok, és hála istennek meg vannak elégedve velem mindenütt. Nem is veszik észre, micsoda öregember tévedt közéjük. El-

377 tehetség (latin)

378 Az *Aux coutes* című francia hetilapot 1918-ban alapította Paul Lévy, 1969-ben szűnt meg. Paul Lévy 1960-as halála után fia, Thierry Lévy vette át az irányítást.

379 A *Le Monde illustré* egy francia hetilap, amely 1857 és 1940 között, valamint 1945 és 1956 között jelent meg.

380 Anatole de Monzie (1876, Bazas – 1947, Párizs) párizsi ügyvéd, részt vett a szocialista mozgalomban a Dreyfus-ügy idején. Miniszteri pályafutása a Barthou-kormányban kezdődött 1913-ban. A két háború közötti időszakban pénzügy- és nemzetoktatási miniszter volt. Ezt követően támogatta a Vichy-rendszert és az együttműködést.

381 elhajlás (német)

382 még mindig (német)

hiszik rólam, hogy friss vagyok, temperamentumos, lendületes stb. Pedig nem is festem ki magam, hanem olyannak mutatom magam, amilyen vagyok... Igaz, hogy éjszakánként, az agyamban, álmatlanságomban, nem győzök hálálkodni a természetnek, amelyik meghagyott olyannak, milyen vagyok, minden testi nyavalyáim ellenére, amelyeknek, sajnos, se szeri, se száma. Így például asztmás vagyok, de nem árulom el. Összeszorított fogaim mögött morgom: aszt' má nem. Egy kis aranyér' se megyek a szomszédba. Van magamnak is, jól kifejlett. A Johannisburg, a Goldfields, a Randfountain elbújhat mögötte.[383] Olyant, mint az enyém, nem jegyeznek egyetlen börzén se. Na és azt hiszi talán, hogy a krónikus katarrhusnak[384] híján vagyok? Vagy hogy nincs hatalmas sérvem? Vagy a szívbillentyűim valaha is kihevernék Hitlert... Ó, maga kis bohó! És itt még a nyavalyáim felét se soroltam fel. A többiről nem is írok, nehogy azt találja hinni, holmi orvosi dolgozattal keresem fel, és elvétettem címét a Medizinische Wochenschriftével.

Tehát, édes gyerekem, így lévén a dolog, valahára nem csak önmagát ismerje meg, a bölcs szavával hogy éljek, de engem is, olyannak, amilyen vagyok, ezzel a randa 65 betöltött esztendőmmel a meghajlott vállamon.

És ha szeret engem, ahogyan állítja, tegye meg kedvemért, hogy reménységet, el nem múló önbizalmat merít a szerény példámból. Ami nekem lehetséges, miért ne válhatna oly könnyen elérhető magának is? Most már évek óta él Hispániában. Megtanult-e jól spanyolul beszélni és írni? Akkor miért ne dolgozhatna ott is, azt a rengeteget, amit átélt, látott, és ami ma már mind történelem, miért nem írja meg az ottani újságok számára? Nézze Révész Andor gyönyörű boldogulását, holott ő is mint emigrált és internált került el Cervantes országába.[385] Magának, a képességei mellett, az első mondanivalója az kellene legyen, amikor önmagával diskurál: amit más meg tud tenni, hogyne telnék tőlem is, jobban... Ezt ne úgy értse, például állítom magam oda, isten őrizzen – hacsak elriasztó például nem. De igenis szeretném, ha ahelyett, hogy mást megbámul, és jómagát meg nem tudom, micsoda „Minderwertigkeits"[386] komplexumon keresztül nézi, inkább a mást ócsárolná és önmagára tekintene fel. Ennyit erről. Bocsássa meg a prézsmitálásomat,[387] amelyre úgyse fog majd hajtani. Elmondtam mégis, a lelki megkönnyebbülésemre. Salvavi animam meam,[388] mondaná a kis Larousse[389] rózsaszínű betétje.

Amit legkevésbé értek annyira okos ember részéről, mint maga, hogy nem okul se Lot példáján, se az Orpheusén, hanem hátranéz, ahelyett hogy mind-

383 Aranykitermelő cégek.
384 hurut, váladékozás (latin)
385 Az első világháború alatt.
386 alsóbbrendűség (német)
387 fontoskodásomat, okoskodásomat
388 Megmentettem az életemet. (latin)
389 francia értelmező szótár

váltig előre.[390] Azon rágódik, ki csapta be itt, ki ott; kivel társult rosszul, ki mennyit gombolt le magáról és élete során miféle bolondságokat követett el. Mit használ az ezeken való mélázás? Mit számlálja azt a pénzt, amit elvesztett? A magam élete is tele van bolondériával, de esküszöm magának, hogy csak azokat idézem emlékezetembe, s csak azok felett tűnödök el, amely bolondériáim kedvesek voltak, mulatságosak, az édes emlékükkel máiglan melengetők. Epeszteni magam a múlttal. Ó, nem. Ehhez a jelen is elég, szinte sok!

Kedves Benedek, tehát fejet fel, jól kifújni az orrot! Ez a tanácsom. És simogassa meg a szép szakállat, ha változatlanul megvan (mint remélem). Hogy Allah megnövessze!

Megjegyzem, amit a lakása viszonyairól írt, mélyen megrendített. Hiszen ha küldhetnék magának innen egy szobát! De ha egyszer nem lehet... Némileg vigasztal a tudat, hogy most mégiscsak jobban van már vele, s hogy különben is, maguknál is ott a tavasz, holnap a nyár. És talán mégiscsak mozdul majd valami. Szabadul. Kilép a világba. Dolgozik. Most, hogy nyitva a határ, miért nem próbál írni ide, hiszen azt mondja, tud jól írni franciául is. És miért nem keres kapcsolatot, teszem azt, a Weltwoche-val?[391] Hiszen perszenécákat[392] adni könnyű, belátom. Szégyenlem is. De mi mást tehetnék.

Mi van a feleségével? Ő Svájcban maradt? És nem járhatna-e közben, hogy valamelyik ottani lapnak korespondeáljon?[393] Nem mintha anyagilag lenne túlontúl érdekes, hanem mert magának erkölcsi szempontból volna vigasza és támasztéka. Meg aztán talán a spanyol hatóságokkal szemben is hasznára lenne...

Ha legközelebb ír megint, ahelyett hogy a múltakon keseregne, próbáljon inkább holmi világpolitikai horoszkópot felrajzolni nekem, hogyan látja a dolgokat, a jövőt, és mit vár tőle világvonatkozásban? Ami magamat illeti, én nagyon „szilárd" vagyok a békére. Az összes hírharsonák és vészharangok ellenére se hiszem, hogy akár Henrik apó, akar Jozsep bátyánk megölelni szándékozná a tüzes kályhát.[394] Csak úgy csucsorítják a szájukat. De innen a pusziig még nagy az út. És egyik úr se evett meszet. Hanem azért a szegény világ igen rémült.

Hazulról ritkán kapok hírt. De ami kiszivárog, kevés a köszönet benne. Isten megáldja már most, kedves Barátom. Kívánok erőt, kitartást, jó egészsé-

---

390 Lot bibliai személy, Szodomából menekülés közben felesége a tiltás ellenére visszafordult és azon nyomban sóbálvánnyá változott. Orpheus trák származású dalnok a görög mitológiában. Amikor Eurüdiké nevű kedvesét elvesztette, lement érte az alvilágba. Zenéjével meglágyította Hadész és Perszephoné szívét, akik ezért visszaengedték Eurüdikét a földi világba. Az egyedüli feltétel az volt, hogy Orpheusz a lány előtt haladjon, és ne nézzen vissza. Ezt a dalnok nem tudta megállni, így végleg elveszítette őt.

391 1933-ban alakult svájci hetilap.

392 ötleteket

393 legyen levelezője

394 Utalás Harry S. Trumanra, az Amerikai Egyesült Államok 34. alelnökére és 33. elnökére (1945–1953), valamint Joszif Sztálinra, a Szovjetunió Kommunista Pártja Központi Bizottságának titkárára (1934–1953).

get és töretlen reményt. Meg önbizalmat, mentül többet. Mert ez az, amit én a legfőbb energiaforrásnak hiszek, nézek, érzek.

Igaz szeretettel köszönti, öreg barátja,

Adorján Andor

Kéziratleírás, lelőhely
2 f. gépirat aut. aláírással
Feladó: 11 rue Garcia Eaubonne, S. et O.
Lelőhely: PIM Kézirattár, Benedek Károly-hagyaték

57. Adorján Andor Benedek Károlynak

Eaubonne, 1949. január 26.

Kedves Benedek barátom,
Miattam ugyan lehet óránként 1000 kilométert megfutó repülőgép vagy rakéta, a hanghullámnál is gyorsabb, csak azért is megmutatom a világnak, hogy azért a lassúság se boszorkányság, és ha éppen rákerül a sor, tudok én akár egy hónapi késéssel is felelni. Mint az adott esetben, amikor oly lassan sietek megköszönni az újévi jókívánságait, valamint a december 31-éről kelt, bizony kicsit keserves levelét.

Ami a jókívánságait illeti, nemcsak köszönöm, de szívből viszonzom is őket, mégpedig mindjárt jövő esztendei hatállyal, úgyhogy most e tekintetben egy közel tizenegy hónapi forom[395] van magával szemben. Sőt hogy ezt az előnyt még jobban kitágítsam, kiterjesztem kívanságom hatályát a még következő évekre is, az emberi kor ún. legtávolibb határáig. Legyen mindig boldog, kedves, szegény Barátom! Feledje el, temesse el aggályait, csalódásait, bánatjait, és lelje meg az egykori kedvét, ruganyosságát, bizodalmát, ha nem az emberekben, de legalább önmagában, ami elvégre mégiscsak a legfontosabb és egyedül döntő.

Nagyon megörültem levlapjának a szép Murillo[396] képpel rajta (legalábbis azt hiszem, Murillótól való ez a szépséges mennybemenetel. Képzőművészeti képzettségem, fájdalom, nem hézag nélküli. Ha tehát tévednék, kétszeresen kérek bocsánatot, részint magától, részint Murillótól. Utóbbi nyilván tojik rám (ami elég nem szép tőle), de hát akkor legalább maga legyen irántam kevésbé szigorú...

Angyalom, a levelében miért engem szid érte, amiért egy állítólag igen-igen hosszú levele nem futott be hozzám? Ha így van, nem magának van oka szitkozódnia érte, de nekem. Magát nem fosztotta meg a posta szeszélye tőle, hogy

395 előnyöm (német)
396 Bartolomé Esteban Murillo (1617–1682) spanyol barokk festő.

megírja levelét. Engem ellenben igenis attól a gyönyörtől, hogy el is olvassam a prózáját és élvezzem a sziporkázást. Tehetek én róla, ha itt vagy ott holmi „sötét kamara" működik? Az efféle intézmény mindjárt összeesküvést sejt egy-egy hosszabb levél mögött, pláne ha kínai nyelven van írva, amilyen ez a mi édes és zengzetes anyanyelvünk. De akárhogyan legyen is, elmúlt esőnek késő a köpönyeg és a veszett fejszének fene ette a nyelét, de idézhetnék persze még jó néhány közmondást, hogy a derék Sancho Pança[397] szellemében maradjak, aki szinte tömte közmondásokkal a búsképű manchai lovagot.

Áttérve a háborús veszedelmekről való tűnődéseire, teljesen osztom vélekedését. A világ sora, úgy látom, nyugodtabb mederbe terelődik, vagy legalábbis itt Európában nem les ránk hamarjában nagyobb veszdelem. A dolgok súlypontja áttevődik Ázsiába, ahol viszont „panta rhei",[398] folyékony és cseppfolyós lett minden. Talán ott is lesz az igazi ütközőpont a két világi perilizmus[399] között. Moszkvának ott sokkal több a természetes szövetségese, mint Amerikának. Holott Nyugat-Európában éppen megfordított a helyzet: itt minden és mindenki Amerikára esküszik. Megjegyzem azonban, mentől öregebb (és fáradtabb) leszek, a nagypolitika annál kevébé érdekel. Csak az egészen kicsi: hogyan megélni, a nap 24 órájából hogyan kisajtolni 48-at, hol sütni el még egy cikket, hogyan tenni eleget a Percepteur neroi[400] parancsainak, stb. Mint látja, mindez igen-igen kis dolog, de ha tudná, mégis milyen nehéz, bonyolult és fárasztó. Ördög vinné, hogy 66 éves koromban effélével kell bajlódnom. Bizisten sose hittem volna...

Megtisztel vele, hogy a cikkeimből kér mutatót. Bizony nem küldök, mert nagyjában és egészében röstellném maga előtt, amit csinálok. Belső munkatársa vagyok, fix fizetéssel, egy pénzügyi hetilapnak, de névtelen értekezem benne pénzügyi problémákról és világfinanciáról; ugyancsak fix fizetéssel vagyok belső munkatársa az Aux Ecoutes c. hetilapnak, amelynek zamatos kis pletykákat írok, névtelen, aztán meg, ugyancsak fixszel vagyok munkatársa egy politikai hetilapnak, amelynek OEDIPE a címe, és amelynek az a sajátja, hogy a világsajtó idézésével ad hetente egy-egy összefoglaló cikket egy-egy országról vagy egy-egy regionális zónáról. Van ebben az újféle koncepcióban valami a régi LU-ből, van a Weltwoche-ból és a szokványos „Revue de Presse"-ből vagy sajtószemléből. Én a Benelux és skandináv országok specialistája vagyok odabenn. De mindez igen keserves dolog, rengeteg munkával jár, és bivalynak kell lenni hozzá, hogy bírja az ember... Mindezeken túl cikkeket írok az Agence Française de Presse-nek, mindig francia álnév alatt. Az Agence dolga elhelyezni a firkálmá-

397 Sancho Panza kitalált karakter Miguel de Cervantes Saavedra spanyol író *Don Quijote* (1605) című regényében.

398 Minden folyik (ógörög) – fogalom Hérakleitosz filozófiájában.

399 veszély (latin)

400 Nero (Kr. u. 37–68) római császár.

nyaimat, és a hónap végén elszámolja, mennyit helyezett el, hány vidéki lapnál, mit fizettek érte. A honoráriumon aztán megosztozunk Smucius Scarevola[401] alapon akarom mondani mutyi-mutyi, vagy még helyesebben smuci-smuci alapon. Örömtelen dolog, drága Benedekem, dicsőség nélkül való. Ezzel a baromi munkával feltornászom magam egy kb. havi 50 000 franknyi eiffeli[402] magosságba. Amint ebből is látja, jobb Cordobában. Ott legalább lenézheti a többi világot és fittyet hányhat neki. Amint ugyancsak látja, a valóság ugyancsak messze esik attól az idilli képtől, amit a maga jóindulatú elképzelése rajzolt meg magának a jelenlegi létemről. Nem túlzok hajszálnyit se, se jobbra, se balra. Hálát adok az úristennek, hogy engedi erővel győznöm a jelenlegi kondícióimban megkívánt „effort"-t,[403] de hozzátenném, sose hittem volna, hogy a hetvenhez közel, majd ilyen nehezen keresem meg a napi kenyeret... Eaubonne megvan. Megér egy sereg milliót (papíron), de nem tudok vele kezdeni semmit a jelenlegi inflációs viszonyok közt, amikor mindenki aranyba rejti pénzét, és senki sem akar olyan javat, amit nem lehet eldugni az adószemlészek elől.

Tehát, kedves Benedek, ha ez nem is vigasz, mégis vegye jól a fejébe, hogy másutt se színig tejfel az élet, sőt. Ha ma valami jó tündér megkérdezne, mi volna a kívánságom, azt mondanám neki: Valahol Cordobában ülni, ha csak a napi kenyér felől nyugodtan, de békességben, csendben, senkitől nem zavartatottan. Előttem egy tintatartó, árkus papír, kezemben penna (vigyáztam: pennát írtam, két n-nel és i nélkül), fejem felett kék ég, az emlékezetemben sereg drága árnyék, akit sorra evokálok,[404] aki megjelenik előttem és a vállam fölé hajlik, és akinek a diktandója[405] alapján megírom, kit és mit láttam életemben, hogyan halt meg körülöttem egy kozmosz, és hogyan láttam megszületni egy másikat, újat. És ha meglennék ezzel, hát szépen elköszönni: Et nun dimitte servuum tuum, Domine.[406]

Isten vele, drága Benedek. Mint latin eleink írták leveleik végén: Vale ut valeas. Amit, kissé szabadon, úgy is fordíthat; válaszoljon, hogy válaszoljak. De talán pontosabb fordítás volna így: Üdv, hogy üdvözülj.

Au revoir. Arriba Espana![407] Öreg barátja,

Adorján Andor

Kéziratleírás, lelőhely
1 f. gépirat aut. aláírással
Lelőhely: PIM Kézirattár, Benedek Károly-hagyaték

401 Szójáték a bátorságáról híres ókori római ifjú, Mucius Scaevola nevének elferdítéséből.
402 Utalás az Eiffel toronyra.
403 erőfeszítés (francia)
404 felidézek (latin)
405 tollbamondása (latin)
406 És ne engedd el szolgádat, Uram. (latin)
407 Viszontlátásra. (francia) Irány Spanyolország! (spanyol)

58. Adorján Andor Benedek Károlynak

Eaubonne, 1949. február 17.

Kedves Benedek,
Bocsásson meg, amiért ilyen kivételes gyorsasággal felelek legutóbbi szíves és (legalábbis magára való visszaható értelemben) kimerítő levelére. Onnan ez a nagy sietség, mert azt hiszem, talán még emlékezetében van, amiket írt és így könnyebb lesz rámutatnom a tömeges tévedéseire, amik szinte vásári zsibongással hemzsegnek ebben az episztolájában, egymást lökdösve, taposva, izgatott sürgéssel.

Angyalom, ha jól tudom, azt panaszoltam éppen, hogy a mai, itteni adott viszonyok közepett nem tudok mást tenni, mint olyan munkát végezni, amire cseppet se vagyok büszke, és amelyet örömtelen mívelek. Erre jön maga és egy hosszú oldalon át kifejti, hogy nincs igazam, mégpedig azért nincs, mert ennél alsóbbrendű igazán nincs, ezt csinálni maga sose volt képes, stb. stb. Tehát azért nincs igazam, mert maga ugyanígy gondolkodik erről, mint én.

Hogy Surányit[408] ismertem-e? A maga logikáját követve: nem. Hogyan is ismertem volna, amikor hat évig voltam a lapja belső munkatársa, onnan indultam el, és évekig én kénytelen voltam befejezni azokat a vezércikkeket, amiket Surányi valahogyan nagy nehezen megkezdett, aztán úgy elakadt benne, mint őszi degeszben a szekér.

Aztán megint hosszan azzal példálózik, én micsoda üzleti ingenium vagyok, holott maga micsoda ökör e téren. Már hogyan lehetne ökör, amikor, mint írja, tele volt arannyal (nekem sose volt egyetlen darabom se, hanemha az, hogy mindig tudtam hallgatni, ami állítólag arany). Már egyszer-kétszer próbáltam felvilágosítani felőle, hasztalan tekintek vissza elmúlt életemre, sehol nem találom írmagját sem annak az üzleti szellemnek, amivel maga mindenáron fel akar ruházni engem. Tudom, jóindulattal teszi, de képtelen vagyok olyan tollal ékesíteni magam, ami nem az enyém.

De ami a legjobban megüt, hogy azt írja, én valaha is elkérkedtem volna, micsoda fabulozus[409] fizetségeket húzok a lapjaimtól. Kedves jó Benedek, itt alkalmasint holmi álom jelenségét tulajdonítja nekem. Kétségtelenül nagyszerűen voltam fizetve a hajdani Az Estnél, de akkor még nemigen érintkeztünk egymással, hiszen úgy tudom, magával még csak Párizsban kerültem össze. Akkor meg viszont már megváltam volt Az Esttől az ő német politikájuk miatt. Párizsban pedig igazán sose volt olyan faraminozus[410] sajtóhelyzetem, hogy kérkedtem volna vele. Afelől meg biztos vagyok, hogy a lódítás sohase volt kenyerem. Dolgoztam francia revüknek, dolgoztam nyolc évig a VU-nek és a LU-nek (havi 2500-

408 Surányi József (1861, Pest – 1918, Budapest) lapszerkesztő és -kiadó, a *Pesti Napló* főszerkesztője.

409 mesés (latin)

410 kiemelkedő, mesés (?)

ért), de mindez nem volt mesés... És firkáltam, mint egy hülye, a Zürchernek, a Vossnak, az 8 Uhr Abendblattnak, a Herczeg Géza bécsi lapjainak, a Stunde-nek a BORSE-nek, a Békessy[411] színházi lapjának, (innen csakugyan ezer frankokat kaptam cikkenként, ami akkor sok pénz volt), de hát mindez nagyon szerény valami, annyira az, hogy legjobb véleményem és minden szerénységem ellenére bizonyára különb karriert érdemeltem volna a sorstól, ha értettem volna hozzá megorganizálni[412] magam. De ehhez éppen nem értettem soha.

Megjegyzem, csak azt ne higgye, vitatkozni kívánok, vagy hogy megbántott a megjegyzéseivel. Erről szó sincs, és ha mindenképpen balhitben akar élni, hát higgye rólam, hogy aranyásó vagyok, a szerencse fia, főnyeremények nyertese stb. Jelentősége nem lesz ennek se, csak éppen az, hogy elment az igazság mellett. És ha nem vagyok ma teljesen „mittellos",[413] azt kétségtelenül annak köszönhetem, hogy sohase spekuláltam, sohase csináltam üzleteket, hanem éltem csendben, békén, ambíciók nélkül, egy kicsit, mint a veréb a porban. Amikor aranytálon felkínálták a hivatalt, a karriert, kikerültem az útjából. Lehettem volna otthon képviselő a Tisza-éra[414] alatt, amikor a MAGYAR FIGYELŐ-t csináltam,[415] nem kértem belőle, lehettem volna itt követségi sajtófőnök, Huszár Károly és Bethlen meg Apponyi akarta,[416] visszautasítottam; Bánffy Miklós,[417] aki testi-lelki jó barátom (megírja ő maga is az Emlékirataiban) még különbet akart belőlem csinálni, persze szó se lehetett volna róla. Nagyon hibás szín alatt lát maga engem. Nem azért tiltakozom ellene, mert talán pejoratív értelmet tulajdonítok e jó vélelmének, hanem csak azért, mert nem felel meg a valóságnak, és jobban érzem magam az igazság meztelenségében, mint nem tudom, micsoda álvélelmek aranyfüstjébe burkoltan.

Egy szó, mint száz, kedves Benedekem, világéletemben mást se tettem, mint dolgoztam, ennek a tréningnek köszönhetem nyilván, hogy ma is még képes

411 Békessy Imre (1887, Németkeresztúr – 1951, Budapest) újságíró. 1920 májusában elfogták, de Bécsbe szökött, és ott *Die Börse* címen lapot alapított, melynek szerkesztője lett. Később *Die Stunde* címen alapított és szerkesztett politikai napilapot 1927-ig. A *Die Bühne* színházi és a *Der Warenmarkt* című gazdasági lap is az ő tulajdona volt.

412 megszervezni (francia)

413 nyomorgó (német)

414 Tisza István (1861, Pest – 1918, Budapest) politikus, országgyűlési képviselő, előbb a Magyar Királyság miniszterelnöke 1903 és 1905 között, majd 1913-tól 1917-ig, továbbá a Képviselőház elnöke 1912 és 1913 között.

415 Tisza István és Herczeg Ferenc alapította folyóirat (1911–1918).

416 Huszár Károly (1882, Nußdorf am Attersee – 1941, Budapest) politikus, miniszterelnök 1919–1920-ban. Bethlen István (1874, Gernyeszeg – 1946, Moszkva) jogász, mezőgazdász, politikus, 1921 és 1931 között miniszterelnök. Apponyi Albert (1846, Bécs – 1933, Genf) politikus, miniszter, az 1920-as párizsi békekonferencián a magyar delegáció vezetője volt.

417 Bánffy Miklós (1873, Kolozsvár – 1950, Budapest) író, grafikus, díszlet- és kosztümtervező, színpadi rendező, politikus, külügyminiszter 1921–1922-ben. Bánffy Miklós, *Emlékeimből* (Kolozsvár: Erdélyi Szépmíves Céh, 1932).

vagyok rá. Hát persze hogy szívesen írnék vezércikkeket, de fájdalom, nem kellek, és szólószámok helyett be kell érem, hogy a kórusban fújjam: „A gróf a vízbe fúl, a gróf a vízbe fúl." Talán lesz még jobban, másabbul, nem vagyok fáradt kivárni. Az egyik lapnál a minap 3000 frankkal felemelték a fizetésemet, kéretlenül. Persze igen jól tudom, hogy ez alig tíz aranykorona, mégis megörültem neki. Nem a pénznek, de a megbecsültetésnek. Örülök látni, hogy még nem néznek öreg hülyének, hanem próbálnak magukhoz fűzni. De hát hagyjuk ezt.

(Azt meg honnan veszi, hogy én Eaubonne-ban nagy ünnepségeket adtam volna, és hogy tele vagyok nagy mesterek műveivel? Van véletlenül egy Tizianóm (ha ugyan valódi), egy Louis David-om, egy Ingres-rajzom, két kis Boudin-képem,[418] mais tout cela n'est pas encore le Pérou![419]

A lakása leírását nagy élvezettel olvastam. Sok humor volt benne. De mentül tovább olvastam, annál kínosabban kezdtem feszengeni, nem ami van benne, ütött meg, de ami nincs. Ti. nem említi, hogy az árnyékasztalon kívül lenne egy ányékszékje is. És ezt aztán igazán borzasztónak találom. Sorra olvastam a három emeletjén, mije van. De, gyermek, mi van a klozettel? Az a háztetőn van? Vagy a pincében? De hát mit töröm ezen a fejemet.

Képzelheti, hogy az adott árviszonyok mellett akárhova inkább menekülnék, mint Hispániába. De ha havi 40 000 francia frankból még csak nyomorúságosan él meg vidéken az ember (Cordobában!), hogyan élnek mégis az emberek, elvégre nem mindenki bikaviador, sokat kereső. Én mindig úgy tudtam, Spanyolországban meseolcsó az élet. Emlékszem, amikor Salamon Andor[420] ott élt, váltig küldte nekem a menüket, a penzió árjegyzékeket, az ember 1930–38 között már napi tizenöt frankból fényesen megélt ott. De még kevesebből is. Ez ma napi 300 frankot, vagyis havi 9000 frankot tenne ki. De nem 40 000-et. Hát persze lehet, azóta Spanyolországban is más pennával írnak, mint akkor... Azonban, hála isten, az elugrásunk teljesen aktualitását vesztette (lekopogom), legalább egyelőre. A háborús veszedelem odébb vonul, legalább ideiglenesen ezt a kis nyugalmi pauzát hát hadd élvezem ki itt. Qui habet tempus habet vitam,[421] hadd vigasztalom magam vele: még van idő, még kicsit hadd élek békén.

Isten vele, kedves Benedek! Ne gondolja a dohogó levelem miatt, hogy meg vagyok bántva, erről szó sincs. Egyszerűen súlyt vetek rá, hogy olyannak tudjon és lásson, amilyen vagyok. Egyebekben pedig a legjobb kívánságokkal vagyok, szerető és igaz híve, kollégája,

Adorján Andor

418 Eugène Louis Boudin (1824–1898) francia tájképfestő.

419 de mindez még nem Peru! (francia)

420 Salamon Andor az Angol–Magyar Bank igazgatója.

421 Akinek van ideje, annak van élete. (latin)

Kéziratleírás, lelőhely
1 f. gépirat aut. aláírással
Feladó: Clos de l'Olive Eaubonne, S. et O.
Lelőhely: PIM Kézirattár, Benedek Károly-hagyaték

59. Adorján Andor Benedek Károlynak

Eaubonne, 1949. április 6.

Kedves jó Barátom,
A posta ártatlan: február 24-iki szíves levele pontosan befutott. Olyan ritkaság, hogy valami még rendesen funkcionáljon, hogy még a butaságnál is nagyobb bűn lenne valamiképpen ezt az intézményt okolni vele, miért nem válaszoltam soraira régen, mint ahogyan egyébként szerettem volna tenni.

Tegnap kaptam frissebbik levelét. Az igen ötletes és a megérdemeltnél is kíméletesebb feltevései közül egyik se teljesen igaz, ellenben frakcionáriusan valamennyi találó. Lusta is voltam, zavarban is, hogy mit feleljek, az időm is rettentően kevés a lélekből fakadó dumára. Amikor pedig valahára ezek a részleges akadályok valahogyan le lettek volna győzve, ágynak estem. Alig két nap óta vagyok lábadozó. Még kicsit ernyedt, bágyadt, elbutult és révedező. Tudja isten, az ilyen magamfajta, állítólag dinamikus egyéniség, ezt bírja legkevésbé, a kénytelen pihenést. A sok lótás-futást, amivel a napi élet itt ma jár, még csak elbírom, mert éjszakára kelve kipihenem. De a pihenés, úgy érzem, megöl. És pláne kimerít a sok meddő tépelődés, amivel ez a fekvés már együtt jár. Szent isten, hogy az ember gondolatja ilyenkor hányfelé száguldozik, hogy keresi, kutatja az arcokat a múltban, a sorsokat, a neveket, az okokat és az okozatokat, az összefüggéseket! Borzasztó, milyen kimerítő ez az elmetorna. Alig várom, hogy talpon legyek igazán, megint rohanjak napestig és elfeledjem ezeket a lázas napokat, ezeket a ronda heteket, amikor így lebírt a gyengeségem és szégyenszemre, gyerek módjára voltam megint nyűg mindenkinek.

Most hogy a sürgető levelét megkaptam, igen restelkedek, amiért nem válaszoltam postafordultával, annyira kezd igaz lenni, hogy a mi korunkban már ne halasszon az ember semmit holnapra. Amit megtehetsz ma, tedd meg már tegnap. Ezt kellene jelszóul adnunk magunknak. És ebben az összefüggésben csakugyan, elszoruló szívvel olvasom, hogy maga is beteg; a szívével van baj. Közös sorsunk, mit akar! Az ember nem élhette ezt a ronda mesterséget, örök izgalomban, örök önemésztésben, önsanyargatásban anélkül, hogy a szíve meg ne érezze. Sokszor gondoltam már rá, hogy igazi lírikus, aki a személyével fizet mindenért, egy van: az újságíró. Ez a szegény barom, aki csakugyan az agyat facsarja, aki csakugyan hiszi és esküszik rá, hogy csak a szónak van varázsa, és aki mindent olyan komolyan vesz, mindenben történelmet szima-

tol, és örökké remeg a felelősségeinek képzelt súlya alatt. Ráadásul mindezért még fizetnie is kell, az egészségével persze. De hát hagyján ezt a mélázást. Lesz, ahogyan lesz. Magánál, nálam, mindannyiunknál, akik ugyanazon kiméra[422] után futottunk. Ki a gázkamrában végezte, ki a koncentrációs táborban, ki a sóbányákban, ki meg így, hogy érzi a szájában, a mellében, a tüdejében, hogyan illan belőle az élet. A magam testi nyomorúságaival nem akarom fárasztani, kedves Benedek: Ha szánna is, mit kezdjek vele? És minek keserítsem. Ha tudom, hogy a bajaiban vigasza, ha engem is tör a nyavalya, szívesen részletezem a bajaimat. De hogy merőben untató célzattal tegyem, nem, ennél maga mégiscsak jobbat érdemel.

Ami a minapi levelemet illeti, nem kell tragikusan venni. Eleve megnyugtattam, szó sincs részemről orrolásról, csak éppen arról, hogy nem szeretném, ha valamiképpen hamis képet alkotna magának rólam. De hát hagyjuk ezt.

Az anyagi helyzetemet exponálnom szintén nem volna túlságosan érdekes. Két szóval talán annyit, hogy az ingatlanaim nem hoznak semmit, az itteni házbértörvények ugyanis kizárólag a lakók érdekeit nézik. Az adók viszont szörnyűek. Van telkem több az elégnél, de senkinek sincs pénze építkezni, az építkezés igen-igen drága. Tehát senki se vásárol telket. Hát hiába van ingatlanban akármennyi millióm, olyan ez, mintha a sivatagban szomjaznék, víz sehol sincs a közelben, ellenben az ujjamon ékeskedik egy gyémántgyűrű. Ez ugyan nem oltja a szomjúságomat. Tehát, ha mégis élni akarok, a napi kenyeret kell megkeresni. Más szóval: minthogy mindenem ingatlanban van, ez pedig pillanatnyilag értéktelen, tehát úgy vagyok, mintha semmim se lenne. Talán öt–tíz év múlva megváltozik ez is, de most nem erre kell gondolnom, hanem a napi megélhetésre. Remélem, ezúttal mégiscsak megértettem magam. Nem mentem tönkre, erről szó sincs. Csak éppen némileg tolongásba jutottam, ebből kell majd kiverekednem magam... És evégből rengeteget kell dolgoznom, ami az én koromban nem könnyű dolog, ellenben annál fárasztóbb. És vegye még hozzá, hogy erkölcsi örömet nem ad, lelki elégtételt nem. Fizetni is gyarlón. Maga elég soká élt Párizsban, hogy tudja, mi az, idegennek, aki nem egy lángelme, hanem csak egy szegény szellemi kisiparos, tollal a kezében megkeresni havi 45–50-et, vagyis ami régebben 5000-nek felelt meg, és ami ma itt egy igazán minimumra leszállított standard a jobbhoz szokottnak. Pláne, ha az illető már kezd kicsit törődött testű lenni. Hála istennek igen igénytelen gyerek vagyok. Nem iszom, nem dohányzok, nem játszom, semmi költséges passzióm, nőkre se adok ki pénzt, tehát? Csak éppenhogy köhögök. Más passzióm már alig.

Ami a kívánságát illeti a beutazási engedéllyel kapcsolatban, nem hiszem, hogy eredményre tudnánk jutni. Nem tudom aktuális-e még a dolog, de csak úgy mellékesen említem, hogy ezelőtt két hónapja a tulajdon testvérnéném

422 A görög mitológia szerint szörnyű, tűzokádó hibrid lény: általában oroszlánként ábrázolják, akinek a hátából kecskefej nő ki, és a farka kígyófejjel végződik.

számára kértem engedélyt, a leányával együtt, hogy ide engedjék hozzánk. A nővérem közel 70 éves és megmagyaráztam a kérvényemben, hogy a jelenlegi rezsim mellett nincs megélhetése odahaza, s hogy testvéri kötelességet teljesítek, amikor kihozatom ide. Ennek ellenére visszavetették a kérésemet. Úgy hallom, nem engednek be többé senkit a „vasfüggöny" mögül. Legfeljebb azt, aki mint politikai menekült papírok nélkül surrant be ide. Megpróbálhatom a kérést, ha még aktuális, de hozzátenném mindjárt: igen kevés bizalmam van a sikerben. Látja, például még azt a kedves Garry Davist[423] se tűrik meg itt tovább, aki világpolgár N° 1, és aki mögött egész sereg francia kitűnőség áll. Most kiutasítják és Dániába teszi át székhelyét a szegény feje!

Marad még, kedves Barátom, hogy az egészsége iránt érdeklődjek, és hogy a lehető legjobb kívánságaimat tolmácsoljam. Még ne szaladjon el az állítólag jobbik világba. Először is, nem biztos, jobb-e ott csakugyan. Aztán meg mégis-csak szeretnék még egyszer kezet szorítani és élőszóval eldiskurálni magával... Ebben a kedves reménységben tiszta szívből, igaz barátsággal köszöntöm.

Kedves feleségének kézcsók.

Adorján Andor

Kéziratleírás, lelőhely
1 f. gépirat aut. aláírással
Feladó: Clos de l'Olive Eaubonne, S. et O.
Lelőhely: PIM Kézirattár, Benedek Károly-hagyaték

60. Adorján Andor Benedek Károlynak

Eaubonne, 1949. augusztus 18.

Kedves Benedek,
Kétrendbéli szíves levelét megkaptam és köszönöm. De miért küldi őket ajánlva, amivel csak a postaköltségét növeli? Ha azonban ezen mód nagyobb biztonságot vél elérni, ez persze más. Semmi beleszólásom.

Bocsánatot kérek, amiért nem tudtam hamarosabban válaszolni, pláne ami a második számú írását illeti, a hőmérővel kapcsolatosan. Maga nyilván azt hitte már, a kívánsága siket fülre talált nálam. Hát legalábbis felibe igaza van. Utóbbi időben rengeteget szenvedtem a fülemmel, bal fülemre egyáltalán nem hallottam. Kórházi ápolásban voltam, rettenetes kínokat álltam ki. Na, most valamelyest túl vagyok rajta. Még ugyan lábadozó vagyok csak, mégis, legelső teendőm volt patikába menni és megvenni magának ezt az orvosi mezuzát.[424] A leglaposabbat vettem, ami Seine és Oise megyénkben kapható.

423 Garry Davis (1921–2013) nemzetközi békeaktivista.

424 A *mezuza* zsidó jelkép, ajtófélfára szerelt, gyakran díszes tokba helyezett, pergamenlapra írt imádság.

Talán Párizsban lett volna ennél is laposabb de sajnos két hete is belételhetik, mielőtt a fővárosba jutnék el megint, s persze nem akartam magát odáig váratni. A hőmérőt ugyanezen postával küldöm. A becsomagoltatásához külön egy kis vascsövet csináltattam a szomszéd lakatossal. Így legalább biztos, akármekkora pecséteket kalapál is a csomagra a posta, a mezuza nem fog eltörni. Mit szól, milyen gondos vagyok? De ha egyszer egész Hispániában nem akad hőmérő, hát legalább vigyázzunk, hogy ez a párizsi el ne törjön útközben.

Mint mondani szokás, emelem hőmérőmet a maga kedves egészségére. Ahogy a parasztok mondják: remélem, küldeményem jó egészségben fogja találni. Ez egyébként nemcsak reménységem, de egyben szívbéli óhajtásom is. De micsoda egy nyomorúság dúlhat arra maguk felé, ha még csak egy hőmérőt se lehet kapni! Az elküldéssel külön nyavalya van a zöld cédula miatt, meg mert, mint mondják, az ajánlott csomagot elébb megnézik a postán, és ott kell majd becsomagolni, a hivatalnok szeme láttára. Mennyi nehézség, hogy ne mondjam: nyavalya! Na, de azért még mindig jobb szeretem, hogy én küldöm magának, mintha én terhelném magát hasonló démarsokkal.[425]

Amit az egészségi állapotával kapcsolatban ír, megrendítő. Talán duplán az lett volna, ha ugyanakkor én is állom éppen a gyehennát.[426] Így azonban csak másodfokon sóhajtottam magáért, bevallom, holott a fősóhajaim az ennen szenvedéseim alatt fakadtak ki ajkamon. Jaj, de rossz az, szenvedni, kedves Benedek! Ha máskor egy leveskanálnyi kaviár és egy hordónyi kínszenvedés közt kell választanom, jaj, percig se habozok. Vaktában a kaviár mellett szavazok, pláne citrommal, kanapén és mellette egy jó pohár pezsgővel... Hogy ráadásul ül-e az ölemben egy tündérszép bajadér,[427] vagy nem, már nem is érdekel. De, mondom, akár a bajadért is vállalom még, csak éppen a kínoktól óvjon meg az isteni irgalom. Ezt nem nekem találták ki. Igen rossz mártír lettem volna. És ha netán az lett volna a sorsom, mint Szent Lőrincnek,[428] akit roston sütöttek meg, tudom, hogy a világ teremtése óta én lettem volna a legordítozóbb, a leghangosabb, a legjajveszékelőbb rostélyos... Nincs bennem semmi sztoicizmus.[429] Semmi önmegadás. Pedig manap[430] ugyancsak elég belőle egy jó adag mindenkinek, aki valahogyan túl akarja tenni magát korunk igen kínos apanage-jain.[431]

Leveléből úgy látom, a szívével gyűlt meg a baja. Hja, maga mindig olyan szerelemre éhes, talán kicsit túl mohó temperamentum volt. A szív aztán egy nap megérzi ezt. De azért nem kell sajnálni. A közmondásoknak soha sincs iga-

425 kihívás (francia)

426 pokol, kárhozat (héber)

427 táncosnő (portugál)

428 Szent Lőrinc (Kr. u. 225 k. – 258, Róma) keresztény mártír.

429 Szenvedélymentes, természetes életmódot, szigorú erkölcsiséget tanító ókori görög–római filozófiai iskola. (görög)

430 manapság

431 előjog (francia)

za, leginkább meg akkor nem, amikor azt olvassa ránk, hogy aszondja: Háromnapi dínom-dánom, holtig tartó szánom-bánom. Mert még mindig okosabb, ha legalább erre a háromnapi dínomdánomra emlékezhetünk és melegedhetünk mellette, mintsem ha csak a szánombánom volna meg, ami nagyjában és egészében minden emberélet legvégső száldoja.[432] Na, kedves, de azért csak vigyázzon magára. Ápolja magát, szeresse magát. Szerencse, hogy az angyali Alice asszony ott van maga mellett. Kész gondviselés. Szorítsa meg a kezét a nevemben és mondja meg neki, hogy a legbarátságosabban üdvözlöm.

Mint mindig, most is nagy figyelemmel olvastam kitöréseit, lázongását a világ sora ellen. Olvasta Lukiánt?[433] Néha reá kell gondolnom és az ő átkaira az Olympos és az istenei ellen, miközben a maga írásával pumpálom tele az elmémet. De mit használ, mondja, amikor így sziklákat hengerget a világ galibái ellen, amiket szeretünk világrendnek nevezni? Vigasztalni se próbálom már. A szavak úgyse segítenek. Meg aztán akármikor próbáltam, a vége mindig az volt, hogy nem tudom, mi mindent olvasott rám. Sebaj. Fő, hogy összeszedje magát és majd még adódjék módja, ideje, kedve frissen megpróbálni az egészet. Drága ember, ne feledkezzen a múltba. Ne sirassa, ami volt. Azt már semmiféle könnyel visszahozni nem tudja úgyse. A sirámmal meg csak önmagát gyengíti. Valahogyan mégiscsak a jövőre kell koncentrálnia a gondolatjait. Most például hallom, Ausztriában új élet kezdődik. Miért nem próbálja felvenni a kapcsolatot a PRESSE-szel,[434] írhatna neki jó tárcákat Spanyolországról, meg aztán magának is annyi az emléke, köztük annyi a mulatságos! Nem mondom, hogy ez anyagiakban felérne egy hajdani kanonoki stallummal Egerben, de hát legalább holmi szellemi torna volna a maga számára, egy kis acélfürdő, megújhodás, energiaforrás, erőösszeszedés. Feltéve persze, hogy a fizikai állapota mégiscsak megengedi ezt. Viszont maga olyan könnyűszerrel ír, a német nyelvet is olyan tökéletesen bírja, hogy gyerekjáték lenne Alice-nak egy-egy tárcacikket diktálnia gépbe. Nem gondolja?

Magunkról, kedves Benedek, semmi jelentenivalóm. Éldegélünk, vagy legalábbis elhitetjük magunkkal. A nyár rettentő volt. A nap úgy sütött, mint egy megőrült pékkemence. Minden elégett. A krumpli, a borsó, a bab, a gyümölcs a fán, a levelek. Ilyent még nem is láttam. Rosszmájú lett az egész természet és sárgaságba esett. A fű, amire rálép az ember, kettétörik, mint az üveg. Semmi takarmány, semmi főzelék. Ha tudtam volna egy kis napsugarat tenni konzervbe, most nem lenne gondom téli fűtésre. Jó lenne, mert a szén tonnája itt jelenleg 10 000 frank. Jobb időkben egy-egy télen 10-11 tonnát elfűtöttünk. Hát ezt most minimumra szorítjuk és a szobákban inkább fával fűtünk, amit a parkban ejtünk el. Két-három öreg nagy fával kihúzunk egy telet. Ilyen az élet.

---

432 egyenleg (olasz)

433 Lukianosz (Kr. u. 120 k. – 180 k.) híres szatíraíró, kora gyengeségeinek kifigurázója.

434 A *Die Presse* 1848 júliusában Bécsben alapított újság.

Na, kedvesem, most pedig békén hagyom. Aludjon egy jót, pihenjen, és kivételesen ne szidjon agyon a levelemért. Semmi bántó szándékom nem volt vele. Az úristen áldja meg és állítsa talpra hamarosan. Igaz szeretettel köszönti elaggott kartársa,

Adorján Andor

Kéziratleírás, lelőhely
1 f. gépirat aut. aláírással
Feladó: Clos de l'Olive Eaubonne, S. et O.
Lelőhely: PIM Kézirattár, Benedek Károly-hagyaték

61. Adorján Andor Benedek Károlynak

Eaubonne, 1949. szeptember 21.

Kedves jó Benedek,
Hasonnevű tetűről értekezik levelében a lapos lázmérővel kapcsolatban. De hasztalan forgatom a lexikont, hasztalan a legtekintélyesebb entomológiai műveket, sok mindenféle tetűre találok bennük, csak éppen Hason nevezetűre nem. Igen lekötelezne, ha erről a tetűfajtáról egy és más közelebbi adattal szolgálna.

Egyébként boldog vagyok tudni, hogy ez a pharmaceutikai[435] jellegű mezuza töretlenül és kifogástalan állapotban futott be magához, sőt hogy már alkalmazza is. De vajon a teste melyik nyílásán át méri le a hőállapotát? Vagy talán ebben a vonatkozásban is helytálló a „varietas delectat" horáciusi elve,[436] és ehhez képest váltakozva végzi az ügyet, hol a száján át, hol megfordítva, na igen. Erről jut eszembe a cumaei Szibilla,[437] aki meztelen popsival úgy állt a barlangja szája elé, illetve úgy ült a tripediumára,[438] hogy az isteni sugallat pont az anuson[439] át hatolván beléje, majd a száján jöjjön ki jóslás alakjában. Az istenek számára elég különös bejárás, nem igaz? Bár ki tudja? „Tous les goûts sont dans la nature!"[440] – mondja a híres dán költő, Peder Asta-Nielsen, aki pedig tudja, mit beszél. De hát hagyjuk. Csevegjünk egyébről.

A szívemet facsarta, amit az állapotával kapcsolatban ír, és őszintén nagyon el vagyok keseredve, amiért ilyen megérdemeletlen sorba jutott. Ha nem szégyellnék ilyen platitude-öt,[441] azt mondanám, még hálát kell adni, amiért ugyanekkor ennyi fölényes humor, annyi filozófiai készség búvik meg magá-

435 gyógyszerészeti (görög)
436 A változatosság élvezetes (latin); Quintus Horatius Flaccus (Kr. e. 65. – Kr. u. 8.) római költő, író.
437 A kumai Szibilla az apollóni jósda papnője Cumae-ban, egy görög kolónián Nápoly közelében.
438 háromlábú állvány (görög)
439 végbélnyílás (latin)
440 Mindenféle ízlés van a természetben! (francia)
441 laposságot (francia)

ban elviselni – és így elviselni! – ennyi megpróbáltatást. Szégyenkezve vallom be, tőlem nem tellenék se ennyi öngúny, sem ennyi bölcsesség. A maga keserves állapotához képest valóságos fenegyerek vagyok, mindazonáltal váltig töröm a fejemet: melyik napon kössem majd fel melyik fára? Nemcsak azért, mert valóban itt volna az ideje valahára és végleg zöld ágra vergődnöm, hanem mert egyszerűen idegessé tesz, ingerültté az idők múlása és az öregbedés. Irtóan szégyenlem ezt a testi megroppanásomat. Mondják, a kislányok odavannak, amikor először menstruálnak, irulnak-pirulnak, mert azt hiszik, mindenki a szoknyájuk alá lát és kitalálja, micsoda förtelem megy most a testükben végbe... Hát valahogyan én is így vagyok. Mintha az egész világ előtt meztelen állnék és mindenki látná: hogy az agyam lassabban fog, hogy itt-ott egy szó, egy kifejezés nem jut nyomban az eszembe, hogy egy dátum, egy történelmi név búvócskát játszik velem, vagy, ami még kínosabb, hogy amikor fel akarok pattanni helyemről, egyszerre belém szúr a reuma, belém döf a köszvény, stb. stb. Irtóztató!

Még nyílnak a völgyben a kerti virágok, még zöldell a nyárfa az ablak előtt,[442] de hátha holnap már bizonytalanabbul áll a helyén, unottabban, hogy ne mondjam, blazírtabban[443] és kétkedőbben. Ó, nyárfa, nyárfa, mért lesz belőled is ősz-fa, sőt tél-fa. Katasztró-fa! Hát bizony mindennek a fele se tré-fa. Hogy micsoda kár megöregedni! Hogy micsoda fájdalom nézni, látni, akármennyit temetnek is, minden állandóan frissül, újul, minden utcaszegleten, minden sétatéren új fiatalok állnak, beszélgetnek, ölelkeznek, csókolóznak, mi meg csak fehéredünk, öregszünk, megérünk az elmúlásra, fene a kukacokat, akik majd megesznek!

Boldog lennék, ha ezzel az önsiránkozásommal legalább valamelyes vigaszt tudnék hozni a maga bánatjába. A valóság az, kedvesem, hogy kinek-kinek megvan a maga baja. És amikorra 60-on túl ott vagyunk, hogy már se nagy reménységünk nincsen, se túlságosan nagy bizalmunk az elhivatottságunkban, akkor a végső fácitjában[444] szinte mindegy, betegágyon emésztjük-e magunkat (ami egyébként még némi vigasz; az ember azt mondja magában: – Ha egészséges lennék, hejh így meg úgy, de megmutatnám, micsoda rendet vágok!), vagy ha makkegészségesen vagyunk kénytelenek leszámolni magunkkal: – Tökfilkónak születtem, az is vagyok, maradok mindhalálig! – Ámen.

Hogy dohányoznia nem szabad, istenem, ez inkább a jövedék szempontjából kínos. Elvégre távoli őseink se dohányoztak, und es ist ihnen nichst abgegangen[445] azért. Már a jövedék szempontjából ez kínosabb, elesik egy bevétel-

442 Petőfi Sándor *Szeptember végén* című versének első két sora.

443 fásultabban, unottabban, egykedvűbben (francia)

444 végeredményben (latin)

445 és nem maradtak le semmiről (német)

től. Én 30 év óta nem dohányzok. Eleinte, öt-hat napig, éreztem, azóta még az ízét is elfeledtem a dohánynak.

A fontos, hogy ott van maga mellett Alice, aki törődik magával, a tenyerén hordja, ha kell. Ennivalója is megvan, és ha a lakásviszonyai nem olyanok, amilyenre igényt tarthatna, el lehet viselni. Nézze, angyalom, itt mint szakértő beszélek, mert a bujdosó éveimben magam is szörnyű viszonyok közt laktam. Hónapokig voltam egy aggok menedékhelyén, ahol nyolcvanan aludtunk egy teremben. Terem? Dehogyis, csak inkább nagyobbacska szoba. Csupa aggastyán rajtam kívül, a legfiatalabb megvolt 70 éves. Java július–augusztusban ezek az öregek nem engedtek ablakot nyitani. Egész éjjel, szüntelen, hol az egyik, hol a másik agg csapra verte magát és folyt. Folyt elöl, folyt hátul! Rettenetes gyomorfergetegek, zúgó bélszámumok[446] viharzottak keresztül a szobán sokszoros ekokkal és reperkussziókkal.[447] Néha a falakat féltettem ettől az állandó lég-deflagraciótól.[448] Fing-fúgák, szellentési futamok, a legfurcsább borborigmák[449] egymást kergették. A vánkosba próbáltam dugni az orromat, és végül se találtam mást, mint Jeremiás próféta,[450] ki is, miután a babyloni vizek mentén álló fűzfákra akasztotta a lantját, sírt, sírt és sírt. Így laktam én Rulhe-ben, a Cibiel[451] nevét viselő aggok menedékhelyén. Mondhatom, drága Benedek, a maga cordobai lakása ehhez képest tündérpalota. És hát mégiscsak megálltam, elbírtam. Igaz, hogy néha még most is álmodok róla, és amikor felébredek, csupa hideg verejték a homlokom.

Hagyjuk, úgyse jó beszélni róla. Mit mondjak egyebet? Párizsba menekült ki újabban Fenyő Miksa, régi barátom és még újabban Balkányi Kálmán, régebben az Omke elnöke és ebben a minőségében Sándor Pál utóda.[452] Ijesztő dolgokat beszélnek el. Aki teheti, menekül. De sokan szeretnének a maga helyén lenni! Ez különben, azt hiszem, korunk egyik legsajátabb vonása: mindenki a más helyén szeretne lenni. Amiről jut eszembe ez a jó vicc: Az egyik ember jajgat, óbégat, szörnyen fáj a foga. Mondja neki a másik: „– Nem szégyenled magad? Ha nekem fájna úgy a fogam, nem jajgatnék!" „– Hát persze, feleli a másik, hiszen ha neked fájna, én se óbégatnék. De nekem fáj!" Suum cuique![453] tanultuk római jogban. Kinek-kinek a magáé.

---

446 viharos erejű szél (arab)

447 visszhangokkal és visszaverődésekkel (latin)

448 robbanás (latin)

449 bélgáz mozgása a belekben (görög)

450 Jeremiás Izrael egyik prófétája, a Kr. e. 7–6. sz. fordulóján élt.

451 A Rulhe hospice-t 1895-ben Alfred Cibiel alapította, hogy fogadja a Villefranche környéki időseket, Figeac-tól délre 33 km-re.

452 Fenyő Miksa (1877, Mélykút – 1972, Bécs) író, a *Nyugat* alapító főszerkesztője. Balkányi Kálmán (1883, Debrecen – 1965, Párizs) író, újságíró, lapszerkesztő, ügyvéd. OMKE: Országos Magyar Kereskedelmi Egyesülés. Sándor Pál (1860, Hódmezővásárhely – 1936, Budapest) politikus, gazdasági szakember.

453 Mindenkinek a sajátja! (latin)

Amivel aztán be is fejezem. Semmi különösebb újság nincs. Sok gyümölcs termett a kertünkben, bő volt a termés. A feleségem befőzte. Hála ennek, ez idén majd légvár helyett lekvár is lesz; viszont a frankot most leértékelték megint, amiből drágulás lesz, előre is vakarom a fejemet.

Isten vele, kedves Benedek. Mégiscsak ápolja magát, legyen türelmes és bízzon. Hátha lesz jobban is! Igaz szívvel, szeretettel köszönti kettejüket

Adorján Andor

Kéziratleírás, lelőhely
1 f. gépirat aut. aláírással
Feladó: Clos de l'Olive Eaubonne, S. et O.
Lelőhely: PIM Kézirattár, Benedek Károly-hagyaték

62. Adorján Andor Benedek Károlynak

Eaubonne, 1949. november 2.

Kedves jó Benedek,

A rövidség okán egyszerűen „szombat"-ról kelt legutóbbi szíves levelének (közelebbi dátumot nem tudta), annál inkább megörültem, merthogy kivételesen valamivel kevésbé tömény marólúgba mártotta volt meg az írógépjét.

A mondókája nem volt oly keserű, mint máskor, a hangja nem volt olyan érdes. Még a panaszaiban is több volt a rezignáció, mint a mérgezett fullánk. Őszinte gyönyörűséggel olvastam közléseit és boldog lennék tudni, hogy nemcsak holmi kedélyhullám vagy hangulati szeszély hozta ezt így magával, de tényleg és mélyrehatóbban sikerült harmóniát teremtenie Benedek Károly jóbarátom és a körülötte nyüzsgő, külső világ között. Meggyőződésem szerint, in ultima,[454] mégiscsak ezen múlik minden. Ami egyéb van, mind csak viszonylagos. Holott az abszolutum ez: békén meglennünk magunkkal. Aki önmagával békén van, az egész Világegyetemnek megizente a békét. Na, de nem akarnám ilyen olcsó filozofémákkal beretválni. Még sértésnek venné a szakálla ellen, amelyre oly büszkén hivatkozik éppen a legutolsó írásában.

Hozzátenném, hogy levelezésünk során gyakran voltam azon a ponton a szakálla iránt érdeklődni: megvan-e még? (Mint az ősz Peterdi háza, a Vörösmarty Szép Ilonkájában). De sose mertem megkérdezni, nehogy holmi ízetlen tréfálkozás számába vehesse. És amikor egyszer a fényképét kellett volna megkapnom, de elkallódott Franco úr postáján,[455] többek közt azt sajnáltam: így nem volt tudomást vennem, megőrizte-e az álpamacsát? Most a levele mindenre megadja kéretlenül is a felvilágosítást. Ami engem illet, régen eltüntettem

454 végül (latin)

455 Francisco Franco (1892, Ferrol – 1975, Madrid) Spanyolország vezetője 1939 és 1975 között.

minden orcaszőrzetemet. Ez csak a háború tartamára szólt. Elébb fekete volt, mint a háború tiszteletére kiakasztott gyászlobogó. Aztán apránként megőszült, fehér lett, hófehér, valóságos békegalamb, amely azonban nem találta meg az utat Noé araráti bárkája felé. Végül is leberetváltattam. Ezzel aztán a világbéke is apránként helyreállt. Ekkor eszmélkedtem, jó lett volna a szakállammal elébb végeznem. Ez esetben talán mindent jobban siettethettem volna. Bár ez persze nem biztos. Viszont ha meggondoljuk, hogy Pascal[456] szerint Kleopátra orra milyen végzetes szerepet játszott a világkép kialakulásában, nem túlzott feltennünk azt se, (legalábbis mint valami szelíd hipotézist), hogy netán a szakállunknak is megvan a maga világtörténeti jelentősége. De erről most nem akarok tovább értekezni. Még szőrszálhasogatásnak nézhetné.

Hogy Jászi Oszkárral[457] van levelezésben, igazán gratulálok. Annak idején nagyon szerettem Jászit, Szabó Ervin[458] mellett őt néztem, éreztem a legkülönbnek az egész akkori garnitúrában. Ha ír neki, adja át őszinte tiszteletemet, és biztosítsa őt a változatlanul nagy rokonszervemről. Nem hinném ugyan, hogy valaha is Párizsba hozza őt még a véletlen, de ha mégis, mondja meg neki, mekkora örömmel megyek elébe, találkozni vele...

Ami pedig az én barátaimat illeti: kedves jó Benedek, ha írok róluk, mint említette, hát jobbadán onnan van ez: az emléküket idézem. Mint valami varázsló, föltámasztom őket a sírjaikból diskurálni velük... De hát ez nem az én előjogom csupán. Ez a jog mindenkié, aki szereti a halottait. Vagy még inkább: aki a halottait jobban szereti önmagánál, és aki éppen ezért nem riadozik a gondolatától, megfogni a dermedt kezüket és belenézni az üres szemgödrükbe, ahonnan a „Fuit"[459] néz ránk vissza, fagyasztó kancsalítással. Mindez persze nagyon az egyéni természetünk dolga. Magának annyi a nyavalyája, baja, keserve, hogy akaratlanul is mindig önmagával van elfogalva, önmagára gondol. Az én természetem, hogy valami furcsa önfeledtségben lenézzem magam, sose igen törődjek magammal, de inkább másokkal. Ezek közt is elsősorban azokra, akik legjobban rászorulnak a melengető szeretetre, fényre: a halottakra... Mondom ezt nemcsak azért, mert a halottak napja van ma, a mindenszenteké volt tegnap, amikor is minden chryzantémum, ami a kertünkben és a lelkünkben kihajt, az övék: a drága szállászcsinálóinké, odaát az Orkusban.[460]

---

456 Blaise Pascal (1623–1662) francia matematikus, fizikus, filozófus. Blaise Pascal azt írta: „Kleopátra orra: ha rövidebb lett volna, a föld arca teljesen megváltozik." *Gondolatok*, ford. Pödör László, (sok kiadás) II. szakasz, 162. gondolat.

457 Jászi Oszkár (1875, Nagykároly – 1957, Oberlin) társadalomtudós, szerkesztő, politikus, a Magyar Nemzeti Tanács tagja, a Károlyi-kormány nemzetiségi ügyekkel megbízott tárca nélküli minisztere, majd emigráns politikus, egyetemi tanár.

458 Szabó Ervin (1877, Szlanica – 1918, Budapest) társadalomtudós, könyvtáros, könyvtárigazgató, jogász, anarchoszindikalista forradalmár, a forradalmi szocialisták szellemi vezetője.

459 volt (latin)

460 Plútó birodalma, pokol, alvilág, másvilág. (latin)

Herczeg Géza felől kérdezősködik. Mindenesetre ideírom a címét: 117 East, 62-th Street, New York. Tizenhat esztendő múltán most augusztusban láttam őt viszont. Rómából (állítólag) csak azért jött át Párizsba, hogy megöleljük egymást. Ez meg is történt és valóban, másnap reggel Cherburgból visszautazott New Yorkba. Kövér, jó színben van, igen jókedvű volt, de sokat panaszkodott: az élete keserves. Néha jól megy neki, máskor kevésbé. Szívattakjai[461] vannak, ami nem lep meg. Egyrészt ő szív sokat, cigarettát, szivart, másrészt sokat szívatja magát, na igen, hiszen ért engem. Az a sok pin-up girl,[462] aki ott lót-fut, fut-lót, és Géza a csábbal szemben gyenge. A saját állítása szerint minden hat hónapban van egy szabályos szívattakja, de még eddig mindig kilábalt belőle. Mellékesen: egy ún. filmegyetemen előadó tanár, és minden növendék után kap bizonyos percentet, ez a fizetése. Géza változatlanul igen kedves, előzékeny, meleg lélek. Nagyon szeretem őt, és sajnálom, hogy amerikai küszködése nem vitte még biztosabb révbe. De talán eljön ennek is az ideje. Van neki egy remek kutyája, magyar puli. Ezzel él-hal.

Amit a jelenlegi otthoni sajtónagyságainkról ír, inkább vélelem, mint tény. Akikre gondol, mind ma igen kisfiúk; a szavuk súly nélkül való, nem számít. Gábor Andor[463] is csak éppen bökversel, mint ezelőtt 40 évvel A Napnál.[464] Csak éppenhogy akkor még előtte volt a jövője és nem mögötte, mint ma. Hát persze hogy én is szívesen mennék haza, akár csak meghalni is, de az a baj, hogy csak a szabadlevegőn tudok lélegzeni. És semmiképpen se vigasz számomra, hogy aki ma a porkolábom, holnap talán lógni fog maga is, mint aljas titoista vagy trockista.[465] Hanem hát hagyjuk a politikát. Ez mindenképpen érdektelen téma.

Magamról semmi jelentenivalóm. Irigálok, mint rendesen. A cikkeim szépen jönnek az itteni szennylapokban, ezek az egyedüliek, amelyek „mennek" és fizetni tudnak (ha az ember szorongatja őket). Remélem, hogy 2-3 év múltán beszüntethetem majd a munkát, és sikerül az itteni fekvőségeimen úgy túladni, hogy majd aztán munka nélkül, csendesen eléldegélünk a kis rénenkből.[466] De hát még addig húzni kell az igát. Talán közben maga is szabadul az andalúz andalgásból és egy nap felbukkan Párizsban, szívemből kívánnám.

Sok üdvözlettel kedves mindkettejüknek, igaz híve,

Adorján Andor

---

461 szívroham (angol)

462 címlaplány, fotómodell (angol)

463 Gábor Andor (1884, Újnéppuszta – 1953, Budapest) író, költő, humorista, publicista, dalszövegíró.

464 *A Nap* 1904 és 1922 között Braun Sándor közgazdasági újságíró által alapított, szerkesztett napilap.

465 Josip Broz Tito (1892–1980) jugoszláv forradalmár és államfő, illetve Lev Davidovics Trockij orosz-szovjet marxista politikus, forradalmár elveit valló.

466 rajnai, azaz német pénz (német)

Kéziratleírás, lelőhely
1 f. gépirat aut. aláírással
Feladó: Clos de l'Olive Eaubonne, S. et O.
Lelőhely: PIM Kézirattár, Benedek Károly-hagyaték

63. Adorján Andor Benedek Károlynak

Eaubonne, 1950. február 20.

Kedves jó Benedek,
Kezdem azon, hogy mindkettőnk nevében hálásan köszönöm az újévi szíves megemlékezésüket. Tiszta szívből és az időközben felgyűlt késedelmi kamatokkal megtetézetten viszonzom őket. Nem szépítem, kissé zavarban vagyok, amiért ilyen hosszan adósa maradtam vele. Ne vonjon le ebből semmiféle téves következtetést. Őszintén meghatott, hogy gondolt rám, s nem kevésbé a leglelkemből való, amikor itt a magunk legjobb „voeux"-it[467] juttatom el magukhoz. A késéssel elkövetett hibámat némileg jóváteendő, hadd kérem meg, hogy a jelen levelemben foglalt jókívánságok egy részét írja már a legközelebbi új év számlájára. Így, ha már két hónappal mögötte sántikálok az elmúlt új évnek, viszont tíz hónappal megelőzöm az eljövendőt. És tudom is én, micsoda világrendi kompenzációs törvény alapján ezzel a handabandázó nagy sietséggel megváltom az előző késedelmem bűnét.

Ha levele nem volna annyi szomorúsággal és mélabúval tele, azt mondanám: nagy gyönyörűséggel olvastam. Így azonban az esztétikai élvembe egyre-egyre új keserűséget cseppentett magát boldogtalannak tudnom, anélkül hogy tudnék is tenni magáért lényegbevágóan valamit. Konfuciusnak, aki nagy ember volt (ő találta fel a konfúziót, aminek még ma is némi nyomát találja Kínában), Konfuciusnak, mondom, igaza volt, nem az ígéretet megszegni bűn, de ígérni. Ezért is nem merek magának ígérni semmit. Csak annyit hadd mondok, hogy különböző kívánságai, amiket eljuttatott hozzám, nem találtak nálam süket fülre. (Majd alább még visszatérek erre a kérdésre.)

Süket fül, osz-posz! Maga panaszkodik a süketségére, holott a mások vélelme szerint ez valóságos jótétemény, az ember annyi minden butaság, rágalom, komiszság ellen talál védelmet mögötte. Nagyjában és egészében ha latolni próbálom, mindazt amit nap- és évhosszat hallok, a mérleg egyik serpenyőjébe téve a kellemeset, a jót, amit szívesen veszek tudomásul, a másik serpenyőbe a rosszat, amit oly szívesen nélkülöznék, hát kifejezni alig tudom, hogy a rossz serpenyő mennyivel mélyen billen alá. Nem jobb-e nem hallani, mint hallani? Az egykori iszákos is, amikor az orvos azt mondta neki: ne igyék többet, mert megsiketül, azt felelte: „–Doktor úr, hallani már eleget hallottam, de inni még

467 jókívánságait (francia)

nem ittam eleget!" Ne keseregjen hát maga se ezen a kisebbfajta nyomorúságán. Nem hallani: jó. De meg egyébként is, mialatt kedvvel és élvezettel olvastam a finom megfigyeléseit a cordobai utcai árusok ordítozásáról, a gyerekek lármájáról, stb. azt kellett mondanom magamban, hogy ezen a ponton aztán az én igen tiszteletreméltó barátomat cserben hagyja a következetessége. Mert a két dolog közül az egyik: vagy süket, ahogyan állítja, és akkor nem hallja persze az utcai hanggomolyt, vagy pedig csakugyan hallja és ilyen skálaszerű pontossággal tudja megállapítani minden árnyalatukat, akkor meg nem süket. Maga szépen, pontosan megkülönbözteti a trágyaárus, a sajtos paraszt és még tizenegyféle egyén kiáltásait, amit az utcáról, tehát elég messziről hall, de ha a dobhártyája ilyen pontosan reagál, hol a süketség?

A dilemmát úgy próbálom megoldani, hogy Conda-ban, ahol a természet nagy csendje vette körül, süket volt. Viszont Cordobában, ahol az utcai árusok hangegyvelege prostituálja a békességet, itt viszont hall. Pech. Megfordítva okosabb lenne.

Most pedig az egyes kívánságaira hadd térek át. Herczeg Gézának régesrégen írtam megkérdezni, nem dolgozhatna-e maga valamelyik amerikai magyar lapnak. Nem kaptam tőle választ máig se. Amiből arra következtetek, hogy megint valami szívattakja lehet, és persze nem merem pillanatnyilag zavarni. Mihelyt erről az oldalról hallok valamit, nyomban közlöm magával. Megjegyzem, úgy tudom, Ruttkai György most bizonyos, elég jelentős szerepet visz a SZABADSÁG című amerikai magyar lapnál. Fogalmam sincs, micsoda viszony van kettejük között. De ha kívánja, neki is írhatok. Mint tudja, Göndör Ferencnek[468] is van kinn lapja, Az Ember. Pláne, ha ingyen ír neki, bizonyára kapva kap a maga igen élvezetes és csupaszín írásán. Ilyent úgyse kap szegény ember soha. És ha maga nem kér érte dollárt, kétségtelen, hogy Göndör ennek a nem-fizető kötelezettségnek kétszáz százalék erejéig eleget is fog tenni. Erről kapásból felelek magának.

A SURETÉ[469] című vállalatnál azonban, fájdalom, nincs senkim, szinte azt mondanám: hála a jó istennek. Halvány fogalma nincs, hogyan fázok-irtózok mindentől, aminek policáj[470] a neve. Ez valami merőben ösztönös bennem. Igazat szólván, magát a mentalitást se értem, ami az igazi rendőrt kiteszi. És valami egész sajátos, téves, igaztalan fogalmat alkottam magamnak a rendőrről. Elfeledem, hogy a rendnek az őre ő, áldozat maga is a társadalom védelmében és mindig csak valami pribéket látok benne, a régi Mihaszna Andrást,[471] ökö-

468 Göndör Ferenc (1885, Bihardiószeg – 1954, New York) újságíró.

469 rendőrség (francia)

470 rendőrség, rendőr (német)

471 A *Borsszem Jankó* című élclap leghosszabb életű, fogalommá vált alakja 1882-ben született meg: „Mihaszna András fővárosi m. k. rendőr", aki Szemlélődéseit a szállóigévé vált „mert röndnek muszáj lenyni!" megállapítással fejezte be.

bajnokot, passeur à tabac-t[472] stb. Ennél a hivatalnál én nem tehetek semmit. De mit is tehetnék, ha maga de Monzie is tehetlen volt. Persze igen-igen megértem, hogy fáj a szíve a bútoraiért, a könyveiért. De ezen a helyen nem tudok tenni semmit, és nem tudnám megbocsátani magamnak, ha léha ígérettel áltatnám.

Albin Michellel[473] is hasztalan példálózik. Fogalma nincs róla, micsoda siralom van itt az ún. könyvpiacon. Nem megy semmi, csak az amerikai disznóságok és a detektívregények. Hogy valamelyes sejtése legyen a dolgokról, egyetlen példát hozok fel. Mac Orlan-t minap beválasztották a Goncourt-akadémiába.[474] Ami cikket kértek tőle, mint a nap hősétől a lapok, mind erre ment ki, hogy a francia író, ha igazán író, micsoda nyomorúságban tengődik, a kiadók megvetésétől kísérten. Más példa: két kiváló magyar író könyveit hasztalan próbáltam itt elhelyezni, holott modern és igazán nem elavult emberek, egyik is, másik is innen az 55 éven. Ezt csak azért teszem hozzá, nehogy Molnárt[475] vagy Heltait vélje, akiknek műveit egyébként szintén hiába ajánlgattam. De hát legalább róluk még lehet azt mondani: „vieux jeu".[476] Egyébként ennél a témánál, annál kevésbé veszteglek tovább, mert hiszen magának is megvannak az idevágó tapasztalásai, ha abból ítélek, amit Kafkával[477] kapcsolatban említ. És Kafka még ma is ismeretlen lenne Franciaországban, ha nem maga André GIDE[478] veszi kezébe a dolgot.

Mindenesetre jó lenne mégis, ha legalább megadná a könyve sujetjét,[479] és teszem azt, ha német fordításban elküldene belőle pár fejezetet. A német fordítást maga is kitűnően elvégzi a henye idejében. Németül mégiscsak tudnak olvasni az itteni lektorok. Én nagyon szívesen eljuttatom az írását akár Albin Michelhez, akar Stockhoz vagy Calman Levyhez, ahol vannak nexusaim.[480] Értem, hogy magának lelki elégtétele lenne, ha könyve jönne ki franciául, és amennyire tőlem telik boldogan állok a rendelkezésére ezt az örömet megszerezni magának.

A halottakról való mélázását direkt szenvedelemmel olvastam, de egyben hadd egészítem ki az értesültségét, nevezetesen amit Ludwig Bauerrel[481] kapcsolatban ír. Nemcsak hogy ismertem őt, de sőt nagyon közelről, annyira, hogy

472 dohánycsempész (francia)

473 Az Éditions Albin Michel francia kiadói csoport, amelyet 1902-ben Albin Michel alapított.

474 Pierre Mac Orlan (1882, Péronne – 1970, Saint-Cyr-sur-Morin) francia író, 1950. január 30-án választották a Goncourt Akadémia tagjává.

475 Molnár Ferenc (1878, Budapest – 1952, New York) író, drámaíró, újságíró.

476 régi játék (francia)

477 Franz Kafka (1883, Prága – 1924, Kierling) német nyelven alkotó cseh író.

478 André Gide (1869, Párizs – 1951, Párizs) francia író, esszéista.

479 témáját (francia)

480 kapcsolataim (latin)

481 Ludwig Bauer (1876, Bécs – 1935, Lugano) osztrák újságíró és író.

a drága ember egyszer cikket is írt rólam mint hírlapíróról a Basler Nationalzeitungba. Tudnia kell, hogy Bulgáriában voltunk együtt, a balkáni háborúban. A testgondozás, a tisztálkodás nem volt ugyan valami nagy gondja neki, de viszont a szellemi eleganciája, a lelki tisztasága olyan hibátlanul teljes volt! Igen szerettem, sőt szeretem őt, és az emléke híven él bennem most is. Utolsó bulgár falvakban mi mindent összevett a szegény ember, válogatás nélkül. Valami parázson sült virslit árultak a bolgár parasztok, bárányhúsból szabad kézzel csinálták. Apróra vagdalt húst hengergettek a kezükkel virsli alakba, kis zsírral megkeverten, úgy tették rácsra, kisütni. Hogy mennyi légy szántott végig azokon a húsokon, zsírokon, jobb nem beszélni róla. Megesett, hogy Bauer, aki imádta ezt az ehetetlen étket, megállt az árus előtt és virslit kért. Az árus erre azt mondta, rögtön jön, csak éppen árnyékszékre kell mennie és nagyon sietős. Bauer megvárta, amíg az ember, még mocskosabb kézzel, visszajött a reterátról,[482] a koszos kezével meghengergette a virslit, rácsra tette, megsütötte és átadta vevőjének, Bauernek, aki olyan élvezettel fogyasztotta el, hogy nyála kicsordult belé... Paul BLOCK,[483] a Berliner Tageblattól, aki mellettem a szemtanúja volt ennek a kannibáli gyönyörnek, szinte rosszul lett az utálattól és nem akart többé beszélni se Bauerrel... Isten nyugosztalja mindannyiukat: Bauert és Blockot, de sőt a bolgár parasztot is meg a virslit, amit akkor Bauer megevett, hogy a bendőjében majd valahogyan emberszarrá javítsa fel.

A leveléhez mellékelt novellája igen szép és megható, költői. Nem merem megtartani, féltemben, hogy ha írásaim közé keveredik, az utókor netán nekem tulajdonítja. Mellékelem és köszönöm, hogy elolvastatta velem. De egyen[484] talán hadd igazítom helyre a tévedését: az útfél magyarul nem a fele-utat jelenti, mint hinni vélni és írja (de legalább a magam vidékén, Vazsmegyében) egyenértékű az útszél-lel, vagyis az út szegélyével, ami az árok mentén vezet. Ha valakivel úton-útfélen találkozunk, ha valamiről úton-útfélen beszélnek, ez azt jelenti, hogy nemcsak az úton járva találkozunk az illetővel, de akkor is, ha akár ő, akár mi az útszélen ácsorgunk. Ennyit erről.

Ami mármost a magam tevékenységét illeti, igazán nem érdekes. Apró fecsegéseket írok, névtelenül, sok ún. „echo"-t, amelyről azt hiszem, hogy vicces. Van, hogy az Aux Écoutes egy-egy számába 20 darabom jelenik meg. Fáradság és ambíció nélkül írom őket. Egyetlen célom: havi 50 000 frankot megkeresni, dicső cél! Ha meggondolja, hogy ez aranyban 250 béke koronának felel meg, vagyis amennyi a PESTI NAPLÓ-nál volt a fizetésem 22 éves koromban, hát láthatja, milyen hatalmasat fiatalodtam Steinach, Voronow és Bogomoletz nélkül is.[485]

---

482 illemhely (német)

483 Paul Block (1862, Memel – 1934, Bad Harzburg) újságíró és kulturális publicista.

484 egy helyen

485 Eugen Steinach (1861–1944) osztrák fiziológus és az endokrinológia úttörője, jelentős szerepet játszott a nemi hormonok (ösztrogén és tesztoszteron) és az emberi fizikai azonosítók közötti kapcsolat

Isten vele, kedves Benedek. Ne bánkódjon túlságosan. A világ ma egyetlen nagy fájdalom és hozzátartozandóságunkat semmivel se tudjuk bizonyítani, mint azzal az állaggal, ami porció gyanánt nekünk ebből a rengeteg kínból kijutott. A szenvedés és siralom a köldökzsinór, amivel Földanyánkhoz vagyunk kötve. Sursum corda![486]

Feleségét, magát köszönti, barátsággal,

Adorján Andor

Kéziratleírás, lelőhely
2 f. gépirat aut. aláírással
Feladó: Clos de l'Olive Eaubonne, S. et O.
Lelőhely: PIM Kézirattár, Benedek Károly-hagyaték

64. Adorján Andor Heltai Jenőnek

Eaubonne, 1950. március 14.

Drága jó Jánosom,
Hálásan köszönöm igazán angyali soraidat március 3-áról. Elképzelned nehéz, mekkora öröm volt számomra és hogy micsoda megilletődéssel néztem a kezed írását. A grafológus vérmességével, kíváncsiságával interjúvoltam meg különkülön minden betűdet, és igazán, lelkesen, csak gratulálni tudok neked (és magamnak) hozzá, a gyöngybetűid milyen változatlanok, frissek, gördülők. Nincs bennük nyoma fáradtságnak, habozásnak, meg-megállásnak, vagy más egyébnek, ami az öregség sajátja. Úgy állnak glédában a betűd, a soraid, mint a jól tanult, fegyelmezett katonák. Úgy dalolnak, mint a legösszetanultabb férfikórus, sehol egy hamis hang, egy gixer. Az egész: csupa életerő, életakarás. A betűid direkt ráhazudtolnak arra, amit mondatsz velük: hogy kedvetlen vagy, lankadt. Na, de sokkal inkább tisztellek, semhogy ellentmondásba mernék keveredni veled.

Jánosom, magától értetődik, hogy boldog örömmel teszek meg mindent, amivel kedvedben járhatok. Hogy anyagi érdek-összeütközésen nem múlik semmi, mondani is restellem, annyira magától értődő a dolog. De mielőtt e tekintetben konkrétot mondanék, jó lenne tudni, meglesz-e majd a medve bőre? Mert ameddig ez is bizonytalan, minek addig a diszkusszió?

Tudnod kell mindenesetre, hogy adott esetben nem holmi „nyers" fordításról van szó, amit még át kell írni franciára. Ez egy abszolút kész szöveg,

felfedezésében. Serge Abrahamovitch Voronoff (1866–1951) orosz származású francia sebész volt, aki híressé vált technikájával, amellyel terápiás célból majomheréket ültettek emberi herékbe. Olekszandr Olekszandrovics Bogomolec (1881–1946) szovjet és ukrán patofiziológus.

486 Emeljük fel szívünket! (latin) Az eucharisztikus ima vagy anafora előszavának nyitó párbeszéde a keresztény liturgiákban, amely legalább a 3. századra nyúlik vissza.

amit, ahogyan van, akár a Comédie Française eljátszhat. Csak éppenhogy a sorok nem rímelnek. De ritmikus prózában van az egész, még inkább: vers libres-ben.[487] Ez egy.

Más az, hogy nekem a „piszkozatból" csak két példányom volt tisztába átírva, ebből egyet Rostand-nak adtunk, egyet, kívánságodra, Bányainak. Most persze megpróbálom visszakapni őket. Mert ha újra kell letisztáztatni, hát ez vagy 8000 frankba kerül, amit talán jobb lenne megspórolni. Még ma írok Rostand-nak, Bányainak. Talán visszaadják a példányokat. Aztán rögtön küldök egyet Geluck úrnak, aki mögött talán nem ok nélkül sejtek egy Gluck-ot. Szerencse fel!

Magam, sajnos, sokat betegeskedek. Már azt hittem, átszenderülök az ún. jobblétre, de úgy látszik, technikai akadályok léptek fel. Mindenesetre még életben vagyok, ha ugyan szabad ezt a tengő létet életnek nevezni.

Kénytelen vagyok Keledi úron keresztül eljuttatni hozzád ezt a pár sort, mert elfelejtetted megadni a budapesti címedet. Jó lenne kireparálnod ezt a kis feledékenységet, mert hiszen nem kívánnám máskor is Keledi urat használni postaszekrény gyanánt. Remélem, ezt az egyszeri abuzusomat[488] nem ítéli majd meg túlságos szigorúsággal.

Mit csinál Lilla? Add át neki kézcsókomat és legmelegebb köszöntéseinket.

Rengeteget kell dolgoznom. Ontom az újságcikkeket. Sohase hittem volna, hogy éppen öregkoromra kell majd ennyit firkálnom. Sok örömem nincs benne. Mindig, mindent névtelen írok, a fal mentén járok. Viszont egy igen nagy elégtételem van: felvettek a francia hírlapírók szakszervezetébe. Mindössze ketten vagyunk benne idegenek... Sohase hittem volna, hogy hiú is tudok lenni. Kicsit szégyenlem, hogy így van. De minek tagadnám, ha egyszer így kibújt a gyengém.

Jánoskám, ismétlem, mindent megteszek, amivel használhatok neked. De talán nem lenne rossz, ha te is írnál Bányainak. Mert hátha ő csak lustaságból hagyja a kérésemet elintézetlen. Kár volna, ha az ő indolenciáját[489] nekünk kellene 8000 frankkal megfizetnünk. Nem gondolod?

Sokszor ölel és csókol, nagyon, nagyon szerető barátod,

Adorján

Kéziratleírás, lelőhely
1 f. gépirat
Feladó: Clos de l'Olive, Eaubonne, S. et O.
Címzés: Heltai Jenő úrnak Budapest
Lelőhely: PIM Kézirattár V.-lev. V.3823/7/7.

487 szabadvers (francia)
488 visszaélésemet (latin)
489 nemtörődömségét (latin)

65. Adorján Andor Benedek Károlynak

Eaubonne, 1950. április 8.

Drága jó Benedek,
Corneille-drámába[490] illő lelki harc van mögöttem. Agyatbomlasztó, unt és undorító munkám közben időtlen, sőt idétlen idők óta fogadkozom: ha az úristen ad hozzá elég erőt, hogy ezt a mostani nagyhetet megéljem, hát nagypéntektől a jövő hét szerdájáig felcsapok magánzónak. És reggeltől reggelig nem teszek mást, mint magánzani. Nappal: talpon magánzok, éjjel az ágyamban. De történjék égvilágon bármi, égszakadás, földindulás, a fejemen egy koppanás, nincs a világon erő, ami idehúzhatna majd gyűlölt (és imádott) élettársam, az írógép elé írni, kopogni, dolgozni rajta. Így a fogadalmam szent és nagy.

De aztán, az édes pihenésem másodnapján, elkap ez a szörnyű valami, a bűnös lelkiismeret és az ő égi magosából rámszól: „– Gazember, és mi lesz a válasszal Benedeknek (rémes, hogy a maga neve hány „e" betűt emészt, pláne az ő magyar rag-agglutinációival).[491] Benedeknek, aki oly elbűvölő levéllel keresett fel téged vagy egy hónapja!" Erre megpróbáltam feleselni ezzel az ún. lelkiismerettel, előhozakodtam a fogadalmammal, hasztalan. Ami a fogadalmat illeti, azt mondta, minden fogadalom csak arra való, hogy megszegje az ember. Tehát mars a masinához és tessék csak kopogni. Kipi-kopi. Tusakodtam, de végül mégiscsak engednem kellett. Nagypénteken mossa holló a fiát. Nagyszombaton én a kezemet, amiért nem feleltem már elébb. Angyal, ha tudná, hogy be vagyok fogva! És hogy milyen kínom az írás, pláne amikor muszáj. Ha rajtam állna, már nem is írnék többé soha semmit. Én lennék a magyar Nemirovitsch Dancsenko,[492] ha ez a név még mond magának valamit. Az orosz–japán háború folyamán, 1903–1904-ben egyike volt a legkitűnőbb haditudósítóknak. Így hívták a drága embert: Nem-irovitsch. Mondom, újságirovitsch volt. Hallott annak idején róla?

Egy szó, mint száz, köszönöm az igen-igen derék levelét. Méla irigységgel gondoltam rá, mennyi szabadideje lehet magának, mennyire megmerülhet önmagában, hogy négy ekkora teleírt oldalt tudott juttatni nekem. Gyönyörrel olvastam, legfeljebb az zavarta ezt az esztétikai tetszelgésemet, hogy mi lesz, amikor válaszolnom kellend rája. Ez az a bizonyos rabelais-i[493] negyedóra, amikor fizetni is kell a cechért... Mennyivel egyszerűbb dolga volt annak az egyszeri

490 Pierre Corneille (1606–1684) francia tragédiaíró.

491 toldalékolás (latin)

492 Vaszilij Ivanovics Nyemirovics-Dancsenko (1849, Tbiliszi – 1936, Prága) orosz író. Az orosz–török (1877–1878), az orosz–japán (1904–1905) háború, valamint az első világháború idején haditudósító volt. Rendkívül termékeny író, kb. 250 kötete jelent meg. Számos műfajban alkotott, írt regényeket, elbeszéléseket, visszaemlékezéseket, esszéket és verseket.

493 François Rabelais (1483–1494 között – 1553) francia reneszánsz író, orvos, humanista. Elsősorban szatírák, groteszk viccek és dalok írójaként ismert.

cechprellernek,[494] aki az ebédje végén még felhajtott három-négy stamperli[495] konyakot, aztán, amikor így kellő bátorságra kapott, hívta a gazdát, megkérdezte, mit csinál a nemfizető vendéggel. „Van, felelte a gazda, egy rettentő nagytalpú, nagytenyerű, herkulesi csaposom, azt hívom, bánjon el a gazfickóval." Mire a vendég kiállt az étterem közepére, felhajtotta a kabátja seszlijét[496] és elordította magát: „– Csapos, fizetek!" Eddig a vicc. Amihez a magam hozzátétele az, hogy a cechpreller rendes ember lévén miután a csapos által felpofoztatott és kirúgatott, még egyszer visszajött, újra felhajtotta a kabátja alját és mármost a fizető pincért hívta: „Főúr, rúgjon maga is, ne mondhassák, nem adtam borravalót!"

De, látom, némileg eltértem a tárgytól. Visszakanyarodok hozzá. Köszönöm kedves, igen jóleső levelét. Mondhatom óriási szerencséje volt a Sévigné[497] nagyságának, amiért nem volt a maga kortársa. Mert ha történetesen mégis így adódott volna, hát mint episztográfus[498] maga ugyancsak lepipálja a hölgyet, per longum, latum et laetitiam.[499] Magához képest Mme de Sévigné nem hogy kismihály, de kismiska. És messze túltesz maga a széphalmi mesteren is, Kazinczy Ferencen, aki pedig szintén legény volt a gáton, ha éppen levélírásról volt szó. Angyalom, most hogy ebben az édes tavaszi bűvöletben és verőfényben a parkban a fák egyszerre elszégyenlik a meztelen voltukat, és kapkodnak magukra virágfátylat, rügyet, levelet, azt hiszem, ezek is maga példáján indulnak. Dehogyis csodálom ezek után, hogy a cordobai akadémia magát levelező tagjául választotta. Mert maga tagnak kiváló, mint levelező: utolérhetetlen. Nem hiába volt annyi nagy lap kiküldött és „saját külön" levelezője. Ha volna lapom, magára alapítanám.

De hogy valamelyes rendet is tartsak ebben a fecselyben, hát Ariadné-fonálul[500] előveszem a maga kedves írását és ennek nyomán adom meg mindenre a választ:

1° Hogy visszaküldtem a prózában írt minapi versét, kár olybá venni, mintha lebecsültem volna. Ellenkezőleg. Ha visszaküldtem, ismételt elolvasás után, azért volt, mert értékes jószágnak néztem, amit nem illik itt tartanom. Ezt meg is írtam volt. Hátha egy nap, halálom után, a hálás utókor (hálás azért, hogy

494 vendéglátó egységben fizetést kijátszó vendég (német)

495 kupica (német)

496 derékfodor (német)

497 Marie de Rabutin-Chantal, Sévigné marquise (1626–1696), más néven Madame de Sévigné vagy Mme de Sévigné francia arisztokrata, szellemes és élénk levélíró. Leveleinek többségét lányának címezte. A 17. századi francia irodalom egyik nagy ikonjaként tisztelik. Mme: a madame francia szó rövidítése: úrnő, asszony, hölgy.

498 levélíró (latin)

499 hosszával, széltével és örömével (latin)

500 Ariadné krétai királylány a görög mitológiában, aki aranyfonal-gombolyagot adott Thészeusznak, hogy a labirintusból kitaláljon.

már valahára a föld alatt vagyok), az írásaim között kutat, a maga írását leli ott és nekem tulajdonítja, ami a maga érzése, gondolata, műve volt. Ennyi az egész. Skrupulus, minek keres mögötte mást? Masochizmusból?[501] Mire való?

2° A bútora ügye. Sajnos nincs ismerősöm ilyen. De tudnia kellene, hogy egészen forgalmon kívül élek. Egyedül a párizsi hetilapjaimmal van érintkezésem. Hetente kétszer beviszem a cikkeimet, hétfőn és pénteken, és a hónap végén leszámolok velük. Az idő többi részét mind itthon töltöm, írok, írok és írok. Éjjel álmatlanul tépem az agyamat, mit fogok írni másnap. Ez minden. Nem járok parlamentbe, nem megyek színházba, nem ülök kávéházban, úgy élek, mint a remete, ez minden. Fogalmam nincs, magának micsoda bútorzata van, kinél, hol, mit kér érte stb. stb. Hát hogyan hihette, várhatta, hogy eladásra proponálnám[502] őket bárkinek is. Legyen igazságos, kedves Benedek. Megvallom, nekem még csak meg se környékezte elmémet az a gondolat, hogy azért ír a bútormizériájáról, talán én majd vevőt tudok a holmija számára. De különben is, igen-igen hálátlan ügy volna ilyesmivel foglalkozni. Az eladó többre becsüli a holmiját. A vevő egy kenyérhéjért akar megkapni mindent. Kettejük közé állni annyit tesz, mint két részről megvádoltatni csalárd szándékkal...

3° A siketségről írt elmefutását gyönyörrel olvastam volna, ha nem zavar benne az a gondolat, hogy a tulajdon nyomorúságát csúfolja ki benne, ami azonban mégiscsak keserves és fájó egy dolog. Megjegyzem a leírásába ezúttal is beletévedt egy kis túlzás, mert azt írja, hogy jönnek az utcai zenészek és játszanak lanton, hárfán, sípon, és csattognak hozzá a kezükkel. Ezt nem egészen értem, kivéve, ha a spanyol utcai zenészeknek legalább három keze van, kettő, amivel csattognak, egy, amivel a hárfát, lantot pengeti vagy a sípja lukát fogja be. De hát ez nem fontos. Csak a rend kedvéért jegyzem ide.

4° Összefut a számban a nyál, ahogy olvasom a kedves Mária Lujza hogy eljár magához, mint írja: az ő gyönyörű mellecskéjével és csinos pofikájával. Hogy az ilyen részletek megállapítása után is maga még mindig az öt meglévő gyermek iránt érdeklődik, ahelyett hogy egy hatodiknak vetné meg az alapját, Mária Lujza nyilván rosszallja, én is. Ha valaki, hát nyilván ez a kedves Mária Lujza sajnálja, hogy ilyen konokul süket fülekre talál magánál. (Ott Hispániában ezt fülnek hívják? Érdekes, nálunk Vazs-megyében egészen másképpen).

Ad 5° Igen, a kedves Paul Block meghalt. Úgy tudom, a neje meg is előzte őt az elmúlás útján. Ha egymás mellé temették őket, bizonyára mindkettejüknek könnyebb lesz a föld. Rozának, mert így van a hamvában is kivel beszélnie, Paulnak, mert van kire nem oda-hallgatnia. Isten nyugosztalja őket, és hogy a Mosse szelleme lengjen a nyughelyük felett.

Ad 6° Bauert illető minden szavával egyetértek. Kivéve, amikor szenilitást emleget önmagával kapcsolatban, amiért nem gondolt rá, hogy B. meg én

501 önkínzásból, önmegalázásból (német)

502 ajánlanám (francia)

ismertük egymást. Találkozásunk nem volt olyan nagy történelmi esemény, mint hinni látszik. Az pedig, hogy maga az 50 év előtti dolgokra remekül emlékszik, ellenben a tegnapiakat elfeledi, arra vall, hogy igen okosan szervezi meg az agymunkáját. A messze elmúltban minden csupa öröm és verőfény, a megállt szenvedésünk is, holott a tegnapnak mindig csak keserve van.

Ad 7° Payot[503] nem hazudott magának. Nemrég beszélgettem vele, nem akartam tőle semmit, ellenkezőleg, visszavásároltam tőle valamit, amit évek előtt eladtam. Azt mondta: ő most már 69 éves, agglegény, senkije nincs, folytatja a boltját, de minden rizikó kizárásával. A könyveit 3000 példányban hozza ki, azután hogy eleve eladta őket könyvtáraknak, tudósoknak stb.

Ad 8° Nekem is tanárom volt Grosschmied-Zsögöd Benő.[504] De Márai, aki ebből a famíliából való, sose volt a fia neki. Azt hiszem: az unokaöccse. A genealógiai tévedése nem súlyos, de azért mégse csináljon Márai Sándorból kakukkfiat.

Ad 9° A könyve kéziratát megkaptam. Azaz helyesebben az 1–18 és a 93–101 oldalt. Azt hiszem, mindössze 25 oldal alapján ítéletet mondanom egy közel 300 oldalas könyvről igen-igen nagy lelkiismeretlenség lenne, pláne ha igazán akkora értéket, súlyt tulajdonít véleményemnek, mint ezt a levelében írja. Egy pohárka aperitif és egy salátalevél alapján hogyan tudnék ítélkezni egy egész ország közélelmezéséről? Ehhez olyan mértékű felületesség, olyan „Selbstuberhebung"[505] kelletnék, amit ne várjon tőlem. Mindenesetre hozzá kell tennem, hogy már az első fejezetben sok-sok mindennel nem értek egyet. De ez nem a maga hibája, de az enyém, mert egy kész és igen komplikált elméletem van a történelemről, helyesebben arról a nagyon komplikált valamiről, hogy a történelmet hogyan determinálja egyrészt az emberi akarat, az emberi gondolat, az ember, mint mecanicum[506] és másrészt az esemény, a fátum, históriai evolúció önmagában való szükségessége, az események finalitása.[507] Az indukció és dedukció, mint két erő, hogyan hat különösen egymásra; az események hogyan hozzák létre a kellő embert, ha az érvényesülésükhöz ez a pozitív energia kell, hogyan gondoskodnak róla, hogy ne legyen ez az ember, ha ellenkezőleg a hiánya kelletik, mint negatív erő. Hogyan hozza létre az ember az eseményt, az esemény hogyan szüli az embert, stb. De ezt kifejtenem könyvet kellene írnom, nem pedig baráti levelet. Ha lesz egy kis érkezésem, azért erről a két kis fejezetről is megírom külön a véleményemet. Nagyon nem szívesen, mert hiszen eszem ágában nincs bármiben befolyásolni akarnom a maga filo-

503 Gustave Payot (1884, Lausanne – 1960, Párizs) párizsi kiadó és könyvkereskedő.

504 Grosschmid Béni (más néven: Zsögöd Benő) (1852, Máramarossziget – 1938, Visegrád) bíró, ügyvéd, egyetemi tanár, akadémikus, udvari tanácsos, Márai Sándor író apai nagybátyja.

505 önmegvalósítás (német)

506 gépész (görög, latin)

507 célszerűsége (latin)

zófiáját, a maga szemléletét, amely bizonyára van olyan helyes, mint a magam teóriája.

Ad 10° Írtam Ruttkaynak, de választ mindeddig nem kaptam, a levelem se jött vissza. Közlöm mindenesetre a nálam maradt címét: Hotel Great Northern, 118 West Street, N. Y. 19. Ha azóta címet változtatott, vagy ha holmi cointreau[508]-révedelem jött közbe, elhárítom érte a felelősséget magamtól.

Ad 11° Úgy tudom, hogy a SZABADSÁG című lapnál azóta minden megváltozott, és hogy ma Ekhard Tiborék[509] kezén a lap. Göndörrel semmi összeköttetésem nincs, nem is volt. Az idevágó véleményével teljesen egyet értek.

Visszatérek a könyvére. E két kurta fejezet alapján nem volna okos dolog bemutatnom se Stocknál, se Michelnél.[510] Ártanék vele az ügynek. De ha mégis kívánja, nem sokallom a vele járó elég lényegtelen fáradságot.

Ad 12° Igen örültem a közölt viccnek a kapitalistáról, bolsiról és szociról stb; tudniilik merem állítani, hogy ennek az ún elméncségnek én vagyok a szerzője. Egy kis vita során ötlött eszembe, a Wetzel kávéházban Fenyő Miksa és Balkányi Kálmánnal való diszkusszió során. Aztán meg is írtam az Aux Ecoutesban. Láttam svéd újságokban átvéve, de nem tudtam, hogy Hispániába is eljutott. Hogy most maga visszajuttatja hozzám, a bumeráng útjának igen kedves, tanulságos példája. Éppen három esztendeje lehet, hogy elhajítottam. Megjegyzem, ezekkel a marhaságaimmal elég szép „erkölcsi" sikerem van.

Most veszem észre, hogy én közel négyoldalnyi írással kólintom magát fejbe. Még jó, hogy megfogadtam, ezen a nagyhéten nem írok. Elgondolni se jó, ha nem fogadom meg, hát micsoda Mózes öt könyve[511] kerül ki a kezem alól levél gyanánt.

Amitől hogy az úristen a jövőben is mindenkorra megóvja, szívbéli jókívánságom ezen a húsvéti előestén.

Az ég megáldja, kedves Benedek. Mindkettejüket igaz barátsággal köszöntöm.

Adorján Andor

Kedves Benedek, Szükségem volna Brachfeld Olivér[512] címére. Brachfeld színházi ügynök, azt hiszem, Madridban. Ha van ott Cordobában egy könyves, kül-

508 narancsízű likőr (francia)

509 Eckhardt Tibor (1888, Makó – 1972, New York) politikus, országgyűlési képviselő, a két világháború közti magyar politika egyik vezető alakja, 1941-től az USA-ban élt.

510 Stock és Albin Michel két párizsi könyvkiadó.

511 Utalás a Biblia első öt könyvére.

512 Brachfeld Olivér (1908, Budapest – 1967, Münster/Quito) irodalomtörténész, író, műfordító. 1930-ban a barcelonai Katalán Egyetemen magántanári képesítést kapott. 1930–1938 között a barcelonai Katalán Egyetem magántanára és a párizsi Sorbonne, illetve a Müncheni Egyetem előadója volt. 1936–1938 között a barcelonai állami színház főigazgatójaként dolgozott. 1938–1941 között Párizsban, 1941–1944 között Spanyolországban élt. 1951–1960 között a Caracasi és a Bogotai Egyetem nyilvános rendes tanára volt. 1960–1967 között a Münsteri Egyetem professzora volt.

desse el vele a számomra, utánvéttel, inbegroffen Porto,[513] a következő művet: Don Ramon del Valle-Inclan-tól „DIVINAS PALBRAS".[514] Hadd tanulok meg belőle spanyolul. Mire szótárral elolvastam, tudok. Eddig már vagy nyolc nyelvet tanultam meg így. Talán még úgy hetet-nyolcat megtanulok.

Kéziratleírás, lelőhely
2 f. gépirat aut. aláírással
Feladó: Clos de l'Olive Eaubonne, S. et O.
Lelőhely: PIM Kézirattár, Benedek Károly-hagyaték

66. Adorján Andor Benedek Károlynak

Eaubonne, 1950. július 26.

Kedves jó Benedek,
A 22-én kelt és repülőpostával küldött levele még csak 24-én este ért ide. Ezt a megdöbbentő lassúságot most a retúr irányban is leellenőrizheti. Levelem ma szerda délután 17 órakor adódik, óhaja szerint, repülőpostára.

Tegnap délután bementem a városba, egyes-egyedül avégből, hogy megkíséreljem valamelyik redakciómban[515] olyan írást kapni, amilyenre szüksége lenne. Szégyenszemre vallom meg, nem sikerült. Az emberek ma rendkívül gyanakvók, minden árnyéktól megijednek. Mindenki a következményektől tart. Miféle következményektől, magam se tudom. A vége úgyis az lesz, hogy mint a patkányok veszünk el mind. Amiben még van legalább némi vigasztaló. Mert képzelje, milyen igazságtalanság lenne, ha a jövőben is ki gázkamrában végzi, ki meg bíborban. Bár végtére még ez is egyre megy.

Talán ha jómagam befolyásosabb, tekintélyesebb ember lennék, több sikerrel jártam volna. De, fájdalom, ahogy tűnnek az évek, magam is mindjobban kikopok, afféle vidéki bejáróvá válok. Csak azt ne higgye, hogy tekintély számába megyek.

Még van egyetlen kis reménységem: Kőrösi.[516] Neki is van egy sajtóügynöksége. Talán hajt a kérésemre. De pillanatnyilag nincs Párizsban. Maga azt írja, hogy csak rögtöni hatállyal van értéke a kívánt írásnak. Rögtönről, fájdalom, szó se lehet. Három helyt, ahol a személyes jótállásom alatt kértem, azt felelték:

513 beleértve a postaköltséget is (német)

514 Don Ramón Valle-Inclán (1866–1936): *Divinas palabras. Tragicomedia de aldea* [Isteni szavak. Falusi tragikomédia].

515 szerkesztőségemben (francia)

516 Kőrösi László / Lucien Corosi (1908, Nagyvárad – 1989, Párizs) író, újságíró, 1926-tól Franciaországban élt. A Documents et reportages internationales sajtóügynökség alapító igazgatója (1948–1976).

nem. Talán Kőrösivel el tudom intézni a dolgot. Írja meg, két hét múlva ráér-e még. Vagy akkor már késő.

Fogalma nem lehet róla, itt mennyire kiélesedtek bizonyos ideológiai ellentétek. Egy és más hajdani ún. legjobb barátommal nem tudok többé érintkezni emiatt. Mindegy, minden mindegy.

Der langen Rede kurzer Sinn:[517] írja meg, érdekli-e a dolog még két hét múltán. Ez esetben merek legalábbis valami halvány reménységet adni. De ha kizárólag per rögtön kell a dolog, képtelen vagyok a kívánságának eleget tenni, bármennyire fájlalom is.

Többet és részletesebben legközelébb. Ugyanakkor térek majd vissza a hosszú levelére is.

Minden jót kíván addig is, szégyenkező és igaz híve,

Adorján Andor

Kéziratleírás, lelőhely
1 f. gépirat aut. aláírással
Feladó: Clos de l'Olive Eaubonne, S. et O.
Lelőhely: PIM Kézirattár, Benedek Károly-hagyaték

67. Adorján Andor Benedek Károlynak

Eaubonne, 1950. november 9.

Kedves Benedek,

Sajnálatomra, kénytelen vagyok a huzamos hallgatásomhoz fűzött magyarázatait, sőt netáni illúzióit durva kézzel széjjelszaggatni. Ugyanis, minden látszat ellenére, amit a konok némaságom netán kelthetett a maga szemében, még mindig erről a világról való vagyok. Sajnos – kapom ki szájából a szót. És valóban érzem is, mennyivel jobb odaát, túlnan, a másvilágon. Ahol, tudni vélem, sem adóval nem sújtják az embert, sem a metrón nem szorongatják többé, de meg a hivatalnoki packázással és egyéb kényelmetlenséggel sincs bajunk többé. De még ha lenne is odaát valami ártó erő, amelyik mindezt megpróbálná, mit bánja azt a halott, akit, hogy úgy mondjam, már úgyis hidegen hagy minden.

Egy szó, mint száz, a látszat ellenére (amely mint tudja: csal, sőt direkt csalásból él) még életben vagyok. De vigyázzon a nüanszra. Nem azt mondtam: élek, csak ezt: életben vagyok. Állítanom, hogy élek, (mindazzal ami, mint igenlés ezzel együtt jár), igen-igen hetyke túlzás volna. Élet ez? Napestig gürcölök, pusztítom a papirost, tillaárom hajh![518] hogy Arany Jánossal fütyörésszek.

517 rövidre fogva (német)

518 Idézet Arany János *Írószobám* című verséből.

Annyit firkálok, mint a Sainte Anne-beli[519] bolondokházában a grafomániákus őrültek. És elhitetem magammal, hogy fiatal vagyok, sőt kezdő. Innen hogy akármiről írok, s már azt se bánom, ha gyarlón fizetnek. A fontos: mint a tyúk összekapargatni, ami kell. Lassan-lassan oda is butulok, ahova a tyúkok. De inkább legyen tyúkeszem, mint tyúkszemem. Na de hagyján.

Az utolsó előtti levelére semmi szín alatt se feleltem volna, annál kevésbé, mert mindmáig se olvastam el. Mint látja, őszintén megvallom. De magára kell vetnie érte. Elkezdettem olvasni, mihelyt megkaptam, sőt mohón vetettem magam a közléseire, de sajnos már az első tíz sor után megálltam, mert egyebet se tesz az írásában, mint szid engem, elnevez isten tudja, mi mindennek. Eszembe sincs, hogy sértődjek, annál kevésbé, mert annyira ismerem magam és olyan egocentrikus lény vagyok, hogy engem megsérteni nem lehet. Egyszerűen azt mondtam magamba: minek olvassam ezt most tovább? Lezárom a csapot, majd meglátjuk máskor.

Van egy régi teóriám. Ha adódik, hogy kellemetlen levelet kapok, egy ideig ki se nyitom. Hagyom itt az íróasztalomon, esetleg hordom a zsebemben, a szívem felett, mondom magamba: majd megjuhászodik a dühös írás, ha másutt nem, a szívem melegén. És aztán elolvasom pár hét vagy hónap múltán, legtöbbször valóban régen megédesedett, ami keserű volt benne, eltompult, ami érdes, megszelídült, ami sértő. Az első tíz sor után így tettem a maga levelével is. Hagytam. Mondtam: majd egy-két hét múlva tovább olvassuk. És valóban, tíz nap múltán újabb tíz sort olvastam el. Tyű! Hát ez még ádázabb szidás volt, mint az első tíz bevezető sor. Tegyük a levelet továbbra is, véltem, mint ahogyan a parasztember az áfonyát neveli a szalmán.

Újabb 10 nap múltán megint elolvastam pár sort! Na de ilyent! Ebben csak úgy fújta [a] tüzet ellenem. Köpködött felém, piszkolt, lehülyézett, mi egyéb. Na, mondtam, várjunk még. Újabb kétheti levélérlelés és szelídítés után még tíz sorral próbálkoztam (még mindig az első oldalon, bizony a herkuláneumi lávaömlés[520] kismiska lehetett az itt halmozott inzultusaihoz. Erre a levelét, úgy, ahogyan volt, kedves Benedek, apró darabokra téptem és beledobtam a klozetbe. Ne vegye zokon. Most ott érlelődik tovább... És elhatározott szándékom volt, hogy nem felelek magának. Mire jó? Veszekedni nem kívánok, se kedvem, se ízlésem. Visszagorombáskodni meg pláne nem. Hát a legjobbnak véltem, maradjon a dolog ennyiben. Maga is, én is, igen jól megleszünk így, ahogyan. Pont.

519 A Sainte-Anne kórházközpont a Párizs 14. kerületében található párizsi pszichiátriai és idegtudományi egyetemi kórházi csoport kórházi helye, amely pszichiátriára, neurológiára, idegsebészetre, idegi képalkotásra és addiktológiára szakosodott. 1651-ben alapították.

520 Utalás a Vezúv vulkán Kr. u. 79-ben történt kitörésére, ami elpusztította Pompeii és Herculaneum városát.

Erre most megjött az új levele. Keservesen panaszkodik, hogy egyetlen jó embere vagyok, hogy egyetlen öröme: levelet kapni, mennyire örült mindenkor, ha eldumálhatott velem, stb. Hát persze ez egészen más. És ha még annyi is a dolgom, isten neki, látja, éjfélkor idependerülök a masinám elé, hogy lefekvés előtt még eldiskuráljak kicsit magával.

Legelsőbben is, tegnapelőtt benn voltam a városban konzultálni a legújabb telefonkönyvet. (Nekem nincs telefonom). Kerestem a maga által megadott Marc-Antoine-t, illetve Antoine Marc-ot. Minthogy azt írta, asztalos, hát kerestem úgy is, mint „ébeniste", úgy is, mint „menuisier", úgy is, mint „meubles", de egyik cégsorban se találtam.[521] Kerestem, mint Marc-ot és kerestem mint Antoine-t. Aztán a „Rues"[522] telefonkönyvben végigolvastam a rue du Fbg. Saint Antoine összes telefonelőfizetőit. Ezennel kijelentem önnek becsületszavamra, hogy az 1950-ediki katalógusok egyikében se szerepel ez a cég. Minthogy persze tele vagyok maga iránt jóindulattal, kollegiális előzékenységgel, emberi együttérzéssel, hát gondoltam, ne kíméljük a fáradságot és keressünk tovább. Hátha tévedt római császár dolgában, és az illető cég nem Marcus Antonius nevét viseli, de például Augustus Octavianusét. Tehát kerestem Octave és Auguste nevek alatt. De ezzel se értem be. Hiszen annyi római császár volt. Kerestem az asztalosát Nero és Galba nevek alatt. Kerestem őt mint Claudiust és Caligulát. Majd mint Viteliust és Helogaballust, mint Trajant és mint Tituszt. Mint Juliánt. De hiába, hiába, hiába. A római császárok egész kórusa zengett felém: ahol nincs, ott ne keress! Ők voltak az erősebbek. Végül is feladtam a hiábavaló tusát.

De lehet, amilyen zagyva világban élünk, hogy maga nem is nyugat-római, de kelet-római császárra gondolt. De viszont Byzanc sokkal hosszabb életű volt, mint Róma. Sokkal több is volt a császárja. Hát mielőtt őket is sorba venném, talán maga tűnődjön el kicsit. Próbáljon topografice[523] visszagondolni, hol volt az a bolt? Szavamra mondom, ha komoly szolgálatot tehetek magának vele, nem sokallom utánajárni, de adjon mégis valamivel pozitívabb útbaigazítást. Még valami: az is meglehet, hogy talán zsidóbolt volt, és hogy a hitleri idők alatt likvidálták a boltot, a boltost, a Markot és az Antoine-t. Ez gyakori jelenség volt akkoriban, sajnos.

Amit a testi állapotáról ír, nagyon, nagyon fájlalom. De mit tehetek. Kedves Benedek, ha itt volna mellettem, ha látná, mennyi nyavalyával küszködök magam is, hogy felülrá[524] az érzéseimben is csupa seb vagyok a Pesten rekedt szegény két nővérem miatt, akik egyike 76 éves és vak, a másik 72 éves és abszolút béna, akkor elhinné talán, hogy magamnak is inkább tövisre, mintsem rózsára

521 *ébeniste* – bútorasztalos, *menuisier* – ács, *meubles* – bútorok (francia)

522 utcák szerinti (francia)

523 helyrajzilag (görög, latin)

524 ezen felül

van vetve az ágyam. Ne legyen hát intoleráns,[525] se goromba velem, egyikre se szolgáltam rá. Nagyon jó szívvel veszem, ha ír, de lehetőleg inzultusok nélkül, mert mihelyt erre téved, abbahagyom a levelét. Nekem eszembe sincs, hogy holmi „Spassenreisser"[526] legyek magával szemben, vagy a maga rovására. De viszont azt se szeretném, ha maga a minden rosszkedvének a levét pont nekem freccsentené az arcomba. Ha valamiben tudok a szolgálatjára lenni, mindig szívesen. A panaszait is a legnagyobb részvéttel olvasom, bár persze jobb szeretném, ha inkább jó hírei lennének, de az inzultálásomról mondjon le, kedves. Ez a maga bajain nem enyhít, engem pedig, ha nem is sért, de feleslegesen bosszant. A jóisten megáldja, és ha van kedve emberségesen írni nekem, tegye.

Barátságos köszöntéssel vagyok egyébként igaz híve,

Adorján Andor

Kéziratleírás, lelőhely
1 f. gépirat aut. aláírással
Feladó: Clos de l'Olive Eaubonne, S. et O.
Lelőhely: PIM Kézirattár, Benedek Károly-hagyaték

68. Adorján Andor Benedek Károlynak

Eaubonne, 1951. január 4.

Kedves Benedek,
Megkaptam az új évre küldött szíves kártyáját és mondanom se kell persze, hogy szívem teljéből viszonzom a lekötelező jókívánságaikat.

Hogy mi minden jókat kívánok kettejüknek, erre nézvést legszívesebben egy biancocsekket[527] adnék magának a Gondviselés cégére alatt működő menynyei bankhoz. Remélem, nem ír az űrlapra olyan kívánságokat is, amelyek nekem például direkt ártalmamra lennének: például hogy törjem ki a nyakamat, húzzanak karóba, dőljek dugába és más hasonlót, ami reb menachemi[528] reminiscencia[529] számába menne. Az ilyen rossz jókívánságokat, vagy jó rosszkívánságokat bízza csak az itteni magyar bolsikra, akik már ugyancsak fenik rám a foghíjas állkapcsukat.

(Pár nap előtt kaptam idevágó, névtelen fenyegető levelet. Értesítenek, hogy a kertünk legmagosabb cédrusának egyik legmagosabb ágára leszek felhúzva, ha az oroszok bejövetelével itt majd kiüt a társadami forradalom. A le-

525 türelmetlen (latin)
526 dzsókerkártya (német)
527 üres, kitöltetlen csekk (olasz)
528 rabbi (jiddis)
529 emlék (latin)

vél ezzel a lelkes verssorral végződik: „Forradalom! Forradalom. – Indulattok forr a dalom!" Mit szól hozzá! És hogy egy ilyen marhaságért kelljen majd meghalnom... Hát persze nem mondom, sokszor volt úgy, hogy eltűnődtem: de jó lenne már valahára zöld ágra vergődnöm! De hogy ezt a honfitársaink és osztályellenségeim így szó szerinti értelemben vegyék, sose gondoltam volna. Szerény ember voltam mindig. Sose vágytam rá, hogy isten így felvigye a dolgomat. A legmagosabb cédrusom legmagosabb ágáig... De hát mindezt kinek magyarázzam egy megkergült világban, ahol csupa siket ember folytat egymással dialógust, és senki a másikat nem hallja, nem érti, legfeljebb ha – félre! – De ideje becsukni a zárójelemet.)

Egy szó, mint száz, köszönöm, hogy újév alkalmából gondolt rám, és a magam részéről viszont hadd kívánok maguknak szerencsét, egészséget, boldogságot, örömet, munkakedvet és sikert, egymáshoz való rendíthetetlen szeretetet stb. És mindenfelett hadd kívánok ennek a szerencsétlen egész emberiségnek, magamat beleértve, békét, békét és békét, minden kominformi[530] ármány és minden marxi[531] determinizmus ellenére.

Az újévi kártyácskájában többek közt azt írja, kíván nekem békülékenyebb erkölcsöket. Drága Benedek, ezzel kapcsolatban csak azt tudom mondani magának, hogy nálam se békülékenyebb, se békésebb természet nincs kerek e világon. Világéletemben nem haragudtam senkire, nem vesztem össze senkivel, nem is perlekedtem – egyszerűen ha bánt engem valaki, félreállok az útjából és az illető rögtöni hatállyal megszűnik a számomra lenni. Mintha sose láttam volna. De isten őrizzen ezért haragudni az illetőre. Mint ahogyan nem haragudhatok a világ kétmilliárdnyi egyéb ismeretlenjére. Ha előzetesen felpanaszoltam a maga kissé érdes és sértegető leveleit, harag nélkül tettem és egyes-egyedül azért, hogy tudja, kár ilyen levelekre vesztegetni az idejét, a szellemi energiáját, nem olvasom őket. Ez az egy jogos önvédelmi eszközöm van velük, hát ehhez is folyamodok. De minden harag nélkül, addig is, amíg majd maga jobb belátásra eszmél. Hogy ennek ideje előbb-utóbb eljön, biztos vagyok felőle.

Amióta ezt a levelemet magának megírtam, jött magától egy friss írás, mégpedig ajánlott borítékban. Ne vegye zokon, ha kijelentem, hogy a borítékját kicsit megszagoltam, de kénszag ütött ki a kopertából, valami parázslást is hallottam ki belőle. Huh, mondtam, úgy látszik, harag sistereg benne, meg talán egy kis gúnyorka is, meg nem tudom, mi minden sátáni indulat. Jobb lesz nem felnyitni, tartsuk csak így a fiókunkban, amíg elalszik ez a bőszség, kihull a sok

530 A Kommunista Tájékoztató Iroda, rövidítve Kominform (teljes nevén Kommunista és Munkáspártok Tájékoztató Irodája) Moszkvából irányított nemzetközi kommunista szervezet 1947 és 1956 közt.

531 Karl Marx (1818, Trier – 1883, London) német filozófus, közgazdász, szociológus, a kommunista munkásmozgalom teoretikusa.

maliciózus[532] megjegyzés, és az egész dolog önként inaktuálissá vált. Ha majd akkor olvasom el a levelét, ami erjedt volt benne, közben aszúvá édesül. Jó azt várni, amíg az efféle leülepedik, elcsitul, emlékké szelídül... A részemről mindez igen nagy butaság, belátom, egy neuraszténiás bolondság, but I can't help it,[533] ahogy az angol mondja. A fonákságaimmal együtt kell elfogadnia. Azt hiszem, a levele majd egy-két hónapon belül elveszti, ami kis ádázság volt benne... De persze ez nem lehet ok arra, hogy közben, olvasatlan is ne válaszoljak rá. Pláne, amikor maga olyan kedves, figyelmes, hogy újév alkalmából gondol rám, és csinos kártyácskát küld a boldog Hispániából, ahova olyan jó lenne hirtelen lemenekülni, ha netán itt felfordul a világ... Én ugyan még mindig nem hiszem, de amikor manapság mindenki csak erről óbégat az ember fülébe, és mindenki váltig csak azt hajtogatja, hogy égszakadás, földindulás, a fejemen egy koppanás, szaladj te is, pajtás,[534] hát mondom, ez esetben nagyon nehéz azt hinnünk, hogy a magunk raison[535] elméleteinek van igaza, a magunk cartezianismusának[536] és nem azoknak, akik számára már minden vesztve látszik: „– Madame se meurt! Madame est morte!" Hogy Bossuet atyára is gondoljak.[537]

Mint látja, az évváltás ezúttal nem valami vidám hangulatban talál. Remélem, maga jobbadán van vele. Még mindig inkább lennék ott magánál Cordobában csizmadia, mint itt, orosz koncentrációs táborban prédikációs halott, avagy szappanfőzésre rendeltetett csontváz. Magamat egyébként nem sajnálom, 68 éves korban még szép, ha szappan lesz belőlem: legalább valahára én is megtanulok – habozni! De nagyon bánom szegény feleségemet, meg aztán az unokahúgom két kis gyerekét, akit a kicsi koruk óta mi nevelünk. Az egyik, alig 11 éves, nekem különösen kedves. De hát ki kérdi. Senki. Én is csak úgy mondtam. Kiszaladt, az ujjam hegyén át, a szívemből. Furcsa idők! Már sóhajtani se szabad. Csak köhögni.

Kedves Benedek, a legközelebbi levele ne legyen haragos, ne legyen csipkelődő, ne legyen inzultáló – mindez mire jó? Okvetlenül nyomban elolvasom, mihelyt befut, ígérem. Addig is sokszor köszöntöm, megismételt jókívánságokkal és barátsággal. A kedves feleségének tiszteletteli üdvözleteimet.

Adorján Andor

---

532 rosszmájú, rosszindulatú (latin)

533 De nem tehetek róla. (angol)

534 Magyar népmesei fordulat.

535 észszerű (francia)

536 A kartezianizmus René Descartes (1596–1650) francia filozófus és követőinek filozófiai tanítása.

537 Madame haldoklik! Madame meghalt! (francia) Idézet Jacques-Bénigne Bossuet (1627, Dijon – 1704, Párizs) francia katolikus püspök, teológus, író 1670. augusztus 21-én Henriette-Anne angol orléans-i hercegnő, XIV. Lajos király sógornője felett mondott temetési beszédéből, aki 26 évesen hirtelen hunyt el.

Kéziratleírás, lelőhely
1 f. gépirat aut. aláírással
Feladó: Clos de l'Olive Eaubonne, S. et O.
Lelőhely: PIM Kézirattár, Benedek Károly-hagyaték

69. Adorján Andor Benedek Károlynak

Eaubonne, 1951. március 25.

Kedves Benedek,
Lévén ma piros húsvét napja, felfüggesztem a szokott robotot és „ünnep van, megülöm!" kiáltással egy-két húsvéti fúgát eresztek meg maga felé. Remélem, jól érzi magát, az utcai zenebona változatlanul süket fülekre talál magánál, ellenben a szeme és a tüdeje teli, de tele az ütköző és győzelmes tavasz minden kellemeivel... Mi ezekből a kellemekből még csak a havat és jeges esőt élvezzük: Ariman még küzd Ormuzddal és egyelőre úgy látszik, Ariman az erősebb.[538] Még javában kell fűteni, ami annál logikusabb, mert Európa-szerte szénhiány van, és a szénárak helikopteren szárnyalnak egyre feljebb, mialatt a jövedelmi viszonyaink gyalog közlekednek a lehető legtekervényesebb csigalépcsőn. De azért bemondom magának: lesz még tavasz itt is.

Megkaptam legutóbbi levelét, szépen köszönöm. Igen-igen emberséges volt, és bár ismételten megkísérlette a során, hogy a bokámba harapjon (vagy ahol éppen ér), örömmel állapítottam meg: a harapása nem mérges, inkább csak dévajkodó. Jólesett olvasnom, milyen csinos verseket rögtönzött maga a Kosztolányi Dezső társaságában, de nem hinném, hogy ez okozta volna Kosztolányi olyan idő előtti halálát. Az efféle verseket túléli az ember, ha csak egyéb kórság nem rágódik rajta.

Azonban, mint rendesen, a velem szemben való megállapításait megint csak hamis kiindulásra építi fel. Érdekes, hogy ezek a maga feltevései állandóan milyen tévesek. A következtetései logikusak. Csak éppen az alap helytelen. Hányszor hozta fel az „üzleti" ügyességemet, a mit tudom, miféle egyéb fortélyaimat (Abban az értelemben mondom, ahogyan a szó etimológiája akarja: Vorteil[539]-fortély). Ezúttal azzal hozakodik elő, semmi féltenivalóm nincs mint francia állampolgárnak. Csak éppen abban téved, hogy francia állampolgár lennék. Tekintve ezt az alapbeli tévedését, felesleges, hogy a következtetéseit egyenként cáfoljam meg. Honnan vette, hogy francia állampolgár lennék? Na de hát ne vitatkozzunk ezen se. Még csak kicsit feszítse meg magát, ejtse el az

538 Ormuzd a perzsák legfőbb és tulajdonképpen egyetlen istene, a világosság elve, a világ teremtője és fenntartója, minden élet kútfeje, az igazság és tisztaság istene. Ormuzddal és a világosság birodalmával teljes ellentétben áll Ahriman, a sötétség és hazugság, a terméketlenség és a halál ura.

539 előny (német)

ironizáló kedvét és biztos vagyok, hogy rövidesen már egész rendes levelekkel fog megörvendeztetni. Ha csipdesni van kedve, menjen ki az utcára. Nyilván majd találkozik egy és más senorákkal,[540] akik a csipdesést, pláne megfelelő időben a megfelelő helyen, teljes mértékben értékelni is fogják egy caballero[541] részéről, amilyen maga. Holott én? Már olyan vén vagyok, olyan érzéketlen, hogy annak se örülök, ha csipdesnek. Még ha maga a senora csipdesne, arra se reagálnék olyan somolygón, mint a hajdani jó időkben, amikor még... na igen. „Nicht auf Erden ist ewig, auch der schonste Jud wird schabig"[542] – monda a költő. Talán éppen maga, amikor egy estén Kosztolányival andalgott a Rajna partján.

Erről jut eszembe, mit szólt a Bajor Gizi-féle öngyilkossághoz?[543] És az Urayéhoz? És a Békessy házaspáréhoz?[544] Hihetetlenül divatba jöttek otthon megint az öngyilkosságok. Apraja-nagyja viseli, öreg, fiatal egyaránt, a nap minden órájában. Az embernek fáj a szíve értük. Hol az új Arany János, aki megírná az új Hídavatást?[545]

Politikailag itt most kicsit csillapultabb a hangulat. Az ájulatból kezd magához térni a nyugati emberiség, amióta itt van köztünk Eisenhover[546] az ő hadiszállásával és a hozzá kapcsolódó mítosszal. Van a reménynek mibe kapaszkodnia. Talán a szalmaszálból lesz még komolyabb, szolid valóság. Legalább odáig eljutottunk már, hogy másról is hallani, nem csak arról, hogy égszakadás, földindulás, a fejemen egy koppanás, szaladj te is, pajtás. Tudom, maguknál soha senki nem vette komolyan a veszedelmet. És minek is. Akinek ott maguknál szifilisze van, mit törődik vele, ha itt az embereknek fáj a feje. Szép kis világot élünk, nem gondolja? Hogy én mennyire megcsömörödtem már a nagy időktől! De szeretnék kis, egészen kicsi időket élni. Mint 1914 előtt. Persze akkor is megvolt a gondunk, nagy gond, szinte megoldhatatlan: a Wampeticsnél vacsorázni, vagy a Márványmenyasszonyban.[547] De hát az ember végül mindig

---

540 hölgyekkel (spanyol)

541 úriember (spanyol)

542 A földön semmi sem örök, a legszebb zsidó is megkopik. (német) Az eredeti idézet: „Nichts auf Erden dauert ewig auch der schönste Jud wird schäbig." Az 1880-as évek vicclapjaiban elterjedt mondás.

543 1951. február 12-én Bajor Gizit férje, Germán Tibor fül-orr-gégész, egyetemi tanár morfiummal megölte, majd öngyilkos lett.

544 Az amerikai rádió híradása nyomán elterjedt az álhír, hogy Uray Tivadar (1895, Munkács – 1962, Budapest), a Nemzeti Színház művésze öngyilkos lett. S.N., „Az Uray-ügy", *Magyar Nemzet,* 1951. március 8., 6. 1951. március 14-én öngyilkos lett Békessy Imre újságíró és felesége, Marton Bianka.

545 A *Híd-avatás* Arany János 1877-ben írt balladája, amelynek alapja az a tény, hogy az új hidat az öngyilkosok avatják fel.

546 Dwight David Eisenhower (1890, Denison – 1969, Washington) az Amerikai Egyesült Államok tábornoka és 34. elnöke.

547 Wampetics Ferenc vendéglője 1868-ban nyílt, majd ennek helyén 1894-re készült – jelenleg is álló – épületben folytatódott. Pest egyik legnépszerűbb vacsorázóhelye lett, irodalmi, politikusi, művész-asztaltársaságokkal. A festőktől Wampetics gyakran festményt fogadott el fizetés helyett. 1910-től a vendég-

csak megoldotta ezt a gondot is, például úgy, hogy a Pannoniába ment falni.[548] Ma mindez másképpen van, be nehéz belétanulni.

Hogy van a spanyollal? Remélem, gallért nem hord. Ez ma nem divat. A gallér éppen úgy idejét múlta, mint a kalap. És a kalappal elmúlik a köszöntés divatja is. Divatról jut eszembe, tudja-e, hogyan született meg a csók? Megmondom. Úgy, hogy az ősember ráeszmélt, sóra van szüksége az organismusanak.[549] Minél több só, annál jobb. Valamivel később felfedezte, hogy az izzadságnak sós íze van. Erre mikor két ősember találkozott egymással, ha férfi, ha nő, lenyalta egymásról az izzadságot, hogy így tegyen szert egy kis sótöbbletre. Ebből a kölcsönös izzadság lenyalásból született meg a csók (puszi, Kuss, kiss, baiser, kysa, baccio). A csók további evolúciója az volt, hogy kerestük a lehetőleg izzadmány nélküli csókot. És ez jól is van így, mert máskülönben ma egy kiló sónak nagyobb sex-appealje[550] lenne, mint ami van sója a hullámokból kiemelkedő Aphroditének.[551] Mit szól ezekhez?

Isten vele, kedves Benedek. Ne írjon megint rosseries-ket,[552] se egyéb apróbb-nagyobb malíciákat. Inkább rúgtassa neki a fantáziáját. Nincs az a csacsiság, aminek nem lenne több kelleme, mint a legjobban irányított tördöfésnek.

Kívánok a húsvét alkalmából szép piros tojásokat és vagyok, a legszívélyesebb köszöntésekkel, régi és igaz híve,

Adorján Andor

Kéziratleírás, lelőhely
1 f. gépirat aut. aláírással
Feladó: Clos de l'Olive Eaubonne, S. et O.
Lelőhely: PIM Kézirattár, Benedek Károly-hagyaték

70. Adorján Andor Simonyi Henriknek

Eaubonne, 1951. július 12.

Kedves Barátom,
Tegnap jutott el hozzám a kért bizonyítvány, és sietek megköszönni jóindulatát, készségét, amellyel oly hamarosan tett eleget a bizonyára nyűgös kérésemnek.

lőt Gundel Károly vette át. A Márványmenyasszony a Krisztinaváros egyik étterme, melynek története a 18–19. század fordulójáig vezethető vissza, amikor Joseph Böhm (Böhm József) szőlősgazda kínálta itt saját borát.

548 A Pannonia szálló az 1940-es évekig működő neves szálloda volt Budapest VIII. kerületében.

549 emberi testnek (latin)

550 nemi vonzereje (angol)

551 Aphrodité a szerelem és a szépség istennője a görög mitológiában.

552 gonoszság (francia)

Végtelenül jólesett látnom, hogy nem csalódtam magában. Viszont ez csak egy okkal több sajnálnom, mélyen sajnálnom, hogy olyan messzire sodort bennünket egymástól a sors. Figeac-ban láttuk egymást utoljára, 1944 késő őszén. Azóta sose volt hírem magától. Legfeljebb ha közvetve, Bruno és a felesége útján. De csak nagy ritkán látom őket is. Hiszen jómagam hetente csak kétszer megyek be a városba, és ilyenkor annyi a lótás-futásom, hogy örülök, ha idején hazavergődök ide a vidékre.

A maga előzékenysége annál kedvesebb volt nekem, mert másokban ugyancsak megcsalódtam. Annak idején egy rokonomat küldtem volt el Hajdú Gyulához,[553] egyszerűen kidobta! Furcsálltam, mert Hajdú itt is, Figeac-ban is egészen másféle képet mutatott felém. Sebaj. És nem jártam jobban (ami direkt fájt nekem) Bölöni Gyurkánál[554] se, noha itt mindig a legjobban voltunk egymással, arról nem is szólván, hogy annak idején, Párizsban, együtt voltunk, mint húszévesek, Ady oldalán. De hát az is szamár, aki elsopánkodik rajta, hogy tempora mutantur et nos mutamur in illis,[555] hogy a latin költőt idézzem.

Egy szó, mint száz, igen-igen köszönöm a kedvességét, és higgye el, teljes mértékben tudom méltányolni. Nagyszerű, hogy ilyen hamarosan intézték el a dolgot. Nekem azért kellett ez a bizonyítvány, hogy megkísérelhessem felvétetni magam az ún. Assurance Sociale-ba, az itteni társadalombiztosítóba. Az otthoni nyugdíjamat, 45 évi befizetés ellenére nem tudom megkapni, noha szellemi munkás vagyok, vagy mi a szösz. Most közel 70 évvel a vállamon, a munka egyre nehezebben megy, hát jobbra-balra keresem, hogyan könnyítsek a sorsomon. Rengeteget kell dolgoznom, francia lapoknak. Több cikket firkálok össze most, mint hajdanán, 40 éves koromban. Hála istennek, veszik. De mindig tartok tőle, egy nap az orrom alá tartják: öreg vagyok és hülye, egy elmúlt korszak gondolatcsökevénye. Micsoda tragédia megöregedni! Pláne, ha ugyanakkor dolgozni muszáj és frissnek tetszeni, sőt ötletesnek. Na, a fő, hogy eddig ment. Majdcsak még eldöcögünk így pár évig.

Ha teheti, írjon pár sort. Remélem, jól megvannak. Szívből kívánnám, hogy így legyen.

És igaz szeretettel köszöntöm, ölelem, hűséges barátsággal.

A. Andor

---

553 Hajdu Gyula (1886, Somogyszil – 1973, Budapest) nemzetközi jogász, egyetemi tanár. 1933-ban Franciaországba költözött, Párizsban ügyvédi gyakorlatot folytatott. 1935-ben belépett a francia kommunista pártba. Részt vett a párizsi magyar baloldali emigráció életében. 1945-ben hazatért Pécsre.

554 Bölöni György (1882, Szilágysomlyó – 1959, Budapest) író, újságíró. 1902-től a *Magyarország* című újság párizsi tudósítója lett, itt kötött barátságot Ady Endrével és későbbi feleségével, Marchiş (Márkus) Ottíliával. 1923-tól 1945-ig Párizsban élt, ezalatt részt vett a párizsi kommunista emigráció közéletében és megmozdulásain, újságját, a magyar nyelvű *Párizsi Hírlap*ot néhány hónapig ő szerkesztette.

555 Változnak az idők, és mi is változunk velük. (latin) Ez a hexameter nem található meg a klasszikus latinban, hanem Ovidius kifejezéseinek egyik változata, akinek néha hibásan tulajdonítják.

Kéziratleírás, lelőhely
1 f. gépirat
Lelőhely: MTA KIK Kézirattár Ms 4266/261

71. Adorján Andor Benedek Károlynak

Eaubonne, 1952. január 4.

Kedves jó Benedek,
Hálásan köszönöm újévi szíves megemlékezését és természetesen jómagam is minden lehető üdvöket, örömöket és gyönyöröket kívánok mindkettejüknek. Hogy úgy mondjam; puncto[556] jókívánság, ezennel egy bianco csekket nyújtok át önnek, állítsa ki a kedve szerinti értékre. Nem tudom, milyen mértékben van rá fedezetem a Gondviseléshez címzett mennyei banknál, de hát megpróbálni mindig lehet nagyobb kockázat nélkül. Legrosszabb esetben mi történik? A jóisten majd letartóztat fedezetlen csekk kiállítása címén. De mivel ez a letartóztatás elébb-utóbb úgyis bekövetkezik, hiszen minden halandónak sorsa ez, hogy koporsófogságba vetik, hát igazán nem kockáztatok vele sokat. Pár évvel elébb, pár héttel utóbb, az egész dolog úgyis legfeljebb ha a temetkezési vállalatot érdekli, mást ugyan nem.

De amikor a kártyácskája alján arra buzdít, legyek ez évben szorgosabb levélíró, nemigen értem, mire céloz. Hiszen minden levelére mindenkor feleltem, talán két-háromheti kénytelen késéssel, ha beteg voltam, vagy ha igen felgyűlt a dolgom, de adósa nem maradtam soha. Legutóbb talán öt-hat hete írtam. Magam is már tűnődni kezdtem, miért a maga hallgatása. De hát nem fontos. Most mindenesetre felbuzdulok a rekriminációján[557] és, mint látja, postafordultával felelek a tegnap ide befutott kártyácskája aproposjából.[558]

Mi jóval traktáljam, drága Benedek? Sajnos nincs sok mondanivalóm magamról, robotolok még mindig, mint valami öreg bányaló, amely már-már lemond róla, hogy valaha is meglássa isten szép napvilágát. Értem alatta: megismerni az édes otiumot,[559] a boldog semmit tevést, anélkül hogy ez egyben a kénytelen semmit-evést is jelentené. A munka itt mind keservesebb valami kezd lenni. A szellemi tevékenység: fényűzés. Rosszul fizetik, senkinek se kell igazán, a publicisztikát annyira kiszorítja a távirat és mindenekfelett a fotográfia, az illusztráció. Senki nem ér rá olvasni. A lapok rosszul is fizetnek. Francia írással megkeresnem havi 60–80 ezer frankot direkt herkulesi munka. Csodálom, hogy még bírom. Most nem kevesebb, mint öt lapnak dolgozok. Mondhatom,

556 valamely pontot illető (latin), itt: ami a jókívánságot illeti
557 helytelenítés, megrovás (latin)
558 alkalmából (francia)
559 szabadidő (latin)

nincs egyetlen nap, ahol ne kennék le legalább egy cikket. Adódik, hogy kettőt. Szerencsére nem hosszúk (a hosszú, az elmélyedő nem kell a kutyának se). Megírni nem nagy sor. De témát találni! És viccesnek lenni hozzá. Pfuj! Isten különös kegyelme kelletik hozzá, hogy közel a 70 évhez még bírjam az iramot. De rámegyek, biztos.

Beszélgessünk másról. Miről? Inflációról? Az itteni állandó pénzleromlásról? A folytonos áremelkedésekről? Az infláció minden kárjairól? Nem hinném, érdekelje magát. Hát hadd említek hamarjában mást. Volt Budapesten egy özvegyasszony nővérem, 76 éves, teljesen vak, ráadásul tehetetlen is, mert a medencecsontját törvén, nem tud járni, hanemha mankón. De mankón is hová menjen egy vak? Hát tudja, hová ment, mit csinált ez a nagyszerű asszony? Kapta magát és egy őrizetlen pillanatban elrepült Új-Zélandba, az ott lakó lányához, mondván: ő a lánya oldalán kívánja befejezni életét. Szóval elrepült elébb Londonba, vakon, onnan Genuába, vakon, majd Új-Zélandig meg se állt, vakon, mint talán fennebb már említettem is. Hát mit szól ehhez a bravúrhoz? Ez csak teszi, nem? Mi ehhez képest Trója megvívása![560] Mi ehhez képest Byzanc bukása?[561] Mi ehhez képest Waterloo?[562] Semmi. De hogy a szegény nővérem, 76 éves korában, mint teljesen vak, a sasoknak ad leckét, hogyan kell óceánokat átrepülni, hát ez aztán valami. Vagy csak én, szubjektíve érzem így?

E családi dicsőségem megzengése után hadd említem, hogy hazulról csupa kétségbeejtő hír szivárog ki ide. Jeremiásnak sok lenne, ami siralom odahaza adódik. Néha-néha egy-egy zsidónak sikerül megugrani Palesztinába: valakivel összejátszott az otthon hatalmon lévők közül. Mondják azt is, hogy tíz, usque húszezer dolláron[563] lehet az embernek megváltania magát: kap paszszust kifelé. De kinek van 20 000 dollárja vagy valakije külföldön, aki ezt a pénzt leteszi érte? Még szerencse, hogy itt-ott egy-egy amerikai repülő téved el Magyarország felé, akiből aztán Budapest kisarcolja a személyenként való 30 000 dollár váltságdíjat. Sok haszna ebből sincs az országnak, mert elképzelem, hogy valahol egy homályos kapualjában Oroszország kiszedi a szegény Hungaria strimflijéből[564] ezt a 30 000 dollárt is. Szép idők, jó idők, de jó, hogy nem odahaza töltöm őket!

Ami igen kevés szabad időm van, mivel töltöm? Találja ki! Nem tudja? Shakespeare-t olvasok. Szédülök belé. Angyalom, öreg fejjel Shakespeare-t olvasni, nincs ennél szédületesebb élvezet. Micsoda mélyek, micsoda magasok

560 A trójai háború fegyveres konfliktus az ókorban az akhájok vezette görög törzsek és a kis-ázsiai Trója város között.

561 A Bizánci Birodalom fővárosának, Konstantinápolynak elfoglalása volt az Oszmán Birodalom által 1453-ban.

562 A waterlooi hadjáratban (1815. június 15. – július 8.) a francia, az angol és a porosz hadsereg ütközött meg.

563 tíz-, max. húszezer dolláron (latin)

564 harisnya (német)

nyílnak meg az ember szeme és értelme előtt! Tántorgok belé. Ha van Shakespeare-je a keze ügyében, olvassa. Biztos vagyok, hálás lesz ezért a receptemért.

Miről még? Remélem, 1952 nem jár majd különösebb kalamajkával és a háború változatlanul hideg marad. Mert ha véletlenül melegre fordulna, hát akkor mi hűlünk belé halálra. Csak az az egy aggaszt, hogy minden külügyminiszter olyan bizakodó hangon beszél. Én ezt mindig rossz jelnek veszem. A külügyérek egy kézmozdulattal intézik el a tévedéseikért való felelősséget mondván: Errare humanum est.[565] És miért ne bizonyítaná be empirikusan[566] egy külügyér is az ő emberi voltát, pont a tévedéseivel. Arról nem is szólván, hogy az ilyen hivatalos optimizmus akárhányszor csak arra való: palástolni a valóságot. Na de mondom, én mindenek ellenére bizakodó vagyok, bár ez a megőrült világ egy kis atomizálást igazán megérdemelne. De a magam részéről nemhogy sürgetném, inkább kérem az úristent: amit megtehetsz ma, lángba borítani a világot, kérlek, halaszd nemhogy holnapra, hanem lehetőleg innen száz esztendőre, amikor már régen a gyökerén szaglom az ibolyát.

Isten vele, kedves Benedek. Szívből köszöntöm,

Adorján Andor

Kéziratleírás, lelőhely
1 f. gépirat aut. aláírással
Feladó: Clos de l'Olive Eaubonne, S. et O.
Lelőhely: PIM Kézirattár, Benedek Károly-hagyaték

72. Adorján Andor Benedek Károlynak

Eaubonne, 1952. március 19.

Kedves Benedek,

Tél tavaszra fordul,
Zárban kulcs csikordul
S don Carlos rám mordul –

zengte költőnk, Alvinczy az ő százszorszép és feledhetetlen Sevillai románcában, amely e pillanatban különösen aktuális a számomra, tekintve, hogy idényileg éppen most fordul tavaszba a tél, és Cordovában don Carlos nyilván mordulva mordul rám: mi az, pimaszság, hogy a levelét olyan soká hagyom válaszolatlan. Don Carlos, dugja vissza a tokba a haragja és méltatlankodása félig már kirántott tőrét. A méregpohárt öntse ki a földre, amely majd mohón felissza, egy kis méreggel több vagy kevesebb meg se kottyan már neki, annyira

565 Tévedni emberi dolog. (latin)
566 tapasztalati úton (görög–latin)

át van itatva tőle, amióta világ a világ! És higgye el, kedves, hogy az ármányok özöne fogott össze ellenem, innen hogy nem feleltem magának már régen.

Az ármányok sorában díszhely illeti meg influenzámat, sérvemet, hemorrhoida név alatt is előnyösen ismert aranyeremet, tüdőtágulásomat, rheumámat, ami mind egybefogott leteperni engem, gyanútlan sétálót. Képzelje, én egyedül négy ellen! Felülrá persze volt a sok munkám, amit jól-rosszul mégiscsak végeznem kellett, legalábbis amely mértékben a sokféle nyavalyám engedte. Aztán jöttek a látogatók. De mit védekezek ennyit? Talán észre se vette a hallgatásomat. És akkor ez a hosszú mentegetőzés még olybá tűnik, mint valami igényt-emelés a részemről, hogy törődjenek vele episztoláztam-e,[567] vagy pedig hallgattam, ami mindenesetre helyesebb mód, ha bölcs számába kívánok vétetni... Hiszen nemcsak az erem erénye, hogy arany, de a hallgatásé is.

Kedves legutóbbi levelére visszatérve kétségtelen gyönyörűséggel olvastam az anyósa őnagyságával kapcsolatos elmefuttatását. Hogy a 76 éves nővérem röptét Ausztráliába kevésbe veszi, persze fájt nekem, akinek egy hosszú emberélet vége felé ez volt az egyetlen igazi büszkeségem. Azt hittem, ez a légi csapongás, egy teljesen vak nő elszállta a fellegek felett tizenkétezer kilométernyi távra, medencecsonttörten való felemelkedése, stb. stb. jelent valamit, époszian szépet, tekintve hogy mindezt azért tette, majdan a lánya karjai közt kilehelni a lelkét. De maga, don Carlos, bunkóval a fejemre csap, mondván: ez is valami? Nézze meg a sarki kiskutyát, amikor a gázlámpa lábánál megáll egy kis Pinkelpauzat[568] tartani. Vagy ha nincsen kiskutya kéznél, gázlámpával, hát nézze az anyósomat, akinél anyósabb nincs: tanulság rá az ezüst cigarettatárca. A története egyébként kitűnő és engem teljesen meggyőzött. Ha valaha lexikont írnék és az „anyós" címszóra kerülne a sor, legyen meggyőződve róla, hogy ezt a maga értékes adalékát ki nem feledném.

Megjegyzem, a magam részéről vérmesen ellene vagyok az anyósócsárlásoknak és méltán. Engem ugyanis az úristen annak idején a legangyalibb anyóssal ajándékozott meg: imádtam. Olyan volt, mint egy fehér galamb. És milyen szép, és milyen jó! A rue Léon Delhomme-béli házunkban velünk lakott, de ha látni akartam: vizitbe kellett mennem hozzá. Be kellett jelentetnem magam nála. Ilyenkor gálába öltözött, fogadott, és vagy egy óra hosszát hajlandó volt eltársalogni velem. Néha, sátorosünnepen vissza is adta a vizitjeimet. A nap egyéb részében a fehérneműmet foltozta, a harisnyákat stoppolta, verseket olvasott és Victor Hugo meg Eugène Sue meg Dumas, Sans és Sandeau regényeit olvasta, sőt néha Musset-t is, aki azonban kissé szabadosnak tűnt a szemében.[569] (Harisnyát stoppolni nyugalamasabb?) Hiába, anyóssal is [úgy]

567 írtam-e levelet (latin)

568 pisiszünet (német)

569 Francia írók: Eugène Sue (1804–1857), Alexandre Dumas (1802–1870), Jules Sandeau (1811–1883), Alfred de Musset (1810–1857).

van az ember, mint Mokány Berczi[570] szerint a lóval, hogy aszongya: Van ilyen is, meg van olyan is.

Mint leveléből látom, zokolja[571] amiért azt írtam, inamszakadtából dolgozok, de legalább megkeresem a napi kenyeret. Ha jól értem kifakadását, ez illetlen volt részemről, mert maga dicsekvésnek veszi, tekintve hogy maga nem keres egy pezetányit[572] is. Furcsa okoskodás ez a magáé, kedves don Benedek. Kezdem azon, hogy amikor valakinek magánlevelet írok, írom, ami eszembe jut, amit mondani jónak látok. Ha kinek nem tetszik: ne válaszoljon, és ezzel eléri, hogy többé sose kap tőlem levelet, se dicsekvőt, se egyebet. Folytatom azon, hogy sose voltam dicsekvő természetű, hát nem 70 éves koromban fogom kezdeni. Aztán meg igazán nem tudom, mi kérkedés van benne, ha azt említem, hogy reggeltől estélig dolgozván, megkeresem a napi kenyeremet. Hátha a szándékom éppen az ellenkező volt: vigasztalni magát? Hiszen úgy látom, maga se hal éhen, noha semmit se dolgozik. Vagyis, maga munka nélkül van ugyanott, ahol én a vakulásig való munkával. Mi van ebben hetvenkedés? De úgy látszik, meg vagyon az írva a csillagokban, hogy mi ketten sose értsük meg egymást. Úgy látom, maga minden kákán csomót keres, és minden kakán csomót. Még jó szerencse, hogy ez után nem kell kereseti adót fizetni. Drága Benedek, igazán sajnálom magát, amiért ennyi keserűség halmozódott fel az öntudatlanjában. Ahogyan a méhecske minden vadvirágból mézet sajtol, maga mindenből: sértődést és keservet. Hogy a fene magát! Én még ilyen dont, amilyen maga, sose láttam.

Itt elvágtam a levelemet. Mit gondol, miért? Mert olyant kezdtem írni, ami – hirtelen rá is eszméltem – talán szintén fájna magának, amit persze nem akarnék. De képzelheti, micsoda élvezet az levelet írni, ha az ember léptennyomon attól tart, a hiperérzékeny korrespondensünk majd orrolni talál ezért vagy azért, amit túl könnyű lélekkel közölni találtunk véle.

A spanyol kiadóval való kalandját, illetve csalódását mélyen sajnálom, de egyben hadd nyugtatom meg, ez nem onnan való, hogy az illető spanyol, hanem onnan, hogy kiadó! Higgye el, kedves, az ilyesmi mindenkivel megtörténik manapság. Én évekkel ezelőtt eladtam valamit Stocknak, előleget is kaptam akkor rá, 20 000 frankot (1947-ben), most küldi vissza azzal, sajnálja, az idők fordultak, nem hozza ki, adjam oda másnak. És ha ott elsütöttem, fizessem vissza neki 20 000-ret. Képzelheti, mennyire sietek. Ezt csak úgy mutatóba. Teljesen hasonló eredménnyel operáltam a Deux Mondes kiadóvállalatnál, ahol is elhelyeztem Hermann Kesten[573] regényének francia fordítását, kaptam

570 Mokány Berczi a *Borsszem Jankó* című élclap egyik állandó figurája, amit Ágai Adolf (1836, Jankovác – 1916, Budapest) humorista, lapszerkesztő, orvos talált ki.

571 zokon veszi

572 a forintnak megfelelő spanyol pénzegység

573 Hermann Kesten (1900–1996) német regény- és drámaíró.

rá előlegül 75 000 frankot (1950-ben), most visszaadták, nem hozzák ki. Helyezzem el másutt és fizessek majd nekik vissza 35 000-et. Képzelheti, újfent mennyire sietek. Szóval kiadó: kiadó. Ha spanyol, ha francia, egykutya. A kiadót a más ember fiától az különbözteti meg, hogy csak bevesz, de nem ad ki. Ha valamit kiad: az utunkat adja ki. Mást ugyan aligha.

Pardon, most jut eszembe, mondja, kedves Benedek, kedves Kedvetlen, miért hogy annyi illetlen szóval fűszerezi leveleit? Miért hogy nincs az a nemi szerv, nincs az a skatologikus[574] kifejezés, amit belé ne nyomna az episztoláiba, mintha ezzel akarna nekik különb ízt és zamatot kölcsönözni. Egy olyan széplélek, mint maga. Egy olyan finom ember. Ahová nyúl a maga leveleiben az olvasó: baka-káplárt zavarba ejtő jelenségeket markol meg. Tetszik magának ez? Micsoda traumákat él ki ezen a módon? Miért nem a Retyezátról elmélkedik, miért a reterátról?[575] Miért mellőzi Marie Antoinette-et[576] a „tinette"-ről[577] tűnődvén inkább. A l'art pour l'art-nál[578] inkább miért szereti maga a s'art pour szart? Más az amerikai Saroyan-ról[579] értekezik, maga a börtönbeli szaró jányról. És ahova téved a tekintetem a levelében, kettős sorban állnak fel a phallusok és fetrengenek a vaginák. Isten ments, hogy túlszemérmesnek láttassak, vagy szégyellősnek, csak éppen hogy valami szörnyen áporodott szag érzik ki a végin a leveléből, egy szellőzetlenség, mint a lengyel parasztházakban tél végin, ahol egy szobában lakott télen át a paraszt, a família meg az istálló népe. Ha van egy cseppet is barátsággal hozzám, csökkentse kicsit ezeket az örök kiszólásait. Biztosítani kívánom, minden sora csak nyer vele. Remélem, nem veszi zokon idevágó kérésemet. Az utókor nevében juttatom el. A durva leveleit t.i. kénytelen vagyok elégetni Az utókor sokat veszít így, sajnálom érte.

Magamról nem merek írni, mert amit mondanék: fájna magának. Ha azt írom: dolgozok, szid érte. Ha azt írom: munka nélkül élek, azt mondaná: – A gazember! Ha említeném, hogy lenn a parkban most énekelnek a madarak, sértésnek venné. Ha azt, hogy rügyeznek a fák: azt hinné, kérkedek. Ha azt írnám, fáj a fejem, hencegésnek érezné. Egyszóval okosabb mellőznöm mindent, ami lírai és szubjektív. Hazulról semmi hírem. Maradt otthon még egy nővérem. Azt írja, remek a dolga, többé semmi gondja. Azelőtt volt, mert volt vagy öt háza. Ez a gondja most megszűnt, minden házát elvették. Régebben cselédre volt szüksége, most nincs többé, mert az egyetlen megmaradt szobáját ő maga

574 mocskos beszéd, undort keltő dolgok emlegetése beteges kényszerből

575 Retyezát – a Retyezát-hegység vagy Zerge-havasok (románul Munții Retezat) a Déli-Kárpátok Retyezát–Godján-csoportjának része; reterát – illemhely (német)

576 Marie Antoinette (1755–1793) francia királyné, XVI. Lajos felesége.

577 WC (francia)

578 művészet művészetért (francia)

579 William Saroyan (1908–1981) örmény–amerikai regény-, dráma- és novellaíró.

takarítja, tekintve, hogy még csak 72 éves, nem a szoba, de ő. Szóval minden a legjobban megy: Tündérlak Magyarhonban,[580] Blaha Lujza nélkül.

Igaz szívvel köszönti, és minden jókat kíván kartársa (nem szartársa),

Adorján Andor

Kéziratleírás, lelőhely
3 f. gépirat aut. aláírással
Feladó: Clos de l'Olive Eaubonne, S. et O.
Lelőhely: PIM Kézirattár, Benedek Károly-hagyaték

73. Adorján Andor Benedek Károlynak

Eaubonne, 1952. április 30.

Kedves Benedek,
Je m'en voudrais,[581] (itteni csicsergéssel szólván), ha nem válaszolnék sietve a legutóbbi hörgő és morgó becsesére.

Ami a hörgéseit illeti, remélem és szívből kívánnám, nem kell őket túlságosan tragikusan venni. Állandóan mintha a halálos ágya széléről írna. Kezdem olybá venni, mint a túlcsorduló egészsége megnyilatkozását. (Bár így lenne, de boldogan venném tudomásul). Különben is jut eszembe egy a Victoria-Nyanza tó[582] tájékán dívó közmondás: „Mgalla varabuk kaaroomkri vresko dugudoo", ami (ha netán nem értene ezen a nyelven) magyarra áttéve ezt jelenti: „Aki száz évig panaszolja, halálos beteg, öregember lesz belőle." E közmondásból merítvén reményt, hiszem, hogy a végin maga majd Mathuzsalemnek ad ötven pont fort egy százas partiban. Így légyen, erre és a maga viruló egészségére ürítem poharam.

Hogy mindenek előtt a kívánságára térjek vissza, ami egy jó angol-magyar fordítót illet, melegen ajánlanám a két Tábori testvért, Tábori Kornél megboldogult barátunk fiait, Palit és Györgyöt. Ma jeles angol regényíró mindkét fiú, György úgy tudom, pillanatnyilag Hollywoodban ás aranyat, Pali ellenben Londonban van. Címe: 14, Stafford Terrace London W.8. Nála jobbat biztosan nem fog lelni. Ráadásul Pali biztosan emberi és megértő is lesz. Azt akarom ezzel mondani: nem fogja megnyúzni. Igen melegszívű embernek ismerem, kitűnő kolléga és segítő. Nagyszerű stiliszta is, angolul, magyarul egyformán.

580 Johann Baptist Joseph Hirschfeld író, színész, színházigazgató *Der Zauberschloss in Ungarn* (Tündérkastély Magyarországon) című vígjátékát játszották *Tündérlak Magyarhonban* címmel. 1881-ben játszották először Blaha Lujza (1850, Rimaszombat – 1926, Budapest) szereplésével a Népszínházban.

581 sajnálnám (francia)

582 A Viktória-tó (bantu nyelven Victoria Nyanza) Afrika legnagyobb tava és a világ második legnagyobb édesvize.

Nála jobbat képtelen lennék ajánlani. Volna aztán netán Saluszinszky[583] fia is, Feri, de félek, hogy neki nehéz az élete, csak prompt ellenében tudna dolgozni, ha előre fizeti. Londonban mindenesetre van egy népes magyar kolónia; író is van köztük néhány, de a két Tábori-fiúval nem ér fel egyik se. Az optimus[584] után minek ajánlani peior-t.[585]

Levele másik szakasza, amit nem szabad válaszolatlan hagynom; hogy nem vettem ide bútorait. Első sorban: valóban úgy értelmeztem akkori levelét, azt kívánja, adjam el a holmiját. Amire persze semmi szín alatt se vállalkoztam volna. Úgy látszik, tévesen interpretáltam a kívánságát, de mindjárt hozzáteszem, hogy kosztba és kvartélyba se vettem volna a jószágát, mert nem állhatom érte a felelősséget. Elsősorban is láttuk most tíz esztendeje, hogy úgy fordultak a dolgok: menekülnöm kellett, elhagyván a tulajdon dolgaimat is. Hogyan állhatnám a felelősséget a más portékájáért? És ha tűz van nálam? És ha rablók jönnek? (Most két éve éjszakai betörés volt nálunk, minden ezüstöt, asztalneműt stb. elcipeltek). Vagy ha lopás történik? Vagy ha egér rágja meg a könyveit a padláson? Múlt évben, hogy zavaros volt a világ, már azon a ponton voltam elutazni Argentínába. Bizony ebek harmincadjára jutott volna a maga holmija. Hogy állhatnám a felelősséget érte? És különben is, az adott viszonyok közt egyik leghőbb vágyam eladni Eaubonne-t, az árából elélni munka nélkül, valahol a délvidéken. Ez esetben megint csak nem tudnék mit kezdeni a holmijával. Lássa ezt be. Nincs részemről semmi rosszakarat ebben, csak egyszerűen egy abszolút non possum.[586] (Jobb volna egy szép oposszum).[587]

Harmadik morgása: hogy felpanaszlom a levelei irtó trivialitását. Ebből maga valami szépléleki szemérmet próbál rámolvasni. Csodálkozik a fehérlelkűségemen stb. stb. Hát hadd magyarázom meg magának ezt is. Valóban irtózok minden trágárságtól. Akármilyen nevetséges ez a részemről, mégis így van: utálkozok tőle, akár az okádéktól, holott ez is igen természetes valami, vagy mint az ürüléktől, ami néha szintén az ember cipőtalpa alá kerül, de hála istennek sohase a levestányérjába. Na mármost magának azt hányom fel: miért szervírozza az episztolái tányérjában? Miért nem hagyja egyszerűen a földön, a porban heverni, ami odavaló?

A baka-káplár szókincse gyarló, akivel beszél, a bugris bakáé még szegényebb. Hát értem, ha a káplár a gondolatait a kettejük szókincsén fejezi ki. De hát ez elvégre nem a kettőnk esete. Hogyan és miért, kérdem magamban, hogy pont a szkatologia[588] kifejezései az az anyag, amelynek gyurmálásával ád maga

583 Salusinszky Imre (1883, Balázsfalva – 1946, Budapest) újságíró, szerkesztő, *Az Est* című politikai lap főszerkesztője.

584 a legjobb (latin)

585 rosszabb (latin)

586 Nem tehetem. (latin)

587 más néven erszényespatkány

588 piszkos beszéd vagy írás (görög)

a gondolatainak plasztikus formát? És van más is. Nem kívánom, hogy valamelyes tisztelettel is legyen hozzám. De hogyan van az, hogy önmagát nem tiszteli jobban... A magam részéről szerettem volna egy-egy levelét eltenni, emlékbe. Lehetetlen volt, úgy ömlött belőlük trágyalé. De hát mindezt hagyjuk. Mint annyi más pont, maradjon ez a kérdés is kettőnk közt, mint valami áthidalhatatlan különbség. Nyilván magának van igaza. Ne vitázzunk erről se többé.

Ami meg a halált illeti, mit csodálkozik, amiért köröttünk úgy halnak az emberek, hajdani barátok, meg mi. Hát csak nem akarná, hogy a világ csupa rommal és rozzant magunk fajta alakkal legyen tele. Sorba halunk, így van jól. Tegnap Molnár Ferenc halt meg a gyomorrákban. Holnap mi egyebek követjük. Az igazság az, hogy már régen meg is haltunk, csak éppen még nem vettünk tudomást róla, mert nem olvastuk az újságban. Kinek közülünk van még jövője? Senkinek. Kinek van még mit várnia? Senkinek. Hát akkor nem mindegy-e, melyik pillanatban dugnak kegyes kezek a koporsóba és a föld alá? Isten megáldja, kedves Benedek. Igaz szeretettel köszönti, és a legjobbakat kívánja magának,

Adorján Andor

Kéziratleírás, lelőhely
1 f. gépirat aut. aláírással
Feladó: Clos de l'Olive Eaubonne, S. et O.
Lelőhely: PIM Kézirattár, Benedek Károly-hagyaték

74. Adorján Andor Benedek Károlynak

Eaubonne, 1952. december 23.

Kedves jó Benedek,
Hálásan köszönöm szíves megemlékezését. Megjegyzem, becsületszavam terhe alatt, hogy nálam is elő volt jegyezve, mint holmi szent és szinte családi kötelem, hogy az ünnepi hétben, amikor kicsit szabadabban lélegzek, írok magának. A jókívánságaimat akartam kifejezni mindkettejüknek és egyben megkérdezni: hogy vannak, mit csinálnak, javított-e a letelt idő a maga egészségén.

Hát maradjunk pillanatig a jókívánságoknál. Minden lehető földi jókat kívánok magának, kedves Benedek és mindenekelőtt szívbéli békességet. Ne emésszе, ne mardossa magát. Igazságtalan volt a sorsa, elismerem, de higgye el, hogy a mindannyiunké hasonlóan igazságtalan. Volt, aki jobban, volt, aki még rosszabbul próbálta kivédeni. Nem akarom üres szavakkal traktálni és magamra haragítani. Azt szeretném csak, ha valami felsőbbséges okossággal ítélne meg mindent, mondván, hogy végső értelemben minden, ami történik velünk a földön, mellékes és érdektelen. Pláne az olyan ember számára, mint

maga, akinek megvan a maga szellemi felsőbbsége, tehát egyben: sziklavár, ahonnan lenéz mindent, ami elmúló. Egy szó, mint száz: legyen mentül boldogabb, kedves Benedek és bár találná meg önmagában az igazi vigasz és az igazi erő egyetlen valóságos forrását.

Nagyon szeretném, ha az egészségével kapcsolatban is volna valami jobb mondanivalója. A hallása persze már aligha javul meg (hacsak csoda nem esik, de talán a szíve kicsit nyugodtabb lett. És hányadán van a munkájával? Annak idején írt-e Tábori Pálnak? Lett-e a dologból valami? Táboritól se hallottam most már nagy ideje. Azt hiszem, akaratlanul megsértettem, amit nagyon bánnék. Az év elején, talán húsvét tájt, azt írta, a fia, 18 éves gyerek, ellátogat Párizsba és ő, Pali, igen szeretné, ha törődnék vele. Visszaírtam: szívesen, amennyiben a fiú kijön ide Eaubonne-ba. Mindig szívesen látjuk. De arra sajnos nem vállalkozhatok, hogy 70 éves koromban a cicerone-ja[589] legyek és elvezessem a különböző mulatóhelyekre, ahova 25 éve nem tettem be lábamat. Erre nem kaptam tőle választ; a fiút nem is láttam. Igen fájlalnám, ha Palit az apai érzékenységében bántottam volna meg. De hát tehettem-e másként? Mindegy. Ez az egész ügy teljesen mellékes. Ami lényegbeli: tudnom, létesült-e kettejük közt holmi szerves kapcsolat.

Azt, úgy emlékszem, megírtam, hogy Márai is elhagyta a kontinenst, elköltözött Amerikába.[590] Bár ott mentül teljesebb sikere lenne. Lássa, vele szemben is milyen igazságtalan a sors. A legkiválóbb talentumok egyike, és 63 éves korban kénytelen emigrálni, keresni magának új talajt. Mindez nem vigasz magának, mert hiszen kinek-kinek a tulajdon baja fáj. Csak azért hozom fel, hogy eszébe juttassam: egy kollektív szerencsétlenség áldozatai vagyunk mind, nem pedig holmi egyéni peché. Magamról szintén nem hittem volna, hogy 70 éves koromban reggeltől estig leszek kénytelen körmölni, és mindig és mindig: francia nyelven, ha meg akarom keresni a mindennapit. Még csak az az enyhe vigaszom és pihenésem sincs meg, hogy legalább hébe-hóba az anyanyelvemen írhatok... De hagyján, mert még azt hihetné, hogy panaszkodok, vagy ami ennél is komiszabb: hogy dicsekszem. Egyiket se. Mert hallatlanul fáradt és kimerült vagyok. Szeretnék egyszer vagy egy esztendő hosszat nem csinálni semmit. Csak pihenni, nézni az eget és tűnődni. De hát nem mindenki lehet kapurthalai maharadzsa,[591] hogy az efféle élvet megengedhesse magának.

Drága Benedek, nem kívánom tovább fárasztani. Ha hébe-hóba gondol rám, ha az egészsége is megengedi, írjon. És bár adhatna magáról mentül kedvezőbb híreket.

Isten megáldja. Mindkettejüket igaz szeretettel köszönti, híve és barátja,

Adorján Andor

589 idegenvezető (olasz)

590 Márai Sándor feleségével 1952-ben elhagyta Olaszországot, és New Yorkba költözött.

591 Kelet-India egyik fejedelme.

Kéziratleírás, lelőhely
1 f. gépirat aut. aláírással
Feladó: Clos de l'Olive Eaubonne, S. et O.
Lelőhely: PIM Kézirattár, Benedek Károly-hagyaték

75. Adorján Andor Benedek Károlynak

Eaubonne, 1953. húsvétvasárnap

Kedves Benedek,
Már első pillantásra, nyilván önként is ráeszmélt, hogy adott esetben a levélpapírosom színének jelképes, sőt ezoterikus jelentése van. Ezzel az üde zölddel kívánom tudomására adni, hogy valahára itt is vége a télnek. Bekopogott a tavasz. Egyelőre még csak tétovázva, de hát mégis. Odalenn, a kertben a fák csupa rügy, a rügyek hasadoznak. Viszont a Champs Elysées-n, a hosszú tél után, a női hasak rügyedeznek, mind gömbölyűbben. Egyes fák már teli levéllel; hogy úgy mondjam, ezek korábban vergődtek zöld ágra. A cseresznyefák már fehérbe öltöztek: felültek a tavaszi, csalóka napnak, ennek az öreg házasságszédelgőnek, aki annyi szépet ígért nekik, hyment,[592] boldog frigyet, mit nem még. Erre jön a fagy, és a szegény fákról lehull az olcsó menyasszonyi gúnya. Érdekes, hogy évezredek tapasztalása ellenére, a fák még mindig milyen hiszékenyek. Szóval mégiscsak átvészeltük a telet, különösebb baj nélkül kivéve, hogy közel tíztonnányi szenet kellett elfűtenünk: katasztrófa. Szeptember 18-án gyújtottunk be és ma, április 6-[á]n még mindig fűtünk ebben az imádni való hodályban. Bolond a világ. Hát miért ne állna feje tetejére az időjárás is? Na, de elég a meteorológiai jelentésből. Effelől most, úgy vélem, kellően tájékozva van.

Levelemhez idezárok egy olasz cikket Cordova igézetéről. Az esetre küldöm, ha maga eddig nem vette volna észre, hogy ott maga körül minden milyen szép, elbűvölő és igézetes. Vagyunk vele így, hogy nincs szemünk a közvetlen környezetünk számára. Talán mert túlságos közelről látjuk, a rücskeivel, gyarlóságaival, nem úgy, mint a turista, aki hamar odébbáll, holmi szerencsés és boldog impresszióval tele. Mindenesetre kívánom, olvassa ezt a cikket jó étvággyal és lehetőleg úgy, hogy az író észrevételeiből minél többet oszt. Helyesbítő megjegyzéseit netán a Messagero szerkesztőségéhez intézze, Rómába.

Mondanom se kell persze, hogy legutóbbi levelét, esztétikai szempontból nagy gyönyörűséggel olvastam, viszont kollegiális és emberi szempontból: nagy részvéttel és sajnálkozással. Bánom, hogy mindenben olyan konokul kitart maga mellett a pech, hogy a próbálkozásai a kezes mesterségünkön belül állandó balsikerrel járnak. Viszont igazán csodálom, hogy annyi év tapaszta-

592 házasság, nász (görög)

lása után miért fordul még magyar kollégái felé, honnan hogy ennyire naiv a magyar Free Europe[593] uraiban bízni. Engem is felszólítottak dolgozni nekik. Kitértem előle. Másodszor is megpróbálták. Végül dr. Auer Pál[594] volt párizsi követünket kérték meg, szerezze meg nekik a kollaborációmat. És látja, bár nekem is szükségem van rá: dolgozni és már szinte elepedek utána, valahára magyarul írni megint és nem mindig, mindig gallusul, mégse álltam kötélnek. Aztán, helyettem, elébb Doblhoff Lilyt[595] bízták meg, két hónap múlva ennek is vége volt; majd Fenyő Miksát, ennek a munkatársi viszonynak is afféle vége volt, mint amit maga panaszol. Nem igénylem, hogy hajtson a szavamra, de azt az egyet tanácsolom, soha magyar honfitársára ne építsen. Inkább a Szahara futóhomokjára, ez helytállóbb, szolidabb, tartósabb. Ha a magam élete nem mindenben olyan peches, mint a magáé, azt hiszem, jobbadán annak köszönhetem, hogy amióta 1918-ban végleg elmentem hazulról, soha az egzisztenciám nem pihent az otthonvalók ún. jóakaratán, barátságán, vagy pláne a szeszélyén.

De azért ez a maga elégiája mégiscsak tanulságos valami. Megjegyzem, a részleteiben teljesen azonos azzal, amit a minap Fenyő beszélt el nekem. Úgy látszik, ez szisztéma ott, azoknál az uraknál. Mit mondhatnék magának mindezzel kapcsolatban, ami valamelyest vigasz is lehetne? Kedves jó Benedek, szörnyű, mennyire megváltozott körülöttünk a világ! Lassan-lassan arra a meggyőződésre jutok, hogy valamennyiünk közül egyedül Kéri Pál lőtte le igazán a madarat. Ő ott ül New Yorkban, nem csinál semmit, sétál, szemlélget, újságot olvas és pörköltet eszik. A felesége fűzőket csinál és keres kis pénzt. Azon kívül Pali egész csinos járulékokat kap részint a zsidó pumpkasszából, részint bizonyos demokratikus egyesülésektől. Semmi gondja, mondják. Daliás és peckes, elegáns és boldog. Az utca napos oldalán jár; elmés, okos, paradoxalis;[596] beszélni vele, mondják, élvezet. Ami engem illet, én direkt epedek utána, úgy szeretném viszontlátni. Minden évben írok neki egyszer, sose válaszol. Legalább ebben az egy tekintetben kitartó. Ha hozzá viszonyítom magam, szégyenkezek: lám én milyen marha vagyok. Hetvenéves fejjel még mindig agyondolgozom

593 A Szabad Európa Rádiót és testvérszervezetét, a Szabadság Rádiót (SZER, angolul Radio Free Europe/Radio Liberty, rövidítve: RFE/RL) az Amerikai Egyesült Államok kormánya hozta létre a hidegháború kezdetén azzal a céllal, hogy híreket és információkat sugározzon Kelet-Európába, Közép-Ázsiába és a Közel-Keletre. A Szabad Európa Rádiót hivatalosan az amerikai kormány által létrehozott National Committee for a Free Europe nevű szervezet alapította 1949-ben az antikommunista propaganda céljaira. A SZER magyar osztályának vezetői az 50-es években: 1951: Dessewffy Gyula (1909–2000), 1954: Gellért Andor (1907–1990), 1957: Bede István (1904–1978).

594 Auer Pál (1885, Budapest – 1978, Párizs) jogi író, nemzetközi jogász. 1946–1947-ben Magyarország párizsi követe. Amikor Nagy Ferenc miniszterelnök lemondott és elhagyta az országot, 1947. június 2-án Auer lemondott tisztségéről, és Franciaországban maradt, ezután haláláig Párizsban élt.

595 Doblhoff Lily, született Ibrányi Erzsébet (1897–1973) bárónő, újságíró.

596 különös, szokatlan (görög)

magam, a francia újságok oly szerény honoráriumáért. Néha direkt bocsánatot kérek Kiss József[597] szellemétől, amiért valamikor keveslettem, amit ő fizetett egy-egy cikkért. Aranyban. Ma úgy gondolok rá, mint egy Mecenásra, ha a francia honoráriumokat nézem. Felülrá minden hónapban megszűnik egy-egy lap. Most egyszerre bedöglött a Ce Matin, a Le Pays, a Ce Soir. Pedig ez utóbbi a kommunisták esti lapja volt, maga Louis Aragon[598] volt a főszerkesztője. A facér újságírókkal itt utcát lehetne kövezni. A legkülönösebb benne, hogy nemcsak az idősebbek mennek el éhkoppal, de fiatal is rengeteg lézeng állástalan. Az a boldog, aki be tud vágódni a Rádióhoz. Egy igen kitűnő francia kollégám, több nagyon jeles könyv szerzője, most elment hotel-gérant-nak.[599] És örül, lelkendezik, amiért ilyen jó álláshoz jutott. La Magie de Paris.[600] Ki hinné, ugye?

Hogy kedves és bánatos levele mentén mellőzte a női nemi szerv magasztalását, sőt emlegetését, itt Franciaországban közfeltűnést keltett, és ha az esemény nem esik össze Sztálin halálával és más hasonló fontos eseményekkel, nyilván a lapok is cikkekben méltatták volna. Na de legalább az utóiratában kitért erre is: A megjegyzése engem igen megnyugtatott, mert mondtam magamban – ameddig Benedek ilyen lelkesen ünnepeli a dolgot, hát túlságos baj nem lehet. Adja isten, hogy még soká magasztalja ilyen dithyrambikusan! Az efféle vérmesség mindig jó jel.

Sajnálom, hogy a Tábori Pállal való levelezése nem adott olyan eredményt, mint amilyent kívántam volna. Jómagam már régóta nem hallottam felőle. Viszont Máraitól újévkor hallottam utoljára: küldött egy üdvözlőlapot Merry New Year kiáltással. A napokban feleltem neki. Nemrég egy új könyve jelent meg; Béke Ittakában címmel.[601] Igen jókat mondanak róla. Londonban jelent meg egy ottani magyar könyvkiadónál. Ideírom a címét, hátha magát is érdekeli ez a magyar kiadó: „LINCOLNS-PRAGER Publishers, 3 Kenton Street, London, W. C.1". Nem ismerem ezt a Lincolns Pragert, nem tudom, ki fia. De Fenyő Miksa említette, hogy ő is összeköttetésbe lépett vele kiadatni vele egy új könyvét.[602]

Most mivel untassam még, kedves Benedek? Történni, hála istennek, nem történik velem semmi. Morzsolom a napokat. Ők visszamorzsolnak. Sejtem, majd ők bírják tovább. Szeretnék magunknak sírhelyet venni itt Eaubonneban, de a feleségem lebeszél, mondván: hátha mégis háború lesz és menekülni

597 Kiss József (1843, Mezőcsát – 1921, Budapest) költő, szerkesztő. 1890-től *A Hét* című folyóirat alapító szerkesztője, ami a *Nyugat* előfutára volt.

598 Louis Aragon (1897–1982) francia költő, író, újságíró, esszéista, fordító és kritikus.

599 hotelmenedzser (francia)

600 Párizs varázsa. (francia)

601 Márai Sándor, *Béke Ithakában: regény három énekben* (London: Magyar Írók Könyvesháza–Lincolns-Prager, 1952).

602 Márain kívül más magyar szerzők (Zilahy Lajos, Mikes György, Biró Erzsébet, Somló Zsuzsa) művét is kiadták az 1950-es években, de Fenyő Miksától nem.

kell újra. A sírhelyet nem lehet magunkkal vinni. És manap ki tudhatná, hol éri utol a halál? Melyik földrészen?

Politikáról szándékosan nem írok, az ilyenből sose kerekedik ki jó. Hogy odahaza mi van, alkalmasint mégiscsak tudja. A számomra a komikum teteje, hogy volt idő, amikor otthon egy ilyen című darabot játszottak, hogy Tündérlak Magyarhonban...

Hall-e néha Révész Andorról?

Isten vele, kedves Benedek. Marad még, hogy a húsvét alkalmából szép piros tojásokat kívánjak magának, sódarral[603] persze és hozzá jó borocskával. És a szokott locsolást és meglocsoltatást, mint jobb időkben, honi tájakon.

Öreg kollégája és barátja,

Adorján Andor

Kéziratleírás, lelőhely
2 f. gépirat aut. aláírással
Feladó: Clos de l'Olive Eaubonne, S. et O.
Lelőhely: PIM Kézirattár, Benedek Károly-hagyaték

76. Adorján Andor Benedek Károlynak

Eaubonne, 1953. július 6.

Kedves Benedek,
Régen nem hallattam magamról és lehetséges, hogy már most nem is fogok többé. Hogy rövidre fogjam mondókámat: holnap bemegyek a klinikára, ahol is háromnapi előkészítés után elég súlyos operációt végeznek majd rajtam. Prosztatatúltengésem van. Olyan lényeges, hogy ki kell vágni az egészet. Váljék kedves egészségére: – Prost, tata! Mit meg nem él az ember, mit szól hozzá? Hitlert túléltem. Kérdés, mi veszélyesebb: a Hitler-túltengés, vagy a hypertrophikus prostata?

Egyre nehezebbemre esik a vizelés, viszont egyre kell. Furcsa. Ha van, akit irigylek, a bruxellesi Mannakin Piss.[604] Hogy az milyen fürgén pisil. Tya, nincs mindenki bronzból.

Ha ezentúl már most kicsit az öröklét végéig nem hall többé rólam, ez azt jelenti, hogy a pokolbeli Estnél álltam szolgálatba. Ott majd már biztosan együtt találom az egész redakciót: régi jó barátokat, Kemény Simont, Salut,[605]

603 sonka, füstölt hús (német)

604 A Manneken Pis egy bronz szökőkútszobor Brüsszel központjában, Belgiumban, amely egy meztelen kisfiút ábrázol, aki a szökőkút medencéjébe vizel. Bár már a 15. században létezett ilyen szobor, jelenlegi formájában az idősebb Jérôme Duquesnoy szobrász készítette 1618-ban.

605 Salusinszky Imre (1883, Balázsfalva – 1946, Budapest) újságíró, szerkesztő, *Az Est* főszerkesztője.

Seresst, Lakatost,[606] Miklós Andort meg a többieket. Kíváncsi vagyok, mennyi fizetéssel vesznek majd fel. Az egész redakcióból egyedül Erényit[607] tippelem, hogy az felment a mennyországba. Már a földön is angyal volt, nem?

Kedves jó Benedek, minden lehető jókat kívánok magának. Sikert csövestül, meg amit csak akar.

Ha netán gyógyultan térnék vissza, mert az is meglehet, persze tudatom magával.

Szeretettel köszönti öreg kollégája és barátja,

Adorján Andor

Mellesleg szólván: hetvenéves elmúltam és a szívem már nemigen erős. De azért talán kibírja még ezt a kis teherpróbát.

Kéziratleírás, lelőhely
1 f. gépirat aut. aláírással
Feladó: Clos de l'Olive Eaubonne, S. et O.
Lelőhely: PIM Kézirattár, Benedek Károly-hagyaték

77. Adorján Andor Benedek Károlynak

Pontoise, 1953. augusztus 6.

Kedves Benedek,
feleségem, aki kétnaponta kijár hozzám ide a klinikára, elhozta ma a maga kezétől való szíves levelét. Boldogan közlöm, hogy túlestem az összes operációkon és túl minden veszélyen, az ún. javulás útjára léptem. Ha a jövőben egyszer találkozunk, remélem, megismer, noha ezentúl már csak prostata nélkül járom az élet egyre szűkebb országútját. A lábadozásom még vagy négy hetet vesz igénybe, de rövidesen már visszavisznek Eaubonne-ba. A klinikán igen jó dolgom volt; jó orvos és apácák mint ápolónők. Sajnálattal hallom, hogy szegény felesége beteg. Ijesztő. Igazán ránk nehezedik a kor, magára is, rám is. Jobbat érdemelnénk. De a panasz úgyse használ. Na mindegy. Ha még egyszer visszajövünk a földre, mégis válasszunk másik, jobb végzetet. Egyelőre ennél a [?] csak kikötünk.

Ha Eaubonne-ban leszek, majd írok újra. Remélem, két héten belül erre is rákerül a sor. Addig is sok szeretettel és a legjobb kívánságokkal köszöntöm. Igaz híve és kollégája,

Adorján Andor

606 Lakatos László (1881, Budapest – 1944, Nizza) író, újságíró, műfordító.
607 Erényi Nándor (1879, Sátoraljaújhely – 1937, Budapest, 1937) újságíró, író, lapszerkesztő.

Kéziratleírás, lelőhely
1 f. kézirat levelezőlapon
Címzett: Carlos Benedek Roelas 26 Cordoba Espagne
Lelőhely: PIM Kézirattár, Benedek Károly-hagyaték

78. Adorján Andor Benedek Károlynak

Eaubonne, 1953. december 29.

Kedves jó Benedek,
Köszönöm szíves megemlékezését és persze hogy tetézetten viszonzom minden lehető jókívánságát. Boldog lennék tudni, hogy valahára jobban van. A szíve, a füle, a veséje megint rendben, és hogy a kedve is egyre inkább a régi.

Ami a verőfényt illeti, ami a jókívánságából kiszól, bizony nagyon ránk férne. Itt csak köd van és nyirkosság. A következménye, hogy a tüdőm csúcsosabb, mint valaha, és a csúcs hurutosabb. Reggeltől reggelig köhögök, krákogok, köpködök. Az orvost hiába kérdem, mit tehetne, hogy rendbe hozzon. Váltig azt ajánlja, menjek Afrikába, Egyiptom különösen hasznos lenne, úgymond. Erről eszembe jutnak a jó idők, amikor mihelyt forradalom ütött ki valahol, vagy egy kis királygyilkosság, Az Est kiküldte oda az embert. Bezzeg most akár tömegbe ölik is a királyokat, Az Estre nem számíthatok többé.

Pironkodva veszem tudomásul, amit rámolvas, hogy levelet ígértem, mihelyt Pontoise-ból hazakerülök Eaubonne-ba. Nem szépítem, elfeledtem. Úgy látszik, hogy a prostatával együtt a memóriámat is kicsit kioperálta az orvos. Még jó szerencse, hogy ezt a kiegészítő műtétet nem írta a számlámra. Egyébként megvallom, érzem valóban, hogy rohamosan romlik az emlékezőképességem. Néha nem jut eszembe egy-egy szó, hol német, hol olasz, francia, angol vagy svéd nyelven. Ijesztő. Mindenesetre bocsánatot kérek feledékenységem okán és kérve kérem, ne lásson benne szándékosságot.

Rengeteget dolgozok még mindig, de egyre ritkábban járok csak be a városba. Néha két hét is elmúlik anélkül, hogy kimozdulnék hazulról. Az írásaimat küldönc viszi be. De reggeltől estig a masinámnál ülök, pusztítom a papirost. A mulatságos, hogy amikor néha-néha egy cikket olvasok, ismerősnek tűnik, és végül ráeszmélek: tőlem van. Ilyenkor dühösen csapom le, hogyan írhat felnőtt ember ilyen buja marhaságokat.

Immár a 71. évemet taposom. Vagy helyesebben így kellene mondanom: immár a 71-ik évem tapos engem. Sose hittem volna. Ha tudná, mennyire szégyenlem. És mennyire másnak képzeltem az öregségemet. Na mindegy.

Hosszan elnéztem a maga által küldött kártyácskát és rajta a képet En un lugar de la Macha.[608] A férfit, aki szerepel rajta, könyv fölé hajolva, homlokát a kezében pihentetve, olybá nézem, mintha magát ábrázolná. Mit csinál ebben a lugar-ban,[609] kedves?

Ha kedve és ideje engedi, adjon hírt magáról.

Most pedig újfent bocsánatot kérek, amiért nem váltottam be ígéretemet. Jaj, jaj, ez a prostata. Mennyi galibát okozott nekem. Hogy kidobtam, most így bosszulja meg magát: elhomályosítja a memóriámat.

Egyébként pedig megújhodtan: boldog újévet kívánok, kedves Benedek. Képzelem, ott Cordobában hovatovább hogyan virágzanak már a narancsfák. Amikor itt még egyetlen nagy piszok és ködtenger a világ. Arriba Espana!

Igaz barátsággal köszönti megroskadt kartársa,

Adorján Andor

Kéziratleírás, lelőhely
1 f. gépirat aut. aláírással
Feladó: Clos de l'Olive Eaubonne, S. et O.
Lelőhely: PIM Kézirattár, Benedek Károly-hagyaték

79. Adorján Andor Benedek Károlynak

Eaubonne, 1954. április 18.

Kedves jó Benedek,

Mint a fenti keletből látja, a húsvétvasárnapi nyugságomat használom fel válaszolni múlt havi, legutóbbi szíves levelére. Vegye olybá, mint valami szép piros tojást, aminek a magunk korában már annál inkább megörül az ember, mert az istenadta sajátja mindinkább az aszalt szilvához kezd hasonlítani.

Hogy olyan hosszú és konok hallgatás után valahára újra felkeresett soraival, öröm volt számomra. Holmi elvetemült szadistának ne nézzen, ha azt mondom, hogy keserveit és panaszait, messze túl a sajnálkozáson, nagy gyönyörűséggel olvastam, mint a Jób megkísértését az Ó-testamentumban. Írói szempontból, amit ír és ahogyan: szinte zsoltári. És ha annyi trivialitással nem keverné, egyenest elküldeném Jeruzsálembe, hogy majd ott tanítsák az iskolákban. Kétségtelenül igaztalan magához a sors. Viszont nemigen értem, hogy maga, aki németül is kitűnően tud írni, miért nem lép összeköttetésbe valami jó svájci vagy németországi lappal, ahol biztosan kapva kapnának kitűnő írásain. Hamburgban a Die Welt című napilap vagy a Die Zeit c. hetilap a tíz ujját

608 Miguel de Cervantes Saavedra *Don Quijote de la Mancha* című regénye első fejezetének első szavai: La Mancha egyik falujában (spanyol).

609 hely, település (spanyol)

lenyalná a maga tárcáiért. Meg aztán a Der Spiegel! Tudja-e, hogy Berlinben az Ullstein[610] is újra tele gőzzel dolgozik? Feléledt a Morgenzeitung, a Voss, a B. Z. am Mittag, a Berliner Illustrierte. Ez a négy lap busásabb emlő volna a maga számára, mint a Hungaria meg az alkalmi Rádio leadások. Még ha Cordovából ki se mozdul, akkor is színnel teli cikkeket írhatna, amiknek a mai honoráriuma Németországban 100–150 márka. És mert úgy tudom, hogy Hispániában az élelmiszerárak alig harmadja annak, amit mi fizetünk értük, hát azt hiszem, hogy ilyen német kollaborációkkal aránylag könnyen meg tudná oldani élete problémáit. Bár persze ilyesmiben tanáccsal szolgálni nehéz dolog és hálátlan. Bocsánatot is kérek érte, amiért erre a térre tévedtem.

Panaszaira egyébként könnyen felelhetnék hasonlóval. A telem szörnyű volt. Tüdőgyulladásom volt, ami az én koromban már nem csekélység. Kitűnő orvosom penicillinnel, bronchocillinnel és egy paramnian nevű orvossággal kezelt, az utóbbi kettőt injekció alakjában kaptam, egyiket intraveniálisan,[611] a másikat intermuszkulárisan.[612] Mindkét injekcióval nagy baj volt. Az ereimbe való befecskendés oda vezetett, hogy az amúgy is meszesedő ereim kezdtek megrepedezni. Az intermuszkularis 11-ik injekció pedig már nem reszorbeálódott,[613] hanem valóságos zsebet alkotott. Megszabadítani tőle az orvos mester kelevényt támasztott, ún., abcès de fixation-t,[614] aminek az [?]dése[615] egyrészt, a felmetszése és kifakasztása, majd utóbb a naponta való ápolása és tisztogatása rengeteg fájdalommal járt. Közel tíz hétig kínlódtam. Felülrá a véranalízis megállapította, hogy urée és cholesterin[616] van a véremben. Ezt is ki kellett pucolni. A vége, hogy nem szabad se húst ennem, se halat, se tojást, sajtot, semmit, egyedül krumplit, spenótot, főtt salátát, főtt tésztát, tejberizst és mindent szigorúan sótalan. Rettenetes. Úgy lefogytam, mint a gyertyaszál. Rám se ismerne.

Most kb. három hete vagyok megint talpon, de már javában dolgozok megint az újságjaimnak. Boldog vagyok, hogy idáig jutottam. Bár 71 éves koromban talán én is megérdemelném, hogy ne kelljen már halálra heccelnem magam, hanem hogy gondtalan nyugalomban éljek, mint menhelyén a többi volt negyvennyolcas honvéd és nagy idők tanúja.

---

610 Az Ullstein Verlagot Leopold Ullstein alapította 1877-ben Berlinben, és az egyik legnagyobb német kiadói társaság. Olyan újságokat ad ki, mint a *Berliner Zeitung* (B. Z.) és *Berliner Morgenpost* és könyveket leányvállalatain (Ullstein Buchverlage és Propyläen) keresztül.

611 gyűjtőérbe (latin)

612 izmok közé (latin)

613 felszívódott (latin)

614 lokalizáló fekély (francia)

615 Papírszakadás miatti hiány.

616 vizelet és koleszterin (francia)

Levele különösen meghatott azzal kapcsolatban, amit Herczeg Gézáról ír.[617] Azóta még egész sereg halálhírt kell elregisztrálnunk. Elsősorban Herczeg Ferencét, aki 92 éves korban hunyt el Budapesten.[618] Kevéssel előtte Laczkó Géza költözött el az állítólag jobb világba, kevéssel utána, Hollywoodban, Vajda Ernő, ha ugyan emlékszik rá.[619] Ami Német Andort illeti, igen jól ismertem, őt is, az írásait is.[620] Nagyon tehetséges ember volt és a Karinthy Friciről szóló kulcsregénye igazán mulatságos.[621] Több könyvét kéziratban olvastam, és igen szerettem volna megjelentetni, amikor a Bateau Ivre-nél voltam, de Erber nem akart magyar szerzőről hallani, tekintve hogy hárommal is megbukott, köztük Zilahyval.[622] Hogy Német Andor miért ment haza bolsevikinek, talán ezzel kell magyarázni. Itt Párizsban túlságosan megnehezedett az élete. Aztán, úgy tudom, szerelmi komplikációi is voltak itt, de erről csak negyedfüllel hallottam, mert nemcsak hogy nem érdekel, de untat a mások magánéletébe behatolnom.

Pali barátunk Churchill-cikkét nekem is beküldték Amerikából, ha jól tudom, Fenyő Miksa, aki családjával végleg átköltözött. Fia az egyik ottani egyetemen végzi, mint ösztöndíjas, a tanulmányait: kémikus lesz és nem komikus: akarom mondani, író.[623] Fenyőtől igen szép leveleket kapok, csak éppen az öregbedését sajnálja, sőt gyászolja. Nagyon jól megértem. Én is így vagyok vele, holott kevésbé szívtam magam tele Goethével és a Fausttal.[624]

Hogy azzal fenyeget: kilencvenéves leszek én is, azt hiszem, meg nem érdemelt büntetés lenne számomra. Kinek és minek lennék ilyen öreg. Gyerekem nincsen, hát majd holmi menhelynek legyek az ápoltja? Gyerekkorba essek vissza, aki összecsinálja magát, gagyog, csámcsog és csurgatja a nyálát? Köszönöm, ebből nem kérek. Élni, ameddig ember az ember, ezt igen. De rajta túl, a mások terhére: isten őrizz.

Végül hogy a kérdésére feleljek: igenis a fák javában virágzanak. Ez a zsendülő, zöldellő természet, ez ma a legnagyobb, legigazabb örömöm. Tartanom még Eaubonne-t, ezt az itteni nagy házat emberfeletti erőfeszítésembe kerül. De részint vevőt nem találok rá, részint megválnom tőle halálosan fájna. Ami telkünk volt, eladtam. Még csak éppen a ház maradt meg, meg a park. Meg-

617 Herczeg Géza 1954. február 19-én halt meg Hollywoodban.

618 Herczeg Ferenc író, színműíró, újságíró 1954. február 24-én halt meg Budapesten.

619 Laczkó Géza író, újságíró, műfordító, lapszerkesztő 1953. december 1-én halt meg Budapesten. Vajda Ernő (Ernest Vajda) színész, drámaíró és regényíró a kaliforniai Woodland Hills-ben hunyt el 1954. április 3-án.

620 Németh Andor író, költő, műfordító, kritikus 1953. november 13-án hunyt el Budapesen.

621 Németh Andor, *Egy foglalt páholy története: regény*. Budapest: Almanach, 1942.

622 A Bateau Ivre kiadó kiadta Zilahy Lajos *Csöndes élet* című regényét: Fiançailles, 1946.

623 Mario D. Fenyo (1935) 1950-ben az apjával együtt vándorolt be az Egyesült Államokba, és történelemprofesszor volt több egyetemen.

624 Johann Wolfgang von Goethe (1749–1832) német író, költő, grafikus, művészetteoretikus, jogász és politikus. *Faust* című drámája (1808) a német nyelvű irodalom egyik legfontosabb alkotása.

válnom majd tőle: mintha a szívemet tépném ki a mellemből. Pedig kell majd, amikor végleg munkaképtelen leszek, és nem tudom már megkeresni a kenyerünket. Isten kegyelméből talán még két-három évig csak megbírom.

Isten vele, kedves Benedek, és ha van érkezése, írjon újra. A legjobb érzésekkel köszönti, roggyant barátja,

Adorján Andor

Kéziratleírás, lelőhely
1 f. gépirat aut. aláírással
Feladó: Clos de l'Olive Eaubonne, S. et O.
Lelőhely: PIM Kézirattár, Benedek Károly-hagyaték

80. Adorján Andor Benedek Károlynak

Eaubonne, 1954. augusztus 27.

Kedves jó Benedek,
Ezúttal igazán mély szégyenkezéssel kérek bocsánatot, amiért még csak ekkora késéssel válaszolok legutóbbi szíves levelére. Ijedten és kolompozó lelkifurdalással állapítom meg, hogy a maga írása május elsején kelt. Szóval közel teljes három hónap kellett hozzá egy válasz erejéig megemberelnem magam. Lássa, lássa, hová jutottam. Máskor fürge és firkonc, hovatovább egy baráti episztolát megírnom is probléma lesz a számomra. Nem tudok mást mondani, legyen elnéző. Semmi szándékosság nem volt a hosszú és mélázó hallgatásomban. Egyben a jövőt illetőleg javulást fogadok. Hogy csak valamelyest is kimentsem magam, hadd teszem hozzá még ezt a statisztikai részletet: megszámláltam, hány levél és lev.lap halmozódott fel az asztalomon, amire felelnem illenék. Összesen 52 van. Csekélység. Maga az első, akit kikapok a tömegből. Nem tudom, ezzel az excuse-zel[625] beéri-e?

Hogy miért nem írtam? Ha egy új Marcel Schwob[626] lennék, erre a kérdésre egy tízkötetes „À la recherche du temps perdu"-vel[627] felelnék. De nem vagyok regényíró és így hát rövidebbre tudom fogni a dolgomat. Beteg voltam, mondanom se kell, ha másképp lenne, rá se ismernék millenáris nagy pechemre. Felülrá elkeserített ez az itteni örök eső, ez az elázott nyár, aminek során napsugárnak még csak nyomát se láttuk. Fáradt is vagyok, minden megengedett határon túl. És mindennek tetejébe nyakig vagyok a munkában. Öt francia folyóiratnak dolgozok, mint egy fenevad. Hetvenkét éves koromban több papírt

625 mentség (francia)

626 Marcel Schwob (1867–1905) francia szimbolista író, a szürrealizmus előfutára.

627 *Az eltűnt idő nyomában* Marcel Proust (1871–1922) francia író 1906–1922 között írt, hétkötetes regényének címe.

pusztítok, mint hajdanán, amikor Budapesten loholtam ifjonti lelkesedéssel. Adódik, hogy reggel hat órakor ide srófolom magam az írógépem elé, és rövid megszakítással, ami az ebédhez kell, estéig, vakulásig zongorázok ezen a rozzant masinán. Ma megint ott tartok, hogy meg kell keressem a napi kenyerünket. Ez romantikusan hangzik, és maga kétkedőn csóválja fejét. Pedig így van, higgye el.

Képtelen vagyok eladni ezt a házat, parkot, nem akad vevő. Már óriási koncessziókat[628] tettem ár szempontból, mégis mindenki visszaretten. Ki attól ijed meg, mennyi cseléd kell a karbantartáshoz, ki az adókat emlegeti, ki a „signe extérieur de la richesse"-t[629] stb., aki meg vevő lenne, tízévi törlesztési időt kér, szóval a devalvációra[630] spekulál. Készpénzem persze nincsen. Szóval, ha talpon akarom tartani magamat és famíliámat, nincs egyéb kiút, mint az őrült és megfeszített munka. Minden este azzal a gonddal fekszem le, vajon holnap bírom-e majd újra. Volgai hajóvontató lettem; „Ej uchnjem!"[631] Amellett mindig félek, hogy egy napon a francia lapok ráeszmélnek, hogy kivénültem és nem kell majd nekik többé a prózám. Néha rajtakapom magam, hogy tíz évvel fiatalabbnak adom ki magam, mint vagyok. „– Már 62 éves?" mondják, „hovatovább nyugalomra kell gondolnia."

Hát még ha tudnák, hogy 72 éves vagyok, vén csataló.

Nagy figyelemmel olvastam orvosi elmélkedéseit. Se vitatkozni, se egyetérteni velük nem tudok. Azt hiszem, hogy mindez teljesen egyéni életszemlélet dolga. Ami jómagamat illeti, a haláltól egyáltalán nem félek, és ha tudnám a vagyoni ügyeimet valamiképpen okosan rendezni, vagyis készíteni azt, amim van, hát akármelyik pillanatban készségesen mondanék le az életről, tudván, hogy a feleségem sorsa biztosítva van. Az élet nem öncél nekem. És ha ápolom és gondozom, ami az egészségemből megmaradt, főleg azért teszem, hogy őérette (a feleségemért) tudjak dolgozni. Az érelmeszesedés ellen is azért küszködök, mert megijedek: mi lenne szegény asszonnyal, ha ügyvédek, avouék és huissierk[632] vennék hirtelen körül, csupa cápa. Egy másik rémlátásom, tehetetlennek lennem, másnak esni terhére. Az ilyesmi persze okos önzés annak részéről, aki képes rá. Fájdalom, én e tekintetben is tehetségtelen vagyok. Amíg élek: ember akarok lenni a talpamon (vagy legalábbis az ülepemen), és mihelyt megszűntem annak lenni, hát inkább elmegyek a hullámmal trágyázni ezt a drága istenajándékot, a földet. Félnék gutaütötten nézni a semmibe.

628 engedmény (latin)

629 A gazdagság külső jele (francia)

630 pénz értékcsökkenése

631 A *Volgai hajósok dalá*nak refrénje, jól ismert hagyományos orosz dal, amelyet Mily Balakirev gyűjtött és 1866-ban közölt a Népdalok könyvében.

632 ügyvédek és bírósági végrehajtók (francia)

Azt tanácsolja, egyek olajos kosztot. Nem szeretem. Az egész Itáliából ez az egyetlen, amit nem bírok el. Az olaj szagától is messze szaladok. A patikabeli műsót próbáltam, de keserűnek ínylem és megrontja az ételt. Inkább eszem teljesen sótlanul, mint ezekkel a műsókkal fűszerezetten. Kinek-kinek megvannak így a maga rögeszméi. Az egyetlen kellemük: hogy a sajátjaink, hogy egyéniek, hogy más nem osztja őket. Imádom a rögeszméimet. Vannak, tehát vagyok.

Viszont nem értek magával egyet abban, hogy ne tudna német lapoknak írni, ha akarna. Hogy 15 évig nem írt németül? Viszont 20 évig írt. Semmi kétségem, hogy két hét alatt visszanyerné a teljes nyelvbéli pompáját. Én vagy 22 év óta nem írtam német cikket, mégis akár holnap rákapnék megint. Hogy grammatikai hibák lennének benne? Hát a felelős szerkesztő mire való, ha nem arra, hogy a hibákat javítsa? Írnivaló pedig mindig akad, pláne idegen helyről, ahol mi vagyunk, az olvasó meg nincs. Allons, allons[633] Benedek, ne legyen olyan kishitű, és ne nézze le magát megérdemtelenül. Nem mondom, [hogy] dolgozzon Amerikának, ezt elébb meg kell tanulni. De maga, aki évekig dolgozott Presse-nek, Neues Wiener Journalnak, játszva tudná tenni ma is, ha akarná. Nem azért mondom, hogy a sorsán lendítsen vele, hanem mert az egész életszemlélete megváltoznék, ha eladná ezt az oblomovi[634] passzivitását.

Egyébként sok mondanivalóm nincs. Volt itt két barátom: Fenyő Miksa és Balkányi Kálmán. Elszéledtek. Fenyő Amerikába vándorolt ki, Balkányi Angliában van. Azóta nem látok senkit, mint remete élek itt Eaubonne-ban. Csak éppen a redakciós[635] konferenciákra járok be. A kézirataimat küldönccel juttatom be a városba. Ha van ötpercnyi szabad időm, tűnődéssel töltöm vagy árnyékokat idézek fel a múltakból.

Isten vele, kedves Benedek. És újfent kérem, bocsássa meg hosszú hallgatásomat. Mint levelem mutatja: nem sokat vesztett vele.

Szeretettel köszönti, öreg barátja,

Adorján Andor

Kéziratleírás, lelőhely
1 f. gépirat aut. aláírással
Feladó: 11, rue Garcia Eaubonne, S. et O.
Lelőhely: PIM Kézirattár, Benedek Károly-hagyaték

633 Rajta, csak bátran! (francia)

634 Utalás Ivan Alekszandrovics Goncsarov (1812–1891) orosz író *Oblomov* című regénye (1859) főszereplőjének, a Szentpéterváron élő földbirtokos Ilja Iljics Oblomovnak a lustaságára. Oblomov a felesleges ember szinonimája.

635 szerkesztőségi (francia)

81. Adorján Andor Benedek Károlynak

Eaubonne, 1954. november 1.

Kedves jó Benedek,
Ma mindenszentek napja van, holnap a halottaké, a nékiök fenntartott kettős ünnepnek köszönhetem, hogy valahára van kis ráérő időm magával elfecserészni. Szemrehányást tennék magamnak érte, ha fel nem használnám a kedvező alkalmat. Eléggé fúr érte a lelkiismeretem, hogy nem tettem már hamarabb. Közel két hónapja van itt előttem a maga kitűnő írása: int, hív, pirongat, szid, miért nem feleltem már, mint illett volna régen. Legyintek egyet, jobb későn, mint soha. Annyi mindig a dolgom! És titkon: úgy unok már mindent, ami írás. Maholnap már egy számlának vagy adóintésnek se tudok úgy örülni, mint hajdanan. Hiába, hiába, idővel a legjobb dolgok is ízüket vesztik.

Legutóbbi becsesét kéjgyönyörrel elegy fájdalommal olvastam. A kéjt és a gyönyört prózája minéműségének köszönhettem, az elegy és a fájdalom viszont a közlendőinek természetéből fakadt. Nagyon sajnálom, hogy annyi minden panaszra van oka. Egy százas partiban maga az athéni Timonnak[636] 50 pont előnyt adhatna, mégis megnyerné a játszmát. És ha jól nézem, hát a néhai Jób is kismiska magához képest. (A bibliai Jóbra gondolok, nem Jób Danira[637] persze.)

Felmerült egyébként bennem a gyanú, hátha csak azért panaszkodik annyi minden bajra és olyan váltott hangokon, hogy engem vigasztaljon ezzel a tulajdon bajaim közepett. Ha ez lenne a szándéka, rossz úton van. Engem ugyanis a mások baja cseppet se vigasztal, sőt. Sose voltam kárörvendő természet. A mások keservét szívből osztom. Ezzel még csak tetéződik a jómagan sokféle szerencsétlensége. Mindenem fáj, igazán testileg valóságos roncs vagyok. Dehogyis nézek tükörbe, nehogy ezeket az eltorzult vonásaimat lássam. A tüdőm négyötödig el van meszesedve, nehezemre esik a lélegzés, a bronchitiszem végleg krónikusra fordult, folyton köhögök. Jobb szerettem volna petróleumforrásra találni, de ehelyett sajnos aranyérrel kell beérnem, viszont görcsös és igen-igen csiklandós, már szinte pikáns. Ha vita közben kifogyok az érvből, elég a sérvemből kihúzni az s betűt, és már megint van érvem. Na és mit mondjak a reumámról, ami úgy görbít kétrét, hogy 90 fokos szöget alkotok önmagammal. Néha az ujjamba áll belé a reuma, néha a térdembe, máskor a karomba és a könyökömbe. Irtóztató kín ez. Felülrá álmatlan vagyok, minden éccakám csupa tépelődés és önkínzás... Amint látja, a baj nem éppen a maga kiváltsága. Kijut belőle másnak is. Újabban olyan diétát tartok, hogy Sanyaró

636 Athéni Timon embergyűlöletéről híressé vált athéni férfi volt, akit Misanthroposnak (embergyűlölőnek) neveztek.

637 Jób Dániel (1879, Arad – 1955, Budapest) rendező, író, műfordító, újságíró, színházigazgató.

Vendel[638] se különben. Se hús, se hal, se tojás, soha egyetlen szemernyi só se, hanem csak zöldfőzelék, makaróni, rizs. Pólyás koromban éltem ilyen koszton. Azaz akkor mégiscsak jobb dolgom volt, tekintve hogy legalább a dadám csecsével mulatozhattam. Ma erről, sajnos, szó sincs.

Szeretném, ha bajaim e vázlatos felsorolása valamiképpen megnyugtatás volna a maga számára. A más élete se színig tejfel. Azzal a különbséggel, hogy még csak nem is vagyok Cordobában, hanem itt, ahonnan nyilván már nem is lészen kimozdulásom.

Nem irigylem, persze, kedves Benedek, de azért mégis merengve gondolok rá, milyen jó sora lehet immár évek óta nem firkálnia lapba, nem lesni a főszerkesztő urak homlokát és szívráncait, nem rettegni, hogy egypár buta olvasó nem ír majd tiltakozó levelet, amiért valami cikke nem tetszett az ipsének. Én valósággal rosszul leszek, ha ilyet tartanak az orrom alá. Minap egy cikkemben azt írtam, Karlhorst. A szedő úgy szedte, Qui rihustu, mire vagy 30 levél érkezett, gúnyos, hol van ez a hely, mik a nevezetes műemlékei, érdemes-e oda utazni, megnézni őket. A lapnál diadalmasan nyújtották át nekem a leveleket, mintha isten tudja, micsoda leiterjakabot követtem volna el. Persze aztán megnyúltak az orrok, amikor a szedő, a korrektor és a szerkesztő urak tudatlanságára mutattam rá, akinek sejtelme se volt, hogy van egy Karlhorst és hogy csak kilenc éve ott székel az orosz megszálló bizottság és a katonai kormányzat Kelet-Németországban.

Jaj, de jó lenne már nem dolgozni! Maholnap 72 éves vagyok, elgondolhatja, már nem esik bizony nagy könnyűségemre öt nagy lapnak dolgoznom, témát találnom. Pláne, hogy ritkán megyek csak be a városba, egyedül ha múlhatatlanul muszáj. Jobbadán hazulról végzek el mindent, és az írásaimat küldönc viszi be. Isten tudja, meddig bírom még ezt a rettentő iramot. Félek, már nem valami soká. Testileg, szellemileg egyformán fáradt vagyok. Neuraszténia is. Kerek tíz esztendő óta nem volt pihenőm. Biztos vagyok benne, hogy 30 éves koromban nem tudtam volna ennyit dolgozni. Igaz, hogy akkor többfelé is fűtött az érdeklődésem. Holott most tetőtől talpig csak munkára vagyok beállítva, meg a napi kenyérkeresetre.

Hogy Eaubonne-ra úgy emlékszik, mint egy olajos árnyékszékre, mint írja, azt hiszem, inkább szubjektív megnyilatkozás, semmint az objektív szemlélődéssel egybevágó. Azt mondja: az Olive mindig olajra emlékeztet, viszont az olaj a szagtalanításra, a szagtalanítás a klozetre. Igen érdekes gondolatkapcsolódás. Man ist was man isst,[639] mondja a német. Talán a táplálkozása hozza magával úgy, hogy ilyen szkatologikus természetű gondolatkapcsolódásai vannak. Hogy legalább részben feloldjam alóla, hadd tudassam magával, az Olive egy

638 A *Borsszem Jankó* című élclap népszerű figurája „Sanyarú Vendel pénzügyi diurnísta". Kitalálója, Ágai Adolf külön is kiadta *Sanyaró Vendel válogatott nyögései* című művét (1888).

639 Az vagy, amit megeszel. (német)

régi itteni família volt, olajhoz semmi köze. A 12-ik században telepedtek itt meg, isten tudja, micsoda feudális betyárok lehettek, az övék volt a fél Seine et Oise,[640] olvasom egy monográfiában. A 15-ik században haltak ki, de akkor se volt még olajos árnyékszék. Később a Houdetot família tulajdona lett, a comtesse de Houdetot nevét nyilván ismeri: a XVIII. század egyik híres asszonysága volt, az encyclopédisták patrónusa és Jean-Jacques[641] vérmes sóvárgásainak tárgya, 1752-től 1757-ig, miként ő azt maga megírja a Confessions-jaiban, olyan időben, amikor a nevezett Jean-Jacques-nak még fogalma se volt róla, hogy jön majd még maga az ő utcájába. A Houdetot-któl a Marcuard-család vette meg, mígnem az egyik Marcuard kisasszony férje, Guy de Pourtalès az én szerény személyemben talált vevőre. Mindebben az olajnak nyoma nincs, de ez nem fontos. Megjegyzem mégis, hogy adhatok a gondolatkapcsolata számára más tápot. Ti. tegnapelőtt tudtam meg, hogy ebben a házban, ahol lakunk, fogták el annak idején a bujdosó Pichegru tábornokot, aki, mint tudja, Bonaparte ellen esküdt össze Cadoudallal.[642] Tekintve Pichegru[643] nevét, hát értem, ha az olajjal szagtalanított vizeldére gondol.

E történeti kilengés után miről beszélgessek magával még? Igen elvontan élek, szinte remetei életet. Boldog vagyok, ha hébe-hóba kicsit süt a nap, úgyhogy lenn kószálhatok a parkban. Olvasáson, íráson és magányos sétán kívül mivel tölteném a napot? Na, de elég volt a szóból. Isten megáldja, kedves Benedek. Barátsággal köszönti javíthatatlan híve és kollégája,

Adorján Andor

Kéziratleírás, lelőhely
1 f. gépirat aut. aláírással
Feladó: Clos de l'Olive Eaubonne, S. et O.
Lelőhely: PIM Kézirattár, Benedek Károly-hagyaték

82. Adorján Andor Benedek Károlynak

Eaubonne, 1954. december 24.

Kedves jó Benedek,
Hálásan köszönöm szíves megemlékezését és persze hogy szívem teljéből viszonzom, és halmozottan tetézem minden jókívánságát az ünnep meg az új

640 Seine-et-Oise egy volt francia megye a Párizs régióban, 1790-ben hozták létre, és 1968-ban feloszlatták.

641 Jean-Jacques Rousseau.

642 Jean-Charles Pichegru (1761–1804) összeesküvést szervezett a konzulátus és Bonaparte ellen Georges Cadoudallal (1771–1804), mindkettejüket letartóztatták. Később Pichegrut holtan találták a cellájában, Cadoudalt lefejezték.

643 ejtsd: 'pis grü'

esztendő alkalmából. Bár valahára ki tudna vánszorogni abból a pokolból, amiben találja magát. Bár visszakapná a régi kedvét, energiáját, önbizalmát, amit egyébként oly teljesen megérdemel! Ezt annál inkább hiszem, mert a levelei után ítélek, amelyek a nemi kilengéseiktől függetlenül valóságos kis stilisztikai remekek. Nagy kár, hogy egy olyan ember, mint maga, így tehetetlenül hal a hamvába ahelyett, hogy módja és alkalma lenne villogtatni a tudását, a művészetét, a virtuozitását.

Megjegyzem, magamnak is szándékomban volt írni magának, de az volt a tervem, hogy a karácsonyi kis vakációmat használom fel erre; a vasárnapot. De lelkifurdalásom lenne, ha nem nyomban válaszolnék a kártyájára.

Mint mindig, rengeteg a dolgom, főleg azért, mert már nem fut úgy kezem alatt a munka, mint régebben. Hamar elfáradok, pauzákat kell tartanom. Többet is kell elspekulálnom felette, mit is akarok mondani, holott azelőtt mindig készen ugrott ki agyamból az egész, akár csak Pallas Athene (ha nem tévedek) Zeusz combjából.[644] És ami a legbosszantóbb: előfordul, hogy egy-egy francia szó, amiről pedig tudom, hogy van: nem jut eszembe. Ezek az amnézikus jelenségek igen elkeserítők. Néha kénytelen vagyok lemondani árnyalatról, mert a kifejezés búvócskát játszik velem. Minap 24 órát törtem rajta az eszemet, hogyan is hívták a rómaiak a tóga-kapcsukat, a fibulát. A hanyatló memória a legnagyobb emberi nyomorúságok egyike. Állandóan úgy érezzük, mintha valakit fuldoklani látnánk, anélkül hogy segítségére tudnánk menni, kimenteni az elfeledettség hullámaiból. Ennél a feledésnél még csak egy nagyobb nyomorúság van: mindenre emlékezni, a szenvedéseinkre is, a kiállott megaláztatásainkra, a szégyeneinkre, a bukásainkra.

De mindez messzire vezet a karácsonytól és az újévtől. Egy merész kanyarodóval tehát ide térek vissza, és kedves mindkettejüknek kívánok boldogabb esztendőt, jobb egészséget, friss kedvet. Igaz barátsággal köszönti, Mme Alicenak kezét csókolja,

Adorján Andor

Kéziratleírás, lelőhely
1 f. gépirat aut. aláírással
Feladó: 11, rue Garcia Eaubonne, S. et O.
Lelőhely: PIM Kézirattár, Benedek Károly-hagyaték

644 A görög mitológia szerint Pallasz Athéné az apja, Zeusz homlokából pattant ki.

83. Adorján Andor Benedek Károlynak

Eaubonne, 1955. február 7.

Kedves jó Benedek,
December 20-áról való levele kereszteződött az enyémmel, tehát nem kívánt külön választ. Viszont a január 29-éről kelt másik írására itt most sietve felelek, nehogy meghűlés és meghalás esetén kissé a szokottnál is hosszasabban maradjak adósa a replikával.

Ez a második levele annál megrendítőbb volt, mert a nővére sorsát hozza fel, akit oly igen szeretne kimenteni a honi pokolból. Drága Benedek, ide hallgasson: szavamra jelentem ki magának, ha bármit is tudnék hasznosan tenni az ügy érdekében, haladéktalanul megtenném, annyira átérzem magával a dolog fontosságát. Semmi szaladgálást nem sokallanék, nemcsak mert elvégre egy ember sorsáról van szó, hanem mert megnyugvás volna számomra, hogy egy kis örömet szereztem magamnak. De sajnos, semmit, abszolút semmit nem tudok tenni.

Ne vádoljon meg se cinizmussal, se önzéssel, se szívtelenséggel. Olyan könnyű és egyszerű dolog meghallgatás nélkül elítélni most, és egy és más olyan tulajdonsággal ruházni fel, ami a magunk sajátja. De a színtiszta valóság az, hogy ma semmi néven nevezendő ún. összeköttetésem nincs többé, annyira nincs, hogy a magam legsürgősebb ügyeiben volna közbenjáróm. Ezt itt eskü alatt jelenem ki, talán elhiszi. Akik valamikor a garnitúrámba tartoztak, rég elment mindenki. Clémenceau,[645] akinek hívására jöhettem Párizsba 1919 júniusában, de Monzie, aki tegeződő barátom volt, Tardieu,[646] harminc év óta barátom, Jouvenel stb. stb. mind olyan messze van, hogy gondolni se merek rájuk. Georges Bonnet-t[647] szem elől vesztettem, de különben is: nem tenne semmit. Szóval senkim sincs, befolyásos ember. Még Lucien Vogel is meghalt. Pár hét előtt meghalt Korab-Kucherski,[648] akit talán ismert. A halál olyan dúlást végzett a barátaim sorában, hogy valóban senkim, annál kevésbé, mert az új garnitúrához sose volt már közöm. Egy magányos bölény lett belőlem.

„Főúri kastélyom"-ból valóban nem mozdulok ki, merthogy mozdulatlanságra kárhoztat a reumával és köszvénnyel egybekötött emfizémám és asztmám. Kinn csupa köd és nyirok a világ, és elég kitennem lábamat a házból, hogy menten fuldokoljak. Minap meg akartam kísérleni, elég szép időben, bemenni a városba. Háromszáz méterről vissza kellett térnem haza. Nem bírtam

645 Georges Clemenceau 1906-tól 1909-ig, majd 1917-től 1920-ig ismét Franciaország miniszterelnöke.

646 André Tardieu 1918-ban Georges Clemenceau jobbkeze, 1929 és 1932 között háromszor Franciaország miniszterelnöke.

647 Georges Bonnet francia politikus, 1925 és 1940 között többször miniszter. Külügyminiszter a második világháború kitörésekor.

648 Henryk Korab-Kucharski (1891–1954) lengyel újságíró, kiadó.

tovább. Ne higgye, hogy holmi wartburgi nemes dalárversenyre kívánnék kelni magával, melyikünk nyavalyája és nyomorúsága a különb. Szerény ember voltam mindváltig, és kivált e tekintetben a semminél is kevesebbel beérem. De amikor azt olvasom egyik levelében, hogy Cordobából Madridba utazott, ott lótott-futott három hónap hosszat, hát bizony, bár irigység nélkül, felsóhajtottam: „– A boldog ember!" De persze, kinek-kinek a maga baja fáj és nem a másé.

A vénség ellen lázadozva próbálok küzdeni, de egyre kisebb sikerrel. Egyetlen vigaszom, hogy fenevad módjára dolgozok. Látott persze már gyakran ketrecbe zárt fenevadat, medvét, farkast, tigrist, mi mást. Láthatta, hogy szinte megállás nélkül jár fel-alá, lesi a rést, ahol elillanhatna a szabadba. Ez úgyszólván az utolsó vágy-megnyilatkozása, az akarat manifesztációja. Így én a munkával. Ha valahogy talpon vagyok, illetve el tudok ülni, hát rögtön irkálok cikket, mi mást: mintha a ketrecemben járnék fel-alá, lesni, hogyan menekülhetnék még egyszer vissza az édes dzsungelbe, ahol az ember fiatal volt és tehetséges, reményekre is jogosító, legalább a tulajdon szemében. Megjegyzem, ami a legkínosabb, hogy ez a veszett munka mindig egybe van kötve egy nagy aggódással, rettegéssel, (ez benne a legszebb), hátha egyszer nem adják többé az írásomat a lapok. Ha elejtik. Ha írni talál a főszerkesztő, hogy további munkásságomra nem reflektálnak,[649] mert elaggott vagyok, kísértet elmúlt századokból, hulla, aki elfelejtette idején eltemettetni magát... El vagyok készülve rá, hogy egy nap ez lesz a sorsom, de addig is élvezni kívánom, hogy még vagyok, még közlenek, a gondolatom még át tud alakulni nyomtatvánnyá, szent dolog, akár mint az ostya átlényegülése istenné.

Mulatságos, amit a feledékenység ellen javasol. De ha követném a recipéjét, ez az ábécés notesz hamar a szótár szerepét venné át. És hogyan tudnám, hogy az eszembe nem jutó szó micsoda betűvel is kezdődik? Mindig valami álbetű alatt keresném, és persze hasztalan. A legfonákabb az, hogy nemcsak akkor nem jut eszembe egy-egy szó, amikor írás közben volna szükségem rá, de megesik, hogy az éccakai álmomból riadok fel, keresni egy szót, ami persze nem jut eszembe sehogy. Olyan színe van az egésznek, mintha a nyomtalan eltűnése előtt a szó segítségért kiabálna, de már későn... Épp ma éccaka történt velem, hogy hirtelen erre a gondolatra riadok fel álomból az éberlétbe: hogyan is hívják a kardinálisok ülését, ahol új pápát választanak. Dehogy jutott eszembe a szó. Felültem az ágyamban, tűnődtem, a lábamat vakartam, hasztalan. Végül is mély álomba estem és álmomban jutott eszembe: konklavénak. Erre újra felébredtem és felírtam egy cédulára: konklávé. Kétségbeejtő jelenség, nem? Egyetlen vigaszom, hogy legalább a rabbiválasztásnak nincs ilyen külön neve.

649 válaszolnak (latin)

És mulatságos az is, kedves Benedek, hogy időtöltőül a casanovai[650] kalandjai során sétál el és elmereng Licin és Picin, Rizán és Fridán, icinke lábakon, finom topankákon és más efféle fetisisztikus csábokon, karcsú lábszárakon, nyitva maradt ajtókon, vágykéjeken, vague[651] vaginákon, tőgyeken, és hölgyeken, emlőkön és nem lőkön, ingó-bingó csecsbimbókon stb. Nyilván áldja a gondviselést, amiért ennyi szép emléket gyűjtött fel, ami most az aggságban vigasztalja. Éltem elmúlt hölgyein én bizony sohase rágódok. Nem tudom, ők gondolnak-e még rám és micsoda érzésekkel, de az én számomra ami elmúlt, elmúlt. Csak a káposzta jó felmelegítve, minden egyébnek, ha felmelegítjük, rendesen ádáz szaga van. És nem bírom a szagokat. Az odor feminae-t[652] meg pláne utálom, felmelegítve. Frissiben jó volt, nem mondom, isten megáldja őket a haló porukban is, de utólag feljárni bennem, mint lidérc vagy kísértet, huh, huh! nem, ebből nem kérek.

Boldog vagyok tudomásul venni leveléből, hogy valóban jó érzéssel van hozzám, sőt szeret, mit feleljek? Domine, non sum dignus,[653] de azért nem tiltakozok ellene, sőt hálásán köszönöm, és biztosítom, hogy igaz szívvel viszonzom. Isten megáldja, kedves Barátom és kívánok magának minden szépet, jót, nyugvást és megbékélést. Öreg és őszinte kollégája és barátja,

Adorján Andor

Kéziratleírás, lelőhely
1 f. gépirat aut. aláírással
Feladó: Clos de l'Olive Eaubonne, S. et O.
Lelőhely: PIM Kézirattár, Benedek Károly-hagyaték

84. Adorján Andor Benedek Károlynak

Eaubonne, 1955. március 15.

Kedves Benedek,
Talpra, magyar![654] – kívánom tiszta szívből magának is e márciusi évforduló alkalmából, amikor is gondolatim mulatozva járnak hajdani és dicsőült kollégáink emlékezeténél. Már ti. a Jókai Móric, Petőfi Sándor, Vas Gereben, Garay János, Tóth Lőrinc, Kerényi Frigyes[655] és a Pilvax-béli ifjaknál, kik egy önfeledt pilla-

650 Giacomo Girolamo Casanova (1725–1798) velencei kalandor és író. Híressé vált bonyolult nőügyei miatt.
651 hullám (francia)
652 nők illata (latin)
653 Uram, nem vagyok méltó. (latin)
654 Idézet Petőfi Sándor *Nemzeti dal*ából (1848).
655 Márciusi ifjak. Jókai Móric (1825–1904) író, Vas Gereben (1823–1868) ügyvéd, újságíró, Garay János (1812–1853) költő, Tóth Lőrinc (1814–1903) ügyvéd, drámaíró, Kerényi Frigyes (1822–1852) költő, műfordító, ügyvéd.

natban letéve kezükből a dákót, kivételesen, „Pincér! Pincér" helyett a szabad sajtót kiáltották ki. Áldás emlékezetüknek. Mindenesetre kár, hogy nem hangosabban kiáltották ki. Talán akkor még mindig tartana. Holott így bizony csak regényes reminiscenciává halványodott az egész. De azért szép volt így is.

Viszont egy gyászesetet is kell közölnöm magával. Bizonyára megrendüléssel vesz majd róla tudomást. Ugyan Rómában történt ez a rettenet, de semmi kétségem, a világ így is még soká fogja megemlegetni. Caius Julius Caesart megölték.[656] Éppen ma kétezer éve. Így váltakozik az események nagy repertoárján az örömteli és a gyászos események. Caesart legyilkolják, a magyar sajtószabadságot kikiáltják. Ha párhuzamba állítom egymással a két eseményt, hát arra a végső következtetésre jutok, hogy a halál állandóbb, tartósabb valami, mint a sajtószabadság, valamint az egyéb dekretált emberi jogok. Ha legközelébb egyszer véletlen találkozóm adódnék Hugo Grotiusszal,[657] az ismert nevű nemzetközi jogbölcselővel, nem fogom elmulasztani közölni vele fennebbi megfigyelésemet. Nem kétlem, igen fogja méltányolni.

Mindezeknek előre bocsájtása után, hadd fejezzem ki legnagobb fokú meglepetésemet amiért, levélkéje szerint, én lennék adósa válasszal. Ezennel itt a legszentebb becsületszavamat adom magának, hogy a múlt évi, egyszeri mulasztásomon kívül minden levelére kínos gonddal mindig feleltem, legfeljebb tizenöt napon belül. Ha tehát úgy volna, hogy egyik idei levelére nem kapott tőlem feleletet, ez csak úgy volna lehetséges, hogy vagy az én válaszom kallódott el, vagy pedig a maga levele nem jutott el hozzám. Sajnálom, hogy a maga levelei rendszerint olyan tartalmúak, hogy nem merem őket megőrizni, hanem megsemmisítem őket, az utókorra való tekintettel. De így is, látatlanban, emlékezetből tudom, hogy utolsó levele a nehéz helyzetéről számolt be hosszabban, és arra kért: tennék valamit a nővére beutazási engedélye érdekében. Erre a levelére nyomban feleltem is, éppen úgy, mint erre a tegnap befutott sürgető íráskájára. Megkapta-e, amit a nővére ügyében írtam? Ha nem, akkor pont ez a levél veszett volna el. Ismétlem azonban, szent eskü pecsétje alatt, hogy a közléseitől megrendülten, haladéktalanul feleltem. Maga írt-e nékem azóta? Ha igen, sose kaptam meg. Mindez persze merőben akadémikus jelentőségű, de semmi esetre se akarom, hogy azt higgye rólam, közömbös maradtam. Ez valósággal elvetemültség lett volna részemről.

Ami a tegnapi írása lényegét illeti, nyomban ide írom Fenyő Miksa doktor címét: Hotel Wales,1295 Madison Avenue, New York. Jobb szeretném azonban, ha nem mondaná meg neki, hogy tőlem kapta meg a címét. Bár ha megírja, persze vállalom. Ha azonban írni szándékszik neki, tegye hamarosan. Ugyanis Fenyő igen készül látogatóba jönni ebbe az öreg Európába, ahová húzza vissza minden. Legutóbb azt írta nekem, hogy április legelső napjaiban Rómában lesz,

656 Utalás Caius Iulius Caesar Kr. e. 44. március 15-ei meggyilkolására.

657 Hugo Grotius (1583–1645) németalföldi államférfi, jogász.

miután előzőleg pár napig Capriban piheni ki az utazás fáradalmait. Ha tehát nem ír neki hamarosan, félő, hogy az írása már nem leli New Yorkban. Fenyő igen invitált, jöjjek találkozni vele Itáliába. Mintha nekem is módomban volna az ilyen kéjutazás. Sajnos, engem a napi munkám ideköt, mint ebet a lánc az óljához. Azzal a különbséggel, hogy az óljához kötött kutyát táplálja a gazdája, holott nekem gondoskodnom kell még egy népes família minden tagjáról. Ami 72 éves koromban nem könnyű feladat. Pláne ha meggondolja, hogy nem csak ugatnom kell, de írnom is, és mindezt: idegen nyelven. Nehéz dolog. Annál inkább, mert hiszen elég eszem van számot adnom magamnak róla, hogy elszállt fejem felett az idő. Ma már másképpen írnak, gondolkodnak, éreznek az emberek, mint a magam idején. És akárhogy kendőzöm magamat, akinek szeme van, látja, akinek füle van hallja, hogy egy öreg, repedt harang kong itt. Mit tegyek? Öregség ellen egyetlen orvosság van hatékony: a halál. Erre mondja a francia: Le remède est pire que le mal.[658]

Ami már most az időjárást illeti, hát ez errefelé nem kevésbé kegyetlen, mint maguknál. Reggelente -6° hidegre ébredünk. Vastag dér takar be mindent, ha ugyan nem hó. Dél felé megolvad a hó és cseppfolyóssá lesz. Ez naptári szempontból értékes. Így legalább az ember mindig tudja, hogy folyó hó-ban vagyunk, nem pedig az elmúltban vagy a jövendőben. A hideg olyan szigorú, hogy a tyúkok nem tojnak. Tojnak tojni, kodácsolják. Megfagyott minden, az örökzöld aucubák[659] is, meg a magnóliák. Szánalom nézni. Egy hét múltán itt lesz a tavasz. Hinni alig lehet ebben a kemény téli világban. Azt kell hinnem, hogy valaki nem kötötte fel magát, az hozza ezt a rút időt;[660] – hogy szabadon idézzem Petőfit.

Apropos, miért nem csinál rendet Segurával, a szevillai Mindszenty-vel?[661] Micsoda rendetlenség ez?

Isten vele, kedves Benedek. Köszönti, igaz barátsággal,

Adorján Andor

Kéziratleírás, lelőhely
1 f. gépirat aut. aláírással
Feladó: Clos de l'Olive Eaubonne, S. et O.
Lelőhely: PIM Kézirattár, Benedek Károly-hagyaték

658 A gyógyszer rosszabb, mint maga a betegség. (francia)

659 babérsom

660 Petőfi Sándor *Téli világ* című verse (1945) első két sorának parafrázisa. Ez eredetiben: Megölte valaki magát, Az hozta ezt a rút időt.

661 Utalás Pedro Segura sevillai püspökre (1937–1957), aki – akárcsak Mindszenty József bíboros – ellenezte az iskolák államosítását.

85. Adorján Andor Benedek Károlynak

Eaubonne, 1955. április 9.

Kedves jó Benedekem,
Szerettem volna postafordultával felelni legutóbbi szíves levelére, de hiába! Mint hetedik gimnazista korunkban szerettük mondani: Ember perverz, isten végez: annyi minden jött közbe, hogy furdaló lelkiismeretemet végül is a jó szándékommal voltam kénytelen csillapítani, nyugtatni. Nem tudtam írni korábban, legelébb is, mert rengeteg volt a munkám. Aztán meg az ünnep miatt mindenütt néhány nappal korábban kellett, hogy leszállítsam a szellemi zöldségtermelményeimet, a reumatikus szenvedéseim se igen voltak levélírásra ösztökélőek, meg legvégül közbeszólt az öregágyú: úgy látszik, valahára vevőm akadt Eaubonne-ra. Hogy az úristen aranyozza meg a kezét, már csak avégből is, hogy e várva várt vevőnek legyen majd miből kifizetni a vételárat. De tartsunk rendet a mondókámban.

Ami a levele bevezetőjében foglalt köz- és magánvádat illeti, hogy az általam említett válasz és a maga minapi levele között még egy másik levelet is kaptam volna magától, amit válaszolatlan hagytam volna, a maga iránti minden tiszteletem ellenére kénytelen vagyok megkontrázni. Előfordult szent igaz, hogy késedelmesen feleltem, de sose lettem volna elég ripők hozzá, hogy ne feleljek a maga írására. És ha történetesen mégis hibáztam volna, higgye el, százszor inkább vallanám be igen őszinte bocsánatkérés kapcsán, mintsem tetézni az akaratlan hibámat egy súlyosabbal, ezúttal tudatosan. Azt se tudom hinni, hogy valahogyan elkentem volna a levelét és heverni hagytam volna. Ugyanis mihelyt megismerem a keze írását, nyomban elolvasom levelét, már csak attól való féltemben is, hogy a szokott gauloiserie-jaival[662] spékeli meg, amit aztán nem jó gazdátlan hagyni heverészni. De mondom, jó lélekkel és a legkenetesebb nagyhéti hangulatban: nem kaptam meg az említett levelét. Most pedig, ha úgy akarja, beszélgessünk aktuálisabb és égetőbb témákról, így például a mennybéli angyalok neméről, avagy a pápa szakálláról, hogy milyen volna, ha volna.

Feleségem tyúkfarmja iránti érdeklődése megható. A farm régóta a minimumra van leredukálva, amióta megértettem nőmmel, hogy az én koromban már direkt őrület tyúkokra költenem az igen nehezen megkeresett pénzemet. Tehát ezt a hobbyját, hála istennek, feladta és mindössze vagy 25–30 darab tyúkot tenyészt, hogy úgy mondjam: házi használatra.

Hogy a Talpra magyart egy Potemkin[663] nevű nyomdásznál hozták ki, nem tudtam. Én mindig úgy véltem, hogy a Landerer és Heckenast nyomdájában

662 szellemesség, vaskosság (francia)

663 Potemkin Alfonz (1821, Nagyszilva – 1891, Budapest) nyomdász. Mint bölcsészethallgató lépett a nyomdászi pályára, és a Landerer és Heckenastnál dolgozott Pesten. Jókai Mór visszaemlékezései szerint ő szedte 1848. március 15-én Petőfi *Talpra magyar*ját.

szedték ki az akkori márciusi ifjak. Maga egészen biztos-e ebben a Potemkin-históriában? Honnan szedte? Talán tévedés van a dologban és nem Potemkin-ről van szó, hanem potom kín-ról, ott tolongani a Múzeum lépcsője előtt, a tömegben, lökve jobbról, lökve balról, és még hozzá lelkesedni és kiabálni: „éljen!", holott talán nyomban jönnek feltűzött szuronnyal a cserepárok széjjelverni a tüntető egész emberhalmazatot.

Fenyő barátunktól éppen ma kaptam levelet. Indulófélben van New Yorkból. Említi, hogy majd Rómából ír, megadni a címét. Perlrott-Csaba[664] halálát sajnálattal veszem tudomásul. Megboldogult párizsi diákkoromban elég gyakran voltam együtt vele. Később persze elvetődtünk egymástól. Igen tehetséges, jó festő volt. Miben halt meg ilyen korán? Ha emlékezetem nem csal, két-három év különbség volt köztünk. A csodálkozásom egyre nagyobb, látván, hogy nemcsak élő vagyok még, de túlélő.

No mármost hadd mondok két szót a „feudális" kastélyom eladásával kapcsolatban. Két éve a legnagyobb intenzitással próbálok szabadulni tőle, mert már igen terhes a számomra. Sokba kerül a fűtése, óriási adó is nyomja, ráadásul az ilyen öreg hodállyal mindig sok tatarozás jár együtt, és az embert váltig nyomja a gond: holnap nem viszi-e el a szél a tetőt, nem reped-e meg valahol egy cső, nem válik-e le a plafonról egy darab máz, meg tudom is én, mi más veszedelem ül felettünk még. De, sajnos, a változott szociális és gazdasági viszonyok mellett mindenki rettenettel fordult el ezektől a rizikóktól, arról nem is szólván, hogy legalábbis két cseléd kell ide, ha valaki nem olyan dolgos és hallatlanul ügyes, mint a feleségem, aki süt, főz, takarít, mos és vasal, mint chatelaine[665]... Na, hát annyi hasztalan próbálkozás után most akadt valaki, aki kötélnek állt. Tegnap írtuk alá az ún. „compromis"-t,[666] amit egy félmilliós csekkel erősített meg. A többit készpénzben kell fizetnie, amikor majd közjegyzőnél írjuk alá a dolgot. Az okmányok elkészítése és a szükséges prefektusi engedély megszerzése kb. egy hónapot vesz igénybe, és remélhető, hogy május derekára minden rendben lesz, és nem leszek többé várúr. A számomra nagy felszabadulás lesz ez. A kastéllyal együtt csak 3700 méternyi parkot vesz meg a vevőm, úgy nekem még marad itt egy tagban vagy 12 000 méterem. Ebből lehasítok 5000 métert, és itt felépítek magunknak egy kispolgári, szerény pavilont 4-5 szobával, azt, amire szükségünk van. Ha így minden rendben lesz, akkor a jövőben apránként beszüntetem az őrületes munkámat. Minden két évben eladok majd a megmaradt telekből 1000 métert. Ennek az ára most 2,5 millió

664 Perlrott Csaba Vilmos (1880, Békéscsaba – 1955, Budapest) festő. 1906-ban párizsi ösztöndíjat nyert, a téli hónapokat Párizsban, a nyarakat többnyire Nagybányán töltötte. A magyar Vadak egyik legmarkánsabb képviselője, a nagybányai művésztelepen a neósok közé tartozott. Párizsban beiratkozott a Julian Akadémiára, majd 1908-tól Henri Matisse tanítványa lett.

665 várúrnő (francia)

666 egyezmény (francia)

és ebből a summából elélünk, ameddig éppen telik. A három kis pavilonom is meghoz valami bért, meg aztán most mint francia hírlapíró is kapok rendes évi nyugdíjat, úgyhogy apránként kezd kitisztulni fejem felett az ég: hovatovább kiléphetek a járomból és élhetek majd horaciusi otiumban cum dignitate.[667] Rászolgáltam, higgye el. Kevés ember dolgozott annyit, mint én. Milyen kár, hogy ebben az óriási és anonim tömegben csupa pelyva van, mag olyan kevés, semmi!

Már semmi ambícióm, semmi vágyódásom, hanemha ez az egy: pihenni, még mint élő. Lélegzeni, gond nélkül, aludni éccaka, anélkül hogy ceruza után nyúlnék, hol számolás végett, hol meg hogy valami hirtelen ötletet, témát jegyzek fel, amiből másnap talán tudok valami tőkét kovácsolni.

Ha arra gondolok, hogy túladok a házunkon, úgy érzem, életem egyik legboldogabb húsvétja előtt állok. Remélem, hogy a vevőm állni is fogja a vásárt, nem lép majd vissza tőle az utolsó percben. Ami nekem ugyancsak súlyos csalódás, sőt csapás lenne. Már úgy beleéltem magam a gondolatba, hogy valahára egy rendes kis házikóba vonulhatok vissza, még ha a maga szemében olajosklozetnek tűnik is!

Marad még, kedves Benedek, hogy boldog húsvéti ünnepet kívánjak mindkettejüknek, és hogy maga is mihamarabb szabaduljon az ottani poklából, mint jómagam az itteniből. Egyetlen nagy aggódásom, hogy az utolsó pillanatban a vevőm még feleszmélődik és elejt. Inkább veszni hagyja a foglalót, semhogy mélyebben belé vegye magát a kátyúba...

Isten vele, kedves Benedek és hallasson magáról mielébb. Addig is szívből köszönti, igaz pajtása,

Adorján Andor

Kéziratleírás, lelőhely
1 f. gépirat aut. aláírással
Feladó: Clos de l'Olive Eaubonne, S. et O.
Lelőhely: PIM Kézirattár, Benedek Károly-hagyaték

86. Adorján Andor Benedek Károlynak

Eaubonne, 1955. május 10.

Kedves Benedek,
Nem tudtam korábban felelni, de nem kérek érte bocsánatot, mivelhogy igazán nem tehettem másként. Hozzátenném mindjárt bevezetőben, ha késtem, kissé maga is ludas benne. Majd alább meglátja, mennyiben és miért.

667 méltósággal (latin)

Nem tudtam írni korábban elsőbben azért, mert az ún. birtok eladásommal voltam és vagyok nyakig elfoglalva. A ház összesen 3700 méter parkkal el van adva, foglalót is kaptam rá, de az ügylet még csak akkor lesz végleges, ha az illető hatóságoktól megkaptam a felosztási engedélyt. Ez rengeteg formalitással van egybekötve. Váltig szaladgálnom kell ide-oda, városházára, minisztériumba, prefekturára,[668] mi más. Remélem, hamarosan kijön már most az engedély. Ha véletlenül visszautasítanak, például mert a département[669] az utat akarja kiszélesbíteni, ez nekem katasztrófa volna. Akkora ideje vadászok vevőre. Most hogy akadt egy, a hamvamba halnék, ha le kellene mondanom róla.

Másik, még nagyobb, még súlyosabb izgalom: a feleségem nővérének leánya velünk él, mint fogadott lányunk, a 15-ik életéve óta. Most 47 éves. Férjnél van és két fia. Az egész família velünk élt. Erre minap a férjet,[670] aki motocyclette-en[671] volt, elkapta egy vadul rohanó autó, 27 méteren át magával cipelte, úgyhogy a szegény ember egyetlen roncs volt, amikor felszedték. Kórházba vitték, ahol éjfél után félórával meghalt. Mivel az éjfélt már túllépte, azért a kórház nem egy napot számított fel, hanem kettőt, holott a baleset 10 órakor történt és két órával utóbb a már kómában beszállított áldozat végleg jobblétre szenderült. Ezúttal először találkoztam egy olyan esettel, ahol két és fél órai idő két napot tesz ki. Az én időmben a napnak még 24 órája volt. De hát persze a változó időkkel az időszámítás is reformálódik.

Hogy így két napot számítanak fel, a humoreszk még csak gyengébb része. Nunc venio ad fortissimum:[672] a megyei főorvos távollétében nem boncolták fel nyomban a halottat. Vártak a doktor visszatértére, és közben az elhunytat egyszerűen jégre tették, a szó szoros értelmében, így ahogyan mondom. Pontosan hét napig maradt jégen. Ezt a jeget is felszámította a kórház. Életemben először hallok erről is, hogy egy halottat hét napig tápláltak fagylalttal. Igaz, hogy életében nagyon szerette, de hát mégis...

Hát ez a tragikus esemény is nagyon megrázott bennünket, mindeddig még a hatása alatt állunk persze. Latyatuc feleym mic vogmuc. Isa por es chamuv vogmuc.[673] Könnyű legyen szegény embernek a föld. Közben és örökbe kaptam az özvegyét és a két fiát, válogatott két csirkefogót, csak tudnék mit kezdeni velük.

Képzelheti, hogy ilyen körülmények között édeskevés kedvem és érkezésem volt episztolákat írni. Annál kevésbé, mert közben a szokott penzumomat is végeznem kellett a különböző újságoknál. Viszont, mihelyt a birtokeladás

668 rendőrség (francia)

669 megye (francia)

670 Robert Gaston Eugène Gosselin (1914, Eaubonne – 1955, Eaubonne) Simone Baud, Marie-Adèle Simon lányának férje volt. A második világháború alatt ellenálló tevékenységet végzett.

671 motorkerékpár (francia)

672 Most jön a legerősebb. (latin)

673 Idézet a legkorábbi latin betűs magyar nyelvű szövegemlék, a 12. század végi *Halotti beszéd* elejéről.

perfektuálódik,[674] a munkát nyomban és véglegesen feladom. Hetvenkét éves meglettem. Ötvenkét éve piszkítom betűkkel a papirost és futok egy jobban és jobban aléló ideál után, mire jó ez, roskatag inakkal és megrendült hittel, a hiábavalóság ilyen teljes és tökéletes tudatában?

Persze hogy a húgával se tudtam törődni. Feléje se néztem. De nem tettem volna különben se, megvallom, mert szörnyen emberkerülő lettem és nem szeretem a fecselyt. Nem lett volna semmi mondanivalóm a kedves húgának, akit sose láttam, nem ismerek, és akiről nem tudok semmit. Maga még csak a nevét se írta meg, hogyan is hívják őnagyságát. Neki se lett volna öröme bennem, öreg medvében, aki vagyok. Ami ezt a refus-met[675] illeti, nem csak magának szól. Szinte hetente kapok efféle kéréseket, beajánlásokat, sose hajtok rájuk, válaszolatlan hagyom őket. Nem vagyok társas lény. Nem tehetek róla, de így van.

Most pedig rátérek arra, miért hogy maga is oka, amiért nem feleltem hamarabb. Ti. a legutóbbi levele megint tele volt öklendező trágárságokkal, amik, elhiszem, magának patologikus[676] örömet szereznek, nekem nem kevésbé pathologikus undort. Dehogyis vagyok impotens, mint hiszi. Ellenkezőleg, a pátriárkai[677] korom ellenére még egyáltalán nem érzem szükségét takarodót fújni. Azt se higgye, hogy valamelyes tartuffe-i tulajdonság[678] teszi ki, ha méltatlankodok. Kétségtelenül igen élvezek mindent, ami erotika, csak éppen a gorombaságot nemigen állom. Boldogan olvasom el századszor Amor és Psychét,[679] de egy bakakáplár bordélybeli mulatozása egyáltalán nem öröm és gyönyör a számomra. Nem kívanom ezt hosszan magyarázni magának, aki úgy látom, képtelen megérteni. Éppen ezért szívesen elismerem, hogy magának joga van mindent a maga nevén nevezni, s ha kedve tartja, akár rizsmányi[680] papírt teleírnia a kedvére és ínyjére való szavakkal, viszont ismerje el maga is azt a jogomat, hogy az olvasmányaimat magam válogassam meg. Már egyszer megírtam, úgy tudom, hogy ha maga nem tud letenni erről a szkatologikus szenvedélyéről, oda fogunk jutni, hogy felbontatlanul és olvasatlan hajítom el az írását. Amit pedig nagyon sajnálnék. Nem értem, igazándiban hogyan és miért, hogy maga a szerelmet és a nőt mindössze a nemi szervére egyszerűsíti le. Furcsa ízlés. Legyen elnéző irántam, amiért nem tudom követni. A hibám talán onnan való, hogy mindhalálig igen tiszteltem, szerettem anyámat, és hogy rengeteget

674 befejeződik (francia)

675 visszautasítás (francia)

676 beteges, kóros (görög–latin)

677 aggastyán (görög)

678 Utalás Jean-Baptiste Poquelin (1622–1673), írói nevén Molière francia színdarabíró egyik legismertebb, ötfelvonásos vígjátéka, *Tartuffe* (1664) címszereplőjének álszent viselkedésére.

679 Apuleius (125 körül – 180 körül) ókori római író, filozófus műve.

680 papírmennyiség mértékegysége, 1 rizsma ezer ív papíros (arab, olasz)

köszönhetek a magamnál hét évvel idősebb nővéremnek. Sajnos e kettős, eredendő hibámon már nem tudok változtatni.

Levele egyéb, igen érdekes részleteire nem tudok itt már kitérni. Persze hogy szívesen költöznék le Hispániába, ahol kevesebb költség árán olyan jól lehet élni, de hát ami pénzt majd realizálni[681] tudok, nem lehet innen kivinni, márpedig attól, hogy Párizsban van egy kis pénzem, Hispániában még éhen halhatok. Aztán meg látja, mekkora háznép él rajtam és köröttem. Hogyan telepíthetném mindezt a szájat magammal oda!

Isten megáldja, kedves Barátom. Kívánok minden jókat. Korhadt kollégája és honfitársa,

Adorján Andor

Kéziratleírás, lelőhely
1 f. gépirat aut. aláírással
Feladó: Clos de l'Olive Eaubonne, S. et O.
Lelőhely: PIM Kézirattár, Benedek Károly-hagyaték

87. Adorján Andor Benedek Károlynak

Eaubonne, 1955. június 9.

Kedves Benedek,
Szépen köszönöm két rendbéli levélkéjét. Kivételesen nem mondhatom, hogy megörvendeztetett velük. Az elsővel azért nem, mert úgy láttam belőle, akaratlanul megbántottam előző soraimmal, miért persze sietve bocsánatot kérek. A második küldeménye pedig, az újságkivágással benne, pláne mély szomorúsággal töltött el. Szegény Géza, akinek porait most urnában vetik át óceánon innenről óceánon túlra, hogy végül zugot találjanak, hol elhelyezni őket. De evégből elébb még ünnepséget kell rendeznie az amerikai magyarságnak, belépti díjjal, tombolával, jazzal, miegyébbel. Az ördögbe is, miért nem hintették el inkább a hamvait ott helyben, Ausztriában? Bernard Shaw is, Einstein is így rendelte a tulajdon poraival.[682] Fáj a szívem szegény Gézáért. Életében úrnő volt a sorsa, halálában urna. Habent sua fata![683]

Ismétlem, egyáltalán nem volt szándékom megsérteni magát és főleg pedig nem a fiúi vagy a testvéri érzéseiben. Kár volt a dologba az édesanyját is belévonnia. Drága Benedek, ha sejtené, hogy minden anyával szemben micsoda mély tiszteletet érzek. Viszont megismétlem: k.[684] húgát nem kerestem volna

681 megvalósít (latin)
682 Bernard Shaw (1856–1950) ír drámaíró, Albert Einstein (1879–1955) német fizikus.
683 Mindennek megvan a maga sorsa! (latin)
684 kedves

fel semmi szín alatt se, részint mert nem adta meg a nevét, másrészt meg mert egész sereg egyéb elfoglaltságom, gondom volt. Mindenekfelett pedig mert nem lett volna mit mondanom neki, és irtózok minden új ismeretségtől. Nagyon begubózott lettem, azt hiszem, igen érdes is, és kellemetlen annak, aki nem ismer régtől. A viselkedésemnek semmi személyes éle nem volt. Adódik, hogy a tulajdon testvéreim kérnek, fogadjam ezt, fogadjam azt, sose teszem meg. Minap öreg barátom, Pogány Vili[685] amerikai neves festőművész írt, hívjam meg magunkhoz dús barátjait, akik az itteni Plaza-ban szálltak meg, nem is feleltem neki, a barátai meg annyira se érdekeltek, mint egy öreg és lukas cipőtalp. Ismerjük el szépen egymás jogát a fejünk és ízlésünk szerint élni, nem pedig mint mások akarnak.

Arról szó sincs, hogy meg akarnám tiltani magának szabadon csapongtatni a nemi fantáziáját, és kedvét találni benne. Mindössze arra kértem meg, ne tegye ezt a hozzám írt leveleiben, mert elrontja vele az írásaiban való örömömet. Ez nem álszemérem nálam, sem pedig aggsági jelenség, hiszen ellenkezőleg tudva van, Zsuzsanna és a két öregember[686] esete óta, véneknek micsoda kéje az efféle epekedő turkálás. Talán még túlonta ifjú vagyok hozzá, vegye úgy. Annyi más téma is van a világon, érdekes. Semmi kifogásom ellene, hogy mélyen megvessen és lenézzen ezért az ízlésbeli eltévelyedésemért, de nem tudok tenni róla. Nehogy álszenteskedőnek higgyen. De most már aztán elég is ebből a témából.

Mielőtt elfeledném, ismétlem, hogy Fenyőtől kaptam egy lev.lapot Taorminából, de nem adta meg a címét. Talán elfeledte megírni, de talán tudatosan nem adta meg, azért hogy ne felelhessek neki, és ne zavarjam az itáliai zarándokútját felesleges korrespondenciával, amire se kedve, se ideje. Ha utólag megadná a címét, szívesen továbbítom. Csodálom barátunkat, aki 78 éves korában így még egyszer átkelt az óceánon, csak azért, hogy újfent végigjárja Itáliát. Remélem, kegyes lesz hozzá a sors, és nem kell majd neki is urnában megtennie a visszafelé való utat Amerikába. Bizony nekem már nem volna bátorságom egyedül kelnem ekkora és ilyen kockázatos útra, ha a feleségem is nincsen mellettem. Igaz, hogy Fenyő egészséges, holott én minden ízemben beteg vagyok, tele bajjal. Nagyon tartok tőle, hogy rövidesen megint operáltatnom kell magam, mégpedig két műtétet kell majd megúsznom: egy sérvoperációt, másrészt meg a vakbelem kívánja meglátni a napvilágot. Nem vehetem neki zokon azután, hogy több mint 72 éven keresztül szekvesztrálva[687] tartottam a hasüregi sötétségekben. De viszont túl a 72-ik évemen egyszerre két operációt megúszni: nem kis kockázat. Szeretném, ha legalább az egyiket lehetséges volna baj nélkül elkerülni.

685 Pogány Vilmos / William Andrew Pogany (1882–1955) könyvillusztrátor.

686 Utalás az ószövetségi történetre Dániel könyvében.

687 elzárva tart (latin)

Közben a házeladásom végleges lett. Most aztán az a nagy kérdés, hogyan helyezkedjünk el. Építtetni akarok egy rendes kis viskót négy szobával, de minden vállalkozó a feje búbján túl el van árasztva munkával. Ráadásul nincs elég épületanyag, minden rém drága és nincs kvalifikált munkás elég. Viszont idegen munkaerőt nem akarnak beereszteni. Mindez igen súlyos probléma. Persze hogy az urna ezt is könnyűszerrel oldaná meg. De mint említettem, nyakamon az elözvegyült unokahúgom a két fiával. Nem lehet egyszerűen vízben hagynom őket se. Mint látja, igen bonyolult köröttem is minden.

Úgy olvastam ki leveléből, hogy valami nagy fordulatot vár az ottani sorsában. Írja, most van azon a ponton, amikor a majom talán beléugrik a vízbe. Ha magának üdvös ez, hát szívem teljéből kívánom, hogy a majom valahára valóban belékóstoljon ebbe a fürdőbe. Nem kérdem: kan majom-e, vagy nőstény? Az állatkerti felügyelőre gondolok, Londonban, akitől mikor egy vénlány megkérdezte, hogy vízilova hím-e, vagy nőstény, azt felelte neki: „Miss, ez a kérdés egyedül a vízilovakat érdekelheti."

Hispániába elköltöznöm ebben a korban már ugyancsak kalandos gondolat lenne. Talán ha csak kettesben volnánk, megkockáztatnám, de így: gyerekkel és tekével, mit Kind und Kegel,[688] dehogyis merem. Hát majdcsak itt élemedek meg. Arról nem is szólva, hogy elveszteném a francia hírlapírói nyugdíjamat, amit persze nem utalnának át külföldre.

Isten vele, kedves Barátom. Ne nehezteljen rám, minek ilyesmivel komplikálni az életünket. És ha kedve szottyan, hát írjon is, inaszakadtából. P. nélkül.

A legjobb kívánságokkal és igaz barátsággal,

Adorján Andor

Részvétkifejezését szépen köszönjük mind. Jólesett, egyedül a halottat hagyta hidegen.

Kéziratleírás, lelőhely
1 f. gépirat aut. aláírással
Feladó: Clos de l'Olive Eaubonne, S. et O.
Lelőhely: PIM Kézirattár, Benedek Károly-hagyaték

88. Adorján Andor Benedek Károlynak

Eaubonne, 1955. augusztus 19.

Kedves Barátom,
Szépen köszönöm kétrendbéli szíves lev.lapját, az elsőt Madridból, amit rondáltam, a másodikat Rondából,[689] amit persze igen szépellek. Örülök tudni,

688 egész családdal (német)

689 Spanyolországi város Cordobától 160 km-re délre.

hogy ilyen turisztikai élvekkel tölti el a nyarat, amit persze nagyon is helyeslek. Az ember egyszer él csak, hát aki teheti, éljen változatosan és jól. Remélem, arra maguk felé kedvező idő jár, mialatt bennünket hétszámra mos a zápor és Jupiter direkt visszaél a tonans és fulgurens[690] természetével. Ha eláll az eső, nyomban rekkentő meleg szakad ránk. Ha volna valami 10 emberem otthon, megkérném, nézzen le Kecskemét vagy Szeged környékére, és vásároljon nekem valami jó bő paraszti gyolcsgatyát: az egyetlen öltözéket, ami valahogyan hozzáillik ehhez a bolond időhöz.

A levelezőlapjaiból úgy látom, sikerül az ottani hatóságokkal rendbe hozni a dolgait és megszűnik a kényszertartózkodása. Talán még az is megesik, hogy visszarándul Párizsba írni megint a szép és érdekes cikkeit a bécsi meg német lapoknak. Persze örülnék rajta, hogy viszontláthatnám, bár nagyon-nagyon medve természet lettem: alig merészkedek a városba. De magával találkozni, megérne nekem is egy misét, vagy legalábbis egy vizitet Párizsba. Másképpen hónapszám nem nézek be oda. Pláne ilyenkor nyaratszakán,[691] képzelheti.

A házunk szépen épül és látni, hogyan épül: igazán épületes látvány. Már tető alatt van, alig kéthavi munka után. Magam nagyon melankolikusan nézem, hogyan növekszik, fejlődik ki az egész, nyer formát és persze eltűnődök rajta, hogy ebből a házból fognak majd eltemetni. Eddig akárhova vetett a sors, mindig tudtam, éreztem, nem ez lesz az utolsó előtti stációm. Itt is csak vendég leszek, elfutó. Holott amikor ezt az épülő házat nézem, tisztán áll előttem az egész kép: látom, melyik szobában fogok meghalni. Hallom sikítani a feleségemet. Látom bejönni a papot, feladni, post mortem,[692] a kenetet. Látom megérkezni a koporsómat. Érzem, hogyan fektetnek belé. Hallom rámcsavarni a srófokat. És látom, két gyászhuszár hogyan viszi koporsómat a halottas kocsi felé, mialatt mindkét ember színlelt szomorúsággal tépelődik, vajon mekkora borravalóra számíthat az özvegy részéről. A bánatos özvegyeket nemigen szeretik ezek az emberek, mert tudják, hogy a bánat legtöbbször csak ürügy arra, hogy az illető özvegy teljesen megfeledkezzen a borravalóról, vagy legalábbis teszi, hogy a bánat és a gyász violenciája[693] feledtette el vele. A gyászhuszárok sokkal jobb szeretik a víg özvegyeket, akik a koporsó mellett se feledkeznek meg az emberi kontingenciákról.

Szóval, a ház épül. Remélem, további négy hónap múlva már be is költözhetünk, és eleve örülök rajta, hogy a friss mésztől hogy meggyűlik majd a reumás fájdalmam. Közben készülünk nagy árverést rendezni az itteni rengeteg bútorunkból. Itt vagy 20 szobánk volt, ott csak négy lesz. Hát ezt a sok limlomot majd szépen ellicitáltatjuk, mégpedig a helyszínen. Hadd legyen meg ez

690 mennydörgő, villámló (latin)

691 nyári időben

692 halál után (latin)

693 erőszak (latin)

a kis előnyünk az úgynevezett „kastély” presztizséből. Talán jön pár snob, aki megvásárol egy-egy jobb bútordarabot. Lehet, hogy a könyvtáramat is dobra veretem: vagy ötezer kötet. Mindez immár feleslegessé lesz a számomra. Egy puha papucs: azt igen. Elvégre papucsot is lehet az elfutó macska után dobni, aki a szobában feledkezett meg az ildomról, nem pedig kizárólag klasszikusokat: Molière-t és Racine-t, Montaigne-t és Montesquieu-t.[694] A macska nem válogatós. Amit már azzal is bebizonyít, hogy klozet híján a szalongarnitúrával is beéri.

Különös mondanivalóm, drága Benedek. Voltaképpen csak azért írtam, hogy életjelt adjak, és hogy ne hagyjam válaszolatlanul a két lev.lapját, amit nagy érzékenységében még netán olybá nézné a részemről, mint holmi közömbösséget, vagy ripőkséget pláne.

Kívánok mindkettejüknek kellemes üdülést, friss erőket és ha néhanap van számomra ráérő ideje, hát írjon. Mindig igen örülök az írásának, kivált, ha nem spékeli meg feldarabolt női ivarszervekkel, e sui generis[695] húrral, amin maga Orfeus kellemével és virtuozitásával játszik. A vadállatokat megszelídíti vele, holott az olyan szelídet, mint én vagyok: megvadítja.

Isten megáldja. Igaz híve és kollégája,

Adorján Andor

Kéziratleírás, lelőhely
1 f. gépirat aut. aláírással
Feladó: Clos de l’Olive Eaubonne, S. et O.
Lelőhely: PIM Kézirattár, Benedek Károly-hagyaték

89. Adorján Andor Benedek Károlynak

Eaubonne, 1955. augusztus 27.

Kedves jó Benedek,
Sebtén felelek tegnap befutott levelezőlapjára. Rossz szokásom, hogy nem készítek soha másolatot a magánkorrespondenciámból. Így hát nem tudom ellenőrizni, szó szerint mit is írtam magának a tervezett bútorlikvidációnkat illetően. Biztosan nem voltam elég szabatos, így hogy némi félreértés támadt köztünk, amit annál inkább sajnálok, mert bizonyos újabb dezillúziót okoztam így magának, ugyancsak akaratlan.

694 Molière (1622–1673) francia drámaíró, rendező és színész. Jean Racine (1639–1699) francia író, drámaíró. Michel Montaigne (1533–1592) francia esszéíró, filozófus. Montesquieu (1689–1755) francia filozófus, író.

695 efféle (latin)

A helyzet az, hogy ebben az eddigi lakunkban, amit maga előszeretettel kastélynak, én inkább hodálynak nevezek, vagy 15 szobánk volt bútorral berendezve, holott az új házunk, sokkal polgáribb és nekünk megfelelőbb, négy rendes lakószobából tevődik össze a földszinten, továbbá két másik lakószobából a tető alatt. A földszinten fogunk lakni én és a feleségem, a másik két szobában pedig a feleségem egy özvegy unokahúga a két fiával, akik közül az egyik 20, a másik 15 éves.

Hogy így összezsugorodunk helyileg, feleslegessé tesz a számunkra egész sereg bútort, jobbadán stíl-bútort, dísz-bútort, amire ezentúl semmi szükségünk. Értsen ezalatt: rózsafából Louis-XIV[696] íróasztalt, ugyanilyen vitrine-t, egy Louis XVI szalongarnitúrát, egy empire szalongarnitúrát, egy biliárdasztalt, egész sereg fauteuil-t,[697] kristályüvegből csillárokat, egy zongorát, 2 savonnerie szalon szőnyeget,[698] két nagy fali Aubussonét, egy mérisier íróasztalt,[699] három commode-ot,[700] egy empire secrétaire-t,[701] két psyche-t (nagy álló tükröt) stb. stb. Minderre többé semmi szükségünk ez életben nem lesz. Ezt meg hasonlókat fogunk majd ősszel ellicitáltatni. De ebbe a feleslegesbe persze nem esik belé semmi, ami a napi élethez szükséges: ebédlőasztal, egy már szék,[702] egy dívány, az ágyak meg az ágynemű, beleértve persze a derékaljakat, vánkost, dunyhát, takarót stb. Hasonlóképpen megtartunk minden fazekat (hacsak nem lukas), tányért, evőeszközt stb. Derékaljunk pedig nemhogy nincsen felesleges, de ellenkezőleg, vennünk kell egyet, mert a jövendőben eggyel többnek kell adnom hajlékot, mint eddig.

Valahogyan rosszul fejezhettem ki magam a levelemben, innen a maga vélelme, hogy mindent dobra verünk. Könnyebben küldhetnék magának egy öreg biliárdasztalt, amire semmi szükségem, mint egy derékaljat, amit a tulajdon derekam alól kellene elvonnom. De nem hiszem, hogy az öreg biliárdasztalon kényelmesebb volna a fekvése, mint a jelenlegi ágyában. Bár a biliárdasztalhoz dákó is van, amin azonban szintén elég kényelmetlen a fekvés. Ugyanez vonatkozik az eladandó zongorára is. Pláne ez utóbbihoz még csak dákó sincs.

Így van ez. Kíváncsi vagyok, mit hoz majd be az egész licitácio. Ha csak kicsit is normálisan mennek a dolgok, legalább másfél millió frankkal volna szabad számolni. De sajnos, a hozzáértők azt mondják, hogy ma senkinek nincs pénze díszbútorra. Akinek pénze van, rég bebútorozta magát, akinek meg nincs, boltban kénytelen vásárolni a bútorzatát, ahol részletben fizetheti.

---

696 XIV. Lajos francia király korabeli

697 fotel (francia)

698 tapis de la Savonnerie: XIII. Lajos által Párizsban, a Szajna partján egy régi szappangyár (savon, innen jön a szőnyegtípus neve) helyén alapított szőnyegszövő manufaktúrában készült szőnyeg.

699 *bureau en merisier,* azaz cseresznyefa íróasztal (francia)

700 fiókos szekrény (francia)

701 empire (I. Napóleon császársága alatti) stílusú írószekrény

702 Így áll a gépiratban, nem értelmezhető, valószínűleg: bárszék.

Maradnak a kereskedők és egyéb hiénák, de ezek meg összejátszanak, és nem licitálnak egymásra, ha csak nem igazi ritkaság értékről nincs[703] szó. Ilyennel pedig, egy-két jobb darabot leszámítva, nem rendelkezek. Hát majd meglátjuk, mint és hogyan megy a dolog? A licitáció körül még az a baj is van, hogy a commissaire priseur-nek[704] 6% jutaléka van az eladásból, az államnak meg 18% jár „chiffre d'affaires"[705] címén. Az árveréshez persze reklám is kell, hogy vevők is jöjjenek. Erre is rá kell majd szánni legalább százezer frankot. Egy szó, mint száz, jobb, ha nem feszítem meg nagyon a várakozásaim húrját. Sem a húrom várakozásait. Lesz, ahogy lesz. Már annak is örülök, hogy szabadulni fogok a felesleges limlomtól, ami fiatalabb koromban olyan kellemesen andalította a tekintetemet.

Ennyit hamarjában, maga boldog költő és javíthatatlan ábrándozó, aki semmit se akar úgy látni, ahogyan van, hanem mindent úgy, ahogyan maga szeretné, hogy legyen, vagy ahogyan képzelni szereti, hogy van. Még sose láttam a „wishfull thinking"[706] olyan megszállottját, mint amilyen maga. Egy emberélet nem volt még elég hozzá kiragadni magát ebből a rózsaszín fellegzetből.

Isten megáldja, és hallasson magáról hamarosan. Öreg barátja,

Adorján Andor

Kéziratleírás, lelőhely
1 f. gépirat aut. aláírással
Feladó: Clos de l'Olive Eaubonne, S. et O.
Lelőhely: PIM Kézirattár, Benedek Károly-hagyaték

90. Adorján Andor Benedek Károlynak

Eaubonne, 1955. december 24.

Kedves Benedek,
Hálásan köszönöm karácsonyi megemlékezését. Biztosan megelőztem volna, már csak azért is, hogy válaszoljak legutóbbi lev.lapjára, de nem volt megadva a cím rajta. És mert előzőleg másutt tartózkodott, Sevillában, ha jól tévedek, hát sejtelmem se volt róla, hová címezzem írásomat, Cordova-ba-e, vagy Sevillába, vagy még egyébüvé, tekintve ezt a maga kiváló mozgékonyságát. De most nem ez a fontos.

703 helyesen: van
704 árverésvezető (francia)
705 üzleti forgalom (francia)
706 ábrándozás (angol)

A fontos, hogy jókívánságait a legmelegebben viszonozzam. Nem sorolom itt fel taxative[707] mi minden jókat kívánok magának, maguknak, hanem röviden hadd foglalom össze abban, hogy boldog lennék tudni, valahára emberi viszonyok közé jutott, elégedett, víg, megtalálta a régi énjét, még ha kicsit fakuló szakállal, nem olyan aranyszőkén, mint anno dazumal[708] volt, amikor a delnők[709] erről álmodtak boldog szenerükben.[710]

Nálunk nagy az izgalom. A ház készen van. Már fűtik is a falakat szárítandó. Sőt egyet-mást már át is cipeltünk oda. Ha a falak kellő szárazak lesznek, ha az isten is úgy akarja meg a bútorszállító-vállalat, hát kb. jan. 10. és 15-e között átköltözünk oda. Persze igen szűkecskén leszünk az itteni tág keretektől kényeztetett volt kastélyurak. Sok bútort eladtunk, aránylag elég jól, másokat el kellett kótyavetyélni. Most a könyvtáramat árusítom ki: több mint ötezer kötet. Kicsit (sőt nagyon) sajog a szívem miatta, de mit tenni? Előbbutóbb úgyis meg kell válnom tőlük, hát inkább most, mint a halálom után, amikor özvegyem nem tudna mit kezdeni ezzel a holt betűtömeggel. Holott így most, ha találok értük jó árat, legalább az építkezési számlámat csökkentem vele. Rettentő túllépések történtek az építkezés során. De, mondják, ez nem kivétel. Ez szabály. És aki a szabályoktól kormányoztatja magát, anélkül hogy lázadna ellene, megérdemli, hogy utólag sarcolja építész, vállalkozó, szállító, meg mi más.

Nagyon furcsa számomra a tudat, hogy ebből az új házból fognak majd engem temetni, és hogy voltaképpen, mint 73 éves aggastyán, másoknak épült ez a ház, nem nekem. Ami gondot, szeretetet fordítottam rá, mind majd másnak fog profitealni, nem nekem. Nem tudok örülni rajta. Nem vagyok apostoli természet.

Mindezt hamarjában kenem le, és bocsánatot kérek, amiért kivételesen ilyen rövid vagyok. A magyarázatja: hogy a mai napon vagy 30 levelet leszek kénytelen megírni. Maga a második. De már kezdem érezni, hogy fáradt vagyok.

Isten megáldja mind a két kezével. Köszönti öreg barátja,

Adorján Andor

Kéziratleírás, lelőhely
1 f. gépirat aut. aláírással
Feladó: 11, rue Garcia Eaubonne, S. et O.
Lelőhely: PIM Kézirattár, Benedek Károly-hagyaték

707 tételesen (latin)
708 akkoriban (német)
709 asszonyok
710 *seinaire* (francia): kebel, mell

91. Adorján Andor Benedek Károlynak

Eaubonne, 1956. február 21.

Kedves jó Benedek,
Pajzán élccel és csintalan humorral teli legutóbbi szíves levelét hálásan köszönöm. A szokottnál is nagyobb gyönyörűséggel olvastam el több ízben is: ugyancsak rászolgált. Kár, hogy az oly megkapó sok mondanivalóját kifejeznie nem volt elég az érzelmi és értelmi élete dús forrásaiból merítenie, hanem hagyományosan megint a szkatológiában is megmártja a nagykanalát. Arról nem is szólva, hogy a különböző ivarszerveket is előkapkodja nyomatékul talán, több súlyt adni vele a vélt vagy valóságos igazságainak. Kár volt, mondom, mert enélkül de szívesen eltettem volna az írását. Még így is, mint látja, vagy hat hétig megőriztem. Mi több: e hat hét alatt jó egy csomószor elolvastam, hol mozdulatlan élvezettel, hol meg kissé fejcsóválva. A fejem tudniillik az egyetlen testrészen, amelyet csóválgatni szoktam.

Drága jó Benedek, azt hiszem, egy professzor veszett el magában. Szenvedélye (ha ugyan nem vigasza) tanítani, oktatni. Rámutatni a mások okulása végett, hogy mit és hogyan kell tenni, mi a boldogság, mi az élet lényege, mi a halál, hogyan viselkedjünk a halállal szemben, mi van a halálon innen, a halálon túl, stb. stb. Percig se higgye, hogy nehezményezem ezt, szó sincs róla. Csak kicsit csodálom, mert antitétikusnak[711] tetszik szememben, hogy részint az én „réussite"-jeimet[712] emlegeti, részint a maga (bevallom: megérdemeletlen balsorsát) és ugyanakkor arról doceál,[713] hogyan is kellett volna viselkednem. Felveti, minden levelem mindenkor csupa zúgolódás, ahelyett hogy lelkendező ujjongás lenne. És rámolvas mindenféle hibát, ami ellen szerénységem tiltja, hogy tiltakozzak vagy védekezzek.

De annyit talán szabad mondanom a logika nevében, hogy a két dolog közül az egyik: vagy helyesen dirigáltam az életemet, a cselekvéseimet stb. és ez esetben talán mégiscsak kinőttem a kései leckéztetésből, vagy pedig rászolgálok még mindig a moralizáltatásra, de akkor meg, 73 éves fejjel, igazán hogyan lehetnék boldog? Ebből a dilemmából nem látok kivezető utat.

Megjegyzem, amit rámolvas, hogy valóban szerencsével gázoltam keresztül az életen, hogy soha a balsorsot magamra nehezedni nem éreztem, készségesen elismerem. Énmagam előtt milliomszor elmondtam. Az éccakai álmatlanságaim egyik állandó vendége ez a beismerés. A titka? Hogy soha más emberfiát nem irigyeltem. Soha mással nem mértem össze magamat. Mindig a magam éltét éltem, számot vetve a képességeimmel és lehetőségeimmel, anélkül hogy valaha is számítottam volna másra, mint egyedül önmagamra. Adtam magam-

711 ellentétes (görög–latin))
712 sikereimet (francia)
713 tanít (latin)

ból, a legjobbat, ami telt tőlem, és mindig úgy, mintha az életem és a kenyerem függene tőle. A céljaimat úgy tűztem ki, hogy meg ne haladják képességeimet és ezeket az igen szerény képességeket szeretni és ápolni tudtam, ámbár ismertem a gyarló voltukat. Mindig, minden vonatkozásban csak szeretni tudtam a szépet, a jót, és utálni a szennyet meg a mocskot. Elismerem, a cselekvéseimben, választásaimban több volt talán az ösztön, mint az érett megfontolás és a biztos ítélet. De ki biztos? A potenciált, szeretetemet kevesekre koncentráltam, a többiek nem érdekeltek. Soha semmit megtorolni nem próbáltam. Aki megbántott: halott volt számomra, könnyű legyen neki a föld. Ha pedig megbánta, amit tett, olybá vettem, mint egy krisztusi csodát: az Úr Jézus feltámasztotta őt a halottaiból. Mint látja, nagyjában és egészében egy igen kiegyensúlyozott, filiszteri természet vagyok, önmagamnak élő, meg azoknak, akiket igazán szeretek, mert okkal vagy oktalan, azt hiszem, ők is szeretnek engem.

Ezen a ponton tudok aztán felelni arra a kérdésére is, minek építtettem új házat magamnak stb. Ha egyedül lennék, nemhogy hotelszobába mennék lakni, kedvesem, hanem vissza abba [a] klastromi cellába, ahol a nácik elől voltam elbújva, és ahol olyan mélyen belekóstoltam az elvonultság meg a mindenképpen értelmezendő quietizmus[714] boldogságába. De a dolog úgy van, hogy szinte húszéves korom óta rajtam ül a feleségem jövőjéért való felelősségem tudata. Gyerekünk nincs. Ha a feleségem magára marad: az életről, a kenyérharcról, az emberek gazságáról fogalma nincs szegénynek, az én hibámból, mert mindig ernyőt feszítettem ki közte és a külső élet között. Az új ház azért kellett, hogy ő jól legyen installálva,[715] és feledje a vaugirardi[716] kis hotel particuliert,[717] meg feledje az eaubonnei „kastélyt", amit viszont úgy adtam el, hogy neki mindhalálig biztos járadéka legyen kikötve, mégpedig indexelten, úgynevezett échelle mobile-lal.[718]

Ha magának nem írtam lelkendező, elégedettségtől repeső leveleket, azért nem tettem, mert egyszerűen muflerienek[719] éreztem volna elkérkedni az elégtételeimmel. Hogy meg fogok halni, persze hogy jól tudom. Ami csekélységemet illeti, réges-régen megbarátkoztam a gondolattal. De sajnálom, ami zűrzavar szakad majd miatta az özvegyemre, meg hogy talán bőgni is fog, és beléfájdul a feje. Meg aztán, ha a halált panaszlom, ez voltaképen nem más,

714 A kvietizmus vagy quietizmus (a latin *quies,* „nyugalom" szóból) a misztika egyik irányzata, mely szerint az Istennel való egyesülés alapja a teljes passzivitás és a minden iránti közömbösséggel megszerzett belső nyugalom.

715 elhelyez (latin)

716 Párizs 15. kerületének neve.

717 Egyfajta francia városi lakóhely, luxusház, amelyet úgy terveztek, hogy csak egy család (és háztartási személyzete) lakhasson benne.

718 csúszó skála (francia)

719 modortalanság, gorombaság (francia)

mint egy valósággal hymnikus hála ama sok jóért, amit az élettől kaptam, nyilván érdemeletlenül.

Megjegyzem, levelében igen-igen sok igazság foglaltatik és egyáltalán semmi oka mentegetőzni (mint ahogyan a levele során háromszor is teszi), amiért „odamondogat" nekem. Tegye csak bátran. Az igazság sose bánt engem, még ha látszólag ellenem fordul is. Rengeteg dolog lappang az ember szíve alján, amiről nem beszél, amit nem tár fel. De biztosítom, hogy alig olvashatna rám bármit is valaki, aminek [?]jesenvalens[720] magyarázatját adni ne tudnám anélkül, hogy cseppet is pironkodnom kellene érte.

Budapesten egy öttagú család gondja nyom, a magam vérei. Itt egy másik, háromtagú família: a feleségem hozzátartozói. Az utca őgyelgő gyerekeinek, sajnos, nem tudok cukorkát venni, de hogy magamtól sok mindent megtagadok csak azért, hogy ezen a nyolc emberen segítsek, erre szent becsületszavamat adom magának. A könyveimből vagy ezer darabot adtam csak el, a legjobbakat. Egy másik csomót az itteni városi könyvtárnak ajándékoztam, a „muszájt" azonban ne úgy értelmezze, hogy kenyérgondból adtam volna el, hanem mert az új házban nem volt helyem ennyi könyv számára. Hiszen egész szoba kellett volna hozzá.

Remélem, magyarázatjaim kielégítik és változatlan megtart jóérzésében. A legjobb kívánságokkal vagyok, tisztelő és igaz barátja,

Adorján Andor

Kéziratleírás, lelőhely
1 f. gépirat aut. aláírással
Feladó: 83 rue Jeanne Robillon Eaubonne, S. et O.
Lelőhely: PIM Kézirattár, Benedek Károly-hagyaték

92. Adorján Andor Benedek Károlynak

Eaubonne, 1956. február 29.

Kedves Benedek,
A magáéhoz hasonló sietséggel felelek legutóbbi szíves soraira, megnyugtatandó, hogy egyáltalán nem ütődtem meg az előző írása talán kissé oktató célzatain. Higgye el, még hetvenhárom éves fejjel is szívesen tanulok, hiszen volna is, de még mennyi, szent Isten! Nem az ellen tiltakoztam, hogy tanítson. Mindössze azt akartam értésére adni, hogy adott esetben nem tartom helytállónak a leckéjét. Akarom mondani: nem osztom a véleményeit és a filozófiáját. És igazándiban helyesen is van így, hogy soha semmiben nem értünk együtt. Mert ha másképpen lenne, ha valami nagyon harmonizálna a szemléletünk, hama-

720 papírhiány miatt töredékes szó

rosan nem volna többé mit mondanunk egymásnak. Holott így, hogy mindig szembefordul egymáséival a vélelmünk, hát ebből a súrlásból és ütközésből mégiscsak kipattan hébe-hóba egy szerényke szikra.

Ismétlem, egyáltalán nem bántódtam meg, a jövőben se fogok, hát csak álljon ki, ahányszor magának jólesik és mossa meg a fejemet. Pláne ha ezzel könnyít magán. A lényeg szerintem az, hogy valóban kicsit magunk irányítjuk életünk sorsát, mint ahogyan ezt igen tisztelt öregapja is a sírkövére íratta, nyilván az élete facitja[721] gyanánt, és mint holmi posztumus[722] oktatást a hátramaradottjainak, akik majd el-ellátogatnak a sírjához. De megjegyzem, ezt az igen útszéli igazságot a közmondás is tanítja: Ki-ki a maga szerencséjének kovácsa. Maga is, én is a saját temperamentumunk és lelki adottságaink szerint irányítottuk sorsunkat. Ki merné állítani, ha maga rendezi életét úgy, mint én tettem, maga most boldogabb lenne és nem még boldogtalanabb. Aki a tulajdon természete ellen cselekszik, végül nem csak a sorsra haragszik meg, de önmagára is; és ez a legrosszabb. Legalább ennen magunkkal hadd éljünk békességben.

Természetesen levele ún. Beweisführung-jával[723] egyáltalán nem értek egyet. A Niagara zuhataga nem ugrik különb szeszéllyel a mélységbe, mint ahogyan megveti a logikát és a következetességet. Mint valami bizonyságot írja le egy régebbi verse egyik strófáját, ami a maga paradox voltával talán meglepő, vagy torz, mint egy fintor. De bizonyító ereje egyáltalán nincs. Kérdezem: miért volna a sár, amelyben disznó fetreng, dicsőségek zamatja? Maga (és legfeljebb még a disznó) az egyetlen, aki ezt állítja. Éppen ennyi igazsággal írhatná azt is: Tudod-e, hogy a víz száraz és hogy a tűz dermesztő? Ez a bizonyos sár talán a disznó szemében dicső, az enyémben nem. Hogy a férgek váladéka fényt áraszt: szintén nem tudja egyetlen entomológus.[724] Ez még a lucciola,[725] a szentjánosbogár esetében se helytálló, mert nem váladék fénylik a hasa alatt, de meg különben is erről a gyenge fénypontocskáról azt mondani, hogy fényt „áraszt", több a túlzásnál. Viszont hogy az „Úr nyomát mutatja," csak annyiban helytálló, amennyiben a természetben minden, minden, minden az „Úr nyomát mutatja". Ez hát nem egy specifikum, de egy általánosság. Hasonlóképpen megkontrázom a többi állítását. Jób nem a fekélye miatt volt az Úr iránt alázatos, de e megpróbáltatása ellenére is. Ami pedig a rákövetkező verssort illeti: szóhalmozat, amit egyedül a rímszükséglete ment, vagy legalábbis igazol.

721 tanulsága, összegzése (latin)
722 halál utánra hátrahagyott (latin)
723 bizonyíték (német)
724 rovartani szakember (görög–latin)
725 szentjánosbogár (olasz)

Abban sem adok igazat, amikor az ivarszervek apologiája[726] kedvéért el akarná hitetni velem, hogy ezek „a világot fenntartó testrészek", és ezért valami különös dicsőség és egzaltáció[727] járna ki nekik. Az említett testrészek csak az „exutoire"-jai,[728] az eszközei, a szerszámai a létfenntartásnak. A maga állítása szerint akkor a péklapát előtt is le kellene borulnunk, mély tisztelettel, mert enélkül nem lenne kenyér. Mint igen kitűnően tudja, vannak amőbák, amelyek nemi szervek nélkül is szaporodnak. A szaporodásnak lehetne még tízezer más módja is, de még ha nem volna is, a teremtés műve előtt igenis tisztelettel állok meg, mint valami nagy misztérium előtt, de bizony az eszközeit nem vagyok hajlandó különös tiszteletem tárgyává és gondolataim középpontjává tenni. Lehet, kedves Benedek, hogy az idevágó nagy különbség a kettőnk szemlélete között nem kis részben járult hozzá a sorsunk elkülönböző fordulásához. De amiért ezt írom, ne higgye, hogy erénycsősz lennék. Éltem a világomat, mint mindenki más. Mint a Larousse-szótár jelmondata tarja, magam is hajdanta elvemmé tettem, hogy „Je sème à tout vent",[729] de mindez szörnyen mellékes volt az életemben, sose öncél, sose a lelki kielégülés egy formája, sose holmi „gazdagodás", sohase valami fontos fejezet az életemben. Epidermisek[730] súrlódása, mint ahogyan Chamfort[731] tartotta, aki kiismerte magát ebben a tekintetben.

Semmi kifogásom, ha kedvtelve nevezi a dolgukat a maguk ordináré nevén, és ha ez magának valamelyes vigasz, gyönyör, kielégülés vagy kéj, direkt invitálom: ne fossza meg magát tőle. Olybá nézem, mint valami ártalmatlan fetisisztikus hajlandóságot; mulasson hát vele.

Mindennél fontosabb, hogy kérdezi, mit csináltam avégből, hogy feleségem járadékhoz jusson. Egyszerűen: amikor a kastélyt eladtam, igen keveset kértem készpénzben, a többit holtig járó járadék alakjában, mégpedig a második túlélő fejére. (Ezt franciául úgy hívják: rente viagère reversible au dernier survivant).[732] Tekintve a 73 éves életkoromat, ez a rente[733] a tartozó összeg 13%-a évente. Mégpedig échelle mobile alapon, vagyis dráguló léptékkel, ha a frank romlik, illetve ha az élet drágul. Ez az egyik rentéje. A második a francia hírlapírók kasszájától jár majd neki. Minthogy több mint 30 éven át mindig havi fizetéssel voltam egyik vagy másik francia lap kötelékében, amit az adóbevallásaimmal is kellett igazolnom, francia újságírói nyugdíjam van. Rajtam

726 védőbeszéde (görög)

727 elragadtatott állapot (latin)

728 kimenet (francia)

729 Bármilyen széllel vetek (francia)

730 felső bőrrétegek (görög)

731 Chamfort (1741, Clermont-Ferrand – 1794, Párizs) francia költő, újságíró és moralista. Úgy gondolta, hogy: „Qu'est-ce que l'amour ? L'échange de deux fantaisies, et le contacte de deux épidermes", azaz: Mi a szerelem? Két fantázia cseréje, és két bőr érintkezése.

732 az utolsó túlélőnek járó életjáradék (francia)

733 járadék (francia)

állt meghatározni, akarok-e életemben egy nagyobb nyugdíjat kapni, de ami csak nekem járna ki, az özvegyemnek nem, vagy beérem a felével (250 000 frankkal), de viszont ez esetben halálom után a feleségem tovább is kap járadékot. E második megoldást választottam természetesen. Minthogy aláhúzottan megkért rá, írnám meg, mi ennek a módja, hát persze készségesen tettem eleget kívánságának.

Örülök tudni, hogy hamarosan ellátogat Párizsba. Majd tudassa velem, mikor jön, mert persze nem akarnám elmulasztani, hogy viszontlássam. Ha törik, ha szakad, bejövök a városba köszönteni magát. Hacsak a betegség nem veszen le lábamról.

Ismétlem: egyáltalán nem vettem zokon semmit. Eszemben sincsen haragudni, és mindenképpen a legjobbakat kívánom magának, beleértve a legragyogóbb phallikus[734] álmokat, vaginafüzérekkel koszorúzottan.

Híve és barátja,

Adorján Andor

Kéziratleírás, lelőhely
1 f. gépirat aut. aláírással
Feladó: 83 rue Jeanne Robillon Eaubonne, S. et O.
Lelőhely: PIM Kézirattár, Benedek Károly-hagyaték

93. Adorján Andor Benedek Károlynak

Eaubonne, 1956. június 26.

Kedves jó Benedek,
Köszöntöm Párizsban, és igen örülök persze, amiért ilyen jóra fordult az egészségi állapota, ekkora utat megtennie. Önként értődik, hogy szívesen jövök el találkozni magával, csak az a kérdés, hogyan egyeztessük össze időnket.

Eaubonne-ba nem hívom ki, legfőként azért nem, mert szegény feleségem hónapok óta beteg, és amúgy is meglehetős felfordultságban vagyunk. Aztán meg minek keresgélje maga itt az utcák során a házunkat. Az utca neve is új, aligha akadna valakire, aki magát útba tudná igazítani. Helyesebb és egyszerűbb, ha valahol Párizsban jövünk össze.

Idevágóan közlöm, hogy legalábbis elvben minden kedden vagyok benn a városban. Jobbadán csak délután, de ha magának ez sokkal alkalmasabb, hát netán délelőtt jönnék be. Ha délelőttre esik a választása, tíztől fél tizenkettőig lehetek szabad. De ha a délután magának megfelelőbb, hát három és öt óra közt rendelkezhetik időmmel. Úgy szeretném, ha valahol a Gare Saint-Lazare táján találkozhatnánk, kávéházban, amelynek pontos címét is adja meg mind-

734 hímvessző (görög)

járt. (Például a Crietrium-kávéház, vagy a Ruc stb., ahonnan mindjárt átszaladhatok a pályaudvarra, anélkül hogy lekéssem a vonatomat.) Azt is igen ajánlanám, hogy mielébb megírja, ha netán a jövő keddi nap (július 2.) magának alkalmas-e? Ez azért volna kívánatos, hogy tán más találkozóimat aszerint igazítsam, esetleg lerendeljem, és így a maga kívánsága szerint igazodjak.

Minden egyebet majd szóbelileg. A legjobb kívánságokkal és igaz szeretettel üdvözli elhunyt, de még temetetlen barátja,

Adorján Andor

Kéziratleírás, lelőhely
1 f. gépirat aut. aláírással
Feladó: 83 rue Jeanne Robillon Eaubonne, S. et O.
Lelőhely: PIM Kézirattár, Benedek Károly-hagyaték

94. Adorján Andor Benedek Károlynak

Eaubonne, 1956. július 6.

Kedves Benedek,
Bocsásson meg, amiért nem tudtam postafordultával felelni legutóbbi levelezőlapjára. Rengeteg dolgom, futkosásom volt, arról nem szólva, hogy szegény feleségem hónapok óta nagybeteg és hogy magam se vagyok a legjobb bőrben. Külsőleg ez ugyan nem látszik meg rajtam, de hát nem az én hibám, ha az érelmeszesedést nem kívülről, de bévülről hordja az ember.

Minthogy nem tudom a minapi címén lakik-e még, vagy másutt, hát a biztonság kedvéért két példányban adom postára jelen becsesemet. Egyik példányt a Hotel Splendidbe, másikat Poste restante a rue du Dragonba. Egyik majdcsak eljut a kezébe.

Levelezőlapját nem túlságos örömmel olvastam. Érdekes, hogy soha nem tud letenni a zsörtölődésről, a sértegető inszinuációról,[735] a szemrehányásokról, meg tudom én, miféle hasonlókról, amik csak elidegeníteni tudnak magától minden rokonérzést.

Felhányja, hogy félórát nem szenteltem soha a maga itteni dolgait tisztázni, rendbe hozni. Igaz. A legnagyobb ökör lettem volna, ha másképp járok el. Fogalmam nincs, mi baja volt magának a francia hatóságokkal, fogalmam nem volt, miért nem tud adminisztratív engedélyt kapni visszajönni. De azt igenis tudtam, hogy mint magam is idegen és apatrida,[736] rosszul teszem, ha ebbe a fogaskerékbe belémártom a kezemet. Hozzátenném, különben se tettem volna,

735 gyanúsítás (francia)

736 Hontalan személy, aki nem rendelkezik semmilyen állampolgársággal, azaz nem tartozik egyetlen államhoz sem.

mert igen-igen rossz tapasztalásaim vannak magával. Emlékszem, valahányszor régebben valamiben kollaborálni próbáltam magával, a vége mindig az volt, hogy maga becsapva, megcsalva, kifosztottan érezte magát, sőt kártérítési igényekkel próbált fellépni, amik felett persze mosolyogva siklottam el. De azt az egyet megtanultam, hogy a maga ügyeihez, kezdeményezéseihez piszkafával se szabad hozzányúlni. Ez a lecke nálam egy emberéletre elég volt.

Ez nem jelenti persze azt, hogy személy szerint ne éreznék rokonszenvet maga iránt, és hogy ne sajnáljam mélyen, ami a sorsában megszomorító, de magával közösséget vállalni, valami olyan romantikát kíván, ami tőlem, 74 évestől, abszolút idegen.

Meglepődve olvasom soraiból, hogy maga „éjjeli munkás" lett. Feltételezem, azt akarta mondani: éccakai munkás, nem pedig a kerámia terén buzgólkodó. Hogy Párizsban nyáron korán virrad, erről persze nem tehetek. Meglep azonban, hogy a hoteljének nincs valami függönye, vagy fából való zsaluja, amit be lehet húzni elsötétíteni a szobát. Hasonlóképpen nem tehetek róla, ha Franciaországban drágább az élet, mint Hispániában. Jómagam naponta egyetlenszer étkezek, délben, akkor is csak főzeléket vagy főtt tésztát, minden só nélkül. Ez aránylag még nem túl drága. De hát persze nincs mindenkinek olyan szerencséje, mint nekem, akinek 23 a vérnyomása. És aki emiatt minden zsírtól, vajtól el vagyok tiltva.

Hogy én este bemenjek Párizsba: teljesen kilátás nélkül való kívánság. Este nyolc órakor ágyban vagyok. Hasonlóképpen reménytelen, hogy kedd kivételével, máskor bekukkantsak. (Kedden is csak akkor, ha nem vagyok túlságos fáradt, vagy az időjárás nem olyan, hogy elfúl a lélegzetem. Minthogy kénytelen voltam újra felvenni legalább mérsékelten a munkát, szerdától hétfőig sose vagyok szabad. Itthon pusztítom a papirost, amit kedden vagy személyesen szállítok be az újságjaimnak vagy az unokahúgommal küldöm be, aki özvegyasszony létére velünk lakik, hasonlóan a két fia, akiről nekem kell gondoskodnom. Meg egy öreg nővéremről Pesten a két özvegy leányával, aki mind munkaképtelen. Szeretném, ha ebből valahára megértené, amit már annyiszor kifejeztem, ti. hogy nincsen módomban magának segítségére lenni anyagilag. Nevezze ezt komiszságnak, változtatni sajnos mégse tudok rajta. Persze hogy inkább lennék Rockefellerrel[737] vetélkedő emberbarát, de fájdalom, a módom nem olyan.

Ha egyik kedden akarja, tudok találkozni magával a városban, de másképpen nem. Eaubonne-ba nem hívom, mert egyrészt felesleges fáradság és kiadás volna magának, másrészt meg a feleségem állapota jelenleg olyan, hogy vendéget a legjobb akarattal se láthatunk.

Remélem, hogy e teljesen szókimondó levelemet nem fogja félreérteni. A lényege az: isten őrizzen tőle, hogy magát megbántsam. Arról szó nincs, hogy

737 John Davison Rockefeller (1839–1937) amerikai üzletember és olajmágnás.

szándékkal elidegenítsem magamtól a jóérzését. Magam is változatlan nagyrabecsüléssel, sőt szeretettel vagyok maga iránt. De fájdalom, az adottságokon nem tudok változtatni.

Igaz híve, sőt barátja,

Adorján Andor

Kéziratleírás, lelőhely
1 f. gépirat aut. aláírással
Feladó: 83 rue Jeanne Robillon Eaubonne, S. et O.
Lelőhely: PIM Kézirattár, Benedek Károly-hagyaték

95. Adorján Andor Benedek Károlynak

Eaubonne, 1956. augusztus 13.

Kedves Benedek,
E pillanatban kapom második számú levelét. A véletlen úgy hozza magával, hogy holnap, kedden kivételesen már reggel jövök be a városba, ahonnan aztán délre hazatérek. Ha tehát úgy akarja, felhívom a hoteljében, és megbeszélhetünk valami találkozót még a délelőtt során. Ha a nagyothallása akadályozná benne hallani a telefonbéli hangomat, vegyen maga mellé valami pincért vagy portást, akin keresztül megizeni, hol akar velem találkozni tíz és 11 között. Mindenesetre eleve jelzem, hogy fél tizenkettőkor a Gare Saint-Lazare-on kell lennem, különben elpasszolom a vonatot és az itteni autóbuszt.

Súlyt fektettem rá nyomban felelni magának, és ezzel is jelét adnom, hogy igen szívesen jövök magának elébe, amennyire csak tehetem és amennyiben nem éccakai vizitekre hív, amire fájdalom, már nem vállalkozok.

Tehát a viszontlátásra, holnap, remélem. A vasárnapjaim szintén nem szabadok, pláne e válságos napokban. Ilyenkor vasárnap délután java munkaidő nálam, hiszen hétfőn reggel be kell már küldenem cikkeimet Párizsba.

Szeretettel köszönti barátja,

Adorján Andor

Kéziratleírás, lelőhely
1 f. gépirat aut. aláírással
Feladó: 83 rue Jeanne Robillon Eaubonne, S. et O.
Lelőhely: PIM Kézirattár, Benedek Károly-hagyaték

96. Adorján Andor Benedek Károlynak

Eaubonne, [1956.] augusztus 26.

Kedves Benedek,
Kedden kizárólag a maga kedvéért rándultam be Párizsba. Kicsit megrökönyödtem, maga micsoda nyegle módon felelt a megbeszélt hívásomra. Mindezt megmondhatta volna akkor, amikor az új találkozó módját megbeszéltük. Amikor maga a második szóra egyszerűen letette a kagylót, szilárd elhatározásom volt, hogy magával ez életben többé nem állok szóba. Mégis, a levélkéjére nem akarok adósa maradni a felelettel.

Ha magának naponta négy óráig kell feküdnie, minden délután és utána este hatig egyéb munkája hívja, hát csakugyan nem látok módot újabb találkozásra, ami egyébként nem életszükség se magának, se nekem. Hát csak feküdjön, amennyit jólesik, és szívdobogást se fog kapni, amiért illetlen órában hívtam fel. Tudniillik eszembe sincs még máskor felcsengetni. Aludjon, édesem, aludjon jól és édes álmokat. Mint helyesen sejti, egyáltalán semmi kedvem a maga időrendjéhez tartani magamat. Hét évvel vagyok magánál korosabb, szíves engedelmével tehát a magam kényelmét legalább oly fontosnak érzem, mint a magáét.

A vasárnapommal nem rendelkezek, merthogy péntek-szombat-vasárnap írom meg a rengeteg papírtömegemet az Aux Ecoutes-nak, hogy hétfőn, kora reggel, küldönccel be tudjam juttatni a redakcióba. Hétfőn, kedd délelőtt írom meg a toldalékot és ezt vagy beviszem, vagy inkább beküldöm küldönccel, szintén. A szerda pedig a pihenőnapom, a vasárnapom, a karácsonyom, és ha akarja, a rosch-hasoném.[738] Szóval nem moccanok. Csütörtökön pedig újra kezdődik a vágta.

Tehát maradjunk ennyiben. Szeressük egymást a távolból. Maga, délután fél négyig, álmodjon velem. Viszont én szerdán, amikor itthon kicsit megpihenek, majd maga felé küldöm gondolataimat. Ezen a módon megkímélem a szívdobogástól és más izgalmaktól. Sőt mi több: megspórolom a telefoni költségemet meg a beutazás fáradalmait.

Ha majd újra Cordovában lesz, tudassa velem. Addig is szívélyesen köszönti,
Adorján Andor

Kéziratleírás, lelőhely
1 f. gépirat aut. aláírással
Feladó: 83 rue Jeanne Robillon Eaubonne, S. et O.
Lelőhely: PIM Kézirattár, Benedek Károly-hagyaték

738 Rós ha-sána a zsinagógai újév, a naptári év kezdete.

97. Adorján Andor Benedek Károlynak

Eaubonne, 1956. december 19.

Kedves Benedek,
Szépen köszönöm szíves megemlékezését és, amit mondanom se kell, persze hogy halmozottan viszonzom. Adjon az isten mindkettejüknek minden lehető jókat, hogy valahára megint rendes otthonjuk legyen, kiegyensúlyozott létük, mint amilyenre igazán annyi érdemük volna még ebben a mai teljesen megbolondult világban is.

Sajnálom, hogy minden előzetes értesítés nélkül utazott el vissza Hispániába. Talán az itt-tartózkodása végén mégiscsak találhatott volna módot rá, hogy lássam, mégpedig délután öt óra előtt, tekintve hogy 5 óra 11 perckor indul a vonatom haza.

Sikerült-e elintéznie a dolgait rendesen itt, ahogyan kívánta? Kiszabadította-e a bútorait a raktárból? Elintézte-e az ügyeit a prefektúrán?

Megjegyzem, igen örültem látni, testileg legalább is látszat szerint milyen jól bírja magát, milyen jó karban van, potrohos, életerős, friss. Szellemileg meg pláne az. (Nem potrohos, de friss). Így van ez jól. Engem, sajnos, ez a köd és nyirkosság úgy fojtogat, hogy hétszám ki se teszem a szobából lábamat. Most már a 75-ik évembe lépek. Ha néha tükörben meglátom magam, kalapot emelek önmagam előtt, mint gyerekkoromban tettem, amikor holmi töpörödött aggastyán jött szemközt velem az utcán, akit köszöntenem illett.

Adjon hírt magáról. Feleségét köszöntöm.

Öreg barátja,

Adorján Andor

Kéziratleírás, lelőhely
1 f. gépirat aut. aláírással
Feladó: 83 rue Jeanne Robillon Eaubonne, S. et O.
Lelőhely: PIM Kézirattár, Benedek Károly-hagyaték

98. Adorján Andor Benedek Károlynak

Eaubonne, 1957. február 3.

Javíthatatlan zsörtölődő, kedves BENEDEK,
Sietek felelni január 23-áról kelt szíves soraira. Azért ez a nagy sietség, mert két nap óta szép, meleg időnk van, szinte tavaszi. Minden csupa verőfény. Hát, mondom magamban, hadd használom ki az ezzel együtt járó jókedvemet, derűsebb hangulatomat. Így legalább biztos, hogy barátságosan felelek levelére, civódás és kicsattanó tiltakozás nélkül. Mint ahogyan illik, amikor annyi fagy,

köd, hó és egyéb locspocs után, valahára Sol[739] őfelsége méltat bennünket az ő kegyelmes és sokat ígérő mosolyára.

Igazat szólván némi borongással olvastam levelét, drága Benedek, és eltűnődtem rajta: milyen hű ember maga, ha máshoz nem, de legalább enmagához. Ne adj isten, hogy hajszálnyit változzon, hogy ne korholjon, tanítson, oktasson, mindenképpen rám bizonygatva, micsoda kegyetlen, zsarnoki alak vagyok, önző, a mással nem törődő, egyedül a magam kényét szem előtt tartó. Váltig rám olvassa, a szerencse micsoda kegyeltje vagyok, stb. stb. Istenem, hányszor megpróbáltam már jobban kinyitni a szemét, de hogyan látóvá tenni azt, aki nem akar látni, hallóvá, aki eltökélt szándékkal siket! De furcsa legény maga, csakugyan. Valami ügyészi mentalitás a magáé. Az ügyész, a közvádló mindenkiben bűnöst lát, de soha az ennen hibáira nem gondol.

Kedves Benedek, eszembe sincs vitázni magával, és ha megpróbálom a tévedését kiigazítani, egyedül azért teszem, mert nem szeretném, ha magában valami inferioritási komplexum[740] támadna, és azt hinné, én bántam el nyeglén magával. Ha nem tudok naponta bejönni a városba, vagy bármikor bejönni, azért van, mert kénytelen vagyok dolgozni, és mert az idevágó kötelmeimtől függök, mint a tanuló a tanártól. Nem térhetek el tőle. És ha ügyelek rá, hogy olyan órában jöjjek haza, amikor itt autóbuszjáratom van a vonattól hazáig, azért van, mert rendesen holtfáradt vagyok, és nem mulaszthatom el a közjárművet. Ha saját autóm lenne, mindez nem játszana szerepet. Vagy ha minden órában volna autóbuszunk itt. Sajnos, egész nap során csak öt járatja van. Ha elszalasztom, gyalog kell hazavánszorognom. Ezt pedig még a maga kényelme kedvéért se teszem.

Maga arra kért, ha kedden bejövök, hívjam fel fél négy után, ne elébb. Ezt meg is tettem, pont háromnegyed négykor hívtam. Mire maga beleharsant a telefonba, „kérem, most alszom, tessék majd később", s letette a kagylót. Hát persze siettem magát később felhívni. Miattam, édes egy Benedekem, alhat maga, amekkorát csak akar. Isten őrizz, hogy máskor felhívjam. De mindez nem változtat rajta, hogy egyedül a maga kedvéért mentem volt be. De legalább fel ne vesse nekem, hogy nem vagyok hajlandó változtatni életrendemen. A vasárnapjaimmal nem rendelkezek, mert hétfőn reggel már be kell küldem a kész kéziratait. Majd ha nagytőkés leszek, majd ha nem kell többé az újságjaim timetable-jéhez[741] tartanom magamat, akkor lesz vasárnapom is, mint mindenkinek. De elébb aligha. Hogy ezt maga valaha is megértse, dehogy merem remélni. Ha mégis felhozom, egyes-egyedül azért teszem, mert nem szeretném ha, mint örök sértődött, azt hinné végül, hogy valóban én bántottam meg magát. Pont az ellenkezője az igaz. Csak éppenhogy én nem vagyok hajlandó

739 Sol a Nap megszemélyesítése és az ókori római vallás istene.

740 magát alábecsülő (latin)

741 órarend, menetrend (angol)

sértődni, hanem egyszerűen levonom a következtetéseimet, egyéni bántódás nélkül, hanem fütyörészve.

Örölök tudni, hogy a párizsi rendőrségen valahogyan rendbe hozta a dolgait. Hogy a bútorraktárral kevésbé volt szerencséje, igen sajnálom, talán majd eljön egyszer ennek is az ideje. Most, hogy ismét a hidalgók honában hidalog, pihenje jól ki magát, majd talán jövő ősszel újra el tud nézni ide Párizsba, és akkor ezt a dolgát is szépen rendbe hozza. Nem merem megígérni, hogy még életben talál, ugyanis utóbbi időben szinte naponta, igen fájdalmas anginalis[742] rohamaim vannak, rendesen 5–10 percig tartanak, egészen belébódulok. Ahogy jön, úgy elmúlik megint, hirtelen. De nagyon fájdalmas és mindig az az érzésem: most mindjárt meghalok. Professzor is megvizsgálta. Azt mondta, igen elmeszesedtek az ereim, diétát írt elő, mást nemigen tudott adni, meg egy jódos orvosságot, ami állítólag tágítja kicsit az ereket. A vérnyomásom 24. Azzal is vigasztalt a professzor, hogy ameddig az az érzésem: meghalok, addig nem halok meg. Mert amikor meghaltam igazán, nem érzem majd többé. Ebből a szempontból az angina inkább életjelnek tekintendő, mintsem a halál előfutamának. Felülrá ijesztő bronchitisz is bánt, és a tüdőtágulástól már lélegzeni alig bírok. Ha Sziszeken[743] születtem volna, nem sziszeghetnék és szuszoghatnék inkább, mint ahogyan teszem. Kapkodva kapkodok levegő után, és sajnos, alig teszek pár lépést, már holtfáradt vagyok. Néha úgy nézem magamat, mint valami idegent. Egyáltálán nem ismerek magamra. És napról napra kevésbé. Érdemes volt-e ennyit küszködnöm ezért a silány és megvetést érdemlő fizikai eredményért? Ó, dehogyis hagynám egy másodszor megkísértetni magam. Nincs az a Margareta, amelyért vagy ha akarja: akiért kötélnek állnék, ha Mefisztóval esnék találkozásom.[744] De ezt maga persze megint nem hiszi.

Minden jókat kívánok, kedves Benedek, és ha ír megint, és ezzel könnyíthet a tulajdon bajain (mint a boldogtalan athéni Timon, amikor az eget pocskondiázta), hát akkor csak szidjon engem tovább is a kedve szerint. Engem nem bánt, magának meg ínyjére van. Remélem, maguknál már tavaszodik is. Ha találkozik egy virágos ággal, emeljen nevemben kalapot előtte és közölje vele, hogy ismeretlenül is milyen gyengéd szerelemmel, mennyi sóvárgással gondolok reá. Ha az ág erre bólint egyet, vagyis elfogadja hódolásomat, akkor kivont spádéval[745] tisztelegjen is előtte. Boldog lennék az adott esetben, ha spádé alatt mindketten ugyanazt a fogalmat értenők: kivont kardot, nem pedig egyebet a maga vakmerően csapongó nemi fantáziája szerint. Vale ut valeas, mint Ci-

742 szívgörcs (latin)

743 Sziszek (horvátul Sisak, latinul Siscia, németül Sisseg): város Horvátországban.

744 Utalás Johann Wolfgang Goethe *Faust*jára, amelyben a megfiatalodott Faust beleszeret Margarétába.

745 tőrszerű egyenes kard (német)

cero szokta volt írni, és akinek most a bimilleniumát fogja megünnepelni a világ.[746]

Híve és barátja,

Adorján Andor

Kéziratleírás, lelőhely
1 f. gépirat aut. aláírással
Feladó: 83 rue Jeanne Robillon Eaubonne, S. et O.
Lelőhely: PIM Kézirattár, Benedek Károly-hagyaték

99. Adorján Andor Benedek Károlynak

Eaubonne, 1957. március 24.

Kedves Benedek,
Megvallom, nem kis önmegtagadásomba kerül ne polemizálni a maga szörnyű, a hallucinációig igazságtalan vádiratával, amelyet ártatlan levél alakjában juttatott el legutóbb hozzám. Ismételt megszakításokkal tudtam csak végigolvasni az egészet. Néhány kitétel után rendszerint abbahagytam ezt a lecture-t,[747] mondván, majd pár nap múltán megint nyelek belőle egy-két kanálra valót, de együltömben elég volt ennyi.

Mikor az írása legvégére értem, annyi felelnivalóm lett volna reá, hogy bevált volna a Herkules[748] tizenharmadik munkájának. Gondoltam egyet és ráeszmélkedtem, milyen hiba volna ez részemről. Meggyőzetni úgyse hagyná magát, akkor a legkevésbé, ha tiszta szemmel látná, mennyire nincsen igaza. Hát akkor miért fosszam meg attól az érzésétől, hogy igaza van, helyesen cselekedett és részemről a gazság telje volt magát, a megbeszélésünk szerint, délután fél négy után felhívni. Hagyjuk tehát a jövőben pihenni ezt az egész históriát. És kívánom, hogy a délutáni álmát ne zavarja többé semmi, lehetőleg légyzümmögés se. Viszont azért, hogy a kedves anyósa is ott van magánál, ne reám vessen, mert biztosítom, hogy ebben aztán igazán ártatlan vagyok. Én nem hívtam a kedves mamát. Én nem küldtem a kedves mamát Cordobába. Én nem is ismerem őt. Nem értem, miért rója fel nekem ezt a körülményt is.

Minden polemizáló kedv nélkül, pusztán az igazság kedvéért hadd jegyzem meg azonban, hogy abban mégiscsak téved, amikor azt hiszi, nekem nem lett volna anyósom, és hogy én nem tudom, ez micsoda. Dehogyse volt. A rue Leon Delhomme-ban velünk lakott 10 év hosszat, igen-igen szerettem, mintha az

746 1957-ben a történészek megemlékeztek Cicero római konzulságának (Kr.e. 63-ban) kétezredik évfordulójáról.

747 olvasmány (francia)

748 Herkules görög mitológiai hős, akinek tizenkét próbát kellett teljesítenie.

édesanyám lett volna. 1934-ben vesztettük el, máig is siratom, sokszor gondolok reá, sőt exhumáltattam a temetőből elhozni a hamvait ide, Eaubonne-ba, ahol majd közös sírboltban fogunk elporladni, ő, a feleségem meg én, hacsak valami szuverén atombomba nem diktálja másképpen. Jaj, most aztán csak szememre ne hányja, ebben is micsoda szerencsém van: halott anyós.

Eszembe sincs, kedves Benedek, pillanatig is kicsinyleni a maga sokféle pechét, szerencsétlenségeit. De talán, ha tárgyilagosan megpróbálja végiggondolni a korábbi élete folyását, talán ráeszmél, hogy a bajok egy részét önmaga okozta. Talán elkerülhette volna, ha valamivel megfontoltabb, mit tudom én. Nincs az életben csak vakszerencse egyoldalt, balvégzet és sorsharag a másikon. Legalább ötven százalék erejéig mégiscsak az önnön gondviselése vagyunk és ötven százalékig az önnön kárhozatunk. Okosabb önmagunkat kárhoztatni a balsikereinkért, mint a külső körülményeket. Ez utóbbiak talán beválnak mentő körülménynek, de az eredendő ok rendszerint mi magunk vagyunk. Természetesen magának abszolút joga mást hinni, ne vitázzunk erről se. Egyáltalán ne vitázzunk. Oly céltalan és annyira minden értelem nélkül való.

De abban mégis alaposan téved, kedves Benedek, amikor azt olvassa rám, nem tudom méltányolni a magam szerencsés helyzetét. Jaj, dehogyis nem tudom. Ha tudná, hányszor hogy valami nagy-nagy fájdalom fog el, valóságos lelkifurdalás, amiért én itt relatív nyugalomban, kényelemben, szinte jómódban élek itt, mialatt annyi jóbarátom, kollégám, kedves ismerősöm, rokonom, a tulajdon édestestvérem a poklok kínját állta ki. Ki gázkamrában végezte, ki deportációban, ki öngyilkos lett és amerre nézek, mind csak halottakat látok. Bánt néha a tudat, hogy nem osztottam a sorsukat, mintha renegát lennék velük szemközt. És külön is nagyon bánt, hogy például szegény testvéreimért nem tudok annyit megtenni, mint amennyit szeretnék. És vannak barátaim, akiknek gyerekei ma kétségbeesetten rimánkodnak segítségért. Hogyan képzelheti, kedves Benedek, hogy ilyen körülmények közt naponta ne érezném, milyen kiváltságos a helyzetem. Nemcsak ostobának, de hálátlannak és bárgyúnak kellene lennem, hogy minderről számot ne adjak magamnak. De ennél az igen-igen szerényke vagyoni függetlenségél is sokkal nagyobb örömöm van kettő: hogy a 75-ik évemben még mindig meg tudom keresni a kenyerünk nagy részét, ami igazán isteni kegy, meg aztán hogy 54 évi házasélet után, a feleségem ma is olyan szerető, kedves, gyengéd és gondoskodó rólam, mint volt a fiatalságunk teljében. Mint látja, kedves Benedek, nem kell, hogy rávilágítson a szerencsémre. Vakítóan él bennem a tudatja így is.

Külön örömöm, hogy feleségem unokahúga, aki özvegységre jutott és kenyértelenül maradt, szintén menedéket tudott találni nálam, a két fiával együtt. Ezen a módon az az elégtételem is megvan, hogy külön fáradság nélkül úgy nézhetem, mintha egy özvegy lányom volna és felülrá két unokám. Igaz, hogy ez három szájjal több, amelyet nekem van szerencsém megtöltenem és három

erőteljes bendővel is több, de viszont az öröm, hogy mind reszket az életemért, hiszen mi lenne szegényekkel, ha holnap úgynevezett jobblétre szenderülnék?

Nem panaszból, inkább vigasztalásul írom csak ide, hogy az egész telem szörnyűséges volt. December 17-től március derekáig ki nem mozdulhattam a szobából. Bronchitisz, emphysema,[749] kisebbfajta anginarohamaim voltak. A szobám még most is valóságos patika. Naponta kapok oltásokat, váltakozva intramuszkuláris és intra-venalis piqure-öket[750] és hetente egyszer testosterone-t.[751] Sokat szenvedek, kivált éccaka jönnek rám igen fájó görcsök, a szívem táján. Aztán, amikor jól megkínzott, megint elmúlik, hirtelen, mintha a szél fújta volna el. Ilyenkor egy új szert kell szednem, optalidonnak hívjak, igen ajánlom. Utána nagyszerűen alszom és reggelre elfeledem, hogy az éjjel Belzebub[752] bácsi hogyan kibabrált velem.

Ha vigaszául szolgálhat, hadd jegyzem meg, hogy én is 45 esztendeig fizettem be az Újságírók Nyugdíjegyesületénél a tagsági díjakat, mégis elütöttek a nyugdíjtól, sőt a nővéremnek se fizetik ki. Hogy a francia újságíróktól kapok nyugdíjat, annak köszönhetem, hogy valóban 30 éven át mindig legalább egy francia redakció havi fizetéses munkatársa voltam, és ebben a minőségemben adót is fizettem. Ez nem valami kiváltságos szerencse: mindenkinek módjában volt, aki megfelelt a követelményeknek.

Szeretném, kedves Benedek, ha nem kínozná önmagát velem. A végső sorsunk hiszen ugyanegy lesz: férgek lakomájául szolgálunk majd; ha másért nem, hát ezért a sorsközösségért bocsássa meg, hogy voltam, vagyok, sőt isten kegyelméből talán egyelőre még leszek is; nem enmagamért, hanem mert másoknak még szüksége van rám.

A legjobb kívánságokkal, barátsággal köszönti

Adorján Andor

Kéziratleírás, lelőhely
1 f. gépirat aut. aláírással
Feladó: 83 rue Jeanne Robillon Eaubonne, S. et O.
Lelőhely: PIM Kézirattár, Benedek Károly-hagyaték

749 tüdőtágulás (görög)
750 injekció (francia)
751 férfi nemi hormon (görög–latin)
752 Bibliai alak, a gonosz egyik megtestesítője, szerepe és története hasonló Luciferéhez.

100. Adorján Andor Benedek Károlynak

Eaubonne, 1957. április 22.

Kedves jó Benedek,
Bűnömül tudnám be, ha ezt a kis húsvéti vakációmat nem használnám ki egyben arra is, kicsit eldiskurálni magával és megköszönni március 28-ról való, legutóbbi levelét. Mentegetőzik, amiért csak röviden ír. Erre semmi ok. Az ember rendszerint akkor ír röviden, amikor van ideje meggondolni minden szavát. Márpedig ez inkább érdem és érték, mintsem fogyatékosság. Levelén valóban érzik is, hogy eltűnődött kicsit rajta, mit is ír. Nyilván ennek köszönhetem, hogy ezúttal se meg nem tépáz, se nem bánt, hanem megértéssel és kétségtelen jóindulattal ítélkezik rólam meg a dolgaimról.

Amit az anyósüggyel kapcsolatban ír, nem egészen értem. Hogyha a nehezen elviselhető anyósán túlád, ez még nem ok, hogy a feleségéről is lemondjon, aki elvégre annyi jóban-rosszban volt magával feles. Isten őrizz, hogy a családi ügyébe ártsam magam, de talán azt szabad megjegyeznem, milyen sajnálatosnak vélem, pláne ha beteg, hogy maga így most magára maradjon, talán éppen akkor, amikor leginkább szorul a más gondoskodó jóságára. Ismétlem, bocsássa meg, hogy beleszólok az ügybe, de jómagam, ebben a mai megrokkantságomban, azt hiszem, egy hétig nem tudnék ellenni, ha a feleségem nem volna ápolóan mellettem. Ezt csak mellesleg, mintha nem is magának mondanám, de magamban, mint valami igen áhítatos Credót.[753]

Credo-ról szólván az égre gondolok és az angyalokra, amit is a maga anyós-panaszával kapcsolatban, most így applikálnék: Két ember beszélget egymással a famíliájáról és az egyik azt találja mondani: „– Az anyósomra sincs semmi panaszom. Ellenkezőleg, csak magasztalni tudom. Mondhatom, az anyósom egy valóságos angyal" „– Szerencséje van, feleli a másik. Az enyém sajnos még él." Ennyi az egész. Szabad nevetni, de ez persze nem kötelező.

Kérdezi levelében, hogy a testosteronon és az optalidonon kívül még mivel nyomorítanak. Tessék, itt a felsorolás: piqure alakjában: etaphylline, továbbá carena-ouabaine, valamint paraminian. Ugyanakkor labdacsok alakjában kapok naponta három tetramycyne-t és ha görcs jön a szívemre, beveszek két natocedinet. Szóval, én vagyok a patikárus öröme. Úgy látszik, igen erős természet lehetek, hogy ennyi kotyvalék és méreg ellenére még mindig életben vagyok. Magam csodálom leginkább. És annál inkább, mert egyre kevésbé értem, miért még? Ez az életundorom olyan teljes, olyan őszinte és szuverén, hogy a fix fizetéses állasomat is felmondom, pedig a számomra nagy áldozat. Tizenegy évi kemény küzdelem van mögötte, és francia újságnál ilyent kivívni igen nagy sor. (Ezt kérkedés nélkül mondom. De a fix fizetéses alkalmazottak olyan szociális és olyan külön adóterheket rónak a munkáltatóra, hogy irtózik

753 Keresztény hitvalló imádság.

fix munkatársat venni, hanem csak freelance-ekkel[754] dolgozik. De most már igazán ott tartok, nem bírom a kemény munkát. Meg a memóriám is gyengül. Ami máskor gyerekjáték volt a számomra, most kemény próba, valóságos ordalium.[755] Az orvos is azt tartja, hogy a magos vérnyomásom egyik oka ez az állandó lelki feszültség, ami a munka velejárója. Hozzájárul az elhatározásomhoz az is, hogy a lap felelős szerkesztője, aki mellesleg Andilly polgármestere is volt, és nálam 15 évvel fiatalabb, minap agyszélhűdéstől szó nélkül lefordult a szerkesztői fauteuil-éből és két órával utóbb meghalt.[756] Most 74 éves megvagyok, mit kínozzam magam tovább leginkább azért, hogy pesti hozzátartozóimnak egy-két kiló kávéval többet tudjak küldeni havonta, személyenként, holott szám szerint megvannak heten. Elvégre agyszélhűdötten se tudnék annyit küldeni nekik, és holtan se.

A közmondásgyűjteményét nagy élvezettel olvastam. Sancho Panza jutott eszembe. Annak is mindenre van egy jó ilyen népies adageája.[757]

Jászi Oszkár elhunytáról a maga leveléből értesültem. Nagyon derék ember volt, be más sorsot érdemelt volna! Ami Herriot-t illeti,[758] bevallom, az ügy nem érdekelt. Szívesen elismerem róla, hogy szívember volt, sőt tisztességes ember, de nem látom, miben lett volna rendkívüli, vagy pláne „nagy" ember. Egy pillangó eltűntét a világűrben nem viseli el könnyebben a túlélő utókor, mint ezét a halhatatlanét, aki égvilágon nem hiányzik senkinek.

Ezzel szemben valahára végleg kiütött a tavasz és úgy dúl, hogy az ember szíve alig fér meg a mellében. Naponta tízszer felállok az írógépem mellől, kimegyek kicsit sétálni a kertbe, ismerkedni friss hajtással, rüggyel, virággal. Megállok előttük, összeütöm a sarkomat és bemutatkozok nekik. Jól nevelten, méltán meghajlanak ők is, de csak némán, mint a szuverének, akik feltételezik, hogy a bemutatott lény tudja, ki előtt áll. A madarak vadul duhajkodnak az ágak között, és olyan vad csicsergést rendeznek, hogy nyomban a pesti rikkancshad jut eszembe, élén a vörös Stadler-rel.[759] Ezek az összes madarak egyébként jobbadán a *Nap*-ot[760] dicsérik, mintsem *Az EST*-et, talán szerénységből, mert tudják magukról, hogy ők, hogyan is mondjam, na igen: szarkák.

---

754 szabadúszókkal (angol)

755 fájdalmas vagy embert próbáló élmény (latin)

756 Louis-Jean Finot (1898–1957) regényíró, dramaturg, újságíró. A *Revue des revues*, későbbi címén La *Revue Mondiale* kulturális lap főszerkesztője 1922-től. A *Résistance* újság főszerkesztője 1944-ben. Andilly polgármestere 1929–1957 között.

757 bölcs mondás (latin)

758 Édouard Herriot (1872–1957) politikus és író. Számos kormányban miniszter: a Tanács elnöke (1924–1925), külügyminiszter (1925–1926), közoktatási miniszter (1926–1928). A Francia Akadémia tagja 1946-tól.

759 Stadler Ármin, akit rikkancskirálynak hívtak, a *Pesti Élet* című lap tulajdonosa és kiadóhivatali főintendánsa 1919-ben.

760 1905–1922 között megjelent napilap.

Ebben az önkicsinyítésből bizonyos szerénység érzik ki, nem igaz? Mihez is hasonló jókat kívánva, vagyok, drága Benedek, igaz híve és barátja.

Adorján Andor

Kéziratleírás, lelőhely
1 f. gépirat aut. aláírással
Feladó: 83 rue Jeanne Robillon Eaubonne, S. et O.
Lelőhely: PIM Kézirattár, Benedek Károly-hagyaték

101. Adorján Andor Benedek Károlynak

Eaubonne, 1957. június 30.

Leírhatatlan, kedves Benedek
Igen-igen derék dolog, nagyra is taksálom, hogy szíves volt jelentkezni, és persze hogy szívesen is találkoznék magával, ha ilyen gondosan el nem sáncolná magát olyan időhatárok mögé, amelyek a számomra sajnos áthághatatlanok. Én egyes-egyedül a délutáni óráimmal rendelkezek, és öt órakor már haza is jövök, különben az esti nagy tolongások sodrába jutnék, és nem is lenne az eaubonnei pályaudvaron többé autóbuszom, ami elhoz hazáig. Persze eszemben sincs inszinuálni,[761] hogy az ebéd utáni álmát a kedvemért megzavarja. Aludjon jól, édes, és álmodjon mentül szebbeket. Majd az úristen segedelmével találkozunk máskor, amikor ez mindkettőnk számára könnyebb dolog lesz.

Mellékesen szeretném értesíteni, hogy ha Cordobában lehet pneumatikus leveleket[762] küldeni 15 km-es körzetbe, Párizs e tekintetben sokkal hátrább van. Kár tehát 45 frank bélyegköltséget kockáztatnia, holott az írása majd csak gyalogpostával ér ide, aminek eddig 15 frank volt a bélyeg taksája, de júl. 1-től kezdve 20 frcs.[763] Csodálom, hogy öreg párizsi létére nem tudta, milyen szűk Párizs körül a pneumatikus posta-öv.

Viszont, amit így postabélyeg formájában elherdált, kár azzal a helytelen megtakarítással ellensúlyozni próbálnia, hogy a levele címzéséből kihagyja a címzett nevét és egyedül az adresszt írja fel: 83, rue Jeanne Robillon. Szerencsére a levélhordónk jó fiú, és kiadta a maga íráskáját így is. De figyelmeztetett rá, hogy szabály szerint vissza kellene juttatnia a levelet a feladónak. Ezt a tulajdon érdekében írom meg magának. Szerepeltesse a borítékon a címzett nevét is, ne csak az utcát és a házszámot, mert különben 80% esélye van, hogy a levele

761 gyanúsítani (latin)

762 A pneumatikus posta, más néven pneumatikus távíró, atmoszférikus távíró vagy légköri posta, a postai küldemények (sürgős levelek, táviratok, küldeményzsákok, levelek és kis csomagok) gyors kézbesítésére szolgáló rendszer.

763 frank rövidítése

elkallódik. Márpedig egyedül azért küldeni pneumatikusan, hogy elvesszen, igazán nem valami okos (bár elismerem: igen eredeti) eljárás.

Mindezeken túl, igen-igen nagy örömmel hallottam müncheni barátaim részéről, hogy maga és kedves felesége kitűnő álláshoz jutnak az ottani amerikai rádiónál. Szívből gratulálok és kívánom, hogy ebben az oly megérdemelt, új pozíciójában mentül elébb elfelejtse a kiállott nehéz éveket, új kedvre kapjon, és mentül csillogóbban érvényesítse kiváló képességeit.

Barátságosan köszönti megboldogult, igaz híve,

Adorján Andor

Kéziratleírás, lelőhely
1 f. gépirat aut. aláírással
Feladó: 83 rue Jeanne Robillon Eaubonne, S. et O.
Lelőhely: PIM Kézirattár, Benedek Károly-hagyaték

102. Adorján Andor Benedek Károlynak

Eaubonne, 1957. július 28.

Kedves jó Benedek,
Sietek felelni múlt heti szíves soraira. Nem mintha valami sürgős mondanivalóm lenne, mi dolgom lehetne még sürgős ebben az elhanyatló életemben? Hanem azért sietek vele, mert félő, maga odébb talál állni Bécsből, a válaszom nem jut el a kezéhez és ebből új sértés támad, a magához való legjobb érzéseim ellenére. Persze hogy vigasztalhatatlan lennék, ha így esne.

Megjegyzem, legutóbbi levele megint kicsit elegyes érzéseket is támasztott bennem. Legelsőbben is azt sajnálom, sőt igen mélyen fájlalom, hogy a müncheni alkalmaztatásáról való értesülésem nem helytálló. Nem értem, hogyan lehetséges ez, holott az informátorom éppen Münchenből jött, és mindenképpen igen-igen komoly, szavahihető ember. Nekem úgy adta elő a dolgot, hogy maga és a kedves felesége kaptak alkalmazást már nem tudom a Voice of Americánál-e vagy a Free Europe-nál.[764] Elképzelni alig tudja, mennyire megörültem ennek a jó hírnek. És tessék, maga most csúfondárosan megcáfolja a dolgot. Sokat tűnődtem, hogyan lehetséges ez? De éppen tegnap azt olvastam az itteni lapokban, hogy a Free Europe-ot teljesen leépítik, talán valami közbejött ott, és ez az oka, hogy bár már el volt határozva a maguk alkalmaztatása, ez a váratlan fordulat borította fel a dolgot... Ismétlem, ez csak önkényes következtetés a részemről. De akárhogyan legyen, duplán sajnálom, ha részint a hírem

764 A Voice of America (VOA vagy VoA) az Amerikai Egyesült Államok állami tulajdonú hírhálózata és nemzetközi rádióműsorszolgáltatója. Ez a legnagyobb és legrégebbi, az Egyesült Államok által finanszírozott nemzetközi műsorszolgáltató, 1942-ben hozták létre.

nyomán csalódást érez, részint ha egy ilyen jogosult reménysége, törekvése hirtelen zátonyra futott.

De azért valahogyan mégse engedje át magát túlságosan a csalódásnak. Talán jön a meghiúsult pozíció helyébe másik, jobb. A bécsi sajtóban magának kitűnő neve van. Talán csak sikerül ott Bécsben nyélbe ütnie valamit. Akárhogyan fordul a sorsa, a legjobb kívánságokkal kísérem és higgye el, kérem, nagy öröm lesz számomra, ha arról értesít, hogy a hosszú évek meg nem érdemelt megpróbáltatásai után valahára mégiscsak megint egyenesbe jutott.

Nagy zavarral vettem ki leveléből, megbántódott, amiért figyelmezettem, nem érdemes Eaubonne-ba pneumatikus kártyákat küldeni. Ez a szolgálat nem fut Párizsból ilyen messzire (13 km), és így hát kár a 12 franknyi bélyeg helyett 45 franknyit ragasztani. Maga azt mondja, azt se bánja, ha én akár 10 000 franknyi bélyeget teszek leveleimre. Szóval megdorgál, amiért spórolni akarok magának 30 frankot. Bár nem hiszem, hogy figyelmeztető szavam valóban sértésszámba mehetne, és hogy ilyen szigorú rendreutasítást érdemelne, mégis tudomásul veszem a megbántódását. Hadd teszem hozzá, hogy semmi bántó szándékom nem volt. Az érdekeit véltem szolgálni. És hogy ezentúl alkalmazkodok a maga felfogásához, és valóban szó nélkül fogom hagyni, ha akár százezer frankkal frankírozza az írásait.

A szíves levelében nekem szánt harmadik, alapos fejmosását annak köszönhetem, hogy nem tudok magával Párizsban találkozni délután fél öt órán túl. Ami azt az értesülését illeti, hogy a napnak 24 órája van, isten őrizz, hogy ellent szóljak. Hogy ebből az éjféltől reggel kilenc óráig terjedő idő levonandó: teljesen egyetértek magával. Hogy délután egy órától fogva háromórai pihenőre van szüksége: kalapot emelek előtte, tisztelettel hajlok meg, bár figyelmeztetni volnék bátor, hogy általában ez a java dologidő körzetébe tartozik, legalábbis, ami a 2–4 órai spáciumot[765] illeti. De hogy a többi számvetésével nem értek egyet, mondanom se kell. Maga azt írja! „A napnak, ha jól tudom, 24 órája van. Vegyük le belőle az éjféltől délelőtt 9-ig terjedő időt. Marad 13." Fogjon ceruzát és papírt, angyal, írja fel ezt a két számot: 24 és alája 9, vonja ki a 24-ből a 9-et és látni fogja, hogy nem 13 óra marad, hanem 15. Hogy lehessen számokat és időpontokat illetőleg egyetérteni magával, amikor ilyen merőben egyéni matézise[766] van és ilyen merőben önkényesen méri ki a napot.

Ha a „levett" 9 órához hozzácsapja a délutáni neppeléséhez[767] szükséges időt (3 óra), akkor marad még szabad 12 óra. Viszont maga azt mondta nekem, hogy délelőtt nem ér rá soha, mert akkor végzi a legfontosabb útjait. Ez azt jeleni, hogy maga délelőtt sem tud velem találkozni. Hogy a maga kedvéért bejöttem egy délelőtt Párizsba, talán még emlékszik. Így esett, hogy egyáltalán

765 tér- vagy időbeli köz, távolság (latin)

766 matemaika (görög)

767 „nap" angol szóból – rövid napközbeni alvás, szieszta

találkozni tudtam magával. De a jövőt illetőleg maga a délelőttöket is kivonta a lehetőségek köréből. Mint látja, nem a magam, de a maga önkénye és kényelme redukálta így le a napot éppen arra a pár órára, amikor nekem, vidéken lakó egyénnek, lehetetlen benn kóricálnom a városban. Legkésőbb öt órakor a pályaudvaron kell lennem, különben belekerülök az irodákból, műhelyekből hazatoluló embertömegbe, a[nnak] minden brutalitásaival, amikkel 75 éves aggastyán létemre már semmi kedvem tusába keveredni. És ez esetben a pályaudvarról induló eaubonne-i autóbuszról is lemaradok, úgyhogy félórányi kutyagolnivalóm van. Ennyit pedig nekem nem ér meg a maga kényelme és ebéd utáni szundikálása. Igen szívesen találkozok magával, netán délelőtt is, de semmi esetre se délután öt óra után. Maga nálam vagy 10 évvel fiatalabb, egyáltalán nem látom be, miért ne alkalmazkodhatna maga hozzám.

Ennyit, mint ténybeli megállapítást. De azért a fejmosást így is szívesen veszem.

Ha majd megint Párizsban lesz, tudassa velem, feltéve hogy még életben leszek, amit azonban nem merek biztosan ígérni, mert az utóbbi hetekben néhány igen súlyos krízisem[768] volt. Ráadásul a Budapesten élő hozzátartozóim olyan keserves híreket adnak magukról, hogy alig is tudok eléggé bocsánatot kérni tőlük, amiért nem tudok még többet tenni, enyhíteni a sorsukon.

Isten vele, kedves, és ha egy rózsával esik találkozása, mondja meg neki: tiszteltetem. Igaz barátja,

Adorján Andor

Kéziratleírás, lelőhely
1 f. gépirat aut. aláírással
Feladó: 83 rue Jeanne Robillon Eaubonne, S. et O.
Lelőhely: PIM Kézirattár, Benedek Károly-hagyaték

103. Adorján Andor Rab Gusztávnak[769]

Eaubonne, 1958. február 27.

Kedves Kollégám,
Mint látja, forduló postával felelek szíves soraira, hadd bizonyítom ezzel is, mekkora örömet szerzett velük. Örülök csakugyan, hogy jó emlékemet őrzi és talán még inkább annak, hogy sikerült kiszabadulnia az otthoni Infernóból.[770]

768 válságos állapot (görög–latin)

769 Rab Gusztáv (1901, Sárospatak – 1963, Dreux) író, újságíró, 1958 februárjában emigrált Budapestről Franciaországba, miután 1945-től teljesen ellehetetlenült az írói, újságírói munkája Magyarországon, és az 1950-es évek első felében földmérőként dolgozott.

770 pokol (olasz)

Nyilván elképzelni alig tudja, micsoda állandó, sajgó fájdalom ez nekem, váltig tépelődnöm barátaim, egykori kenyeres pajtásaim sorsán, azokén, akik gázkamrában végezték vagy másként haltak mártírhalált, meg azokén, akik ma is otthon kínlódnak, reménytelen. Hányszor hogy vádlóként fordulok önmagam ellen, amiért egyikük sorsát se osztottam. Gyakran az az érzésem, mintha elárultam volna őket és képzeletben bocsánatot kérek tőlük. Amit egyébként csak azért említek itt, nehogy üres szájhűtésnek higgye, ha arról biztosítom, nagy örömöm tudni: megúszta az összes vészeket és legalábbis viszonylagos értelemben, biztos fedél alatt van, a napi kenyér gyűlöletes és gyilkos gondjától menten.

Hát persze hogy óriási szerencse volt egy ilyen emberséges francia hoteliere[771] bukkannia. Rara avis,[772] pláne franciában, az ilyen. Könnyebb dolog szénakazalban gombostűt találni, mint szállodásban, pláne ha francia, és ha délvidéki, ilyen nagylelkű házigazdát. Ha isten segítségével valaha még eljutnék az imádott Alpes Maritimes-be, dehogy mulasztom el elnézni hozzá, ha másért nem, hogy szemtől szembe lássam ezt a csodálatos kivételt. Így mentem el egyszer Bielostockba is, bölényt nézni. Pedig ott tizennégy volt még a rezervációban. Holott ilyen szállodás nyilván csak egy egész Galliában, Isten éltesse.

Hogy pont olyan francia úriemberrel akadt össze, aki jól ismer engem: igazán csodába illő. Megjegyzem, idevágóan tudnék magának még pár analógiát elmondani, egyik fantasztikusabb, mint a másik, hogyan talált rám egy és másik régi barátom, aki nem tudta címemet és nagyon keresett. Majd talán élőszóval elbeszélem ezt magának egyszer; álmélkodni fog, hogy ez is lehetséges. Van ilyen történetem vagy három. Leírva, egyik valószínűtlenebb a másiknál. Kár, hogy nem tudja az illető úriember nevét, bár kitalálom, ki lehetett. Nyilván Henry Sanglé-Ferrière,[773] akivel csakugyan évekig dolgoztam közös szerkesztőségben, és aki azóta is jóbarátom maradt. Megjegyzem, legalább öt esztendeje nem láttuk egymást. Éppen ezért, amit a daliaságomról, remek egészségemről beszélt, már rég nem helytálló. Ez azonban nem fontos. Sanglé-Ferrière nagyszerű ember. Tudom, hogy évek óta inkább csak turisztikával foglalkozik. Igen szeretem őt. Ha újra találkozik vele, mondja meg neki: öleljük őt mindketten, a feleségem meg én.

No mármost beszélgessünk a kéziratairól.[774] Reméljük a legjobbat, akarom mondani: Flammarion[775] kihozza. Ha ott nem menne, a másik két tipp is igen

771 Robert Squarciafichi (1914–1993) a „Le Cap Estel Hotel" tulajdonosa (Ezè Bord de Mer).

772 ritka madár (latin)

773 Henry Sanglé-Ferrière újságíró.

774 Rab Gusztávnak az 1950-es évek eleji kitelepítésekről szóló, *Utazás az ismeretlenbe* című regényének kéziratáról van szó, ami először franciául jelent meg 1959-ben a Flammarion kiadónál (*Voyage dans le bleu*), majd angol, német és holland nyelven 1960-ban és 1961-ben, magyarul csak 2019-ben a Rab-hagyatékból: *Utazás az ismeretlenbe*, s.a.r. Tüskés Anna (Budapest: MTA BTK ITI, 2019) 659.

775 A Flammarion francia kiadó, amelyet 1876-ban alapított Ernest Flammarion.

jó. Régebben Calman-Levynél[776] dolgozott Indig Ottó[777] is, de úgy tudom, azóta Münchenbe tette át székhelyét, ahol is a Free Europe szolgálatában áll. Calman Levynél dolgozik egy igen kitűnő menekült német vagy lengyel zsidó író, nagyon-nagyon intelligens és tehetséges. Ha odakerülne el a maga kézirata, tudassa velem. Majd akkor elmennék hozzá egy-két jó szót ejteni. Nem mondhatnám, hogy valami igen meghitt viszonyban lennék vele, de találkoztunk néhányszor, és az az érzésem, talán hajlana kicsit a szavamra.

Sajnos, mint fentebb már pedzettem, jómagam igen-igen megöregedtem, egészségi állapotom is sok kívánnivalót hagy hátra. Két hónap híján 75 éves megvagyok; magamra se ismerek ebben a nyavalyás aggastyánban, aki lettem. Irtózok magamtól. Néha ceruzával a kezemben számítgatom, ha 1958-ból kivonok 1883-at, mi marad. Marad: 75. De marad-e? Jaj, dehogy marad. Egyre több lesz a különbség és egyre nyűgösebb az öregség. Már alig bírom. Ha eső van, ha ködös az idő, ki nem tudok moccanni a szobámból, nyomban fuldoklok. Naponta így is kétszer-háromszor mesterségesen lélegzem be aerosollal az etaphyllint, hogy lélegzethez jussak. Mellékesen tüdőtágulásom van, konok tüdőcsúcshurutom, persze érelmeszesedésem stb. stb. A reumát is sikerrel lehet tanulmányozni rajtam. Ezelőtt három évvel meg a prosztatámat kellett kioperáltatnom. Szóval, mint látja, igen komolyan készülök fel rá, felsőbb osztályba lépni: testemet testálván[778] a földnek, lelket az égnek, ahonnan is a pokolba leszek utasítva, nagy örömömre, mert legalább ott a sok régi pajtásommal kerülök össze, holott az égben alig találkoznék közülük csak eggyel is. Talán csak Szomory Dezsővel, meg igen-igen, esetleg Szép Ernővel. Szomoryval, ha az istent is sikerült volna becsapnia, Széppel meg no mert lélekben igazán naiv volt.

Miről beszélgessek még? Nem írta meg, mi tekintetben volna szüksége a jó tanácsomra, csak említi, szüksége lenne rá. Megjegyzem, nemigen merek tanácsolni senkinek, mert azt tartom, csak az adjon másnak tanácsot, aki maga igen-igen biztos a világ minden dolgát illetőleg, és aki, felülrá, felelősséget is mer vállalni a tanácsáért. Márpedig, nagy isten, hol vagyok én ettől.

Hallasson magáról máskor is, kedves Kollégám. Egy tekintetben mindenesetre hadd gratulálok: összehasonlítottam az aláírását a tíz év előttivel, és megállapítom, hogy minden kézvonása ma is olyan, mint annak idején; hajszálnyi nem változott benne. Ez nagy dolog. Pláne az olyan ember szemében, mint jómagam, akinek nyomban remeg a keze, mihelyt tollat vesz a kezébe.

---

776 A Calmann-Lévy francia kiadó, amelyet 1836-ban Michel Lévy alapított Michel Lévy frères [testvérek] néven.

777 Indig Ottó (1890, Brassó – 1969, Bellinzona) újságíró, író, színműíró. 1938-tól Párizsban, 1951-től Münchenben élt.

778 örökül hagy (latin)

Szívélyes köszöntéssel és meleg kézszorítással vagyok tisztelő, de már kicsit roskatag híve,

Adorján Andor

Kéziratleírás, lelőhely
1 f. gépirat
Feladó: 83, rue Jeanne Robillon, Eaubonne, S. et O.
Lelőhely: PIM Kézirattár Rab Gusztáv-hagyaték, 1. számú levél

104. Adorján Andor Rab Gusztávnak

Eaubonne, 1958. március 16.

Kedves jó Kollégám,
Talpra magyar, szavaltam magamban tegnap március 15-e alkalmából, itt az idő, most vagy soha. És ettől a szent érzéstől áthatottan elhatároztam, hogy ma, vasárnap reggel a legelső teendőm lesz válaszolni a maga legutóbbi igen szíves levelére.

Nagy örömmel, igaz gyönyörűséggel olvastam, együltömben mindjárt kétszer is, a közléseit. Megnyugvásomra szolgál tudnom, hogy nagyszerű vendéglátója ilyen remekbe készült ember, és hogy a jóvoltából a legkisebb csorba sem esik a maga emberi méltóságán és öntudatján. Az irigy istenek ritkán csepegtetnek ilyen édességet az inkább mérgekhez szokott poharunkba. Gondolatban a legmélyebb tisztelettel emelek kalapot kiváló házigazdájuk előtt, aki, mellékesen szólván, a Stirner híres könyvének címére emlékeztet: „Der Einzige und sein Eigentum", az Egyetlen és a tulajdona.[779] Ez a maguk barátja igazán: egyetlen és páratlan. Már csak azért is, mert a tulajdonát ilyen szépen megosztja. Ami arra vall, hogy az anyagi tulajdonánál is különb tulajdona: az embersége és a szívbéli intelligenciája. Ti. vannak ritka emberek, akiknek szíve nemcsak érez (ami már magában is nagy sor), de gondolkodik is, és megért.

Hát most aztán csak a Flammarion-nál is hadd legyen hasonló szerencséje. Mikor tudja majd meg az ottani eredményt?

Jó tanácsot kér tőlem, ha Párizsba jönnek, hol telepedjenek meg? Igazat szólván, nem tudok, nem merek tanácsot adni. Az élet errefelé igen-igen drága. Kezdem a legszerényebb diákhotel szobája árán. Amennyire tájékozva vagyok, a legminimálisabban tizenkét ezer frankra kell számítaniok, pláne ha kettesben vannak. Magányosoknál a bútorozott szoba, ha ugyan egyáltalán találnak, legalább ugyanennyibe kerül. Még ha otthon főznek is, a napi élelmükre csak

779 *Az egyetlen és tulajdona* Max Stirner (1806, Bayreuth – 1856, Berlin) német filozófus, újságíró, író és műfordító fő műve, amely 1844 októberében jelent meg, 1845-re előredatálva, Otto Wigand lipcsei kiadójában.

éppen ha futja 800–1000 frankból. A legolcsóbb diákvendéglőkben a szinte mikroszkopikus menü 300–350 frank. Egy liter tejért itt, vidéken 52 frankot fizetünk. Az igazán friss (aznapi) tojás ára 28 frank. Főzelékért, salátákért néha fantasztikus árat elkérek: minap, a saláta kilójáért 300 frankot kértek a piacon, a feleségem szörnyülködve hozta meg a hírét. Mint minden inflációverte országban, úgy most itt is, mindenki eleve befedezi magát a holnapi áremelkedéssel szemben; innen aztán a legszemérmetlenebb árdrágítás éppen, ami a legszükségesebb árucikkeket, a legelemibb élelmiszereket illeti. A főzni való marhahús inkább drágul, mint a vesepecsenye, a krumpli vehemensebben, mint a primőr zöldborsó, vagy akár a spárga. Mindent összevéve azt hiszem, hogyha még olyan szerényen próbál élni és nincs saját lakása a tulajdon bútorával, hanem hotelre és vendéglőre van utalva, hát minimálisan havi 65 000 frank kiadással kell számolniok, ahol is csak a legszükségesebbel érik be.

Nem merem állítani, hogy a környéken valamivel is olcsóbb lenne az élet, mint Párizsban, sőt. Ott mégiscsak nagyobb a kínálat.

A banlieue[780] maga keveset termel, legfeljebb a házi szükséglethez való. Az élelmiszereket a piaci árusok a párizsi nagy vásárcsarnokban szerzik be, ami azt jelenti, hogy a fuvart is meg kell persze fizetni, valamint úgy a párizsi, mint az itteni eladó üzleti hasznát. A banlieuenek nagy előnye: a jó levegő, a csend, a magányosság, de hátránya: a rémes időveszteség, ha az embernek a városban van dolga. Vagy ha ott keresi meg a kenyeret és nincsen saját kocsija. Én Párizstól 13 kilométernyire lakom. Mégis, félórát utazok be oda, félórát megint haza. Az utazás ára: 220 frank oda-vissza... Ha arról van szó, hogy otthon akar maradni regényt, darabot írni, szóval huzamos dolgot, ami elmélyedést és nyugalmat kíván, ez a vidéki élet nagyszerű. De ha újságírói a munkája, ha a dolgoknak utána kell járnia, ha tartós kontaktusra van szüksége politikai meg egyéb személyiségekkel, szóval az eleven élettel, hát akkor persze Párizsban kell lennie, nem itt a vidéken.

Baj az is, hogy a turizmus megrontotta a legszerényebb vidéket is. Emlékszem, néhai fiatalkoromban a Bretagne-ban hihetetlenül olcsó volt az élet. Concarneau-ban, valamint az egyéb halászfalvakban az ember napi két frank ötvennel nagyszerűen elélt. Ez ma napi 500 franknak felelne meg. De, mint festő barátaimtól tudom, ennek a summának ma a duplája nem elég. Hát hogyan merjek tanácsot adni?

Na de elég ebből a szomorú témából. Persze hogy szerettem volna biztatóbb viszonyokat ecsetelni, de hogyan tehetném jó lelkiismerettel. Pedig nagyon-nagyon örülnék, ha maga itt lenne valahol a közelemben, mert jómagam már valóságos remete lettem, nem járok össze senkivel, a városban nem voltam hónapok óta, és az írásaimat postán, vagy küldönccel juttatom el a redakcióimba. Lehet, sőt valószínű, hogy ez a nagy magányosság is hozzájárul a vén-

780 külváros (francia)

hedésemhez és az elfásulásomhoz. Lehet, hogy az optikámat is megváltoztatja, vagy legalábbis: befolyásolja.

Mindenesetre igen megkérem, adjon hírt magáról, ahányszor csak kedve tartja. És ha netán rákerülne a sor, hogy Calman Levynél eljárjak, szívesen teszem meg, mondanom se kell. Egyetlen dolog fontos, kedves Kollégám: hogy maga töretlen maradjon, higgyen magában és győzze energiával és kitartással. Úgy örülök rajta, hogy a hosszú tél után, ami tegnap még ugyancsak mutatta a foga fehérét, ma-holnap mégiscsak itt lesz a tavasz. Kék égen a kelő nap ma csupa biztatás: Sursum corda.

Barátsággal köszönti igaz híve.

Adorján Andor

Kéziratleírás, lelőhely
1 f. gépirat
Feladó: 83, rue Jeanne Robillon, Eaubonne, S. et O.
Lelőhely: PIM Kézirattár Rab Gusztáv-hagyaték, 2. számú levél

105. Adorján Andor Rab Gusztávnak

Eaubonne, 1958. április 20.

Kedves Kollégám,

Ugyancsak rara avis napjainkban a szerencsés, a jó hír, hát annál kettőzöttebb örömmel tudtam meg szíves leveléből, hogy Flammarionnál bevált a kísérlete. Leglelkemből gratulálok hozzá, nemcsak azért, mert ez a kiadói határozat némileg a maga anyagi gondjain könnyít, hanem legfőbb képpen azért, mert erkölcsi tekintetben igen nagy jelentőségűnek nézem a dolgot. Ez a határozat egy valóságos lobogó-meghajtás a maga írói talentuma előtt, és mint ilyen, kell hogy megsokszorozza az önbizalmát, a jövőjében való hitét és azt a feltétlen tudatát, hogy sikerül majd hamarosan szilárd talajt kapnia újra a talpa alá. Valami édes melegség futott keresztül rajtam a levele olvastán és kívánom, hogy ezt a kezdő sikerét mentől elébb, minél teljesebb további kövesse.

Mondhatom, hogy amit itt elért, szinte fel se mérhető. Tudnia kell ugyanis, hogy az itteni kiadóknál a magyar könyv, a magyar író egyáltalán nem számíthat nagy gráciára.[781] Még a legjobbjaink művei se váltak itt be soha, Jókai Mórtól Móricz Zsigáig és Máraiig. Heltai egyetlen könyve jelent meg franciául,[782] többé sohase akadt a továbbiakra kiadó. A Pál utcai fiúkat én fordítottam,

781 kegyre (latin)

782 Eugène Heltai, *Monsieur Selfridge escamoteur* [A 111-es], ford. András Révész (Paris: Bossard, 1925).

Stock adta ki, 25 év kellett hozzá, hogy elfogyjon belőle 4000 példány.[783] Márai Zendülőkje itt nagy irodalmi siker volt, ma is raktáron a kiadás fele, nincs senki, aki a további műveire reflektálna.[784] Így volt a Sárarannyal, így Zilahy regényeivel.[785] Hogy maga most ezt a rég betonba öntött balvélelmet most mégis áttörte, nagy dolog. Az írása értékét bizonyító tény.

Hogy 125 000 frank előleget kap, ha nem is sok, de szintén igen jó jel. Persze, hogy az adott viszonyok közt nem szabad túlkövetelőnek lennie. Az itteni úzus[786] szerint az író 10–12%-ot kap minden eladott példány netto (nem brutto) ára után. De egy dologban mégis, ha csak lehet, kösse magát. A francia kiadók a szerződéseikbe, abszolút igazságtalanul, bele szokták venni, hogy a netáni idegennyelv-fordítások honoráriumából 50% alapon részesednek, hasonlóan, ha a szövegből mozidarab lesz, vagy televíziós előadás, stb. Hát ebbe ne menjen belé vakon. Próbálja védeni magát. – Mondja például, hogy a német és az amerikai kiadást már lekötötte ügynöknél, hogy a szcenariumjogokat[787] magának tartja fenn, stb. Nem szabad, hogy tál lencséért eladjon mindent. Legalábbis ez a tanácsom. Viszont elég nagyfiú maga is, hogy tudja, mit parancsol az érdeke. Csak mellesleg jegyzem meg, ha a kiadó látja, hogy a szcenárium dolgában köti magát, leszállítja az igényeit, pl. csak 25 százalékra, mondván: ha nem adná ki a regényét, a mozi se lett volna figyelmessé rá, tehát valamelyes jussa neki is van. Ez tagadhatatlan. Viszont ez alku tárgya, és nem kell, hogy vakon elfogadja, amit a kiadó bácsi igényel.

Hát most aztán csak dolgozzon, kedves Kollégám, és addig üsse majd a vasat, amíg meleg. Ha a könyve megjelenése pillanatában van készen egy másik kézirata, igen nagy előny. Apropós, arra is vigyázzon a szerződését illetőleg, hogy ne adja el magát szőröstől-bőröstől a kiadónak. Legfeljebb még négy regényére adjon neki opciót, ne többre. Azt is kösse ki, ha a következő regényét nem adja ki nyomban, magának joga van ezt más kiadónak is felajánlania. Továbbá: ha ez az első regénye teszem azt 4000 példányban elfogyott már, a kiadó tartozik belőle új kiadást csinálni, ellenkező esetben, egy évvel utóbb, magának joga van ezt más kiadóval kihozatnia. Ne mulassza el fenntartani magának a jogot, a regényét valami folyóiratban is megjelentetnie a könyv megjelenése után. – Bocsássa meg, hogy így beléavatkozok a dolgaiba, de ismerem a francia kiadókat, és tudom, milyen előszeretettel gondozzák az érdekeiket. Valóságos szentek ők, legalábbis abban az értelemben, hogy szörnyen hajlik a kezük önmaguk felé.

---

783 François Molnar, *Les gars de la rue Paul* [A Pál-utcai fiúk] ford. André Adorjan et Ladislas Gara (Paris: Stock, 1937).

784 Alexandre Maraï, *Les Révoltés* [Zendülők], ford. Ladislas Gara et Marcel Largeaud (Paris: les Revues, 1931).

785 Sigismond Móricz, *Fange et or* [Sárarany], ford. P. E. Régnier (Paris: Delamain et Boutelleau, 1946).

786 szokás (latin)

787 színpadi jogokat (latin)

Hát most ezt a témát aztán már hagyjuk. Más kérdés, okos-e mindjárt Párizsba költöznie. E tekintetben kissé szkeptikus vagyok, azt hiszem, jobb lenne ezt nem elhamarkodnia. Hogy Eaubonne-ban, vagy ezen a tájon lakást találjon: abszolút kizárt dolognak vélem. Eddig három esetben, hogy bármi áron próbáltam lakást találni, minden ügynököt felabajgattam a környezetünkben, hasztalan, pedig egyik esetben igen-igen jó barátomról volt szó, akivel együtt is dolgoztam egy redakcióban. Merem állítani, hogy a Párizs körül egyórányira fekvő körzetben nem talál sehol máshol megszállani, hacsak igen drága áron nem. Most egy baráti házaspár járt itt Buenos Airesből. Enghienben[788] találtunk neki egy szobát napi 2000 fr. áron. Hihetetlen, ugye? Pedig így van. Hozzátenném még, a legnagyobb lelkiismeretlenség lenne részemről, ha csak azért, mert szeretném magát itt látni, holmi ígéretekkel áltatnám, amelyek tarthatatlan voltáról eleve meg vagyok győződve. Nem volna-e jobb, ha valahol ott délvidéken, faluhelyen próbálkozna addig is, amíg igazán szárnyat bontott már, és majd a siker tornádója viszi előre? Vidéken sokkal olcsóbban él meg, mint itt. De persze meglehet, hogy a riadt tyúk módjára, az ő optikájával nézem a dolgokat.

Remélem, hogy a riviérai „gyógykezelés", amivel példálózik, sikeres lesz. Adjon hírt ezentúl is magáról, és legyen meggyőződve róla, hogy teljesen együtt érzek magával.

Barátsággal köszönti és szorítja meg kezét, igaz híve,

Adorján Andor

Kéziratleírás, lelőhely
1 f. gépirat
Feladó: 83, rue Jeanne Robillon, Eaubonne, S. et O.
Lelőhely: PIM Kézirattár Rab Gusztáv-hagyaték, 3. számú levél

106. Adorján Andor Rab Gusztávnak

Eaubonne, 1958. április 28.

Kedves Kollégám,
Ezúttal kicsit sebtén írok, bocsánatot is kérek érte. Az történt, hogy a május elsejei munkaszünet miatt a lapok egy nappal korábban zárnak. Kénytelen voltam hát kedd helyett már ma, hétfőre elkészíteni a zöldségeimet, amiket háromnegyed óra múlva magam szállítok be a városba a két redakciómnak. Szóval alig 45 percem van a válaszolásra. Viszont szívemen van, nem halogatni tovább a feleletemet, amit legszívesebben postafordultával juttattam volna el magához.

788 Település Párizs központjától 15 km-re.

Egy szó, mint száz: igen megörültem szíves írásának. Úgy látom, hogy a Flammarionnal való szerződése igen emberséges, megfelel annak – és ez igen nagy szó, amit, teszem azt, már jó nevű, a hierarchiában jó közepes rangú francia íróval kötnek. Csak szívből gratulálnom lehet hozzá. Amit elért: elinduló pontnak képzelhetetlenül jó, biztató, ígérettel teljes. Hogy a mozijogokból csak 10%-ot kötötték ki: felettébb tisztességes. Ez ki is jár nekik, tekintve hogy egy francia nyelvű kiadás igazán kulcs a kinematografikus álomgyárak felé. Szóval mindez igen rendben van. Kívánom, hogy a folytatás is olyan remek legyen, mint ez a start.

Mármost ami a lakás a dolgát illeti, persze hogy legjobb képességem szerint megteszek mindent, ami tőlem telik, kérdés csak, hogy ez a „minden" nem lesz-e kevés. Nem a jóakaratomon múlik, higgye el. De tekintetbe kell vennie az itt hosszú évek óta dühöngő lakásínséget. Ha a párizsi hotelierie nem hajlandó hónapszám kiadni a szobát, igen jól megértem. Az itteni, mindig elhamarkodott, rögtönzött, megfontolatlan törvényhozás ugyanis olyan rendelkezéseket hozott, amelyek a hónapos lakóknak hallatlan jogokat biztosít a lakást adó rovására, hogy ma mindenki fél az ilyen lakóktól. Ez egy. Másodszor pedig tekintetbe kérném venni, hogy sajnos, 75 éves aggastyán vagyok, bizony már nemigen mozgékony, felülrá beteg is. De, ismétlem, ennek ellenére megpróbálok mindent, ami telik tőlem.

Sanglénak írtam találkozóért, de őszintén szólva, nemigen hiszem, hogy itt is célt érnénk. Sanglé igen-igen kedves ember, de a 35 éves tapasztalásom oda megy ki, hogy elég kényelmes, meglehetősen önző természet, akire aligha lehet számítani, amikor a más ügyéről van szó. Hozzátenném, igen szeretem őt, nagyon rendes, tisztességes és jószívű embernek tartom (az állatokat és virágokat is igen szereti, amit mindig erénynek nézek), de ennek ellenére is a maga kényelmét elsőbbnek nézi, mint az emberbaráti tekinteteket és a kölcsönös segítséget, ezt az axiomális természeti törvényt. És még valamit kell hozzátennem a teljesség kedvéért, Sanglé a maga hotelier összeköttetéseit illetőleg jobbadán csak a Palace-okkal törődik, nem pedig a szerényebb lakásadókkal. Mihelyt beszéltem vele, majd tudatom magával, mit is mondott, mik a benyomásaim és mennyire lehet számítani reá? Persze nem tudom még, mikor méltóztatik Sanglénak válaszolnia az írásomra és mikorra ad találkozót.

Persze, hogy magam is igen szeretném, ha magát ide lehetne húzni Párizsba, legalább módom adódnék el-elbeszélgetni Est-ékről, egyebekről, élőkről és holtakról, akik nekem olyan kedvesek, hogy azt se bánom: hovatovább találkozni fogok velük, talán éppen magáról is eldumálnunk. Hogy a magam részéről a legnagyobb szeretettel fogom tenni, elhiheti vaktában.

Most pedig, szíves engedelmével pontot is teszek ennek az impromtumnek[789] végire. Ismételten bocsánatot kérek a nyegleségemért, a sietségemért. Ígérem, máskor alaposabb megfontolással írok és tárgyilag is lényegesebben.

Barátsággal köszönti igaz híve.

Adorján Andor

P. S. Igen ajánlanám, írjon a Cité Universitaire-be teszem azt a hollandus, a dán és a svéd házba (minden nemzetnek van ott egy diákszállása, nem tudnának-e magának szobát adni legalább nyárára? Írja meg nekik a helyzetét, hogy menekült magyar író, ennek itt még mindig aranyfedezete van az intellektuálisok szemében. Talán valahol meghallgatásra talál, pláne olyan nációnál, amelynek itt aránylag kevés főiskolai hallgatója van. Egy másik dolog lenne: ha írna az Alliance Française-nek, (úgy tudom, Bld. Raspail), hasonlóan írhatna a Societé des Gens de Lettres-nek, amelynek úgy tudom, a közeli vidéken egy-két kastélya van, ahova beutal pihenésre szoruló francia írókat. Hátha, legalább ideiglenesen, vendégszeretetre találna náluk, éppen a kivételes helyzetre való tekintettel. Írja meg nekik, hogy Flammarion kihozza most egy könyvét és milyen fontos lenne magának az adott viszonyok között, hogy közel legyen a kiadójához.

Belátom persze, hogy écákkal[790] szolgálni könnyű. Restellem is, hogy fogható tettek helyett olcsó tanácsokkal jövök, amiknek még a köb-öle se ér fel egy gőzfűtéses, külön bejáratú rókalukkal.

Kéziratleírás, lelőhely
1 f. gépirat
Feladó: 83, rue Jeanne Robillon, Eaubonne, S. et O.
Lelőhely: PIM Kézirattár Rab Gusztáv-hagyaték, 4. számú levél

107. Adorján Andor Rab Gusztávnak

Eaubonne, 1958. május 3.

Kedves Kollégám,
Április 30-án kelt levele, nyilván a május elsejei szünnap – folytán még csak tegnap, másodikán, pénteken jutott el hozzám. Szerettem volna forduló postával válaszolni, de – talán már megírtam, ez esetben bocsánatot kérek az ismétlésért – péntek és szombat nálam mindig két bolond nap, mert kell, hogy szombaton 6 óra előtt adjam fel postán ajánlottan a cikkeimet, amik kell, hogy hétfő reggel ott legyenek a redakcióban. Ezúttal úgy intéztem a dolgot, hogy a tegnapi

789 rögtönzés (francia)
790 tanács, ötlet (jiddis)

munkanapomat megtoldottam két éjszakai órával. Hála ennek, most, délután öt órakor kész vagyok a munkámmal, még van jó fél órám eldiskurálni magával. Örömmel teszem.

Szépen köszönöm szíves levelét és igen örülök látni, érezni, mennyi rokonérzést pazarol rám. Hogy Sanglé-tól levelet kapott, a nyolcadik világcsodának nézem. Most csak az volna még kívánatos, hogy valóban el is járjon, ígérete szerint a dologban. Talán meg is teszi. Mindenesetre írtam neki találkozót kérendő, mert szeretnék lelkére beszélni, járjon el csakugyan, lelkiismeretesen és ne csak szóbeli malaszttal szolgáljon. Sanglé elragadó, kedves jó fiú, igen szeretem őt, viszont mindig úgy láttam, hogy jól kifejlett önzése ritkán bírja olyan cselekvésre, amiből csak másnak van haszna, nem neki. Lehet azonban, hogy e tekintetben is nagyot változott, és hogy megértvén a maga helyzetét, valóban tesz is valamit. Majd mihelyt beszéltem vele, tudni fogom mihez tartani magam ebben az adott esetben. Ha maga a Bananeraie tulajdonosát ilyen szépen megszelídítette (megjuhászította, mondaná Arany János), miért ne lett volna hasonló varázsa Sangléra is.

Most hamar áttérek Benczére.[791] Benczét ismerem úgyszólván azóta, hogy a numerus clausus kikergette Magyarországból. Már nem tudom, annak idején ki ajánlotta hozzám. Lehetőségem szerint a hóna alá nyúltam. Itt a Sorbonne-on, remek doktori értekezést írt Remy de Gourmontról. Aztán hosszú ideig nyomát vesztettem. Később, mint hallottam, ő Seghersnek[792] lett alkalmazottja, a könyvkiadó vállalkozásában. Seghers egyébként igen jeles költő is, és nem csodálom, ha Benczében felettébb értékes munkatársra talált. A Hitlerék bukása után, amikor visszakerültem Párizsba abból a klastromból, ahol évekig megbújtam, valahára megint találkoztam Benczével néha. Szegény embert szörnyen megviselték volt az események: ő maga megmenekült ugyan, a feleségét és leányát a németek megölték. Ha találkozik Benczével, azzal a tisztelettel nézze, ami a nyúzott embereknek kijár... Igaz, hogy mindennek jó 12 éve is megvan, és ennyi idő alatt sok embernek új irhája nő, de elképzelni nem tudom, hogy a szív megszűnjön vérzeni, amikor újra és újra átjárja a legrettentőbb tőr: az emlékezés azokra, akiket szerettünk, és akik miattunk haltak meg, holott mi tovább élünk, eszünk, alszunk, sétálunk, mintha nem történt volna semmi. Ha jól tudom, Benczének keresztény asszony volt a felesége. Képzelje el, micsoda állandó fájás ez a tudat: értünk halt meg. Persze ha Benczével beszél, minderről említést se tegyen, én se tettem soha. Aki nem nagyon ért hozzá, inkább meg se próbálja levenni a sebről a kötést, még akkor se, ha azzal a szándékkal teszi, újra bekötni, jobban, szebben, puhábban, aszeptikusabban.[793]

---

791 Bencze Jenő/Eugène (1905, Bánk – 1984, Párizs) esztéta, műfordító, 1928-ban védte meg *La doctrine esthétique de Remy Gourmont* című disszertációját.

792 Pierre Seghers (1906, Párizs – 1987, Créteil) francia költő, szerkesztő.

793 csíramentesebben (görög–latin)

Ha Benczével beszél, vagy ha ír neki, hivatkozzon rám, nem kétlem, ez jó ajánlás lesz. Arról sejtelmem se volt, hogy Sanglé meg ő ismerik egymást. Ebből arra következtetek, hogy Bencze lelki sebe heged, ugyanis az én kedves Sanglé barátom senkitől se irtózik jobban, mint a szomorú emberektől, és ebben jobbadán én is igazat adok neki. Kinek-kinek elég a maga baja. Ritka ember szereti, ha más még külön is nyakon önti a könnyeivel. Aki szereti az ilyent, rendszerint szadisztikus hajlandóságú: kéjeleg a más bajában, és hogy jobban elmerüljön ebben a kéjben, hát a részvét úszónadrágját veszi magára. Furcsa fajtája a szeméremnek.

Hogy írt az általam megadott címekre, csak helyeselni tudom. Hátha kijön belőle valami.

Persze hogy magam is igen örülök annak a gondolatnak, újra találkozhatni magával. De jó eleve elnézésüket kérem, a magáét és a kedves feleségéét, mert a személyemben mit tudok majd bemutatni maguknak: egy fogatlan és megtört nagy idők tanúját, egy elaggott veres sapkást, aki a kápolnai csata után még látta Kossuth Lajost imádkozni, és aki egyébként olyan tökéletesen el van hülyülve, hogy amikor motyogni kezd, vigyáz, nehogy tévedésből a mamut hamunak mondja. El tudja-e képzelni, milyen kellemetlen jelenség az ilyen nyáladzó öregember?

Kedves feleségének mindenesetre adja át köszöntésemet, magát pedig a legszívélyesebben üdvözli roskatag híve,

Adorján Andor

Kéziratleírás, lelőhely
1 f. gépirat
Feladó: 83, rue Jeanne Robillon, Eaubonne, S. et O.
Lelőhely: PIM Kézirattár Rab Gusztáv-hagyaték, 5. számú levél

108. Adorján Andor Rab Gusztávnak

Eaubonne, 1958. május 21.

Kedves Kollégám

Mint látja, megdöbbentő sietséggel válaszolok tegnap este befutott szíves levelére. Kettős okon való ez a hűbelebalázsi[794] hirtelenség. Részben megnyugtatnom magát, dehogy volt szüksége annyit mentegetőznie a huzamos hallgatása miatt. Akkor ír nekem, amikor kedve tartja; nincs ennek se szabványa, se törvénye. Ha a kedve és a szeszélye szerint ír, ez duplán kedves nekem, viszont ha kényszer alatt: ez sokat ront az örömön... A másik ok, amiért ilyen sebtén

794 elhamarkodott, hebehurgya

felelek, hogy válaszoljak különböző kérdéseire és egyben, hogy beszámoljak a Sanglével való beszélgetésemről.

Kezdem ez utóbbin. Nyomban írtam barátomnak és arra kértem, a legközelebbi keddre adjon találkozót. Azért kedden, mert ezen a napon be szoktam kirándulni a városba, bevinni a cikkeimet a hetilapjaimnak. Sanglé lelkes levélben biztosított, mennyire örül viszontlátni. Hát aztán találkoztunk is, igen meghatottan és, azt hiszem, azzal a titkos elégtétellel, lám a másika mekkorát öregedett a letelt évek során, amióta nem láttuk egymást. Barátom látható gyönyörűséggel legeltette szemét vendégfogsoromon, beesett halántékomon, behavazott kevés hajamon, én meg viszont a művészi vésőt bámultam, amelylyel az Idő szinte peplumi[795] ráncokat vájt a jó pajtásom arcába. E kölcsönös elégtétel mély átérzése után, nem kevésbé kölcsönösen biztosítottuk egymást, hogy cseppet se változtunk, örök ifjak vagyunk, az istenek kegyeltjei. Én tejet ittam, Sanglé egy kis üveg ásványvizet, ezzel is bizonyítván, milyen lángolóan fiatalok vagyunk még; hogy a fene azt a podagrát,[796] meg egyéb nyavalyákat, amik rágódnak jövendő hullánkon!

Sanglé őszinte gyönyörűséggel beszélt róla, milyen kedves neki az Önökkel való találkozás, mennyire rokonszenvesek voltak neki mindketten, és milyen készségesen segítene, ha tudna! Elmondta azt is, hogy írt Önnek, és hogy van egy hotelier ismerőse, aki napi 1200 frankért adna szobát. Amit Sanglé azzal kapcsolatban írt, hogy ma senki szállodás itt nem fogad be hónapos lakót, egybevág azzal, amit már előzőleg én is megírtam volt. Ez valóban így van. Az oka, hogy az elhamarkodott, meggondolatlan lakástörvény olyan előnyöket biztosít a hónapos lakónak, amit a szállodás el nem fogadhat. De egyébként is, a kereslet akkora, hogy a gazda biztos felőle, óra hosszat se marad a szobája bérlő nélkül. Napi ár mellett legalább a dupláját hozza meg annak, amit a havi bér megengedne. Hozzá kellene tennem, a napi 1200 frank két személynek nem drága az itteni viszonyokhoz képest. A múlt hónap végén Fenyő Miksa járt itt a nejével, igen szerény szállodácskában 2000 frankot vágott ki belőlük a szállodás naponta. Valami nagy-nagy véletlennek kellene történnie, hogy olcsóbb lakási alkalmatosságot találjanak. Ha például valami magányosnál kapnának kiadó szobát. Itt is legalább 15 000 frankot kérnének el érte havonta. Az itteni lakásínségről fogalmuk alig lehet. Ezt ne olybá vegye, mint valami elriasztást részemről, hanem csak mint egy becsületes figyelmeztetést, mielőtt holmi meggondolatlanságot követne el. Itt Eaubonne-ban a vasút közelében van egy kis szálloda. Elmentem tegnap oda kérdezősködni, a szemembe nevettek, amikor megkérdeztem tőlük, tudnának-e befogadni pár hétre egy házaspárt. „– Még akkor se, felelték, ha arany tallérral fizetnék meg a szobánkat", felelte a kövér fogadósné.

795 Ókori dór női ruhadarab.

796 lábköszvényt (görög–latin)

Jól vigyázzon: a feleségem tegnap azzal jött haza a piacról, hogy a kiló zöldbab ára 800 frank, a kiló eperé, helyesebben szamócáé: 1200 frank; az ehetetlen öreg krumplit kg-onként 40 frankon vesztegetik, új krumpli meg egyáltalán nincs. Ugyancsak tegnap (kedden) körülnéztem Párizsban a vendéglők között, az étlapjaik előtt. Úgynevezett „repas de touristes"-ok ára 5-600 frank. Ezért kap az ember egy előételt, húst főzelékkel, sajtot. Valamelyest jobb vendéglőkben a „repas d'affaires"[797] ára 1200 és 1800 fr. között. Böngészem a hirdetéseket is, Párizs környékén, az én departementomban[798] látom, a szállodások napi 1200–1500 frankot kérnek a szobáért és 900–1000 frankot a menüért. Látok egy hirdetést Quiberon-ban (département du Morbihan) a Hotel de Penthièvre napi 2000–3400 frankot kér teljes ellátásért. Meglepően olcsó Andorra ahol, Saint-Julia de Loria nevű helységben a Hotel La Sardane 650 frankot kér a menüért és 1000–1400 frankot a teljes penzióért, lakást beleértve. – Ne vegye zokon, kérem, hogy ezekkel a részletekkel untatom.

Ami egyéb kérdéseit illeti: André Libiket nem ismerem, se Bányai (vagy Ványai) Zoltán urat.[799] Ismertem itt Bányai Sándor doktort, akinek irodalmi és színházi ügynöksége volt itt Párizsban, amit aztán a fia vett át, de bizony nem tudom, valamelyik fiát Zoltánnak hívják-e. Egyáltalán tudnia kell, hogy jómagam igen elvonultan élek, nexust már alig tartok valakivel. Fájdalom, a 76-ik évembe léptem már: a szemérem parancsa, hogy ebben a korban már mentül kevesebbet mutatkozzunk, és ne ijesszük el az élettől a fiatalabbakat. Madárijesztő bácsi maradjon szépen odahaza a kuckóban, nyalogassa sebeit és, „laudator temporis acti",[800] dicsérje a múltat: utolsó menedéke az egyre fakóbb és fogyóbb lirizmusunknak.[801]

Hogy a regényét, mint írja, „lefaragta", azt hiszem, jól tette. Pláne ha tehette anélkül, hogy egyben a szívét fájdítsa. A 803 gép írott oldal valóban kicsit sok ma, hogy vállalhatná ezt a kiadó egy itt még ismeretlen idegen íróval kapcsolatban. Maga nagyon okosan tette, hogy szépen kötélnek állt. Bár mentül nagyobb sikere lenne a munkájának, úgy, hogy Hollywoodban is visszhangja volna. Ez volna a jó, a biztos menedék. Igen bízom benne, hogy így lesz és akkor majd aztán versenyt nevetünk rajta, maga és én, hogy a krumpli meg a zöldbab áráról értekeztem.

Ha Párizsba érkezik, tudassa velem. Telefonom nincs. De a jövetelét követő kedden, ha csak valami betegség nem gátol meg benne, okvetlenül bejövök a városba köszönteni magukat. Betegség vagy rossz idő, ugyanis a hideget, az esőt

797 üzleti ebéd (francia)

798 megyémben (francia)

799 Libik András (Budapest, 1932–) forgatókönyvíró, rendező, gyártásvezető, 1956 után ment ki Franciaországba, majd 1962-ben Nyugat-Berlinben telepedett le. Bányai Zoltán (1924, Budapest – 2001, Bács) író, költő, 1956 után Ausztriában élt.

800 az idők dicsérője (latin)

801 költőiségünknek (görög)

nem bírom: asztmatikus fuldoklás vesz erőt rajtam. Hogy fogalma legyen a dolgokról, ideírom (mély pirulással), hogy május 21-én még fűttetnem kell idehaza.

A legjobb kívánságokkal, szívélyesen üdvözli, igaz híve

Adorján Andor

Kéziratleírás, lelőhely
1 f. gépirat
Feladó: 83, rue Jeanne Robillon, Eaubonne, S. et O.
Lelőhely: PIM Kézirattár Rab Gusztáv-hagyaték, 6. számú levél

109. Adorján Andor Benedek Károlynak

Eaubonne, 1958. június 21.

Kedves Benedek
Igen megörültem szíves lev.lapjának. Igen derék dolog a maga részéről, hogy így életjelt adott magáról. Olybá nézem és úgy értékelem, mint a hozzám való jóérzése kifejezését és persze hogy hálás vagyok érte. A mód is, amit választott: igen elmés. Tudatja velem, hogy itt van és már most rám bízza a többit.

Persze hogy igen örülnék rajta találkozni magával, csak az a kérdés, hogyan ejtsük szerét. Egészségileg nem vagyok jól. Mihelyt esőre áll, vagy pláne zivataros az idő: elfúl a lélegzetem és levegő után kapkodok. Ilyenkor ki se engednek hazulról, hanem végzem idehaza az areosol-belélegzéseket. Ilyen körülmények között elég bajos úgy rendez-vous-t[802] adnom benn a városban. Hátha pont viharosra fordul az idő és nem tudnék bemenni? Meg aztán emlékszem, maga délután elején aludni szokott és 16 óra előtt meg se közelíthető. Nekem viszont öt órakor okvetlenül a vonaton kell lennem, különben elszalasztom az itteni autóbuszt.

Hetente csak egyszer szoktam benézni a városba, ha ugyan az időjárás nem akadályoz meg benne. Azt ajánlanám: primo,[803] tudassa velem, meddig marad Párizsban? Secundo,[804] akarja-e, hogy egy kedd délután teszem azt 1/2 4 óra tájt felhívjam a megadott telefonszám alatt? Akkor aztán megbeszélhetnénk egy félórával utóbb esedékes találkozót a Gare Saint Lazare táján. Eldiskurálnánk egy óra hosszat, amikor is a vonatra pattannék, száguldani haza.

Eaubonne-ba nem hívom ki, mert semmi olyant nyújtani nem tudnék itt, amivel kárpótolnám a fáradságát és az időveszteséget.

Ha tud mást, jobbat, tudassa velem. Megteszek minden lehetségest, amit az igen esendő egészségem megenged, hogy megszoríthassam a kezét és köszöntsem. A legfőbb: meddig marad itt Párizsban?

802 találkozót (francia)
803 először (latin)
804 másodszor (latin)

Remélem egyébként, hogy jól van. Honnan jön és hová megyen? (A világ két legkomplikáltabb kérdése. Ki tudna rá igazándiban felelni?)

Isten vele. Köszönöm, újfent, hogy gondolt rám. Öreg barátja,

Adorján Andor

Kéziratleírás, lelőhely
1 f. gépirat aut. aláírással
Feladó: 83 rue Jeanne Robillon Eaubonne, S. et O.
Lelőhely: PIM Kézirattár, Benedek Károly-hagyaték

110. Adorján Andor Rab Gusztávnak

Eaubonne, 1958. július 4.

Kedves Kollégám,

Követ hengerít le a szívemről, hogy valahára hírt kapok magától, még ha nem is olyan fellegtelenül jót, mint ahogyan szeretném és kívánnám. Amit a kedves felesége[805] hirtelen megbetegedésével kapcsolatban ír, igen-igen megdöbbentett. Képzelem, micsoda válságos próbán estek keresztül mindketten, micsoda lelki kínokon, hogy a könnyebbekről, a testiekről, ne is szóljak. Hát most aztán, kedvesem, csak fogják meg szépen az egymás kezét, nézzenek kölcsönösen jó mélyen az egymás szemébe és hangtalanul, de annál ünnepélyesebben fogadkozzanak: dehogyis elmenni időnek előtte, amikor az élet még annyi mindenükkel adósa mindkettejüknek.

Huzamos hallgatása igen aggasztott, többek között azért, mert tartottam tőle, hátha zokon vette, vagy félreértette levelemet, amelyben az itteni lakásviszonyok felől tájékoztattam. Olybá vette talán, ijesztettem magam, el akarom riasztani Párizstól. Holott a valóság az, hogy pusztán a lelkiismeretem szavát követtem. Talán ha maga egyedül van, nem húzom úgy alá a nehézségeket. De számot kellett vetnem vele, hogy feleségestül van, és tapasztalásból tudom, milyen megsemmisítő érzés az, ha az ember kénytelen áldozatokat kérni a feleségétől... Amikor itt a nácik elől bujkálva, nem tudtam védője és oltalmazója lenni feleségemnek, de ellenkezőleg, én bújtam meg az ő protekciója mögött, bénának és vaknak, gutaütöttnek és hallatlanul nyomorultnak éreztem magam. Ezekre a lelki megaláztatásaimra gondoltam: feleségemmel egy tehénistállóban lakni, parasztnál, Figeac-ban, két évig klastromcellában rejtekezni egyedül, stb., ezért tartottam elemi kötelességemnek magát igazság szerint tájékoztatni. Ám, hogy nem kaptam magától választ, ismétlem, megszállt a gond: hátha hiba volt részemről illúzióktól megfosztanom magát.

805 Rab Gusztáv második felesége, Kochanovszky Olga tüdőbajos volt.

Gondoltam ismételten arra is, talán írjak magának, de hová? Meg aztán, ha maga hallgat, nem kötelességem-e tisztelni ezt a némaságot? Efféle dilemmákon rágódtam. Most megkaptam magától a titkok nyitját. Képzelem, hogy untatta volna, ha levéllel zargatom, mialatt gondban és aggódva a drága betege ágya mellett virraszt. Ahogyan e levelét olvasom, igazán osztom az érzését: az isteni Gondviselés vigyáz magukra és míveli a csodáit. Adjon ez a tudat mentül teljesebb erőt mindkettejüknek a végső győzelemig. Az én legjobb meggyőződésem szerint nem azt kellene mondani: aki istenben bízik, nem csalatkozik, hanem ezt: Aki önmagában bízik, nem csalatkozik istenben sem. Azonban szálljunk kissé lejjebb az erkölcsi régiókból a földre, ahol, mint csúszó-mászó lények, mégiscsak inkább otthonosabbak vagyunk.

Örülök tudni, hogy ott a Yonne-ban[806] jól megvannak, elfogadható körülmények között és nem túl drága áron. Bár az idő is kedvezőbb lenne: mi itten május óta aligha láttunk hét szép napot. Állandóan zuhog, dörög, villámlik, vagy legalábbis olyan haragos fellegekkel teli az ég, mintha minden pillanatban kitörne a Panemonion.[807] Borzasztóan ráfekszik idegeinkre ez az örök szürkeség. Miért búvik el a napfény? A kék ég? A finom nyári melegség? Igaz lenne, hogy szenesé a világ, vaké az alamizsna? A szenesé, mondom, merthogy itt reggelente fűtenünk kell, szárítani a még új ház falait. Képzelheti, milyen jó ez a reumának. Na, de hát majdcsak megússzuk ezt is.

Ha történetesen Párizsba látogat el, közölje velem, hogy találkozhassunk.

Sanglé felől van-e híre? Fogadkozott legutóbb, hogy egy nap kirándul hozzám ide Eaubonne-ba, de úgy látom, csak a szándéknál maradt. Sebaj, mint Horatius kollégánk tartja: in magnis et voluisse sat est![808] A nagy dolgokban már a puszta akarat is elég. Márpedig ide kizarándokolni persze nem kis ügy. Ha az embernek nincs saját autója, kivált.

Kedves Kollégám, nem akarom tovább fárasztani a prózámmal. Hát még csak arra hadd szorítkozzak, hogy neje hamaros felgyógyulását illetőleg a legforróbb kívánságaimat fejezzem ki magának, és hogy biztosítsam Önt tisztelő barátságomról.

Adorján Andor

Kéziratleírás, lelőhely
1 f. gépirat
Feladó: 83, rue Jeanne Robillon, Eaubonne, S. et O.
Lelőhely: PIM Kézirattár Rab Gusztáv-hagyaték, 7. számú levél

806 Yonne megye Franciaországban, a Bourgogne-Franche-Comté régió északnyugati részén található, Île-de-France határában. Nevét az ország északi-középső részén átfolyó Yonne folyóról kapta.

807 teljes zűrzavar (görög)

808 Nagy dolgokban elég az akarat is. (latin) Propertiustól vett idézet (II. 10, 6).

111. Adorján Andor Rab Gusztávnak

Eaubonne, 1958. szeptember 21.

Kedves Kollégám,
Sokat tűnődtem, vajon mi lehet a hosszas hallgatása oka. Sőt, megvallom, nyugtalankodtam is, mert apránként két feltevés rögződött meg a gondolatomban, egyformán fájdalmas mindkettő. Az egyik, hogy talán a felesége őnagysága állapota fordult rosszabbra, a másik, hogy talán valami félreértés támadt köztünk. A lelkiismeretem ugyan tiszta volt, de mégis, hátha a legutóbbi levelemben akadt volna valami, ami a maga érzékenységét sértette... Annál nagyobb volt hát az örömöm, amikor a valahára befutott leveléből megtudtam, hogy mind a két hipotézisem téves volt. Jó lesz egy kis szerénységet tanulnom belőle: az intuícióm és a dedukciós képességem kétségtelenül sok kívánnivalót hagy még.

Persze igen örülök most tudni, hogy a felesége teljesen kilábalt a bajból, bravó! És persze nem kevésbé örülök, hogy maga változatlanul jó szívvel van hozzám. Kár, hogy a nyár maguknál is olyan elázott volt. Úgy látszik, az Úristen ez évben inkább a békákra gondolt, meg a kacsákra, mint ránk, szegény emberekre, akiknek olyan nagy szüksége volna napfényre, meg ami illúzió már ezzel együtt jár: hogy az élet csupa sugárzás, a kert csupa illatos virág és a fáinkon érik, érik, naponta zamatosabb lesz a gyümölcs. Hát mindebből persze nem lett semmi. El vagyok keseredve miatta. Virágnak a színét se láttuk, a gyümölcs éretlenül pottyant le az ágakról, ez utóbbi nem szimbolikusan értendő, de szó szerinti jelentésében.

Kedves levele a most múlt hét szerdáján érkezett ide és, különös véletlenségből éppen ezen a napon látogatott el hozzám Sanglé Ferrière barátunk, aki egyébként kétszer is érdeklődött időközben nálam, van-e hírünk maga felől. Persze azon nyomban továbbadtam neki a maga levele tartalmát. Ő is boldog tudni, hogy az adott körülményekhez képest jól vannak, különösebb bajok és csalódások nélkül.

Sajnálom, hogy a kétszeri párizsi vizitje során nem adott alkalmat a találkozásra. A rövid szemleútja meggyőzhette róla, nem túloztam az itteni drágaságról és a hotelviszonyokról szólván. Hogy a harmadik vizitjük októberben valamivel huzamosabb lesz, legalábbis két napig tartó, talán mégiscsak módot enged a találkozásra. Szívesen veszem tudomásul, hogy október 9-én és 10-én lesznek Párizsban. Nem merem invitálni hozzánk, mert tudom, hogy drága az ideje, márpedig ha ide ballag ki, a sok költségen kívül még legalább fél napot veszít is. Konfirmálja[809] hát még, pontosan, valóban itt lészen-e 9-én, lehetőleg azt is: hol szállt meg. Hány órakor találom otthon. De vigyázat: legalább 24 órával eleve tudassa mindezt velem, merthogy a postajárat Párizs és Eaubonne

809 megerősít (latin)

között gyakran igen késedelmes, és persze nagyon bánnám, ha nem jöhetnék már be megszorítani a kezét és kicsit eldiskurálni magával.

Sajnos, se Radványi Géza, se Gyomai címét nem ismerem.[810] Írtam valakinek itt, akiről azt hiszem, hogy legalább Gyomaiét tudja. Még nem kaptam tőle választ. Talán vakációzik az illető. Ha feleletet kapok tőle, nyomban továbbítom.

Bolgár Lászlót[811] nem ismerem, így hát persze véleményt se tudok adni róla. Hozzá kellene tennem: igen-igen elvonult életet élek, forgalmon kívül vagyok, inkább csak az emlékeimmel találkozok és társalgok, mintsem az élőkkel.

Ajánlanám azonban, hogy rám való hivatkozással írjon GARA Lászlónak, akit hírből talán ismer is. Címe: 29, rue Surcouf, Paris, 9ème. Gara elsőrendű fordító, ráadásul író is, akinek igen kitűnő, humoros regénye jelent meg a bujdosó életről, az itteni német megszállás idején. Gara annak idején a numerus clausus[812] miatt volt kénytelen kivándorolni ide, mindig igen tisztességes embernek ismertem, ráadásul igen talentomos[813] is. Vele bizonyára nem lesz csalódása. Több magyar antológia jelent meg itt, próza is, vers is, többek közt Adyt fordította, direkt kísérteties hűséggel, pontossággal anélkül, hogy a vers elvesztette volna a vers jellegét, lelkét. Gara Lászlóval együtt dolgoztam vagy 8 év hosszat, itt Párizsban a VU és a LU című hetilapoknál. Hasonlóképpen munkatársam volt a Pál utcai fiúk franciára való fordításában. (A könyvből éppen most készült egy új kiadás, Hachette-nál). Gara moralitásáért teljes mértékben vállalom a felelősséget. Ha tehát jó fordítóra van szüksége: két kézzel kapjon rajta. Egyébként úgy tudom, Flammarion is ismeri őt, vagy legalábbis Gara feleségét (lengyel nő),[814] aki sokat fordított Flammarion-nak, nevezetesen Courth-Maler-né[815] regényeit, ha nem tévedek.

Ha Flammarionék összehozzák itteni lapokkal, igen jó dolog lesz. Egy valamirevaló francia hetilap legalábbis 10 000 frankot fizet egy 100–150 soros cikkért. Két cikket megírni egy héten igazán nem nagy sor, (elhelyezni már inkább). De talán többet is. Én egészen a legutóbbi időkig, ezen az alapon voltam honorálva a France-Europe-nál. Az Aux Ecoutes-nál, ahol immár 12 éve vagyok belső munkatárs, fix fizetésem van, havi alapon. A France-Europe-nál kizárólagosan külpolitikai cikkeket írtam, de innen most megválok az év végével, mert igen fáradt vagyok már, öreg is, és 76 éves koromban, 55 évi olyan kemény

---

810 Radványi Géza (1907, Kassa – 1986, Budapest) filmrendező, vágó, forgatókönyvíró, író, publicista, Márai Sándor öccse. 1947-ben Olaszországba költözött. 1952–1953-ban Franciaországban forgatott. 1954-től a müncheni filmművészeti főiskola tanára volt. Gyomai Imre (1894, Gyoma – 1962, Párizs) újságíró, 1924-től Franciaországban élt.

811 Bolgár László (1911, Temesvár – 1990, Riom ès Montagnes) újságíró, 1947-től Franciaországban élt.

812 maximált egyetemi létszámkeret (latin)

813 tehetséges (latin)

814 Nathalie Gara, született Tauba Nechuma Rabinowicz (1905, Varsó – 1984, Párizs).

815 Hedwig Courths-Mahler (1867, Nebra – 1950, Rottach-Egern) német író.

munka után igazán megérdemlem, hogy a kénytelen, végső elpihenésem előtt is belekóstolhassak kicsit a dolce far niente-be.[816]

Hát már most kedves Rab Gusztáv, írja majd meg pontosan, mikor lesz Párizsban, hol lelem. Feltétlenül bejövök majd a városba meglátogatni, hacsak történetesen le nem teper az emfizemám, amire sajnos, kicsit mindig fel kell készülnöm. Kivált ködös, nyirkos időben, vagy ha zápor támad. Hadd remélem azonban, hogy a maga tiszteletére szép idő lesz, és így jobban sikerül majd palástolnom a roncs voltomat.

A remélt viszontlátásig is, barátsággal köszönti, igaz híve,

Adorján Andor

Kéziratleírás, lelőhely
1 f. gépirat
Feladó: 83, rue Jeanne Robillon, Eaubonne, S. et O.
Lelőhely: PIM Kézirattár Rab Gusztáv-hagyaték, 8. számú levél

112. Adorján Andor Rab Gusztávnak

Eaubonne, 1958. szeptember 28.

Kedves Kollégám,
Szerettem volna nyomban felelni legutóbbi szíves levelére, de, sajnos, nem tehettem, mert történetesen rengeteg munkám volt és bizony, mi tagadás, már hamar elfáradok. Pedig az írása több okon is kihívta és megérdemelte volna a sürgős választ. Bocsássa meg, kérem, az akaratlan késést és egyben azt is, ha kissé tömött és sematikus formában írok. Ha másként tenném, félek, túlságosan szószátyárrá lennék.

1. Ady volt szállodáját az Odeon közelében, a Venyigei Kázmér utcában igen jól ismerem,[817] magam is laktam ott annak idején. És ugyanez utcában van a Stock-kiadó cég, régi barátaim. Bármikor, ha két nappal előre értesít a jöveteléről, gondom lesz rá, hogy találkozhassunk.

2. A „mellékelt dolgozata". Persze hogy gonddal elolvastam. Sajnos, ez a szövegfordítás teljesen használhatatlan. Több szorgalomról és szótári böngészésről tanúskodik, mint stílusérzékről és a nyelv ismeretéről. Mondom ezt minden tudálékosság nélkül, és nem mintha a legkisebb kedvem is volna a Kisfaludy Károly-csúfolta „Kulföldy" egyébként igen ízes szerepét játszani. Nem egy helyt magyarra kellett fordítanom a szöveget, hogy legalább megközelítően kitudjam, maga mit is akart mondani? Hogy a maga mondanivalója igen érdekes, igaz és tragikus: efelől biztos vagyok. Hogy művészi formát is tud adni

816 édes semmittevés (olasz)

817 3 rue Casimir Delavigne, Párizs. 1956-ban avattak emléktáblát a házon.

neki, nem kevésbé kétségtelen. Viszont ez merőben amorf[818] és gyilkos próza, minden értéket megöl és eltakar, mint a sivatag homokja, amit hová elvitt a számum. (Nézze el ezt az „irodalmi" hasonlatot; számum-bánum.)

3. Ami magát a műfajt illeti, az abszolút őszinte véleményem ez: ha magának itt már két-három, legalábbis tisztes sikerű regénye megjelent, szó lehet róla (kiadói szempontból), hogy az abszolút szubjektív természetű, szinte lírikus apró lelki reakciói is visszhangra találjanak az olvasónál, aki közben megszerette magát. De ameddig magát senki itt nem ismeri, az igen erős epikai vagy drámai fonál nélkül aligha számíthat igazi sikerre. Ez persze nem jelenti, hogy maga a műve meg nem érdemelte volna. Hanem csak azt, hogy magának egyelőre a mentül ekhózóbb sikerre kell törnie, máskülönben a kiadóknál úgy kompromittálta magát, hogy ezentúl piszkafával se mernek magához nyúlni. Az, ami maga előtt lebeg ezzel a műfajjal, itt korántsem új vagy ismeretlen. André Gide-nek több ilyen könyve is van, de ezeket már akkor írta, amikor az ő minden szívdobbanása vagy gondolatmegvillanása, hogy úgy mondjam, irodalomtörténeti, tehát nemzeti kincs volt. Egy-két jó regény, izgalmas, (nem mondom: közönséges), a maga további karrierje szempontjából, itt nemhogy szárny, de ezer lóerejű motor. Holott az efféle lírikus lelki vallomás, önmegfigyelés: mankó.

4. Beajánlás hetilapoknál: azok a lapok, amelyeknél régebben dolgoztam, mind-mind megszűntek. (Revue des valeurs, Jour, Intransigeant, Monde Illustré, Eclair, Lu, Vu, Oedipe stb. stb.) Ahol pedig most dolgozok még, szinte kizárólag politikai hetilapok, illetve folyóiratok (Aux Ecoutes du Monde, France-Europe stb), ahol nincs semmi belletrisztika.[819] Majd küldök magának egy számot az Aux Ecoutes-ból, megjelölvén benne a magam írásait; nem azért, hogy olvassa, de csak hogy lássa, micsoda szenny: fecsegés, anekdota, faforgács, de annak is olyan redva,[820] hogy dehogyis kapna tűzre. Ha művelem, azért teszem csak, mert ennek a lapnak, jóban-rosszban vagy 25 éve vagyok munkatársa, és aránylag engem igen jól fizet; arról nem is szólva, hogy a számomra előfizet egész sereg külföldi lapra, amit ide kapok házhoz, úgyhogy akár hétszám se megyek be a szerkesztőségbe, de hazulról küldöm be neki postán a zöldségeimet. – Azonban mindez nem jelenti, hogy ne lennék szívesen segítségére, ha történetesen erre lehetőségem adódik. Csak ezt nem szeretném, ha hiú reménységeket támasztanék magában, amiknek aztán megfelelni nem tudok. A hajdani jó embereim, támaszaim rég elköltöztek egy állítólag jobb világba, magam is itt margóra sodródtam. Noha megtartottam mindenkor a magyar állampolgárságomat, mégis, több mint 30 évi francia hírlapírás után itt rendes

818 formátlan (görög)

819 szépirodalom (francia)

820 Lassan elpusztuló (faanyag, növényi rész), amely nedvesség hatására korhad, belül rothad vagy megpuhul.

nyugdíjat kapok, de a hajdani környezetem, a barátaim, az ún. „összeköttetéseim": ki az égben, ki a pokolban, mialatt itt én magamban töprengek, vajon a két milieu[821] közül majd melyikbe csöppenek? Nyilván a pokoliba, az érdekesek mind ott vannak.

5. Garával minap találkoztam, helyesebben ellátogatott hozzám. Említettem neki a dolgot. Valóban, olvasta a maga regényét[822] és kitűnőnek találta, csak éppen kissé túl hosszúnak. Mondtam neki: maga lerövidítette vagy egy harmaddal. Gara ez idő szerint valóban igen el van foglalva, de az a benyomásom maradt, hogy a Flammarion felajánlotta honorárium lényegesen kevesebb, mint amit Gara másutt kap. (Ismétlem, ez szubjektív benyomásom, nem pedig általa felvetett deziderium.)[823]

6. Hogy a frankfurti könyvvásár magának is meghozza az említett vásárfiát: szívbéli, forró kívánságom.

7. Igen örülök tudni, hogy kedves felesége őnagysága és maga, mindketten jó szívvel vannak hozzám, és biztosítani szeretném a teljes viszonosságról.

8. Néhány nap előtt Sanglé-Ferrière is ellátogatott hozzánk. Nagyon örült hallani, hogy szándékuk van Párizsba rándulni. Szívesen is találkozik önökkel, ha idején értesítik. Címe: 1, rue Jean Giraudoux Paris, 16ème. És pláne lelkendezett, a kedves, hallani, hogy Flammarion kihozza majd a könyvét.

Apropós, még egyet: Garát is megkérdeztem, ismeri-e Gyomai és Radványi Géza címét? Radványiról tudja, nincs Párizsban. Gyomai címét nem ismeri. Viszont ami a maga által kérdezett Balogh Lászlót[824] illeti, a lehető legjobb véleménnyel van róla.

Ennyit hamarjában. Hallasson magáról mielébb és tudassa, mikor jönnek.

Őszinte barátsággal köszönti, istenben megboldogult híve,

Adorján Andor

Kéziratleírás, lelőhely

1 f. gépirat

Feladó: 83, rue Jeanne Robillon, Eaubonne, S. et O.

Lelőhely: PIM Kézirattár Rab Gusztáv-hagyaték, 9. számú levél

821 környezet (francia)

822 Rab Gusztáv *Utazás az ismeretlenbe* című regényét.

823 kívánság, óhaj (latin)

824 Balogh László (1900, Logan – 1962, Miami) újságíró.

113. Adorján Andor Rab Gusztávnak

Eaubonne, 1958. október 1.

Kedves jó Kollégám,
Pátosz és túlzás nélkül mondhatom, mert szó szerinti igazság: valóságos megrendüléssel olvastam újra és újra a most egy órája befutott tegnapi levelét. Mint látja, postafordultával felelek rá, nemcsak mivel maga a hamaros válaszomat kéri, hanem mert szívemen van eloszlatnom a maga elborulását, meg ami akaratlan félreértés támadt közöttünk.

Mindenekelőtt egy liminaris[825] megjegyzést hadd teszek. Ha a maga szept. 23-iki levelére úgy válaszoltam, mint ahogy (és mint az igazsággal egybevágónak hittem és hiszem), ez azért volt, mert maga a hivatkozott levelében a véleményemet kérdi. Holott a szeptember 30-iki, újabb levelében a „tanácsomra" hivatkozik. Kedves Barátom, ne nézzen holmi dialektikus disputatornak,[826] de valóban óriási különbség van a kettő között, ha valaki véleményt kér, vagy ha tanácsot. A véleményemet igen szívesen nyilvánítom, cela vaut ce que cela vaut.[827] De viszont tanácsot nem adok senkinek, pláne életbe vágó dolgokban nem. Szerintem tanácsot csak az adhat, aki a tulajdon bölcsességében abszolút csalatkozhatatlan, vagy pedig aki vállalja is a netáni téves tanácsa legmesszebb álló következményeit. Minthogy pedig se csalatkozhatatlan bölcsnek nem hiszem magam, sem a rossz tanácsom következményeit nem tudom vállalni, hát okosabb hallgatnom. A véleményről eleve biztos, hogy igen szubjektív. Ellenben a „tanács" oda megy ki, hogy a követni való, egyetlen helyes és üdvözítő utat mutattuk meg.

A tanácsot adni, pláne fontos ügyben, már csak azért se lehet adni, mert egyazon helyzetet ki-ki másként tud megoldani vagy megúszni, a tulajdon adottságai szerint. Ki jól teszi, ha a maga erejéből, úszva kél át a vízen. Ki meg, ha holmi úszó deszkába kapaszkodik. Van, aki kitartóan, bátran verekszi át magát minden nehézségeken, a csillagok felé és más, aki még talán nagyobb talentuma ellenére, inkább megalkuszik, mert jobb a földön élni hedonikusan, mint belékoplalni magát a halhatatlanságba. Kár mindezt hosszan magyarázni. Szerintem egyes-egyedül maga illetékes rá eldönteni, mit hogyan tegyen.

Ezeknek előrebocsátása után hadd mondom még ezt is, ha a minap beküldött kis szöveget maga fordította franciára, ilyen rosszul, nemhogy búsulni volna oka, de ellenkezőleg, az égig ugrania örömében, hogy idáig már vitte. Ami egy fordító részéről siralom lett volna és ártás a maga érdekeinek, az, mint nyelvvizsga a maga részéről: csupa biztató ígéret. Persze teljes mértékben fenn-

825 bevezető (latin)
826 vitatkozónak (latin)
827 annyit ér, amennyit ér (francia)

tartom, hogy ez nem volt nyomdaképes szöveg, de viszont mint étape:[828] igen tiszteletreméltó teljesítmény volt. Hozzátenném azonban, hogy a maga érdekeit azért se szolgálta jól, mert a földmérő instrumentumoknak[829] persze megvan a francia terminus technikusa,[830] és ha nem ezt használja, hát senki megérteni nem fogja a vonatkozásokat és célzásokat: ahogyan a földet nézi és a történeti jelenségeit méri és értékeli egyben.

Hogy amit „dolgozatnak" nevez, csak bevezetésként szolgálna, igen jól megértettem. De hogyan akarna, hogy a bevezetésből már következtetni is tudjak a majdan megírandók értékére és mértékére? A világ körülbelül olyan, mintha utazás közben én holmi menüre tennék célzásokat, amely egy távolabbi stációnkon majd vár bennünket. De ebből még egyáltalán nem lehet következtetni, hogyan lesz elkészítve ez az éteksor, jó lesz-e vagy kozmás, ízes-e vagy ehetetlen. Csakugyan, azt hiszem, jobb lenne, ha majd elhozná magával Párizsba a magyar kéziratait. Itt elolvasnám, és utána majd megmondanám a vele kapcsolatos véleményemet, de minden tanácsadói pretenzió[831] nélkül.

A témák, amiket felsorolt, egytől egyig kitűnőknek látszanak. De nem kell magának mondanom, milyen szakadék tátonghat a téma és a mű között. Meg aztán egy másik megjegyzés is kikívánkozik belőlem: a francia publikum nem nagyon kedveli a háborús témákat, a nácidúlásról se szívesen hallanak itt az emberek. Az 1956-iki eseményeknek itt nagy visszhangja volt. Az érzésekben is, mégpedig azért, ami heroikus őrültség volt a budapesti eseményekben, ami megható gyerekesség volt bennük (mint annak idején a gyermekek keresztes háborújában), meg talán azért is, mert remélték, az orosz csizmák újabb dúlása ártani fog az itteni kommunista párt varázsának és presztízsének. Meg aztán a franciák maguk is romantikus lelkek, tetszik nekik minden, ami „csoda", vagy amit csak csoda árán lehet elérni. Arról nem is szólva, hogy az áldozatok számára való gyűjtés (aminek fele mindig a gyűjtők zsebébe sikkad) itt egy igen virágzó és adómentes ipar.

De mindezek ellenére egyáltalán nem kétlem, hogy egy már megkapó, igazán drámai értékű novellát esetleg mégis sikerül elhelyezni egy és más hetilapban. Hogy mit kínáljon fel tiszteletdíjul a fordítójának? Azt, hogy helyezze is el a munkát, és ezért juttassa neki a honoráriuma felét (legalábbis). Mennyi lehet, jó esetben ez a honorárium, kettejüknek összesen? Azt hiszem 15–25 000 frank között. Kevesebb semmi esetre se, több: alig, legalább egy eleve nem.

Ha Garával összeköttetésbe jut: tartsa őt melegen. Abszolút tisztességes, talpig derék ember, lojális, megbízható. Ezt 35 évi ismeretség, sőt barátság alapján merem állítani. Nála jobb fordítót, munkatársat sohase talál majd

828 lépcsőfok (francia)

829 szerszám, műszer (latin)

830 műszó, szakkifejezés (latin)

831 igény, követelőzés (latin)

a föld kerekén. Hogy cikkekkel fenn tudja itt tartani magát: nehezen hiszem, egyszerűen azért, mert a fotográfia, a távirat, nagy irodalmi agenciák[832] megölték a cikkírót. De mindez ne keserítse magát és főleg, amikor a szentenciáimat olvassa, mondja magában azt: ez egy 76 esztendős aggastyán prézsmitálása, ami őt illetőleg talán igaz, még nem általános érvényű szabály. És ha meg itteni kiadóval van nehéz ügye, mondja magában vigaszul, hogy Proust regényeit se akarta kiadni egyetlen francia kiadó se, úgyhogy végül kénytelen volt a saját költségén kihozni őket. És hány más volt hasonló sorban.

Ha szabadna egy kis szuggesztióval élnem, azt ajánlanám: próbálkozzon kicsit Németország felé. Látom, ott sok magyar könyvet hoznak ki fordításban: Desch,[833] Rohwolt,[834] mi sok és elég jó sajtójuk is van. Egy másik szuggesztióm: írjon talán Winkler Pálnak, akinek egy ragyogó irodalmi agentúrája[835] van itt, és tudtommal több lapja is. Talán hajlandó volna valamit tenni magáért, noha nagyjában és egészében inkább fut a magyarok elől, mielőtt még idejük lenne őt mint komoly milliárdost csapra verni.

Minden többit majd élőszóval. Este nem tudok bejönni a városba, de csütörtök délután fél háromkor találkozhatunk a hotel St. Sulpiceben, ha maga előbb még konfirmálja ezt a dátumot. – Addig is, igaz barátsággal köszönti,

Adorján Andor

Mondhatatlanul sajnálom, igazán, hogy előző levelemmel több zavart okoztam magának, mint örömöt, igazán restellem, hogy akkora követ hajítottam abba a tiszta tóba, ami a maga ottani falusi nyugalma! Tanulság: elefántot nem szabad beengedni egy porcelánboltba.

Kéziratleírás, lelőhely
1 f. gépirat
Feladó:83, rue Jeanne Robillon, Eaubonne, S. et O.
Lelőhely: PIM Kézirattár Rab Gusztáv-hagyaték, 10. számú levél

832 ügynökségek (francia)

833 Az 1946-ban Münchenben alapított Kurt Desch kiadót a hazai és külföldi szépirodalom „egyik legfontosabb" német kiadójaként tartották számon, prominens szerzői miatt a szerzői díjak visszaélése ment végbe. Az alapító, Kurt Desch 1973-ban eladta a kiadót.

834 A Rowohlt kiadót 1908-ban alapították Lipcsében. Ma Rowohlt egy könyvkiadó csoport tagja Hamburgban és Berlinben. 1982 óta a Rowohlt kiadó a Georg von Holtzbrinck kiadócsoporthoz tartozik.

835 ügynöksége (francia)

114. Adorján Andor Rab Gusztávnak

Eaubonne, 1958. október 20.

Kedves jó Kollégám,
Tegnap délután váratlan vendégeim voltak, ma meg kicsit nyűtt vagyok, bocsássa meg hát, ha, állni a szavamat, valamivel rövidebben írok a szokottnál. Holnap, kedden meg bemegyek a városba redakciós konferenciára (már ti. ha az időjárás megengedi), aztán meg majd újra kezdődik a szokott heti robot: agyfacsarás miről is költeni indiszkréciót. Szép kis élet. Mondhatom, érdemes volt megöregedni érte és hozzá még illúziókkal áltatni magam: lesz még szebb is, jobb is, csak kivárni tudjam. Na, de nem folytatom a panaszkodást, mert még olybá vehetné: kérkedek. Az ősi vicc szerint, amiből sok a pszichológia: „– Száli, te nem panaszkodsz, te dicsekszel" – mondta, okosan, az egyszeri zsidó, amikor a nem éppen szépséges felesége elpanaszolta neki, hogy az utcán holmi gigerli leszólította és ún. tisztességtelen ajánlatot tett neki. Persze, amikor ez a vicc megszületett, még nem volt Freud professzor, és nem volt még ismeretes a „Wunschtraum" fogalma.[836]

Hagyján. Boldog vagyok tudni, hogy a közelgő tél gondjait sikerült elvetnie magától. Remek. Hát csak tartson tovább is a szerencséje, meg vagyok győződve róla: megérdemli. A Gondviselés néha nagyon is kényezteti a dúsat és a bővelkedőt, de ugyancsak ritkán tanúsít ugyanannyi kegyet azok iránt, akiknek legnagyobb szüksége volna rá. Hogy egyelőre biztos fedelük van a fejük felett, sőt a fáskamrában fa stb., nekem olyan kellemes tudat, hogy magamnak is melegem támad tőle. Hát most aztán csak dolgozzon is, kedves Barátom, mégpedig mentül teljesebb sikerrel.

Jól tette, hogy nyomban írt Sanglénak. Hiszem, fog is tenni, amit csak tud a maga érdekében. Legalábbis nekem megígérte.

Winklertől még nincs válaszom. Igaz, hogy ez annyiban az én hibám is, amennyiben megkértem, hogy egy kedd délután fogadjon, mégpedig az órát is én szabtam meg: 2–4 között. Biztos, hogy igen elfoglalt ember és talán nem könnyű neki hozzám alkalmazkodnia. Érzékeny természet is, de remélem, nem bántódott csak meg, amiért én, szegény nulla, próbálom neki megszabni, mikor álljon a rendelkezésemre. Hiszen annál csak okosabb, hiszem, semhogy egy 76 éves aggastyánt meg ne értene. Majd meglátjuk a többit.

Nagyon örülök tudni, mégpediglen nem hiúságból, hanem kölcsönösségi alapon, hogy kedves felesége nagysága jó emlékét őrzi a találkozásunknak. Nekem is igen-igen kedves volt ez, csak éppen bánom, hogy holmi kacki[837] gavallér helyett csak egy ilyen „nagy idők tanúját" tudtam bemutatni neki, amilyen-

836 Vágyálom (német): Sigmund Freud (1856–1939) osztrák neurológus egyik fogalma: az álmok mint kívánságteljesítések elemzése modellt adott számára a tünetek kialakulásának és az elfojtás mögöttes mechanizmusainak klinikai elemzéséhez.

837 tetszetős, csinos (ómagyar)

né aszaltak az évek. Utólag újra és újra bocsánatot kérek tőle, amiért a hamut is már mamunak mondom. Viszont a mamutot hamunak. Társalgásomban legalább ez a meglepő és a változatos.

Most egy kis kérés következik: örülök, hogy a feleségem főleg mnemotechnikán[838] alapuló magyar nyelvtanulása mulattatta kettejüket, mégis, ha szabadna hát megkérném rá, ne igen mesélgesse, és maga se használja fel valamelyik jövendő írásában. Tudniillik az a tervem, hogy jövő év januárjával beszüntetem itt a hírlapírói tevékenységemet, a csigahéjamba búvok bé és megírom, ha nem is az emlékirataimat, de igenis az életem folyását, ezt a csudát, amit annál inkább bámulok, mentül távolabb jutottam az iramától. Márpedig ebben az eljövendő írásműben szeretnék emléket állítani a feleségemnek, meg mindannak, ami a fiatalságunkat kitette, kezdve a hónapos szobától Pesten, ahová az apai harag elől menekültem, részint mint férj, részben mint engedetlen és fiú, akinek a szíve szülői megkérdezés nélkül, sőt a szülői akarattal szemben direkt rebellis módon mert verni – mit verni? Dobolni, uram, sőt eget ostromolni! Hogy milyen igazam volt, még csak ma látom igazán, mikor már csak csoszogok, de viszont vagy 56 év ezernyi emléke áll ki tanúskodni; helyesen tettem. Na de micsoda butaságokkal jövök itt tömni a maga fejét. Bocsánatot kérek érte.

Mikor jönnek el megint Párizsba? Ősszel, télen nem merem meginvitálni magukat hozzánk, hiszen degesz, sár, lucsok Chaudon-ban se ismeretlen jelenség. De ha tavasz felé Párizsban járnak, hát mégiscsak emberségesebb lesz errefelé is a tájék. Szép nagy fáink vannak, imádom őket. Arra tanítanak: nem érdemes szaladgálni, verjünk csak egy helyt gyökeret és aztán szeressük is a földet, ami az éltető talajunk. Meg aztán még sok mindent lehet tanulni a fáktól. Például, ha megháncsolják is őket, új kérgük támad. Ha valaki a szerelmese nevét vési belé, megőrzik, panasz nélkül. Meg aztán, akármennyi is a levelük, nem reflektálnak rá, hogy az akadémia levelező tagul válassza meg őket. Nem hencegnek, pedig ők aztán igazán zöld ágra vergődnek, mégpedig elég könynyűszerrel. De ugyanakkor a példájukkal mutatják: ember, légy okos, hát nem látod, hogy a legmagasabb fák se nyúlnak égig? És mindezt zeneszóval mondják el: akarom mondani, a madarakkal csicseregtetik, ők csak a lombjukkal bólongatják hozzája a helyeslést.

Na, de hát hagyom ocsúdni ebből a fejtegetésből. Még csak azt tenném hozzá, ami a fa és az öregember között közös, hogy a korábbi évkarikák milyen fokozódó mértékben távolodnak egymástól. Mint bennünk az emlékek: a barátainké, a vágyainké és, hála istennek, a csalódásainké. Meg minden.

Kedves felesége kezét csókolom, magát igaz szeretettel köszönti, tisztelő barátja,

Adorján Andor

Ui. Mellékelek egy új kivágást, ha netán érdekeli.

838 az emlékezést megkönnyítő eljárás módszere (görög-latin)

Kéziratleírás, lelőhely
1 f. gépirat
Feladó: 5, rue Jeanne Robillon, Eaubonne, S. et O.
Lelőhely: PIM Kézirattár Rab Gusztáv-hagyaték, 16. számú levél

115. Adorján Andor Rab Gusztávnak

Eaubonne, 1958. november 5.

Kedves, drága Kollégám,
Ezúttal rajtam a sor bocsánatot kérni kissé késedelmes levelemért, biztos vagyok, megadja a felmentést. Nem írhattam korábban, részint mert nátha alakjában tettem le a garast az őszi időváltozásért és ilyenkor mindig kedvetlen leszek és csüggedt. Attól is féltem, tüdőmre megy a dolog. Szerencsére ezt sikerült kitempóznom, legalább ideiglenesen, mert hogy holnap, holnapután mi lesz, isten tudja. Egyelőre szorgalmasan járatom az aeroszol masinát és fújtatom be általa a tüdőmbe a neomycine és etafilin pulverizációkat.[839] (Ki-ki azzal mulat, mivel éppen tud.)

Ezen az előbbi nagy elfoglaltságomon kívül aztán adódott más is: a kényszermunkám az újságomnak. És mivel az embernek néha-néha kis jutalmat is megszavaz a gondviselés, hát képzelje: Kéri Pál barátom érkezett a feleségével Amerikából Párizsba. Tudnia kell, hogy Kéri a fiatalságom legjobb, legkedvesebb barátja, akivel egy test és egy lélek vagyok, még az ő különböző az enyémtől eltérő ideologikus elgondolása ellenére is. Lehetőleg neki is kellett időt szentelnem, amit helyesebben úgy értsen: vele együtt lennem nekem olyan élmény, olyan mélységes meghatottság, hogy mit meg ne tennék csak azért vele mentül többet együtt lenni. Angyali barátom sajnos elég rossz testi állapotban van. Valahova el kellene juttatnom őt télire a délvidékre, de nem tudom, hova, mert anyagi ellátottság dolgában aligha adhatna nagy fórt[840] a templom egerének. Az ő szemében az ilyesmi nem számít (és milyen igaza van!), viszont nagyon szeretném, ha kontingenciáknak[841] legalább valamelyest megfelelő helyen tudnám őt ellátva. Valahol, ahol meleg és száraz időjárás is van. Pali a nejével van. Egyedül már nem tudna utazni. Igen gyenge. Holott így, a helyében, néha a felesége vesz egy-egy hosszabb lélegzetet.

Winkler még mindig nem hallatott magáról. Azt kell hinnem, igen megijesztettem, talán éppen azzal, hogy nyugtatni próbáltam, nem kell holmi császármetszéstől tartania. Ha egyszer megint benn leszek a városban, megkísér-

839 porlasztásokat (latin)
840 előnyt (német)
841 érintkezéseknek (latin)

lek telefonálni neki. Nem szívesen, de viszont boldog lennék, ha maguknak valahogyan segítségére lehetnék.

Ha megengedi, itt most félbe is szakítom ezt a pár sort. Ne feleljen rájuk, mert kedden, 11-én, a nemzeti ünnep alkalmával majd újra írok, lényegesebben és kevésbé kapkodva. Addig is vegye hézagpótlásul ezt a pár sort.

Kedves feleségének adja át kézcsókomat és mondja meg neki, mennyire hízeleg nekem a – habár elhamarkodott és megérdemeletlen – jó véleménye, amellyel hozzám van. Igyekezni fogok ki is érdemelni. Csak tudnám: hogyan és mivel.

Köszönti, sokszor, igaz barátja,

Adorján

Kéziratleírás, lelőhely
1 f. gépirat
Feladó: 5, rue Jeanne Robillon, Eaubonne, S. et O.
Lelőhely: PIM Kézirattár Rab Gusztáv-hagyaték, 17. számú levél

116. Adorján Andor Rab Gusztávnak

Eaubonne, 1958. november 12.

Kedves jó Kollégám,

Nem hiszem, hogy valami nagy titkot revelálok,[842] ha a füléhez hajolva belésúgom, hogy ember tervez, isten végez. Tegnap, a nemzeti ünnepnapon akartam írni magának, úgy ahogyan ígértem volt. De közbejött százféle akadály, köztük ez a legsúlyosabb, hogy igen-igen fáradt voltam és a szokottnál is inkább erőt vett rajtam az íráscsömör. Nem tudom, ismeri-e ezt a jelenséget, ha nem, hát ne is ismerje meg soha. Rettenetes egy megpróbáltatás ez. Az embert egyrészt gyötri a lelkiismeret, megtenni az elvégeznivalóját, de ugyanekkor egy valóságos rabszolgalázadás tör ki bennünk, utálkodás még a puszta gondolattól is, hogy ami élv kellene legyen, kötelemmé degradálódik, züllik és romlik, megaláztatássá és kínná. Ez az íráscsömör újabban annyiszor jelentkezik nálam, és hovatovább olyan intenzitással, hogy igen komolyan kezdem hinni: az év végén felmondok a lapomnál és végleg visszavonulok a csendes nyugalomba. Ideje, hogy valahára belekóstoljak a boldog negotium-ba,[843] (cum dignitate,[844] hogy Cicerót idézzem). És a tusculumi bölcs, ez édes Horatius is kilép a gimnazista emlékeim kulisszái mögül, hogy eszembe idézze: „Beatis ille qui procul negotiis!”[845] Hogy mennyire elegem volt a negotiumokból, elképzelni

842 felfedek (latin)
843 munkálkodás (latin)
844 méltósággal (latin)
845 Boldog, aki távol tartja magát a közügyektől. (latin)

alig tudja. Na, de hagyjuk ezt. Nem szeretném, ha untatni találnám ezzel a lírai ömlengésemmel.

Egy szó, mint száz, ellebzseltem a tegnapi napot. Hibámat jóváteendő, első dolgom ma reggel kicsit elcsevegnem magával, és elnézését kérnem a minapi igen hebehurgya írásomért. Megjegyzem még, egész sereg levélrestanciám van, ha lehetséges, ma elintézem a legsürgősebbeket. Az életrendem most kicsit meg van bolygatva, merthogy, végtelen örömömre, Párizsban van – nem tudom, megírtam-e már – látogatóban a legszeretettebb barátom, Kéri Pál, akivel 20 éves koromban fonódott egybe az életem. Ugyancsak szilárd egy fonat volt, ha meggondolja, dacolni tudott az idővel és a távolságokkal, a világnézeti különbségeinkkel és mi mindennel még. Annak idején, amikor a Pesti Napló a 60 éves fennállása jubileumát ülte, Pali meg én, mint a redakció két Benjaminja[846] dolgoztunk ott. A jubileum alkalmából nagy fényképfelvételek történtek, az összes jelentősebb külső és belső munkatársakkal. Ebből a nem tudom, hány emberből ma már csak ketten élünk, Pali meg én. Néha el-elnézem ezt a ma már direkt történeti fotográfiát és eltűnődök, vajon melyikünk fogja túlélni a másikat? Furcsa egy „holt-verseny", nem?

Ami kis szabadidőm van, mind annak szentelem, együtt lenni Palival, aki 76 éves kora ellenére még egyszer szükségesnek érezte meglátogatni ezt az öreg Európát, és aki bódultan járja Párizst, noha alig bírja a reszketeg lába és még az enyémnél is zihálóbb tüdeje. Úgy szeretném megosztani vele, ami erőpluszom még van vele szemközt. El nem hinné, milyen érzelmes barom tud lenni két ilyen öreg barát, Pál meg én. Ahányszor elmegyek találkozni vele és ahányszor megválunk egymástól mindig csókkal, mintha ifjú házasai lennénk egymásnak. Mély meghatottsággal írom ezt ide, anélkül hogy igazándiból tudnám: szégyenlem-e ezt a nyálas pusziszkodásunkat, vagy kérkedés vele talán. Az ember olyan nehezen lát belé önmagába és olyan nehezen tud csak igazán vérig őszinte lenni önmaga iránt. Pali egyébként egy fenomén.[847] Szinte hihetetlen, hogy annyi viszontagság, annyi szenvedés és nyomorúság ellenére milyen hű maradt magához, milyen gyermekded és tiszta lélek ő ma is. Milyen színig gentleman, kedves, vidám, fölényes.

Most azon mesterkedek, Palit télire eljuttatni Nizza vidékére, ahol nem ilyen nyirkos, ködös az időjárás, mint magunk felé. Ha tehetem, január–februárra aztán én is utánamennék, ez is egy jó ok arra, hogy majd megváljak a laptól... Tudatom ezeket a részleteket magával azért is, hogy ne legyen túlságosan meglepődve, ha netán februárban nem találna Párizsban. Persze egyelőre még mindez csak tervezgetés, ábrándozás, sok mindenen fordul még meg, többek között anyagiakon, lesz-e belőle valami, vagy sem? Nagy nehézség a számomra, hogy a feleségem nélkül már nemigen merek elutazni, viszont nőm semmi szín

846 legfiatalabbja, utalás a bibliai Jákob legkisebb fiára

847 jelenség (görög)

alatt se akarja elhagyni a házat, a sokféle állatját: kutya, macska, kacsa, tyúk meg mi más, amit persze még Pali kedvéért se tudnék mind magunkkal vinni az éltető délvidékre. Majd meglátjuk, mint és hogy lesz.

Hát magánál, hogy már most érdekesebb témára térjek? Hogy van a kedves felesége? És hogyan alakulnak a maga dolgai? Van-e remény a Radiónál? Kapott-e Sanglétól választ? A német kiadók megmozdultak-e? És mi van a Flammarionnál lévő regénye fordításával? Sikerült-e megegyeznie Garával, akinél váltig ütöm a vasat a maga ügye érdekében. Igen-igen fontos lenne, hogy a maga regénye, ha kijön, hát rendes francia mezbe legyen öltözve és ne viselje magán, stilisztikailag, az idegen volta bélyegét. Ez szinte sorsdöntően fontos dolog. Ha az első, itt franciául megjelenő regényével sikere van, talán még nem oldja meg a maga jövendő élete problémáit. De viszont ha ezzel az első regényével itt kudarcot vall (amitől isten megőrizze), igen-igen félő, nem talál majd hamarosan másik kiadót, aki vállalná a rizikót. Amit itt mondok, annyira igaz, hogy Móricz Zsiga „Sárarany"-a kudarca után egyszerre lehetetlenné vált Párizsban kiadót találni a számára. Az efféle példát halmozhatnám, de mire jó. Talán elhiszi így is.

Min dolgozik mostanában? Mi az új regénye tárgya? Összeköttetésben van-e Balla Ignáccal[848] Milánóban, aki egyidőben igen ügyesen helyezett el ott, a tulajdon fordításában, magyar elbeszélőket. Balla igen derék, tisztességes ember. Énrám megharagudott ugyan, mert egy ízben fokozni találtam a nevét, mint valami melléknevet: Balla, balláb, két bal láb. Ártatlan móka volt, minden rosszindulat kizárásával, Ignácius mégis zokon vette, isten bocsássa meg a bűnömet. Maga talán hasznosan tudna együtt dolgozni vele, akarom mondani: talán a maga regényeit Balla el tudná helyezni. Az olasz pénz, a líra, talán nem ér sokat, viszont Balla, aki lírai költő, miből költené a lírát, ha elébb meg nem szerezné, éppen a fordításaival? Ha ír Ballának, mondja meg neki, hogy a fennálló haragja ellenére is melegen köszöntöm őt, és ha csak ezen fordul meg a dolog, hát a két balláb közül az egyiket esetleg visszavonom. Mindenesetre, úgy vélem, még jobb a két bal láb, mintsem egy se. Persze, belátom, ez merőben egyéni megítélés dolga, nem pedig holmi általán érvényes világtörvény.

Milyen az élet ott maguknál? Milyenek az emberek? Jók-e, vendégszeretők-e, megértők-e vagy nyúzók? Sose fogom elfelejteni, hogy amikor a németek elől futottunk, a délvidéki parasztok egy pohár vízért tíz frankot is elkértek, tőlünk, földönfutóktól, azzal, hogy nem minden nap van ám invázió, és ha már egyszer van, hát ki is kell használni az alkalmat.

Kedves Barátom, már most eleget nyűttem magát. Pihenjen egyet. De előzőleg még adja át kedves feleségének kézcsókomat. Megteszi? Köszönöm. És a viszontlátásig is sokszor üdvözli kedves mindkettejüket, jó barátja,

Adorján Andor

848 Balla Ignác (1883, Pécska – 1976, Nervi) író, költő, újságíró, műfordító és hírlapíró. 1925-től Olaszországban élt.

Kéziratleírás, lelőhely
1 f. gépirat
Feladó: 5, rue Jeanne Robillon, Eaubonne, S. et O.
Lelőhely: PIM Kézirattár Rab Gusztáv-hagyaték, 18. számú levél

117. Adorján Andor Rab Gusztávnak

Eaubonne, 1958. december 7.

Kedves jó Kollégám,
Mint lehetőleg szótálló ember, azzal kezdem ezt a mai szép vasárnapot, hogy beváltom minapi ígéretemet és legelsőnek is magát jövök itt untatni a prózámmal.

Mondanom se kell, mennyire bánt és sajnálom, hogy csalódásai vannak a fordítónővel, meg hogy Gara is úgy megvárakoztatja. Nyomban írtam neki, kérve megkérvén, szorgalmazza a maga ügyét. Még nem kaptam választ tőle. Mihelyt kapok, nyomban továbbítom. Egyébként a nagyobb nyomaték kedvéért találkozót is kértem tőle, mert élőszóval mégiscsak hatékonyabban lehet interveniálni,[849] mint holmi episztolákkal. Azonkívül a hangjából is jobban kihallom a szándékait, mintsem az írásából.

Hát persze hogy tűrhetetlen, ha a fordítónő megbontja a maga gondolatait, a szövege harmóniáját meg mindazt, ami a szerző lelki mikéntjét teszi. Ezt persze hogy nem lehet megengedni. Ez nem fontoskodás dolga, de egyszerűen létkérdés a maga szempontjából. Nem szabad, hogy egy elfuserált ferdítés-fordítás egyszerűen elvágja a maga itteni sikerlehetőségeit. Ha csak tudnám, hogy e tekintetben mit tehetnék magáért?

Hogy Winklertől nem kaptam választ, nem sérti különösebben az érzékenységemet, kicsit eleve számoltam vele, mert hasonló tapasztalásom volt egyszer régebben, amikor Heltai Jenő érdekében próbáltam nála egyszer szerencsét. De nem veszem zokon azért se, merthogy honfitársainkkal már gyakran volt kellemetlensége, és mert mint neofita[850] francia honos, nem kívánja magát nagyon azonosítani velünk, magyar földönfutókkal. Az egész ügyet egyedül azért sajnálom, mert igen szerettem volna legalább gyenge erőim mértéke szerint hasznára lenni magának.

Annál nagyobb az örömöm rajta, hogy a SVENSKA DAGBLADET[851] ilyen szépen megemberelte magát. Hátha egy svéd kiadóval is tudna összeakaszkodni? A hétmilliónyi kis svéd nemzet mint olvasó és mint könyvet fogyasztó publikum, felér a franciával, vagy legalábbis nincs messze mögötte. Próbáljon elhe-

849 beavatkozik (latin)
850 újdonsült (görög–latin)
851 1884-ben alapított svéd napilap.

lyezni egy jó novellát a BONNIERS cég valamelyik folyóiratában. Talán könyv is lesz belőle. A svéd szerzők 15–20 százalékot is megkapnak jogdíj gyanánt, szép előlegekkel. A svéd korona 86 francia frankot ér meg; érdemes a kezünket kinyújtani utána.

Levelemhez mellékelek két német lapkivágást, talán érdekelik. Az egyik a hamburgi DIE WELT-ből való és arról szól, hogy foglalkozni fognak az exileált[852] írókkal. A másik a Fischer Verlagban megjelenő DEUTSCHE RUNDSCHAU kommünikéje, amelyből megtudja, hogy ez a legelőkelőbb német revü a legutóbbi számában két magyar író novelláját hozza, Déry Tibor az egyik, Szondi Péter a másik.[853] Ha már ez a revü ilyen „aufgeschlossen",[854] miért ne kopogtatna be maga is az ajtaján? Melegen ajánlanám. A DEUTSCHE RUNDSCHAU igen magas nívójú, jobbadán irodalmi folyóirat, olyan rangban, mint volt valaha a REVUE DES DEUX MONDES, talán René Doumic és Brunetière idején.[855] Dolgozni neki: nagy tisztesség, sőt egyben: rang.

Egyébként nagyon dühös vagyok. Most az év végén kaptam meg az adókivetésemet. A magam igen szűkös büdzséje mellett úgy számítottam, hogy adóm ugyanakkora lesz, mint előző évben: 103 000 frank. De történetesen vagy 300 000 frankkal több keresetem volt, mint előző évben, amit is persze feléltem. Mire most kaptam egy adókivetést közel 300 000 frankra rúgót, mert hogy a keresettúllépésemmel egy magosabb kategóriába hágtam és 20%-kal többet vesznek meg rajtam. Egyben bizonyos új adók léptek életbe időközben, amivel nem számítottam, felülrá kiderült, hogy a múlt évi adóztatásomba hiba csúszott az adóhivatal részéről, és a különbséget most bekövetelik. Bosszantó, nem? (Ennek is tudja be, kérem, ha levelem hangja ezúttal kicsit érdes. Ritka ember szereti, ha élve megnyúzzák. Hát legalább zsörtölődni, tiltakozni hadd legyen szabad az efféle merénylet ellen.)

No mármost, hogy angyali barátomra[856] vonatkozó kérdésére feleljek, hadd jelentem ki a leghatározottabban, hogy soha, legkisebb köze nem volt a Tisza-gyilkossághoz. Ez annyival biztosabb, merthogy a gyilkosság délutánján éppen nálunk volt látogatóban, ahol a feleségem és a sógornőm társaságában teázott, amikor öt óra tájban Vadász Miklós felhívta feleségemet, Szomory Dezsővel az oldalán, jelenteni neki a megdöbbentő gyilkosságot. Kéri akkor tudta meg a történetet. Odaugrott a telefonhoz, megismételtette magának a hihetetlennek hangzó hírt, és amikor a telefon másik végén a fülibe ismételték, elsápadt, remegni kezdett, magánkívül volt a felháborodástól, és a gyilkossá-

852 száműzött (latin)

853 Déry Tibor (1894, Budapest – 1977, Budapest) író, költő, 1957–1961 között, tehát a levél idején börtönben volt. Szondi Péter (1929, Budapest – 1971, Berlin) irodalomtörténész, kritikus, műfordító.

854 nyitott gondolkodású (német)

855 Ferdinand Brunetière irodalomtörténész 1893–1906, René Doumic író, újságíró és irodalomkritikus 1916–1937 között volt a folyóirat főszerkesztője.

856 Kéri Pál.

got nemcsak mint kegyetlenséget bélyegezte meg, de mint égbekiáltó marhaságot, amelyért a forradalom még igen súlyosan fog megfizetni. Már kiérezte belőle a bolsevizmus szelét, az anarchiát és a végső elbukását. – Amikor Pali mint Tisza-gyilkos állt a bíróság előtt, feleségem Párizsból direkt hazautazott Budapestre, hogy a bíróság előtt eskü alatt vallja meg ezeket, de elütötték a tanúságát azzal, hogy nem ért jól magyarul, meg hogy talán elfogult.

Lándor Tivadar[857] egy egzaltált[858] bolond volt, Kérinek, isten tudja, miért, ellensége. Talán azért, mert Lándor akkoriban egy kormány félhivatalost szerkesztett, vagy legalábbis előzőleg. Hogy Kéri az Otthonban az óráját vette volna elő és fél ötkor kijelentette volna: na, most gyilkolják Tiszát, direkt elképzelhetetlen, direkt bődületes butaság. A kivitelben már csak azért is lehetetlen, mert Pali ismeretes volt róla, hogy nincs, nem volt soha órája. Vagy legalábbis rendes és járó órája nem volt neki, hanem egy öreg vasóra búsult néha a zsebében, amelyik is nem járt soha. Ez állandóan 11 órára volt beállítva, azért, hogy ha Zsalu sürgette a cikkét, ő előránthassa az órát és azzal bizonyítsa: megállt az idő, már most örökké 11 óra lesz, minek sietni? Amiben, végső eredményében, igaza is volt. Hát érdemes volt-e sietni azért, hogy végül oda lukadjunk ki, ahol ma mindannyian vagyunk? – Ezeket a részleteket, kedves Barátom, a magam szavahihetősége legteljesebb angazsálásával[859] írom ide.

Itt még most eleve bocsánatot kérek, ha a most következő két hét során aligha tudok írni, rengeteg a dolgom, sőt kicsit a gondom is. De remélem, karácsonyra sikerül kilábalnom mindebből úgy, hogy megint mint rendes ember állhatok maga elé. Addig is, tisztelő kézcsókkal kedves feleségének, baráti köszöntéssel magának, vagyok a mindkettejük igaz híve.

Mellékelve: 2 újságkivágás és a Garának szánt, de el nem küldött levél.

Adorján Andor

Kéziratleírás, lelőhely
1 f. gépirat
Feladó: 5, rue Jeanne Robillon, Eaubonne, S. et O.
Lelőhely: PIM Kézirattár Rab Gusztáv-hagyaték, 21. számú levél

857 Lándor Tivadar (1873, Nagykanizsa – 1954, Budapest) újságíró, művészeti író, műfordító, művészettörténész, lapszerkesztő. 1896-tól a *Pesti Napló* munkatársa, majd helyettes szerkesztője, 1906 és 1908 között a *Magyar Nemzet* felelős szerkesztője, 1913-tól 1918-ig az *Igazmondó* című néplap szerkesztője. A *Pesti Napló*nál volt Kéri főnöke.

858 szertelen, kótyagos (latin)

859 kötelezettségvállalásával (francia)

118. Adorján Andor Rab Gusztávnak

Eaubonne, 1960. január 31.

Kedves Barátom,
Minapi igen-igen derék levelét, a vigasztaló igyekezetét és a belőle kisugárzó együttérzést nemcsak hogy köszönöm (ami elég kevéske lenne: puszta szó és elfutó hab), de egyben a hálás emlékezetemben fogom tartani, amíglen a memóriám végleg cserben nem hagyaték.

Nagyon igaza van benne, ahogyan kielemezi, miért fáj annyira átélnünk a halálát valakinek, akit szerettünk. Ahogyan írja: „nemcsak az a tudat fáj, hogy immár a testi valóságában nem fogjuk viszontlátni az elhunytat, de az is, hogy vele együtt többé-kevésbé magunk is leszállunk a sírba". Ha jól értem a gondolatát, önmagunkat is siratjuk, merthogy az illetőnek halála a tulajdon halandóságunkat is tükrözi, és ettől a spektrumtól úgy megborzadunk, akár Macbeth, amikor Banco szelleme jelenik meg előtte...[860] Persze hogy magunkat siratjuk, és ez igen jól van így, legalább a halott valami zálogot kap, hogy az érzésünk nem színlelt csak, de őszinte. Erről a témáról igen hosszan el lehetne filozofálni, de ne féljen, nem fogom untatni vele.

Csak azt szeretném még hozzátenni, Kérivel kapcsolatban, hogy amikor ővéle magamat siratom,[861] nem a testi létemre gondolok, hanem arra a virágzó, sok és gyönyörű reminiszcenciára, ami a véle való közös fiatalságomat kitette. Részleteiben kellene elmondanom magának azt a páratlan május elsejei pesti éccakát, amikor két mamlasz a hajdani ős-Budavárában először találkozott össze, két pesti kis újságíró, aki kölcsönösen kicsit megszaglászta egymást, mint kölyökkutyák, ha találkoznak. Volt abban a társaságban egész sereg más még, kiválóságok, tekintélyek, és ittunk, jobb ügyhöz illő buzgósággal, mígnem hajnalodni nem kezdett, amikor is, mi ketten, fiatalok, nemcsak hogy hirtelen kijózanodtunk, de valami igen nagy kedvet éreztünk otthagyni a láthatatlan Odysseus részeg disznait,[862] és elmenni sétálni kettesben. Járkáltunk és egyre közelébb jutottunk egymáshoz. Hirtelen rengeteg mondanivalónk lett egymás-

860 Lord Banquo William Shakespeare 1606-os *Macbeth* című drámájának félig történelmi szereplője. A darabban Banquo először Macbeth szövetségese (mindketten tábornokok a király seregében), és együtt találkoznak a Három Boszorkánnyal. Miután megjövendölték, hogy Macbeth király lesz, a boszorkányok azt mondják Banquónak, hogy nem ő maga lesz király, hanem a leszármazottai. Később Macbeth hatalomvágyában fenyegetésnek tekinti Banquót, és meggyilkoltatja három bérgyilkossal. Banquo szelleme egy későbbi jelenetben visszatér Macbethnek.

861 Néhány emigráns magyar sajtóorgánum hírt adott Kéri Pál 1960. január 15-i haláláról, pl.: Faragó Miklós, „Egy nagy újságíró halálára: Meghalt Kéri Pál", *Uj Kelet* 41, 3500. sz. (1960. január 29.): 5; Molnár József, „Kéri Pál", Új Látóhatár 3, 2. sz. (1960): 172–173; Faludy György, „Az utolsó régi bujdosó", *Irodalmi Ujság* 11, 3. sz. (1960. február 1.): 3–4. A magyarországi sajtó egyáltalán nem írt Kéri haláláról, s a magyar szakirodalomban általánosan 1961 februájára teszik halálát.

862 A trójai háborúból Ithakába vezető hazaúton Odüsszeusz kiköt Kirké istennő szigetén, aki embereinek felét disznóvá változtatja, miután sajttal és borral etette meg őket.

nak. Én Párizsról meséltem Palinak, ahol előzőleg két évig jogászkodtam és kijártam az Újságíró iskolát, sőt diplomát is kaptam, ő meg a Landerer és Heckenast nyomdáról mesélt és Petőfiről, mert már nem tudom, ki: Landerer-e vagy a Heckenast (feltételezem, hogy nem mind a kettő) neki dédöregapja volt, és ettől úgy nézte magát, mintha az 1848 márciusának 15-ike neki a közvetlen nemzője lett volna. Jártunk a hajnalban, a tulajdon hajnalunkban, amelyik úgy összeforrt az ébredő tavaszéval. Egy mondhatatlan kommunióban voltunk egymással és közel dél lett, mire végül elbúcsúzni tudtunk egymástól, holott jól tudtuk mindketten, hogy odahaza halálra ijedt szülők törik magukat, nála is, nálam is, miért nem kerültünk még haza? Addig nem volt szüntünk, amíg keresztül nem vittük, hogy közös redakcióban szolgáljunk: mindketten a Pesti Naplónál. Még ez se volt elég. Csapot-papot, szülőt ott hagytunk, hogy összeköltözzünk. Mindezek miatt merem mondani, hogy igen kivételesen, Pali sírbatételével nem a magam testi létét siratom, de azt a májusi éccakát és azt a sok emléket, ami a barátom és köztem abszolút eltéphetetlen köteléket font.

Megfordítom a papiros lapot és egyben megpróbálok a gondolataimnak is más fordulatot adni.

Örülök, hogy megadott dátum: február 10-e, ínyére van, és már igen örülünk rajta majd viszontlátni itt nálunk. Ha valami diétája volna, ami miatt ezt vagy azt nem szabad ennie, közölje sietve, nehogy akaratlanul is vétsünk a maga épsége ellen. Ne feszélyezze magát, ha teszem azt valamely étekkel szemben allergikus. Van, akinek nem szabad halat ennie, vagy teszem azt szamócát, mert nyomban csalánkiütést kap tőle. Nekünk, hála istennek, vas-gyomrunk van, legfeljebb ha én vagyok kicsit kényeskedő, mert sótól, állati zsírtól el vagyok tiltva az érelmeszesedésem miatt.

Öröm a számomra az is, hogy a Generális[863] ügyében egyetértünk. Higgye el, sokkal okosabb, ha így jár el. Mint említettem, van egyébként a maga számára egy javaslatom, hogyan élhetne mindenképpen ezzel a levéllel, anélkül hogy a legkényesebb ízlés is kivetnivalót találhatna. De majd erről élőszóval, itt nálunk.

Hogy a lakását rendezgeti, szintén nagy megnyugvás a számomra. Kívánom, mentül szebb dolgokat írjon benne, a tulajdon és majdan az olvasói seregének örömére és gyönyörűségére.

A közeli viszontlátásig, feleségem és Simone húgom nevében is, köszöntöm, meleg kézszorítással.

Adorján Andor

863 Különleges politikai vonatkozása Rab Gusztáv *Utazás az ismeretlenbe* című regénye francia recepciónak, hogy a liberális konzervatív, antifasiszta, rasszizmusellenes, de a gaullizmussal is szembenálló *Aux Écoutes* című hetilap 1959 novemberében felhívta de Gaulle köztársasági elnök figyelmét Rab művére azzal a kéréssel, hogy a Hruscsovval folytatandó tárgyalása (november 13.) előtt okvetlen olvassa el a könyvet. Az elnök állítólag elolvasta a regényt, és elismerő levelet írt Rabnak.

Kéziratleírás, lelőhely
1 f. gépirat
Feladó: 5, rue Jeanne Robillon, Eaubonne, S. et O.
Lelőhely: PIM Kézirattár Rab Gusztáv-hagyaték, 34 [valójában 42]. számú levél

119. Adorján Andor Rab Gusztávnak

Eaubonne, 1960. február 14.

Kedves Barátom.
Minden netáni aggályát eloszlatandó, sietve értesítem, hogy levélkéje még idején futott be ide. Csak éppen még hogy ceruzával írtam volt meg a megbeszélt cikkecskét. Tudnia kell a technikámat, már ti. ami a francia firkámat illeti. Elébb ceruzával írom meg, sietve és elég vázlatosan. Utána aztán nekiállok fúrni és faragni, lehetőleg eltüntetni belőle az idegenszerűségeket, ami a stílusukban vagy a sintaxisukban anti-gallikus[864] és még csak amikor így ízre jónak találom, másolom le gépbe. A magát érdeklő ügyet illetőleg még a legelsőbb fázisnál voltam, tehát semmi baj. Megjegyzem, és ezt jó hittel vallom, hogy ahogyan megírni szándékoztam a dolgot, abszolút veszélytelen volt, mert hiszen a levélből nem idéztem volna semmit, csak éppen a tényt említettem volna, hogy a Tábornok, tudjuk, valóban elolvasta azóta a könyvet, sőt írt is a szerzőnek, megköszönni a figyelmét. – Mint információt, ezt megkaphattuk volna más oldalról is, nem csak a szerzőtől, hiszen, mint jellemző anekdotát, elmondhatta volna valaki a titkárságból is. De hát persze minden efféle furfangosságnál is okosabb a példaszó: Nem szól szám, nem fáj fejem. Ha maga utóbb meg találná gondolni magát, mindig megpróbálhatjuk azt a módot, amit kikogitáltam[865] volt. Bár úgy látom, hogy az igazgatónk nagyon haragszik, amiért a két legutóbbi számot elkobozták Algíriában, ahol sok az előfizetője.

Hogy általában a tanácsommal meg van elégedve és belátja az igazat, nagy öröm, elégtétel és megnyugvás a számomra. Ugyanis kicsit attól tartottam, zokon veszi kicsit a szuggesztiómat, az aggályoskodásomat és hogy ezúton netán megfosztom egy hasznos és visszhangos publicitástól. Az idevágó tanácsom annál nehezebbemre esett, merthogy ellentétben volt azzal, amit a papi jóakarói[866] járható útnak véltek. Merem állítani, én jobban ismerem a francia érzékenységeket és pláne a hiúkét, az önhittekét és pláne a politikusokét és katoná-

864 nem franciás

865 kigondol (a latin *cogitare* igéből)

866 A Dreux-i redemptorista szerzetesek, főként François Bourdeau, akik tanácsokkal segítették Rab Gusztávot irodalmi és hétköznapi életében.

két, akik Calibanok,[867] ha másoknak mennek neki, de egyszerre Narcisusszá[868] változnak, ha más csak lehelni is mer feléjük. Hát még ha hivatkoznak rájuk, vagy más próbálna élni a tekintélyükre való hivatkozással, amelynek minden atomját ők maguk akarják kihasználni. Erről fejezeteket lehetne írni. Egy szó, mint száz, minden jó, ha a vége jó...

Megjegyzem, ha kedve van rá, és ha pap barátai is javalják, írhatna a Tábornok-titkárságnak egy igen udvarias levelet (amit majd mindenesetre a Generális is látni fog), és amiben megköszönné a választ, és pár szóban hozzátenné, hogy azt a bizonyos engedélyt kérő levelét maga még csak nagy tusakodás után írta meg. Tartott ugyanis tőle, hogy fontoskodónak fogják ítélni, ha ilyen autorizációt kér. De egyben a lelkiismerete nem engedte volna meg felhasználni másképpen a Tábornok írását. Még csak most látja, milyen helyes volt a skrupulusa; inkább fontoskodónak hinni, ami nem a természete, mintsem valahogyan balul használni azt a kitüntetést, ami a Tábornok-államfő részéről érte.

Ezt a papokkal tíz sorban papírra veti, a legjobb franciasággal. Az előnyei belőle: az összekötése az Elysées-vel folytatódik. Az Elysée meglátja belőle, hogy magának lemondásába került nem élni a levéllel. Hogy magának skrupulusai voltak, szóval, hogy egy mélyen lelkiismeretes, gondolkodó ember.

De ha persze ez az újabb levél és a szelleme nem vág össze a maga érzésével, vesse csak nyugodtan el a tanácsomat, egyáltalán nem orrolok majd érte. És ezzel ezt az ügyet el is végeztük. Függöny le.

Hogy jól érezte magát nálunk, persze hogy nagyon örülünk rajta, csak kár, hogy olyan hamar el kellett sietnie. Feleségem egyébként a legmelegebben viszonozza a maga üdvözleteit, valamint a két másik hölgy is, a kis unokahúgom, Simone, meg aztán az angyali Angela, hat szempár, ami úgy vigyáz rám, mintha valami Tanagra[869] volnék, nem is goromba vályogkorsó.

Jólesik tudnom, hogy Fayardnál[870] is jól áll a dolga és hogy így szépen lassan egyenesbe jut. Mindváltig azt fájlalom csak, hogy keserű napjainak kedves osztályosa nincs most maga mellett élvezni a jót is, bár lélekben bizonyára ott repdes maga körül most is, talán abban a pillanatban, amikor maga az ébrenlétből az álomba csúszik át, vagy amikor pillanatig mintha tavaszi leheletét érezne az utcán jártában. A világ, biz Isten, csupa csoda. És jó hogy itt így van, mert különben el se lehetne viselni.

Isten megáldja, kedves Barátom. Szeretettel köszönti a viszontlátással majd együtt járó székelygulyásig, tisztelő híve és barátja,

Adorján Andor

867 emberevők

868 Az önimádó Narkisszosz görög mitológiai alak.

869 Női alakot ábrázoló hellenisztikus terrakotta szobor.

870 A Fayard egy 1857-ben alapított francia, párizsi kiadó.

Kéziratleírás, lelőhely
1 f. gépirat
Feladó: 5, rue Jeanne Robillon, Eaubonne, S. et O.
Lelőhely: PIM Kézirattár Rab Gusztáv-hagyaték, 35 [valójában 43]. számú levél

120. Adorján Andor Rab Gusztávnak

Eaubonne, 1960. április 18.

Kedves Barátom,
Kevéskét késik a válaszom legutóbbi szíves levelére. Az oka: a kétnapos húsvéti ünnep. A nyomdák ugyanis nem szednek ma, hétfőn és ezért korábban kellett leadnom kéziratairnat a két lapnál. Már pénteken, illetve szombaton ott kellett légyen az anyagom, amit máskor ráérek szombaton este postára adni. Hát nyakra-főre sietni kellett a munkával. Nem volt könnyű dolog. Egy héttel előre dolgozni, úgy hogy majd napok múltán még mindig időszerű legyen a mondókánk, kivált ilyen gyors sodorral elfutó időkben, valamelyest ekvilibrista kunszt,[871] ez már nem is újságírás. Jó szerencsém, a régi Pesten milyen remek iskolánk volt, de megtanultunk benne nemcsak gyorsan gondolkodni, ami alapjában véve gyerekjáték, de gondolkodni, ami bizony férfimunka! Értem alatta: gondolkodni úgy, hogy egyúttal megbírálni is a gondolatainkat, ítélvén róluk és kivetve az ocsút. De sokszor gondolok mélységes hálával és megilletődéssel a drága Cholnoky Viktorra,[872] akit mindhalálig mint Mesteremet fogom tisztelni és szeretni. Maga ismerte-e még Viktort? Józanul: remek ember volt, részegen: félisten. Fájdalom, többet volt félisten, mintsem ember. De mindez már milyen[873] vezet a mától. Eltévedtem az emlékek sirászi kertjébe[874] és persze megbódulok az illatözönétől. Pardon. Térjünk vissza a mához.

Tehát: összes izenetét átadtam az illetékeseknek, akik viszont köszöntik magát és, már-már post festa[875] boldog húsvétot kívánnak magának. (Jókívánság sohase érkezik későn, olyan állandóan szükségünk van rájuk és megtudnunk belőlük, hogy van, akinek kedvesek vagyunk, és jó érzéssel vannak hozzánk. Hát e tekintetben ez az eaubonnei ház, meg a népe bőven szolgál magának.)

871 egyensúlyozó művészet, mutatvány (német)
872 Cholnoky Viktor (1868, Veszprém – 1912, Budapest) író, újságíró, műfordító. Súlyos alkoholproblémákkal küzdött.
873 helyesen: messze
874 Utalás Háfiz (1325 körül – 1390) középkori perzsa teológus, misztikus költő sírjára, akit a sirázi Muszalla-kertben temettek el. Több magyar költő használta a képet (pl. Ady *Ha szeretsz* című versében: „Sirászi kertben nincs már rózsa").
875 az ünnepek után (latin)

Újság nálunk semmi sincs. A kutyával volt nagy baj. Képzelje, garantáltan szűz létére is: teje gyúlt, úgynevezett álanyasági krízise volt szegénynek. A gumilabdáit gyűjtötte maga alá, mintha a kölykei lennének, melengette őket, de merthogy persze a labdák nem akartak szopni, hát a teje igen meggyűlt, az emlői megdagadtak, gyulladáson mentek át, jaj, volt ám itthon nagy sírás-rívás, bevallom, magam is begyúltam. Volt aztán drága dolga az állatorvosnak. A szegény feleségem pedig kenőcsökkel kente napestig a szegény Gigi csecsbimbóit. Most megint kezd rendben lenni a dolog, Gigi kilábal a tragikus őrületéből: a labdát újra labdának nézi, nem pedig kutyakölyöknek. Belátja, hogy lehetetlenséget kért a labdáktól, amikor azt akarta, hogy kutyatejet szopjanak. Istenem, ha valahára Kruscsev[876] is eljutna idáig és nem kívánná többé, hogy szegény magyarjaink az ő emlőin nevelkedvén szívják magukba a kommunizmus kutyatejét. Megérjük-e valaha ezt is? Hol az az állatorvos, aki ezt Monsieur K.-val megértesse?

Amerikai barátai biztosan meg voltak elégedve a maga bölcs kalauzolásával. De mit szólt ehhez a hirtelen hideghez? Ma a rádió bemondásából tudtam meg: Puy-de-Domeban mínusz tíz fok volt a temperatura és az ottani mezőket 12 centiméteres hóréteg takarja. Turgenyev[877] csak a tavaszi vizekről tudott, de nem a tavaszi havazásokról és egyéb hasonló viszontagságokról. Még jó szerencse, hogy erre mifelénk nincsenek ilyen excessusok.[878] Fájna a szívem a sok barackért, ami már legalábbis babszem nagyságú az ágakon. Meg a feleségemnek kiscsibéi vannak, kéthetesek, ez az egész kis menazséria[879] mind napfény és melegségért csipog, legalább olyan mohón, mintha eleségről volna szó, apróra zúzott búzaszemről, csigahéjból zúzott porról, amiből kalciumot zabál magába. Huszonhat ilyen kis csibéje van; köztük a jövendő kakasok már verekednek egymással, majd eljövendő tepsihalára felkészülő bajnokok. A sütő egy-egy majdani aranysarkantyús vitéze.

Örülök tudni, hogy meg van elégedve a jelen körülményeivel, és hogy kedvező szél dagasztja a vitorláit, már mint szárazföldi hajósnak. Hogy az amerikai kiadó oly okos publicitási kampányra készül: sokat ígérő jelenség. Meg vagyok győződve róla, a cég tudja, mit csinál. Ha még elérhető, hogy mozi is leforgassa a könyvéből párolt scenariót, hát egy csapásra befuthat az anyagi biztonság révébe. Ez lesz még csak a maga számára a szabadság, vagyis a mód, hogy megírhassa a legszebbet, a legjobbat, amit adni tud.

Marad még, hogy újfent megköszönjem szíves meghívását Dreuxbe. Okvetlenul eljövök majd, csak nem tudom eleve megmondani, mikor? Ha majd

876 Nyikita Szergejevics Hruscsov (1894–1971) szovjet kommunista politikus, Sztálin halála után, 1953-tól 1964-ig a Szovjetunió Kommunista Pártja első titkára, 1958 és 1964 között a Minisztertanács elnöke.

877 Ivan Szergejevics Turgenyev (1818–1883) orosz író, drámaíró, költő, műfordító.

878 többlet (latin)

879 állatsereglet (francia)

igazin tavaszira fordul az idő és történetesen nem fuldokolok, úgyhogy pár órára mentesülök a kényszerbelélegzésektől meg az aerosol-masinától. A magam jóakaratán nem fog múlni, efelől biztos lehet.

Ha érkezése van, adjon hírt magáról, pláne ha jó hírei vannak. Ha Garának ír, köszöntse nevemben.

Igaz barátsággal szorítja meg, melegen, a kezét,

Adorján Andor

Kéziratleírás, lelőhely
1 f. gépirat
Feladó: 5, rue Jeanne Robillon, Eaubonne, S. et O.
Lelőhely: PIM Kézirattár Rab Gusztáv-hagyaték, 39 [valójában 47]. számú levél

121. Adorján Andor Rab Gusztávnak

Eaubonne, 1960. november 19.

Kedves Barátom,
Kitűnő ómennek nézem, azzal kezdem ezt a mai vasárnapomat, hogy minden egyéb teendőmet megelőzően a maga legutóbbi szíves levelére válaszolok. Köszönöm, ami baráti érzést és figyelmességet pazarol rám. Hiába, sajnos, a legsztoikusabb bölcselem, vagy akár a coué-i[880] rugaszkodás öncsaló dadogással egybekötve, hogy ma jobban vagyok, mint voltam tegnap és holnap jobban leszek, mint ma. Rág a féreg, és előbb-utóbb persze neki lesz igaza. Nem vagyok jól sehogy se. És ezzel kapcsolatban hadd köszönöm meg már elöljáróban a gondoskodását, amivel a Recosen-t ajánlja. Tegnap megint itt járt az orvosom, újra alapos vizsgálat alá fogott, és persze felhasználtam az alkalmat, hogy a maga rekommendációját[881] is megemlítsem neki. A doktorom igen jól ismeri a Recosen-t (rendelvényt is adott két tubusra), de hozzátette, hogy ez inkább egy a kényelmetlenségeket csillapító, de nem igazán gyógyító szer. (Persze ezt ne említse a kedves nővérének, merthogy minden beteg bizonyos autoszuggesztió[882] alatt áll, és mihelyt hisz egy szerben, hát ez a szer egyben hatékony is.

A két Recosen tubust meghozattam, tegnap este óta szedem is, majd meglátjuk, micsoda eredménnyel. Néha elnézem ezt a sok skatulyát, tubust, ostyát, folyadékot, kapszulát, amit a testem különböző nyílásain keresztül temetek magamba, és megállapítom: nem tudom, hogy beteg létemre ez a sok szer

880 Émile Coué (1857–1926) francia pszichológus és gyógyszerész bevezette az optimista autoszuggesztión alapuló népszerű pszichoterápiás és önfejlesztési módszert.

881 ajánlását (francia)

882 önbefolyásolás (latin)

meggyógyít-e, ellenben kétségtelennek nézem, hogy ha egészséges lennék, hát feltétlenül beléjük betegednék. Ennyit rólam és a Recosen-ről.

Ami már most a maga által felvetett másik ügyet illeti, igenis megvan a Literay Supplement illető száma, és ha kívánja, elküldhetem, de csak betekintésre, merthogy gyűjtöm a lapot és persze nem akarnám csorbítani az évfolyam teljességét. A cikk az október 28-i számban jelent meg a 697. oldalon. Ha ír érte a TIMES kiadóhivatalának (London, Printing House Sqare, E. C. 4), küldenek magának akár több számot is belőle. De ha csak bele akar tekinteni, hát rendelkezésére tartom persze ezt az én példányomat.

A legnagyobb készséggel teszek majd eleget a kívánságának francia nyelven írni kritikát az új regényéről, sőt igen örülök, ha ezzel magának szolgálatot tehetek. De persze a véleményemet még csak akkor tudom megírni, ha egyszer a teljes munkát ismerem.

Ehhez a levelemhez is mellékelek egy-két újságkivágást, noha ezek nincsenek összefüggésben magával. Talán érdekelik mégis. Az egyik: olasz riport Budapestről, 4 évvel a forradalom után, milyen ott az élet, talán érdekeli, hogyan látja az ottani életet (?) a talján szem. A másik cikket a DIE WELT-ből vágtam ki, kritika az általam minap említett Indro Montanelli darabról,[883] amely szintén Pesten játszódik, ama szomorú napokban. Tartogatok e kettőn kívül még néhány érdekes újságcikket. Már legalábbis engem érdekelt és elég vakmerő vagyok hinni, hogy majd többé-kevésbé magát is megüti ez a lecture.[884] Persze ha csalódnék, és inkább untatja ez a kéretlenül magára rótt olvasmány, hát csak mondja meg, nehogy hasztalan kínozzam és terheljem vele. Eltettem például a maga számára két német beszámolót a tótföldről, hogyan változik meg egész Szlovákia képe. Nekem nagy fájdalom volt ez az olvasmány, merthogy nagyon szerettem Pozsonyt, egyik kedvenc kirándulóhelyem volt Kérivel tavaszi szombatokon. Minden antikváriusát ismertem, elannyira, hogy részletfizetésre adtak el nekem nem egy szép bútordarabot, amit aztán elküldtek a pesti lakásomra. És imádtam a Tátrát és Iglót és Kassát és Késmárkot és Görgőt és Toporcot, ahol mindváltig Görgei Arthur nyomait kerestem, sőt találtam. És szerettem Miskolcot, ahová eljártam hol Böhm honvéd ezredeshez, hol meg öreg Lévay Józsefhez,[885] aki alispán volt és költő, hiszen ismeri, ugye: Gondolataim mostan / Mulatozva járnak / Gazdasága körül / Jó édesapámnak.[886] A drága öregúrral meséltettem magamnak március 15-éről, Petőfiről, Jókairól, Vas Gereben-ről, akit ő konokul csak az eredeti nyelvén említett: Radákovics-

883 Indro Montanelli (1909–2001) olasz újságíró, történész és író, az 1956-os forradalom idején rokonszenvező cikkeket írt az *Il Corriere della Sera*ba.

884 olvasmány (francia)

885 Lévay József (1825, Sajószentpéter – 1918, Miskolc) költő, műfordító.

886 Idézet Lévay József *Szüretünk* című verséből. Az idézet helyesen: „Gondolataim mostan / Mulatozva járnak / Csekély gazdasága / Körül édesapámnak."

nak, sohase tudtam kihámozni, miért ez a konokság? Elszorul a szívem, amikor ezeket a régi, kedves, szép és soha ki nem múló emlékeimet melengetem. De hát hagyján. Kit érdekel ez ma?... Lévay sokat mesélt volt nekem Arany Jánosról meg Gyulay Pálról[887] és még többet Petőfi özvegyéről, aki olyan szépen elfeledte, hogy ő volna a „feleségek felesége", vagy mi a szösz. Femme souvent varie, bien fol qui s'y fie.[888] (Zenéjét szerezte Verdi, La donna è mobile[889] szöveggel persze, de hanem hát a lényege azon: Az asszony ingatag. Mondják, anélkül hogy ez nekem csak valamelyest is meggyőződésem lenne, sőt éppen az ellenkezőjét hiszem. Mert ha a nők igazán olyan ingatagok, állhatatlanok lennének, senkinek se jut eszébe egy ilyen közhelyes igazságot megállapítani, versbe foglalni és muzsikát is szerezni rája.

Most pedig kívánok magának jó munkát, jó egészséget. Hogy egy párizsi és vele kapcsolatosan Eaubonne-i vizitet helyez kilátásba, nagy öröm a számunkra. Várjuk. Addig is sok szíves üdvözlet mindannyiunktól, akik itt türelmetlen várjuk a karácsonyt, az újévet, de mindeneknél is inkább a tavaszt. Ha történetesen nem találnám megélni, hát magát kérem meg, hogy a nevemben külön is, kalaplengetéssel üdvözölje.

Baráti kézszorítással,

Adorján Andor

Kéziratleírás, lelőhely
1 f. gépirat
Feladó: 5, rue Jeanne Robillon, Eaubonne, S. et O.
Lelőhely: PIM Kézirattár Rab Gusztáv-hagyaték, 49 [valójában 57]. számú levél

122. Adorján Andor Rab Gusztávnak

Eaubonne, 1961. november 16.

Kedves Barátom,
Forduló postával felelek imént érkezett szíves soraira a szokottnál valamivel rövidebben, amit majd alkalmasint bizonyos megkönnyebbüléssel vesz tudomásul. Rövidebb leszek, merthogy pillanatnyilag rengeteg a dolgom, viszont meg szívemen fekszik, ne követni a maga rossz példáját és ad graecas calendas[890] kitolni a dolgot.

887 Gyulai Pál (1826, Kolozsvár – 1909, Budapest) irodalomtörténész, költő, író, egyetemi tanár, műkritikus.
888 A nő gyakran változik, bolond, aki bízik benne. (francia)
889 A *La donna è mobile* (olasz, A nő ingatag) Mantua hercegének dala Giuseppe Verdi *Rigoletto* (1851) című operája 3. felvonásának elejétől.
890 soha (latin)

Hosszú hallgatása valóban aggasztott. Nem tudtam mire vélni. Tűnődtem: megbántottam volna valahogyan, akaratlanul? Csak nem? Beteg netán? Hiszen csak tudatná pár szóban. Utazik-e és vaj micsoda ég alatt? Hogy Arany János szavával éljek: bántott a hab mi van magával?[891] Na, csakhogy valahára életjelt adott. A többi már most nem is fontos, hogy ne mondjam, elmúlt esőnek kaucsuk kabát.

Örömmel veszem tudomásul, hogy a jövő hét során elrándul Párizsba és ezúttal majd Eaubonne-t is útba ejti. Leveléből úgy látom, még csak este lesz szabad, napközben tárgyalásai vannak. Nem tudom, pontosan mit ért este alatt, de nem hallgathatom el, hogy itt nálunk fél kilenckor este már ágyban van mindenki, magamat is beleértve. Ha tehát csak teheti, kívánatos lenne, hogy már 5 óra tájt itt legyen nálunk. Vacsorára nem merem marasztalni, mert ez bizonyos megerőltetést kényszerítene feleségemmel szemben. Akárhogyan legyen is, kérem, tudassa majd legalább 24 órával megelőzően, melyik napon jön és hány órakor. Hogy szívesen látott vendégünk, mondanom se kell.

Hogy új regényét befejezte, örülök rajta és sok-sok sikert kívánok. Hogy bolondok szerepelnek benne, csak helyeselni tudom, így legalább biztos benne, hogy közelebb jár a mai valóságos világhoz, amelyben csupa bolond járkál összevissza és parancsol, holott a józanoknak (ha még van ilyen) hallgass a neve.[892] Ami Roger Richardot[893] illeti, legalább 15 esztendeje nem láttam. Azt se tudom, emlékezik-e még rám. Annak idején egy könyvkiadó vállalatot[894] igazgattam, akkor sokat járt oda, nyilván, mert volt mit kérnie tőlem. Vajon emlékezik-e még rám? Nem tudom. De ha megadja a címét, szívesen írok neki, hátha még nem múltam el egészen a memóriájában.

Hogy új regénye Szombathelyt játszódik, vagyis Sabariában, nekem nagy öröm és tisztesség, ti. én is ott születtem, ott is jártam iskolába 9 éves koromig.[895] Ó, édes Szombathely, az egyetlen (a szüleim sírján kívül), ahová még húz a nosztalgiám. De boldog lennék viszontlátni a Gyöngyös utcát a Szentháromság szobraival, de boldog lennék viszontlátni a templomot, ahol az előtte való téren a megvadult ló maga után cipelte a lebukott lovasát! Wallis hu-

---

891 Utalás Arany János *Háziuraság* című versére: „De ti, költő barátim, Ha erre vét a hab, Csak jöjjetek be bátran: Bodré meg nem harap."

892 Utalás Rab Gusztáv *Kleopátra tükre* című regényére, ami csak posztumusz jelent meg, 2020-ban a hagyatékban megtalált kézirat alapján. (Bölcsészettudományi Kutatóközpont Irodalomtudományi Intézet, Budapest)

893 Roger Richard (1917–2000) költő és drámaíró, a Keleti Élő Nyelvek Országos Iskolájában végzett, Aurélien Sauvageot tanítványa, magyarról franciára fordította a 19–20. századi magyar irodalom számos művét.

894 Éditions du Bateau Ivre.

895 Utalás Rab Gusztáv *Sabaria avagy Szent Márton* köpenye című regényére, ami életében csak angolul jelent meg, magyarul 2018-ban a hagyatékban megtalált kézirat alapján. (Bölcsészettudományi Kutatóközpont Irodalomtudományi Intézet, Budapest)

szárnagyot. De szeretném viszontlátni a jövedéki sóboltot, ahol Mayer Anna kisasszony árulta a sót, én meg, aki gyerekfüllel énekelni hallottam a gyenge majoránnáról, sehogy se tudtam megérteni, hogy Mayer Anna miért gyenge, és hogy mi van ezen a bolond vénkisasszonyon megénekelni való. Reminiscenciák, amiket majd olvasni fog talán a Mémoire-jaimban. De hát hagyjuk mindezt.

Az AUX ECOUTES-nál persze hogy még változatlanul dolgozok, de isten ments, hogy szerelemből. Bevallom szégyenszemre: kenyérérdekből.

Ennyit kutyafuttában. Mutatandó, mennyire meg tudom becsülni kedves levelét. Minden egyébről majd élőszóval. És mielébb.

A háznépem nevében a legszívesebb üdvözletekkel, igaz barátsággal köszönti tisztelő és megrokkant társa és híve,

Adorján Andor

Kéziratleírás, lelőhely
1 f. gépirat
Feladó: 5, rue Jeanne Robillon, Eaubonne, S. et O.
Lelőhely: PIM Kézirattár Rab Gusztáv-hagyaték, 58 [valójában 66]. számú levél

123. Adorján Andor Rab Gusztávnak

Eaubonne, 1962. február 12.

Kedves Barátom,
Ezúttal a mellékletek tüzérütege nélkül, mint könnyűlovasság állítok be magához, megköszönni legutóbbi szíves levelét.

Örülök, ha úgy találja, hogy valamiben szolgálatára lehettem. Ez annál kellemesebb tudat a számomra, merthogy régi meggyőződésem, hogy ne mondjam morális archimedesi[896] tételem, hogy az embernek olyan mértékben érdemes élni, amely mértékben másnak is használ vele. Milyen kétségbeejtő, sőt elviselhetetlen gondolat volna borz módjára pusztán azért élnünk, pusztítani a gabonát és rontani a levegőt.

Ami mármost a maga dolgát illeti, sajnálkozással állapítom meg, hogy Bay[897] úr mindkét levelemet válaszolatlan hagyta, legalábbis mindeddig. Bezzeg amikor most vagy két esztendeje neki, illetve Stock-nak volt szüksége rám, sokkal szaporább volt a leveleivel. Mit tegyek? Nincs módomban móresre tanítani senkit. Nekem egyebekben nem az a fontos, hogy Bay levélileg feleljen,

896 Szirakúzai Arkhimédész (Kr. e. 287 körül – Kr. e. 212 körül) ógörög matematikus, fizikus, mérnök, csillagász és feltaláló, a klasszikus ókor egyik vezető tudósaként tartják számon.

897 André Bay (1916–2013) fordító, író, művészeti kritikus, a Stock kiadó irodalmi igazgatója.

hanem hogy a maga ügyében meg legyen döngetve körülötte a palánk. Ha a közbenjárásomnak nem volna foganatja, ne rám vessen majd érte.

Hogy írt Gallimard-nak, a Seuil-nek és Albin Michel-nek,[898] igen jól tette. A munka tervét is igen-igen javallom. Persze erre semmi szüksége, jól tudom, mégis, hadd említem, mellékesen és futólag. A kiadók rettenetes emberek. Ha egy írónak kicsattanó sikere van, mind fut utána, akár a fáraó felesége a bibliai József után.[899] De viszont ritka, hogy elébe menjenek, bízzanak benne, építsenek reá. De azért ne keseredjen el. Bemondom vaktában, a végén maga kerül majd felül és valóságos udvara lesz kiadókból. Bízzon önmagában, nem fog megcsalatkozni.

Ami már most az anekdotát illeti az íróról és a gatyamadzagról, hadd állapítom meg, hogy magának van igaza. Nincs szüksége Barabás Lóri[900] tanúságtételére, mert most már magam is emlékszem: valóban Bródy Sándorral[901] kapcsolatban járta ez a história, és semmi kétségem, hogy meg is történt, vagy legalábbis történhetett volna. Az egész história nem is vág össze Molnárral. Elsőbben, mert Feri[902] nem szokott volt hazudni, de még ha hazudott volna is, hosszú gatyát nem viselt évtizedek óta, most hogy maga a levélben Bródyt említi, mint a történet hősét, igen jól visszaemlékszek. Valóban vele kapcsolatban mesélték az esetet. Mégis, mert hogy maga kéri, küldjem el a német cikket, hát itt találja a kis kivágásomat. Azzal a kéréssel, majd juttassa vissza, mert szükségem lesz rája.

A német cikk a humorról értekezett, igen ostobán. El is dobtam volt, csak éppen ezt a Molnárról szóló kis darabkát őriztem meg, mert majd egyszer, ha több nyugalmam lesz, írok Molnárról hosszan. Ez holmi anyag lett volna hozzá. Most még jobban megörülök rajta, hogy eltettem. Mert módom lesz vele bizonyítani, mennyire kennek rá mással esett ügyeket. Szeretném, mondom, ha nem kallódna el a maga kezén ez a kis kivágás, hanem ha visszajuttatná hozzám, amikor majd elolvasta. Bródy Sándorról is sok mesélnivalóm van. Szófiában 1915-ben két hétig aludt velem egy szobában, a túlzsúfolt hotelben, ahol dehogy lehetett akkor szobát kapni. E két hét története egymagában kész mesekönyv. Amikor azt mondom, hogy egy szobában aludt velem, ezt úgy értse, hogy csak ő aludt, én a szememet le nem hunytam, Bródy olyan szörnyen hortyogott. „–Sándor bá!, mondtam neki, amikor végső elkeseredésemben felköltöttem, Sándor bá nem tudok aludni". Ő már eleve kitalálta miről van szó, mert azt felelte: „Én se, fiúkám. Hallod ezt a rémes hortyogást?"

898 Párizsi kiadók.

899 József bibliai szereplő Egyiptomba kerülve a fáraó főembere, a testőrök parancsnoka, Potifár szolgája lett, akinek felesége megpróbálta többször elcsábítani.

900 Barabás Loránd (1884, Budapest – 1941, Budapest) újságíró, drámaíró, színházigazgató, fordító, kritikus.

901 Bródy Sándor (1863, Eger – 1924, Budapest) író, drámaíró és publicista.

902 Molnár Ferenc.

Meg kell jegyeznem, hogy amikor sehol nem kapott volt szobát, és végül hozzám állított be, elővigyázatból megkérdeztem: „– Sándor bá, nem hortyog maga?" „– Én, felelte, már hogy én? Eszembe nincs, fiam. Dehogy hortyogok". És amikor később szemére hánytam, hogy becsapott, mert a gőzfűrész hangja sziréndal az ő hortyogásához képest, azzal intézte el a szemrehányásomat, hogy én éber állapotában kérdeztem tőle, nem hortyog-e, márpedig ő ébren sose hortyog, egyedül és kizárólag, amikor alszik.

De jobb, ha nem kezdek bele taglalni, mi volt ez a két hét, mert mindjárt könyv kerekedne ki belőle. Bródyt Az Est küldte ki az első helyreállított Orient expresszel, amely Berlinből Konstantinápolyba vitt el a leigázott Szerbián keresztül. Az egész holmi manifesztációnak volt szánva a Nyugat számára, az első világháború egyik első szakában. Bródy alig ért Konstantinápolyba, Enver pasa[903] feleségéről írt egy olyan háremcikket, amit mintha egy Jókai-regényből metszett volna ki. Következmény: hogy 24 órával utóbb kiutasították Konstantinápolyból. Közben: a Miklós Andortól kapott pénzt is nagyjában elkártyázta volt, még Pesten, elutazás előtt. Most aztán nem akart hamarost visszamenni Pestre, hanem nálam bújt meg, két hétig Szófiában és onnan küldtem én az ő „konstantinápolyi" cikkeit Az Estnek tovább, azzal az álkifogással, hogy Sándor ezeket „meghitt úton" juttatta hozzám, a török cenzúrát elkerülendő. Sándor bá az én kontómra evett-ivott, amibe bele is egyeztem, azzal a feltétellel, hogy se kártyaadósságot nem fizetek majd érte, se netáni gyerektartási költséget, se hölgyeknek tűpénzt, már amennyiben, gáláns ember, szubvencionálni[904] kívánná őket. Hébe-hóba, Szófiából, még „konstantiápolyi" táviratokat is küldtem; Bródy Sándor aláírással jöttek is Az Estben... De szép idők voltak!

Na, de elég a merengésből. Már ennyi is elég volt hozzá, hogy megsajduljon a szívem, és hogy úgy nézzek utána annak, ami elmúlt, mint valami bánatos öreg tehén az elfutott lokomotív füstje után, ami még üszkösen, kormosan oszladozik a levegőben.

Isten megáldja, kedves Barátom. A viszontlátásra. Feleségem köszöni a róla való megemlékezését és szívesen viszonozza.

Igaz barátja,

Adorján Andor

Kéziratleírás, lelőhely
1 f. gépirat
Feladó: 5, rue Jeanne Robillon, Eaubonne, S. et O.
Lelőhely: PIM Kézirattár Rab Gusztáv-hagyaték, 62 [valójában 70]. számú levél

903 İsmail Enver (1881–1922) oszmán katonatiszt, az ifjútörökök vezetője, a Balkán-háború és az első világháború alatt az ország tényleges irányítója.

904 anyagilag támogatni (latin)

124. Adorján Andor Rab Gusztávnak

Eaubonne, 1962. Talpramagyar hó [március] 11.

Kedves Barátom,

Legutóbbi szíves levélkéjére szerettem volna forduló postával felelni, de sajnos nem volt érkezésem a sok munkától. Jobbadán csak vasárnaponként meg hétfőn jutok hozzá a magánlevelezésemet intézni, mert a többi napon vagy az idegen újságtengerben fuldoklok – bár régi szabadúszó volnék, vagy mi –, aztán meg az anyagomat kell összeválogatnom és kellően elkotlani felette, végül meg jön a legrosszabb: kelletlenül elkezdek dolgozni, firkálni. Szent isten, milyen fájó és fogyatkozó meggyőződéssel!

Fájdalom, mindhárom tevékenység mind nehezebbemre esik. Hasztalan próbálom áltatni magam. A rengeteg újságolvasásba valósággal belebutulok. Néha rajtakapom magam, hogy az eszem régen másutt kalandozik, gépiesen olvasok, anélkül hogy olvasmányom tartalmát is asszimilálnám.[905] Ez még a jobbik eset, ha rajtakapom magam. Mert az is megesik, nem veszem észre a hiatust,[906] és vagy félórája olvasok már gépiesen, anélkül hogy tudnám, mit. A munkám eklektikus része is bajos. Megesik, hogy amit érdekesnek találtam, nem vág össze az újságok véleményével, vagy netáni érdekeivel. Meg aztán én a csontjaim velejéig federalista[907] vagyok. Egyedül egy egységes európai federációban látom az utat, az igazságot és az életet (A lapjaim meg vad ultranacionalisták.) De a legkínosabb számomra a fizikai munka, a megírás. Hiába, nagyon érzem, hogy vénhedek. Két ízben már a demisszióm[908] is beadtam, de mindkét ízben refuzálták.[909] Érek-e még a redakciónak valamit? Vagy inkább csak tisztességből és kegyeletből tartanak, mint valami öreg bányalovat, amelyik már a vágóhídnak se kell?

Bocsássa meg ezt a kissé hosszadalmas, sőt illetlen lírai kilengésemet. Nem készakarva tettem, hanem csak úgy, mint amikor néha-néha holmi nehéz sóhaj szakad ki az ember melléből. Kedves Barátom, már a közel 80 esztendőm veti rám az árnyékát és ebben a korban már csak az akasztott embernek van még kedve bokázni, ha ugyan a szél érdemesnek tartja még kicsit megtáncoltatni.

Soraiból tudomásul vettem, hogy az olasz lapokat hiába küldeném. Kár. Mert úgy nézem, ezekben találna leginkább anyagot. Olyan intelligensek, olyan sokfelé nézők és olyan alapos felkészültséggel. A német újságokból nem lenne sok haszna, hiszen nem jelentheti Dreuxből Münchenbe azt, amit ők ott helyben már olvastak a tulajdon lapjaikból. Esetleg a svájci újság még használható

905 beolvasztanám (latin)
906 űr (latin)
907 föderalista, társult államok szövetségét támogató (latin)
908 lemondásomat (francia)
909 visszautasították (francia)

a maga szempontjából? Ha találok benne magának valót, majd továbbítom. Egyébként aztán csak az OBSERVER marad, meg tegnap előtt küldtem egy paksamétát. E hét végén kap majd egy újabb tömeget. Az AUX ECOUTES-nak nem látná hasznát, arról nem is szólva, hogy a lap egy új Leonidas[910] módjára hazafias és nacionalista. A hollandi és a skandináv újságaimmal semmire se menne, ha ezeken a nyelveken nem olvas.

Mi van Stock-kal? Kapott-e választ? Elküldte-e nékik a regényét? Ha majd egyszer igazán itt lesz a tavasz és bemegyek a városba, meglátogatom M. Bay-t, hogy lehetőleg élőszóval vigyem elébbre a dolgot, bár persze nem vagyok elég hiú hozzá azt hinni, az intervenciómnak lenne majd igazi súlya.

A tavaszt egyébként is igen türelmetlenül várom, közben egy és más egyéb izgalommal kell beérnem. Bombarobbanásokkal és hasonló egyebekkel. Az ember már-már ki se mer menni az utcára. Azt tudja, úgy-e, hogy az Aux Ecoutes-nál is volt egy jókora Plastique-robbanás,[911] meg külön a felelős szerkesztőnk lakásán is – szegény ember majdnem a feleségét vesztette. A robbanás ízekre tépett egy fauteuil-t, amelyről a szegény asszony két perccel korábban kelt fel, hogy kinézzen a konyhába. Sose hittem volna, hogy ebben a drága országban efféle borzalmak történhessenek. Ezek a vaktában való robbantások, öldöklések, ahol annyi ártatlan lélek lesz a mások elvakultságának áldozata. Néha az az érzésem, hogy a történelem most utólag próbálja valahogyan a német kegyetlenségeket igazolni: lám ti se vagytok jobbak náluk, sőt még ádázabbul vagytok gonoszak, mert ők legalább arra hivatkozhattak, hogy mint ellenség járnak el egy idegen nemzettel szemközt. Holott hogy franciák egymás közt és egymás ellen járjanak el ily elvakult fanatizmussal, sose hittem volna. Még most se tudom képzelni, vagy pláne hinni. És a szememet dörgölöm, talán csak rossz álom az egész.

Na, nem untatom tovább az óbégatásommal. Remélem, nemsokára ellátogat Párizsba és módom lesz találkozni magával, ha már Eaubonneba elrándulni nincsen ideje.

Igaz barátsággal köszöntöm, a viszontlátás reményében.

Adorján Andor

Kéziratleírás, lelőhely
1 f. gépirat
Feladó: 5, rue Jeanne Robillon, Eaubonne, S. et O.
Lelőhely: PIM Kézirattár Rab Gusztáv-hagyaték, 65 [valójában 73]. számú levél

910 I. Leónidasz (Kr. e. 540 körül – Kr. e. 480) az ókori Spárta királya.

911 A műanyag robbanóanyag a robbanóanyag puha és kézzel formázható szilárd formája. A „plastique" kifejezés eredete a Nobel 808 robbanóanyagra nyúlik vissza, amelyet 1940-ben vezettek be az Egyesült Államokba.

125. Adorján Andor Rab Gusztávnak

Eaubonne, 1962. július 11.

Kedves Barátom,
Sietve felelek tegnap befutott levélkéjére. Ezt annál könnyebben teszem, merthogy, mint tudja, vakációzok, és jólesik így fitogtatnom, hogy tudok néhanap időt keríteni a magam mulatságára is. Örültem az írásának, mint mindig, amikor látom, gondol reám. Még jobban örülnék, ha jelenthetném, hogy M. Baytól kaptam értesítést. Sajnos, Bay úr a dinnyét utánozza a fűben és hallgat. Baj, baj, good bay. Talán nincs Párizsban. Bár meglepne. De akárhogyan légyen is a dolog, most nem tehetek egyebet, mint várni. Afelől biztos lehet, hogy mihelyt Bay mukkanni talál és életjelt ad, nyomban élek az alkalommal beszélni vele, és majd szóvá teszem a négy pontot is, amit maga a levelében különösen a szívemre köt.

Ami a másik óhajtását illeti, bár valóban nehezemre esik, de mégis nyomban teljesítem és elküldöm a Times Supplementje négy oldalát, ahol is a 473. számú oldalon a maga regényével foglalkozik a kritikus.[912] Szerintem ostobaság volt részéről a maga regényét egy másikkal fogni egy kalap alá, holott a kettő között semmi rokonság nincs. Miért hasonlít össze két munkát, ami között semmi közös vonás nincs, sőt amint maga a kritikus említi, az egyik nagy hangon szól, a másik, megfordítva, halkan. Nem értem. De hát ez az ő dolga.

Igen megkérem, majd juttassa vissza nekem ezt a 4 oldalt, mégpedig lehetőleg nem többrétbe hajtva, mert vissza akarom illeszteni az újságba, és persze nem szeretném, ha ez a pár lap túlságosan meggyűrődnék.

Hogy hamarosan ellátogat Párizsba, nagy öröm nekem. Nem kell sokat tépelődnie, délelőtt jöjjön vagy délután. Jöjjön, mint máskor tette, 11 óra tájt, aztán majd szépen velünk ebédel és utána meg elbeszélgethetünk valahogyan úgy, hogy öt óra tájt autóbuszon lesétál a pályaudvarra és visszafordul Párizsba. A hét bármely napján, vagy akár vasárnap szívesen látjuk, csak két napon nem: kedden és pénteken, mert ez piacnap és ilyenkor a hölgyek a vásáron vannak és aligha volna idejük a konyhával foglalkozni.

Ami az OBSERVER-t illeti, kapom újra, rendjén. E tekintetben is a kívánságához tartom magam. Várom, hogy személyesen jöjjön el értük. Az az előnye lesz belőle, hogy nem kitépett lapokat kap majd, ha nem teljes példányokat, amit mégiscsak gusztusosabb forgatni, mint a facér-sorsra jutott oldalakat.

---

912 n. n., „Big Drum and Piccolo: A Room in Budapest", *The Times Literary Supplement*, June 29, 1962, 473. Rab Gusztáv *Egy nap Budapesten* című regénye angol kiadásának kritikája. Nincs magyar kiadása. Francia: *Un jour à Budapest*, traduit du hongrois par Jacqueline Dupont (Paris: Flammarion, 1960). Angol: *A room in Budapest*, translated by Peter Green (London: Sidgwick and Jackson, 1962).

Újság nálunk semmi különösebb nincsen, hálás is vagyok érte az Úristennek. Megvallom, félek az újtól. Ritkán jó. A franciáknak igaza van: „Pas de nouvelles, bonne nouvelle."[913]

Vakációmat jobbadán arra használom, hogy megpróbálom kitanulni a dologtalan életet. Ez nagyon szokatlan valami a számomra, igazándiban talán majd csak a síromban kapok rá. Bár valamit nyilván ott is fogok tenni. Ha meg egyebet nem, hát porladni. És kukacokat etetni a szívemmel, mint kisfiú koromban a selyemhernyókat, frissen szedett eperfalevéllel. (Jut eszembe, gyerekkoromban Szombathelyt még az eperfát „szederfa" név alatt tiszteltük. Még csak amikor Budapestre költöztünk, tanultam meg, hogy aki nálunk egyszerűen „téns úr" volt Szombathelyen, a fő- és székvárosban nagyságos úrrá lépett elő, alkalmasint így a szederfa is „eperfává"). Bár igaz, hogy Arany Jánosnál is már eperfa bólongat, este van, este van kiáltással, nem pedig szederfa.[914]

Remélem, megbocsájtó fejbólongatással fogadja majd ezt a kis elmefuttatásomat és hamarosan hallat magáról. Addig is, baráti kézszorítással vagyok tisztelő és szerető híve,

Adorján Andor

Kéziratleírás, lelőhely
1 f. gépirat
Feladó: 5, rue Jeanne Robillon, Eaubonne, S. et O.
Lelőhely: PIM Kézirattár Rab Gusztáv-hagyaték, 72 [valójában 80]. számú levél

126. Adorján Andor Simonyi Henriknek

Eaubonne, 1962. október 25.

Kedves Barátom,
Örömmel ismertem rá az írására, már a borítékja címzésén. Még fokozottabb örömmel és változatlan barátsággal köszöntöm Párizsban. Képzelem, milyen mohón szívja magába az itteni szabad levegőt, még ha mindjárt kicsit benzinszagú is.

Persze hogy én is igen szeretnék elbeszélgetni magával, de sajnos, erre mostanában aligha kerülhet a sor. Tudnia kell, nagybeteg vagyok. Asztmával és coronáris zavarokkal súlyosbított emphysema – magyarán: tüdőtágulás – kínoz és ezekben az esős, ködös, nyirkos időkben sehogy se merészkedhetek ki. A járás már magában is elfáraszt, felülrá eső, köd, nyirkosság halálos veszedelem

913 Ha nincs hír, az jó hír. (francia)

914 Utalás Arany János *Családi kör* című versére: „Este van, este van: kiki nyúgalomba! Feketén bólingat az eperfa lombja".

nekem, nyomban elfúl a lélegzetem. Hát itt a szobámban rostokolok. Mellettem a behemoti „aerosol" készülék, aminek a motorjával lövetem a tüdőmbe az etaphylin-procain pulverizációkat.

De ide, hozzám se invitálhatom, mert a jelen állapotomban senkinek se mutatkozok meg; szemérem és illendőség dolga ez. A beszéd is néha igen kifáraszt.

Ha csak ideiglenes a párizsi tartózkodása, akkor sajnos aligha fogunk találkozni. Ha azonban tartósan itt telepszik meg, amint megemberesedik az időjárás, (ha megélem), szívesen jövök be a városba magát megölelni.

Nagyon kérem, ne vegye sértésnek ezt a magatartásomat, amelynek semmi bántó éle nincs, és ki ne halljon belőle mást, mint egy 80 esztendős aggastyán rezignációját a változhatatlannal szemben.

Persze igen örülnék, ha bővebben írna magáról: hogy van, mit csinál, remélem, nem szolgálja a regimet,[915] ez méltatlan volna magához. Mik a tervei?

Ami a Párisi Magyar Hírlapot illeti, igen valószínű, hogy van belőle néhány számom eltéve a sokféle egyéb régi holminkkal, eltéve vagy 40 ládába, bőröndbe, gyékényes kosárba, ki a padláson, ki a pincében, úgyhogy a legjobb akarattal se tudok nekiállni felmatatnom egy 60 esztendős háztartás halomba gyűlt annyi limlomát. Ám azért, találomra, stichpróbát[916] csinálok majd egy-két ládával, és ha történetesen sikerrel, nyomban értesítem.

Megjegyzem még, valóságos isteni csoda, hogy a levélkéjét megkaptam. Ugyanis Franciaországban nem is egy, de vagy három Eaubonne van, és éppen úgy meg lehetett volna, hogy a maga írását nem a Seine-et Oise megyébe küldik, de az Alpes Maritimesbe vagy a Jurába. Jelezze máskor mindig a borítékján hogy S. et O. És jó, ha az utcám nevét is odaírja, mint ahogyan ezt a levelem élén látja. Máskülönben az is megeshetik, hogy a renyhe levélhordó egyszerűen kijelenti: a címzett ismeretlen. Az is meg lehetett volna, hogy a levelét soha meg nem kapom. Ki tudja, ez esetben, és ha választ nem kap, maga mit gondolhatott volna felőlem.

Nem adom fel a reményt, hogy majd mégiscsak találkozhatunk. Hátha egyszer még napsugaras meleg nap támad, úgyhogy bemerészkedek a városba. Ha ez az eset állna elő, rögtön felhívatom telefonon. Mert engem még ez is fáraszt.

Na, kedves Barátom, elég volt a szóból. Melegen köszöntöm újfent, és küldöm a legmelegebb kézszorításomat.

Adorján Andor

Kéziratleírás, lelőhely
1 f. gépirat
Feladó: 5, rue Jeanne Robillon, Eaubonne, S.et O.
Lelőhely: MTA KIK Kézirattár Ms 6281/15

915 kormányrendszer (francia)
916 szúrópróbát (német)

127. Adorján Andor Simonyi Henriknek

Eaubonne, 1962. november 4.

Kedves jó Barátom,
Nem is malomkő, de valóságos Himalája gördült le szívemről újabb levele érkeztén, és pláne az olvastán. Rágódott ugyanis rajtam az aggódás, hátha félreértette, hogy nem repestem találkozni magával? Hátha holmi diplomatikus kibúvót neszel a sokféle nyavalyám mögött? Hála istennek, alaptalan volt ez a félelmem. Hiszen nem is lehetett volna másként, mert nyilván maga is tisztában van vele, hogy a távoli aranykorba, aurea aetas,[917] visszanyúló közös emlékeinken túlnan, a figeac-i évek közös szorongása, megaláztatása és pislogó reménykedése a szolidaritás micsoda eltörhetetlen kapcsait kovácsolták kettőnk között.

Ittam a levele minden szavát, amit a személyével kapcsolatban ír. Örülök tudni, hogy legfeljebb passzíve egyezkedett meg az otthoni rezsimmel: elfogadta a kijáró nyugdíját, de anélkül hogy cselekvőleg is részt venne a dolgokban. Hogy most az emlékein dolgozik, igen-igen helyeslem. Meggyőződésem, hogy ez a letelt utolsó félszázad, amelynek két pillérjén – 1912 – 1962 – pihen, hogy úgy mondjam, az életünk íve, Szent István kora óta a legfontosabb szegény Magyarországunk történetében. Szent István ezer esztendőre a Nyugathoz kapcsolta az ő keletről betört félbarbár népét. Remélem ugyan, hogy szemben ezzel nem leszünk mi viszont ezer évig a Kelet szarmata[918] barbárjaihoz láncolva, de legalább ez a jó mégiscsak kijő majd, hogy a régi oligarchiáink végleg megtörnek a bolsi befolyás alatt. Márpedig ez a szociális változás és ami minden vele jár, az ország evolúciója szempontjából nem kevésbé fontos szerepet fog játszani, mint hajdan a keresztség felvétele.

Aki ennek az óriási, igazán forradalmi változásnak megismeréséhez és anatómiájához anyagot hord össze az utókor számára, nyilván igen fontos szolgálatot tesz. Fontos azonban, és ezt különös nyomatékkal hangoztatom, hogy ez az anyag abszolút igaz, tárgyilagos és vitathatatlan legyen, menten minden hozzávetőleges igazmondástól és minden tudatos vagy öntudatlan hamisítástól. Nem szabad, hogy újság reporteri[919] módon a pittoreszk[920] részlet kedvéért eltérjünk a tárgyi tényektől. Menten kell maradni minden pártosságtól. Nem vezércikkírásról van szó pátosszal és szóképekkel, de protokolláris tényfelvételről. „– Tordez le cou à l'éloquence!"[921] tanította Verlaine, és milyen igaza van,

917 aranykor (latin)

918 késő ókori, iráni nyelvű, lovas nomád nép

919 riporteri

920 festői (francia)

921 Törje ki az ékesszólás nyakát! (francia) Az eredeti idézet Paul Verlaine *Art poétique* című verséből való: „Prends l'éloquence et tords-lui son cou!"

nagy isten! Mint gimnazista, rettegtem Tacitustól és imádtam Titus Liviust.[922] Most Titus Liviust és az Ad urbis condita-t olybá nézem, mint egy korosabb Andersent a meséivel, ellenben Tacitust úgy tisztelem, mint azt az áldott emlékű első elemi iskolai tanítómat, aki a betűvetés rejtelmeibe volt kegyes engem bevezetni. Nem szabad megijednie a stílusbeli szárazságtól sem. A tények a fontosak. Taine[923] nagyrészt régi adókönyvek, prefektusi jelentések közigazgatási jegyzőkönyvek és költségvetések alapján írta meg a forradalom történetét, és emlékszem, hogy felnyílt a szemem annak idején, amikor Párizsban, mint fiatal jogász, d'Avenel marquis[924] könyvét olvastam, aki merőben régi háztartási könyvek és számlák meg változó búzaárak alapján írta meg a francia társadalom históriáját... Azt mondhatná, ezt Marx már korábban találta ki. Persze, csak az a baj, hogy Marx mindjárt dogmát is szűrt le belőle, amit a követői ma is Szentírásnak vesznek, holott, mint minden e világon, úgy a dogmák is elmúlnak, változnak, mert ha nem, hát már eredendően hamisak.

Ami a Párisi Magyar Hírlap-ot[925] illeti, ígérem, mihelyt holmi napsugár téved a padlásablakon át, felmegyek oda kotorászni a ládák között, talán sikerül rábukkannom egy-egy számra. Ha sikerrel járok, nyomban tudatom magával.

Egyébként magamról kevés a mondanivalóm. A visszatértünk után, 1945-ben megint a Monde Illustré-nél vettem fel a munkát. Aztán, egyidejűleg, három itteni új lapnál: az „Oedipe"-nél, a „Lettres"-nél és a „C'est la Vie"-nél. Ez utóbbi azért szűnt meg két- vagy háromévi fennállás után, mert rohamosan 200 000 példányra szökött fel a tirage-a,[926] anélkül hogy megfelelő hirdetési bevételre tudott volna szert tenni. A nagy elterjedtsége ölte meg. A két másik hetilap is elég efemer[927] életű volt. De már 1947 elején bevágódtam az AUX ECOUTES című hetilapnál, eleinte sor honorárium, később havi fixum ellenében, és ma is ott dolgozom, mégpedig hazulról, anélkül hogy a redakcióba is bejárnék. Ugyanebben a kiadásban jelenik meg egy gazdasági természetű hetilap is a FORTUNE FRANCAISE, amelynek szintén belső munkatársa vagyok. Immár 16 esztendeje tart ez a dolog. Nemrégiben, a koromra való tekintettel,

922 Tacitus (Kr. u. 58 – 120 k.) római történész, filozófus és szenátor. Titus Livius (Kr. e. 59–17) ókori római történetíró. *Ab Urbe condita* (A város alapításától) címen is ismert fő művében áttekinti a római történelmet saját koráig.

923 Hippolyte Taine (1828–1893) francia filozófus, történész *L'ancien régime* című könyve nagy hatást váltott ki Európa-szerte, s Magyarországon 1890 körültől széles körben ismert. Adorján *A rokokó század* című könyvében sokszor hivatkozik rá.

924 Georges d'Avenel (1855–1939) francia történész és közgazdász. Hivatkozott műve 1894–1926 között jelent meg: *Histoire économique de la propriété, des salaires, des denrées et de tous les prix en général, depuis l'an 1200 jusqu'en l'an 1800*.

925 Az 1930-ban indult és 1940-ben betiltott *Párisi Hírlap* a franciaországi magyarság hetilapja. Éles antifasiszta jellegét végig megtartotta. A szerkesztők többször változtak: 1932-ben néhány hónapon át Bölöni György vette át a szerkesztést.

926 példányszám (francia)

927 rövid, átmeneti (francia)

illendőnek tartottam demisszionálni[928] mindkét lapnál, mondván, hátha nyűgös vagyok nekik és beporosodott? De az igazgatóság nem fogadta el a lemondásomat, és hallatlan melegséggel nyugtatott meg, hogy értékes vagyok a két lap számára. Nagyon megindító jelenet volt. Hízelgett is nekem, nem tagadom, sőt kicsit könnyes is lett tőle a szemem. Látja, ilyen butává tudja aszalni az embert az öregség!

Ami a címváltozásomat illeti, úgy értse, hogy a kastélyhoz tartozó 25 000 kvadrát méteres parkból 4000 métert a kastéllyal eladtam évjáradék ellenében ezelőtt hat évvel. Az életjáradék indexelve van, vagyis az ún. „cout de la vie"-vel[929] változik. Ha drágul a napi élet, olyan mértékűen nő a járadék is. A kastély tarthatatlan lett a számomra, mert lehetetlen cselédséget kapni hozzá, azon kívül pedig fejünk felett lógott a Damokles pallos,[930] hogy elrekvirálnak ennyi meg ennyi szobát a 26-ból. Örültem, hogy túladhattam rajta. Helyette a park másik részében, a rue Jeanne Robillon felé eső oldalon, építtettem magunknak egy új házat, 8 lakószobával benne, modern, kényelmes épület, ráadásul 30 évre adómentes. Marad még így is vagy 20 000 méter park. És így nagyszerűen megvagyunk.

Így most mindent tud. Hozzáteszem még, hogy mihelyt prezentabilis[931] állapotban leszek, jelentkezek, de addiglan csak levélileg tudunk érintkezni egymással. Megnyugtat tudnom, hogy huzamosabban Párizsban marad, és így nyugton remélhetem, tudunk majd találkozni. Addiglan is, igaz barátsággal köszöntöm és ölelem.

Adorján Andor

Bocsássa meg a sok hibaigazítást, de a jobb szememmel is egy kis baj van, roszszul látok, innen hogy tévesen ütök le vagy átugrok egy-egy billentyűt.

Kéziratleírás, lelőhely
1 f. gépirat
Feladó: 5, rue Jeanne Robillon, Eaubonne, S.et O.
Lelőhely: MTA KIK Kézirattár Ms 6281/16

928 lemondani (francia)

929 megélhetés költsége (francia)

930 A legenda szerint Damoklész a szirakúzai I. Dionysios vagy II. Dionüsziosz zsarnok kedvence volt az i.e. 4. század első felében. A Damoklész kardjáról szóló anekdota Cicero *Tusculanae disputationes (Tusculumi beszélgetések)* 5.61-62-ből származik. Eszerint Damoklész irigykedett az uralkodóra, amiből a király úgy gyógyította ki, hogy trónjára ültette, minden jóval traktálta, de a feje fölé kardot lógatott a hegyével lefelé, egyetlen szál lószőrrel felfüggesztve. Ez a kard jelképezte a király ellenségeit, irigyeit és általában az uralkodással járó felelősség súlyát.

931 megjelenésre alkalmas (francia)

128. Adorján Andor Simonyi Henriknek

Eaubonne, 1962. december 14.

Szeretett, drága Barátom,
Ezúttal csak igen sebtén tudok felelni mindenképpen érdekes és nekem oly kedves minapi levelére.

Sajnos, pillanatnyilag, nyakig vagyok a munkában. A legközelebbi két hétben zsúfolódó vasárnapok és ünnepnapok és az ezzel járó nyomdai zárlatok folytán már előre kell leszállítanom a kéziratkvantumomat. Szóval most napestig pusztítom a papirost. A jövő hét előtt aligha leszen időm a megérdemlett módon válaszolnom az írására. Hát egy kis elnézést és türelmet kérek. Viszont nem szeretném, hogy a késedelmemet balul magyarázza. Hát ezért ez a kis önigazolás.

Hogy Párisi Hírlap-om van, ezt abszolút biztonsággal merem állítani. Tudom, mert amikor a kastélyból áthurcolkodtunk ebbe az új házunkba és a papirosaimat csomagoltam, került a kezembe egy szám, sőt több is, de ezt az egyet félretettem, mégpedig azért, mert egy igen-igen mélázó cikkem volt benne, Az Ismeretlen katona cím alatt. Azt írtam meg benne, hogy a francia összeomlás ellenére is tele vagyok reménységgel, mert egy ismeretlen katona képét látom, valami ezredesnek vagy alezredesnek nézem, aki majd csak felbukkan a semmiből vigaszt önteni, a franciákba, vigaszt és reménységet, addig is, amíg majd menekültekből meg koloniális katonákból csinál egy kis ármádiát, amellyel majd a győzőkhöz kapcsolódik, megmenteni a francia katonai presztízst és elfeledtetni a földön vonagló, letiprott Franciaországot.

E szinte prófétikus cikkemet őszinte elképedéssel olvastam és feltétlenül tudom, eltettem emlékül. Persze most majd megtalálnom nem lesz kis munka. De hogy meglesz, és hogy felkutatom, erre itt most akár a szavamat is adom. A baj mindössze az, hogy a padlás közvetlenül a tetőzsindelyek alatt van, tehát szibériai hidegségben, úgyhogy oda most, télvíz idején, nem merészkedhetek a legjobb akarattal se.

Levele többi részére majd részletesen felelek, mondom, pár nap múltán, mihelyt megint szuszhoz jutok.

Addig is minden jót kívánok és szívből ölelem. Igaz barátja,

Adorján Andor

Kéziratleírás, lelőhely
1 f. gépirat
Feladó: 5, rue Jeanne Robillon, Eaubonne, S. et O.
Lelőhely: MTA KIK Kézirattár Ms 4266/262

129. Adorján Andor Simonyi Henriknek

Eaubonne,1962. december 23.

Kedves jó Barátom,
Múlt heti ígéretemet (vagy fenyegetésemet?) jövök itt most beváltani, amikor ezzel az újabb írásommal fárasztom.

Sajnos, legutóbb csak igen sebtében írhattam, minthogy a karácsonyi ünnep folytán a nyomda e hét keddjén zárva marad és lapjaimnak két nappal a szokottnál korábban kellett elküldenem anyagomat. Márpedig ez nem gyerekjáték olyan időkben, amilyeneket most élünk, amikor is az aktualitás szinte kaleidoszkopikusan forgandó és változó.

Megjegyzem, e héten se leszek különbül, hiszen újév napján megint zárva a nyomda, és így már csütörtök-pénteken kell eljuttatnom a lapjaimhoz mindent, amit máskor ráérek szombaton és a rákövetkező hétfőn eszközölni. Bolond idők ezek a mostaniak, amikor a krónikásnak nem az események rendje és sora szerint kell igazodnia, hanem naptári szeszélyekhez és szakszervezeti önkényekhez.

Ezek előre bocsátása után, most elsőbben is hadd kívánok magának boldog karácsonyt és boldog új esztendőt, ami egyébként, azt hiszem, kicsit mindannyiunkra ráfér.

Levelét nagy figyelemmel és élvezettel olvastam. Mint képzelheti, boldog örömmel tartanám magamat a rendelkezésére, de én az 1918-iki események idején Stockholmban voltam, ahol is az orosz forradalom folyamatát lestem. Hogy október–novemberben mi történt Pesten, idevágóan semmi érdekeset nem tudnék mondani magának, hiszen jómagam még csak a svéd lapokból szereztem a dolgokról (igen felületes) tudomást. Még csak december derekán, Károlyi Mihály[932] távirati kérésére siettem Stockholmból haza.

Károlyival amaz időben a kapcsolatom az volt, hogy 1914-ben, amikor is Oroszországban csináltam egy meglehetős feltűnést keltő report-sorozatot, Szazonov[933] megígérte volt, hogy az 1848-ból való magyar ereklyéket, kardokat, zászlókat visszaadjak a magyar függetlenségi pártnak. Goremikinnel[934] pedig hosszú két beszélgetésem volt az orosz földreformról, és az idevágó tervekből is kaptam egy másodlatot, gépírással jó kötetnyi volt, orosz nyelven. Otthon ezt Károlyi elkérte tőlem, soha vissza nem kaptam. Mihállyal akkor sok pourparler-m[935] volt az orosz birtokreformról és nagyon ajánlottam neki,

932 Károlyi Mihály (1875, Budapest – 1955, Vence) politikus, magyar köztársasági elnök 1918–1919-ben.

933 Szergej Dmitrijevics Szazonov (1860–1927) orosz politikus, 1910–1916 között az Orosz Birodalom külügyminisztere.

934 Ivan Logginovics Goremikin (1839–1917) orosz politikus, az Orosz Birodalom miniszterelnöke az első világháború első éveiben.

935 beszélgetés, vita (francia)

csináljon valamelyik birtokán földosztást, ezzel majd egyszerre élre ugrik ki. (Mindez persze hónapokkal a háború előtt volt.)

Szóval, 1918 decemberében, az ő hívására hazajöttem. Több ízben volt beszélgetésem vele, néhányszor nála is ebédeltem, a Várban, de hamar kiderült, ő sokkal inkább balra volt, mint én. Hozzátenném, hogy úgy Károlyiné, mint Fesztetich Sándor,[936] akivel Mihály akkor igen jóban volt, nekem adott igazat. Mihály azonban váltig azt hangoztatta, ő forradalmi miniszterelnök, neki forradalmi politikát kell csinálnia, még ha mindjárt majd lámpavason végzi is. (Saját szava volt ez.) Az volt az érzésem, e lehetőséggel nemcsak hogy számol, de szinte masochisztikus módon ambicionálja, vagy legalábbis olyan „risque calculé"-nek[937] nézi, ami ellen semmi kifogása.

Azt hiszem, hogy a csitító óvatosságom végül nyűgös lett Károlyinak, ennek is köszönhettem valószínűleg a skandináv országokba való kineveztetésemet. Hogy ezek után mi történt, Bánffy Miklós igen jól megírta az Emlékirataiban. Amikor a Kun Béla[938] eljövetele elkövetkezett, én már vagy két hete lemondtam minden küldetésemről. Mihállyal aztán még csak sokkal később kerültem össze megint, Párizsban, a LU és a VU szerkesztőségében, Lucien Vogel-nél. Hogy milyen körülmények között, igen mulatságos, de erről majd inkább csak élőszóval.

Ami a francia kommünt és Frankel Leó-t illeti,[939] ne feledje, hogy a francia kommün és a kommunizmus között semmi összefüggés, semmi kapocs, semmi ideologikus rokonság. A párizsi kommün egy városi, polgári mozgalom volt a császárság, illetve Thiers és a versaillesi szoldateszka[940] ellen. Marx-nak, Engels-nek[941] ebbe semmi beleszólása. Napoleon és Kossuth Lajos tárgyalásairól Kossuth maga bőven ír az Emlékirataim az Emigrációban című nagy munkájában.[942] Ha jól emlékszem, a második kötetben. Frankelen kívül ne feledkezzen meg Hugo Károlyról se.[943] Aztán gondoljon Teleky Lászlóra is, ha

936 Andrássy Katinka (1892, Tiszadob – 1985, Antibes). Festetics Sándor (1882, Dég – 1956, Balatonrendes) politikus, hadügyminiszter, Károlyi Mihály sógora.

937 számított kockázat (francia)

938 Kun Béla (1886–1938) kommunista politikus, a Magyarországi Tanácsköztársaság egyik vezetője.

939 Frankel Leó (1844, Újlak – 1896, Párizs) politikus, a Párizsi Kommün munka- és kereskedelemügyi bizottságának vezetője.

940 katonaság (francia)

941 Friedrich Engels (1820–1895) német forradalmár, filozófus.

942 III. Napóleon (1808–1873) francia katonatiszt, politikus, 1848–1852 között a Francia Köztársaság elnöke, 1852–1870 között francia császár. Kossuth Lajos (1802–1894) magyar államférfi, az 1950-es években tárgyalt III. Napóleonnal.

943 Hugó Károly (1808, Pest – 1877, Milánó) drámaíró. 1847-ben Franciaországba utazott, kiadta két francia nyelven megírt drámáját *(La comédie infernale, L'Iliado finie)*. A francia forradalom bukása után el kellett hagynia Franciaországot.

éppen arról van szó, kik voltak az itteni magyar emigráció tagjai.[944] Sokan voltak, arisztokraták javarészt.

Ami a Párisi Magyar Hírlapot illeti, ismétlem, biztosan tudom, van belőle legalábbis egy számom, minap fel is mentem a padlásra, télikabátba, nagykendőbe burkolózva. Másfél ládát át is kutattam, de úgy meggémberedtem a hidegtől, hogy abbahagytam ezt a matatást. Odafenn a padláson szibériai az időjárás. Istenkísértés felmerészkedni. Bármennyire szeretnék is szolgálatára lenni, tavasz előtt nem tudok megkísérelni egy második ilyen expedíciót.

Menton-ra nem gondolhatok. Nem annyira anyagi okok miatt, bár ez se tréfa, hanem mert a nyomorú testi állapotomban nem tudok meglenni egyedül, márpedig a feleségem nem hagyhatja el házat, ahol a sok állatja várja, hogy a gondjukat viselje. De különben is, látja éppen mostanában, odalenn a délvidéken még cudarabb az idő, mint erre mifelénk.

Borzasztóan sajnálom, hogy nem tudtam még találkozni magával, holott mennyire vágyok viszontlátni. Az állapotom azonban olyan mizerábilis,[945] hogy nem merek, nem tudok kimoccanni a szobám egyenletes atmoszférájából. A tél szeszélyeivel szemben abszolút tehetetlen vagyok. Minap az Aux Ecoutes-nak jubiláris díszebédje volt. Erről is le kellett mondanom, nehéz szívvel, de mégis. Mit tegyek? A kesergés nem használ.

De azért nagyon kecsegtetem magam vele, tudunk majd találkozni. És ebben a nekem oly kedves reménységben köszöntöm, hűséges és igaz barátsággal.

Adorján Andor

Kéziratleírás, lelőhely
1 f. gépirat
Feladó: 5, rue Jeanne Robillon, Eaubonne, S. et O.
Lelőhely: MTA KIK Kézirattár Ms 4266/263

130. Adorján Andor Simonyi Henriknek

Eaubonne, 1963. január 8.

Drága jó Barátom,
Január 4-éről kelt levelét még csak tegnap délután juttatta el hozzám a posta: lassúság nem boszorkányság. Feltételezem, hogy via[946] Irkuck–Kamcsatka–Los Angeles utazott a levél, ami valóban talán rövidebb út, mintha az ember

944 Teleki László (1811, Pest – 1861, Pest) politikus, író. Az 1848–1849-es forradalom és szabadságharc alatt és az azt követő években a magyar önállóság ügyének egyik legaktívabb és talán legeredményesebb külföldön tevékenykedő képviselője.

945 nyomorult (francia)

946 útirányban, útírányon át (latin)

centiméterekben fejezné ki a távolságot Párizstól Eaubonne-ig. Mindenesetre nyomban válaszolok és mellékelem a maga által kívánt nyilatkozatot, francia nyelven.

Ha van, aki bánja ezt a mostani nyomorúságos testi állapotomat, hát senki se inkább, mint jómagam. Szörnyen bánt és szomorít, hogy magát nem láthatom, mint ahogyan képtelen voltam bemenni a városba Bárdossal[947] találkozni, akihez még a gimnáziumi éveinkbe visszanyúló barátság fűz. Valaminthogy az újságjaimhoz nem tudok bejárni, pedig már ugyancsak sürgős volna. Tavasszal és nyáron valahogyan még csak ember lennék a talpamon, de, tehetetlen roncs, hogyan húzhatnék ujjat a téllel?

Biztosítom, ha csak valamelyest kisüt a nap és elkergeti ezt a fojtogató atmoszférát, nyomban felhívom magát, hátha találkozhatnánk. De eleve megbeszélnünk ilyesmit merőben illuzórikus dolog volna. Az esőt, ködöt, nyirkosságot sehogy se bírom.

Ami a levelében foglaltakat illeti, mint említettem, mellékelem a maga által kívánt nyilatkozatot. Ha netán nem volna megfelelő, ne feszélyeztesse magát, tudassa velem, majd állítok ki másikat. Esetleg vesse papírra a magának szükséges szöveget. Rám és a készségemre, mindenkor számíthat, akár fűződik hozzá anyagi érdeke, akár nem. Öröm nekem, ha kedvére lehetek.

Károlyival annak idején nem Pali[948] hozott engem össze, de Halász Lajos.[949] Igen jól emlékszem az akkori körülményekre, annál inkább, mert számomra elég bajos volt a dolog. A Budapesti Hírlapban, A rubeles cím alatt, egy szignált vezércikkben Rákosi Jenő rontott nekem, és azzal vádolt, Szent-Pétervárott engem lepénzeltek, megvásárolt orosz ágens vagyok.[950] Pázmándy Dénes is szörnyen fűrészelte szegény személyemet, mert úgy találta, hogy az ő ügyeibe fuserálok bele. (Pázmándy ugyanis csakugyan orosz zsoldos volt, szegény, ebrudra jutott figura.) Próbált engem mószerelni Priklonsky orosz főkonzulnál, ami azonban nehéz dolog lett volna, mert Priklonsky jól tudta, ki és mi vagyok. Én Szent-Pétervárott szilárd ígéreteket kaptam Szazonovtól, hogy visszakapjuk az 1849-ben az oroszok által zsákmányolt magyar zászlókat és a világosi fegyverletétel egyéb trófeáit. (Ez volt igazándiban a megvesztegetettségem.) Az öreg Görgey-nek akartam egy kis örömöt szerezni vele.

Mihálynak bőven magyaráztam az orosz földreform, hogy úgy mondjam nép-pszichológiai hatásait. Amiket mondtam neki, nem esett süket fülekbe, mert a tőle megszokott hirtelenséggel nyomban felkapta a dolgot, és tudom,

947 Bárdos Artúr (1882, Budapest – 1974, Buffalo) színházi író, rendező, rádiós és filmrendező, esztéta, költő, dramaturg, publicista.

948 Kéri Pál.

949 Halász Lajos (1874, Makó – 1947, Budapest) újságíró, lapszerkesztő, ügyvéd, miniszteri tanácsos, államtitkár (1918–1920).

950 A rubelesek, Budapesti Hírlap, 1914. április 3., 1–2.

hogy effektíve kérte a királyt, szabadítsa fel az egyik Károlyi-latifundiumot, a földjét szétosztandó a parasztok között.

Ez a Károlyi-féle összeköttetés nekem akkoriban azért volt kényelmetlen, mert másrészt a Magyar Figyelőnek voltam akkor igen meghitt munkatársa, és ebben a minőségemben minden pénteken közös vacsoránk volt felettébb illusztris társaságban, Tisza elnöklete alatt Herczeg Ferenc, Wickenburg Márk, Rosner Ervin, Farkas Pál, Ambrus Zoltán, Lovik Károly, néha Papp Géza meg csekélységem.[951] Máskor Tiszáéknál voltam vacsorára hivatalos, Tisza mindig igen szíves volt hozzám. Jó csomó levelét is őrzöm, és persze nem szerettem volna holmi kétkulacsos egyén számába tűnni a szemében, aki részben Károlyival konspirál, hol meg a Tisza oldalán sütkérezek. Az egyetlen, amit tehettem (már csak a jelentéktelenségem tudatában is), hogy a Károlyival való beszélgetéseimről (felettébb ártatlanok voltak) Tiszának is beszámoltam. Semmi néven nevezendő kifogása nem volt ellene, sőt direkt javallotta, ha Mihály földet oszt. Tisza egyáltalán sokkal liberálisabb volt, mint hiszik. Egyszer azt kérdeztem tőle, illik-e részemről, hogy egyrészt Az Estnél buzgok, ugyanakkor mikor másrészt az ő uszályát hordozom? Azt felelte, nagyon jó így. Hiszen mi lehetne neki kellemesebb, mintha még az ellenfeleinél is csupa barátja lenne... Persze felelhette volna azt is, gondolom-e, hogy a forgó kocsikereket nagyon bántja a mozgásában, ha egy légy száll a korongja abroncsára?

Ennyit erről.

Hogy otthon most szabadabb szellők fújdogálnak, csak örülni tudok rajta. (Hát még most 114 éve, Táncsics meg a márciusi ifjak idején. Talpra magyar, hí a haza!) Még ha most, pechemre, úgy fordulna is a dolog, hogy ezúttal nem tudok találkozni magával kecsegtet a remény, talán tavasszal vagy nyáron megint kiugrik ide kicsit. Mindenesetre adja meg a budapesti címét is, hadd maradjon így eleven a kapocs kettőnk között.

Mihelyt tehetem, felmászok a padlásra megint, kotorászni lapszámot PÁRISI HÍRLAP-ból. Ismétlem, hogy van belőle, apodiktikus[952] biztonsággal állíthatom. De ez idő szerint kikeresnem bajosabb lenne, mint zajló jégtorlaszok között Pestről Budára átúsznom a Dunán és vissza. Odafenn a padláson, a zsindelytető alatt Szibéria van mostanában. Brrr!

---

951 Wickenburg Márk (Markus von Wickenburg, 1864, Baltavár – 1924, Budapest) gróf, politikus. A pénzügyminisztériumban, majd az államvasutaknál működött. 1901–1903 között kereskedelemügyi államtitkár, 1910–1912 között országgyűlési képviselő, 1912–1917 között osztályvezető a külügyminisztériumban. Rosner Ervin (Ervin Baron Roszner von Roseneck, 1852, Varsány – 1928, Telekes) báró (rosenecki), jog- és államtudományi doktor, császári és királyi kamarás, 1903–1905 között fiumei kormányzó. Farkas Pál (Siegfried Paul Schlesinger, 1878, Bécs – 1921, Budapest) író, a Magyar Társadalomtudományi Egyesület megalapítója, szociológus, ügyvéd, munkáspárti országgyűlési képviselő, 1909-től a Petőfi Társaság tagja. Lovik Károly (1874, Budapest – 1915, Budapest) író, újságíró. Papp Géza (1864, Nagybecskerek – 1934, Budapest) jogi doktor, ügyvéd, országgyűlési képviselő, pénzügyi szakember.

952 határozott (görög–latin)

E vért dermesztő hideg ellenére is magát itt melegen köszöntöm és ölelem. Isten megáldja. És várjuk bizodalommal, hátha a hónap vége előtt egy nap mégiscsak tisztul az idő annyira, hogy kászálódni tudjak és kirándulni merészkedjek a maga párizsi dzsungeljébe.

Roskatag barátja,

Adorján Andor

Bocsássa meg a sok hibaigazítást, de, sajnos, részint nagyon megromlott a látásom és sokszor ütök le hamis billentyűt, részint a gépem is öreg, a drótjai meglazultak, nem mindig indulnak a parancson.

Kéziratleírás, lelőhely
1 f. gépirat
Feladó: 5, rue Jeanne Robillon, Eaubonne, S. et O.
Lelőhely: MTA KIK Kézirattár Ms 4266/264

131. Adorján Andor Simonyi Henriknek

Eaubonne, 1964. július 21.

Kedves Barátom,
Feltételezem, hogy mint valaha Podmaniczky Frigyes,[953] maga is következetesen Budapesten nyaral, és mindenképpen bocsánatot kérek, amiért ebben az üdülésében a soraimmal zavarom. Hogy van, kedves Henrym? Remélem jól, vagy legalábbis: szívemből kívánnám. Magamról ebben a vonatkozásban édeskevés a mondanivalóm, hanemha az, hogy őszinte részvéttel vagyok magam iránt, már ami a testi állapotomat illeti. De, látja, milyen relatívok a földi dolgok? Ami nekem pokol, az orvosnak, patikáriusnak aranybánya. De hagyjuk ezt. Más van, amiért itt háborgatom. Nem is egy ok, de mint mindjárt látni fogja, több is, mégpedig sommás.

Primo: tegnapelőtt, vasárnap, 19-én délután fél három óra tájt csengett a telefon, és a feleségem vette le a kagylót. Francia nyelven, de erősen somogyi tájszólással, engem hívott valaki. Odakecmeregtem hát nagy hallózással, örömteli hangon: „– Szervusz, szervusz!" ordította telefonvégről egy dörgő hang és tegezve szólt rám: „– Fogadni mernék, nem találod ki, ki beszél!" „– Ön nyert, uram", feleltem. Mire ő: „– Negyven éve nem láttuk egymást, pedig annak idején sokat voltunk együtt újságírói körökben." „– De kicsoda uraságod?", kérdeztem aggódva. Egy sohase hallott nevet mondott be: „– Manto vagyok." Villámgyorsan cikázott át az agyamon, hogy én soha Manto nevű egyént nem

953 Podmaniczky Frigyes (1824, Pest – 1907, Budapest) politikus, író, országgyűlési képviselő, a fővárosi közmunkatanács alelnöke.

ismertem (legfeljebb manco-kat, a hónap vége felé). Az ismeretlen erre hozzátette, hogy Simonyi Henry kötötte a lelkére, ha Párizsba jön, engem okvetlenül keressen fel. Erre kissé megenyhültem, de tovább is elég tartózkodó voltam, mert, gondoltam, ha maga valakit utal hozzám, hát bizonyára jelzi ezt nekem, levélileg. Végül is az ismeretlen megkérdezte, eljöhet-e hozzám még aznap délután; ő tőlünk a 3-ik községben van vizitben, itt a vidéken. Beleegyező válaszomra azt kérdezte, hogyan jöhetne el Eaubonne-ba. „– Taxin vagy gyalog", feleltem, se repülőre, se hajóra ne üljön, különösen hajóra ne, mert semmiféle vízi út nem vezet ide. Megmondtam neki azt is, hogy csak 4 és 5 óra között fogadhatom, és hogy beteg lévén, a hosszú beszélgetés kifáraszt.

Ezek után rezignáltan[954] vártam ismeretlen barátomat. Negyed 6-kor újra megszólalt a telefon, újra engem hívtak, újfent az ismeretlen volt a drót másik végén: „– Bocsáss meg, pajtás, nem tudtam kijönni!" „– Uram, feleltem neki, áldó imádságomba foglalom érte, annál is inkább, mert semmi mondanivalóm az ön számára és sejtelmem nincs, maga kicsoda?" „– Sebaj, felelte kedélyesen, majd csütörtökön jövök ki, mert már szombaton visszautazok haza!" „– Uram, feleltem, ami a hazautaztát illeti, teljesen egyetértek Önnel, de csütörtökön ne jöjjön ki, mert én holnap Belgiumba utazok egy hétre!" Ennél ostobább hazugságot nem is találhattam volna ki, hiszen moccanni alig tudok, hát még utazni! De nem jutott eszembe jobb kifogás: a hazugság sose volt kenyerem. És „ajánlom magamat!" kiáltással letettem a kagylót.

Mármost kérdezem; ki ez a Manto vagy Banko, vagy talán Kanko, talán rosszul hallottam a nevét. Én soha ilyen nevű egyént nem ismertem, és amikor kértem, mondjon valami közös emlékünket, hol, mikor, milyen körülmények között találkoztunk, ő váltig azt ismételte „– Újságíró körökben, Simonyival."

Kedves Henrym, ha valóban ajánl hozzám valakit, (aminek kevés az értelme a jelen állapotomban), írja meg nekem előzetesen, hogy legalább tudjam, ki az illető és mi járatban van? Amennyire szeretem a tarkáló réteket, annyira utálom a tarháló rétegeket és pláne az olyan honfitársakat, akik egy merőben kieszelt régi barátság kapcsán próbálják az embert baráti tegezéssel terrorizálni és boaként megbűvölni.

Ez az egyik mondanivalóm. A másik sokkal delikátabb[955] természetű, és igen kérem magát, hogy amiket elmondok, szigorúan a kettőnk titka maradjon.

Sokat gondolok persze a halálra, amit a 82 évem és a fizikai állapotom mindenképpen indikál[956] is. És gondolok arra, a dolgaimmal mi lesz: könyvek, iratok, képek, rajzok, metszetek, reminiszcenciák, fotográfiák, autogramok, levelek stb. stb., ami a 20-ik évemtől kezdve 62 éven át felgyűlt itt, rengeteg

954 sorsába beletörődeni, egykedvűen, reményvesztetten (latin)

955 kényesebb (francia)

956 mutat (latin)

anyag. A barátaim levelei: Molnár, Heltai, Lengyel,[957] Kemény Simon, Ady, Marinetti, Georg Brandes, Scheidemann, Viktor Adler, Branting, orosz bolseviki vezérek, akiknek Stockholmban 20 svéd koronákat adtam kölcsön, amikor forradalmat csinálni kiszálltak Stockholmban a plombált vagonból; aztán van egy 1848-as iratgyűjteményem, levelek, okmányok stb. Mi lesz mindezzel? Ami a könyveket illeti, már ti. a magyar nyelvű könyveimet, az volt a szándékom, hogy a szombathelyi zsidó elemi iskolának testálom, hálából, amiért ott tanítottak meg írni-olvasni és imádkozni. De a hitleri sáskajárás után van-e még Szombathelyen zsidó és van-e iskolájuk? Van-e még egyáltalán felekezeti iskola Magyarországon? Ilyennek híján arra is gondoltam, a könyveimet a Barcsay utcai gimnáziumnak[958] hagyom, ahol diák voltam és ahol maturáltam.[959]

Arra is gondolok, nem volna-e Szombathely városának, a szülővárosom, ahol az anyai nagyszülőim az ükősükszüleimig felmenőleg laktak és temetkeztek, nem volna-e, mondom, Szombathely városának netán egy városi múzeuma? A dolgaimat itt pénzen elkótyavetyélni barbár cselekedet volna, pláne hogy a feleségem anyagi jövője fényesen biztosítva van. Persze a legációmnak[960] volnának bizonyos feltételei. Megkívánnám, hogy ebben a múzeumban egy egész szobám legyen fenntartva. Továbbá megkívánnám, hogy itt megőriztessenek a szülőim fényképe, továbbá a feleségem három nagy portréja, az egyiket Basch Andor[961] festette, a másikat Vadász Miklós,[962] harmadikat egy kiváló német festő. Van továbbá egy nagy Lotz Károly-festményem, 2 Boudin-képem, egy Louis David, egy kis Van Ostade-om, néhány Hokusai-féle szíves fametszetem, gyönyörű japáni dolgok, néhány Tiepolo-metszetem, egy Tintoretto-metszet és egy Rembrandt-rézkarcom, a híres bécsi Artaria intézet néhány gravure-je

957 Lengyel Menyhért (1880, Balmazújváros – 1974, Budapest) író, publicista, színműíró, forgatókönyvíró; Adorján franciára fordította *Taifun* című színdarabját. Filippo Tommaso Marinetti (1876–1944) olasz avantgárd író, az olasz futurizmus atyja, politikus. Georg Brandes (1842–1927) dán kritikus és tudós, az 1870-es évektől a 20. század fordulójáig nagy hatást gyakorolt a skandináv és európai irodalmakra. Philipp Heinrich Scheidemann (1865–1939) a Németországi Szociáldemokrata Párt (SPD) politikusa. Victor Adler (1852–1918) osztrák politikus, a munkásmozgalom vezetője, a Szociáldemokrata Munkáspárt (SDAP) alapítója. Karl Hjalmar Branting (1860–1925) svéd politikus, aki 1907-től haláláig a Svéd Szociáldemokrata Párt (SAP) vezetője volt, három alkalommal Svédország miniszterelnöke.

958 Állami gimnáziumként 1881-ben alapították Budapesti VII. ker. Állami Gymnásium néven, nyolcosztályos fiúgimnáziumként működött. Későbbi neve: VII. ker. Barcsay utcai állami főgimnázium. Nevét 1920-ban Magy. Kir. Állami Madách Imre Gimnáziumra változtatták. Mai neve: Madách Imre Gimnázium.

959 érettségiztem

960 hagyományozás, örökül hagyás (latin)

961 Basch Andor (1885, Budapest – 1944, Budapest) festő.

962 A portré készültét feljegyzi Bánffy Miklós emlékirataiban: „Adorjánné ült az első kísérleteihez. Talán két arcképet festett róla, egy kisebbet és egy nagyobbat.” Bánffy Miklós, *Emlékeimből* (Kolozsvár: Erdélyi Szépmíves Céh, 1932) 145.

a régi Pest-Budáról, egy gyönyörű Thorwaldsen-plakettem stb.[963] Írásaim: Frigyes főhercegtől, Mária Krisztina özvegy spanyol királynétől, rengeteg európai hírességtől, dedikált fényképem Anatole France-tól, Vadász egy rajza Romain Rolland-ról Rolland saját kezű aláírásával, meg tudom is én, mi minden még, levelek Görgeytől, a feleségétől és a lányától, az interjúim, francia kéziratban, ellenjegyezve Konstantin görög királytól, Witte-től, Kikovtzevtől, Czernintől, Take Ionescótól stb.[964] Felsorolni alig győzném. Van egy albumom Molnár Ferenc, Nagy Endre és Szini Gyula rajzaival a régi Pesti Napló belső életéről.[965] Mondom, ezt pénzért elidegeníteni bűn lenne.

Maga mit tanácsolna, hogy tegyek? Megkérem azonban, egyelőre ne beszéljen az egészről senkinek, mert hiszen még nem „spruchreif"[966] a dolog. Még habozok és tűnődök. És persze a feleségemet is meg kell kérdeznem, de amilyen jó lélek, aligha fog megkontrázni.

Van-e Szombathelyt polgármester? Ki van a város élén? Adott esetben kivel lépjek érintkezésbe? Megvan a teljes LU-kollekcióm, a teljes kollekcióm az AUX ECOUTES-ból, amelynek most már 18 éve vagyok munkatársa, hasonlóképpen az OEDIPUS című hetilapból, amelynek a 4 évi fennállása során voltam a munkatársa itt Párizsban. Igazán, én magam is elképedek, mennyi minden értékes dolgot hordtam össze.

Hozzá akarnám tenni, hogy ha ajándékozásra kerül a sor, ez tisztára a szülővárosomnak szól, tehát a gesztusomnak semmi politikai jellege nincsen. Köszönet Szombathelynek, amiért a falai között láttam meg a napvilágot és a rendíthetetlen bizalmam kifejezése, hogy Magyarország, bármilyen rezsim alatt is, megmarad az örökkévalóságban magyarnak, mert nekem csak ez a fontos és nem a slogan,[967] amelynek nevében kormányozzák.

Türelmetlenül várom a véleményét és sok tisztelettel kedves nejének, köszöntöm magát, régi barátsággal.

Adorján Andor

963 Lotz Károly (1833–1904) festőművész. Adriaen van Ostade (1610–1685) holland festő. Hokusai (1760–1849) japán festő. Giovanni Battista Tiepolo (1696–1770) velencei festő. Tintoretto (1518–1594) velencei festő. Rembrandt (1606–1669) holland festő. Thorwaldsen (1770–1844) dán szobrász.

964 Frigyes (1856–1936) osztrák főherceg, császári és királyi tábornagy, az Osztrák–Magyar Monarchia haderejének főparancsnoka 1914 és 1917 között. Ausztriai Mária Krisztina (1858–1929) osztrák főhercegnő, spanyol királyné. Anatole France (1844–1924) francia költő, újságíró és regényíró. Romain Rolland (1866–1944) francia drámaíró, regényíró, esszéíró, művészettörténész. I. Konstantin (1868–1923) görög király 1913-tól 1917-ig, majd 1920 és 1922 között. Szergej Julijevics Witte (1849–1915) orosz államférfi, az Orosz Birodalom első miniszterelnöke, a cár helyébe lépve a kormány élén. Kikovtzev (?). Ottokar Czernin (1872–1932) cseh politikus, az Osztrák–Magyar Monarchia külügyminisztere az első világháború során 1916–1918 között. Take Ionesco (1858–1922) román centrista politikus, újságíró, jogász és diplomata, novellaíró.

965 Szini Gyula (1876, Budapest – 1932, Budapest) író, újságíró.

966 kimondott (német)

967 jelszó (angol)

Bocsássa meg a levelem sok íráshibáját, de nagyon romlik a látásom és bizony gyakran ütök le téves billentyűt.

Kéziratleírás, lelőhely
2 f. gépirat
Feladó: 5, rue Jeanne Robillon, Eaubonne, S. et O.
A levél végén, feltehetően Simonyi Henrik tintaírású rájegyzése: Szombathelyen Sabaria Múzeum, Nagy Lajos Gimnázium. A gimnázium tetején most csillagvizsgáló van, hazánk második legnagyobb teleszkópjával.
Lelőhely: MTA KIK Kézirattár Ms 4266/270

132. [Simonyi Henrik feljegyzése Adorján Andor hagyományozási gondolatáról]

[Eaubonne, 1964. szeptember 16.]
Adorján Andor Szombathely városának akarja ajándékozni emlékeit. A városi tanács elnökének kell írni: rezerváljanak a városi múzeumban erre egy szobát. Ha nem lehet; akkor a Széchenyi Múzeumra gondol. Még az első világháború előtti, aztán alatti emlékei vannak Oroszországból, Bulgáriából, Svédországból, stb. 48-as honvéd kézírások. Egy 48-as honvéd gúnyirata. Görgey Artur családjának levelei. Feleségének, leányának; fiának levelei is; Görgey Artur 1916-bani halálakor a család gyászjelentése; Tisza Kálmán verse 1889-ben Görgeyről, elküldve ezt Szász Károly püspöknek. Egy eredeti Görgey-írás, melyben Horatius-verset idéz. Görgeynének[968] van egy kiadatlan emlékirata, a család birtokában volt, de a család máig nem akarta még kiadni. Van a Görgey-nemzetségnek Toporczon – ez ma Csehszlovákiában van – levéltára, s ez is ott van. Egy fénykép Görgey klagenfurti háza szobájáról; s kályhájáról, amelyet ő maga tapasztott. Bizalmas írások; képek is arról, hogy élt fiatalon, aztán mint vezér, s emigráns és idehaza. Róla és családjáról sok fénykép. Egy 48–49-es budget[969] részletes kimutatása. Egy osztrák tengernagy özvegyének hozzá írt levele, ki nagy barátságban élt vele. Görgeynek világosi kézírása katonatisztek fizetésének kiutalásáról. Írja pl. Húszasokban fizetendő. Különféle 48-as levelek; köztük Eötvös Józsefnek, a királyi ügyek biztosának levelei.[970] Nyugtakifizetésekre olykor németül írta rá: Zu erfolgen.[971] Vannak kiutalások, melyeken Görgey

968 Adèle Aubouin (1822–1900). Az emlékirat eredetije nem ismert, csak az a – néhol kivonatos – fordítás, amelyet Kardos Samu közölt „Görgeyné naplója" címmel *Az Est* 1911. február 7. – március 4. közötti számaiban, összesen 16 folytatásban.

969 költségvetés (angol)

970 Eötvös József (1813, Buda – 1871, Pest) magyar jogász, író, a Batthyány-kormány, majd az Andrássy-kormány vallás- és közoktatásügyi minisztere.

971 végrehajtani (német)

mellett Leiningen tábornok[972] aláírása is szerepel. Sok régi politikusról, újságíróról, íróról karikatúrák. Derso és Kelen karikatúrái.[973] Metszetek, rajzok. Vadász Miklós rajza Romain Rolland-ról, ennek aláírásával.

Sok történelmi érdekességű fénykép. Régi könyvek, levelek, képek, egykorú metszetek, kézírások. 17-ben Lenint[974] a stockholmi pályaudvaron ő is fogadta, mint Az Est ottani levelezője. Radek[975] ekkor sapkájában pénzt gyűjtött ott az orosz forradalom számára. Adorján is adott 20 koronát. (Első és utolsó tette a kommunizmusért.)

Molnár Ferenc levele és kézírása A gőzoszlop című regényét franciára akarta vele lefordíttatni.

Az első világháborúban Az Est Bródy Sándort Konstantinápolyba küldte le tudosítónak; valami hazugsága miatt azonnal kiutasították. Átment Szófiába Adorjánhoz, hogy onnan Adorján adja fel sürgönyi tudósításait, mintha Konstantinápolyból kapta volna meg ezeket, s az ottani cenzúra miatt kellett volna csak ezt tennie: Nem akarta ugyanis [Bródy] a laptól kapott pénzeket visszaadni, elveszíteni.

Festmények.

Adorján fontosnak tartja, hogy minden együtt maradjon.

Pénzt nem kér, s nem fogadna el érte.

Vadász Miklósnak volt egy Hollandiában csinált pornográf albuma. Egy ottani lap nagyon megtámadta érte. VM megijedt. Száz példányban jelent meg, és ebből 95 darabot sikerült visszaszereznie, és elégette mind. De öt darab megmaradt; s ebből egy Adorjánnál van.

Eredeti Dürer-metszetek.[976] A régi könyvek közt Racine-, Molière-könyvek.

Görgey Artur halálakor – 1916-ban – a gyászjelentésen a család tagjai közt vannak Návayak és Latinovicsok.

Kéziratleírás, lelőhely
1 f. gépirat
Lelőhely: MTA KIK Kézirattár Ms 4266/283

---

972 Leiningen-Westerburg Károly Ágost (1819–1849) honvéd vezérőrnagy, az aradi vértanúk egyike.

973 Dezső Alajos (1888–1964) és Kelen Imre (1896–1978) karikaturisták, grafikusok.

974 Vlagyimir Iljics Lenin (1870–1924) orosz ügyvéd, kommunista forradalmár, a Szovjetunió első vezetője, marxista filozófus és teoretikus.

975 Karl Bernhardovics Radek (1885–1939) németül író újságíró, bolsevik pártvezető, a Komintern egyik vezéralakja.

976 Albrecht Dürer (1471–1528) német festő, grafikus.

133. Adorján Andor Simonyi Henriknek

Eaubonne, 1965. február 2.

Kedves jó Henrym,
Január 26-áról kelt szíves és lekötelező levélkéje tegnap február elsején este öt órakor futott be hozzám, amiből világosan kitetszik, hogy Sputnik ide, Sputnik oda,[977] hasztalan járnak a világűrben gépek a hangét meghaladó gyorsasággal, azért a lassúság se boszorkányság. És ha rákerül a sor, hát a levél attól se riad vissza, hogy gyalogszerrel tegye meg a sétautat Budapest és Párizs között.

Mindenesetre sietek megköszönni levelét, hadd lássa ebből a sietségből is, milyen hálás vagyok a fáradozásáért. Igazat megvallva, hogy ilyen sokáig értesítés nélkül hagyott, kissé fájlaltam is, mert a maga részéről mindig a legnagyobb pontossághoz és szótartáshoz voltam szokva. Csodálkoztam is a hallgatáson, és nem tudtam mire vélni. Viszont nem mertem magánál holmi sürgető szóval fellépni, mert, véltem, ha már nem ír, hát legalább tisztelnem kell a hallgatását. Persze most aztán egyszerre mindent megértek. Maga Szombathely városának válaszát várta. És még csak akkor írt, amikor látta, hogy ez a válasz mindváltig késik. Én se kaptam tőlük értesítést. Hát ha így van a dolog, hagyjuk is hát annyiban. Van egy francia közmondás, amely szerint alig van nagyobb butaság, mint másokat a kedvük ellenére akarni boldoggá tenni. Ez egy igen bölcs mondás. Néha azoknak ártunk leginkább, akiknek mindenáron használni szeretnénk... Szülővárosom közömbössége mélyen sért és egykettőre más érzésekre indít.

De határozottan pechem van, amikor az otthoniakat akarom a hagyatékommal boldogítani. A kastélyomat a 27 000 méteres parkjával a Magyar Hírlapírók Nyugdíjintézetének akartam szánni. De amikor az történt, hogy a nyugdíjjárandóságomat megtagadták a Budapesten élő szegény és özvegy nővéremnek kifizetni, és egyszerűen elütötték a járandóságomtól, persze visszavontam a végrendelkezésemet és a kastélyt háromezer méternyi parkkal évjáradék ellenében eladtam itt egy francia famíliának. Ez az évjáradék a kettőnk fejére szól, vagyis ha engem elvitt az ördög, az özvegyem holtig kapja, mégpedig indexelve az életjáradékhoz. A hagyatékom egy másik részét a szülővárosom múzeumának akartam volna hagyni, bizonyos feltételek mellett, de a város még csak nem is reagál. Hát elejtem ezt a tervet is, és majdcsak találok egyéb megoldást. Bocsásson meg, kedves Henrym, hogy egyáltalán fárasztottam ezzel a dologgal. Belátom, marhaság volt részemről. Nem az első, és ez a tudat valamelyest vigasztal.

Mindenesetre hadd teszem ezekhez még hozzá, mennyire örültem annyi év után viszontlátni magát és hozzá még mindig frissen, munkaképesen, sőt serény nagy munkával elfoglalva. Ha majd megjelenik a könyve, küldjön belőle, már most jó eleve előfizetek rá.

977 Szovjet műhold.

Mikor látogat ki megint Párizsba? Én, sajnos, nem tudok kimozdulni, és az állapotom szép lassan egyre rosszabbodik. Itthon titkolni próbálom, de ez mind nehezebb. És néha az a gyanúm, hogy a feleségem is észrevette, csak tesz úgy, mintha nem látná, nehogy szomorítson. Már én szépen leszámoltam mindennel. Örülök, hogy az életem mindenkor tiszta volt, semmi mocsok nem tapadt hozzá, senkinek nem vétettem, soha egy szó cáfolatot nem kaptam, soha perem nem volt, és így mindennel rendben volnék. Negyvenöt éve élek idegenben, de azért a honpolgárságomat sose változtattam meg, még opportunizmusból se, még akkor se, amikor otthon apatrida lettem. Ha magamat nézem, mindig Schiller versére gondolok, a die Glocke-re,[978] illetve a harang feliratára: Vivos voco, mortuos plango.[979] De hiába, hiába; az élőket már hiába hívom, nem hallgat a szavamra senki (legfeljebb a házőrző kutyám, a Gigi, 1. kép), a holtakat meg hiába siratom, feltámasztani egyet se tudok, még Palit[980] se, akit annyira szerettem.

Isten vele, kedves Henry. Hallasson néha magáról, amikor jobb dolga nincs. Kedves feleségét és magát igaz szeretettel köszönti, mindenkori barátja,

Adorján Andor

Bocsássa meg a sok íráshibát, de a látásom is igen leromlott, innen hogy olyan gyakran ütök meg hamis billentyűt.

Kéziratleírás, lelőhely
1 f. gépirat
Feladó: 5, rue Jeanne Robillon, Eaubonne, S. et O.
Lelőhely: MTA KIK Kézirattár Ms 4266/275

1. kép. Az eaubonne-i park részlete Gigi kutyával, MTA KIK Ms 4266/285

978 *Das Lied von der Glocke* [A harangok éneke] Friedrich von Schiller (1759–1805) német drámaíró, költő és filozófus 1799-ben megjelent verse, az egyik leghíresebb, sokat idézett és parodizált német költemény.

979 Hívom az élőket, gyászolom a halottakat. (latin)

980 Kéri Pál.

134. Adorján Andor Simonyi Henriknek

Eaubonne, 1965. február 19.

Drága Henrym,
Mint látja, szinte postafordultával felelek tegnap, pénteken 5 órakor befutott levélkéjére. A maga írása e hó 12-éről kelt és 18-án ért el ide, ha nem is gyalogszerrel, de nyilván holmi parasztszekér stoppal. Levele nagy öröm volt a számomra, már csak azért is, mert életjelt jelentett a maga részéről, és mert igen jólesett látnom, hogy gondolt rám. Az örömöm még megduplázódott, amikor az értesítését olvastam, hogy valahára kapott választ Szombathely várostól, illetve a megyei múzeumok igazgatóhelyettesétől.[981] Feltétlenül írok majd neki e hét során. Nagyon köszönöm, kedves Henrym, amit tett az ügy érdekében, és nem adom fel a reményt, hogy talán sikerül nyélbe ütnünk az adományozásom ügyét.

Mindenesetre aggódással tölt el, ha nem tudnak egész szobát fenntartani, még ha mégoly zugolynyit is. Hiszen éppen azt akarom elkerülni, hogy atomjaira bomoljon az egész. Ha ezt ide teszik, azt oda, elaprózódik a hagyatékom, és értékét meg jelentőségét veszti. Kézen-közön aztán hova kerül az egész? Az én egyik legfontosabb indítóokom és inspirálóm például az a gondolat, hogy a szüleim arcképe megőriztessék, és ne kerüljön ebek harmincadjára. Tudom, szinte nevetséges szentimentalizmus ez, de nem tehetek róla. Gondoltam volt arra is, hogy hiszen elégethetném ezeket a fotográfiákat, de képtelen vagyok rá. Hasonlóan a feleségem portréira is gondolok, ezek nem fotográfiák, de kiváló művészek festményei. Ha egy muzeális szoba őrzi őket, helyén vannak, és a sorsuk úgyszólván örökre biztosítva van. Aztán itt vannak a könyveim, a modern magyar könyveim, a legtöbbje dedikációval, ez is merőben személyes természetű dolog. A birtokomban lévő többi festmény igen értékes dolgok. Ha együtt marad a kollekció, hát sok mindenről tanúskodik. Szétszórtan és elkótyavetyélten: mintha szemétdombra juttattam volna őket. Nem akarok sokáig vesztegelni ennél a témánál, minek untatnom vele. Majd megkísérlem Horváth Ernő úrral lelevelezni az ügyet. Szerénytelenség nélkül merem állítani, hogy a város jól járna, ha elfogadná az ajánlatomat.

Ha eljön a nyár, leltárba szedem a padláson felhalmozódott dolgaimat és elküldöm a városnak ezt a katalógust. Szerény véleményem szerint, ami felgyűlt, direkt egy adattár, hogyan csinálódott egy újság a század első felében, mi volt akkor a magyar újságírás, mi volt a lelke, a feladata, a rendeltetése, a vágyakozása stb. Egy darab kortörténet ez, nem a személyem története, én ebben a komplexumban csak éppen egy próbabáb vagyok, egy mannequin.[982] Meg aztán a renge-

981 Horváth Ernő (1929, Aszód – 1990, Zemplén) paleobotanikus muzeológus. 1953-ban került Szombathelyre a Savaria Múzeum természettudományi osztályára, később a múzeum igazgatóhelyettese, majd megbízott igazgatója volt.

982 modell (francia)

teg levelem a barátaimmal: Molnár, Heltai, Ambrus Zoltán, Herczeg Ferenc, Gárdonyi, Nagy Endre, Kemény Simon, Móricz Zsiga, meg a sok külföldi: Marinetti, Anatole France, Henry Bernstein,[983] meg mégannyi. Ha ezt ide vetik, azt oda, hát csak gyengécske szemétdomb kerül ki belőle. Na de elég ebből a lamentációból.

Hogy van kedves Henrym? Önmagáról nem ír szót se. Megyen-e a munka? Hogyan szolgál az egészsége? Hogy van a kedves felesége? Remélem, a tél során majd megint kilátogat Párizsba, vagy talán tavasszal. Meg persze elnéz majd újra Eaubonne-ba, ahol aztán majd megölelhetem.

Velem nagy bajok vannak. Sajnos, moccanni is már alig bírok, mert nyomban fulladozok. A dolgomat még végzem az íróasztalomnál és a lapjaimnak is dolgozok, de mind lassúbb tempóval, mert hamar fáradok, és a látásom is igen romlik. Érdekes, hogy az embert hányféle fronton támadja meg a kórság és az elomlás, ha egyszer túl vagyunk a 80-on. Márpedig én idestova a 83-ik évem felé baktatok. Na mindegy, fene egye.

Kedves Henrym, ismételt köszöntettel vagyok, szerető és hálás barátja,

Adorján Andor

Ha majd levelezek Horváth Ernő úrral, elküldöm magának a leveleim mását, hogy tudja mindenkor, hányadán áll a dolog. Ölelem.

Kéziratleírás, lelőhely
1 f. gépirat
Feladó: 5, rue Jeanne Robillon, Eaubonne, S. et O.
Lelőhely: MTA KIK Kézirattár Ms 4266/276

135. Adorján Andor Simonyi Henriknek

Eaubonne, 1965. május 28.

Kedves Henrym,
Bár mondanom se kell, mégis ezen kezdem: felettébb megörültem az írásának, ennek az újabb bizonyságnak arról, hogy maga változatlan barátsággal gondol rám. Pleonazmus[984] volna az érzéseim viszonosságáról biztosítanom.

Külön öröm volt számomra, hogy gondol a szombathelyi ügyemre és pláne, hogy párizsi utazásra készül. Persze hogy tárt karokkal várom. Az igen hanyatló egészségi állapotom ellenére is remélem, hogy még olyankor ér ide, amikor lesz módom és erőm ezt a két kart össze is kulcsolnom a maga nyaka körül. Ha másképpen fordulna, hát legalább tudja, hogy az ide vágó szándék bennem

983 Henri Bernstein (1876–1953) francia drámaíró.
984 szószaporítás (görög)

megvolt. (In magnis et voluisse sat est, (aki nagyot akar, már a szándék is elég) tanultuk annak idején az iskolában.)

Ami a szombathelyi dolgot illeti, a maga szíves közbelépte óta nem történt semmi. Nem írtam Horváth Ernő úrnak, miután a maga ez év február 13-iki levele szerint, amelyben a Horváth úr levelének mását közölte velem,[985] az derül ki, hogy a városi múzeum számára lehetetlen a gyűjteséim számára egy külön szobát fenntartania, hanem az anyagot széjjel kellene oszlatni, mit ide tenni, mit oda. Hát én éppen ezt nem akarom. A számomra alapfeltétel, hogy együtt maradjon a massza, mint valami osztatlan egész. Hogy miért ez a kívánság, hosszadalmas volna kifejteni. Csak egy-két okot hadd említek, talán tudja méltányolni, talán nem, mert naivnak és gyermekdednek ítéli, na de mindegy. Nekem például hallatlanul fontos, hogy a szüleimnek 4 fényképe, ami nekem kegyeleti tárgyam, ne jusson szemétdombra, de megőriztessék. Két kép a szüleimet a nászuk idején ábrázolja, kettő a vénségükre. Pláne a két első, ami 1876-ból való, rendkívüli művészi, valósággal műtárgy. Mint egy nagy egésznek a részese, ez a 4 fotó felettébb értékes és érdekes. Az egészből kiszakítva: zéró és érdektelen. Hasonlóan gondolok a feleségem négy portrémására, kitűnő festők alkotása. Külön-külön az értékük megvan, de az érdeküket teljesen hiányzik. Behelyezve egy egészbe: integráló részek. Hasonlóan gondolok mindarra, ami régi Pesti Napló emlékem van, vagy ami Az Est alapításához fűződik. Mint tárgy, ez is, az is szinte zéró. De viszont egy korba és eseménysorba behelyezve: értékes kortörténeti és mívelődési adat. A vagy ezernyi magyar könyv, amit odaajándékoznék széjjeldobálva: antikváriusi portéka. Együtt: lélek lakik benne és beszél. A szabadságharci okmányaim: széjjelvetve üres papiros. Így együtt, láthatta, hogy ordít belőlük az 1848 és pláne a világosi tragédia. Minderről rengeteg volna a mondanivalóm; de nem akarom a szót szaporítani. Ha Szombathely nem hajlandó szerződésileg kötelezni magát együvé tartani az egészet: a céljaink nem egyeztethetők össze. Nekem nem az a fontos, hogy mint nagylelkű ajándékozó kapjak köszönetet, hanem hogy amit az életem folyamata és véletlenjei egybehordtak, így egyben is maradjanak, mint holmi szerves egész. Majd minderről még beszélgetünk, ha megtisztel a látogatásával. Mert arról a reménységről, hogy még be tudjak nézni a városba, fájdalom, végleg le kell tennem. Hiszen még a kertkapuig se tudok már elvánszorogni.

Ha ismerném Horváth Ernő urat és a mentalitását, a szenzibilitást,[986] hát mindezt neki is megírtam volna, de hogyan ennyire kigombolkoznom valaki előtt, akit nem ismerek, aki nem ismer engem és éppen ezért félő, hogy kölcsönösen nem értjük meg egymást. Így ahogyan most áll a dolog, én azt mondom, ezek a feltételeim, ez az én „sine qua non”-om.[987] Amire ő egy „non possumus”-szal[988] felel.

985 Horváth Ernő levele Simonyi Henrinek, Szombathely, 1965. február 5. MTA KIK Ms 4266/340.

986 érzékenységet (latin)

987 elengedhetetlen feltételem (latin)

988 nem tudjuk (latin)

Lehetséges egyébként, hogy a napokban talán mégis írok Horváth úrnak és felvetem a kérdést, hajlandók-e adni egy, ha mégoly szerényke szobát is, vagy nem. Elfeledtem mondani, a parkomban van egy gyönyörű görög márványszobor, Demetert, a föld és a termékenység istennőjét ábrázolja vagy másfélszeres embernagyságban (2. kép). Klasszikus munka, mindenki megcsodálta. Akármelyik városi köztéren felállítható, mert Phidias[989] vésője alól se kerülhetett volna ki szebben. Ezt is belevenném netán az ajándékozásba.

Mint látja, lesz beszélni miről bőven köztünk. Sajnálom, hogy nem ír a munkájáról, hányadán van vele?

Felesége köszöntését szépen köszönöm és viszonzom, magát pedig, kedves Henrym, meleg barátsággal ölelem.

Adorján Andor

Bocsássa meg a sok géphibát, de a látásom rohamosan romlik, innen hogy gyakran (sőt mind gyakrabban) hamis billentyűt csapok le, mint valami vak zongorás a szerelmi tömegüzemekben.

Kéziratleírás, lelőhely
1 f. gépirat
Feladó: 5, rue Jeanne Robillon, Eaubonne, S. et O.
Lelőhely: MTA KIK Kézirattár Ms 4266/277

2. kép: Az eaubonne-i park részlete márványszoborral, MTA KIK Ms 4266/287

989 Phidias vagy Pheidias (i. e. 480 k.–430) ógörög szobrász, festő és építész. Zeusz szobra Olimpiában az ókori világ hét csodájának egyike volt.

136. Adorján Andor Simonyi Henriknek

Eaubonne, 1965. június 21.

Kedves Henrym,
Valahára mégiscsak megembereltem magam, és leküzdvén a kezdeti csüggedésemet, amit a Horváth Ernő úr válaszlevele keltett bennem, a mai napon a másolatban idemellékelt levéllel keresem fel, mintegy közvetlen kapcsot kapnom vele. Időközben a házi népem rendcsinálási és portörlőszigora elsodorta íróasztalomról a maga annak idején küldött levelét, Horváth úr címével. Szerencsére olyan gyakran olvastam el a maga sorait, hogy Horváth úr neve és címe jól az emlékezetembe vésődött. (Legalábbis azt hiszem.) Mégis, ha netán tévednék, legyen szíves megkérdezni tőle, megkapta-e a levelemet, és ha nem, hát továbbítsa neki a magának elküldött kópiát. De jó lesz sietni az egésszel, mert nálam már igen-igen hanyatlóban a nap. Boldog lennék, ha hamarosan választ kaphatnék magától. Addig is, kedves feleségével együtt, hű barátsággal öleli és köszönti rozoga pajtása,

Adorján Andor

Kéziratleírás, lelőhely
1 f. gépirat
Feladó: 5, rue Jeanne Robillon, Eaubonne, S. et O.
Címzett: Október 6. utca 22, Budapest
Lelőhely: MTA KIK Kézirattár Ms 4266/278

137. Adorján Andor Horváth Ernőnek

Eaubonne, 1965. június 21.

Igen tisztelt Uram,
Dr. Simonyi Henrik barátom közölte velem annak idején az Önnel való levélváltását, illetve az Ön becses válaszlevele mását. Sajnálattal tudtam meg belőle, hogy ami a netáni hagyományozásom legfőbb alapfeltételét illeti, az idevágó kívánságom, úgy látszik, legyőzhetetlen akadályokba ütközik. Ez az alapfeltétel, amelynek érzelmi és értelmi, pietisztikus[990] és logikai magyarázatával is szolgálhatok, ha szükséges, az, hogy a gyűjtésem anyaga, ami az adományozásom tárgyat teszi, együtt is maradjon, egy tőben és ne szóródjon széjjel, két vagy több ízre szaggatva, egy dirib ide, egy másik oda, és végül ebek harmincadjára az egész! Ha ilyen véget szánnak a néhai létemet besugárzó emlékeimnek, mi sem lenne könnyebb, mint Párizsban értékesítenem a holmimat, műkereskedők, antikváriusok és egyéb kufárok kezén-közén. Hiszen valóságos prosti-

990 érzelmi (latin)

tuálás[991] lenne ez a részemről, vagy hogy szelídebb kifejezéssel éljek: mintha egy szép velencei tükröt törnék darabokra.

Ismétlem, a szándékolt hagyományozásom csak az esetben jelent számomra örömöt, sőt gyönyörűséget, ha szerződésileg biztosítva vagyok, hogy a dolgok, amiket az életem véletlenjei során felgyűjtöttem, és amelyeken annyiszor jártattam kedvtelve és vigaszt merítve a szememet, együtt is maradnak. Ez az oszthatatlanságuk valóságos sine qua non a részemről. Olybá tessék nézni ezt a kívánságomat, mint holmi materializált[992] kifejezését a kettős hálámnak és szeretetemnek, amellyel egyrészt szülővárosom, Szombathely irányában vagyok, és másrészt a dolgaim iránt, amikor így a síron túlról is gondoskodni akarok, hogy soha szét ne szóródjanak, bitor kézre ne kerülhessenek.

Ha a város részéről netán politikai okon nem volna meg a hajlandóság, ha egy még olyan szobácskát is fenntartania a múzeumban a dolgaim számára, hát azt felelném, hogy csakugyan nem vagyok kommunista, ami azonban nem zárja ki, hogy ne legyek magyar és szombathelyi fi. Elismerem, nem tudok megbarátkozni semmiféle diktatúrával és osztályuralommal. A politikai és a gondolati szabadság éppen olyan éltető elemem, mint a levegő. Az emberi, kozmikus együttlétünkben szeretek mindent, ami egybeköt, és semmit abból, ami elválaszt. Különben az angol axiómát vallom: „Right or wrong, it's my country."[993] Az ezeréves Magyarország történetében a ma is csak epizód, és bárgyúság lenne részemről, ha a fától nem látnám az erdőt.

Ha mégis lehetne a dologból valami, szíveskedjék közölni velem. Ez esetben, kívánságára és akár hetek munkája árán, katalógust is készítenék róla, hogy vagy ezernyi magyar könyvön túl még mi minden jönne számba: festmény, rajz, metszet, szobor, autogram, levelek, történeti okmányok stb. stb.

Csábétkül ide mellékelek mutatóba egy fotográfiát a parkomat díszítő egy klasszikusan szép fehér márványszoborról. Római matrónát ábrázol és kimutathatólag hosszú évszázadok óta ékesíti ezt az öreg parkot. Francia, német, olasz és magyar szobrász barátaim [akik] itt jártukban látták, mind elragadtatással szemlélték. Bár egy ugyancsak busás svájci ajánlatom van rá, mégis, netán ezt a művet is Szombathely városának szánnám, emlékül a város dicső római múltjára, amikor oppidum[994] volt. Bátran felállíthatják a város bármely közterén vagy parkjában, hiszen úgy tudom, hogy a Sabaria szállón kívül amúgy is kevés emléke városunk szabariai múltjának.[995]

---

991 elpazarlás, elfecsérlés (latin)

992 anyagi (latin)

993 Jó vagy rossz, ez az én hazám. (angol)

994 város (latin)

995 Az első komolyabb ásatásokra az 1930-as években került sor, amikor Járdányi Paulovics István feltárta a mai Romkert területét. A szentélykörzet 1955–1962 között végzett részletes feltárását Szentléleky Tihamér vezette. Mindezeket Adorján nem ismerhette.

Szíves levele elvártában, (ha ugyan akar folytatást adni a dolognak), őszinte tiszteletem kifejezésével vagyok híve,

Adorján Andor

Kéziratleírás, lelőhely
1 f. gépirat
Feladó: 5, rue Jeanne Robillon, Eaubonne, S. et O.
Címzett: Kisfaludy Sándor utca 9., Szombathely, Hongrie
Lelőhely: MTA KIK Kézirattár Ms 4266/279, Ms 6281/17

138. Adorján Andor Simonyi Henriknek

Eaubonne, 1965. július 21.

Kedves jó Barátom,
Bocsánat, hogy már megint lábatlankodok, de kicsit talán magára is vessen érte. Kerek egy hónapja, hogy egyidejűleg írtam úgy magának, mint Horváth úrnak (utóbbinak ajánlott levél alakjában), de mindeddig egyiküktől sem kaptam választ, holott sürgős lenne tudnom végérvényében, hogyan intézkednem és mihez tartani magam. Azt már látom, hogy vajmi kevés szerencsém van ezzel az én hagyományozó kedvemmel. Eszembe jut, hogyan jártam az otthoni Hírlapírók Nyugdíjintézetével. A példa ugyancsak sajgó.

Amikor a német invázió elől 1940 tavaszán menekülni volt tanácsos, jónak láttam a közjegyzőmnél végrendelkezni, mégpedig úgy, hogy a holtom esetén ezt az eaubonne-i kastélyunkat a hozzá tartozó 25 000 négyzetméteres parkkal a Nyugdíjintézetnek hagytam örökül, azzal a rendeltetéssel, hogy tanulmányútra Párizsba érkező, vagy netán pihenni vágyó magyar újságírók és írók megszállóhelyéül szolgáljon.

Ezt a kastélyt én 1928 decemberében vásároltam meg Pourtalès Lajos gróftól és anyósától, Madame Marcuard-tól akkori másfél millió frankért, ami egyenértékben akkor 300 000 arany franknak felelt meg.[996] Ez a kis kastély mint történeti műemlék van hivatalosan osztályozva, merthogy XVI-ik Lajos híres udvari építésze Claude Nicolas LEDOUX[997] mester tervezte. De különben is nevezetes az egykori lakói személyisége folytán. (Ledoux-ról még a kis-Larousse is megemlékezik. Ami pedig magát a kastélyt illeti, egy történelmi essaykötet[998] is jelent meg róla, Armand de Visme, membre de l'Institut írta és Championnál

996 A hivatalos adásvételi szerződés (Archives Municipales d'Eaubonne) 1929. április 17-én kelt. Az eladó: Madeleine Élise Hartmann asszony, özvegy Marcuardné. Az eladó ügyvédje Labour úr Franconville-ből (néhány km-re Eaubonne-tól), Adorjánék ügyvédje Laverne úr Párizsból.

997 Claude-Nicolas Ledoux (1736–1806) a francia klasszicista építészet egyik legkorábbi képviselője.

998 esszékötet (angol)

jelent meg, 1914-ben.[999] Nekem birtokomban van belőle egy példány. Hanem még ennél a Visme apónál is érdekesebb, amit Jean-Jacque Rousseau írt róla a CONFESSIONS-jaiban, az 1752–1757 fejezetben. Szóval, ez a kastély történeti nevezetesség, és ugyancsak nincsen „lettres de noblesse"-ek[1000] híján.

A kastély főépülete a földszinten egy nagy ebédlőn kívül három óriási szalont foglal magában, az emeleten szobát és a tető alatt még négy szobát a személyzet számára. Csatlakozik az egészhez, de tőle különállóan egy „maison des amis" (3. kép), a vendégek számára, ez is 12 szoba.

Amikor az exiliumból[1001] visszatértünk, a lakásunk kicsit ki volt rabolva. Nem csoda. Száz német katona és az istállókba 50 ló volt bekvártélyozva! A szőnyegjeink nagy részét a németek ellopták, a könyvtáramból több száz könyv hiányzott, hasonlóan elcipelték a háztartási fehérneműnket, a bundáinkat és egy biciklit (a Roberté volt). A park felásva lövészárkokkal. A kastély körül nagy FFI-[1002] csata folyt le, azóta pont a kapuban emléket is állítottak az ott elesettek emlékére. Ez volt a helyzet, amikor a figeaci megpróbáltatások után hazavergődtünk. Mi akkor szépen rendbe hozattunk mindent és boldogok voltunk, hogy ép bőrrel úsztuk meg a veszélyeket. Még csak a hadikáromat se jelentettem be: hálátlanságnak néztem volna a sors annyi jótéteménye és a csudálatos menekvésünk után.

Már mostan tudnia kell, hogy jómagam 1909 óta voltam tagja a Nyugdíjintézetnek és mindenkor pontosan fizettem be a tagsági díjakat. Amikor aztán elérkezett a 40 év utáni nyugdíjaztatásom ideje, jelentkeztem. Azt felelték, hogy havi 606 pengő járna ki, de nem küldhetik a valutakiviteli tilalmak folytán. Visszaírtam, ne is küldjék, de fizessék ki a Budapesten élő és minden tulajdonából kiforgatott elözvegyült nővéremnek. A válasz késett. Akkor levélileg megkértem két régi barátomat, Bolgár Eleket,[1003] aki iskolatársam volt a Barcsay utcai gimnáziumban, és akivel a londoni követsége idején is levelezésben álltam, meg Bölöny Gyurkát, akivel még az 1903-iki diákévemből Párizsban testi-lelki barátság fűzött össze, és akit évekkel utóbb, a párizsi nyomorúsága idején olyan bőven támogattam, legyenek szószólóim a Nyugdíjintézetnél. Egyik se mozdította csak az ujja hegyét is. Három-három levelemet válasz nélkül hagyták, ami nagy keserűség és csalódás volt a számomra. Szegény és beteg nővérem akkor maga próbált, mankóra támaszkodva, eljárni a Nyugdíjintézetnél, ahol azonban azt felelték neki, másként intézkedtek és osztályellenségnek jelentettek ki, ennélfogva nekem nyugdíj nem jár. És amikor a szegény asszony rimánkodásra fogta a dolgot, hát egyik alak (nem tudom, ki) a karjánál fogva

999 Armand de Visme, *Essai historique sur Eaubonne (Seine-et-Oise)* (Paris: H. Champion, 1914).

1000 nemesi levelek (francia)

1001 száműzetés (latin)

1002 Forces françaises intérieures, azaz francia belügyi erők.

1003 Bolgár Elek (1883, Kassa – 1955, Budapest) jogász, történész, egyetemi tanár.

kezdte huzigálni, a másik hátulról tolta, és így tették ki a boldogtalant a küszöbre. Kidobták.

Amikor a nővérem ezt megírta, szó nélkül kocsiba vágtam magam és egyenest a közjegyzőhöz robogtam el, ahol is a szeme láttára ízekre téptem a testamentumomat. A két ökör, aki a szegény nővéremet kidobta, nem egy vénaszszonyt dobott ki, de egyben egy sokmilliós értéket, amilyent a Nyugdíjintézet se ezelőtt, se azóta nem látott, nem is fog soha.

Most tíz éve eladtam a kastélyt, mert nem tudtunk személyzetet kapni hozzá ide a vidékre, de meg aztán ezekben a lakásínséges időkben az a veszedelem fenyegetett, hogy squattereket[1004] költöztetnek be hozzánk, tekintve hogy az a sok-sok szoba nagyrészt lakatlan volt. A kastéllyal azonban csak 3000 négyzetméternyi parkot adtam el, a többit megtartottam, és ugyancsak jól jártam vele, mert most hogy Párizs robbanásszerűen extendál,[1005] a telekérték, alig öt esztendő alatt, megnyolcszorozódott. Mi a város kellős közepén vagyunk, ötlépésnyire a Mairie-től,[1006] a postától, a vásárcsarnoktól. Itt most 15 000 papírfrank a telek négyzetméterje. Röhögnivaló az egész, ha nem lenne oly szomorú, hogy immár a 83-ik évem felé ballagok, hogy nagybeteg vagyok és hogy a klepszidrámban[1007] ugyancsak rohamosan gördül a homok.

Innen is a türelmetlenségem: szeretném tudni, hányadán vagyok Szombathellyel. Tartok tőle, hogy ez a szép tervem is csakúgy füstbe megy, mint az a másik, amit fentebb írtam le kicsit bőbeszédűen. Ha Szombathelynek se kellek, akkor még most kell kigondolnom, például gondolhatnék a Barcsay utcai gimnázium tanári karára, ahol maturáltam. Mit gondol erről?

Más oldalról azt írták, hogy nem Horváth úrhoz kellett volna fordulnom, de Szentléleky Tihamér[1008] úrhoz, aki a Múzeum igazgatója. Ámde a maga megkérdezése nélkül nem akartam tenni. Mi a véleménye idevágóan? A mentül hamarosabb válasza követ hengerít le szívemről. Eleve is köszönöm és mindkettejüket köszöntöm és ölelem. Igaz barátja,

Adorján Andor

Kéziratleírás, lelőhely
1 f. gépirat
Feladó: 5, rue Jeanne Robillon, Eaubonne, S. et O.
Lelőhely: MTA KIK Kézirattár Ms 4266/280, Ms 6281/18

1004 lakatlan épületet vagy használaton kívüli területet jogellenesen birtokba vevők (angol)
1005 kibővül, megnő (angol)
1006 polgármesteri hivatal (francia)
1007 Antik görög vízóra, az egyik legrégebbi időmérő műszer.
1008 Szentléleky Tihamér (1919, Nagyvárad – 2007, Budapest) régész, múzeumigazgató.

3. kép: Az eaubonne-i Clos de l'Olive kastély, MTA KIK Ms. 4266/286

139. Adorján Andor Szentléleky Tihamérnak

Eaubonne, 1965. augusztus 15.

Igen tisztelt Uram,
Mindenekelőtt szíves elnézését kérem, amiért hogy ismeretlenül háborgatom. Abban a reménységben teszem, hogy a cél, amely vezet, szentesíti az eszközt, és hogy ez a cél rokonszenves lesz az Ön szemében.

Bemutatkozásul pár szót: Szombathelyt születtem 1883-ban, és bár kilencéves koromban elszármaztam, máiglan fiúi szeretettel gondolok szülővárosomra. A továbbiak során a budapesti és a párizsi egyetemeken befejezett tanumányaim után, 1906-ban PESTI NAPLÓ munkatársa lettem és voltam 1910-ig, amikor is egyike voltam amaz ötnek, aki megalapította az utóbb legendássá lett AZ EST-et. 1918-ban Károlyi Mihály követje lettem a skandináv államokban és Hollandiában, de a Kun Béla-rezsim eljövetele előtt beadtam lemondásomat. 1919 óta állandóan külföldön élek és folytatom hírlapírói tevékenységemet, és immár több mint 40 esztendeje francia lapok belső munkatársa vagyok. Magyar nemzetiségemhez azonban mindenkor hű maradtam.

No mármost ebben a mostani előrehaladott koromban arra gondolok, hogy az évek során felhalmozódott sokféle gyűjtésem anyagát: könyvek, ritkaságok, okmányok, autogramok, képek, rajzok, szoborművek, apró relikviák,

fényképek stb. Szombathely városa múzeumának hagyományozom, ingyen természetesen, de bizonyos előre kikötött feltételek mellett.

Idén télen itt járt nálam régi barátom, dr. Simonyi Henrik nyug. miniszteri tanácsos, Károlyi Mihály volt titkárja. Felvetettem előtte a hagyományozó szándékomat, az anyag egy részét is megmutattam neki, mire ő megígérte, hogy hazautaztával otthon folyamatba teszi a dolgot. De Horváth Ernő úrral lépett összeköttetésbe, mire én június 21-én ajánlott levéllel fordultam Horváth úrhoz. Levelem másolatját ide mellékelem, ebből majd kitűnik az is, mik a feltételeim. Horváth úr, sajnos, mindmáig nem felelt levelemre, ami persze nem valami biztató jelenség.

Legutóbb egy másik barátomtól, aki szintén ismeri tervemet, levelet kaptam. Azt írja, nem Horváth úrhoz, de Önhöz kellett volna fordulnom. Ezt teszem most a jelen soraimmal.

Igazgató Úr igen lekötelezne, ha tudatná velem, vajon az itt felvetett ügy, amelynek egyelőre még semmi hivatalos vagy kötelező jellege, elvben érdekeli-e Önt és a várost. Kívánatra esetleg katalógust is készítenék róla, miből tevődnék össze a hagyomány. Tisztelettel,

Adorján Andor

Kéziratleírás, lelőhely
1 f. gépirat
Feladó: 5, rue Jeanne Robillon, Eaubonne, S.et O.
Címzett: Kisfaludy Sándor u. 4., Szombathely
Lelőhely: MTA KIK Kézirattár Ms 6281/19

140. Adorján Andor Simonyi Henriknek

Eaubonne, 1965. október 22.

Kedves Barátom,
Köszönöm minapi levélkéjét. Boldogan veszem tudomásul, hogy hétfőn, 25-ikén majd viszontláthatom. Remélem ugyanis, hogy még életben talál. Szörnyű napokat és pláne éjjeleket élek át. Minap éccaka 1 órakor kellett az orvost hívni, morfininjekciót adott. Most harmadnapja új krízis rontott rám: tüdőcsúcshurut, emphysema asztmával súlyosbítva tepert le. Ezúttal xilycocaine-nal segítettek nyomoromon. A szobám valóságos patika. Naponta jön az apáca és két oltást ad, intermuszkularis az egyik, a jobbik, direkt az érbe a másik, a komiszabb. Sokat szenvedek. Ágyúlövedéknyi oxigénballon van kettő a szobámban, óránként kapok egy 10 perces inhalációt Az orvos szerint 3-4 nap múltán vége lesz a krízisnek. Ha ugyan nem nekem. Képzelheti, hogy ebben a lelki nyomorúságomban milyen öröm nekem magát viszontlátnom.

A leveleimet csak a mellékleteik miatt adtam fel ajánlva. Bocsánatot kérek, hogy fáradságot okoztam magának. Ma végül kaptam Szombathelytől levelet. Majd nálam itt elolvassa.

Baráti üdvözlettel kedves mindkettejüknek, hovatovább néhai baj- és sorstársa,

Adorján Andor

Kéziratleírás, lelőhely
1 f. gépirat
Feladó: 5, rue Jeanne Robillon, Eaubonne, S.et O.
Lelőhely: MTA KIK Kézirattár Ms 6281/23

141. Adorján Andor Simonyi Henriknek

Eaubonne, 1965. november 9.

Kedves Henrym,
Itt most újra megköszönöm minapi szíves és oly lekötelező látogatását. Igazán nagy örömet szerzett vele, bár teljesen nem tudta feledtetni azon való bánatomat, hogy hónapokig volt itt anélkül, hogy csak életjelt is adott volna magáról. Na, de nem perlek, hiszen tisztára maga a bíró, hol, kinél, mikor jelentkezik. Terhére lenni persze semmi szín alatt se akarnék. Igen jól tudom értékelni és mértékelni, milyen mértékben nevezhető élvezetnek kizarándokolni ebbe az eaubonne-i vadonba. Ebben az abszolút elvonultságban, ami a mostani életemet teszi, sokszorosan nagy gyönyörűség nekem egy régi, meghitt baráttal elfecserészni, de azért számot adok róla magamnak, hogy még a barátság címén sincsen jogom ilyesmit a maga részéről kizsarolni.

Ha az elutazta előtt még van érkezése kirándulni Eaubonne-ba, igen örülök majd rajta, de ha kifogyna az időből, vagy egyéb akadályba ütköznék, ne tegyen erőszakot magán. Őszintén sajnálnám a puszta fecselyemmel zavarni magát, aki komolyabb munkával van elfoglalva.

A látogatása másnapján megint súlyos krízisem volt, amelyből még csak most, közel három hét múltán tápászkodom. Nagyon sajnálom magamat, mert abban a téveszmében élek, hogy jobb sorsot érdemeltem volna és kevésbé kínos véget.

Ittjártakor említettem, hogy előző napon levelet kaptam valahára a Savaria Múzeumtól, sőt ha emlékezetem nem csal – mert felettébb megingott egy idő óta –, hát meg is mutattam magának a szombathelyiek írását. Azóta válaszoltam dr. Szentléleky úrnak, és figyelmeztettem, jó lenne hamar végeznünk a dolgokkal, mert nagyon rossz állapotban vagyok, és sürgős lenne testet is adnunk a gondolatnak.

Ha látom még, kedves Henrym, ha nem, mindenesetre igen melegen és igaz barátsággal köszöntöm kedves mindkettejüket.

Adorján Andor

Kéziratleírás, lelőhely
1 f. gépirat
Feladó: 5, rue Jeanne Robillon, Eaubonne, S.et O.
Lelőhely: MTA KIK Kézirattár Ms 6281/24

142. Adorján Andor Simonyi Henriknek

Eaubonne, 1965. december 23.

Kedves Henrym,
Jelen soraimnak hármas célja van. Primo: boldog új esztendőt kívánni mindkettejüknek, megrakodtan minden jókkal, amit szem-száj megkíván. Jó egészséget, jó munkabírást, a testi és lelki örömök teljét. És ezek tetejében még egy kívánságom volna: hogy lehetőleg változatlanul tartson meg ezentúl is a baráti szeretetében és mindenkori készségében. Persze hogy ez teljesen viszonos a magam részéről.

Második célom: megköszönni a nálam tett látogatását. Tudom, persze hogy nem lehet valami nagy élvezet, pláne télvíz idején kirándulni hozzám az itteni vadonba, de csak annál többre taksálom,[1009] ami áldozatot így meghozott értem. Higgye el, ha a fizikai állapotom megengedné, szívesen jöttem volna Párizsba találkozni magával és összeölelkezni. De láthatta még itt nálam az oxigénes ütegeket, amik tartják bennem a lelket, és meggyőződhetett róla, micsoda szomorú és nyeszlett bőrben vagyok.

Harmadik és utolsó célom pedig, hogy tudassam magával, feladtam az egész szombathelyi tervemet. Ezek az ottaniak olyan közömbösséget tanúsítanak, olyan neveletlenül indolensek,[1010] hogy képtelen vagyok tovább türtőztetni magamat és barátaimat unszolni a közbeléptükért. Horváth úr még tíz hónapi várakozás után se felelt levelemre. Más oldalról azt tanácsolták, írjak az igazgatónak. Megtettem. Három hónap kellett hozzá és kívülről jövő ösztökélés és nyomás, hogy egyáltalán feleljen. Én erre tüstént, november 3-án feleltem neki. Felkínáltam neki, hogy a dolgaim nagy részével nyomban rendelkezhetik, nevezetesen a könyvtárammal, a dokumentumaimmal, az archívumommal, az autogramjaimmal stb. a szoborműveimmel, és csak a lakásom falán szereplő képeket tartanám még vissza a halálomig. Felajánlottam neki, hogy ha akarja, az egészről rögtön csinálok neki egy kész leltárt. Hozzátettem, hogy 83 éves vagyok, nagybeteg, minden pillanatban elpatkolhatok, hát sürgős, igen sürgős

1009 tart, becsül (latin)
1010 közönyös, hanyag (latin)

lenne, hogy végleges megállapodásra jussunk. Erre a levelemre máig se kaptam választ, pedig közben újra megsürgettem nála a dolgot. Ilyen körülmények között én torkig vagyok a dologgal, és a jövőben hallani se akarok ezekről az urakról. Ha ezentúl írni találnak, nem is válaszolok nekik. Hiszen kész nevetség az egész. Adományozni akarok milliós értékeket, és a végül még nekem kellene könyörögnöm, hogy kegyeskedjenek elfogadni. Ha a British Museumnak teszek ilyen ajánlatot, még ez a nagyon méltóságos intézmény is egy héten belül felelt volna, hogy Yes, Sir, vagy No Sir,[1011] de nem várat meg, hogy lógó nyelvvel fussak a válasz után, és hogy barátaimat terheljem vele feleletet kicsikarni.

Ami idealisztikus életerővel és energiával annyira óhajtottam volna, a szándék azóta direkt gyűlöletes és a számomra megalázó valamivé lett. Ezt a kijelentésemet kérem szó szerint venni. Most majd másként intézkedek. Ezt az adományozási tervemet pedig nemcsak hogy elvetem, de direkt szégyenként érzem, és mint valami megérdemeletlen megaláztatást. Nem tudom, osztja-e az érzésemet és helyesli-e viselkedésemet. De mindenesetre a határozatom végleges és visszavonhatatlan.

Egyébként változatlanul sokat szenvedek. Januárban majd egy új oxigénes kúrát kell kezdenem, de ezúttal öt-hat nap elegendő lesz megint feltámasztani. Sokat szenvedek a ködös, nyirkos időtől. Valahogyan a falakon át is beszivárog a szobákba a sűrű köd meg a nedvesség, de hát még, amikor szellőztetni tágra tárják ki az ablakot. Az egész ház minden zugában 22-23° Celsiusnak kell uralkodnia, parancsolta az orvos. Nagyon szenvedek az éjszakai álmatlanságtól is. Az altatószerektől pedig irtózok, mert az ember hamar rákap és az „accoutumance", a megszokás miatt hatástalan lesz. Olyankor aztán a beteg megduplázza a menynyiséget, és rabja lesz a barbiturus[1012] szernek. Órákat töltök álmatlanul. És még csak olvasással se tudom rövidíteni az időt, mert a látásom is rohamosan romlik, és lehetőleg kímélnem kell a szememet. Így vagyok immár mindennel „Medicina peior morbo", az orvosságom rosszabb a halálnál. Szép kis perspektíva.

Na de kár lázongani ellene. És még inkább kár lenne magát az elégiámmal untatni. Hát visszatérek a jókívánságokra: éljenek boldogul és bocsássa meg, hogy ezzel a szombathelyi vadregényes tervemmel zavartam.

Mindkettejüket igaz szeretettel és barátsággal köszönti egyelőre még temetetlen barátja,

Adorján Andor

Kéziratleírás, lelőhely
1 f. gépirat
Feladó: 5, rue Jeanne Robillon, Eaubonne, V. d'O
Lelőhely: MTA KIK Kézirattár Ms 4266/282

1011 Igen, Uram; Nem, Uram. (angol)
1012 idegcsillapító, altató (latin)

143. Adorján Andor Simonyi Henriknek

Eaubonne, 1966. február 3.[1013]

Drága jó Henrym,
Január 19-éről kelt szíves levele 25-én futott be hozzám. Szerettem volna nyomban felelni rá, de nem tehettem. Már megint krízisem volt, ha nem is olyan súlyos, mint a megelőző, de mégis elég erős hozzá, hogy levegyen a lábamról. Hát így csak tengek-lengek, a régi szép energiának, élni-akarásnak régen vége, búsan nézek még csak a füstje után is. Komolyan mondom, néha figyelni akarom magam, szinte magamra se ismerek többé, még csak testben is alig, hát még lélekben. Ilyenkor néha az az érzésem, mintha temetném azt, aki K. Pali után a legjobb barátom volt: önmagamat.

Ez az igen-igen lugubris[1014] érzés is volt a fő oka, hogy a szombathelyi múzeummal kapcsolatos tervemet végül feladtam. Nehéz szívvel tettem, mert a gondolat nekem igen kedves volt, és nagyon sokáig ápoltam volt magamban. Ezért a lemondásomért valamelyest vigasztal, hogy maga is megértően helyesli. Nem tehettem másként, mivelhogy az életem igazán egy vékonyka cérnaszálon lóg és minden pillanatban szakadhat rám a vég: Az orvosom már nem is titkolja. Mint tegnap, mosolyogva mondta: Hannibálnak[1015] nehezebb volt az elefántkáival áthatolni az Alpeseken, mint egy utolsó infarktusrohammal legyőzni egy szívbajos és szívreumás 83 éves aggastyánt... Meggyőződésem szerint a szombathelyi múzeum, mint ritkaságot állíthatná ki a tulajdon vezetőségét, amely ilyen közömbösséget és nembánomságot tanúsít. Még csak arra az ajánlatomra se reagáltak, hogy kívánatra katalógust állítok nekik össze a könyvekről, képekről, emléktárgyakról, okmányokról, amit hagyományozni kívánok nekik. A Hannibál fentebb említett elefántkái nem lehettek vastagbőrűbbek, mint amilyen vastag e jeles múzeum igazgatóságának indolenciája. Na de hagyjuk ezt a kesergést.

Mulatságos, hogy a júniusi levelem még csak ilyen későn jutott el a kezéhez. És nem kevésbé mulatságos, hogy maga is így megjárta az Egyesülettel. Kedves Henrym, a tanulság az egészből az, hogy nálunk otthon az intézmények megváltozhatnak, de az emberek nem. A szólamok és a frázisok igen, de nem, ami alattuk rejlik. Ezen nem változtathatunk, rezignálódni[1016] kell.

Amint nyilván tudja, igen kemény telünk volt, a park félméteres hó alatt feküdt. Két hétig még csak ki se lehetett ereszteni ketreceikből a tyúkokat,

1013 Ez Adorján utolsó, eddig ismert levele.

1014 gyászos, komor (olasz)

1015 Hannibál (Kr. e. 247 – Kr. e. 183 és 181 között) karthágói tábornok és államférfi volt, aki a karthágói erőket irányította a Római Köztársaság elleni csatában a második pun háború alatt. Széles körben a történelem egyik legnagyobb katonai parancsnokaként tartják számon, Adorján egy egész fejezetet szentelt neki *Nagy katonák* (Budapest: Singer–Wolfner, 1912) című könyvében.

1016 belenyogodni (latin)

olyan vakító volt a hó; megfagytak volna belé. Naponta 100 liter mazutot[1017] fűtöttünk el, hogy valahogyan melegen tartsuk ezt a nagy házat, ahol az orvos elrendelése szerint minden szobának, minden zugnak ahova eljutok, 22 Celsius fokon kell lennie. Most valahára enyhült ez a szigorú idő, de úgy látszik, Tél generálisnak még esze ágban nincs penzionáltatni[1018] magát. Éles kardjával, ami a jeges szél, ugyancsak tüntetően csörtet az öreg, mintha hencegne, hogy új offenzívára készül. Jómagam október óta nem voltam kinn a házból. A lapoktól is végleg megváltam, és nagyon fáradt vagyok. Az Aux Ecoutes-nál igen gavallérosak voltak irántam. Kerek húsz évig voltam belső munkatársuk és most, amikor minden marasztalás ellenére is kénytelen voltam megválni, hát külön is évi nyugdíjat szavaztak meg, azon felül, hogy a francia újságírók nyugdíjintézetétől van egy hivatalos nyugdíjam. Van valami elszomorító abban, hogy az embert azért fizetik, amiért hogy nem dolgozik. Mennyivel boldogabb voltam, amikor a munkámért kaptam a fizetséget. Az ingyenélést nem nekem találták fel.

Nem ír róla, van-e kilátás rá, hogy hovatovább megint kilátogatnak Párizsba? Ha megint elvizitel, ne titkolja előttem, tudassa velem. Talán egy-egy gazdátlan délutánjával még megajándékozhat, feltéve, hogy életben vagyok.

Ha eszébe jut írnia nekem, tudassa velem, mit csinál, hányadan van a munkájával. Lesz-e kiadója? Nagyon szeretném, ha megadatnék még nekem elolvasni a könyvét. Majd aztán a másvilágon Palinak is beszámolok róla.

Sokszor köszöntöm kedves mindkettejüket, drága Henrym, és ölelem baráti, igaz szeretettel,

Adorján Andor

Kéziratleírás, lelőhely
1 f. gépirat
Feladó: 5, rue Jeanne Robillon, Eaubonne, V. d'O
Lelőhely: MTA KIK Kézirattár Ms 4266/283

1017 gázolaj, fűtőolaj (arab, orosz)
1018 nyugdíjazni, nyugalomba helyezni (latin)

Személynévmutató

A tanulmány és a levelek főszövegében, illetve jegyzeteiben előforduló személyek

A, Á

Abd el-Krim 55
Abélard, Pierre 94
Abram, Paul 31
Adler, Viktor 39, 310
Adorján Sándor 19
Ady Endre 39, 181, 266, 285, 310
Aesopus/Aiszóposz 83
Afer, Publius Terentius 137
Ágai Adolf 186
Ágai Béla 20, 55, 64
Agamemnón, mükénéi király 137
Ágoston Géza 7
Albert Einstein, 218
Alexander Bernát 23
Alvinczy 184
Ambrus Zoltán 11, 36, 40, 43, 44, 48, 49, 51, 307, 317
Amiel, Denys/Denis 17, 31, 71
Andersen Felícia 21
Andersen György 21
Andrássy Katinka 304
Apponyi Albert 147
Apuleius/Apuleiosz 217
Aragny, Guy = Arányi Miksa 21
Aragny, Jean 21
Aragon, Louis 194
Arany János 38, 40, 61, 62, 172, 179, 257, 289, 290, 297
Arányi Miksa = Aragny, Guy 21
Arkhimédész, Szirakúzai 291
Artus, Louis 13
Asta-Nielsen, Peder 154
Atreusz, mükénéi király 137
Aubouin, Adèle = Görgei Artúrné 8, 13, 311, 312
Auer Pál 193
Augustus Octavianus római császár 174
Avilai Teréz, Szent 128

B

B.O. 4
Babits Mihály 101
Babus Antal 41
Bajomi Lázár Endre 16, 20
Bajor Gizi 179
Balakirev, Mily 202
Balassa József 7
Balkányi Kálmán 156, 170, 203
Balla Ignác 277
Balla Tibor 11
Balogh Balázs 4
Balogh László 268
Balzac, Honoré de 16
Bánffy Miklós 147, 304, 310
Bányai Sándor (Alexandre) 103, 165, 260
Bányai Zoltán 260
Barabás Loránd 292
Bárdos Artur 7, 306
Báron család 9
Baróthy József 91
Bartha-Kovács Katalin 8
Bartócz Ilona 19
Basch Andor 310
Basset, Serge 30
Bataille, Henry 32
Battonyai Ödön 8
Baud, Simone Jeanne Georgette = Simone Gosselin 19, 54, 73, 91, 92, 216, 282, 284
Baudelaire, Charles 26
Bauer, Ludwig 162, 163, 168
Bay, André 291, 296
Bede István 193
Beethoven, Ludwig van 131

Békessy Imre 147, 179
Benamy Sándor 33, 34
Bencze Jenő/Eugène 257
Benedek Károly 7, 28, 36, 38, 116, 127–164, 166–180, 182–247, 261–262
Benedek Károlyné Alice/Alíz 116–117, 131, 156
Benedek Marcell 29
Bentivoglio, Guido 24
Bernard, Tristan 12, 65
Bernstein, Henry 12, 317
Berr, Georges 13
Bertényi Iván, ifj. 11
Berthier, Gustave 31
Besenval, Pierre Victor 24
Bethlen István 147
Biczó Géza 9
Bidou, Henry 97
Biró Erzsébet 194
Biró Lajos 36, 50
Bizet, Georges 128
Blaha Lujza 188
Block, Paul 163, 168
Block, Roza 168
Bogomolec, Olekszandr Olekszandrovics 164
Boka László 11
Bolgár Elek 9, 323
Bolgár László 265
Bonnet, Georges 16, 208
Bossuet, Jacques-Bénigne 177
Boucher, François 25
Boucher, Victor 66
Boudin, Eugène Louis 148, 310
Bourdeau, François 283
Böhm honvédezredes 13, 288
Böhm Joseph/József szőlősgazda 180
Bölöni György 181, 300, 323
Bölöni Györgyné/Kémeri Sándor/Otilia Marchiș 181
Brachfeld Olivér 170
Brandes, Georg 39, 310
Branting, Karl Hjalmar 39, 310
Braun Sándor 159
Breit József 7
Brian-Chaninov, Nicolas 20
Bródy Sándor 14, 292, 293, 313
Brown, Demetra Kenneth = Vaka, Demetra 12
Brunetière, Ferdinand 279
Buda Attila 7
Burkhardt, Hans 16
Burkhardt, Max 12
Bús-Fekete László 18
Butler, Nicholas Murray 97
Buvat, Jean 24
Buza Péter 21

C

Cadoudal, Georges 206
Caesar, Caius Julius 211
Caillaux, Joseph 52
Calderón de la Barca, Pedro 128
Caligula római császár 174
Calmette, Gaston 52
Capsal, M. 20
Capus, Alfred 12
Carlier, Madeleine 66
Cervantes Saavedra, Miguel de 128, 141, 144, 198
Chamfort 230
Chesterton, Gilbert Keith 20
Cholnoky Viktor 10, 22, 285
Churchill, Winston 114, 200
Cibiel, Alfred 156
Cicero, Marcus Tullius 239, 275, 301
Claretie, Léo 30, 31
Claudius római császár 174
Clémenceau, Georges 15, 208
Cocardon, Gabrielle Henriette 11, 14–16, 54, 57, 59–62, 68, 70, 84, 87, 91, 92, 105, 107, 110, 113, 280
Coffin, Charles 24
Collaud, (François) Ferenc 9
Colombo, Cristoforo 128
Comminges, Iza de 18, 31
Comte, Auguste 86
Corneille, Pierre 166
Cot, Pierre 96
Coué, Émile 287
Courths-Mahler, Hedwig 265

Cripps, Richard Stafford 125
Croisset, Francis de 107, 108
Czernin, Ottokar 311
Czóbel Béla 9

Cs

Cs. Szabó László 57
Császtvay Tünde 4, 8, 11
Csáth Géza 26, 27
Csergő Hugó 10, 20, 81
Csortos Gyula 50

D

d'Alembert, Jean-Baptiste le Rond 24
d'Argenson, René Louis de Voyer de Paulmy, 2e marquis 24
d'Avenel, Georges 300
Damoklész 301
David, Louis 130, 148, 310
Davillier, Jean Charles 19
Davillier, Joséphine 19
Davis, Garry 151
de Gaulle, Charles 282–284
de Letraz, Jean 18
de Monzie, Anatole 15, 20, 96, 140, 208
de Paredes, Vicente García 25
de Wendel, François 95
Deburau, Jean Charles 73
Debussy, Claude 11, 26, 27
Dedinszky Aranka, Görgey Istvánné 47
Delmas-né 54
Dénes Zsófia 14
Derhán Kamilla 41
Déry Tibor 279
Descartes, René 177
Desch, Kurt 271
Dessewffy Gyula 193
Dezső Alajos 313
Diderot, Denis 24
Dionüsziosz, II., szirakúzai király 301
Dionysios, I., szirakúzai király 301
Doblhoff Lily, született Ibrányi Erzsébet 193
Doumergue, Gaston 55
Doumic, René 279
Doyle, Arthur Conan 12, 18
Drachmann, Holger 26
du Barry, Madame 25
du Terray, Joseph Marie 24
Duboscq, André 30
Dumas, Alexandre 185
Dumont, Charles 95
Dupont, Jacqueline 296
Dürer, Albrecht 313

E

E. Fehér Pál 7, 27, 28
Echegaray, José 128
Eckhardt Tibor 170
Eisenhower, Dwight David 179
Elek Artúr 36, 44, 45
Engels, Friedrich 304
Enver, İsmail, pasa 14, 20, 293
Eötvös József 312
Épinay, Louise d' 83
Erber Gábor 20, 119, 123, 125, 126, 200
Erényi Nándor 32, 196

F

F. Fayer Rózsa 12
F. Rácz Kálmán 19
Faludy György 281
Faragó Miklós 281
Farkas István 18
Farkas Miklós 102
Farkas Pál 13, 307
Farkas Zoltán 26
Farrère, Claude 102
Feiszt György 8
Fejtő Ferenc 21
Fendrik Ferenc 121
Fényes László 22
Fenyo, Mario D. 200
Fenyő Miksa 156, 170, 193, 194, 200, 203, 211, 212, 214, 219, 259
Fenyves Ágnes 9
Fenyves Mária 9
Fenyves Zsuzsa 9
Ferdinánd, II., aragóniai király 128
Festetics Sándor 304
Filep Tamás Gusztáv 21
Finkelstein/Fenyves Ignác 9

Finot, Louis-Jean 243
Flammarion, Ernest 248
Flaubert, Gustave 81
Fórizs Gergely 8
Forró Marianne 124, 125
Forró Pál/Paul Forro 124
Földes Jolán 126
Földesi Ferenc 41
Földi Mihály 56
France, Anatole 12, 311, 317
Franco, Francisco 157
François-Marsal, Frédéric 55
Frankel Leó 304
Frantel, Max 31
Freud, Sigmund 272
Frigyes, Habsburg–Tescheni, osztrák főherceg 311
Frondaie, Pierre 13

G

Gábor Andor 159
Gabriel, Ange-Jacques 25
Gách Lilla 67, 107, 108, 110, 165
Gachot, François 16
Galba római császár 174
Gallien, Jean Simon 19
Gara László 7, 18, 20, 21, 102, 253, 265, 268, 270, 277, 278, 280, 287
Gara, Nathalie = Tauba Nechuma Rabinowicz 20, 265
Garay János 210
Gárdonyi Géza 11, 317
Gellért Andor 193
Gellért Oszkár 101
Geluck 165
Gémier, Firmin 31
Gerlach Richard 16
Germán Tibor 179
Gide, André 162, 267
Giraudoux, Jean 107, 109
Glück Tibor 51
Goethe, Johann Wolfgang 56, 200, 238
Goncourt, Edmond de 12, 73
Goncourt, Jules de 12
Goncsarov, Ivan Alekszandrovics 203
Gonzaga Alajos, Szent 128
Gorda Éva 11
Gordon-Canning, Robert Cecil 55
Goremikin, Ivan Logginovics 14, 303
Gosselin, Abel 73
Gosselin, Robert Gaston Eugène 216, 323
Gourmont, Remy 257
Goya, Francisco de 128
Göllner Aladár 16
Göndör Ferenc 161, 170
Görgei Artúr 13, 46, 47, 52, 288, 306, 311, 312, 313
Görgei Artúrné, Adèle Aubouin 8, 13, 311, 312
Görgey István 36, 46, 47
Görgey Istvánné Dedinszky Aranka 47
Green, Peter 296
Grosschmid Béni (más néven: Zsögöd Benő) 169
Grotius, Hugo 211
Gruénais, Pierre-André 123, 125
Guibert, Honoré 25
Gulyás Pál 7
Gundel Károly 180
Guttmann Alice 9

Gy

Gyomai Imre 17, 265, 268
Gyulai Pál 289

H

Háfiz 285
Hajdu Gyula 181
Hajdu Tibor 15
Halász Ernő 22, 23
Halász Lajos 306
Hannibál 13, 330
Hartmann, Madeleine Élise, özvegy Marcuardné 322
Heckenast Gusztáv 213, 282
Hegedüs Béla 9
Heine, Henrich 106
Heinrich Alajos 9
Heller Gusztáv 104
Helogaballus római császár 174
Héloïse 94

Heltai Jenő 35, 36, 38, 39, 65–68, 106–110, 113, 162, 164, 165, 252, 278, 310, 317
Hennequin, Alfred 32
Henriette-Anne orléans-i hercegnő 177
Herberger Angéla 19, 284
Herczeg Ferenc 11, 79, 147, 200, 307, 317
Herczeg Géza 17, 55, 64, 147, 159, 161, 200
Hermann Róbert 8, 13
Herriot, Édouard 243
Hervay Frigyes 51
Hervieu, Paul 12
Hirschfeld, Johann Baptist Joseph 188
Hitler 125, 141, 195
Hoare, Sir Samuel 27
Hokusai, Kacusika 310
Honti Rezső 33, 34
Horatius Flaccus, Quintus 154, 263, 275, 312
Horthy Miklós 27
Horváth Ernő 22, 36, 316–322, 324, 236
Houdetot család 206
Houdetot, Sophie d' 83
Hruscsov, Nyikita Szergejevics 282, 286
Hugó Károly 304
Huszár Imre 19
Huszár Károly 147

I

Ibsen, Henrik 26, 94
Illés Endre 33, 34
Indig Ottó 249
Ingres, Dominique 130, 148
Ionesco, Take 311
István, I., magyar király, Szent 299
Izabella, I., kasztíliai királynő 128

J

Jakabné 60
Járdányi Paulovics István 321
Jászi Oszkár 116, 158, 243
Jertal 18
Jób Dániel 66, 204
Jobbé-Duval, Félix-Pol 19
Jobin, Guillaume 10
Joffe, Adolf 27, 28
Jókai Mór 13, 210, 213, 252, 288, 293
Jouvenel, Renaud de 96, 208
Juhász Gyula 10
Julian római császár 174
Justh Zsigmond 23

K

Kádár János 29
Kafka, Franz 162
Karinthy Frigyes 200
Károly, I. angol király 25
Károlyi Mihály 14, 15, 40, 116, 303, 304, 306, 307, 325, 326
Katona Anikó 11
Katona Attila 9
Kazinczy Ferenc 76, 167
Kecskeméti Gábor 4
Kelbert Krisztina 22
Keledi 165
Kelemen Éva 27
Kelen Imre 313
Kemény Simon 11, 36, 39, 49, 51, 110–113, 195, 310, 317
Kenyeres Ágnes 7
Kerényi Frigyes 210
Kéri Pál 11, 16, 22, 111, 193, 274, 276, 277, 279–282, 306, 315, 331
Kertész Lonczi 57
Kesten, Hermann 186
Key, Ellen 26
Kisfaludy Károly 266
Kiss József 194
Kleopátra, egyiptomi fáraó 158
Kochanovszky Olga 262
Koht, Halvsdan 27
Komor Gyula 12
Konfuciusz 69, 160
Konstantin, I., görög király 311
Korab-Kucharski, Henryk 208
Kossuth Lajos 258, 304
Kosztolányi Dezső 49, 51, 178, 179
Kováts Miklós 19
Kőrösi László/Lucien Corosi 171, 172
Kövér György 35
Kun Béla 15, 304, 325

L

La Mazière, Pierre 18, 31, 66, 67, 109, 133
Labour 322
Lackenbacher/Adorján István 9, 10
Lackenbacher Fülöp/Pinkász,ifj. (?–1917) 8
Lackenbacher Fülöp (?–?) 8
Lackenbacher Fülöp, id. (?–1877) 8
Lackenbacher Vilma 9
Laczkó Géza 200
Lagerlöf, Selma 26
Lajos, XIII., francia király 223
Lajos, XIV., francia király 26, 177, 223
Lajos, XV., francia király 23–25, 83
Lajos, XVI., francia király 23, 25, 187, 322
Lakatos László 196
Lancret, Nicolas 25
Landerer Lajos 213, 282
Lándor Tivadar 12, 280
Largeaud, Marcel 253
Latinovics család 313
Lavedan, Henry 13, 52
Laverne 322
Le Fauconnier, Henri 17, 71
Le Moine, François 25
Le Querrec, Anatole Charles = Yves Mirande 65
Ledoux, Claude-Nicolas 322
Lefèvre, Henry 125
Leiningen-Westerburg Károly Ágost 313
Lémontey, Pierre-Édouard 24
Lengyel Géza 11
Lengyel Menyhért 16, 30, 39, 310
Lengyel Olga 20
Lenin, Vlagyimir Iljics 313
Leonidas, I., spártai király 295
Létmányi Nándor 9
Lévay József 13, 38, 288, 289
Lévy, Michel 249
Lévy, Paul 140
Lévy, Thierry 140
Libik András 260
Lichtenberger, André 97
Liván György 15
Lope de Vega y Carpio, Félix 128
Lopez, Sabatino 12
Lotz Károly 310
Loucheur, Louis 55
Lovik Károly 307
Lőrinc, Szent 152
Lugneé, Aurélien-Marie = Lugnes-Poe 66
Lukianosz 153

M

Mac Orlan, Pierre 17, 71, 162
Madách Imre 21
Maeterlinck, Maurice 12, 29
Mallarmé, Stéphane 26, 111
Malonyay Dezső 26
Manheim, Louis 59, 60
Márai Sándor 117, 191, 194, 252, 253
Marchand, Léopold 18, 31
Marcuard, Hélène 19, 83, 206
Marcuard, Jules-Frédéric 19, 83
Marcus Antonius római császár 174
Mária Antoinette, osztrák főhercegnő, francia királyné 24, 25, 187
Mária Krisztina, Habsburg–Tescheni, osztrák főhercegnő, spanyol királyné 311
Mária Terézia, Habsburg, német-római császárnő, magyar királynő 24
Máriás 125
Marinetti, Filippo Tommaso 39, 310, 317
Marsal, François 95
Marsovszky Elemér 57–59
Martin-Chauffier, Claude 120
Marton Bianka 179
Marton György (Georges) 103
Marton Sándor 109
Marx, Karl 176, 300, 304
Mauks Ilona, Mikszáth Kálmánné 36, 45, 46
Maupassant, Guy de 12, 33, 34
Maurois, André 20
Mayer Anna 291
Medveczky Lajos 9
Mendelssohn, Felix 131
Menelaosz 137
Messlény 134
Mikes György 194

Mikes Klára 94
Mikes Lajos 12, 94
Miklós Andor 11, 22, 28, 47, 58, 63, 64, 78, 111, 112, 196, 293
Miklós Jenő 51
Mikszáth Kálmán 11, 45, 46
Mikszáth Kálmánné Mauks Ilona 36, 45, 46
Mindszenty József 212
Mirabeau, Victor Riqueti 24
Mistler, Jean 97
Molière 217, 222, 313
Molnár Eszter Edina 27
Molnár Ferenc 16, 18, 22, 30–32, 39, 40, 162, 190, 253, 292, 310, 311, 313, 317
Molnár József 281
Montaigne, Michel 222
Montesquieu/Charles Louis de Secondat 222
Moravcsik Géza 9
Moreau, Jacob-Nicolas 24
Móricz Zsigmond 20, 36, 101–103, 117, 252, 253, 277, 317
Morse, Paul 8, 19
Mosse, Rudolf 78
Murillo, Bartolomé Esteban 143
Musäus Dahl, Ellen 15
Musset, Alfred de 185
Müller Ottó 16

N

Nádas Sándor 14, 15, 36, 39, 75, 76, 110
Nagy Csaba 7
Nagy Endre (1877–1938) 17, 37, 53–64, 70–74, 76–93, 311, 317
Nagy Endre (1906–?), Prutyi 53, 57, 70, 80, 85, 86, 88, 92
Nagy Endréné Vaczó Eszter, Etus 53, 54, 57, 59, 62, 64, 70, 77, 78, 80, 84, 86, 87, 90, 92, 93
Nagy Katalin (1910–?), Kató, Cs. Szabó Lászlóné 53, 57–61, 70, 80, 86–88, 92
Nagy Miklós 13
Nagy Péter Tibor 19, 101
Napóleon, I., francia császár 13, 26, 109, 206, 223, 304
Napóleon, II., francia császár 109
Návay Aladár 53
Návay család 313
Návay Lenke 37, 52, 53
Nazelles, René 32
Négyesy László 10
Német Andor 200
Nero római császár 144, 174
Nicodemi, Dario 12
Nozière, Fernand 104

Ny

Nyemirovics-Dancsenko, Vaszilij Ivanovics 166

O

Orbán Róbert 8
Ottlik György 19, 37, 95–101
Ovidius Naso, Publius 181

P

Paál László 93
Palágyi Lajos 12
Palásthy Sándor 51
Papp Géza 307
Pascal, Blaise 158
Passuth László 18
Paul-Boncour, Joseph 96
Pawlowski, G. de 31
Payot, Gustave 169
Pázmándy Dénes 306
Péchy Blanka 37, 68, 69
Perlrott Csaba Vilmos 214
Péter László 7
Pethő Sándor 56, 57
Petőfi Sándor 13, 38, 102, 155, 210, 212, 213, 282, 288
Pheidiasz 319
Pichegru, Jean-Charles 206
Pirandello, Luigi 32
Pitoëff, Georges 30, 31
Pitoëff, Ludmilla 30, 31
Podmaniczky Frigyes 308
Poe, Edgar 44, 45
Pogány Béla 49
Pogány Vilmos/William Andrew Pogany 219

Poljakov, Salomon 66, 68
Polykratész, Szamoszi 83
Pompadour, Madame de 24
Ponsard, François 109
Potemkin Alfonz 213, 214
Pourtalès, Guy de 19, 97, 206, 322
Poznański, Alfred = Alfred Savoir 66
Prandtner Ilona 94
Priklonsky Mihály 306
Propertius, Sextus 263
Proust, Marcel 201, 271

Q

Quinson, Victor Gustave 65

R

Rab Gusztáv 7, 21, 28, 37–39, 247–297
Rabelais, François 166
Rabinowicz, Tauba Nechuma, Gara Lászlóné 20, 265
Racine, Jean 222, 313
Radek, Karl Bernhardovics 313
Radványi Géza 265, 268
Rákosi Jenő 306
Régnier, Paul 20, 116, 117, 129, 253
Relle Pál 68, 69
Rembrandt van Rijn 310
Rémy, Constant 31
Rényey/Régnier, Victor 117
Révész Andor/András 116, 129, 141, 195, 252
Révész Béla 37, 69, 70
Richard, Roger 21, 290
Rimbaud, Arthur 121
Rockefeller, John Davison 233
Roger-Marx, Claude 65, 66
Rolland, Romain 311, 313
Romains, Jules 17, 71
Rónay György 19
Roosevelt, Franklin D. 114
Rosenthal Jenő 84
Rosner Ervin 307
Rostand, Maurice 108, 109, 165
Roth, Joseph 20
Rotschild, Henry 12
Rousseau, Jean-Jacques 10, 24, 83, 131, 206, 323
Rózsafalvi Zsuzsanna 41
Ruttkay György 111, 161, 170

S

Saint-Exupéry, Antoine de 19
Salamon Andor 148
Salamon Béla 88
Salgó Ernő 12
Salusinszky Ferenc 189
Salusinszky Gyula 46
Salusinszky Imre, Zsalu 46, 189, 195, 280
Sandeau, Jules 185
Sándor Pál 156
Sanglé-Ferrière, Henry 248, 255, 257–259, 263, 264, 268, 272, 277
Saroyan, William 187
Sauvageot, Aurélien 290
Scaevola, Gaius Mucius 145
Scapini, Georges 96
Scheidemann, Philipp Heinrich 39, 310
Schiller, Friedrich von 315
Schöpflin Aladár 7, 91
Schrattenthal, Karl 23
Schwob, Marcel 201
Seghers, Pierre 257
Segura, Pedro 212
Seress László 13, 111, 196
Sévigné, Mme de = Marie de Rabutin-Chantal, Sévigné marquise 167
Shakespeare, William 82, 183, 184, 281
Shaw, Bernard 218
Sidó Anna 27
Simon, Marie Adèle 91, 216
Simonyi Henrik 7, 20, 22, 28, 37, 38, 114–115, 180–182, 297–320, 322–324, 326–331
Simonyi Mária 102
Singer család 9
Singer Mária (vagy Malvin) 8
Sombreuil, H. de 30
Somló Zsuzsa 194
Soulavie, Jean-Louis 24
Speth, William 32
Squarciafichi, Robert 248
Stadler Ármin 243
Steinach, Eugen 164

Stevenson, Robert Louis 105
Stirner, Max 250
Sue, Eugène 185
Surányi József 146

Sz

Szabó Dezső 56
Szabó Ervin 158
Szabó Lőrinc 37, 94, 95, 187
Szajbély Mihály 11, 27
Szász Károly 18, 312
Szazonov, Szergej Dmitrijevics 14, 303, 306
Székely Molnár Imre 84
Szemethy Béla 9
Szendrey Júlia 289
Szentléleky Tihamér 22, 37, 321, 324–326
Szép Ernő 37, 38, 103–106, 249
Szerdahelyi Sándor 44
Színi Gyula 22
Szini Gyula 311
Szitnyai Elek 9
Szomory Dezső 14, 72, 249, 279
Szomory Emil 20
Szondi Péter 279
Szögi László 10
Sztálin, Joszif 28, 137, 142, 194
Sztrókay Kálmán 19

T

Tábori György 21, 117, 121, 123, 124, 126, 188, 189
Tábori Kornél 12, 20, 21, 53, 117, 188
Tábori Pál/Paul Tabory 21, 26, 35, 37, 117–127, 188, 189, 191, 194, 200
Tacitus, Publius Cornelius 300
Taine, Hippolyte 23, 86, 300
Takács Tibor 18
Táncsics Mihály 307
Tardieu, André 15, 208
Teleki László 304, 305
Telkes Simon 8
Tétényi Csaba 41
Tevan Andor 37, 50
Tharaud, Jean 97
Tharaud, Jérôme 97
Thorwaldsen, Bertel 311
Tiepolo, Giovanni Battista 310
Timon, Athéni 204, 238
Tinayre, Marcelle 17, 71
Tintoretto, Jacopo 310
Tisza István 55, 147, 279, 280, 317
Tisza Kálmán 46, 47, 312
Tito, Josip Broz 159
Titus Livius 300
Titus római császár 174
Tiziano Vecellio 130, 148
Torquemada, Tomás de 128
Tóth Imre 34, 37, 51, 52
Tóth Lőrinc 210
Török Aurél, Ponori 27
Trajanus római császár 174
Trockij, Lev Davidovics 159
Truman, Harry S. 142
Turgenyev, Ivan Szergejevics 286
Tüskés Anna 8, 18, 21, 248

U, Ü

Ubrik Borbála 123
Ujfalusi Rozália, Kemény Simonné 113
Ujvári Péter 10
Ullstein, Leopold 199
Uray Tivadar
Ürményi Lajos 123

V

Váczy János 9
Vadász Miklós 14, 104, 105, 279, 310, 311, 313
Vajda Ernő = Ernest Vajda 200
Vaka, Demetra 12
Valle-Inclán, Don Ramón 171
Vámos Pálné 19
Van Dyck, Anthony 25
Van Ostade, Adriaen 310
Váradi Antal 23
Varga Júlia 10
Varsányi Irén 66
Vas Gereben, Radákovics 13, 210, 288
Vas István 29
Vautour, Henry 31
Vázsonyi Vilmos 10, 81, 112

Veber, Pierre 65
Velázquez, Diego 128
Verdi, Giuseppe 289
Verlaine, Paul 26, 299
Verne, Jules 12, 16, 18, 19
Villani Frigyes 96
Villars, Louis-Hector de 24
Visme, Armand de 322, 323
Vitelius római császár 174
Vogel, Lucien 18, 140, 208, 304
Voinovich Géza 43
Voltaire 24
Voronoff, Serge Abrahamovitch 164
Vörösmarty Mihály 157

W

Wagner, Richard 131
Wampetics Ferenc 179
Watteau, Jean-Antoine 25
Wickenburg Márk 307
Wiener Adelheid 8
Wiener Simon 8
Willemetz, Albert 65
Winkler Pál 122, 125, 271, 272, 274
Wirágh András 11
Witte, Szergej Julijevics 311

Z

Zempléni P. Gyula 18, 19
Zigány Miklós 19
Zilahy Lajos 20, 117, 194, 200, 253
Zola, Émile 19

Zs

Zsilinszky Mihály 23

A hírlapok és folyóiratok címmutatója

A tanulmány és a levelek főszövegében előforduló hírlapok és folyóiratok

8 Uhr Abendblatt 17, 63, 147

A

A Hét 11
A Nap 159, 243
A Reggel 16
ABC 116
Annales politiques et littéraires 21
Aux Ecoutes du Monde 21, 22, 140, 144, 163, 170, 235, 265, 267, 291, 295, 300, 305, 311
Az Ember 161
Az Est 11, 14–16, 22, 26–28, 40, 46, 47, 49, 50–52, 63, 68, 111, 112, 135, 136, 146, 195, 243, 293, 307, 313, 318, 325
Az Ujság 26, 45, 54, 55, 72, 74, 84, 86

B

Basler Nationalzeitung 163
Berliner Illustrierte 199
Berliner Tageblatt 163
Berliner Zeitung am Mittag 199
Budapesti Hírlap 26, 306

C

C'est la Vie 300
Ce Matin 194
Ce Soir 194

D

Dame 105
Der Spiegel 199
Deutsche Rundschau 279
Die Börse 147
Die Bühne 17, 55
Die Presse 153, 203
Die Stunde 147
Die Welt 198, 279, 288
Die Zeit 198

E

Eclair 18, 267

F

Fortune Française 22, 300
France-Europe 22, 265, 267
Független Magyarország 49

G

Gazette de France 24
Grüne Post 105

H

Hungaria 199

I

Intransigeant 18, 267
Irodalmi Ujság 22

J

Jour 18, 267

L

Le Monde Illustré 18, 28, 140, 267, 300
Le Pays 194
Lettres 300
Literatura 17
Lu 18, 28, 97, 102, 109, 140, 144, 146, 265, 267, 304, 311

M

Magyar Esti Lap 81
Magyar Figyelő 49, 147, 307
Magyar Nemzet 48
Magyarország
Medizinische Wochenschrift 141
Mercure de France 20
Messageries Parisiennes 16
Morgenzeitung 199

N

Neue Zürcher Zeitung 16, 55, 63, 147
Neues Wiener Journal 203
Nouvelle Revue de Hongrie 95–101

Ny

Nyugat 16, 18, 27, 56

O

Observer 295, 296
Oedipe 18, 144, 267, 300, 311

P

Párisi Hírlap 298, 300, 302, 305, 307
Pesti Futár 39, 75, 76, 110
Pesti Hírlap 26
Pesti Napló 10, 11, 22, 40, 44, 80, 81, 94, 111, 163, 276, 311, 318, 325
Polgár 10, 81, 112

R

Revue de Hongrie 30
Revue des deux Mondes 279
Revue des valeurs 18, 267

S

Samedi Soir 21
Sans Fil 140
Svenska Dagbladet 278

Sz

Szabadság 161, 170
Színházi Élet 90

T

Théâtre et Comoedia illustré 30
Times Literay Supplement 288, 296

Ú

Új Idők 26, 79

V

Világ 26, 49
Voss 199
Vossische Zeitung 105, 147
Vu 18, 102, 140, 146, 265, 267, 304

W

Weltwoche 142, 144